MINISTERUL EDUCAŢIEI ŞI ÎNVĂŢĂMÎNTULUI
UNIVERSITATEA BUCUREŞTI

LILIANA IONESCU-RUXANDOIU

DUMITRU CHIŢORAN

SOCIOLINGVISTICA

ORIENTĂRI ACTUALE

Editura didactică şi pedagogică
Bucureşti - 1975

Redactor: Aretia Dicu
Tehnoredactor: Otto Paraschiv
Necşoiu Coperta: Constantin
Guluţă

Prefață

Problema relațiilor complexe dintre limbă și societate a constituit întotdeauna o preocupare de seamă a cercetărilor de lingvistică. In ultimii 15 ani însă, această problemă a devenit domeniul de studiu al unei științe de sine stătătoare, cu un pronunțat caracter interdisciplinar: sociolingvistica. *Apariția sociolingvisticii — ca și a unor discipline ca psiholingvistica sau lingvistica matematică — este în strînsă legătură cu remarcabila dezvoltare a lingvisticii, care are astăzi statutul de știință-pilot, precum și cu larga colaborare dintre disciplinele științifice, caracteristică epocii contemporane.*

Sociolingvistica nu reia opiniile asupra naturii sociale a limbii exprimate anterior, ci aduce o nouă viziune și o nouă interpretare a acestei probleme, valorificînd rezultatele pozitive ale lingvisticii moderne, structurale și generativ-transformaționale. Interesul sociolingvisticii rezidă, de asemenea, în largile sale aplicații.

„Trebuie îmbinate în mod cît mai armonios toate domeniile cercetării științifice, dezvoltîndu-se conlucrarea între ele, asigurîndu-se o strînsă interdependență între cercetarea aplicativă și cea fundamentală"[1], se arată în Raportul la cel de al Xl-lea Congres al P.C.R.

Elementele semnalate mai sus definesc sociolingvistica drept o disciplină de mare actualitate.

Pornind de la ideea că „ societatea socialistă multilateral dezvoltată nu se poate realiza decît pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii contemporane" †, am încercat, prin lucrarea de față, să răspundem unor cerințe actuale ale dezvoltării învățămîntului și științei în țara noastră. Lucrarea se adresează, în primul rînd, studenților de la facultățile cu profil filologic, dar și celor care se specializează în sociologie, antropologie, etnografie, urmărind informarea lor într-un domeniu modern de studiu și completarea cunoștințelor căpătate în cadrul altor discipline. Ea poate prezenta interes și pentru cercetătorii din domeniile amintite, cărora li se oferă, reunite într-un singur volum, texte de bază răspîndite în volume diferite și, în general, greu accesibile. Prin aspectele de lingvistică aplicată pe care le include, lucrarea este utilă, de asemenea, profesorilor de limba română și de limbi străine, mai ales celor care lucrează în școli cu*

* Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al Xl-lea Congres al Partidului Comunist Român,* București, Editura politică, 1974, p. 63.

† Nicolae Ceaușescu, op. *cit.,* p. 62.

alte limbi de predare declt româna, sugerînd unele posibilităţi de îmbunătăţire a predării limbilor.

Problemele majore ale disciplinei sînt prezentate într-un studiu introductiv cuprinzător, în care, după ce se precizează raportul sociolingvisticii cu alte discipline înrudite, sînt discutate obiectul, principalele concepte, metodele şi aplicaţiile acesteia.

Textele selectate sînt grupate în cinci capitole: Obiectul sociolingvisticii; Aspecte metodologice,- Comunitatea lingvistică; Alte concepte de bază; Schimbarea lingvistică; Aplicaţii ale sociolingvisticii. *Fiecare capitol este precedat de o prezentare succintă, care cuprinde informaţii şi precizări asupra textelor grupate în capitolul respectiv.*

Faptul că bazele teoretice şi metodologice ale sociolingvisticii reprezintă rezultatul activităţii unor specialişti din S.U.A. justifică numărul mare al studiilor de autori americani incluse în volum. Am selectat, de asemenea, cîteva studii aparţinînd unor specialişti europeni, care cuprind contribuţii teoretice originale sau care ilustrează anumite aspecte specifice ale preocupărilor în domeniul sociolingvisticii.

Date fiind destinaţia şi dimensiunile volumului de faţă, nu am prezentat decît puţine texte integrale-, ne-am străduit să oferim însă o imagine cit mai semnificativă a concepţiei sociolingvistice a autorilor respectivi, urmărind, de asemenea, ca omisiunile operate să nu stînjenească înţelegerea demonstraţiilor. Am unificat sistemul de trimiteri al diferiţilor autori, adoptînd sistemul notelor în subsolul paginii. Textele sînt însoţite de comentarii marginale, care punctează ideile esenţiale, explică noţiunile din alte domenii care intervin în discuţie, prezintă alte opinii asupra anumitor probleme (este frecvent utilizată trimiterea la alte studii din volum), precizează anumite detalii (repartizarea teritorială a anumitor limbi sau dialecte menţionate în exemplificări, date asupra unor autori citaţi etc.).

Caracterul lucrării, precum şi noutatea domeniului abordat au făcut necesară adăugarea unui glosar de termeni de sociolingvistică, in glosar sînt explicaţi — de obicei, prin reluarea pasajelor definitorii din diverse studii — numai termenii care apar în cuprinsul volumului. Indicarea sursei precizărilor are menirea de a oferi cititorilor informaţii privitoare la autorii care s-au ocupat de problemele respective.

Bibliografia cuprinde numai lucrările menţionate în studiul introductiv, volumele publicate de specialişti cunoscuţi în domeniul sociolingvisticii, antologii mai importante (studiile cuprinse în aceste antologii nu au fost menţionate separat, pe autori) şi foarte puţine articole. Ea poate fi completată cu datele bogate cuprinse în notele care însoţesc textele din volum.

Studiul introductiv, comentariile marginale, glosarul şi bibliografia au fost alcătuite de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, iar prezentările introductive ale celor cinci capitole aparţin lui Dumitru Chiţoran. Traducerile, realizate de un grup de studente de la Facultatea de limbi şi literaturi germanice, se înscriu printre acţiunile prevăzute în planul de integrare învăţămîrt-cercetare-producţie al Facultăţii.

Abrevieri

ABS, S =G. Avanzini, G. Berruto, E S a 1 v e mini, *Sociolingvistica italiană.*
B, C = B. Berns lein, *Coduri elaborate şi coduri restrînse.*
B, D = W. B r i g h t, *Dimensiunile sociolingvisticii.*
ET, S =S. Ervin-Tripp, *Sociolingvistica.*
F, D = C h. A. F e r g u s o n, *Diglosia.*
F, SL = J. A.Fishman, *Sociologia limbii...*
G, C = J. J. G u m p e r z, *Comunitatea de vorbire.*
G, CG = M. M. G u h m a n, *Unele caracteristici generale ale formării şi dezvoltării limbilor nafionale.*
G, E = J. J. Gumperz, *Asupra etnologiei schimbării lingvistice.*
G, T = J. J. Gumperz, *Tipuri de comunităţi lingvistice.*
H, E = D e 11 H y m e s, *Etnograiia vorbirii.*
H, LP = Ei n ar Haugen, *Lingvistica şi planificarea lingvistică.*
K, T = Heinz Kloss, *Tipuri de comunităţi multilingve...*
L, E = W. L a b o v, *Efectul mobilităţii sociale asupra comportamentului ling*
vistic.
L, M = W. L a b o v, *Asupra mecanismului schimbării lingvistice.*
L, SL = W. L a b o v, *Studiul limbii în contextul ei social.*
M, B =Hugo Mo ser, *Bariere lingvistice...*
S, LS = J. S u m p f, *Lingvistică şi sociologie.*
W, CL = U. W e i n r e i c h, *Contact lingvistic şi contact sociocultural.*
W, CS = U. W e i n r e i c h, *Cadrul sociocultural al contactului lingvistic.*
W, R =Dieter Wunderlich, *Relafii între noţiuni în cadrul sociolingvisticii.*

Notă

In textele selectate în antologie, am folosit cifre pentru notele de subsol ale autorilor şi steluţe pentru precizările bibliografice care se impuneau ca urmare a adoptării unui sistem unitar de trimiteri şi pentru anumite completări la bibliografia utilizată de autori. Abrevierile de mai sus au fost introduse şi în menţiunile din subsol.

SOCIOLINGVISTICA‡ §: ORIENTĂRI, PRINCIPII, METODE, APLICAŢII

1. *PRECIZĂRI PRELIMINARE*

SL este considerată drept o disciplină ştiinţifică relativ nouă, al cărei obiect şi ale cărei metode sînt încă în curs de clarificare şi de elaborare. Totuşi, cercetarea relaţiilor dintre limbă şi societate, pe care această disciplină şi-o propune, reprezintă de multă vreme o preocupare a lingviştilor şi, într-o anumită măsură, a sociologilor şi a antropologilor. Noutatea pe care o aduce SL constă însă, în primul rînd, în modul de abordare a problemei menţionate: limba şi societatea sînt concepute ca două structuri cu organizare proprie, a căror variaţie este corelativă şi sistematică (B, D, p. 47); cu alte cuvinte, raporturile dintre ele sînt modelabile.

Noua orientare a cercetărilor în acest domeniu a apărut în S.U.A în deceniul al şaselea al secolului nostru şi s-a dezvoltat mai ales în ultimii 10 ani, cînd s-a extins şi în ţările europene. Apariţia SL în S.U.A. este explicabilă prin legătura strînsă existentă aici între studiile de lingvistică şi cele de antropologie culturală, legătură consacrată prin tradiţia creată de F r. B o as şi E. Sapi r"[1]. *Acest aspect specific a fost determinat de interesul specialiştilor pentru cunoaşterea multilaterală a populaţiilor indigene din America: studierea limbii lor constituia, alături de studierea vieţii şi a culturii lor materiale şi spirituale, o coordonată importantă a cercetărilor.*

In Europa, unde situaţia social-istorică era cu totul alta, lingvistica a urmat căi proprii de dezvoltare. Dialectologia (în S.U.A. nu a existat o dialectologie propriu-zisă) şi, într-o anumită măsură, lingvistica istorică au oferit cadrul necesar discutării problemelor relaţiei limbă-societate. Amintim aici că ideea diferenţierii limbii în funcţie de

‡ In cuprinsul studiului de faţă, vom utiliza pentru sociolingvistică sigla SL.

§ In notele din subsol sînt menţionate lucrările care nu reprezintă contribuţii propriu-zise în domeniul SL.

[1] Cf. mai ales: Franz Boas, *Hartdbook oi American Indian Languages,* I, Washington, 1911; II, Washington, 1922; III, Gluckstadt — Hamburg — New York, 1933—38,- Edward Sapir, *Language. An Introduction to the Study oi Speech,* New York, 1921, şi D. G. Mandelbaum (ed.), *Selected Writings oi Edward Sapir in Language, Cuilure and Personality,* Berkeley, 1949.

generaţie, sex, cultură, profesiune etc. a fost subliniată chiar în primele studii ştiinţifice de dialectologie[**]. Menţionăm, de asemenea, contribuţia şcolii sociologice iranceze şi, mai ales, a lui A. Me i 11 e t şi J. V e n *d r* y e s[††], *la explicarea raporturilor dintre evoluţia limbii şi a societăţii şi a unor aspecte ale procesului de diversificare lingvistică, precum şi contribuţia lui A.* S e *chehay* e[‡‡] *la clarificarea problemei relaţiei dintre individual şi social în limbă.*

Se cuvine, de asemenea, să relevăm faptul că, în lingvistica română, studierea limbii din perspectiva raporturilor ei cu societatea şi preocuparea pentru determinarea trăsăturilor caracteristice ale limbii vorbite au constituit constante ale cercetării, încă de la sfîrşitul secolului trecut. Putem cita pentru unele aspecte teoretice originale contribuţiile lui B. P. H asdeu, I. A. C and r e a, Ov i d Den- sus i a nu, S e x t i 1 Puşcarru, T he odor Capi dan, Iorgu Iordan etc.[§§]

In ultimele decenii au apărut însă şi în Europa preocupări pentru crearea unui nou cadru teoretic şi metodologic de studiere a raporturilor dintre limbă şi societate.

Semnalăm, în acest sens, cartea lui M. C ohe n, Pour une sociologie du langage *(Cohen, 1956), lucrările lui B. Bernstein (cf. B, C, precum şi Bernstein (ed.), 1971, 1973) şi D. Lawton (Lawton, 1968), unele publicaţii ale lingviştilor italieni (cf. ABS, S) şi francezi (cf. S, LS; Sumpf (ed.), 1968-, M a r c e 11 e s i (ed.), 1971), studiile unor lingvişti sovietici (cf. G, CG-, Fi lin (ed.), 1968; Sveicer, 1971), cercetările lingviştilor din R.D.G. (cf. Bahner, 1969-, G r o s s e - N e ub e r t, 1970) şi din R.F.G. (M, B-,* W, *R etc.) şi altele.*

Caracterul mai unitar şi mai închegat al concepţiei americane asupra SL, sfera largă de probleme pe care o cuprinde, numărul mare

** Cf. P.-J. Rousselot, *Les modilications phonetiques du langage eludiees dans le patois d'une familie de Cellefrouin (Charente),* Paris, 1891, şi Louis G a u c h a t, *L'unite phonetique dans le patois d'une commune,* în: Aus *roma- nischen Sprachen und Lileraturen. Festgabe iiir Heinrich Morph,* Halle a.S., 1905, p. 174 şi urm.

†† Cf. A. M e i 11 e t, *Linguislique historique et linguistique generale,* I, ed. I, Paris, 1921; II, Paris, 1936 (mai ales studiile *Linguistique et anthropologie* şi *Sur le bilinguisme,* din volumul al II-lea); J. V e n d r y e s, *Le langage,* ed. I, Paris, 1921 (în special p. 281—287; 293—305).

‡‡ A 1 b e r t Sechehaye, *La pensee et la langue, ou comment concevoir le rapport organique de I'individuel et du social dans le langage,* în: *Psychologie du langage,* Paris, 1933, p. 57—81.

§§ B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni,* tom III, *Istoria limbei române,* partea I, *Principie de linguistică,* Bucureşti, 1881 (mai ales p. 51—65, 81—86, 146—160); I. A. Când r ea, *Straturi de cultură şi straturi de limbă la popoarele romanice* (1913) şi *Constatări în domeniul dialectologiei* (1924), în: F. Dimitrescu, *I. A. Candrea. Lingvist şi filolog,* Bucureşti, 1974, p. 69—87, 155—176; Ovid Densusianu, *Vorbirea populară din puncte nouă de vedere* (1926), în: Ovid *Densusianu, Opere,* I, Bucureşti, 1968, p. 413—420; Sextil P u ş c a r i u, *Limba română,* I, Bucureşti, 1940, p. 343—364; T h. C a p i d a n, *Limbă şi cultură,* Bucureşti, 1943; Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor",* Bucureşti, 1943, şi *Stilistica limbii române.* Bucureşti, 1944; cf. şi ediţia definitivă, Bucureşti, 1975 (din ambele, în special capitolele introductive).

de studii sistematice publicate în S.U.A. justifică însă, credem, interesul de care se bucură in Europa SL americană. O atitudine critică şi selectivă ni se pare, totuşi, a ii singura potrivită dacă ţinem seama nu numai de diferenţele referitoare la tradiţia cercetării lingvistice, ci şi de diferenţele de realitate social-istorică dintre S.U.A. şi ţările europene şi chiar dintre diversele ţări europene.

2. *PROBLEME DE TERMINOLOGIE*

Ca pentru orice disciplină nouă, şi pentru SL problemele de terminologie sînt acute. Fluctuaţii terminologice se constată chiar în privinţa denumirii ei. La aceasta contribuie şi caracterul interdiscipli- nar al cercetării pe care o implică.

(a) Termenul sociolingvistică *(„sociolinguistics") pare a fi, totuşi cel mai vechi. Utilizat pentru prima oară în 1952, de Haver C. Cur r ie, profesor la Universitatea din Houston, Texas (C u r r i e, 1952), termenul a căpătat o răspîndire mai largă în lingvistica americană după 1962, cînd a fost relansat prin comunicarea lui* W. *B r i g h t şi A. K. Rama nu j an la cel de-al IX-lea Congres internaţional al lingviştilor (Br i g h t - Ra ma nu jan, 1964), şi consolidat în urma apariţiei antologiei editate de W. Bright sub titlul* Sociolinguistics *(B r i g h t (ed.), 1966) şi a antologiei lui S ta nl* e y *Lieberson,* Explorations in Sociolinguistics *(Lieberson (ed.), 1966).*

Numeroşi autori folosesc însă denumirea de sociologie a limbii *(„sociology of language"), care, probabil, reprezintă un calc după germ.* Sprachsoziologie. *Citäm printre cei care îşi exprimă direct preferinţa pentru această denumire pe J. A. F i shman. Remarcăm însă faptul că, dacă antologia pe care a publicat-o F i s h m a n în 1968 este intitulată* Readings in the Sociology of Language *(F i shman (ed.), 1968), volumul în care el expune sintetic problemele disciplinei în discuţie are titlul* Sociolinguistics *(F i s h m a n, 1971). Menţionăm, de asemenea, că denumirea „sociologie a limbii" fusese folosită înainte de 1968 (anul apariţiei antologiei lui F i s h m a n), în Europa, de M. Cohen(Cohen, 1956) şi în S.U.A., între alţii, de sociologul Joyce O. Hertzler (Hertz Ier, 1965).*

Obiecţiile aduse termenului SL sînt, într-o anumită măsură, contradictorii.

J. F i s h m a n, de exemplu, porneşte de la ideea că societatea este un concept mai larg decît limba-, existenţa societăţii se manifestă prin procese complexe, pe diverse planuri, limba reprezentînd numai una dintre faţetele posibile ale existenţei societăţii. De aceea, pe de o parte, termenul SL reduce disciplina pe care o denumeşte la rolul unei anumite varietăţi de lingvistică (socio-), fapt care nu corespunde domeniului şi obiectivelor ei reale. Pe de altă parte, SL tinde să devină un fel de „catch-all term" (fr. „mot passe-partout"), constituind o etichetă prea generală, care maschează diferenţele de teorie, metodă, date, obiective, existente în momentul de faţă. De aici şi apariţia, la anumiţi autori, a unor formulări critice referitoare la faptul că o serie de aspecte nu aparţin „cu adevărat" SL sau aparţin „aşa-numi tei SL“ (pentru întreaga discuţie, ci. F ishman, 1972, p. 269

—272).

E. H aug e n consideră că elementul socio- *din componenţa termenului SL ar implica aspecte care depăşesc sfera de interes a lingvistului, sugerînd o anumită tendinţă de identificare a variaţiei lingvistice cu corespondentele ei sociale (H aug e n, 1972, p. 302). Părerea sa intră net în contradicţie cu aceea a lui F i s h ma n , după care termenul SL nu ar pune suficient în evidenţă interesul sociologic al disciplinei.*

Opţiunea noastră se îndreaptă însă înspre termenul sociolingvistică. Denumirea *„sociologie a limbii", recomandată de F ishman, prezintă, credem, dezavantajul de a nu oferi o imagine exactă a raportului dintre sociologie şi lingvistică, în cercetarea pe care o desemnează, sugerînd că aceasta s-ar efectua din punctul de vedere al sociologiei şi că ar fi subordonată sociologiei. în realitate, SL are drept scop principal explicarea diversităţii* lingvistice, *structurile sociale constituind numai sfera în care sînt căutate explicaţiile.*

Termenul SL pune în evidenţă mai pregnant decît „sociologie a limbii" conţinutul interdisciplinar al studiului pe care îl denumeşte, integrîndu-se, în funcţie de structura sa, într-o serie constituită, cuprinzînd termeni ca: psiholingvistică, etnolingvistică etc. (ci. şi B, D, p. 46).

Adăugăm precizarea că, în cazul antologiei publicate de J. F i s liman în 1968, adoptarea denumirii „sociologie a limbii" era justificată şi de intenţia autorului de a atrage atenţia în primul rînd sociologilor *asupra elementelor lingvistice care determină comportamentul social, care îl însoţesc sau reprezintă consecinţe ale lui (F i s h m a n (ed.), 1968, p. 6).*

(b) Termenul etnolingvistică*** *este folosit de unii autori pentru a desemna preocupări similare cu acelea ale SL. Definiţiile date acestui termen sînt însă diferite.*

La unii lingvişti, el apare ca sinonim al termenului SL (cf. Ava nzini et al., 1971, p. 79). Pentru B. P o 11 i e r, EL presupune studierea mesajului lingvistic în legătură cu întregul ansamblu al circumstanţelor comunicării, spre deosebire de SL, care are în vedere numai anumite invariante sociale (P o 11 i e r, 1970). Sfera EL ar apărea deci mai cuprinzătoare decît aceea a SL. In realitate, aşa cum observa J e a n-B a p t i s t e Marcellesi, este vorba despre o distincţie de ordin practic, a cărei bază teoretică este discutabilă: obiectul cercetărilor de EL îl constituie societăţile „simple", mai puţin evoluate, pentru care se poate ţine seama de ansamblul elementelor care intervin în procesul comunicării, pe cînd cercetările de SL se referă mai ales la societăţile moderne „complexe", pentru care este necesară reducerea factorilor implicaţi în comunicare la un număr de invariante (Marcel ieşi *(ed.), 1971, p. 3).*

In situaţia discutată, denumirea EL este atribuită în virtutea tradiţiei create de multe şcoli europene de etnologie şi de antropologia culturală americană (denumită şi „ethnoscience" sau „folk-science"), ale căror cercetări erau orientate spre studierea societăţilor pri-

*** Vom folosi, în continuare, sigla EL.

mitive[†††]*.*

Conotaţiile adăugate de tradiţia menţionată elementului „etno-" şi deci posibilitatea unor confuzii ne determină să preferăm denumirea de SL celei de EL.

O definiţie a termenului EL în sensul americanului „folk-linguistics" apare la E. H aug e n, care îl utilizează pentru a desemna „folclorul" despre limbă, încadrîndu-l în seria „etnobotanică", „etnomuzicologie" etc. (H aug e n, 1971, p. 39). EL ar studia deci diferitele forme ale reacţiei vorbitorilor la faptele de limbă. Prin urmare, după Haugen, domeniul EL nu se suprapune cu acela al SL; EL pare, mai degrabă, subordonată SL. Aşa cum este definit de autorul citat, termenul EL sugerează o direcţie importantă de cercetare, legată de problemele raportului dintre limbă şi societate. D e 11 Hymes subliniază, de asemenea, interesul pe care îl prezintă pentru cercetător luarea în consideraţie a denumirilor pe care le dau vorbitorii înşişi unor categorii de acte verbale, de subiecte etc., cu alte cuvinte, a clasificărilor operate chiar de către aceia care utilizează o anumită limbă (H, E, p. 54).

(c) Menţionăm cu acest prilej denumirea de ,,etnografie a vorbirii" *(„ethnography of speaking"), introdusă de D e 11 Hymes (H, E). Subliniind interesul deosebit pe care îl prezintă o conlucrare mai strînsă între lingvistică şi antropologie, D e 11 Hymes susţine necesitatea unui studiu amănunţit al modelelor de utilizare a limbii într-un cadru sociocultural dat. Acest studiu, denumit „etnografie a vorbirii", coincide, într-o anumită măsură, cu aşa-numita „micro-SL", studiu consacrat interacţiunii verbale dintr-o anumită comunitate lingvistică (v. mai departe, paragraful 5). Diferenţele privesc sensul şi finalitatea cercetării: aşa cum este concepută de D e 11 Hymes, etnografia vorbirii urmăreşte realizarea unei clasificări tipologice a societăţilor sau a comunităţilor umane, pe cînd micro-SL permite realizarea unei clasificări tipologice a idiomurilor, care ţine seama însă de factorii socioculturali implicaţi în comunicarea verbală.*

(d) In unele lucrări europene, dată fiind existenţa unei puternice tradiţii a cercetărilor de dialectologie, SL este denumită dialectologie socială *(Cortelazzo, 1969, cap.* V; *Mar cel le si (ed.), 1971, p. 122 etc.). Aşa cum arătam mai sus, multe dintre problemele care constituie astăzi obiectul SL au fost discutate anterior în studiile consacrate graiurilor şi dialectelor. Denumirea „dialectologie socială" sugerează o anumită opoziţie între noţiunea de „dialect social" şi aceea de „dialect regional" sau „local", opoziţie care nu poate fi acceptată decît, cel mult, pentru necesităţi didactice. în realitate, fiecare vorbitor este,* în acelaşi timp, *membru al unui grup social şi al unui grup regional sau local. Separarea trăsăturilor lingvistice care se explică prin apartenenţa socială a indivizilor de acelea care se explică prin apartenenţa lor regională este, adesea, extrem de dificilă. Studiile referitoare la problema diferenţierii limbajului în diverse regiuni sau localităţi dovedesc, credem, că o astfel de separaţie, chiar dacă este posibilă, nu este necesară, întrucît ea nu oferă o imagine*

††† Astăzi se vorbeşte tot mai mult despre interpretarea sociologică a gîndirii etnologice, deci, în ultimă instanţă, se tinde spre integrarea etnologiei în sociologie. Cf. Jean Poirier, *Histoire de l'ethnologie,* Paris, 1969, p. 126.

reală a structurii lingvistice specifice unei comunităţi.

La acestea trebuie adăugat şi faptul că, spre deosebire de dialectologia propriu-zisă, care îşi propune descrierea şi clasificarea unor varietăţi lingvistice, dialectologia socială confruntă două tipuri de structuri: structura lingvistică şi structura socială a unei comunităţi, cu scopul de a stabili relaţia dintre ele.

(e) Dintre denumirile prin care se încearcă integrarea SL într-un cadru mai larg de preocupări, menţionăm două, difuzate prin lucrările lui E i n a r H a u g e n: dialingvistică *şi* ecologie a limbii.

Dialingvistica *(Haugen, 1972, p. 299—306) este concepută ca un studiu general asupra variantelor lingvistice coexistente într-o comunitate. Obiectul ei îl constituie, conform definiţiei lui H aug e n, orice „disjecta membra", deci este mai cuprinzător decît acela al SL, implicînd abordarea tuturor formelor variaţiei lingvistice, indiferent de sursa lor. Se previne astfel neajunsul identificării variaţiei lingvistice cu corespondentele ei sociale, pe care l-ar implica, aşa cum precizam mai sus, termenul SL. Conceptul central al dialingvisticii este acela de structură „nonunică", „variabilă". Am remarca, totuşi, că formularea „disjecta membra" prezintă dezavantajul de a sugera mai degrabă lipsa unei structurări precise.*

Ideea unui asemenea studiu se explică, aşa cum afirmă H aug e n, ca o reacţie faţă de „concepţia rigidă a sistemelor monolitice", acreditată de lingvistica formalizantă. Unei asemenea concepţii — supuse criticilor severe ale unor cunoscuţi specialişti (C. F. V *o e g e 1 i n, R. Jakobson, W. Bright)*[1] *— Haugen i-o opune pe aceea a variaţiei permanente a competenţei indivizilor şi a comunităţilor lingvistice.*

în alegerea denumirii de dialingvistică, Haugen a pornit de la interpretarea elementului dia- *ca exprimînd ideea de „variaţie" (cf. seria* diacronic, dialectologie, diasistem *etc.). Se pot cita însă cuvinte în care o asemenea idee nu poate ii recunoscută (cf.* diametru, diagnostic, diatează), dia *fiind, la origine, o prepoziţie cu sensul de „prin", „între", „de-a curmezişul".*

In conceperea practică a cercetărilor de dialingvistică de către Haugen intervine o anumită limitare a obiectului definit iniţial. Considerînd că aspectele cele mai interesante ale variabilităţii lingvistice pot fi urmărite pe bilingvi, Haugen plasează în centrul preocupărilor de dialingvistică studierea problemelor referitoare la bilingvism şi multilingvism. în felul acesta, dialingvistica apare, în realitate, ca un domeniu subsumat SL. ##

Ecologia limbii *(H aug e n, 1972, p. 325—339) este concepută ca studiu al interacţiunilor dintre o limbă dată şi contextul ei, înţelegîndu-se prin context societatea în care limba funcţionează ca unul dintre coduri. Prin intermediul limbii, vorbitorul este pus în legătură cu contextul social şi natural. După H aug e n, ecologia limbii este dependentă, în primul rînd, de vorbitorii care învaţă limba, o folosesc şi o transmit; ea presupune o coordonată psihologică, referitoare la*

‡‡‡ Cf. Th. A. Sebeok (ed.), *Style in Language,* Cambridge, Mass., 1960, în care sînt publicate dezbaterile organizate în 1958 la Universitatea Indiana (S.U.A.). Vezi comunicarea lui C. F. Voegelin (p. 57—68) şi concluziile formulate de R. Jakobson (p. 350—377); versiunea românească a intervenţiei lui R. Jakobson, în: *Probleme de stilistică,* Bucureşti, 1964, p. 83—125, în special p. 87). Cf., de asemenea. B, D, p. 47.

interacţiunea limbii considerate cu alte limbi, aspect caracteristic vorbitorilor bilingvi şi multilingvi, şi o coordonată sociologică, referitoare la interacţiunea cu societatea care utilizează limba respectivă ca mijloc de comunicare.

Denumirea de „ecologie a limbii" este împrumutată din biologie şi a fost utilizată mai întîi în sociologie[6], pentru a desemna inter- relaţia dintre societăţile umane şi cadrul de existenţă al acestora. In lingvistică, ea a fost folosită, cu un sens oarecum diferit, de C. F. şi F. M. V *o e g e 1 i* n[§§ ****]. *Relaţia cu biologia, pe care o sugerează, ca şi o serie de alte formulări prezente la Haugen, cum ar fi: „asanare a mediului" („environmental sanitation"), „cultivare a limbii", ştiinţă preocupată de „terapeutic", ne amintesc de o perioadă mai veche din istoria lingvisticii, în care limba era considerată similară organismelor naturale şi abordată ca atare. Toate acestea ne determină să avem unele rezerve în ceea ce priveşte acceptarea denumirii propuse de Haugen.*

Pentru a înţelege mai exact raportul dintre ecologia limbii şi SL, prezentăm mai jos lista problemelor care urmează să constituie, după Haugen, obiectul preocupărilor de ecologie a unei limbi:

1) clasificarea limbii considerate în raport cu altele — problemă studiată, în mod curent, de lingvistica istorică şi descriptivă;
2) cine sînt cei care folosesc limba —■ problemă de demografie lingvistică;
3) domeniile de folosire a limbii — problemă studiată de SL;
4) limbi concurente folosite de vorbitori — problemă de dialingvistică (cf. mai sus);
5) varietăţi interne ale limbii (regionale, sociale, contractuale) — problemă de dialectologie şi de SL;
6) natura tradiţiilor scrise ale limbii — problemă de filologie;
7) gradul de standardizare a formei scrise — problemă de lingvistică prescriptivă;
8) sprijinul instituţional pentru normarea şi propagarea limbii considerate — problemă de glotopolitică (politică lingvistică);
9) atitudinea celor care folosesc limba faţă de aceasta — problemă de etno- lingvistică;
10) statutul limbii în cadrul unei clasificări tipologice realizate după criterii ecologice (Haugen, 1972, p. 336—337).

Din această enumerare rezultă, credem, că denumirea „ecologie a limbii" are, de fapt, rolul de a defini un anumit program de cercetare a limbii, sugerînd principalele posibilităţi de colaborare între cercetătorii din diverse domenii ale lingvisticii şi între aceştia şi specialiştii în alte ştiinţe sociale.

Prin caracterul cuprinzător al preocupărilor pe care le desemnează, ecologia limbii poate îi raportată la semiotică. Semiotica pare însă, atît ca domeniu de cercetare, cit şi ca metodologie, mai unitară decît ecologia limbii, care grupează tipuri de studii foarte diferite între ele.

Adăugăm şi faptul că, referitor la lista de probleme ecologice a lui H a u g e n, se pot formula unele observaţii:

§§§ Cf. A. H. Hawley, *Human Ecology: A Theory of Community Structure,* New York, 1050.

**** C. F. şi F. M. Voegelin, *Languages of the World: Native-America,* Fascicle One, în: „Anthropological Linguistics', 1964, nr. 6, p. 2—45; termenul nu se referă la situaţia unei limbi, ci la situaţia dintr-o anumită arie.

a) (1) nu este propriu-zis o problemă ecologică;

b) domeniul SL este mult îngustat; în realitate, (2), (4), parţial (6), (7), {8), (9) se integrează tot în acest domeniu;

c) domeniul dialectologiei este mult lărgit, incluzînd şi cercetarea varietăţilor sociale şi contractuale (profesionale) ale limbii.

Interesul discuţiilor terminologice prezentate pînă acum constă, între altele, în aceea că ele contribuie la delimitarea sferei de probleme care alcătuiesc domeniul SL — la care ne vom referi în paragraful următor —, precum şi la încadrarea SL în ansamblul mai larg al preocupărilor de cercetare din lingvistică şi din alte ştiinţe sociale.

3. LINGVISTICA ŞI SOCIOLOGIE. OBIECTUL SOCIOLINGVISTICII

Ca studiu interdisciplinar, SL reflectă raportul de implicaţie reciprocă dintre lingvistică şi sociologie. Existenţa unui asemenea raport este în strînsă legătură cu dublul aspect al actului lingvistic: fapt de interacţiune între indivizi şi, în acelaşi timp, manifestare coordonată a unor elemente lingvistice (cf. Burgelin, 1967, p. 80).

În evoluţia sociologiei şi a lingvisticii se înregistrează numeroase paralelisme şi puncte de contact-, pe lingă acestea, se constată asemănări de ordin epistemologic, precum şi asemănări referitoare la conceptele fundamentale şi la unele dintre metodele utilizate (pentru aceste aspecte, cf. Burgelin, 1967, p. 85—88). Totuşi, între cele două discipline există şi numeroase diferenţe, atît în ceea ce priveşte obiectul, cit şi în ceea ce priveşte modul de abordare a \acelo- raşi aspecte.

Astfel, mesajul lingvistic, care poate prezenta interes pentru sociolog, este abordat de acesta global, urmărindu-se conţinutul său general şi scopul producerii lui. Dimpotrivă, lingvistul descompune mesajul în părţi componente, pe care le analizează separat, pentru a stabili caracteristicile codului în care a fost emis. Lingvistul nu ia în consideraţie numai determinarea socială a mesajului în ansamblu, ci şi determinarea socială a fiecăreia dintre componentele acestuia (Burgelin, 1967, p. 81).

De asemenea, deşi ancheta reprezintă o metodă importantă de lucru, în ambele domenii, ea se realizează diferit în fiecare dintre ele (cf. mai departe, paragraful 7).

Date fiind deosebirile dintre lingvistică şi sociologie, cum trebuie conceput domeniul interdisciplinar al SL? în orice caz, nu prin juxtapunerea preocupărilor şi a metodelor din cele două domenii implicate. SL reprezintă un domeniu calitativ nou, care trebuie să-şi definească propriile obiective şi mijloace.

SL este, prin excelenţă, un studiu al variaţiei lingvistice. Ea opune imaginii structurii uniforme, monolitice, a limbilor, acreditate de lingvistica formalizantă, imaginea unei structuri diversificate prin acţiunea unui complex de factori externi. Ea urmăreşte să demonstreze, pe de o parte, că aşa-numita variaţie liberă, postulată de structuralişti, este, în realitate, o variaţie condiţionată şi, pe de alta, că această variaţie are caracter sistematic, este modelabilă (B, D, p. 47).

Interacţiunea verbală este, după cum subliniază J. J. G u m p e r z

(G, C, p. 103), un proces social, în care enunţurile sînt selectate în concordanţă cu anumite norme şi probabilităţi social recunoscute. Regulile gramaticale definesc numai limitele acceptabilităţii lingvistice, dar alegerea individului, în cadrul actului lingvistic concret, între mai multe alternative admise, este relevantă pentru o serie de aspecte, cum ar fi: provenienţa sa familială, apartenenţa socială, provenienţa regională, atitudinea faţă de interlocutor etc.

Comunicarea informaţiei sociale presupune deci existenţa unor relaţii sistematice între folosirea limbii şi structura socială.

Aşa cum precizează W. *Bright (B, D, p. 47),* diversitatea este *conceptul-cheie al SL. Care sînt factorii extralingvistici care condiţionează diversitatea lingvistică? Din punct de vedere strict sincronic, în afară de diferenţele lingvistice explicabile geografic, spaţial — diferenţe care constituie obiectul de studiu al dialectologiei —, se pot recunoaşte diferenţe explicabile social, legate fie de statutul locutorului (vîrstă, sex, nivel cultural, profesie etc.), fie de condiţiile contextuale în care are loc comunicarea (interlocutor, subiect, cadru etc.) (cf. F. Gadet, în: Marcellesi (ed.), 1971, p. 75—76). SL studiază modul şi măsura în care structura unei limbi şi structura societăţii care o foloseşte îşi corespund reciproc; în termenii lui Bright, ea cercetează covariaţia (variaţia corelativă) sistematică a celor două tipuri de structuri. Întrucît acestea nu sînt, în linii generale, isomorfe, variabilele sociologice identificate nu pot fi corelate mecanic cu anumite variabile lingvistice, ci este necesar să se demonstreze, de iiecare dată, caracterul pertinent din punct de vedere lingvistic al variabilelor considerate (Marcellesi (ed.), 1971, p. 119).*

Observînd faptul că abordarea corelativă a celor două tipuri de variabile nu permite explicarea unor situaţii concrete, cum ar fi existenţa unei variaţii lingvistice minime în anumite societăţi foarte diferenţiate din punct de vedere social sau dependenţa variaţiei lingvistice, în unele societăţi — de statutul socioeconomic al vorbitorilor, şi în altele — de statutul lor cultural etc., J. J. G u m p e r z (G u mp e r z, 1971, p. 223—224) propune o abordare „interacţionistă" a acestora. Ca atare, modul de folosire a limbii trebuie considerat drept mijloc principal de a obţine informaţii asupra categoriilor sociale şi, invers, informaţia empirică asupra structurii sociale — drept element determinant pentru selecţia formelor lingvistice utilizate în comunicare.

După părerea lui Einar Haugen (H aug e n, 1971, p. 7—9), dacă utilizarea limbii diferenţiază între ele grupuri constituite în ra-

port cu diverşi parametri ai structurii sociale, înseamnă că SL trebuie să aibă in vedere nu numai diversitatea lingvistică, ci şi elementele care asigură unitatea unui anumit grup, deosebindu-l de celelalte. Cu alte cuvinte, ea trebuie să studieze atît covariaţia pozitivă a limbii cu grupurile sociale, cit şi procesul complementar: uniformizarea *care stă la baza constituirii oricărei comunităţi lingvistice. SL stabileşte modele ale variaţiei lingvistice, dar şi modele ale performanţei diferitelor grupuri (M a r c e 11 e s i (ed.), 1971, p. 121). Pentru a determina mai exact relaţia dintre diferitele variante lingvistice, SL ia în consideraţie şi reacţia vorbitorilor faţă de formele pe care le folosesc, aprecierile lor despre aceste forme. Atitudinea vorbitorilor faţă de limbă se poate concretiza fie prin comentarii asupra limbii (aspecte metalingvistice; după B 1 o o mf i e 1 d — „reacţii secundare" şi „terţiare"), fie prin modificări sau printr-o anumită selecţie a formelor în uz: etimologie populară, hipercorectitudine, eufemism, tabu etc. (cf. B. Caz a cu, în* Sociolingvistica, *1972, p. 619—620). B. Caz acu (Caz a cu, 1966) consemnează, de exemplu, iaptul că, în comuna Meria (/ud. Hunedoara), un tînăr a precizat că* „zahăr *să spune pe domneşte", iar* zahăr *— „pe meri- neşte" (p. 99), iar altul — că forma* cinăr *pentru „tînăr" este folosită de „copii d'ăia măi mis, care nu-s studiaţ aşe" (p. 104). Vorbitorii percep deci diferenţierea limbajului în funcţie de generaţie şi de gradul de instrucţiune. Autorul menţionează, de asemenea, cîteva exemple în care reacţia vorbitorilor faţă de codul lingvistic are ca efect modificarea unor forme: în unele sate din Bucovina,* Rhabar- bersaft *(numele german al sucului de rabarbură) devine, prin etimologie populară,* barba-Saftei *(p. 50—51);* hiclean *(mgh.* hitlen) *şi* hirav (v. si/hyravu) devin, *ca urmare a unei reacţii hipercorecte la palatalizarea labialelor,* viclean *şi* firav, *forme generale astăzi în română (p. 53). Eufemismul explică apariţia unor forme cum ar fi fr.* sapristi *(pentru* sang Christi) *şi* parbleu *(pentru* par Dieu) *(p. 52). B. Cazacu reia exemplul citat de A. Meillet pentru a ilustra fenomenul de tabu lingvistic: absenţa din limbile slave a cuvîntului indo- european care denumeşte „ursul" şi înlocuirea lui printr-o creaţie perifrastică* (v. si. medvedl *„mîncător de miere") (p. 52).*

Pentru specialistul în SL, comentariile vorbitorilor nu reprezintă un criteriu propriu-zis de ierarhizare a variantelor lingvistice, ci un mijloc important de testare a propriilor constatări şi un semnal asupra anumitor particularităţi de structură a codului lingvistic, care nu pot fi sesizate prin observaţie directă.

SL reprezintă un domeniu specific de cercetare, distinct atît de sociologie cît şi de lingvistică, dar, în acelaşi timp, ea presupune conlucrarea între aceste două discipline. De aceea, SL îmbogăţeşte atît cercetările de sociologie, cît şi pe cele de lingvistică, introducînd o nouă optică asupra acestora. Aşa cum precizează J. A. Fishman (F i shman (ed.), 1968, p. 8—9), SL oferă sociologiei indici siguri (lingvistici) ai structurii şi ai interacţiunii sociale, precum şi o nouă perspectivă asupra procesului formării şi al destrămării grupurilor, asupra integrării şi stratificării sociale, iar lingvisticii, în primul rînd, înţelegerea caracterului sistematic, social modelat, al variaţiei „libere". în felul acesta, se pot elimina consecinţele modului sim

te

plist în care sociologii concepeau, în studiile lor, perspectiva lingvistică şi lingviştii — perspectiva socială.

Adoptînd formularea lui F. G a de t (G ade t, în Marcellesi, (ed.), 1971, p. 81), putem afirma că: „SL, care datorează mult altor ştiinţe umane, îşi poate aduce, desigur, la rîndul ei, contribuţia la cercetările acestora. Ea demonstrează o dată mai mult necesitatea de a nu separa („cloisonner") disciplinele".

4. NOŢIUNI DE BAZĂ

Aşa cum precizam în paragraful precedent, SL substituie cercetarea limbii in abstracto, *caracteristică, în primul rînd, orientărilor formalizante, cu cercetarea limbii în comunitatea care o foloseşte. Noţiunea de* comunitate lingvistică este *deci fundamentală în sociolingvistică. In funcţie de criteriile utilizate în definirea lor, comunităţile lingvistice au fost considerate fie drept zone culturale, în strînsă legătură cu zonele comerciale şi de traiic (Th. F r i ng s şi, în general, şcoala germană), fie drept mici grupuri urbane (P u t n a m şi O'Hern), fie drept grupuri imigrate (E. H aug e n). Unilingvis- mul a constituit, pentru numeroşi cercetători, o trăsătură implicită a oricărei comunităţi lingvistice, bilingvii reprezentînd „comunităţi punte" (Ch. Hockett), cu rolul de a media relaţia dintre comunităţile propriu-zise (pentru toate aceste precizări, precum şi pentru trimiterile complete la lucrările citate, cf. G. T, p. 114—115).*

In cercetările mai noi, criteriul pe care se bazează identificarea comunităţilor lingvistice este acela al specificului interacţiunii verbale. Cea mai completă definiţie a comunităţii lingvistice apare la J. J. G u m p e *r* z *(G, C, p. 103), care afirmă că această noţiune denumeşte „orice colectivitate umană căreia îi este caracteristică interacţiunea regulată şi frecventă dintre membrii ei, prin intermediul unui corpus comun de semne verbale, şi care se distinge de colectivităţi similare prin diferenţe semnificative în folosirea limbii". Există atît comunităţi monolingve, cît şi comunităţi bi- sau multilingve.*

Am afirmat anterior că variaţia lingvistică reprezintă un aspect major al preocupărilor în domeniul SL. Variaţiile pot fi urmărite atît la nivel individual, cît şi la nivelul comunităţilor lingvistice. Indivizii se disting între ei după modul în care utilizează limba-, acest mod variază în decursul timpului. Pentru a desemna inventarul deprinderilor verbale ale unui individ într-o anumită perioadă a vieţii sale, se utilizează noţiunea de idiolect. *Se poate spune că, în decursul vieţii, un individ foloseşte mai multe idiolecte. Mobilitatea idiolecte- lor este determinată de aspecte legate atît de biografia vorbitorului (educaţie, profesie etc.), cît şi de procesul propriu-zis al interacţiunii verbale, care presupune contactul între idiolecte. Ultimul aspect l-a determinat pe R. Jakobson* (Results, 1953, *p. 15) să afirme că noţiunea de idiolect reprezintă, într-o anumită măsură, o ficţiune înşelătoare („a somewhat perverse fiction"): fiecare individ tinde să-şi adapteze, conştient sau nu, propria manieră de exprimare la aceea a interlocutorilor săi, aşa încît interferenţa dintre idiolecte este continuă. După expresia lui Jakobson, în limbă nu există „proprietate privată", „totul este socializat".*

Introducerea noţiunii de idiolect este, totuşi, necesară, mai ales pentru că ea oferă un punct de referinţă pentru definirea altor noţiuni cu care dialectologia şi SL operează curent: nucleu comun, model general, diasistem — *pentru dialectologie,* sociolect, registru, repertoriu — *pentru SL.*

Aşa cum precizează E. Haugen (H aug e n, 1971, p. 9—10), trecerea de la idiolect la sociolect reflectă trecerea de la psihologie la sociologie, în sensul că, spre deosebire de idiolect, care are caracter strict individual, sociolectul constituie unitatea de bază, recunoscută la nivelul comunităţii lingvistice. Sociolectul *este un cod* minimal, *uniform, definit prin ansamblul trăsăturilor comune ale idio- lectelor membrilor unei anumite comunităţi şi nerecunoscute în vorbirea membrilor altor comunităţi. SL urmăreşte constituirea socio- lectelor, formele acestora şi modul lor de funcţionare.*

Dacă adoptăm termenul varietate, *ca desemnare neutră, indicînd orice „tip de limbă", idiolectul denumeşte varietăţi individuale, dialectul — varietăţi regionale, iar sociolectul — varietăţi sociale. Echivalenţa sociolect — varietate socială apare la J. F i s h m a n (F, SL, p. 147), care demonstrează însă caracterul relativ ai unor asemenea distincţii: varietăţi, la origine, regionale, pot ajunge să capete o semnificaţie socială (în evul mediu, de exemplu,* vlah *însemna nu numai vorbitor al unui idiom romanic, din regiunea Dunării de jos şi din Balcani, ci şi „păstor"). Pe de altă parte, dacă acceptăm definiţia lui Haugen, se poate ca trăsăturile unui sociolect să coincidă cu acelea ale unui grai local, adică este posibil ca trăsăturile care diferenţiază o comunitate de alta să fie trăsături motivate geografic, şi nu social.*

Haugen precizează că recunoaşterea de către vorbitori a unor „deviaţii" de la norma lingvistică de grup permite identificarea unui alt sociolect. In realitate, problema delimitării sociolectelor implică aceleaşi dificultăţi ca şi aceea a delimitării graiurilor şi a dialectelor. Cea mai importantă este aceea a numărului de „deviaţii" de la norma de grup admise în limitele aceluiaşi sociolect. Aprecierea vorbitorilor, ca şi inteligibilitatea mutuală — în cazul încercării de distingere a dialectelor —, deşi importantă, nu poate fi considerată decisivă de către cercetător.

Problema este complicată şi pentru că, în cadrul fiecărui sociolect, se pot constata diferenţe determinate de situaţia de comunicare. Variantele distinse în funcţie de contextul situaţional în care are loc comunicarea (interlocutori, subiect, cadru etc.) sînt denumite registre *(H a 11 i d* ay et *al., în F i sh man (ed.), 1968, p. 149—156-, cf. şi Haugen, 1971, p. 14). Existenţa certă a registrelor, ca subcomponente ale sociolectului, pune sub semnul întrebării posibilitatea de a defini sociolectul drept cod* minimal. *In legătură cu registrele este, de asemenea, necesar să precizăm că procesul de însuşire a unei limbi implică şi învăţarea utilizării adecvate a registrelor-, de altfel, nu toţi vorbitorii la care se recunoaşte acelaşi sociolect stăpînesc în egală măsură toate registrele sociolectului considerat. Acest fapt este vizibil mai ales în marile comunităţi urbane, care prezintă o diversificare puternică a registrelor, dată fiind diversificarea socio- profesională existentă.*

Realizarea actului comunicării implică deci, pe de o parte, aprecierea situaţiei sociale în care are loc comunicarea, prin evaluarea şi selectarea elementelor constitutive, în raport cu datele personale şi

cu pregătirea culturală a vorbitorului, precum şi cu informaţiile pe care acesta le deţine asupra interlocutorilor săi şi, pe de altă parte, selectarea din ansamblul variantelor lingvistice existente a acelora care corespund situaţiei date şi intenţiei vorbitorului. Abordarea sociolingvistică a limbii presupune, prin urmare, analiza ansamblului de „roluri" caracteristice unei anumite comunităţi şi a atributelor acestora. Prin rol se *înţeleg modurile, funcţional delimitate, de a acţiona într-o anumită societate. Fiecare individ poate îndeplini mai multe roluri: învăţător, tată, prieten etc. Rolurile posedă anumite caracteristici —* atributele *— referitoare la gestică, vestimentaţie, etichetă şi, desigur, la comportamentul verbal. Acestea sînt considerate* relevante, *dacă prezenţa sau absenţa lor schimbă percepera rolului, şi* periferice *— dacă nu au acest efect (pentru toate aceste definiţii, cf. G, T, p. 115—116).*

Totalitatea rolurilor de comunicare identificate într-o comunitate a fost denumită de G u mp e r z (G, T, p. 116) matrice a comunicării. *In plan lingvistic, acesteia îi corespunde o anumită* matrice a codurilor, care *reuneşte codurile şi subcodurile funcţional legate în cadrul matricei comunicării. Prin* coduri se *înţeleg, de obicei, limbile diferite, utilizate în cadrul comunităţilor multilingve (de exemplu, engleza şi franceza în Canada-, franceza şi flamanda în Belgia-, germana, franceza, italiana şi chiar retoromana în Elveţia etc.), iar prin* subco- duri *— dialectele şi stilurile aceleiaşi limbi (cf., de exemplu, dialectele, limbajele profesionale, varietăţile stilurilor funcţionale ale românei). Omiterea unui cod sau subcod din studierea unei comunităţi are ca efect definirea incompletă a matricei comunicării.*

Aşadar, comunităţile lingvistice se caracterizează printr-o anumită grupare a rolurilor în cadrul matricei comunicării, deci printr-o structură specifică a acesteia. Ele se deosebesc unele de altele după cum tind să menţină sau să elimine separaţia rolurilor. In societăţile caracterizate printr-o puternică stratificare socială şi printr-o strictă specializare pe ocupaţii, se constată existenţa unei distincţii amănunţite a rolurilor, individualizate prin atribute marcate, cum ar fi convenţiile rituale şi de comportament. G u m p e r z citează, în acest sens, exemplul Indiei. In S.U.A., prezenţa unei populaţii de provenienţe diferite şi puternica urbanizare au favorizat reducerea diferenţei dintre roluri, tendinţa spre „fluiditatea" acestora.

în acelaşi timp, matricea codurilor din diverse comunităţi se caracterizează prin diferenţierea în grade deosebite a subcodurilor componente. Introducînd noţiunea de distanţă lingvistică, *pentru a exprima acest aspect, putem afirma că, în comunităţile puternic urbanizate, distanţele din matricea codurilor sînt reduse: subcodurile se deosebesc între ele mai ales prin sintaxă şi lexic, diferenţele dintre limba standard şi dialectele locale scad treptat (cf. G,T,p. 116—117).*

Varietăţile lingvistice utilizate într-o comunitate alcătuiesc un sistem, constituit pe baza sistemului de norme sociale comune, care guvernează selecţia variantelor lingvistic echivalente, în raport cu situaţia de comunicare. Totalitatea varietăţilor folosite regulat într-o comunitate, în cursul interacţiunii social semnificative, alcătuieşte repertoriul verbal *al acelei comunităţi (G, C, p. 110—111). Structura acestuia este direct legată de complexitatea socioeconomică a comunităţii considerate. Se poate distinge între repertorii* compartimentate, *caracterizate prin distanţe lingvistice mari între varietăţile constitutive, prin specializarea strictă a fiecărei varietăţi*

pentru anumite situaţii de comunicare etc., şi repertorii fluide, *caracterizate prin tranziţii gradate între varietăţi, prin amestecul acestora etc. Repertoriile compartimentate sînt specifice pentru comunităţile care cunosc o stratificare socială puternică sau pentru cele fragmentate politic, pe cînd repertoriile fluide sînt specifice comunităţilor în care a avut loc sau este în curs un proces puternic de eliminare (sau de substituire) a structurilor sociale tradiţionale, aşa cum se întîmplă, de exemplu, în societăţile urbanizate sau în curs de urbanizare. (Comediile româneşti din epoca premergătoare creaţiilor lui 1. L. Cara- giale — mai ales cele ale lui* C. *Facca şi* V. *Alecsandri —, reflectînd mai îndeaproape limba vorbită, ne oferă o imagine sugestivă a modului în care s-a realizat în română trecerea de la repertoriile compartimentate, caracteristice feudalismului de tip fanariot, la repertoriile fluide, caracteristice perioadei moderne.)*

Precizările de mai sus pun în evidenţă faptul că, în afara competenţei lingvistice propriu-zise, se poate recunoaşte şi o competenţă SL, referitoare la utilizarea adecvată *a limbii, în raport cu interlocutorii, situaţia de comunicare, subiectul şi funcţia comunicării, canalul utilizat etc. Comportamentul SL este deci guvernat de* norme SL *(F i s h m a n, 1972, p.* 5*—6); sistemul normelor SL este specific fiecărei comunităţi: integrarea într-o altă comunitate lingvistică, determinată de mobilitatea geografică sau socioprofesională, implică, în mod necesar, însuşirea unui nou sistem de norme SL, chiar dacă în această comunitate se utilizează aceeaşi limbă.*

Noţiunea de „normă" nu poate fi deci restrînsă la sistemul limbii standard, ci ea se aplică la sistemele oricăror comunităţi, indiferent de dimensiunile acestora. Spre deosebire de normele limbii standard, care se caracterizează printr-o codificare explicită (gramatici, dicţionare, îndreptare ortografice şi ortoepice), normele diverselor comunităţi lingvistice se caracterizează printr-o codificare implicită. Această trăsătură este demonstrată de reacţia membrilor oricărei comunităţi faţă de utilizarea neadecvată a formelor lingvistice, reacţie care îmbracă formele cele mai diferite. Vorbitorii sînt capabili deci să recunoască şi să interpreteze devierile de la o normă care a primit prin uz sancţiunea colectivă.

Susan E r v i n-T r i p p (ET, S, p. 161) distinge reguli SL de alternanţă, de succesiune şi de coocurenţă. *Cele dinţii predictează selecţia între mai multe forme posibile de exprimare, în funcţie de elementele care definesc fiecare act de comunicare în parte. Există, de exemplu, reguli care guvernează modul de referire la o anumită persoană sau de adresare, în funcţie de situaţia de comunicare. Un profesor universitar poate spune unui student; „Vorbiţi cu* profesorul *Ion Popescu.* Dumnealui *poate să vă dea lămuriri"; poate spune unui coleg de catedră: „Vorbeşte cu* Popescu. El o *să-ţi explice" şi îi poate spune profesorului Popescu:* „Ioane, *te-a căutat un student", dacă nu sînt şi studenţi de faţă, sau* „Tovarăşe Popescu, cred *că ar trebui să mai reflectaţi la această problemă", dacă discuţia are loc în cadrul unei şedinţe. Se pot formula reguli care predictează alegerea formelor în fiecare dintre aceste cazuri. Regulile de succesiune guvernează structura comunicării în cazul diferitelor tipuri de acte verbale: saluturi, prezentări, invitaţii, refuzuri, scuze etc. (toate aceste tipuri de acte verbale presupun un număr de formule, mai mult sau mai puţin fixate, şi o anumită succesiune a folosirii lor). Regulile de coocurenţă predictează fie selecţia elementelor a căror*

succesiune intr-un discurs, la un anumit nivel al structurii lingvistice (de exemplu, lexical), este posibilă (coocurenţă orizontală), fie realizarea unui element la toate nivelele acestei structuri (coocurenţă verticală). In cadrul unei conferinţe ştiinţifice sau al unei expuneri la universitate, de exemplu, regulile de coocurenţă orizontală exclud utilizarea unor termeni tehnici, alături de termeni de argou, populari sau regionali, iar regulile de coocurenţă verticală exclud pronunţarea populară sau regională a termenilor de specialitate sau utilizarea lor în construcţii sintactice de tip colocvial.

Regulile SL trebuie formulate astfel încît să permită integrarea enunţurilor în anumite tipuri de acte verbale şi de contexte sociale (E r v i n-T r i p p, 1973, p. 303). Cu alte cuvinte, ele trebuie să ne ofere posibilitatea de a distinge din ansamblul actelor verbale pe acelea care reprezintă unităţi funcţionale de interacţiune (Ervin- T r ip p, 1973, p. 364).

Putem înţelege astfel mai clar afirmaţia lui W. *Bright că datele SL constituie un „indice diagnostic" al structurii fiecărei comunităţi (B, D, p. 50).*

5. MICRO- ŞI MACROSOCIOLINGVISTICĂ

In SL se recunosc, în general, două nivele de abordare a problemelor: nivelul microanalizei şi nivelul macroanalizei, complementare atît sub aspectul datelor pe care le furnizează, cit şi sub aspectul conceptelor şi al metodelor utilizate.

Micro-SL *îşi propune analiza detaliată a interacţiunii verbale dintr-o comunitate lingvistică dată, urmărind să descrie specificul structurii reţelelor de comunicare în cadrul cărora membrii acelei comunităţi intră în diferite relaţii de rol, dependente de loc şi de moment. Cercetarea trebuie să determine cantitatea de interacţiune verbală din comunitatea considerată, precizînd raportul dintre interacţiunea personală şi cea tranzacţională, întrucît între cele două tipuri de interacţiuni există diferenţe în privinţa accesului la roluri şi a gradului de fluiditate a acestora.* Interacţiunea tranzacţională *urmăreşte scopuri precis delimitate: cumpărarea unor obiecte, consultarea unui doctor, solicitarea unui serviciu unui funcţionar care se ocupă de problemele respective etc. In cazul acestui tip de interacţiune, indivizii se comportă în conformitate cu statutul lor social; drepturile şi obligaţiile care definesc un anumit rol sînt net precizate, astfel încît inversarea rolurilor nu este, de obicei, posibilă (ci. interacţiunea proiesor-elev, vînzător-client etc.), iar diacriticele lor lingvistice le delimitează strict (ci. formulele de adresare, în cazul relaţiilor de rol menţionate).* Interacţiunea personală *presupune manifestarea liberă a personalităţii unui individ. Anumite tipuri de interacţiune personală au ca trăsături specifice accesul relativ liber la roluri şi o mare fluiditate a acestora (ci. interacţiunea dintre prieteni).*

Caracterizarea completă a interacţiunii verbale dintr-o comunitate presupune deci şi relevarea particularităţilor accesului la roluri şi ale fluidităţii rolurilor în acea comunitate. Relaţiile de rol se exer*cită intr-un anumit cadru şi în anumite momente (cf. relaţia vîn- zător-client, executată intr-un magazin, in timpul programului de funcţionare a acestuia). Relaţia de rol, cadrul şi momentul definesc conceptul numit* situaţie *(cf. Ph. B o c k, in Fishman (ed.), 1968, p. 212—222-, F, SL, p.*

154—155). Fiecare situaţie se caracterizează, de obicei, printr-un anumit mod de folosire a limbii, aşa incit identificarea situaţiilor posibile într-o comunitate ar părea realizabilă prin identificarea discontinuităţilor din structura codului lingvistic utilizat. Cercetătorii recunosc astfel o situational switching, *adică o schimbare a codului dependentă de situaţie (F, SL, p. 156).*

In legătură cu această problemă, sînt necesare unele precizări. In primul rînd, în afara situaţiilor congruente, *caracterizate prin concordanţa între relaţia de rol, cadru şi moment, există şi* situaţii incongruente, *în care relaţia de rol nu se exercită într-un cadru sau în- tr-un moment adecvat (cf. exemplele date în F, SL, p. 155). In acest caz, comportamentul verbal al indivizilor este, de obicei, oscilant. J. Fishman observă, pe bună dreptate, că reacţia normală este aceea de reinterpretare a situaţiei şi de transformare a ei într-una congruentă. Aceasta implică utilizarea succesivă a cîtorva modalităţi de exprimare caracteristice anumitor relaţii de rol, pînă la găsirea „tonului" potrivit (cf., de exemplu, întîlnirea unui profesor cu elevul la o cabană sau la meci).*

In al doilea rînd, un individ se poate abate de la codul lingvistic caracteristic unei situaţii în scopuri expresive, fără ca aceasta să implice modificarea situaţiei. Este vorba despre ceea ce cercetătorii numesc metaphorical switching *(schimbarea de cod metaforică). Ni se pare extrem de utilă precizarea lui J. Fishman (F, SL, p. 156—157), că o asemenea schimbare de cod presupune nu atît recunoaşterea de către toţi membrii comunităţii a aceluiaşi set de norme specifice diferitelor situaţii, cît, mai ales, existenţa aceleiaşi concepţii cu privire la inviolabilitatea acestor norme. Schimbarea bruscă a codului într-o comunitate foarte conservatoare sau, în general, într-o comunitate caracterizată printr-un repertoriu de roluri extrem de compartimentat, ar fi surprinzătoare şi ar produce grave neînţelegeri.*

J. Fishman (F, SL, p. 157) afirmă că analiza situaţiilor reprezintă zona de trecere înspre analiza cu un grad mai înalt de generalizare, implicată de macro-SL, *întrucît ea pune în evidenţă existenţa unei anumite regularităţi — independente de comunitatea pe care o avem în vedere — în asocierea varietăţilor limbii cu situaţiile social recunoscute. Printr-o operaţie de generalizare aplicată diverselor situaţii, se ajunge la stabilirea unui număr de domenii SL (F, SL, p. 157—159), cărora le corespund anumite tipuri de varietăţi lingvistice. S-a observat că, în general, există un paralelism accentuat între domenii şi principalele instituţii sociale. Se pot recunoaşte domenii cum ar fi: familia, relaţiile de prietenie, învăţămîntul, activitatea profesională etc. Primelor două domenii, de exemplu, le corespund varietăţi mai puţin oficiale (o exprimare mai liberă, cu puternice note afective), pe cînd celorlalte două domenii le corespund varietăţi cu un caracter oficial mai pronunţat (o exprimare mai îngrijită şi neutră afectiv). Noţiunea de domeniu permite descrierea unor fenomene ca diglosia şi bilingvismul, pentru care este specific faptul că unor clase mari de situaţii (domenii) le corespund fie variante distincte ale unei limbi, fie limbi diferite. Diglosia şi bilingvismul, care reflectă fenomene mai complexe, de difuziune naţională sau internaţională, constituie una dintre preocupările constante ale macro-SL.*

6. DIGLOSIE, BILINGVISM

Precizam mai sus că fiecare individ „joacă" mai multe roluri şi deci stăpîneşte mai multe subcoduri sau coduri, adică varietăţi ale aceleiaşi limbi sau limbi diferite.

Situaţia cea mai obişnuită este aceea în care, în anumite condiţii de comunicare, vorbitorii apelează la limba standard, iar în altele — la dialecte sau graiuri locale. Această situaţie a fost denumită de Haugen prin termenul schizoglosie *(H aug e n, 1971, p. 30). Pentru majoritatea societăţilor moderne însă, în care limba standard cunoaşte o largă răspîndire prin intermediul aşa-numitelor* mass media, *separaţia dintre situaţiile în care se utilizează limba standard şi cele în care se utilizează dialectul devine mai puţin netă şi se ajunge chiar la crearea unor forme mixte de exprimare.*

A. Mar t i ne t, de exemplu, distinge între aşa-numitele „dialecti", folosit de unilingvi atît în comunicarea în interiorul unui anumit grup cît şi, mai ales, în comunicarea cu alte grupuri, şi „dialect?', folosit numai între membrii aceluiaşi grup. Tendinţa de răspîndire a utilizării „dialectului![1]' este un aspect specific societăţilor moderne (apud C azacu, 1966, p. 34). B. C azacu (Ca zăcu, 1966, p. 33-40) introduce noţiunea de „interdialect", pentru a desemna o formă intermediară de comunicare, situată sub nivelul limbii standard, caracterizată prin eliminarea anumitor *particularităţi dialectale (în română, de exemplu, palatalizarea labialelor: formele* arik, kept, gine, nel, "ser, zin *sînt substituite, în Moldova, de vorbitorii mai tineri, prin formele literare corespunzătoare:* aripi, piept, bine, miel, fier, vin,- *cuvinte specifice unei arii dialectale, cum ar fi:* armig, fereang, paor *etc. în Banat, sînt substituite prin corespondentele lor literare* armăsar, perdea, plugar *etc.) şi prin păstrarea altora,* a căror arie de răspîndire depăşeşte limitele dialectului respectiv (de exemplu, trecerea vocalelor palatale: e, i, *la vocalele centrale corespunzătoare:* ă, î, *după anumite consoane:* ţ, d, s, z, ş, j: ţăs, cuţit, cosăsc, singur, şăs, ruşine *etc.; acest fenomen apare în majoritatea graiuri- rilor dacoromâne).*

Există însă societăţi în care, pentru ocazii prin excelenţă oficiale, în literatură şi ştiinţă, se utilizează o variantă cu un grad înalt de codificare, însuşită la şcoală, variantă foarte deosebită de graiul local, deprins în familie. Acesta din urmă este folosit pentru conversaţia curentă.

Coexistenţa a două variante profund divergente ale aceleiaşi limbi: varianta „înaltă" („high") şi cea „joasă" („low"), strict complementare sub aspectul funcţiilor (condiţie pe care situaţiile de schizoglosie nu o îndeplinesc) şi asimilate în condiţii diferite, a fost desemnată de Ch. Ferguson prin termenul diglosie (F, D, p. 142). O asemenea situaţie este caracteristică pentru ţările arabe, pentru Grecia, pentru cantoanele din Elveţia în care se vorbeşte germanasaupentruHaiti. Considerînd esenţial, în comunităţile diglosice, faptul că varianta înaltă nu este niciodată idiom matern, A. de Vincenz (de Vincenz, KADR, 3) propune lărgirea definiţiei lui F e r g uso n în sensul includerii tuturor situaţiilor în care există specializare iuncţională, indiferent dacă variantele coexistente aparţin aceleiaşi

limbi sau reprezintă limbi diferite, înrudite sau nu. O *părere asemănătoare apare şilaJ.Fishman(Fishman (ed), 1971, p. 286—299). în felul acesta însă, chiar dacă ţinem seama de celelalte trăsături stabilite de Fer- guson, este dificilă distincţia între cazurile de diglosie şi cazurile de bilingvism. Aceasta pentru că nici noţiunea de bilingvism nu a fost încă unitar definită. Definiţiile ei sînt fie prea largi, desemnînd capacitatea de a utiliza două limbi distincte, fie prea înguste, desemnînd competenţa* nativă *în două limbi (Haugen, 1972, p.310). Bilingvismul în sens larg se poate confunda cu diglosia, aşa cum o defineşte de Vincenz, mai ales că, şi în cazul comunităţilor bilingve, se constată o anumită specializare funcţională a codurilor: fiecare cod este folosit mai frecvent pentru „jucarea" anumitor roluri. Dealtfel, diglosia ar putea fi considerată drept un caz particular de bilingvism (cf. Haugen, 1971, p. 24). Ceea ce pare însă a fi specific bilingvismului sînt efectele acestuia: apariţia unui număr mare de fenomene de interferenţă, ca rezultat al imposibilităţii de a menţine separaţia între roluri.*

Interferenţa, efect specific al contactului lingvistic, a fost analizată în detaliu de U. W e *i n r e i c h (W, CL, p. 40), care o defineşte ca abatere de la normele uneia dintre limbile folosite într-o comunitate bilingvă (sau multilingvă) sub influenţa normelor celeilalte (sau a celorlalte) limbi. Interferenţa este unul dintre aspectele procesului de difuziune culturală şi de aculturaţie. Extensiunea ei este condiţionată atît de intervenţia unor factori structurali, cît şi de aceea a unor factori nonstructurali (vîrsta, statutul social, ocupaţia vorbitorului etc.) (pentru discutarea rolului lor, cf. W, CS).*

Bilingvismul şi diglosia se deosebesc prin origine şi, ca urmare, prin relaţia care există între cele două coduri utilizate în comunitate: în cazul diglosiei, varianta „înaltă" se bucură, printr-o tradiţie consacrată, de un prestigiu deosebit, care determină menţinerea ei complet distinctă de varianta „joasă"-, în cazul bilingvismului, diferenţa de atitudine faţă de cele două idiomuri se explică prin factori politici: unul dintre ele este, de obicei, limbă oficială de stat. De aceea, definirea noţiunilor de limbă primară şi limbă secundară în raport cu criteriul ordinii învăţării lor nu coincide, într-un mare număr de cazuri, cu definirea lor în raport cu criteriul importanţei în comunitate. Criteriile de delimitare a diglosiei de bilingvism sînt deci de natură SL. J. F i s h m a n reuşeşte să surprindă esenţa acestei distincţii, afirmînd că bilingvismul este un fenomen legat de adaptabilitatea lingvistică, pe cînd diglosia este în directă relaţie cu distribuţia socială a funcţiilor (F i s h m a n (ed.), 1971, p. 295).

Cercetătorii (cf., de exemplu, K, T, p. 123—127) au subliniat necesitatea de a distinge între bilingvismul şi, în general, plurilingvismul (sau multilingvismul) individual şi cel colectiv, caracteristic unei comunităţi, în ansamblul ei. Bilingvismul sau plurilingvismul unor naţiuni nu exclud monolingvismul indivizilor (cf. Elveţia, Belgia, Canada) şi invers: numeroşi reprezentanţi ai unor naţiuni monolingve pot fi bi- sau plurilingvi (în Olanda, de exemplu, majoritatea populaţiei cunoaşte engleza sau germana)

Fenomenele referitoare la bilingvism şi la plurilingvism, precum şi acelea referitoare la diglosie şi chiar de schizoglosie nu pot fi pe deplin explicate şi înţelese în afara factorilor sociali. Aceste fenomene

se află într-o relaţie strînsă atît cu anumite condiţii istorico- politice, cît şi cu structura socială a comunităţii în care apar şi, legat de aceasta, cu gradul ei de dezvoltare culturală, precum şi cu gradul specific de mobilitate socioprofesională. Aşa cum afirmă E. Haugen (H aug e n, 1971, p. 26), ele sînt explicabile „numai în termenii experienţei sociale".

7. CÎT EV A PROBLEME DE METODĂ

Metoda principală de culegere a materialului în SL este aceeaşi ca în dialectologie: ancheta. Se practică atît ancheta directă, care presupune notarea imediată a răspunsurilor la un chestionar stabilit în prealabil, cît şi ancheta indirectă, care presupune înregistrarea integrală a anchetei pe bandă de magnetofon şi transcrierea selectivă ulterioară. Date mai exacte despre caracteristicile interacţiunii verbale în diferite comunităţi se pot obţine nu atît prin ancheta cu chestionar, cît prin înregistrarea diferitelor conversaţii dintre membrii comunităţii. Dirijarea discretă a conversaţiei de către anchetator permite obţinerea unor date referitoare la atitudinea membrilor comunităţii faţă de persoanele din afara acesteia (relaţia insider-outsider). Aşa s-a procedat, de exemplu, în cursul cercetării de la Hemnesberget (Norvegia), descrise de J. J. G u m p e r z (cf. G, E, p. 216—217).

Intre ancheta dialectală şi cea SL există însă o serie de diferenţe, referitoare, în special, la informatori şi la chestionar. Pe cînd în dialectologie se urmăreşte, de obicei, găsirea informatorului tipic pentru o anumită localitate, pentru un anumit grup de vîrstă sau pentru o anumită categorie socială, ancheta SL presupune folosirea simultană a unui mare număr de informatori, de vîrste şi profesiuni diferite, originari din localitatea considerată sau de curînd stabiliţi etc., după expresia lui Haugen „un studiu intensiv al unei populaţii" (Haugen, 1971, p. 17). Aceasta pentru că dialectologia este preocupată de determinarea „invariantelor locale" ale limbii, a căror confruntare să ofere imaginea caracteristicilor variaţiei lingvistice pe un teritoriu cuprinzător, deci pe orizontală, pe cînd SL este preocupată de stabilirea „invariantelor sociale" ale limbii, confruntarea lor dîndu-ne imaginea diferenţierii pe verticală a limbii; pentru fiecare localitate, juxtapunerea „invariantelor sociale" oferă o imagine mozaicată a structurii limbii.

Ancheta SL nu se limitează la comunităţile rurale sau conservatoare-, ea urmăreşte cele mai diverse tipuri de comunităţi, inclusiv marile aşezări urbane (cf. ancheta lui W. *Labov la New York).*

Un tip special de cercetare descris şi utilizat de W. *Labov (L, SL, p. 80) este acela denumit de el „anchete rapide şi anonime* („rapid and anonimous interviews"). El presupune efectuarea unor observaţii sistematice, realizate pe baza unor scurte conversaţii, în cursul cărora anchetatorul nu se prezintă ca atare subiecţilor. Asemenea cercetări au fost realizate în cîteva magazine universale din New York. De asemenea, se pot realiza observaţii nesistematice (în primul rînd, pentru că specialistul nu intervine în nici un fel în orientarea discuţiilor), prin înregistrarea conversaţiilor dintre indivizi în locuri alese cu grijă, în care interacţiunea verbală este spontană şi*

suficientă cantitativ (restaurante, trenuri, autobuze etc.). în acest caz, anchetatorul nu posedă nici un fel de informaţii asupra subiecţilor, în afara celor pe care aceştia le comunică accidental şi — evident — a acelora pe care le oferă modul lor de exprimare.

Chestionarul utilizat în anchetele SL este extrem de redus, în comparaţie cu acela utilizat în anchetele dialectale. Această caracteristică este, fără îndoială, direct legată de necesitatea de a ancheta un număr cît mai mare de persoane. Cercetătorii urmăresc numai cîteva fenomene lingvistice, aşa-numite variabile lingvistice, cărora li se conferă valoarea de indici relevanţi (indicatori) *pentru diferenţierile dintr-o anumită comunitate (cf. anchetele lui Labov în New York şi în Martha's Vineyard, la care se fac referiri în L, E şi în L, M). Labov a utilizat ca variabile pronunţarea lui [r] şi a frica- tivelor interdentale* [0] *şi* [o]. *Indicatorii prezintă o anumită stratificare, condiţionată social (de statutul socioeconomic al vorbitorilor, de vîrsta lor etc.). Tratamentul „variabilelor lingvistice" este urmărit nu numai la diferiţi informatori, ci şi în diferite stiluri ale vorbirii, mai mult sau mai puţin îngrijite. Labov, de exemplu, a avut în vedere vorbirea obişnuită, vorbirea îngrijită, „stilul" utilizat în citirea formelor, distincţia în cadrul perechilor minimale înregistrate în anumite liste.* V*ariabilele a căror distribuţie este condiţionată nu numai social, ci şi stilistic sînt denumite* mărci (markers).

Utilizarea unui număr de variabile stilistice nu este însă eficientă pentru caracterizarea diferitelor sociolecte (cf. H au g e n, 1971, p. 19). Pentru studiile de micro-SL, luarea în consideraţie a unei game mai cuprinzătoare de fenomene lingvistice se impune cu necesitate.

Pentru obţinerea informaţiei sociolingvistice se preconizează, de asemenea, utilizarea unui număr de teste, multe dintre ele împrumutate din psihologie (pentru o prezentare detaliată a acestora, cf. L, SL, p. 82—85). Există astfel teste de percepţie de *forma ABX, care permit obţinerea unor date referitoare, de exemplu, la neutralizarea anumitor opoziţii fonologice-,* teste de repetare, *care permit sesizarea măsurii în care este „internalizat" sistemul limbii standard de către anumite grupuri de vorbitori;* teste de reacţii subiective *şi* teste de autoevaluare, *care permit culegerea de date privind opinia vorbitorilor asupra distribuţiei sociale şi stilistice a variabilelor lingvistice;* teste de corectare, *care oferă date asupra gradului în care vorbitorii sînt conştienţi de existenţa unor variante lingvistice marcate net din punct de vedere social şi deci respinse de normele standard etc.*

Formularea concluziilor implică întotdeauna prelucrarea statistică a materialului cules în cursul anchetelor SL. Studiul lui Labov privind efectul mobilităţii sociale asupra comportamentului lingvistic (L, E) ilustrează o modalitate posibilă de prelucrare statistică a datelor. Dealtfel, cercetările de SL utilizează frecvent cele mai diverse informaţii statistice referitoare la comunităţile studiate: datele furnizate de recensămîntul populaţiei, de exemplu, au constituit un material preţios pentru analizele SL (cf. Lieberson (ed.), 1966, p. 262 —279).

8. APLICAŢII ALE SL

Interesul pe care îl prezintă cercetările de SL pentru cercetările de lingvistică şi din alte domenii ştiinţifice a fost subliniat în repetate rînduri. Menţionăm aici numai cîteva dintre precizările lui W. *B r i g h t (B, D, p. 50—51) şi ale lui E. Haugen (Haugen, 1971, p. 45—48) cu privire la aplicaţiile SL. Cei doi cercetători subliniază rolul deosebit al SL în orientarea într-o direcţie nouă, mai eficientă, a cercetărilor de sociologie — pornind de la constatarea că datele lingvistice reprezintă un indice diagnostic al structurii sociale — şi a celor de lingvistică, mai ales de lingvistică istorică şi generală — pornind de la aplicarea unui principiu uniformitar în studierea schimbării lingvistice. Ni se pare însă util să semnalăm, de asemenea, valoarea concluziilor SL pentru soluţionarea unor probleme de bază ale stilisticii, cum ar ii clarificarea factorilor variaţiei stilistice, determinarea structurii stilistice a unei limbi, precizarea mecanismului efectelor stilistice dintr-o operă literară etc. Nu trebuie omisă, desigur, importanţa teoretică şi metodologică a cercetărilor de SL pentru dezvoltarea dialectologiei. Relaţia dintre dialectele locale şi cele sociale, dintre conservare şi inovaţie, mecanismul procesului de nivelare a graiurilor sînt numai cîteva dintre problemele care pot căpăta o explicaţie mai profundă şi mai complexă prin apelul la informaţia sociolingvistică; la acestea se adaugă posibilităţile de perfecţionare a tehnicii anchetelor dialectale, pe care le oferă SL.*

8.1. SL ŞI PROBLEMELE SCHIMBĂRII LINGVISTICE

Ne vom opri, în cele ce urmează, asupra cîtorva dintre aspectele mai interesante ale soluţiei propuse de SL în problema schimbării lingvistice. Dezvoltarea cercetărilor de SL este unul dintre factorii care au contribuit la readucerea în actualitate a acesteia, după o perioadă destul de îndelungată de interes aproape exclusiv pentru problemele studierii sincronice a limbilor. Considerarea diversităţii (deci a variaţiei) drept concept-cheie al SL (B, D, p.47) a introdus o perspectivă complet nouă asupra factorilor, a condiţiilor şi a mecanismului schimbării lingvistice. In legătură cu modul în care au fost explicate anterior cauzele schimbării lingvistice ni se pare exactă observaţia lui W. *L a b o v că, în realitate, nici lingviştii care au făcut abstracţie de acţiunea factorilor sociali în limbă nu au ignorat complet acest tip de factori; numai că ei au considerat influenţa acestor factori drept străină funcţionării normale a limbii, drept o interferenţă disfuncţională cu dezvoltarea normală, manifestată sub forma unor intervenţii rare şi nesistematice (Labov, 1972,* p. *264—265). Referitor la lingviştii care au făcut apel la factorii sociali în explicarea schimbării lingvistice, Lab o v remarcă faptul că aceştia s-au preocupat mai ales de „contextul social al limbii", ba- zîndu-se pe cunoaşterea intuitivă a unor fapte sociale izolate şi in- vocînd prestigiul relativ al vorbitorilor ca factor al împrumutului şi al fluctuaţiei formelor (Lab ov, 1972, p. 268—270).*

Noutatea punctului de vedere al SL asupra problemei la care ne referim derivă din abordarea acesteia nu în general, ci în raport cu contextul concret al unei comunităţi lingvistice.

Corelarea studiului sistematic al limbii cu acela al societăţii a pus în evidenţă rolul deosebit al dinamicii sociale în schimbarea comportamentului lingvistic. „Presiunile sociale se exercită continuu asupra comportamentului lingvistic şi au un efect continuu şi permanent prezent asupra evoluţiei lingvistice" (Lab ov, în Bright (ed), 1966, p. 103).

Pentru societatea contemporană, de exemplu, este specifică accentuarea mobilităţii sociale. Această trăsătură se manifestă atît sub aspectul schimbării structurii socioprofesionale a diverselor comunităţi, ca rezultat al evoluţiei tehnice, al creşterii gradului de instrucţiune şi al creşterii fluctuaţiei profesionale, cit şi sub aspectul schimbării structurale a categoriilor tradiţionale care se menţin încă. Creşterea mobilităţii sociale este legată de o creştere — diferenţiată însă în raport cu statutul socioprofesional al indivizilor — a densităţii reţelei de comunicare (vezi L, E, p. 208). Elementul comun pentru toate grupurile sociale este contactul sistematic cu limba standard, prin intermediul aşa-numitelor mass media. *La grupurile socioprofesionale noi, înregistrăm, în plus, o varietate mai mare a contactelor sociale, ceea ce se traduce, în plan lingvistic, prin contactul cu alte graiuri şi sociolecte şi prin posibilităţi suplimentare de contact cu limba standard.*

Diferenţa între grupurile tradiţionale şi cele noi este dată şi de faptul că, pentru grupurile tradiţionale, contactul cu alte variante lingvistice este, în primul rînd, pasiv, pe cînd, pentru grupurile noi, realizîndu-se în situaţii concrete de comunicare, el implică un răspuns activ. în cazul contactului pasiv cu o altă variantă lingvistică, schimbarea propriului idiolect sau sociolect, deşi posibilă, nu este obligatorie. Contactul activ — în procesul comunicării — cu alte variante lingvistice determină însă, pentru orice vorbitor, compararea sistemelor lingvistice şi, mai ales în cazul contactului cu limba standard, dezvoltarea unei atitudini critice faţă de propriul sistem (L, E, p. 208). Rezultatul este modificarea sistemului bazat pe normele lingvistice ale comunităţii din care face parte vorbitorul în funcţie de normele sistemului cu care el vine în contact şi pe care îl consideră superior. Acest comportament al vorbitorului este specific pentru societăţile în progres, fiind, în termenii lui Lab ov, un factor de caracterizare a grupurilor „upwardly mobile" (L, E, p. 207).

Stratificarea lingvistică este dependentă deci nu numai de statutul socioeconomic al membrilor unei comunităţi, ci şi de indicele de mobilitate socială al acestei comunităţi. Ultimul factor explică adesea „incongruenţele de statut" al vorbitorilor, care apar în rapoit cu criteriul socioeconomic (L, E, p. 199).

Cum se produc schimbările în sistemul lingvistic al unui vorbitor? Contactul cu alte variante lingvistice, determinat de schimbarea condiţiilor socioprolesionale in care are loc comunicarea, are ca efect dezvoltarea la vorbitor a două tendinţe: una, produsă de necesitatea „internalizării" noului sistem, se referă la încercarea de „fixare" a unor elemente ale acestuia, prin crearea unui sistem propriu de legături cu elementele sistemului său primar; a doua, produsă de necesitatea utilizării unui sistem diferit de cel primar, se referă la încercarea de eliminare a elementelor prea caracteristice sistemului propriu al vorbitorului, în procesul comunicării cu vorbitori care au sisteme diferite. (V. exemplele discutate de B. C a- zacu (Caz acu, 1966, p. 35—36, 38) pentru a ilustra noţiunea de interdialect. Unele

dintre acestea au fost reluate în studiul de faţă, p. 23.)

Prima tendinţă are adesea ca rezultat apariţia unor fenomene ca etimologia populară, atribuirea de sensuri greşite unor cuvinte noi, falsa analiză; a doua — apariţia hipercorectitudinii. Cercetările au arătat că un comportament lingvistic hipercorect nu poate fi pus în legătură cu o anumită condiţie socioprofesională, ci cu acea „upward mobility", cu alte cuvinte, cu schimbarea condiţiei socio- profesionale a individului.

Schimbarea lingvistică se efectuează pe două căi: împrumut (import) şi substituţie (C az acu, 1966, p. 37—38 şi nota 10). Prima are consecinţe, în special, în vocabular şi în semantică, cea de a doua — în fonetică şi morfologie, dar şi în vocabular. împrumutul corespunde, de obicei, necesităţii obiective de exprimare a unor realităţi noi cu care vorbitorul vine în contact (vocabularul profesional, termenii necesari în urma pătrunderii tehnicii noi în viaţa cotidiană). Substituţia implică intrarea în desuetudine a sinonimelor (fonetice, morfologice sau lexicale) din sistemul primar al subiectului, adesea, după o perioadă de coexistenţă cu elementele noi, sau specializarea lor.

în legătură cu evoluţia procesului schimbării lingvistice cercetătorii din domeniul SL subliniază iaptul că originea unei schimbări nu poate fi distinsă de propagarea ei, întrucît limba, ca instrument social de comunicare, nu tolerează idiosincrasiile. Se poate vorbi despre schimbarea unei limbi numai atunci cînd un grup *de vorbitori folosesc un alt tipar pentru a comunica între ei. Aşa cum afirmă Lab ov, „originea unei schimbări este „propagarea" ei sau acceptarea de către ceilalţi" („... the origin of a change is its „pro- pagation" or acceptance by others") (Labov, 1972, p. 277), pentru că orice element nou introdus de un vorbitor devine numai prin propagare parte a limbii.*

Pornind de la observaţiile lingvisticii tradiţionale, se recunosc două tipuri de schimbări lingvistice: (a) language drift *(cf. Sapir,* Language, *cap. VII), denumind schimbările mai mult sau mai puţin treptate care se produc prin succesiunea generaţiilor, şi (b)* language shift, *denumind achiziţionarea unei noi limbi sau a unei noi variante lingvistice (de orice dimensiuni sau importanţă) şi abandonarea limbii sau a variantei vechi.*

Dacă primul tip de schimbare aparţine prin excelenţă domeniului lingvisticii istorice, cel de al doilea tip constituie un domeniu de interes pentru SL (Haugen, 1971, p. 32). Există, desigur, numeroase situaţii de „language shift" în istoria limbilor (vezi, de exemplu, adoptarea latinei în provinciile romane şi abandonarea limbilor autohtone); SL este interesată însă, mai ales, de formele acestui fenomen în comunităţile lingvistice actuale. Aşa cum afirmă H aug e n (H aug e n, 1971, p. 32—33): „Studiul unui „shift" este studiul folosirii limbii într-o comunitate lingvistică, suma alegerilor făcute de vorbitorii (...) care au posibilitatea unei alegeri".

Ca atare, dacă sub aspect temporal se poate distinge între schimbarea lingvistică din. trecut (in the past) *şi* în curs (in progress, ongoing), *principiile şi metodologia SL permit studierea celei de a doua categorii de schimbări. Schimbările în curs sînt studiate* „in apparent time", *adică pe dimensiunea reprezentată de grupurile de vîrstă ale populaţiei actuale. Se realizează astfel un fel de „orizon- talizare" a axei temporale.*

In concepţia sociolingviştilor, forţele care produc astăzi schimbări lingvistice sînt de acelaşi fel şi de aceeaşi importanţă („order of magnitude") ca şi acelea care au acţionat în trecut (Labov, 1972, p. 275). Cu alte cuvinte, studierea cauzelor şi a mecanismului schimbărilor actuale permite clarificarea cauzelor şi a mecanismului general al schimbării lingvistice. Avantajul aplicării acestui principiu, denumit principiul uniformitar, constă în eliminarea unui impediment important care apare în cercetările de lingvistică, şi anume: caracterul fragmentar al corpusului de date cu care se operează. în legătură cu acceptarea nelimitată a principiului uniformitar s-ar putea formula unele obiecţii, sugerate parţial de înşişi susţinătorii lui. In societăţile moderne actuale intervin, în schimbarea lingvistică, o serie de factori care, în trecut, nu aveau nici un rol (sau aveau un rol neesenţial). Menţionăm, în primul rînd, nivelarea „limbilor de grup" sub influenţa limbii standard, astăzi factor esenţial al schimbării lingvistice. Factorii de acest fel nu reprezintă, credem, „intervenţii minore în structura limbilor", aşa cum afirmă Labov (Labov, 1972, p. 275). S-ar putea susţine că fiecare perioadă din istoria unei limbi şi fiecare comunitate lingvistică se caracterizează printr-un alt echilibru al elementelor care determină schimbarea lingvistică. Din cauza structurării diferite a complexului de elemente care determină schimbarea lingvistică pentru fiecare limbă şi pentru fiecare epocă, ni se pare dificilă şi găsirea unor universalii sociolingvistice ale schimbării lingvistice.

Explicarea schimbării lingvistice pune o serie de probleme, dintre care unele pot fi clarificate prin apelul la factori sociali. Astfel, dacă se pot recunoaşte constrîngeri universale, independente de comunitatea lingvistică, în producerea schimbărilor, sau dacă stabilirea etapelor unei evoluţii şi a locului ei în raport cu o anumită structură lingvistică sînt probleme lingvistice interne, încadrarea schimbării în contextul social ■— deci corelarea ei cu schimbarea socială —, unele probleme ale evaluării schimbării (reacţia membrilor comunităţii lingvistice la o anumită schimbare) şi mai ales problemele realizării schimbării („actuation": de ce o schimbare s-a produs într-un anumit moment sau loc) implică luarea în consideraţie a coordonatei sociale.

Analizînd mecanismul schimbării lingvistice în curs, W. *Labov precizează că, în cadrul acestui mecanism, presiunile interne, structurale, şi cele sociolingvistice acţionează într-o alternanţă sistematică (L, M, p. 193), ambele manifestîndu-şi efectele asupra structurii* interne a *sistemelor lingvistice. Sînt considerate cauze interne sistemelor lingvistice acelea care operează „ori de cîte ori doi oameni vorbesc între ei" („whenever two people talk together") (Labov, în Bright (ed.), 1966, p. 104). Fiind cauze determinate de însăşi esenţa actului lingvistic ca act de comunicare, cauzele interne caracterizează deopotrivă schimbările trecute şi schimbările în curs.*

în cadrul schimbărilor motivate social, Labov (L, M,p. 191—192) distinge între „schimbări de sub" („changes from below") şi „schimbări de deasupra" („changes from above") „nivelului conştiinţei sociale'' („the level of social awareness"). Cele dintîi reprezintă, în general, alterări sistematice ale dimensiunilor unui sistem lingvistic, datorate intervenţiei unei evoluţii sociale, care se *răspîndesc din- tr-un strat social sau etnic în altele. Celelalte sînt ajustări sociale relativ nesistematice, în care comentariul social deschis conduce la corectarea formelor individuale (L,* M, *p. 192—193).*

Pe baza analizei efectuate asupra comunităţilor lingvistice din Martha's Vineyard şi din New York, Labov ajunge la următoarea descriere a mecanismului general al schimbării lingvistice:

De obicei, schimbarea apare, la un anumit subgrup, în comunităţile a căror individualitate a slăbit în urma unor presiuni interne sau externe. O *formă cu statut regional (sau de altă natură — n.n.) şi cu o distribuţie neregulată în comunitate capătă o anumită răs- pîndire în subgrupul respectiv. în acest stadiu, forma considerată este o variantă lingvistică nedefinită.*

Începutul schimbării este marcat de generalizarea formei la toţi membrii subgrupului. Variabila lingvistică nu reprezintă un element stilistic, ci un indicator al apartenenţei de grup. Generaţiile succesive din acelaşi subgrup extind schimbarea dincolo de modelul creat de predecesori, printr-un fenomen pe care Labov îl numeşte „hypercorrection from below". Schimbarea poate fi adoptată şi de către alte subgrupuri ale comunităţii (răspîndirea în valuri); indicele apartenenţei de grup este astfel redefinit în stadii succesive, cu fiecare extindere a schimbării la alte subgrupuri, pînă cînd schimbarea ajunge să definească întreaga comunitate. în acest moment, variabila lingvistică devine una dintre normele comunităţii, utilizată uniform de toţi membrii ei. Intrarea variabilei în sistemul lingvistic al comunităţii determină reajustări în distribuţia altor elemente în sistem, ceea ce creează premise pentru noi schimbări.

Stadiile descrise pînă acum aparţin nivelului subconştient al schimbării. Modificările următoare se explică prin intervenţia factorului conştient.

Dacă grupul la care a apărut schimbarea nu are statutul cel mai înalt în comunitatea lingvistică, atunci grupul cu acest statut poate „stigmatiza" schimbarea. Ca urmare, formele noi pot fi sporadic şi neregulat corectate în raport cu modelul de prestigiu existent în vorbirea grupului cu statut superior-, intervine al doilea tip de hipercorecţie: „hypercorrection from above". Extrema stigmatizare poate face dintr-o anumită formă subiect de comentariu social direct şi poate duce, eventual, chiar la dispariţia ei. Dacă schimbarea apare în grupul cu statutul cel mai înalt, ea devine model de prestigiu pentru toţi ceilalţi membri ai comunităţii lingvistice (pentru toată prezentarea, cf. L, M, p. 191—193).

Labov precizează că nu orice schimbare lingvistică primeşte o evaluare sau o recunoaştere socială deschisă. Unele schimbări rămîn departe de nivelul reacţiilor sociale directe. Comentariul social este rar în stadiul iniţial al schimbării şi uneori el nu are loc nici în stadii mai avansate. Dar, în afara reacţiei directe a vorbitorilor, există şi posibilitatea unor reacţii sociale inconştiente (vezi, de exemplu, aşanumita „matched guise technique" — tehnica identităţii potrivite —, la care se fac referiri în L, SL, p. 83. Subiecţilor li se cere să precizeze identitatea socială a unor vorbitori pe baza audiţiei unor secvenţe înregistrate pe bandă de magnetofon. Subiecţii exprimă astfel părerile generale despre modul de folosire a limbii, existente într-o anumită comunitate lingvistică).

S-a constat că, într-o comunitate lingvistică, evaluarea subiectivă a dialectelor sociale înregistrează o uniformitate remarcabilă. Ea se exprimă, de obicei, în termeni referitori la personalitatea vorbitorilor (Labov, 1972, p. 310).

Labov precizează, de asemenea, că nu toate formele de prestigiu

se răspîndesc rapid într-o comunitate şi că nu se înregistrează totdeauna toate etapele schimbării conştiente. Explicaţia acestui fapt poate rezulta din constatările lui Ferguson şi G u m p e r z, care au arătat că: (a) orice grup de vorbitori care se consideră ca atare tinde să-şi exprime solidaritatea de grup favorizînd acele inovaţii care îl disting de ceilalţi vorbitori; (b) dintre doi vorbitori ai unei limbi, cel care are mai puţin prestigiu social tinde să adopte varietatea limbii folosită de cel cu prestigiu mai mare. Există deci două tendinţe opuse: una de diferenţiere şi alta de identificare lingvistică, ambele motivate social (Labov, 1972, p. 314).

SemnaEind caracterul asimetric al evoluţiei celor mai multe schimbări lingvistice şi evaluarea extrem de uniformă a lor de către societate, Labov conchide că o abordare asocială a schimbării lingvistice ar fi incoerentă (Labov, 1972, p. 319).

8.2. SL ŞI LINGVISTICA APLICATĂ

Domeniul în care SL îşi dovedeşte însă din plin utilitatea este acela al lingvisticii aplicate. SL furnizează date esenţiale pentru stabilirea politicii lingvistice a unei ţări şi, legat de aceasta, pentru realizarea planificării lingvistice; în acelaşi timp, ea permite elaborarea unor programe şi manuale adecvate pentru predarea limbilor materne şi a limbilor străine, a unor programe de reeducare a afazicilor şi de terapie verbală, în general, ea contribuie la perfecţionarea teoriei şi a practicii traducerii etc. (cf. Sociolingvistica, 1972, *p. 620—630).*

Politica lingvistică se referă la măsurile elaborate şi realizate de fiecare stat în parte pentru a influenţa şi dirija fenomenele legate de utilizarea limbii (cf. Sveicer, 1971). Ea este strict dependentă de sistemul social-politic al statelor considerate. De aceea, într-un stat multinaţional, de exemplu, politica lingvistică poate fi îndreptată fie în sensul deznaţionalizării, prin pierderea limbilor materne, fie în sensul dezvoltării unui bilingvism extensiv, în funcţie de caracterul regimului politic şi de interesele clasei dominante. Un aspect al politicii lingvistice îl constituie planificarea lingvistică, al cărei
obiect este dezvoltarea limbii prin determinarea variantei sau a limbii standard (în cazul societăţilor bi- sau multilingve), codiiicarea normelor ei, crearea sistemelor ortografice, în cazul limbilor care nu posedă scriere etc. (cf. H, P, p. 231). Planificarea lingvistică eficientă, presupunînd luarea unor decizii adecvate şi realizarea acestor decizii, implică predicţia corectă a direcţiei de evoluţie a limbii considerate şi a factorilor care determină această evoluţie; după expresia lui E. Haugen (H, P, p. 225), ea necesită „evaluarea corectă a schimbării lingvistice". Cunoaşterea caracteristicilor distribuţiei sociale a diverselor variante asigură eficienţa planificării lingvistice, pentru că ea permite selectarea acelor variante care au cele mai largi perspective de propagare şi generalizare, fie datorită frecvenţei, fie pentru că au un prestigiu recunoscut, determinat de condiţiile specifice de utilizare a lor (de către anumite grupuri sociale, în literatură etc.).

Planificarea lingvistică nu reprezintă numai o acţiune de selectare,

codificare şi elaborare (în sensul îmbogăţirii) a normelor, ci şi o acţiune de propagare a acestora (cf. Haugen, 1971, p. 43—44). în această acţiune, în afară de aşa-numitele „mass media", şcoala are un rol esenţial; ea trebuie să conducă pe copii spre însuşirea (înţeleasă în sensul „internalizării") normelor limbii standard. Informaţia SL ajută la realizarea mai rapidă şi în mai bune condiţii a acestui obiectiv, întrucît ea sugerează soluţia adoptării unui tratament diferenţiat, în funcţie de specificul grupurilor socioprofesio- nale şi locale din care provin copiii. Pe lîngă însuşirea corectă a formelor limbii standard, asimilarea normelor acesteia presupune şi aşa-numita „dezvoltare a vorbirii": îmbogăţirea vocabularului folosit de către copii, capacitatea de a utiliza construcţii sintactice variate şi complexe etc. Şcoala deci trebuie să perfecţioneze comportamentul lingvistic al copiilor, ajutîndu-i să evolueze de la folosirea „codurilor restrînse" spre folosirea „codurilor elaborate" (cf. B, C).

Spre deosebire de codurile restrînse, a căror structură lexicală şi sintactică integral previzibilă nu permite decît o reacţie verbală stereotipă, codurile elaborate oferă, prin structura lor, posibilitatea comunicării unor mesaje diferenţiate individual şi situaţional, şi, în felul acesta, a unei mobilităţi verbale deosebite.

Teoria lui B. Bernstein se întemeiază pe constatarea unor aspecte tipice societăţilor caracterizate printr-o puternică stratificare socială, reflectată la nivelul limbii sub forma existenţei unor bariere lingvistice nete. Ea are mulţi adepţi în ţările vest-europene (cf., de exemplu, M, B), întrucît creează iluzia de a oferi o soluţie practică de integrare în societate a celor proveniţi din clasele neprivilegiate. In realitate, integrarea indivizilor în societate numai prin intermediul perfecţionării comunicării verbale nu este posibilă. Starea materială a anumitor categorii sociale împiedică nu numai promovarea socială, ci chiar accesul la instrucţiune şi la cultură al reprezentanţilor acestora. Se creează un cerc vicios, din care nu se poate ieşi decît prin modificarea bazei societăţilor respective.

Preluînd din teoria lui Bernstein numai aspectele legate de necesitatea perfecţionării comunicării verbale, putem admite că ea poate avea unele rezultate eficiente.

Pentru aceasta, este necesară pregătirea unor manuale adecvate, care să realizeze cu maximum de randament trecerea de la caracteristicile codului verbal oral, mai mult sau mai puţin îngrijit, cu care intră elevul în şcoală, la codul strict normat, oral şi scris, al limbii standard. Problema care se pune pentru autorii de manuale — nu numai pentru limba maternă, ci şi pentru limbile străine — este aceea a selectării varietăţilor lingvistice difuzate prin manuale şi, mai ales, aceea a succesiunii introducerii acestor varietăţi (care varietate este mai potrivită pentru început şi cu ce se poate continua). Introducerea de la început a unei varietăţi mult prea îngrijite, deci prea deosebită de varietăţile utilizate sau auzite în mod curent, poate reduce capacitatea de asimilare a copiilor şi interesul lor pentru studiu. în orice caz, o bună cunoaştere a factorilor care produc diversificarea registrelor vorbirii şi a structurii fiecărui registru poate determina o selecţie adecvată a varietăţilor.

Necesitatea însuşirii corecte a unei limbi este determinată de faptul că limba este unul dintre factorii integrării indivizilor într-o anumită comunitate lingvistică. Problema integrării prin limbă a indivizilor este mult mai complexă în cadrul comunităţilor bilingve

(sau multilingve). Propagarea limbii oficiale a statului în rîndul celor care au o altă limbă maternă trebuie să ţină seama de modul specific în care acţionează, în acest caz, un factor cum ar fi acela denumit de U. Weinreich (Weinreich, 1953, p. 106) „fidelitate lingvistică".

Eficienţa acestui proces poate fi asigurată nu prin insistenţa asupra uitării limbii materne, ci prin perfecţionarea cunoaşterii ambelor limbi şi prin propagarea ideii complementarităţii lor funcţionale (în legătură cu rezultatele pozitive ale orientării sociolingvistice judicioase promovate la noi în ultimii 30 de ani, ci. Sociolingvistica, *1966, p. 627—628). Creşterea prestigiului limbii oficiale poate acţiona ca un factor capabil să contracareze acţiunea fidelităţii faţă de limba maternă.*

Problemele semnalate şi altele din aceeaşi sferă pot constitui şi pentru cercetătorii români tot atîtea direcţii rodnice de studiu, cu importante consecinţe practice.

OBIECTUL SOCIOLINGVISTICII. ASPECTE METODOLOGICE

Există tendin(a, observată şi in cazul altor „ştiinţe de contact", de a deiini sociolingvistica drept o reuniune, cu cote parte egale, între lingvistică şi sociologie. Sociolingvistica nu este numai o sociologie a limbii, şi cu atit mai pu(in o lingvistică socială. (Ultimul termen nu poate ii acceptat, el iiind, in parte, tautologic: lingvistica, indiierent de gradul de formalizare, încetează de a ii o ştiinţă a limbilor naturale dacă nu recunoaşte caracterul social al obiectului său de studiu.)

Obiectul sociolingvisticii îl constituie studiul limbii văzută ca parte integrantă a culturii şi a vieţii sociale, incluzînd deci „orice aspect sau folosire a limbii care se corelează funcţiilor sale culturale şi sociale"[1].

In studierea domeniului amintit sînt implicate alte ştiinţe: etnografia, antropologia, psihologia socială etc. Dealtfel, denumiri ca etnolingvistică, lingvistica antropologică, psiho-sociolingvistica au fost şi sînt vehiculate în literatura de specialitate.

Ar fi greşit însă să se tragă concluzia că sociolingvistica este, in ultimă instanţă, lingvistica văzută dintr-un unghi social. Limba este prin esenţa ei un fenomen social, aspectul social fiind deci un element constitutiv al limbii, şi nu un simplu unghi de vedere asupra ei. O concepţie socială asupra limbii există în lingvistica modernă încă de la von Humboldt şi mai ales de la M e i 11 e t. Chiar şi lingvistica americană, fundamentată pe concepţiile lui B1 o o m f i e 1 d, are ca punct de plecare studiile antropologice ale lui F. B o a s.

In delimitarea precisă a obiectului sociolingvisticii apar unele deosebiri între cercetători, unele interpretări personale, explicabile in funcţie de interesul manifestat faţă de unul sau altul dintre multiplele aspecte ale corelaţiei limbă—societate. Pentru sociologi, spre exemplu, prezintă interes folosirea metodelor lingvisticii în propria lor ştiinţă, pe cînd lingviştii caută să folosească datele sociale în analiza lingvistică. Acestea sint, după cum arată pe bună dreptate E. Ben- v e n i s t e[2], corelaţii stabilite la un nivel superficial între structura limbii şi cea a societăţii. Or, studiul corelaţiei între ienomenele lingvistice şi cele sociale trebuie făcut la un nivel mult mai adine, care să pună în evidenţă raporturile lor logice (limba este in aceeaşi relaţie faţă de societate ca şi interpretantul faţă de interpretat) şi raporturile lor funcţionale (atit limba cit şi societatea sînt sisteme producătoare de valori şi au ca trăsătură fundamentală noţiunea de schimb).

O analiză a studiilor actuale de sociolingvistică elaborate în diferite ţări permite delimitarea a trei direcţii principale de cercetare: (a) la nivelul vorbirii (parole): se analizează comportamentul lingvistic al indivizilor în cadrul comunităţii sociale în care aceştia acţionează ca

[1] J o h n Lyons (ed.), *New Horizons in Linguistics,* Penguin Books, Londra, 1971, p.

[2] E. B e n veni s t e, *Structure de la langue et structure de la societe,* în: *Linguaggi nella società e nella tecni- ca,* Milano,

vorbitori şi se evaluează variabilele de natură socio-antropologică prezente în acest comportament; (b) la nivelul comunităţii de vorbire, se examinează stratificarea verbală, verticală şi orizontală,

şi variaţiile care o caracterizează (este nivelul studiului aşa-numilelor situaţii de contact lingvistic, bi- şi multilingvism, diglosie etc.) (c) la nivelul sistemelor lingvistice analizate în calitate de sisteme semiotice centrale ale procesului de comunicare (Avanzini, Berruto, Salvemini, 1971).

In acest prim capitol destinat definirii obiectului de studiu al sociolingvisticii au fost alese un număr de texte care să ilustreze, pe cît posibil în egală măsură, cele trei direcţii amintite mai sus.

Aşezind la început un capitol din lucrarea, devenită clasică, a lui U. W e i n- reich Limbi în contact, am ţinut, în primul rînd, să facem într-un fel dreptate regretatului lingvist american, unul din precursorii sociolingvisticii, recunoscut ca atare în toate studiile, dar neinclus în culegerile de sociolingvistică publicate în ultimul timp. W e i n r e i c h pune o serie de probleme a căror relevanţă pentru studiile de sociolingvistică nu poate fi în nici un fel ignorată. Problema contactului dintre limbi şi a interferenţei lingvistice, spre exemplu, nu poate fi studiată decît pe o bază interdisciplinară. Ea implică o importantă dimensiune sociologică, deoarece pentru a examina contactul între limbi este, evident, necesar să cunoaştem cadrul sociocultural in care are el Ioc, să elucidăm influenţa „factorilor nonlingvistici şi a contextului sociocultural al contactului “.

Aceste prime observaţii ale lui Wein reich cu privire la cadrul psihologic şi sociocultural al contactului dintre limbi (termenul limbă incluzînd aici atît „limbi naţionale, cit şi dialecte ale aceleiaşi limbi sau varietăţi ale aceluiaşi dialect"), referitoare la specificitatea contactului lingvistic şi a celui cultural au constituit embrionul viitoarei dezvoltări a sociolingvisticii, în special în S.U.A. De altfel, o parte însemnată a terminologiei şi a conceptelor vehiculate astăzi în literatura sociolingvistică se datoresc lui U. Weinreich.

W. B r i g h t, unul din pionierii sociolingvisticii, prezintă pe scurt, în cel de al doilea studiu, şapte „dimensiuni" ale sociolingvisticii, direcţiile „separate" identificate de el pentru cercetarea în acest domeniu. Ni se pare evident faptul că B r i g h t defineşte dimensiunile sociolingvisticii de pe poziţiile lingvisticii. Nu întîmplălor el menţionează, încă de la început, faptul că sociolingvistica „beneficiază" de orientările moderne din lingvistica propriu-zisă (B, D, p. 47). Sociolingvistica apare deci ca o completare necesară a lingvisticii prin introducerea factorilor sociali in analiza lingvistică. Intr-un anumit sens, se pledează deci mai de grabă pentru introducerea unor noi „dimensiuni" in analiza lingvistică decît pentru fundamentarea unei ştiinţe inlerdisciplinare. Desigur este mai puţin important să se stabilească cine anume are întîietale să se ocupe de un anumit domeniu al ştiinţei limbii în strinsa sa interdependenţă cu societatea: sociologii sau lingviştii. Nu se poate pune nici problema ca sociologii să ducă cercetarea pină la un punct, după care lingviştii sînt chemaţi să o continue cu metodele de cercetare proprii ştiinţei lor.

Fishman (1971, p. 89) era îndreptăţit să sublinieze că un asemenea punct de vedere este echivalent cu a predicta dispariţia sociolingvisticii pe măsură ce lingvistica işi va asuma cu mai mult succes incorporarea acestor noi domenii de interes. Este necesară o poziţie mai clar

’ Charles- J a m e s N. B a i 1 e y, V *a- riation*

interdisciplinară cu privire la sociolingvistică, este necesar să i se identifice acesteia un domeniu peren de investigaţie care să depăşească necesităţile de moment ale unei anumite ştiinţe.

Dealtfel, se poate urmări[3] o direcţie separată de dezvoltare a sociolingvisticii pornind dinăuntrul lingvisticii moderne, care îşi are originea nu atît în necesitatea introducerii dimensiunii sociale în descrierea lingvistică, cît mai ales în nesatis- facţia faţă de cîleva dintre axiomele lingvisticii generale post-saussuriene.

Este vorba, în primul rînd, de cunoscuta distincţie langue/parole propusă de F. de Saussure „pentru a separa: 1° ceea ce este social de ceea ce este

individual, 2° ceea ce este esenţial de ceea ce este secundar sau mai mult sau mai puţin accidental în limbă"[4]. Lingvistica modernă, fie structurală, fie gene- rativ-transformaţională (în cadrul acesteia din urmă termenii distincţiei devenind competenţă şi performanţă), s-a clădit pe baza acestei dicotomii în sensul că fără o concentrare asupra a ceea ce este esenţial, general şi social in limbă, şi ca o consecinţă fără ignorarea accidentalului, a particularului şi individualului, nu ar fi fost posibil progresul realizat în lingvistică intr-o perioadă relativ scurtă.

[4] F. de Saussure, *Cours de lin- guistique generale,* ed. 1965, p.

Teoria lingvistică generativ-transformaţională „se preocupă, în primul rind, de vorbitorul-ascultător ideal, într-o comunitate lingvistică absolut omogenă, care îşi cunoaşte perfect limba şi nu este în nici un fel influenţat de asemenea condiţii irelevante din punct de vedere gramatical cum sînt limitele memoriei, distrageri sau schimbări ale atenţiei şi interesului şi greşeli (accidentale sau tipice) în aplicarea cunoştinţelor de limbă pentru realizarea unor acte concrete de perfor- manţă lingvistică"[5]. Dar lingviştii care s-au preocupat întotdeauna de studiul variaţiei lingvistice, chiar acceptind distincţia langue/parole, nu au fost niciodată convinşi că linia de demarcaţie dintre ele este atit de clară incit să poată fi trasată cu uşurinţă.

[5] N. Chom- s k y, *Aspecls of the Theory of Syntax,* Cambridge, Massachuse tts, 1965, p.

Mai mult, unii lingvişti nu au întirziat să vadă o contradicţie intre

despre acest „paradox al omogenităţii", W. L a b o v arăta recent că el re- în faptul că aspectul social al limbii (Iangue) poate fi studiat numai făcînd la intuiţiile unui individ (vorbitorul-ascultător ideal, sublinierea noastră), în ce aspectul său individual (parole) nu

caracterul social al limbii şi pretinsa ei omogenitate, caracterul ei invariant. Vorbind zidă apel timp

comportamentului unei întregi populaţii (L, SL, p. 69).

Insistenţa asupra omogenităţii descrierii a dus pe o prea mare de lingvişti Ia distanţare faţă de datele pe care trebuiau să le limbă, ori ea descrie. Variaţia în cîte ori este sistematică şi formalizabilă cit prin reguli, nu poate fi trebuie să-şi găsească locul într-o ignorată, teorie a limbii care se vrea atît şi exhaustivă.

In acest scop, este necesară revizuirea concepţiei dominante din ac lingvistica tuală cu privire la distincţia dintre competenţă şi performanţă. In termenii gramaticii generativ-transformaţionale competenţa lingvistică se referă la o singură dimensiune a limbii, gramaticalitatea, adică evaluarea oricărui act lingvistic drept corect sau incorect din punct de vedere gramatical, în funcţie de modul în care au fost respectate regulile sintactice care l-au generat. Toate celelalte aspecte ale limbii — folosirea ei reală în situaţii concrete — aparţin performanţei, iar evaluările actelor de vorbire din punctul de vedere al performanţei se referă la acceptabilitatea lor. Competenţa lingvistică, inclusiv achiziţia ei de către vorbitor în primii ani ai copilăriei, este independentă, în această concepţie, de orice factori socioculturali. Asemenea factori ar putea fi prezenţi în performanţa lingvistică, şi deci o teorie a performanţei ar putea introduce în descrierea folosirii limbii dimensiunile sale sociale şi culturale. Rezultă de aici, pe de o parte, faptul că factorii socioculturali nu-şi găsesc un loc în teoria lingvistică generativ-transformaţională, iar pe de altă parte, că performanţa lingvistică este asociată cu „imperfecţiunea" („datele lingvistice primare sînt „degenerate" în ceea ce priveşte calitatea"[6]), ea

[6] N. C h o m- s k y, *As- pecls..* p. 31.

[7] J. J. K a t z, *Recent fssues in Semantic Theory,* în: ,,Founda tions of Language"

reprezentînd o „adulterare" a competenţei ideale[7].

Valabilitatea acestor două aserţiuni ale gramaticii generativ-transformaţionale este acum pusă în discuţie de un număr mare de lingvişti, psiholingvişti şi so- ciolingvişti. îndeosebi aceştia din urmă (G, T; L a b o v, 1966; H, E ele.) au arătat că noţiunea de competenţă lingvistică este prea strîmtă, că ea trebuie să includă cunoaşterea funcţională a comunicării verbale. In locul competenţei lingvistice postulate de Chomsky, se propune conceptul mai larg de competenţă comunicativă, care cuprinde atît competenţa gramaticală cît şi capacitatea de folosire a limbii

tn situaţii concrete de vorbire. Cu alte cuvinte, procesul de Învăţare a competenţei gramaticale merge mină in mină cu însuşirea unor reguli care guvernează folosirea adecvată a propoziţiilor în situaţii date. Or, acest proces este determinat de experienţa socială, de necesităţile sociale de comunicare.

Această socializare a competenţei schimbă imaginea modelului teoretic al limbii potrivit căruia organizarea limbii constă într-un set de reguli al căror unic scop este de a lega sunetele (ca material al vorbirii) de sensuri (conţinutul său pe plan ideatic). Acest model limitat ar presupune o singură funcţie a limbii, cea referenţială, de denumire a realităţii. Numai un model lingvistic orientat spre comunicare şi viaţa socială se poate apropia de natura însăşi a fenomenului complex pe care-l denumim limbă (H y m e s, 1971).

O gramatică care-şi propune să reprezinte ce cunosc vorbitorii despre limbă include atît competenţa lor de a înţelege cum vorbesc alţii limba, cît şi capacitatea de a varia folosirea propriei lor gramatici în diferite contexte speciale[8]. A ignora variaţia lingvistică prin diferite procedee de abstractizare înseamnă a ignora complexitatea şi funcţiile multiple ale limbii, lucru care nu poate decît să dăuneze atît teoriei, cît şi descrierii limbii.

[8] Cf. J. N. Bafi ie y Va- *riation*.. p. 37.

Iată deci cum, departe de a fi o simplă dimensiune a ştiinţei limbii, sociolingvistica se dovedeşte a fi o ştiinţă ale cărei consecinţe asupra lingvisticii teoretice devin din ce în ce mai evidente.

Studiul lui D e 11 H y m e s *Etnografia vorbirii* este reprezentativ pentru acea direcţie de dezvoltare a sociolingvisticii americane care continuă tradiţiile cercetării antropologice iniţiale de B o a s şi Sapir în S.U.A., încă în prima jumătate a secolului nostru, utilizind totodată cuceririle mai noi din domeniul lingvisticii, privitoare la funcţiile limbii, datorate in bună parte lui Roman Jakobson. Pe baza identificării unui set de factori şi de funcţii ale actelor de vorbire, se analizează distribuţia lor în sfera comportamentului verbal, ajungîn- du-se Ia corelaţii între anumite funcţii şi anumite clase verbale.

H y m e s pune la baza concepţiei sale sociolingvistice interacţiunea între indivizii unei colectivităţi prin mijloace simbolice. Actele lingvistice sînt parte integrantă a unor astfel de situaţii de interacţiune simbolică. Limba, afirmă Hymes, trebuie analizată în contextul funcţionării ei, care pune in evidenţă reguli speciale (de adecvare şi coocurenţă), în baza cărora se structurează şi devine predictabil codul in raport cu un ansamblu de funcţii. Modelele structurale diferă după virsta, sexul, educaţia, poziţia socială a vorbitorilor etc. Trebuie puse în lumină „categoriile indigene" şi definite atributele lor şi importanţa folosirii unui anume dialect, limbă sau stil intr-o anumită situaţie. Trebuie analizat evenimentul verbal, in toată complexitatea factorilor săi constitutivi şi a diverselor tipuri de funcţii pe care le îndeplineşte: distribuţia funcţiilor echivalează astfel cu descrierea etnolingvislică a unui sistem lingvistic. Studiul schimbărilor în comportamentul verbal implică astfel studiul diferenţei între funcţiile limbajului şi, odată cu aceasta, al diferenţelor dintre grupurile aparţinid diverselor subculturi şi societăţi.

Obiectul de studiu al etnografiei comunicării ii constituie

competenţa comunicativă, înţeleasă în sensul discutat mai sus. Categoriile cu care operează Hymes sînt: comunitatea de vorbire (speech community) şi evenimentul verbal (speech event), care defineşte o anumită unitate de comunicare. Evenimentul verbal cuprinde, Ia rindul său, mai multe elemente: participanţii (la comunicare), canalele, codurile folosite, contextele situaţionale, „cadrul, mediul ambiant al evenimentului verbal" (settings), formele, obiectul şi tema (topic). Hymes face o distincţie între evenimentul verbal (speech event) şi actul verbal (speech act) în sensul deiinit de A u s t i n şi S e a r 1 e, indicînd posibilitatea stabilirii unei conexiuni între

etnografia comunicării şi teoria actelor verbale. Toate categoriile introduse de H y ni e s sînt variabile socioculturale care operează în procesul de comunicare cu ajutorul limbii.

Desigur, lista variabilelor extralingvistice care se dovedesc relevante pentru anumite selecţii lingvistice nu poate avea decît un caracter provizoriu. Ea constituie însă o bună bază de plecare pentru studii ulterioare care pot valida factorii identificaţi de H y m e s, pot duce la adăugarea altora sau la înlocuirea celor propuşi cu alţi factori. în orice caz, se merge, ca să ne referim la un singur exemplu, dincolo de noţiunea lingvistică de „registre" folosită curent de şcoala lingvistică de la Londra[9], definită destul de vag drept o varietate a limbii identificată in funcţie de uzaj.

William Labov a ajuns la sociolingvistică pornind dinspre lingvistică, mai precis de la teoria generaliv-transformaţională a limbii. Interesul său pentru studiul limbajului anumitor comunităţi de vorbire din marile centre urbane din S.U.A. (în special comunităţi ale populaţiei de culoare) l-a condus la necesitatea introducerii dimensiunii sociale în studiul limbii, singura în măsură să explice variaţia lingvistică uşor sesizabilă în orice comunitate lingvistică. Studiul limbii în contextul său social reprezintă nu numai o ilustrare amplă a meritelor unei abordări sociolingvistice a faptelor de limbă, ci şi o contribuţie teoretică de prim ordin la dezvoltarea acestei noi ştiinţe de contact. Observaţiile cu privire la obiectul sociolingvisticii sînt pertinente şi valide, chiar dacă unele consideraţii de ordin strict sociologic greşesc printr-o înţelegere simplificatoare a fenomenelor sociale.

Desigur, textele alese pentru a ilustra problematica introdusă în acest prim capitol sînt departe de a oglindi diversitatea de opinii şi maniere de abordare caracteristice sociolingvisticii în perioada actuală de dezvoltare a sa. Este vorba, aşa cum s-a arătat în amplul studiu introductiv al acestei lucrări, şi de deosebiri care ţin de evoluţia diferenţiată a lingvisticii ca ştiinţă. în S.U.A., unde genera- tivismul împinsese ştiinţa limbii spre o formalizare excesivă şi spre un menla- lism arid, sociolingvistica s-a dezvoltat tocmai prin convergenţa direcţiei formale de cercetare cu cercetările concrete de teren, care pun în lumină extraordinara variaţie şi neomogenitate a limbii, precum şi cu cercetările comparativ-contrastive care se bucurau de o anumită tradiţie în lingvistica americană. în Europa, unde exista, pe de o parte, o îndelungată tradiţie a cercetărilor de dialectologie şi geografie lingvistică, iar teoria funcţională a limbii avea un caracter social, cer- cetările mai noi de sociolingvistică au fost impulsionate de rezultatele teoretice şi practice ale sociolingvisticii americane, care făceau necesară o reevaluare a propriilor puncte de vedere.

Deasupra acestor deosebiri există un ansamblu de aspecte ale studiului limbii care apar, cu mai multă sau mai puţină pregnanţă, în studiile de sociolingvistică de pretutindeni. Această problematică este succint sintetizată de A v a n z i n i, Berruto şi Salvemini în studiul amintit (1971, p. 81):

(a) interpretarea actului lingvistic, considerat nu numai sub aspectul

[9] M. A. K. H a 11 i d a y, A. Mei n- t o s h, P. Strevens. *The Users and Uses ol Language,* în J. A. F i s h- man (ed.), 1968, p. 139—

funcţiei sale referenţiale, ci caracterizat de reguli lingvistice şi sociale care-i stabilesc adecvarea şi dimensiunile (actori, mediu, cod, consens social etc.);

(b) interpretarea variaţiei lingvistice drept reflectare a schimbării sociale;

(c) reconsiderarea, în lumina teoriei lingvistice (care pune la indemînă indici de control şi verificare) a conceptelor sociologiei, pină acum date ca axiomatice;

(d) probleme de aculturaţie, achiziţie şi categorizare, de învăţare a limbilor străine;

(e) studiul interacţiunii dintre realităţi micro- şi macrosociale şi lingvistică şi al conexiunii lor cu cultura. Sau, intr-un sens mai larg, studiul comunităţii văzută ca sistem de acte comunicative şi influenţa (reciprocă sau nu) dintre limbă şi viziunea asupra lumii.

Uriel Weinreich de sistem". în domeniile limbii cu o structurare mai laxă — o parte din sintaxă sau vocabularul cu un caracter accidental —, s-ar putea vorbi cu mai multă îndreptăţire despre „împrumut" atunci cînd trebuie subliniat transferul unui element ca atare. Dar chiar şi atunci, posibilitatea apariţiei în consecinţă a unor fenomene de restructurare sau de interferenţă nu este exclusă.

1.2. *Diferenţa dintre limbi*

Definiţii: *contact, bilingvism*

Termenul *limbă* este folosit în sens foarte larg, de „sistem lingvistic", fără a se tine seama de ierarhia limbă — dialect, grai etc.

Contactul dintre limbi şi bilingvismul vor fi considerate aici în cel mai larg, fără restricţii privind gradul de diferenţiere dintre cele două limbi. Pentru scopurile acestui studiu, nu are importanţă dacă cele două sisteme sînt „limbi", „dialecte ale aceleiaşi limbi" sau „varietăţi ale aceluiaşi dialect". Cu cît este mai mare diferenţa dintre sisteme, adică cu cît sînt mai numeroase în fiecare dintre ele formele şi structurile reciproc exclusive, cu atît mai cuprinzătoare vor fi problema învăţării şi aria potenţială de interferenţă. Totuşi, mecanismele interferenţei, extrase din volumul interferenţei, par a fi aceleaşi, indiferent dacă fenomenul de contact are loc între chineză şi franceză, sau între două *subvarietăţi* ale englezei folosite de familii învecinate.†††† Şi, deşi stăpînirea a două astfel de sisteme asemănătoare nu este, în mod obişnuit, denumită bilingvism, termenul, în sensul său tehnic, poate fi extins cu uşurinţă, astfel încît să acopere şi aceste cazuri de contact.

Utilizarea termenului subvarietate subliniază, în acest caz, caracterul general al variaţiei lingvistice. Aceasta poate fi urmărită aşa cum s-a susţinut de la sfîrşitul secolului trecut — chiar în interiorul aceleiaşi colectivităţi (în aceeaşi familie— P.-J. Rousselot, sau în

Se subliniază ideea că *interferenţa* prin întotdeauna ca efect o organizar

Din punctul de vedere al bilingvului, originea asemănării dintre două limbi — fie că este rezultatul unei moşteniri comune, fie al unei dezvoltări convergente — este irelevantă. Totuşi, un tip specific de relaţie, care apare frecvent între sistemele înrudite genetic, este acela care poate fi definit drept formulă de conversiune automată. Astfel, în retoromana centrală, majoritatea apariţiilor lui [awf|] dintr-un sat au drept corespondente secvenţele [aig] în altul şi [oet]] în al treilea. în măsura în care asemenea conversiuni prezintă regularitate, ele diminuează diferenţierea interdialectală şi simplifică problemele bilingvului; în măsura în care sînt neregulate, ele constituie capcane. Urmînd modele de conversiune regulată, mulţi francezi au fost tentaţi să-l folosească pe *inconvenient* drept substantiv în en- gelză, după modelul substantivului francez [ekoveniâ].‡‡‡‡

†††† Deoarece identitatea a două varietăţi foarte asemănătoare ale aceleiaşi limbi depinde adesea de identitatea a doi sau mai mulţi interlocutori anumiţi, conceptul de „idiolect" folosit de unii lingvişti pentru a desemna setul complet de deprinderi lingvistice ale unei singure persoane, în oricare moment considerat, nu poate fi aplicat în prezenta discuţie.

‡‡‡‡ G r a u r* îşi citează propria experienţă de a fi redat românescul *Ioc viran* în franceză prin [ljae virâ], în conformitate cu modele de conversiune bine cunoscute, pentru ca apoi să descopere că românescul *viran* este de origine turcească, şi că nu este cunoscut în franceză. Printre vorbitorii de idiş, astfel de forme fals germane ca *levăne* (după cuvîntul din idiş *levone,* „lună*, conform modelului *Tag: tog)* sînt glume consacrate.

* A, Graur, *Langues melees,* în: „Bulletin linguistique", 1947, XV, p. 8

Mari sau mici, diferenţele şi asemănările dintre limbile în contact trebuie să fie enumerate complet pentru fiecare domeniu — fonetic, gramatical şi lexical — ca premisă în analiza interferenţei. Ar putea fi oare chiar să se traseze reguli generale ale descrierii diferenţiale? Acestea ar trebui probabil să includă, printre altele, o imagine a gradului de omogenitate structurală *a priori* a limbilor în contact şi precedentele create pentru împrumut în fiecare dintre ele.

Unii cercetători au explorat posibilităţile de exprimare a diferenţei dintre două limbi într-o formulă concisă. O metodă a fost aceea de a măsura proporţia vocabularului comun[3]; o altă abordare se bazează pe măsurători experimentale ale inteligibilităţii reciproce a dialectelor[6]. Rămîne de arătat, totuşi, cum pot fi utilizaţi coeficienţii numerici rezultaţi, într-o privire de ansamblu asupra unei situaţii de contact date.

1.3. *Cadrul psihologic şi sociocultural al contactului dintre limbi*

Formele interferenţei reciproce a limbilor care se află în contact sînt exprimate în termenii lingvisticii descriptive. Chiar şi cauzele unor fenomene de interferenţă specifice pot să fie determinate, în majoritatea cazurilor, prin metode lingvistice. Dacă sînt comparate sistemele fonetice şi gramaticale a două limbi şi se schiţează diferenţele dintre ele, se obţine, în mod obişnuit, o listă a formelor potenţiale de interferenţă într-o situaţie de contact dată. împrumutul lexical, de asemenea, poate fi explicat adesea cercetînd punctele în care un vocabular dat este inadecvat în contextul cultural în care are loc contactul. Nu toate formele potenţiale de interferenţă însă se materializează în realitate. Efectul concret al bilingvismului asupra vorbirii unei persoane variază în funcţie de mulţi alţi factori, dintre care pe cîţiva îi putem numi extralingvistici, deoarece se situează dincolo de diferenţele structurale dintre limbi sau chiar de insuficienţele lor lexicale. O expunere completă asupra interferenţei într-o situaţie de contact între limbi, care să includă difuziunea, persistenţa şi dispariţia unui anumit fenomen de interferenţă, este posibilă numai dacă se iau în consideraţie factorii extralingvistici.

—19.

Dintre factorii nonstructurali, unii sînt inerenţi relaţiei în care se află persoana bilingvă faţă de limbile pe care le pune în contact, de exemplu:

Factorii extralingvistici relevanţi pentru

a. Uşurinţa vorbitorului în exprimarea verbală, în general, şi capacitatea sa de a menţine distincte două limbi.
b. Relativa competenţă în fiecare limbă[§§§§].
c. Specializarea în folosirea fiecărei limbi după subiecte şi vorbitori.
d. Atitudinile faţă de fecare limbă, idiosincrasice sau stereotipizate.

Factorii extralingvistici nu se mărginesc la bilingvi ca indivizi. Influenţa fenomenelor de interferenţă asupra normelor unei limbi poate fi mai mare dacă contactul are loc prin intermediul grupurilor de bilingvi. Atunci cînd ne ocupăm de bilingvi în grup, este, aşadar, util să se determine care dintre factorii de mai sus — eventual nici unul — sînt caracteristici grupului ca întreg. în plus, există şi alte trăsături ale grupurilor bilingve care sînt relevante pentru un studiu asupra interferenţei, cum ar fi:

e. Mărimea grupului bilingv şi omogenitatea sau diferenţierea lui socioculturală; separaţia în subgrupuri prin folosirea uneia sau alteia dintre limbi ca limbă maternă; factorii demografici; relaţiile sociale şi politice între aceste subgrupuri.
f. Autoritatea indivizilor bilingvi cu caracteristici date ale comportamentului lingvistic (în termenii punctelor a—d de mai sus), în subgrupurile respective.
g. Atitudinile stereotipizate faţă de fiecare limbă în parte („prestigiu"); statutul de limbă indigenă sau imigrantă al limbilor implicate.
h. Atitudinile faţă de cultura fiecărei comunităţi lingvistice.
i. Atitudinile faţă de bilingvism în sine.
J. Toleranţa sau intoleranţa faţă de amestecul limbilor şi faţă de vorbirea incorectă în fiecare dintre limbi.
k. Relaţia dintre grupul bilingv şi fiecare dintre cele două comunităţi lingvistice pentru care acesta reprezintă un segment marginal.

Necesitatea abordării interdisciplinare a problemelor contactului lingvistic. Ideea este interesantă în măsura în care, la data apariţiei lucrării lui W e i n r e i c h (1953), orientarea structuralistă, care preconiza studierea limbii în sine, în afara oricărei condiţionări exterioare sistemului, era

Aşadar, contactul dintre limbi poate fi cel mai bine înţeles într-un cadru larg psihologic şi sociocultural; este nevoie de ,,o tratare mai precisă a condiţiilor în care o influenţă [a unei limbi asupra alteia] este posibilă şi a căilor prin care aceasta se realizează[1]'*****. Acesta implică referiri la date pe care nu ni le oferă descrierea lingvistică obişnuită şi necesită utilizarea tehnicilor extralingvistice. Pe o bază interdisciplinară, cercetarea în domeniul contactului dintre limbi cîştigă în adîncime şi valabilitate. Studiul de faţă, care îşi are originea în preocupări de ordin lingvistic, caută, de asemenea, să exploreze limitele abordării lingvistice şi cîteva dintre căile care conduc din colo de aceste limite. Mai precis, el încearcă să arate în ce măsură interferenţa este determinată de structura a două limbi în contact, în comparaţie cu influenţa factorilor nonlingvistici din contextul sociocultural al contactului între limbi.

---

§§§§ Mulţi autori au încercat să definească *bilingvismul* printr-un grad minim de competenţă în ambele limbi; cf. R. A. Hali, j r., *Bilingualism and Applied Linguistics,* în: „Zeitschrift fur Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft", 1952, p. 16 şi urm. Dar, aşa cum a arătat Bloomf i eld', distincţia este relativă. Este mai convenabil să tratăm factorul competenţă drept una dintre numeroasele variabile.

' Werner F. Leopold, *Speech Development ol a Bilingual* Child, voi. I, Evanston, Illinois, 1939, p. XIII.

*****[1] Leona rd Bloomfield, *Language,* New York, 1933, p. 56.

Studiile pur lingvistice asupra limbilor în contact trebuie să fie coordonate cu studiile extralingvistice asupra bilingvismului şi fenomenelor înrudite. Geografii şi etnografii au descris populaţiile bilingve; sociologii au examinat funcţionarea limbilor coexistente într-o comunitate; juriştii au studiat statutul legal acordat limbilor minorităţilor în diversele state,- investigaţiile educatorilor, interesaţi de copiii bilingvi şi de predarea limbilor străine, au stimulat pe psihologi în analiza efectelor bilingvismului asupra personalităţii. Toate aceste cercetări sînt prezente într-o literatură vastă şi dispersată. Dar, deşi sînt divergente ca scop şi domeniu, toate sînt esenţial complementare pentru înţelegerea unui fenomen cu atîtea dimensiuni. Psihiatrul care, în generalizările asupra perturbărilor de limbă la bilingvi, nu reuşeşte să facă observaţii fonetice asupra comportamentului lingvistic al subiecţilor din punctul de vedere al lingvistului îşi subminează dinainte concluziile. în mod asemănător, lingvistul care face teorii asupra influenţei dintre limbi, dar neglijează să ia în considerare cadrul sociocultural al contactului lingvistic, îşi lasă studiul suspendat în aer; „discuţia despre substrat şi superstrat va rămîne în stratosferă dacă noi nu o putem fundamenta temeinic pe observarea comportamentului vorbitorilor reali".[9]

Desigur, lingvistul are dreptul să studieze limba făcînd abstracţie de consideraţii de natură psihologică sau sociologică. De fapt, el AR TREBUI să pună probleme pur lingvistice desprq bilingvism. Ar putea vedea atunci în slăbiciunile structurale ale acesteia cauza pentru care o limbă este sensibilă la influenţa străină; ar putea schiţa tratamentul materialului străin în conformitate cu structura limbii care împrumută. Dar măsura, direcţia şi natura interferenţei unei limbi cu alta pot fi explicate şi mai detaliat în termenii comportamentului lingvistic al indivizilor bilingvi, care, la rîndul său, este condiţionat de relaţiile sociale din comunitatea în care trăiesc. Cu alte cuvinte, ne putem aştepta la constatări mai complete prin coordonarea eforturilor tuturor disciplinelor interesate de aceste probleme. Autorul crede, de asemenea, că marile avantaje ale unei astfel de abordări interdisciplinare a contactului dintre limbi nu depind neapărat de metodele descriptive particulare care au fost aplicate aspectelor lingvistice ale problemei în acest tip de cercetare.

Este evident că studiul de faţă nu doreşte să epuizeze subiectul. Au fost schiţate anumite probleme, iar exemplele concrete de contact şi formele de interferenţă menţionate au fost selectate pentru valoarea lor ilustrativă dintr-o multitudine de fapte asemănătoare. Oricare dintre cei care lucrează în acest domeniu ar putea furniza exemple suplimentare din propria lor experienţă.

1.4. Contactul dintre limbi şi contactul cultural

Necesitatea corelării studiilor despre contactul lingvistic cu acelea despre

Contactul dintre limbi este considerat de către unii antropologi drept numai unul din aspectele contactului cultural, şi interferenţa dintre limbi — ca o faţetă a difuziunii culturale şi a aculturaţiei. Totuşi, încă de la începuturile dezvoltării interesului antropologilor pentru proble-

[9] Einar Haugen, *Problems of Bilingualism,* în: „Lingua", 1950, 2, p, 271.

mele de contact, mal ales in Statele Unite, după primul război mondial, studiile despre contactul dintre limbi şi contactul cultural nu s-au bucurat de o coordonare largă şi relaţia dintre cele două domenii nu a fost definită în mod adecvat. Deşi fiecare disciplină are dreptul la propria sa metodologie, există anumite paralelisme inevitabile între cele două domenii.

în cazul interferenţei lingvistice, problema de interes major este întrepătrunderea factorilor structurali şi nonstructurali care favorizează sau împiedică o asemenea interferenţă. Factorii structurali sînt aceia care izvorăsc din organizarea formelor lingvistice într-un sistem definit, diferit pentru fiecare limbă şi, într-o măsură considerabilă, independent de experienţa şi de comportamentul nonlingvistic. Factorii nonstructurali derivă din contactul sistemului cu lumea exterioară, din cunoaşterea sistemului de către anumiţi indivizi, din valoarea simbolică pe care sistemul, ca întreg, este capabil să o dobîndească şi din emoţiile pe care acesta le poate evoca. în lingvistica actuală, eficienţa factorilor structurali este luată mai mult sau mai puţin drept bună.†††† ‡‡‡‡ în studiile asupra contactului cultural s-a subliniat, de asemenea, de nenumărate ori, rolul organizării elementelor culturale. Următoarele pasaje sînt tipice:

Importanţa noţiunii de „sistem", preluată din lingvistică, pentru abordarea eficientă a contactului

,,în mod evident, rezultatele transmiterii... nu pot fi considerate drept simple achiziţii suplimentare".[11]

„Schimbarea culturală implică, în mod normal, nu numai adăugarea unui nou element sau a cîtorva elemente unei culturi, ci şi eliminarea unor anumite elemente existente anterior şi modificarea şi reorganizarea celorlalte."§§§§§

„Faptul că o practică culturală este investită cu emoţie reprezintă un aspect important al acesteia, dar nu e decisiv pentru stabilitatea sau labilitatea ei. Ceea ce decide între continuare şi schimbare pare să fie integrarea sau nonintegrarea unei practici într-un SISTEM ORGANIZAT de idei şi sentimente: cît de mult este întreţesută cu alte elemente de cultură într-o structură mai largă. Dacă este astfel conectată... are posibilităţi mari să persiste, de vreme ce sistemele largi au tendinţa de a dura. Dar o trăsătură care este doar slab legată şi fundamental instabilă poate fi înlăturată foarte rapid".******

Asemenea afirmaţii reflectă faptul că se acordă studiului *acultu-raţiei* o importanţă similară cu aceea acordată interferenţei lingvistice

Paralelismul *interferenţă*

---

††††† Pentru o privire de ansamblu asupra teoriei structuraliste în lingvistică, vezi Martinet, *Structural Linguistics,* în: A. L. Kroeber (ed.), *Anthropo- logy Today,* Chicago, 1953, p. 574—586.

‡‡‡‡‡ R. Thurnwald, *The Psychology oi Acculturation,* în: „American Anthro- pologist*, 1932, 34, p. 561.

§§§§§ R. Linton (ed.), *Acculturation in Seven American Indian Tribes,* New York, 1940, p. 469.

****** A. L. Kroeber, *Anthropology,* ed. a Il-a, New York, 1948, p. 402. Sublinierea noastră.

Termenul de „sociolingvistică" este destul de nou. Ca şi alţi termeni asemănători mai vechi — „etnolingvistică" şi „psiholingvistică" —, şi acesta nu este uşor de definit precis,- într-adevăr, aceşti trei termeni tind să se suprapună în ceea ce priveşte obiectul de

în cadrul abordării structuraliste. Desigur, structuralismul în aspectele nonlingvistice ale ştiinţelor referitoare la cultură nu este pus în valoare în acelaşi grad ca în lingvistică şi nici nu este sigur că ar putea sau ar trebui să fie dus atît de departe. însă antropologii par să fie din ce în ce mai conştienţi de structurarea elementelor

culturale, ca o forţa ce afectează transferul lor şi, în aceste condiţii, ei se îndreaptă în mod firesc pentru îndrumare spre lingvistică, „cea mai veche dintre ştiinţele care se ocupă de cultură", ale cărei tehnici descriptive au cîştigat ,,o obiectivitate şi o precizie mult mai mare decît aceea produsă de alte ştiinţe referitoare la cultură".†††††† Mai presus, antropologii care investighează aculturaţia sînt stimulaţi să includă dovezi de natură lingvistică, datorate lingvistului, drept indici ai procesului complet de aculturatie; în formularea unui distins cercetător al aculturaţiei, aspectele lingvistice ale acesteia „oferă posibilităţi neexplorate"‡‡‡‡‡‡ antropologului. La rîndul lor, lingviştii au nevoie de ajutorul antropologiei pentru descrierea şi analiza acelor factori determinant ai interferenţei lingvistice care, deşi se situează dincolo de structura limbilor în contact, se integrează domeniului culturii. în sfîrşit, atît lingviştii cît şi antropologii, pornind de la premisa de lucru că individul reprezintă locusul fundamental al contactului, trebuie să se îndrepte către psihologi pentru contribuţia acestora la înţelegerea contactului dintre limbi şi a contactului cultural.§§§§§§

Deşi în acest studiu s-a încercat să se realizeze o sinteză sistematică a punctelor de vedere din lingvistică şi din antropologie, au fost aduse în discuţie anumite zone de comparaţie potenţial utile, mai ales în problema cauzalităţii structurale.

Williain Bright

Pentru sensul termenului „dimensiuni*, cf. precizările autorului, de la p. 47.

†††††† Har r y Hoijer, *Linguistic and Cultural Change,* în: „Language", 1948, 24, p. 337.

‡‡‡‡‡‡ R. B e a 1 s, *Acculturation,* în: A. L. Kroeber (ed.), *Anthropolog'y Today,...* p. 635.

§§§§§§ Cf. studiile psihologice asupra aculturaţiei de Thurnwald' şi, în special, de HalloweH", care scrie (p. 174 şi urm.): ,,ln ultimă analiză, indivizii sînt cei care răspund la influenţă şi se influenţează unii pe alţii... Indivizii sînt centrii dinamici ai procesului de interacţiune".

*R. Thurnwald, The *Psychology ol Acculturation...,* p. 557—569.

" A. I. H a 11 o w e 11, *Sociopsychological Aspects ol Acculturation,* în: R. Linton (ed.), The *Science ol Man in the World Crisis,* New York, 1945, p. 171—200.

"* W i 11 i a m Bright, The *Dimensions ol Sociolinguistics,* în: William Bright (ed.), *Sociolinguistics,* The Hague, 1966, p. 11—14.

studiu şi, intr-o anumită măsură, să reflecte mai degrabă diferente între cercetări în privinţa preocupărilor şi a modurilor de abordare decît diferenţe de conţinut.

Este corect, desigur, să se spună că studiile sociolingvistice, ca şi acelea cuprinse sub denumirea de „sociologie a limbii", se ocupă de relaţiile dintre limbă şi societate. Dar o astfel de formulare este excesiv de vagă.

Noutatea punctului de vedere al sociolingvistic ii asupra problemei raportului

Pentru a fi mai exacţi, vom putea spune că diferenţa dintre sociolingvistică şi celelalte studii referitoare la relaţiile limbă—societate constă în faptul că sociolingvistica, beneficiind de orientările moderne din lingvistica propriu-zisă, consideră atît limba cît şi societatea drept structuri, şi nu drept aglomerări de elemente. Deci sarcina sociolingvisticii este să demonstreze covariaţia sistematică a structurii lingvistice şi a structurii sociale — şi poate chiar să pună în evidenţă o relaţie accidentală într-o direcţie sau alta.

Totuşi, deşi specialiştii în sociolingvistică împrumută mult din metodologia lingvisticii structurale, ei manifestă, în acelaşi timp, o opoziţie netă faţă de o anumită orientare lingvistică. Este vorba despre punctul de vedere potrivit căruia limbile sînt structuri uniforme, omogene sau monolitice; prin prisma acestei concepţii, care este socotită acum dăunătoare, diferenţele privind deprinderile lingvistice dintr-o comunitate sînt izolate sub denumirea de „variaţie liberă". Una dintre sarcinile majore ale sociolingvisticii este de a arăta că această variaţie sau diversitate nu este, de fapt, „liberă", ci este corelată cu diferenţe sociale sistematice. în acest sens şi în sensuri mai largi, diversitatea lingvistică constituie cu certitudine obiectul de studiu al sociolingvisticii. Desigur, şi o astfel de definiţie este departe de a sugera marea varietate a studiilor sociolingvistice posibile [...] Poate vom ajunge la o descriere mai exactă a acestei varietăţi dacă vom încerca să identificăm DIMENSIUNILE sociolingvisticii ■— direcţiile distincte de cercetare din acest domeniu. Ori de cîte ori două sau mai multe din aceste dimensiuni se intersectează, vom identifica un obiect de interes pentru studiul sociolingvistic. în paragraful următor, sînt discutate şapte dimensiuni de acest fel.

Probleme de studiu legate de condiţionarea diversităţii lingvis tice. Pentru teoria

Deoarece considerăm diversitatea drept un concept-cheie al acestui domeniu de cercetare, este normal ca numărul cel mai mare de dimensiuni să fie legat de CONDIŢIONAREA diversităţii lingvistice. Condiţionarea se referă la diferiţii factori definiţi social, cu care este corelată diversitatea lingvistică. Numărul acestor factori poate varia de la caz la caz, dar trei dintre ei par să explice cele mai răs- pîndite cazuri de diversitate; este vorba despre dimensiunile emiţător, receptor şi cadru.*******

1. Statutul social al EMIŢĂTORULUI sau al vorbitorului este foarte bine ilustrat în cazul „dialectelor de clasă",††††††† pentru care există o corelaţie între diferenţele de vorbire şi stratificarea socială; cele

******* cf. H, E.

††††††“ în lingvistica americană, termenul de „dialect” are o accepţiune mai largă decît în lingvistica europeană, desemnînd orice varietate a limbii care posedă trăsături structurale proprii. Existenţa dialectelor se explică prin intervenţia unor bariere — fie regionale, fie sociale, — în sistemele de comunicare.

mai mari diferente se înregistrează, probabil, in cadrul dialectelor de casta din India. Aceeaşi dimensiune este relevantă în cazul diferenţei dintre *vorbirea bărbaţilor şi a femeilor.*

2. Statutul social al RECEPTORULUI sau al persoanei căreia i se vorbeşte devine relevant atunci cînd se folosesc termeni de reverenţă în adresarea către superiori. Astfel de cazuri au fost des întîlnite în Orient‡‡‡‡‡‡ şi în Oceania§§§§§§§. Un alt stil special de vorbire conditionat de acest factor este denumit în limba engleză *baby talk,* stil de vorbire care se referă nu la modul în care vorbesc copiii, ci la vorbirea pe care o adoptă adulţii cînd se adresează copiilor. Alte tipuri de vorbire determinate de identitatea receptorului sînt stilurile speciale folosite în limba *nootka,* pentru adresarea către copii, pitici, cocoşati, chiori, necircumcişi********.

În multe cazuri, stilul special utilizat atunci cînd se vorbeşte unei persoane este folosit şi atunci cînd se vorbeşte despre aceasta, dar identitatea persoanei despre care se vorbeşte este rareori, sau niciodată, corelată cu o dimensiune independentă a variaţiei lingvistice.

3. Cea de-a treia dimensiune, a CADRULUI, cuprinde toate elementele potenţial relevante în contextul comunicării, în afară de statutul persoanelor care comunică între ele.

Această situaţie este exemplificată de limbajul folosit de apaşi cînd pleacă la luptă††††††††, sau de diferenţele dintre stilul oficial şi cel colocvial care sînt determinate, în majoritatea limbilor (dacă nu chiar în toate limbile), de cadrul social. Cînd există diferenţe marcate de formă şi de funcţie între stilul oficial şi cel colocvial, se vorbeşte despre DIGLOSIE; această situaţie este întîlnită în ţările de limbă arabă, în Grecia modernă, în Haiti, în comunitatea de limbă germană din Elveţia şi în cea mai mare parte a Indiei de sud‡‡‡‡‡‡‡.

Desigur, cele trei dimensiuni menţionate nu se exclud reciproc, ci, de obicei, se intersectează, condiţionînd un anumit tip de comportament lingvistic. Astfel, aşa-numitele „vorbire a bărbaţilor" şi „vorbire a femeilor" din yana implică atît considerarea emiţătorului, cît şi a receptorului: „vorbirea bărbaţilor" se foloseşte ori de cîte ori bărbat este fie emiţător, fie receptor, în timp ce „vorbirea femeilor" este folosită numai între femei******. Complexa etichetă lingvistică din *javaneză* implică factorii emiţător, receptor şi cadru. Se înţelege, de asemenea, că fiecare dintre aceste dimensiuni trebuie să fie descompusă în unităţi mai mici, în anumite cazuri.

De exemplu, uzajul determinat de statutul emiţătorului sau al receptorului implică o interacţiune specială a unor factori ca vîrsta,

---

‡‡‡‡‡‡‡ S. Martin, *Speech Levels in Japan and Korea,* în: D. Hymes (ed.), 1964, p. 407—415.

§§§§§§§ P. L. G a r v i n şi S. H. R i e s e n b e r t, Respect *Behavior on Ponape; An Ethnolinguistic Study,* în: „American Anthropologist", 1952, 54, p. 201—220.

******** E. S a p i r, *Abnorma! Types o! Speech in Nootka, Canada,* Dept. of Mines, Geological Survey, Memoir 62, Anthropological Series, nr. 5, 1915.

†††††††† M. E. O pier şi H. H o i j e r, *The Raid and Warpath Language ol the Chiricahua Apache,* în: „American Anthropologist", 42, l®40, p. 617—634.

‡‡‡‡‡‡‡‡ F, D.

****** E. S a p i r, *Male and Female Forms oi Speech in Yana,* în: St. W. J. Teeuwen (ed.), Donum Natilicium Schrijnen, Nijmegen-Utrecht, 1929, p. 79—85.

poziţia socială şi gradul de rudenie, aşa cum se arată în lucrarea lui Friedrich.§§§§§§§§

Aspecte determinate de sfera şi cerinţele cercetărilor de so-

4. Alte dimensiuni ale sociolingvisticii se bazează nu atit pe actuala diversitate a comportamentului lingvistic, cît pe sfera şi scopurile investigaţiei. Astfel, ca şi în alte domenii, cercetarea sociolingvistică poate fi SINCRONICA sau DIACRONICĂ. Pentru dialectele de castă din India există studii de ambele tipuri: Gumperz" a subliniat mai ales diferenţele şi funcţiile actuale ale dialectelor de castă dintr-un sat în care se vorbeşte limba hindi; Bright şi Rama- nujan"* încearcă să descopere cauzele istorice ale diferenţelor dintre dialectele de castă din India de sud.

Volumul editat de W. Bright, din care face parte şi studiul de fufă, cuprinde textele comunicărilor prezentate la această conferinţă, care a avut loc în 1964. Cf„ în acest sens, testele de reacţii subiective descrise în L, S şi modul de interpretare a datelor pe care le

5. La conferinţa organizată de Universitatea californiană de la Los Angeles, comunicarea lui Hoenigswald******** †††††††††" a introdus o nouă dimensiune: diferenţa dintre felul în care oamenii FOLOSESC limba şi ceea ce cred despre propriul lor comportament lingvistic şi despre comportamentul altora.

Acest din urmă aspect, etichetat drept lingvistică populară (folk-linguistics), îl interesează adesea pe sociolingvist. în multe părţi ale lumii, de exemplu, localnicii tind să confunde distincţia „elevat" (high) faţă de „obişnuit" (low) — în sensul de oficial faţă de coloc- vial —, referitoare la vorbire, cu aceea privind statutul social al emiţătorului. în astfel de cazuri, cercetătorul nu trebuie să se lase indus în eroare considerînd că punctul de vedere al localnicilor corespunde comportamentului lingvistic real.

în acelaşi timp, el trebuie să înţeleagă că punctul de vedere al localnicilor este o parte a situaţiei sociolingvistice, care merită să fie studiată ca atare.

6. O altă dimensiune este aceea a EXTENSIUNII diversităţii. Acest termen nu se referă numai la dimensiuni strict geografice şi nici la simple unităţi de măsură lingvistice, cum ar fi, de exemplu, numărul de cuvinte comune unor vorbitori. Termenul se referă, mai degrabă, la diferenţa dintre anumite părţi ale unei singure societăţi sau naţiuni, în opoziţie cu diferenţa dintre societăţi sau naţiuni distincte, şi la diferenţa dintre varietăţile unei singure limbi, în opoziţie cu diferenţa dintre limbi distincte. Pe baza acestui criteriu se pot stabili trei categorii:

a) tipul MULTIDIALECTAL — include toate cazurile în care varietăţi condiţionate social ale unei SINGURE limbi sînt folosite în cadrul unei singure societăţi sau naţiuni. Se pot da ca exemple diferenţa dintre vorbirea 'U' sau 'non-U' din Marea Britanie, şi dife-

§§§§§§§§ P. Friedrich, *Structural Implications ol Russian Pronominal Usage,* în: W. B r i g h t (ed.), L966, p. 214—259.

******** J. J. Gumperz, *Dialect Differences and Social Stratiiication in a North Indian Village,* în: „American Anthropologist", 1958, 60, p. 668—681.

††††††††† W. Bright şi A. K. Ramanujan, 1964, p. 1107—1114.

"*' H. M. Hoenigswald, *A Proposal lor the Study of Folk-Linguistics,* în: W. Bright (ed.), 1966.

Tamil — limba dravidiana vorbită în India de sud

Cf. şi

Limbile sînt limbi *utoaziece* vorbite de aproximativ Aceasta

Truchezâ şi *ponapeeană* — limbi vorbite în Oceanul Pacific,

Ponape, din arhipelagul Carolinelor (vestul Pacificului),

a) cea dintre limba oficială şi cea colocvială dintr-o comunitate din India de sud care vorbeşte limba *tamil.*

b) o altă categorie, tipul MULTILINGV, include cazurile în care, într-o singură societate sau naţiune, se folosesc mai multe limbi DIFERITE. Această categorie se referă, mai ales, la problemele naţiunilor multilingve, ca de exemplu, Belgia, Ghana, India, Canada, Peru, pentru a lua exemple din cinci continente diferite.

c) cea de a treia categorie este tipul MULTISOCIETAL, incluzînd studii despre limbi distincte vorbite în societăţi distincte. In acest caz, scopul cercetării este de a descoperi corelaţii între diferenţele de limbă şi diferenţele de structură socială, urmînd ipoteza lui W h o r f,[†††††††] care postulează existenţa unor corelaţii între structurile lingvistice şi culturile nonlingvistice asociat^ lor.

Astfel, W h o r f ar fi putut să propună — deşi nu a făcut-o — corelaţii între gramatica hopi şi organizarea socială *hopi,* în opoziţie cu corelaţiile dintre gramatica engleză sau gramatica SAE (Standard Average European) a limbilor europene şi organizarea socială a acestor ţări. Un studiu de acest gen este cel al lui F i s c h e r,[§§§§§§§§] în care sînt studiate contrastiv limbile şi societăţile *trukezâ* şi *ponapeeană.*

O ultimă dimensiune recunoscută aici este aceea a APLICĂRII descoperind implicaţiile mai largi, inerente descrierilor diversităţii sociolingvistice. Din nou, se pot identifica trei categorii, corespunzînd preocupărilor a trei tipuri de cercetători.

[†††††††] B. L. Whorf, *Language, Thoughl and Reality, Selected Writings,* ed. J. B. C a r o 11, New York — Londra, 1956.

[§§§§§§§§] J. L. F i s c h e r, *Syntax and Social Structurc: Truk ane! Ponape,* in: W. Bright (ed.), 1966.

ETNOGRAFIA VORBIRII"

Analiza descriptivă a vorbirii

Obiectul descrierii îl constituie *economia verbală* a unei comutaţi. Domeniul este reprezentat de întregul comportament relevant ntru o analiză structurală („emică" în terminologia lui Pike) a esteia. Modul de abordare nu presupune considerarea realităţii mportamentale ca un tot şi a economiei verbale ca o unică tranşă, te o chestiune de perspectivă de sistematizare privind o realitate cială care este aceeaşi pentru cadre analitice diferite. Cred că aliza structurală în acest cadru particular va fi valoroasă în sine va genera, la rîndul ei, analize din perspective diferite.

Prin analiză structurală se înţelege mai mult decît plasarea da- or într-un set articulat de categorii. O asemenea plasare este un net de plecare necesar şi, de asemenea, un rezultat dorit, atunci îd sistemele care au fost analizate individual sînt studiate com- rativ. Dar pentru sistemul individual, analiza structurală înseamnă obligaţie ştiinţifică şi morală de a descoperi inductiv unităţi, cri-

* Cf. W. Labov, *The Social Motivation ol a Sound Change,* în: „Word*, 3, 19, p. 273—309, şi Labov, 1966. Cf. L, M şi L, E.

** Dell Hymes, *The Ethnography ol Speaking,* in: Joshua A. Fishman .), *Readings in the Sociology of Language,* The Hague — Paris, 1968, p. 107 —115, —121, 130—133.

a) Prima aplicare, reflectînd preocupările sociologului, implică folosirea datelor sociolingvistice drept indice diagnostic al structurii sociale, în general, sau al unor fenomene sociale particulare.

Astfel, identificarea unei diviziuni pe trei planuri a dialectelor de castă din India de sud, plus a unei distincţii pe două planuri (ofi- cial-neoficial), poate fi corelată cu alte feluri de date, pentru a obţine o descriere a diferenţelor dintre indivizi, definite social, şi a diferenţelor de cadru definite social, care sînt relevante pentru indienii din sud. în

Domenii de utilizare a datelor ofe- rite de socio-

după ce în acest fel se stabilesc clasificări social relevante ale indivizilor şi ale situaţiilor, cercetătorul poate folosi criterii lingvistice pentru a clasifica indivizi şi situaţii particulare: un om care vorbeşte într-un anumit fel va fi brahman; o situaţie în care se foloseşte un anumit limbaj va fi recunoscută drept situaţie oficială.

b) Cel de-al doilea tip de aplicare reflectă preocupările lingvisticii ISTORICE. Aici se pun următoarele întrebări: oare limbile se schimbă în moduri diferite, în condiţii sociale diferite? Oare diversele dialecte sociale ale aceleiaşi limbi se schimbă în ritmuri diferite sau în moduri diferite? Cum reflectă istoria unei limbi interacţiunea dialectelor sociale? Studiul acestor întrebări poate fi realizat fie prin examinarea atestărilor istorice — cînd acestea există — sau — şi

c) ai bine — prin studierea procesului schimbării lingvistice în curs — a cum a făcut Labov pe insula Martha's Vineyard şi în New York 963—64)*.

d) Cel de-al treilea tip de aplicare este cel realizat de planifica- rul limbii — lingvist, educator, legislator sau administrator, care sbuie să se ocupe de politica oficială privind folosirea limbii.

Astfel, fiind dată o societate organizată, în care este curentă o versitate de dialecte sau limbi, planificatorul trebuie să aibă în sdere următoarele probleme: care sînt varietăţile de limbă care îbuie sancţionate pentru uzul în publicaţii sociale, în producţii erare încurajate oficial, în instituţii de învăţămînt de diverse ade, în tribunale? Care trebuie să fie atitudinea oficială faţă de ice variaţie nesancţionată pentru aceste situaţii? în ce măsură bdiviziunile politice ale unei naţiuni corespund unor subdiviziuni îgvistice? în ce fel trebuie să fie dezvoltate sau standardizate sis- mele ortografice? Probabil că cele mai complexe probleme ale pla- ficării lingvistice sînt acelea cu care sînt confruntate naţiunile cent eliberate din Africa şi Asia, şi diversele linii urmate de aceste iţiuni furnizează ilustrări curente ale tipurilor de dificultăţi care ar. [...]

Pentru problemele *planificării lingvistice* cf.

Dell Hymes

Pentru noţiunea de economie verbală cf. *Glosarul.*

K. L. Pike (v. nota 7) a introdus distincţia între analiza „emică", pre- supunînd studiul ele- mentelor pertinente ale unui sis- tem, şi ana- liza „etică* — presupunîn d studiul elementelor unui sistem indiferent de funcţia lor (cei doi termeni au fost creaţi

terii şi modele valide în termenii sistemului însuşi. Un exem este interrelaţia dintre fonetica, adoptată ca punct de plecare, a: liza fonologică a unei limbi date şi folosirea rezultatelor aces analize în lingvistica generală, de pildă, în tipologia fonologică. alt exemplu îl constituie categoriile etnologice, ca punct de pleca analiza etnografică, să zicem, a regulilor de stabilire a aşezări unei comunităţi, şi folosirea rezultatelor acestei analize într-un s diu comparativ. Categoriile prezentate aici pentru o etnografie vorbirii trebuie să fie considerate ca mijloace pentru a ajunge sisteme individuale, ca analoge unei fonetici şi, probabil, ca pa a unei fonologii practice. Intenţia este euristică, nu a priori [.

Se urmăreşte descoperire

Se poate pune întrebarea: în ce măsură analiza făcută din pe piectiva vorbirii propriu-zise este validă structural pentru un < dat? Activitatea definită ca vorbire de către un grup poate fi d(nită altfel de către alt grup. Dar diferenţele de acest tip sînt însele interesante. Un anumit comportament va fi organizat şi < finit în termenii vorbirii în cadrul fiecărui grup, iar semnifica acestui comportament poate să nu fie sesizată, dacă nu este c cetată ca atare. Numai concentrarea asupra vorbirii dă răspuns p blemei structurale şi oferă date pentru studiul comparativ al imf cării diferenţiale a vorbirii în structura comportamentului dife telor grupuri. într-un sens, o etnografie comparată a vorbirii ; prezintă numai un tip de studiu comparativ al utilizării mijloace culturale.

Validitatea rezultatelor analizei structurale a vorbirii, în general, pentru vorbirea unei

Observaţi că delimitarea economiei verbale a unui grup se r< lizează în raport cu o populaţie sau cu o comunitate, indiferent modul în care sînt definite, şi nu în raport cu omogenitatea s limitele unui cod lingvistic. Dacă sînt folosite mai multe diale< sau limbi, toate sînt considerate împreună ca parte a activităţii v< bale a grupului. De la început, această abordare renunţă la imagin o *limbă — o cultură.* într-adevăr, pentru o mare parte a lumii, obi(tul principal al atenţiei nu va coincide cu unităţile definite ca lin vistic, individuale. Modelarea unui cod lingvistic va fi considerată ca u dintre numeroasele abstrageri analitice din comportamentul verb în raport cu cultura, aceasta va fi considerată ca unul dintre r meroasele seturi de deprinderi verbale. Specializarea diverse] limbi sau varietăţi pentru anumite situaţii sau funcţii şi implic ţiile fiecăreia pentru personalitate, statut şi pentru modul de a gîn vor reprezenta o componentă firească a unei descrieri. Anali standard a fiecărui cod va fi necesară, desigur, dar cadrul mai lc pare, într-adevăr, mai „natural", mai potrivit pentru antropolog Acest mod de argumentare este valabil, de asemenea, dacă obiec atenţiei nu îl constituie o populaţie, ci o anumită individualitate.**********

Criteriul de delimitare a economiei verbale a unui grup nu este codul lingvistic, ci comunitatea.

Unitatea de limbă şi

********** Aberle* susţine că limba a fost un model inadecvat pentru studiile d pre cultură şi personalitate, avînd numai doi termeni: modelul individual şi ti cultural comun, deşi este necesar un al treilea termen, sistemul cultural la c iau parte persoanele, dar care nu este comun. în termenii lui Aberle eu su: aici că modelul binar este inadecvat şi pentru studiile lingvistice. „Etnogr; vorbirii'[1] implică un echivalent verbal al „sistemului cultural".

* D. F. Aberle, *The Influence of Linguistics ort Early Culture and Perso lity Theory,* în: G. E. Do le şi R. L. Carneiro (ed.), *Essays in the Science Culture in Honor ol Leslie A. Whitc,* New York, 1960, p. 1—29.

O etapă necesară este aceea a plasării vorbirii în cadrul unei ierhii de incluziune: nu orice comportament are valoare de comucare din punctul de vedere al participanţilor; nu orice comunicare te lingvistică; iar mijloacele lingvistice includ mai mult decît orbirea. Putem întreba despre o activitate sau o situaţie: repre- ntă ea un act de comunicare (către sine sau către cineva) sau nu? acă da, mijloacele sînt lingvistice, nonlingvistice (gesturi, miş- iri ale corpului) sau de ambele tipuri? într-un caz dat, una dintre ternative poate fi necesară, opţională sau interzisă. Plasarea co- unicării în anumite cadre de comportament diferă de la grup la up; care este, de exemplu, distribuţia tăcerii necesare într-o so- etate — în opoziţie cu situaţiile în care tăcerea, fiind opţională, >ate servi ca mesaj? (A spune că totul este comunicare înseamnă face din acest termen o metaforă inutilă. Dacă este necesar, for- ularea poate fi schimbată în: nu orice comportament reprezintă (litere de mesaj ..., nu orice emitere de mesaj este lingvistică ... c.) Repartizarea mijloacelor de comunicare poate, de asemenea, difere. Pentru orice grup, unele situaţii trebuie să fie situaţii ;rbale, unele pot fi, altele nu. Care sînt situaţiile care necesită rierea, codurile derivate ale cîntecului, fluieratului, bătăii în tobă, e utilizării nelingvistice a vocii, instrumentelor sau gesturilor? cistă anumite mesaje specializate pentru fiecare mijloc?

Necesitatea precizării locului comportamentului verbal în cadrul mai larg al comportamentului

Necesitatea precizării distribuţiei mijloacelor de comunicare (şi a factorilor care o determină)

Distribuţia actelor şi a mijloacelor de comunicare în cadrul sfe- i comportamentului reprezintă un nivel al descrierii. Tiparele de iariţie şi frecvenţă reprezintă un tip de comparaţie între grupuri, aaliza *evenimentului comunicativ* în sine este mult mai corn- exă. (în discutarea acestuia mă voi referi la vorbire şi la acţiu- ;a de a vorbi, dar aceşti termeni se pot referi la toate modurile [1] comunicare, şi o analiză descriptivă ar trebui generalizată pen- 1 a cuprinde totul.) Permiteţi-mi să subliniez încă o dată că ceea prezint nu este un sistem care trebuie să fie impus, ci o serie i întrebări care trebuie puse. Sperăm că întrebările vor reuşi să ungă la elementele componente şi de la acestea la structura ver- lă a unui grup.

Pentru problemele analizei *evenimentului comunicativ* [illegible]

Se pare că există trei aspecte ale *economiei verbale* pe care te util să le analizăm separat: *evenimentele verbale* ca atare; *ztorii constitutivi* ai actelor verbale,- şi *iuncţiile vorbirii.* Fiecare pect pune o problemă centrală şi o descriere completă a uneia se alizează, parţial, în termenii celorlalte.

Principalele aspecte ale economiei verbale

Evenimentele verbale

Pentru fiecare aspect sînt utile trei tipuri de întrebări. Conside- îd, pentru început, *evenimentele verbale* din cadrul unui grup, re sînt exemplele de evenimente verbale? Ce clase de evenimente -rbale sînt recunoscute sau pot fi deduse? Care sînt dimensiunile loziţiei, trăsăturile distinctive care le diferenţiază? (Aceasta va clude referiri asupra modului în care sînt reprezentaţi factorii sînt îndeplinite funcţiile.) Care este modelul lor de ocurenţă, dis- buţia lor unele în raport cu celelalte şi în raport cu elemente terne (în funcţie de comportamentul total sau de aspectele selecte)?

Probleme referitoare la *evenimentele verbale* (cf. definiţia în

Este ceea ce specialiştii americani denumesc *folk linguistics* (sau

O bună tehnică etnografică pentru a ajunge la evenimentele ve baleze ca şi la alte categorii, o constituie analiza cuvintelor care denumesc. Unele clase de evenimente verbale din cultura amei cană sînt binecunoscute: predică de duminică dimineaţa, cuvînt < deschidere *(inaugural address),* jurămînt de credinţă *(pledge allegiance).* Alte clase sînt sugerate de expresii colocviale, cum fi: discuţie de la om la om, tranzacţie comercială, discuţii între bă baţi, taifas între femei, tranzacţie de bursă, şuetă, conversaţie p liticoasă *(conversation),* sporovăială (a unui grup) [...] etc. Nu cuno nici o analiză structurală. Evident materialul nu poate fi cules num dintr-un dicţionar: există cazuri şi clase de evenimente verbale ca pot fi etichetate prin mijloace foarte diferite, nu numai prin substai tive, ci şi prin verbe, expresii şi propoziţii. Ca urmare a întrebăi „Interesantă conversaţia?", se poate denumi o situaţie prin răspunsa „N-am putut strecura un cuvînt".

Atributele critice are aici semnificaţia de trăsături

Atîta timp cît participanţii dintr-o societate concep interacţium lor verbală în funcţie de asemenea categorii, merită să fie dese perite *atributele critice* şi distribuţia acestora [...]

O problemă interesantă în legătură cu evenimentele verbale : referă la elementele care pot fi folosite pentru a le încheia. [..

Factori ai evenimentelor verbale

Principalele tipuri de factori ai evenimentel or verbale

Orice eveniment verbal poate fi privit ca incluzînd mai mul componente, şi analiza acestora este un aspect major al etnogr fiei vorbirii. Pot fi distinse şapte tipuri de componente sau factoi Fiecare eveniment verbal implică: 1. un Emiţător (Expeditor); 2. t Receptor (Destinatar); 3. o formă a Mesajului; 4. un Canal (de tran mitere a acestuia); 5. un Cod; 6. un Subiect şi 7. un Cadru (Scen Situaţie). ††††††††††

Setul de şapte tipuri de factori este un cadru iniţial („etic[1] Pentru orice grup, categoriile indigene vor varia ca număr şi ti iar cazurile şi clasele acestora trebuie identificate empiric. De exer piu, nu este nevoie ca Emiţătorul şi Expeditorul, sau Receptorul Destinatarul să fie aceiaşi. La grupurile *chinook* din est, o cerem nie este parţial definită de faptul că vorbele unui conducător s<

Triburile indienilor *chinook*, ale căror limbi erau foarte numeroase, locuiau în America de Nord, pe cursul superior al fluviului Columbia şi în regiunile învecinate (statele Oregon şi Washington, S.U.A.).

[1] †††††††††† în ceea ce urmează, sînt foarte îndatorat prezentării factorilor şi funcţii! făcute de Roman Jakobson în concluziile sale la Conferinţa despre s ţinută la Universitatea Indiana, în aprilie 1958, organizată de Consiliul de cercete pentru ştiinţe sociale. Expunerea publicată identifică 6 factori şi funcţiile cort punzătoare*. Discuţia amplă a lui Jakobson ar trebui citită cu atenţie. [.

* R. Jakobson, *Concluding Statement: Linguistics and Poetics,* în: Th. Sebeok (ed.), *Style in Language,* Cambridge, Mass., 1960, p. 350—373. [Cf. versiunea românească: *Lingvistică şi poetică,* în: Probleme de stilistică, Bucure; 1964, p. 83—125.]

organizator al acesteia sînt repetate în faţa lumii adunate, de un funcţionar special. în general, categoriile acestor doi factori trebuie cercetate în termenii sistemului de roluri al grupului studiat. Mai mult, depinzînd de credinţe şi practici, categoriile Emiţătorilor şi Receptorilor se suprapun în diferite moduri cu membrii grupului uman [...] O piatră este un tip de Emiţător potenţial în cadrul tribului fox. Copiii pot sau nu pot fi consideraţi ca o clasă de Receptori potenţiali şi cărora li se poate vorbi; ei erau priviţi astfel în triburile mohave şi tlingit, care îi considerau pe copii capabili să înţeleagă vorbirea. (Practica referitoare la copii şi la animalele favorite variază chiar în societatea americană.)

Forma unui Mesaj sau forma tipică a unei clase de Mesaje este un fapt descriptiv, care devine semnificativ în special sub aspect estetic şi stilistic, fie în raport cu resursele unui cod (N e w m a n* a arătat că limbile *yokute* şi engleza contrastează puternic), fie în raport cu un anumit context (R i f f a t e r r e" consideră această relaţie ca fundamentală pentru analiza stilului) sau cu un anumit conţinut referenţial (ca atunci cînd unii lingvişti consideră că modificatorul „Trager-Smith" se potriveşte mai bine ritmului propoziţiei decît forma „Smith-Trager"***).

Diferenţele interculturale referitoare la Canal sînt bine cunoscute, şi nu numai prezenţa sau absenţa scrisului, ci şi elaborarea unor canale de comunicare bazate pe utilizarea instrumentelor la popoare vest-africane cum ar fi *jabo,* sau pe şuierăturile tonurilor la unii dintre *mazatecii* din Mexic etc.

S-a observat anterior că factorul Cod este o variabilă dacă urmărim deprinderile verbale ale unei populaţii. Gama variază de la comunităţi cu nivele diferite ale unui singur dialect, la comunităţi în care un număr mare de indivizi stăpînesc mai multe limbi diferite. Aici se include prezenţa argourilor, a jargoanelor, a formelor vorbirii cifrate şi altele. Termeni ca „dialect", „varietate", „grai", „nivel" sînt mult discutaţi acum. Este clar că statutul de dialect, limbă sau nivel al limbii, al unei forme de vorbire, nu poate fi determinat numai de trăsături lingvistice şi că nici categoriile nu pot fi definite astfel. Există o dimensiune socioculturală (vezi W o 1 f f"", în legătură cu neconcordanţa dintre diferenţa lingvistică obiectivă şi limitele comunicative) şi trebuie să fie descoperite categoriile indigene împreună cu atributele lor definitorii şi semnificaţia folosirii uneia sau a alteia într-o situaţie dată. în func-

de indieni Fox — trib din statele Oklahoma şi Iowa (S.U.A.), aparţinînd ramurii algonquine.

Mohave — triburi de indieni care locuiau pe valea fluviului Colorado, în Arizona şi California, vorbind limbi din familia *yuman.*

Tlingit — tribun indiene din Alasca de nord şi nordul Canadei.

Limbile *yokute* — grup de limbi indiene, vorbite în Cali-

Mazatecii — indieni care locuiesc în Mexic, în nordul statului Oaxaca. Ei şi-au creat un limbaj special şuierat, cu ajutorul căruia comunică la distanţe

[1] Stanley S. Newman, *Linguistic Aspects of Yokuts Styfe,* în: A. G a y t o n şi S. S. Newman (ed.), *Yokuts and Western Mono Myths,* University of California Publications, Anthropological Records, 5, 1940, p. 4—8.

*' M. Riffaterre, *Criteria for Style Analysis,* în: „Word", 1959, 15, p. 154—174.

’** G. L. T r a g e r şi H. L. S m i t h sînt autorii unei foarte cunoscute descrieri a englezei: An *Outline of Engfish Structure,* Norman, Oklahoma, 1951.

H a n s W o 1 f f, *Inlelligibility and fnter-Ethnic Attitudes,* în: „Anthropological Linguistics”, 1959, 1 (3), p. 34—41.

ţie de atitudine, prezenţa unui foarte mic număr de trăsături poate defini o formă de vorbire drept un stil sau un dialect diferit.[3]

Factorul Subiect indică studierea ierarhiei lexicale a limbilor vorbite de un grup, incluzînd expresiile şi conţinutul tuturor enunţurilor convenţionalizate, pentru a furniza dovezi şi informaţii despre ceea ce se poate spune. în mare măsură, aceasta înseamnă pur şi simplu că orice studiu al vorbirii necesită un studiu semantic. O etnografie a vorbirii atrage atenţia, de asemenea, asupra categoriilor indigene denumind subiecte. Trebuie să fie cunoscute categoriile în termenii cărora oamenii vor răspunde la întrebarea: ,.Despre ce vorbesc ei?", precum şi atributele şi modelele de ocurenţă ale acestor categorii. Vechea categorie retorică de *topoi* ar putea fi, de asemenea, inclusă aici.

Factorul Cadru (Context) este fundamental şi dificil. El stă la baza multor factori şi, totuşi, componentele sale nu sînt uşor de determinat. Acceptăm că termenii de „context situaţional" şi „definiţie a situaţiei" sînt semnificativi, dar rareori întrebăm, din punct de vedere etnografic, care ar putea fi criteriile de identificare a unei situaţii, ce tipuri de situaţii există, cîte etc. Termenii indigeni pot servi drept ghid, aşa cum se întîmplă în lucrarea lui B a r k e r şi W r i g h t‡‡‡‡‡‡‡‡‡ §§§§§§§§§ pentru determinarea *cadrelor de comportament* şi pentru segmentarea continuumului comportamental.[4]

O parte din semnificaţia acestor tipuri de factori va fi relevată cu ocazia discutării funcţiilor vorbirii. Cu privire la factorii în sine, să observăm din nou că toate categoriile lexicale indigene reprezintă un indicator important şi că orice contrast din interiorul sis-

Procedee de identificare a factorilor unui eveniment verbal dat

Menominee — grup de indieni din ramura algoneană, locuind între lacul Superior şi Michigan (S.U.A.). Limba lor a fost studiată de l. B l o o m f i e l d. *Crow* — grup de indieni din ramura siouan, locuind în partea de răsărit a statului Montana (S.U.A.).

[3] Aici sînt incluse fenomenele pe care V o e g e l i n le tratează ca „obişnuit", în opoziţie cu „oficial". Voegelin" înţelege necesitatea unei abordări empirice generale a tuturor formelor de vorbire dintr-o comunitate, discutînd variaţia lor ca număr şi tip, în funcţie de comunitate şi restricţiile situaţionale ale folosirii lor. El consideră „obişnuitul" drept o categorie reziduală, nemarcată, deşi este necesar să se admită că orice tip de vorbire prezintă un nivel sau un stil marcat pozitiv şi să se descopere trăsăturile care îl identifică. El generalizează faptul că nici instrucţiunea oficială, nici interesul specializat nu contribuie la creşterea competenţei în vorbirea obişnuită şi că nu se fac (sau lor a *menominee*********** şi *Crow*‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ arată că această trăsătură a „obişnuitului" este înşelătoare. într-adevăr, pentru unele grupuri, majoritatea enunţurilor ar trebui clasate, în termenii lui Voegelin, ca „oficiale", deoarece pregătirea pentru a vorbi corect este intensivă şi competenţa este accentuată (cf. [illegible] din Nyassaland şi multe grupuri din Ghana).

Jakobson tratează ultimii doi factori (la el, Context şi Referent) împreună, ca un singur factor. Pentru a accentua preocuparea mea descriptivă în legătură cu factorii, m-am eschivat aici de la folosirea termenului „Context" pentru desemnarea unui factor, considerîndu-l prea încărcat de sensuri, reţinînd, ca

‡‡‡‡‡‡‡‡‡ R. G. B a r k e r şi H. F. W r i g h t, *Midwest and its*

[5] ternului constituie o tehnică fundamentală atît pentru identificarea cazurilor şi a claselor, cît şi pentru descoperirea dimensiunilor lor de contrast.

Fiind date cazurile şi clasele relevante pentru un grup, poate fi studiat modelul distribuţiei lor. O cale este concentrarea asupra unui singur caz sau a unei singure clase, menţinerea constantă a acesteia şi varierea celorlalte componente. Ca un fel de tehnică de concordanţă, aceasta are ca rezultat un inventar, o descriere a unui element în termenii capacităţii sale de combinare cu alte elemente. Ca tehnică distribuţională generală, aceasta poate descoperi relaţiile care se obţin între diferite elemente: dacă coocurenţa este obligatorie sau opţională sau exclusă structural. Uneori, relaţia poate fi valabilă numai pentru două elemente (ca atunci cînd unei anumite categorii de Receptor i se poate adresa numai o anumită categorie de Emiţător), alteori ea e valabilă pentru mai multe elemente. Relaţia poate caracteriza o clasă de evenimente verbale.

Descrierea factorilor se poate realiza conform procedurilor structurale „clasice": prin stabilirea inventarului şi a distribuţiei lor.

În acest mod, putem descoperi *regulile de adecvare* pentru o persoană sau un grup. Şi indicaţiile că aceste reguli au fost încălcate sînt de un ajutor deosebit în descoperirea lor. Din punct de vedere lingvistic (al Codului), asemenea reguli pot explica variaţia de material verbal pe care se bazează o descriere, explicînd de ce unele enunţuri posibile gramatical nu apar (de exemplu, pentru a se ilustra fiecare tip de factor: deoarece informatorul nu este un emiţător adecvat, lingvistul nu este un receptor adecvat, este preferată o altă alegere a cuvintelor sau o altă ordine, secvenţa este cîntată şi nu poate fi dictată în afara unui anumit tip de canal, secvenţa

Determinarea *regulilor de adecvare sociolingvistică.* Cf. şi precizările din F, SL (mai ales

alternative, termenii „Cadru‡‡‡‡‡‡‡‡‡ , „Scenă"§§§§§§§§§§ şi „Situaţie”**********. Ca factori, eu fac distincţie între Cadru şi Subiect, deoarece aceeaşi formulare poate avea o semnificaţie destul de diferită, cum ar fi, să spunem, o repetiţie faţă de un spectacol. Intr-un sens, este pur şi simplu o problemă referitoare la ceea ce trebuie să se inventarieze în descrierea economiei verbale a unui grup. Cadrele şi Subiectele mi se pare că implică două inventare clar diferite şi inventare la acelaşi nivel ca şi Expeditorul, Destinatarul, Canalele etc. Exprimat altfel, întrebări cum ar fi: „Cine a spus-o? Cui i-a spus-o? Ce cuvinte a folosit? A telefonat sau a scris? Era în engleză? Despre ce a vorbit? Unde a spus-o?" — îmi par toate de acelaşi tip. Analizînd funcţiile, nu pot să nu folosesc „Contextul”. Sînt de acord cu Jakob- son că funcţia referenţială priveşte contextul (aşa cum evidenţiază o secţiune de mai înainte), dar nu găsesc nici o dificultate în posibilitatea de definire a unei funcţii în raport cu mai mult de un factor. De asemenea, sînt de acord cu J a- k o b s o n asupra faptului că toate aspectele unui eveniment verbal sînt aspecte ale contextului, dintr-un punct de vedere, dar am demonstrat că toate

---

Children, the Psycho- logical Ecology oi an American Town, Evanston, 1955.

§§§§§§§§§§ C. F. Voegelin, *Casual and Noncasuai Utterances within Unitied Structure,* in: T. A. S e b e o k (ed.), *Style in Language ...,* p. 57—68.

********** L. B 1 o o m f i e 1 d, *Literate and Iiliterate Speech,* în: „American Speech", 1927, 2, p. 432—439.

††††††††††*"*• R. H. L o w i e, The *Crow Indians,* New York, 1935.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ R. G. B a r k e r şi H. F. W r i g h t, *Midwest ...*

§§§§§§§§§§ K. B u r k e, *A Grammar ol Motives, New York, 1945.*

********** J. R. Firth, *The Technique ol Semanlics,* în: *Papers in Linguislics 1934 1951,* Londra, 1957, p. 7—33, termen folosit după Bronislaw Malinowski *Coral Gardens and Their Magic,* II, Londra, 1935.

aspectele pot fi privite în funcţie de oricaie dintre factori şi că nivelul la care toate sînt aspecte ale contextului contopeşte totul, nu numai contextul şi referinţa, în timp ce nivelul la care celelalte sînt distincte mi se pare că face deosebire şi între context şi referinţă, aşa cum sper să reiasă din ilustrări, mai ales din cele literare. Desigur că dacă referinţa este mai puţin decît semnificaţia totală a unei propoziţii, atunci transferînd versul „And seal the hushed casket of my soul", de la începutul sonetului „To sleep", la sfîrşit (aşa cum arată manuscrisele că a procedat Keats), se intensifică efectul versului şi rolul său în poem, fără a-i schimba referinţa.

indică o varietate verbală sau un nivel pe care informatorul îl evită sau nu trebuie să-l utilizeze, subiectul este interzis (tabu), situaţia care ar provoca enunţul nu a apărut sau nu a fost imaginată niciodată, un asemenea lucru este spus numai într-un context la care lingvistul nu are acces). Din punct de vedere etnografic, descoperirea unor asemenea reguli de adecvare este de importanţă practică pentru observarea participanţilor şi este capitală pentru conceperea vorbirii ca sistem. O *cale prin care modelele de vorbire constituie un sistem se bazează pe restricţiile de coocurenţă a elementelor.*

Cf. sinonimia

Etnografii au notat date relevante legate mai ales de elemente lexicale de bază, cum ar fi termenii de înrudire. Lingviştii au ţinut seama de aceste date atunci cînd ele pătrund în codul formal, ca, de exemplu, atunci cînd forme morfematice diferite sau paradigme diferite sînt folosite în concordanţă cu sexul vorbitorului sau al ascultătorului.†††††††††† Participanţii la actul de vorbire pot fi, în consecinţă, consideraţi drept contexte pentru folosirea principiului distribuţiei complementare, iar formele diferite pot fi tratate ca echivalente lexical sau gramatical; dar asemenea fapte sînt considerate mai degrabă ca o latură neunitară a gramaticii, decît ca o deschidere în sistemul mai larg al vorbirii [. ..]

Cf. sinonimia unele

O analiză descriptivă a modelelor de vorbire, în funcţie de exemple indigene de factori constitutivi ai actelor verbale, este valoroasă în sine, făcînd totodată posibilă predicţia şi deducţia asupra comportamentului. Dat fiind un act verbal, în sensul limitat al unui mesaj concret, adeseori interesul său principal constă în ceea ce se poate spune despre unul sau mai mulţi constituenţi ai săi. Ce se poate spune despre Emiţător, fie ca identitate (vîrstă, sex, clasă socială şi altele), fie ca motiv, atitudine, personalitate?; ce se poate spune despre Receptor, inclusiv răspunsul probabil al acestuia sau al acesteia?,- sau despre Context (inclusiv împrejurări anterioare, verbale sau nonverbale)? ş.a.m.d. (Pentru anchetator sau pentru copilul care învaţă, problema poate fi ce anume se poate spune despre cod; pentru inginerul de comunicaţii, ce se poate spune despre canal.) Putem să luăm în consideraţie relaţiile dintre elemente sau să privim totul ca dovezi pentru un anumit element.

Vezi și D în legătură cu variabila de *viabilitate* a *diagnostic* a vorbirii precum și

Caracterul esenţial al acestui centru de interes constă, desigur, în faptul că el reprezintă materialul cu care trebuie să lucrăm adesea, respectiv textul de un tip sau altul. Cercetarea de acest fel este obişnuită în ştiinţă şi în afara ei. Dar în societatea noastră (societatea americană contemporană — n.n.), succesul unei asemenea cercetări presupune o cunoaştere — diagnostică, probabilistică — a relaţiilor realizate din elementele constitutive ale actelor verbale. Avem în comun modelele de vorbire dincolo de text sau mesaj şi, într-o oarecare măsură, ne putem întreba ce s-ar schimba dacă Emiţătorul ar fi altul?; dacă motivele Emiţătorului ar fi altele? ş.a.m.d. într-un alt tip de societate, această tehnică de contrast în interiorul unui cadru trebuie să recurgă la o analiză explicită a modelelor verbale.

---

†††††††††† Cea mai bună tratare a acestei probleme la M a r y R. H a a s, Men's *and Women's Speech in Koasati,* în: *„Language",* 1944, 20, p. 142—149.

Funcţii ale evenimentelor verbale

Etnografia vorbirii urmăreşte relevarea particularităţilor de manifestare a funcţiilor de bază

Al treilea aspect al actelor verbale este acela al funcţiei. în antropologie, funcţiile vorbirii (sau ale limbii) au fost, de obicei, discutate în termenii unor funcţii universale. Deşi, în general, este importantă cunoaşterea aspectelor care evidenţiază asemănarea funcţiilor vorbirii la fiecare grup şi pentru fiecare personalitate, preocuparea noastră se îndreaptă aici mai degrabă spre definirea aspectelor prin care funcţiile diferă. Un mijloc de abordare constă în a inversa întrebarea obişnuită „cum contribuie o limbă la menţinerea personalităţii, societăţii şi a culturii?", întrebînd în schimb „cum contribuie o personalitate, societate sau cultură la menţinerea limbii?" Putem sesiza diferitele implicaţii funcţionale ale vorbirii şi ale unor limbi date mai ales dacă punem această întrebare în condiţiile unei schimbări culturale.

Cf. şi *fidelitate lingvistică* (Glossar)

Unii cercetători au definit pentru limbile standard funcţii şi atitudini corelative. Acestea se aplică, de fapt, tuturor limbilor şi servesc pentru a stabili opoziţii între rolurile lor [...]

Pentru funcţiile limbilor standard, cf. H, LP şi F, SL.

Conform tradiţiei lingvisticii, funcţiile vorbirii au fost concepute ca o interpretare a factorilor actului verbal în termenii motivului sau ai scopului, obţinîndu-se un set de funcţii, cîte una pentru fiecare factor identificat. Uneori, o anumită trăsătură, o categorie lingvistică sau un gen literar este asociat cu o funcţie. De exemplu, pronumele de persoana I, interjecţiile şi poemul liric au fost asociate cu funcţia expresivă (concentrarea asupra Emiţătorului, în cadrul actului verbal); pronumele de persoana a II-a, imperativele şi poezia retorică sau dramatică — cu funcţia directivă; iar pronumele de persoana a III-a şi poezia epică — cu funcţia referen- ţială.[5]

Acesta este cazul schemei propuse de Jakobson, la care face frecvent referiri Hymes

Unele puncte de vedere asupra funcţiilor vorbirii trebuie să figureze în orice teorie a comportamentului, dacă se urmăreşte să se dea o explicaţie vorbirii. Acelaşi lucru este valabil pentru o explicare a limbii într-o teorie a culturii. într-adevăr, părerile opuse asupra multor probleme referitoare la vorbire pot fi cel mai bine interpretate dacă admitem că ele implică ipoteze diferite despre importanţa sau existenţa diverselor funcţii. Deci pentru o etnografie a vorbirii, întrebarea nu este: trebuie să avem o concepţie asupra funcţiilor vorbirii, ci care trebuie să fie această concepţie?

în momentul de faţă, poate să existe numai o schiţă preliminară avînd o anumită sferă şi flexibilitate, ca ghid pentru cercetarea de

După Buhler: funcţia de provocare, de manifestare şi de reprezentare; după Snell: funcţia de influenţare (persuasiune), de exprimare şi de reprezentare. Tipurile de funcţii au în vedere orientarea spre receptor, spre

[6] S n e 11‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ încearcă să subsumeze toate caracteristicile lingvistice, inclusiv părţile de vorbire şi categoriile gramaticale, clasificării lui Buhle r§§§§§§§§§§ în trei tipuri de funcţii lingvistice („Auslosung", „Kundgabe", „Darstellung", echivalente cu tipurile lui Snell „Wirkungs-, Ausdrucks- şi Darstellungsfunktion", şi cores- punzînd funcţiilor *directivă, expresivă* şi *referenfiaiă* de aici). Acest procedeu poate fi valabil pentru a coda exprimarea personalităţii prin vorbire. Dar baza lingvistică a lui Snell este strict limitată la domeniul indo-european, aplicaţia este *a priori* şi trei funcţii nu sînt suficiente. Lucrarea sa a fost recenzată ca interesantă, dar neconvingătoare**********.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Bruno Snell, Der *Aufbau der Sprache,* Hamburg, 1952.
§§§§§§§§§§§§ Karl Buhler, *Sprachtheorie,* Jena, 1.934.
********** W e r n e r W i n t e r, recenzie la Bruno Snell, *lucr. cil.,* în: „Lan- guage", 1953, 29, p. 193—195.

Raportul dintre caracterul universal al funcţiilor şi caracterul particular al modului

Principalele tipuri de funcţii

Terem. Schiţa nu trebuie să conceapă funcţiile vorbirii prea îngust, în privinţa numărului sau a domeniului, şi nu trebuie să impună un set fix de funcţii. Deşi unele clase generale de funcţii sînt, fără îndoială, universale, este necesar să urmărim stabilirea particularităţilor cazului considerat şi să fim pregătiţi să constatăm că o funcţie, identificabilă într-un grup, este absentă din altul.

Se pot stabili şapte tipuri cuprinzătoare de *funcţii,* corespunzînd celor şapte tipuri de factori enumerate anterior. (Fiecare tip poate fi denumit în mod diferit, şi cea mai potrivită denumire poate varia în funcţie de împrejurări; alternativele sînt date în paranteze.) Cele şapte funcţii sînt: 1. Expresivă (Emotivă); 2. Directivă (Conativă, Pragmatică, Retorică, Persuasivă); 3. Poetică; 4. de Contact; 5. Meta-lingvistică; 6. Referenţială; 7. Contextuală (Situaţională).

în cazul cel mai simplu, fiecare tip de funcţie poate fi considerat ca axiăt pe un tip corespunzător de factori, astfel încît se pot selecta anumite întrebări şi comentarii, precum şi unităţi, care sînt în primul rînd asociate fiecăruia.

,,O spui cu atîta sentiment" indică funcţia expresivă, şi o limbă poate avea unităţi care sînt convenţional expresive, ca de exemplu, sunetul [h] din franceză (,,Je te H'aime") şi lungirea vocalelor în engleză (,,What a fiiiiiine boy"), folosite pentru a reda un sentiment puternic. (O trăsătură poate fi, în mod convenţional, un procedeu expresiv numai în cazurile în care nu este referenţială, de exemplu, pentru trăsăturile fonice, dacă nu funcţionează fonologie pentru a diferenţia unităţi lexicale.) ,,Fă aşa cum îţi spun, nu aşa cum fac eu" indică funcţia directivă, iar imperativele au fost citate ca fiind, prin excelenţă, unităţi directive. „Ceea ce adesea a fost gîndit, dar niciodată atît de bine exprimat" indică funcţia poetică, accentuînd asupra formei mesajului, ca şi în cazul formulării „Sunetul trebuie să pară un ecou al sensului". Picioarele, versurile şi unităţile metrice, în general, sînt, în primul rînd, poetice ca funcţie. „Numai de-aş putea să o spun, în loc să trebuiască să o scriu" şi „Mă auzi?" indică funcţia de contact; unităţile ritmice pot fi unităţi ale canalului, în cazul vorbirii, ca şi paginile în cazul tipăriturilor. „Du-te şi caută-l în dicţionar" indică funcţia metalingvistică, preocuparea pentru codul pe care se bazează comunicarea,- termeni cum ar fi „cuvînL" şi termenii tehnici de lingvistică, oferind posibilitatea de a vorbi despre cod, servesc, în primul rînd, funcţia metalingvistică. Ghilimelele au funcţie metalingvistică, atunci cînd arată că o formă este citată sau glosată, şi au funcţie de canal, cînd cuprind vorbirea citată sau imaginată. „Despre ce vei vorbi?" „Ce a avut de spus?" se concentrează asupra subiectului şi indică funcţia referenţială. Majoritatea unităţilor lexicale şi gramaticale sînt, în primul rînd, referenţiale şi sînt analizate de lingvistica descriptivă în termenii acestei funcţii. „Cînd îi vei spune?", „Cum s-a menţionat mai sus", „Nu poţi vorbi aşa aici!!", „Dacă ai de gînd să foloseşti cumva scena aceea, va trebui să o pui mai tîrziu în piesă", sînt, în primul rînd, contextuale ca funcţie, aşa cum ar fi un semnal luminos „Pe calea undelor" sau descrierea scenei la începutul unui act dintr-o piesă („Elsinore. O terasă în faţa castelului").

Toate trăsăturile evenimentelor verbale, incluzînd toate trăsăturile codului lingvistic, pot participa la toate funcţiile. Această precizare trebuie făcută, deoarece anumite trăsături sînt deseori tratate exclusiv în termenii unei singure funcţii. Dar, aşa cum a arătat Kenneth Burke,†††††††††††† orice enunţ, de exemplu, chiar şi o interjecţie, poale să servească, în mod secundar, drept titlu pentru contextele pentru care este adecvat şi deci are un aspect referenţial. Unii interpretează codul lingvistic ca o serie de nivele în întregime în raport cu funcţia de referinţă şi consideră alte funcţii, cum este cea expresivă, ca aparţinînd numai nivelului enunţului complet şi dincolo de acesta. Desigur, toate funcţiile (incluzînd-o şi pe cea referenţială) intră în acţiune numai la nivelul enunţului; dacă nu există nici un enunţ, nu există nici funcţii. Dar cînd este vorba de probleme analitice, toate *funcţiile* trebuie discutate cu privire la toate nivelele. Nu numai că există unităţi expresive convenţionale, corespunzătoare fiecărui nivel al codului, dar o gamă largă de funcţii poate fi exemplificată cu privire la o unitate cum ar fi fonemul. Deşi sarcina iniţială a analizei descriptive este de a trata fonemele în funcţie de contribuţia lor la funcţia referenţială (identificînd şi di- ferenţiind enunţuri), aceasta nu epuizează implicaţia lor funcţională [...]

Nu se poate stabili o co-respondentă de 1 : 1 între trăsăturile codului lingvistic şi funcţiile

Dacă trăsăturile concepute ca fiind cele mai proprii codului, cele mai izolate de implicaţii externe, participă într-o varietate de funcţii, argumentul serveşte pentru trăsături în general. A restrînge descrierea lingvistică sau studiul psihologic la deprinderi de vorbire concepute numai în termenii funcţiei referenţiale înseamnă a restrînge înţelegerea, în special înţelegerea acelor aspecte ale vorbirii care sînt importante pentru comportament şi pentru formarea personalităţii. Dacă sensul unei forme lingvistice este definit drept capacitate totală de utilizare, atunci mai multe funcţii joacă un rol în sens, deoarece toate contribuie la această capacitate totală. Analiza în termeni de funcţie referenţială apare prima, astfel încît alte funcţii pot fi lăsate deoparte, pentru un timp,- dar aceasta nu poate fi o strategie permanentă.

Funcţiile eve-nimentului verbal se manifestă la toate nivelele codului

Aceste exemplificări sînt simple indicaţii pentru domenii largi, într-un caz dat şi cu privire, să spunem, la funcţia expresivă, am putea dori să descoperim inventarul de unităţi care ar putea servi, în mod convenţional, funcţia expresivă, precum şi tipurile de deducţii despre expresivitate făcute de participanţii la evenimentele verbale din grup şi datele care stau la baza acestor deducţii. Ne-am putea aştepta ca grupurile să difere în ceea ce priveşte numărul de unităţi expresive convenţionale şi frecvenţa folosirii lor, precum şi în ceea ce priveşte tipurile de deducţii făcute relativ la expresivitate şi trăsăturile (de orice fel) folosite ca dovadă. S-ar putea căuta să se identifice tipurile de funcţii expresive recunoscute sau implicite în comportamentul grupului. Un Emiţător nu se poate reţine să nu exprime atitudini faţă de fiecare factor dintr-un act de vorbire, publicul lui, stilul mesajului lui, codul pe care îl foloseşte, canalul pe care îl foloseşte, subiectul vorbirii, cadrul comunicării sale. Un

Analiza funcţiilor din perspectiv a

Cf. şi con-ceptul de „schimbare de cod metaforică”, în F, SL, care atestă diferenţele dintre indivizi (şi grupuri) în privinţa modului de a concepe

†††††††††††† K. B u r k e, A *Grammar of Motives ...*

Etnografia vorbirii poate urmări, de exemplu, identificarea tipurilor de expresivitate recunoscute (deci utilizate) într-o comunitate.

■ observator extern poate interpreta, desigur, un act de vorbire ca fiind expresiv în funcţie de toate acestea, urmărind pe fiecare în . parte. Dar problema etnografică principală este de a determina care tipuri de funcţii expresive, unul sau toate, sînt prezente ca intenţionate sau percepute de participanţii la evenimentul verbal. Care dintre ele sînt, ca să spunem aşa, ,,codate" şi „decodate"? în mod similar, s-ar putea cerceta un eveniment verbal, în întregime, cu privire la funcţia directivă sau cu privire la funcţia metalingvis- tică; s-ar putea avea în vedere exclusiv dovezile oferite de sistemele de semnale comune, nu numai gramatica şi vocabularul, care servesc funcţia referenţială, ci şi măsura în care există coduri pentru funcţia expresivă şi pentru alte funcţii.

S-ar putea căuta, ca şi în cazul altor aspecte ale evenimentelor verbale, să se descopere dimensiunile contrastului dintre funcţii şi modelele ocurenţei lor în comportamentul grupului.

Problema *realizării funcţiilor* în cadrul evenimentelor verbale.

Studiul *distribuţiei funcţiilor* vorbirii în sfera comportamentului pune cîteva probleme dificile. Prima problemă este cea a relaţiei anumitor funcţii cu anumite cazuri sau clase de evenimente verbale. Acelaşi eveniment verbal poate fi privit în termenii tuturor celor şapte tipuri de funcţii şi aceasta în mod diferit. (Un enunţ dat, de tipul „Once more unto the breach, dear friends, once more", ar putea fi interpretat ca avînd o funcţie expresivă pentru Shakespeare, pentru Henry V sau pentru Laurence Olivier,- ca exprimînd un îndemn dat soldaţilor sau actorilor; ca exemplificînd pentametrul iambic în vers alb şi ca fiind mai rău sau mai bun decît o alternativă ca ca fiind mai eficient cînd este auzit decît cînd turie pentru sistemul fonologic al autorului sau nînd ceva despre desfăşurarea asediului de la Harfleur, dacă ar intra cineva în acel moment, Shakespeare şi/sau ca abia a fost rostit prologul Chiar limitînd perspectiva la aceea a unui singur participant la situaţie, de obicei, este prezentă mai multă de o singura funcţie, în- tr-un eveniment verbal dat. Modul de tratare a acestei probleme de către Jakobson este de a considera că toate tipurile de funcţii sînt întotdeauna coexistente şi de a privi un eveniment verbal dat ca fiind caracterizat printr-o anumită *ierarhie a funcţiilor.* Există cazuri clare de validitate a acestei abordări, ca atunci cînd funcţia expresivă (semnalată poate de intonaţie) domină funcţia referenţială, şi există cazuri interesante de utilizare a ei, ca atunci cînd o adolescentă protestează „Dar tot ce am spus era că ..mo- dificînd însă intonaţia care a fost înţeleasă ca o insultă. Ea pretinde situaţia privilegiată care este, în mod ţiei referenţiale, în cultura noastră. Totuşi, dere cultural este opusul acestui fapt, dacă G r o o t* are dreptate formulînd „legea

Once more unto the breach, dear friends, once more

Once more unto the breach, dear friends, once more

Concepţia lui R. Jakobson despre *ierarhizarea a funcţiilor* în cadrul evenimentului verbal.

general, atribuită func- punctul nostru de ve- lingvistul olandez D e celor două straturi", în conformitate cu care, ori de cîte ori semnificaţia referenţială şi cea expresivă a unui mesaj sînt în conflict, semnificaţia expresivă

•A. De Groot, *Structural Linguistics and Syntaclic Laws,* în: „Word", 1949, 5, p. 1—12.

este predominantă [...] Totuşi conflictul trezeşte îndoiala ca toate mesajele pot fi analizate în termenii unei ierarhii a funcţiilor, astfel încît o funcţie să fie întotdeauna dominantă. Caracteristica definitorie a unor evenimente verbale poate fi un *echilibru,* armonios sau contradictoriu, între mai multe funcţii. Dacă este aşa, interpretarea unui eveniment verbal este departe de a fi o problemă de atribuire a acestuia la unul dintre cele şapte tipuri de funcţii.

Punctul de vedere al lui H y m e s asupra *(echilibrului* funcţiilor) în cadrul eveniment ului verbal. Caracterul complex al relaţiilor dintre factorii şi funcţiile eveniment elor verbale. Spre deosebire de Jakobson, H y m e s nu consideră reală corespon-denţa de 1 : 1 între cele două serii

Aceasta ne conduce la o a doua problemă, aceea a relaţiei dintre anumite funcţii şi factorii constitutivi ai evenimentelor verbale. Deşi tipurile de funcţii au fost prezentate, într-un mod preliminar, ca fiind corespondente ale tipurilor de factori, relaţiile dintre cele două sînt mai complexe. într-adevăr, ar fi o mare greşeală să analizăm o situaţie reală ca şi cum fiecare tip de factori ar determina pur şi simplu un singur tip de funcţii.

în acest punct, probabil că abordarea etnografică este divergentă faţă de cea schiţată de Jakobson. Lucrarea lui Jakobson reprezintă un pas înainte decisiv pentru antropologie şi lingvistică. Ea trezeşte interes pentru funcţiile vorbirii, care au fost numai sporadic cercetate în ultimii ani, pune capăt limitării schemelor la două sau trei funcţii (referenţială; expresivă; conativă)‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ şi recunoaşte că toate trăsăturile unui mesaj pot participa la toate funcţiile. Dar în ceea ce priveşte relaţia dintre funcţii şi factori, J a- k o b s o n afirmă:

„Fiecare dintre aceşti şase factori determină o funcţie diferită a limbii. Deşi distingem şase aspecte fundamentale ale limbii, am putea, totuşi, cu greu să găsim mesaje verbale care să îndeplinească numai o funcţie. Diversitatea constă nu în monopolul vreuneia dintre aceste cîteva funcţii, ci în ordinea ierarhică diferită a funcţiilor. Structura verbală a unui mesaj depinde, în primul rînd, de funcţia predominantă'[1]*.

Concluzie

Vorbirea nu poate fi omisă dintr-o teorie a comportamentului uman sau dintr-o teorie specială a comportamentului unui anumit grup. Dar, fie că ne îndreptăm atenţia asupra rolului cognitiv, expresiv sau directiv al comportamentului verbal, sau asupra rolului vorbirii în integrarea socială, descoperim sărăcia de analize descriptive a studiilor „etnologice" ale vorbirii în context. Există, desigur, multe studii care pot fi considerate drept lingvistice, într-un fel sau altul. Dar în aceste studii, vorbirea este considerată ca un lu-

Necesitatea studierii vorbirii ca aspect esenţial al comporta-mentului uman

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Cînd o lucrare mai veche distinge mai mult de două sau trei funcţii, de obicei, este studiată mai amănunţit una dintre acestea. Ogden şi Richards înregistrează cinci funcţii, în *The Meaning of Meaning***, *dar* atenţia lor se concentrează asupra intenţiei Emiţătorului şi prezentarea se restrînge la tipul expresiv.

• R. Jakobson, *Concluding Statement...,* p. 353.

•• C. K. Ogden şi I. A. Richards, The *Meaning of Meaning,* Londra,

cru de la sine înţeles sau este utilizată ca mijloc pentru alte scopuri; alteori, sînt luate în consideraţie şi evaluate numai tipuri speciale de vorbire (sau scriere). Despre vorbire ca o activitate între altele, despre analiza modelelor şi funcţiilor ei s-a scris puţin. Există frînturi de date şi anecdote şi o varietate de scheme conceptuale, referitoare la vorbire, dar nu există studii de teren bine orientate sau teorii sistematice. însuşi punctul de vedere adoptat nu a fost de natură să aducă vorbirea în centrul atenţiei.

Aceste motive explică gradul de sterilitate care a însoţit o mare parte a discuţiilor antropologice asupra *limbii* şi *culturii.* Relaţia dintre limbă şi cultură pare a fi o problemă; ea apare ori de cîte ori un antropolog atent încearcă să construiască o imagine integrată a culturii sau a comportamentului, dar, de obicei, discuţiile pe această temă nu sînt duse la capăt. Putem aşeza limba şi cultura una lîngă cealaltă, încercînd apoi să stabilim similitudini şi diferenţe; sau putem încerca să vedem dacă o metodă sau un model care au funcţionat pentru limbă vor fi utile şi în studiul culturii. Putem, de asemenea, să verificăm posibilităţile unor comparaţii punct cu punct, după ce toate sistemele culturale parţiale au fost analizate precis; sau să redefinim, sau să subdivizăm problema. Nu dorim să excludem limba din domeniul culturii; o propunere în acest sens, făcută acum cîţiva ani, a fost repede respinsă. Dar odată inclusă limba în cultură, mulţi par a nu mai fi foarte lămuriţi ce să facă cu ea [...]

Pentru problema relaţiei dintre *limbii* şi studiul

Nu vreau să dau impresia că resping eforturi ca acelea caracterizate mai sus: în particular, există mult de cîştigat din identificarea acelor proprietăţi ale limbii care sînt culturale din punct de vedere generic, şi a acelora care nu sînt. Căutarea analogiilor formale între lingvistică şi alte sisteme poate fi revelatoare, iar unele dintre extensiile metodologiei de tip lingvistic la alte domenii ale culturii par a fi destul de importante. De fapt, aş dori să privesc lingvistica, în acest caz, ca o cale pentru introducerea în antropologie a matematicii calitative. Totuşi, succesele în această direcţie, oricît de însemnate, nu vor aduce o rezolvare a problemei limbă-cultură. Ea va rămîne incomodă pentru noi din cauza termenilor în care este formulată, termeni care exclud posibilitatea unei soluţii finale, dacă o concepem ca fiind o teorie generală a culturii sau a comportamentului, care va integra fenomenele pe care le considerăm lingvistice cu celelalte. Dificultatea constă în faptul că am încercat să legăm limba, descrisă, în bună măsură, ca o entitate izolată, de cultură, descrisă, în bună măsură, fără referinţă la vorbire. Am încercat să legăm o abstracţie selectivă de alta, uitînd că multe elemente pertinente pentru

Cf. pentru similare exprimat e în B; D şi în W,

locul vorbirii în cadrul comportamentului şi al culturii nu au fost luate în consideraţie în nici unul dintre cele două contexte analitice. Unghiul de vedere a fost, de fapt, unul dublu, considerînd vorbirea mai întîi ca expresie a codului lingvistic formal, şi apoi ca probă pentru restul culturii.

De ce s-a întîmplat aşa? Cred că neluarea în consideraţie a vorbirii a fost acceptată datorită unor ipoteze de lucru. Vorbirea ca atare a fost considerată ca nesistematică, funcţiile ei ca fiind universal aceleaşi, obiectul descrierii lingvistice ca fiind mai mult sau mai puţin omogen. A existat, de asemenea, o ecuaţie implicită: o limbă = o cultură.

Pentru a exprima aceste ipoteze de lucru într-o formă specifică, ceea ce s-a întîmplat poate fi rezumat astfel:

Elemente care explică preocupare a redusă a cercetătorilor pentru analiza vorbirii şi limitele

a. relaţia între limbă şi vorbire a fost concepută ca relaţia dintre model şi fenomenul natural. Structura şi modelul au fost tratate, de fapt, ca fiind aproape în exclusivitate o proprietate a limbii (7a *langue: la parole).* Pentru vorbire, privită ca fenomen fizic, există o raţiune într-o asemenea abordare. Unităţile calitativ discrete ale codului lingvistic nu sînt evidente asemenea variaţiilor continue din fluxul vorbirii. Pentru vorbire, privită ca fenomen social, situaţia este diferită. Vorbirea, ca şi limba, este modelată, funcţionează ca un *sistem,* poate fi descrisă cu ajutorul unor reguli.§§§§§§§§§§§§

Afirmarea caracteru lui *sistematic*

b. Funcţiile vorbirii au fost abordate numai în legătură cu acele proprietăţi considerate (corect sau nu) drept universale. Dar, dacă s-au urmărit diferenţele, acestea au fost diferenţe în conţinutul codului, corespunzînd dimensiunilor whorfiene, nu diferenţe în vorbirea însăşi. Vorbirea ca variabilă în studiul integrării sociale a fost, în general, ignorată [. ..]

Critica limitelor metodelor structurale de cercetare a limbii, în formularea lui C. F. Voe- g e 1 i n „ipoteza monolitică a limbajului*, preluată de R. J a k o fason *(Lingvistică ţi poetică,* ediţia românească

c. Metoda descriptivă a avut ca obiect numai o singură limbă sau un dialect, izolabile ca atare şi, în mare măsură, omogene. Au existat o mare preocupare pentru precizia şi eleganţa rezultatului şi adesea o uşurinţă în limitarea obiectului descrierii, tocmai cu scopul de a obţine un asemenea rezultat. Obiectul cercetării poate fi definit ca unul sau cîteva idiolecte, modul de utilizare a limbajului de către unul sau cîţiva indivizi (în postura de vorbitori şi nu de receptori); faptele incomode au fost adesea excluse, ori de cîte ori erau identificate ca reprezentînd împrumuturi lexicale sau diferenţe de stil. Obiectul conceput omogen a constituit punctul de plecare pentru studierea fenomenului vorbirii, în general. Din această perspectivă, multe fenomene ale vorbirii apar ca variaţii în interiorul obiectului sau provenind de la acesta, datorate poate personalităţii, nivelului social sau situaţiei. Recent, suportul pentru o concepere mai largă a obiectului atenţiei lingvistice a fost amplificat, ca urmare a interesului arătat descrierii situaţiilor de bilingvism, construirii unor sisteme unice pentru mai multor dialecte, relaţiilor între limbajul standard şi varietăţile colocviale ale limbilor etc. Cea mai mare parte a acestor lucrări însă rămîne legată de conceperea unei singure limbi ca esenţială, ea constituind locusul structurii. Gleason a fost preocupat de problema unor „generalizări despre variaţia lingvistică, trăsătură distinctivă a limbii.

§§§§§§§§§§§§ P i k e* a respins distincţia *la langue: la parole* itocmai pentru că aceasta implică, de obicei, faptul că numai cea dinţii are o structură. Eu preiau ideea lui, presupunînd că şi *la parole* are o structură, dar cred că distincţia făcută poate fi reţinută cu folos. In cadrul sistemului lui P i k e, ea poate fi tratată ca o diferenţă privind centrul de interes.

* K. L. Pike, *Language in Relation to a Unified Theory ol the Structure oi Human Behavior,* III, Glendale, 1960, p. 52.

Aici se află baza pentru un al doilea tip de ştiinţă lingvistică".* Acest al doilea tip de ştiinţă lingvistică este însă văzut complet statistic, în contrast cu natura calitativă a lingvisticii descriptive. Posibilitatea ca şi acest al doilea tip de lingvistică să fie structural nu e concepută.

d. Desigur, multilingvismul nu a fost niciodată negat, dar folosirea unităţilor lingvistice în clasificarea etnologică, preocuparea mai mult culturală decît socială, perspectiva individualizantă au favorizat ideea o limbă=o cultură.

Sursele acestor ipoteze de lucru nu pot fi urmărite aici; mă voi limita doar la a sugera faptul că ele reprezintă o parte a ideologiei lingvisticii şi antropologiei în cadrul evoluţiei lor în cursul ultimelor două generaţii. Una dintre necesităţile ivite a fost aceea de a elimina punctele de vedere eronate cu privire la limbile primitive, de a stabili calitatea tuturor limbilor sub *specie scientia,* şi aceasta a fost în acord cu mesajul relativist al antropologiei culturale. Ar putea părea că urmărirea diferenţelor funcţionale dintre limbi vine în sprijinul punctului de vedere etnocentric. Altă necesitate a fost aceea de a asigura autonomia codului lingvistic formal, ca obiect de studiu separat de rasă, cultură, istorie, psihologie, şi de a dezvolta metode adecvate pentru un asemenea studiu. Complexitatea şi atracţia acestui obiectiv abat atenţia de la vorbire şi o concentrează asupra regularităţilor codului. Nu toate variabilele pot fi studiate simultan. O parte a substratului antropologic a fost menţionată mai sus, sub punctul d. Ar trebui să adăugăm că acolo unde ecuaţia o limbă = o cultură a fost desfiinţată conceptual, aceasta s-a făcut în termenii independenţei istorice mai mult decît în aceia ai interdependenţei sociale complexe, între, să spunem, cîteva limbi din cadrul unei singure culturi.

Ar fi de dorit acum să modificăm aceste ipoteze şi să luăm drept cadru de lucru următoarele: 1. vorbirea unui grup constituie un sistem; 2. vorbirea şi limba variază intercultural ca funcţie; 3. activitatea verbală a unei comunităţi este obiectul primordial al atenţiei. O gramatică descriptivă se ocupă cu această activitate verbală în- tr-un sistem de referinţă, o etnografie a vorbirii — în altul. Urmează că (ceea ce corespunde unui corolar b) ultima o include pe prima. Numărul codurilor lingvistice cuprinse în etnografia vorbirii unui grup trebuie să fie determinat empiric.

Principalele
le obiectiv
pe care se
întemeiaz
ă *etnografia vorbirii,*
aşa cum o
concepe
"

Nimic din ceea ce s-a spus aici nu trebuie luat ca o încercare de minimalizare a lingvisticii şi a filologiei, în practica lor curentă. M a 1 i n o w s k i," care a susţinut o etnografie a vorbirii similară ca spirit, chiar dacă era diferită ca formă, se pretindea îndatorat disciplinelor lingvistice standard, deşi le-a tratat ca praf cenuşiu faţă de verdele proaspăt al cîmpului. Totuşi, pentru orice studiu al vorbirii, aceste discipline sînt indispensabile (şi eforturile

‘ H. A. G 1 e a s o n J r., An *Introduction to Descriptive Linguistics,* New York, 1955, p. 285 şi urm.

**Cf. Bronislaw Mali n o wski, *Coral Gardens .. .*

lui Malinowski au eşuat parţial tocmai datorită lipsei lingvisticii moderne). *Antropologia* le presupune şi trebuie să le promoveze. Ideea pe care o susţin este că antropologia îşi recunoaşte preocupări şi necesităţi proprii şi le cultivă; utilizînd lingvistica, ea ar trebui să-şi formuleze întrebări etnografice proprii asupra vorbirii şi să încerce să le caute răspuns**********ţţţţţţţţţţţţţ.

Raportul *antropologie-lingvistică.* Cf. şi punctul de vedere exprimat în S, LS.

S-ar putea să intrăm într-o perioadă în care studiile de pionierat asupra vorbirii vor fi distribuite între mai multe discipline. Noul impuls al psihologiei constituie un exemplu. Un domeniu special de interes şi, în acelaşi timp, de responsabilitate, al antropologiei este elaborarea unor studii comparative asupra modelării şi funcţiilor vorbirii. Aceasta este o problemă empirică fundamentală pentru o ştiinţă a comportamentului, o problemă pentru care propun denumirea de „etnografie a vorbirii".

Utilitatea unei abordări interdisciplinare

William Labov

**********STUDIUL LIMBII ÎN CONTEXTUL EI SOCIAL'"

Abordarea saussuriană a „limbii" („langue")

Dicotomia saussuriană *ianguel*

Orientarea de bază spre analiza structurală a limbii, aşa cum o realizează azi cei mai mulţi lingvişti, pleacă de la punctul de vedere exprimat, pentru prima dată, de Ferdinand de Saussure, la începutul acestui secol. Lingviştii încep adesea discuţiile teoretice cu referiri la conceptul saussurian de *limbă (langue),* pentru a-1

pentru acest termen

†††††††††††††† Jakobson propune binecunoscutul termen de „sociologie a limbii" şi insistă că aceste preocupări nu pot fi eliminate din lingvistică. Lingvistica şi sociologia ar trebui, într-adevăr, să dezvolte acest domeniu, dar aceasta îi revine şi antropologiei, iar pentru o perspectivă comparativă, contribuţia ei este esenţială. Ceea ce scriu aici are, în primul rînd, scopul de a convinge asupra necesităţii acestei contribuţii. Mai mult decît atît, aş dori ca cea mai mare parte a acestei contribuţii să provină de la acei antropologi mai tineri care reanimă etnografia ca disciplină intelectuală şi pentru care „etnografie", „etno- ştiinţă*, „etnoteorie* sînt termeni semnificativi şi de prestigiu. De aici termenul „etnografie" din titlul meu. In ceea ce priveşte „vorbirea", ea reflectă o orientare teoretică pe care sper că voi fi capabil în curînd să o expun mai în detaliu, în legătură cu o varietate de alte idei, inclusiv unele ale lui T a 1 c o 11 P a r- s o n s*. Regret că nu pot să spun mai mult despre opera lui F i r t h aici. Numai atunci cînd manuscrisul se găsea de mult la editor am descoperit că Firth a pus problema generală a factorilor şi funcţiilor vorbirii cu mai mult de o generaţie înainte (1SG5). în mare măsură, nu am făcut decît să mă ocup de probleme tratate anterior în lucrările lui, din nefericire necitite, deşi mă deosebesc de conceptualizarea lui în cîteva puncte."

•Talcott Parsons, *Essays in Sociologica] Theory,* ed. revăzută, Glen- dale, Illinois, 1954.

" cf. J. R. Firth, *The Technique oi Semantics* şi *Personality and Language in Society,* în: *Papers in Linguistics ...*

"• William Labov, *The Study ol Language in Its Social Context,* în: *Sociolinguistic Patterns,* Philadelphia, 1972, p. 185—193; 199—205; 207—216.

distinge de *vorbire (parole),* pe de o parte, şi de *limbaj (lartgage)* sau „limba ca un tot", pe de altă parte. După Saussure, *langue* „est la pârtie sociale du langage... elle n'existe qu'en vertu d'une sorte de contrat passe entre les membres de la communaute".* De aceea, *şcoala saussuriană* de la Geneva este adesea numită şcoala „socială" de lingvistică. Saussure a conceput lingvistica drept o parte a unei „science qui etudie la vie des signes au sein de la vie sociale".** Cu toate acestea, procedînd într-un mod cu totul curios, lingviştii care lucrează după tradiţia saussuriană (şi aceasta include marea majoritate) nu se ocupă deloc de viaţa socială: ei lucrează în birourile lor cu unul sau doi informatori sau examinează propriile lor cunoştinţe despre *langue.* Mai mult, ei insistă ca explicaţiile faptelor lingvistice să fie luate din alte fapte lingvistice, excluzînd orice alte date „externe" privind comportamentul social.[1]

In mod curent, *şcoala saussuriană* e cunoscută sub denumirea de „şcoala funcţională", întrucît reprezentanţii ei, dintre care menţionăm pe Ch. Bally, Ch. A. Sechehaye, H. F r e i, îşi propun studierea modului în care funcţionează o anumită limbă într-o perioadă dată a evoluţiei sale. Cei mai cunoscuţi reprezentanţi ai şcolii „sociale* sau mai exact „sociologice" sînt lingviştii francezi A. Meii le t- elev al lui F. de

Această abordare se bazează pe un paradox curios. Dacă orice vorbitor posedă o cunoaştere a structurii limbii, dacă *langue* este „un systeme grammatical existant virtuellement dans chaque cerveau"***, datele necesare studiului limbii se pot obţine din declaraţiile oricărei persoane, chiar din cele proprii.[2] Pe de altă parte, datele despre *parole* sau vorbire pot fi obţinute numai prin examinarea comportamentului indivizilor în cursul folosirii limbii. Avem

'Contemporanul lui Saussure, Meillet, considera că secolul al XX-lea va cunoaşte dezvoltarea explicaţiei istorice, bazate pe examinarea schimbării lingvistice incluse în schimbarea socială****. Dar unii exegeţi ai lui Saussure, ca Martine t****', au respins activ această noţiune şi au cerut ca explicaţia lingvistică să se limiteze la interrelaţiile dintre factorii interni, structurali. Procedînd astfel, ei urmau în mod sigur spiritul doctrinei saussuriene: pentru că studiul mai amănunţit al scrierilor sale sugerează că, pentru el, „social* nu înseamnă mai mult decît „mutiindividual", fără nici o sugestie asupra implicaţiilor mai detaliate , ale interacţiunii sociale.

[2] Saussure însuşi a ezitat puţin asupra acestui punct. Pentru că, după citatul menţionat, el adaugă: „ou plus exactement dans Ies cervaux d'un ensemble d'individus: car la langue n'est complete dans aucun, elle n'existe parfaitement que dans la masse" („sau mai exact în creierele unui grup de indivizi: pentru că limba nu e completă în nici unul [dintre aceştia], ea nu există perfect decît în masă[11]). Dar *virtuellement* („în mod virtual") a devenit echivalent cu „pentru toate scopurile practice*. Saussure însuşi nu s-a angajat în studii sincronice detaliate, dar lingviştii care au procedat astfel au îndepărtat complet rezerva sa. Astfel, B 1 o o m f i e 1 d prezintă o analiză structurală a „englezei standard, aşa cum este vorbită ea la Chicago*, fără o identificare suplimentară******; noi presupunem că autorul vorbeşte despre propriul său sistem, deşi el nu atinge un asemenea nivel al detaliului la care acest fapt ar deveni o certitudine. Benjamin L. Whorf a scris un articol despre „Analiza fonologică a englezei din partea estică a statului Massachusetts********, care reprezintă, de asemenea, o expunere bazată pe propriul său mod de a vorbi.

* „este partea socială a limbajului... ea nu există decît în virtutea unui fel de contract realizat între membrii comunităţii*, Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique generale,* Paris, 1962, p. 321.

** ştiinţa care studiază viaţa semnelor în cadrul vieţii sociale", *ibidem.* *** un sistem gramatical, care există virtual în fiecare creier", F. s s u r e, *Cours* ..p. 30. de S a*general*

*•**

Antoine ndre Martine!, *Structural Variation in Language,* în G. Luni Meillet, H. *Linguistics,* The Ha-

Linguistique historique et linguistique Paris, 1921. 1933, p. 90—92.

***** A *of Eastern*

(ed.), *Proceedings of the Ninth International Congress of* gue, 1964.

****** Leonard Bloomfield, Language, New York, ******* B. L. Whorf, *Phonemic Analysis of the English setts,* in: „Studies in Linguistics", 1943, 2, p. 21—40.

astfel *paradoxul saussurian:* aspectul social al limbii este studiat observînd oricare individ, iar aspectul individual — numai obser- vînd limba în contextul ei social. Studiul vorbirii *(parole)* nu s-a dezvoltat niciodată, dar această abordare a studiului limbii *(langue)* a fost încununată de succes în ultima jumătate de secol.

Studiul acestei „limbi" abstracte — cunoştinţele posedate de orice vorbitor nativ — a primit un impuls nou de la C h o m s k y, care a accentuat încă o dată dicotomia saussuriană, ocupînd *competenţa* sau cunoaşterea abstractă a regulilor limbii, *performanţei* sau selectării şi aplicării acestor reguli[3]‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡. Pentru Chomsky, lingvistica este studiul propriu-zis al competenţei şi el explică practica rezultată din paradoxul saussurian: aceea că obiectul propriu-zis al studiului lingvistic este o comunitate lingvistică abstractă, omogenă, în care toţi vorbesc la fel şi învaţă limba imediat[§§§§§§§§§§§§§]. Mai mult, Chomsky insistă asupra faptului că datele lingvisticii nu sînt reprezentate de enunţurile individului studiat, ci de intuiţiile sale despre limbă — în primul rînd, de judecăţile sale privind propoziţiile gramaticale şi negramaticale — şi, de asemenea, de judecăţi privind înrudirea propoziţiilor — propoziţii care înseamnă „acelaşi lucru". Rostul teoriilor limbii este de a explica aceste intuiţii.

Dicotomia *competenţă/ performanţă,* introdusă

Această dezvoltare teoretică se bazează pe două presupuneri mai mult sau mai puţin explicite:

1. Structura lingvistică este strict asociată cu omogenitatea (W einreich, Labov şi Herzo g[**********]). Saussure spune că „tan- dis que le langage est heterogene, la langue ainsi delimitee est de nature homogene"[4]†††††††††††††. Deci părerea generală este că teoriile lingvis-

[3] Deşi Chomsky a criticat concepţia saussuriană despre *langue* ca oarecum limitată‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, el nu vede nici o diferenţă între dicotomia *langue/parole* a lui Saussure şi propria sa terminologie *competenţă/performanţă.* „Gramatica generativă asimilată de cineva care şi-a însuşit o limbă defineşte ceea ce în termeni saussurieni putem numi *langue.* Evident, descrierea competenţei intrinsece oferită de gramatică nu trebuie să fie confundată cu o relatare asupra performanţei reale, aşa cum Ferdinand de Saussure a subliniat cu atîta luciditate"******

Pentru detalii asupra relaţiei dintre dicotomia saussureană *langue/parole* şi dicotomia *competenţă/ performanţă,* ■introdusă de dusiiauiie ui niuu iitxcaai KT _, Pentru simplificarea expu-Xii;' T? S§ ^,

[4] intr-un manual cu caracter introductiv de John Lyons, reprezentînd un punct de vedere oarecum independent asupra gramaticii generative, găsim: „Cînd spunem că doi oameni vorbesc aceeaşi limbă, facem abstracţie în mod necesar de multiplele şi variatele deosebiri în vorbirea lor... l-euuu Muipuiuuea c^pu-Xi , _ - nerii, vom presupune că limba pe care o descriem este uniformă (prin „uniformă"* "w,pf se înţelege nediferenţiată „dialectal şi stilistic": aceasta constituie, desigur, o „idealizare" a faptelor...") şi că toţi vorbitorii nativi vor fi de acord dacă we t, *Introduction* r *la grammair e generative*

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax,* Cambridge, Massachu- setts, 1965.

§§§§§§§§§§§§§ N. Chomsky, *Current Issues in Linguistic Theory,* The Hague, 1964, p. 54—60.

********** U. Weinreich, W. Labov şi M. Herzo g, *Empirical Foundations for a Theory of Language Change,* în: W. P. Lehmann şi Y. Malkiel (ed.), *Directions for Historical Linguistics,* Austin, Texas, 1968.

†††††††††††††, timp ce limbajul este eterogen, limba astfel delimitată este de natură omogenă" (Cours ..., p. 32).

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ N. Chomsky, *Current Issues ...,* p. 52.

•••• N. Chomsky, *Aspects ...,* p. 3.

******* John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics,* Londra, 1968, p. 140—141.

un enunţ este acceptabil sau nu”,******* Ar trebui să se observe că manualul lui Lyons este o introducere în „lingvistica teoretică” şi că această idealizare nu reprezintă un răspuns la nici o problemă practică.

tice pot fi dezvoltate complet pe baza acelei părţi a comportamentului lingvistic care este uniformă şi omogenă; deşi variaţia limbii poate fi importantă dintr-un punct de vedere practic sau aplicat, astfel de date nu sînt necesare pentru teoria lingvistică — şi, de fapt, vor fi cel mai bine înţelese cînd teoria competenţei se va dezvolta pe deplin.

2. Vorbitorii limbii au acces la intuiţiile lor despre *langue* sau competenţă şi le pot comunica.

Principalele rezultate ale studierii limbii *in*

Lingvistica a fost deci definită în aşa fel încît să excludă studiul comportamentului social sau studiul vorbirii. Definiţia era convenabilă pentru autorii ei, care, în funcţie de preferinţe, lucrau după propriile lor cunoştinţe, cu informatori individuali sau cu materiale secundare. Dar ea a servit totodată şi ca strategie eficientă pentru modul nostru de abordare a structurii lingvistice. Nu există nici un motiv *a priori* pentru care *trebuie* să intri în comunitatea lingvistică pentru a căuta date. Ar trebui să fie justificate marile cheltuieli de timp şi de efort necesare, şi succesul analizei lingvistice abstracte de acum 50 de ani a exclus o astfel de dezvoltare. într-adevăr, limitarea domeniului nostru de cercetare a fost, desigur, utilă pentru dezvoltarea gramaticii generative — elaborarea modelelor abstracte, bazate pe judecăţile noastre intuitive despre propoziţii. Nu ne putem permite nici un pas înapoi: oricine ar dori să meargă mai departe în studiul limbii trebuie, cu siguranţă, să poată lucra la acest nivel de abstractizare. In acelaşi timp, este greu să evităm concluzia de bun simţ că obiectul lingvisticii trebuie, în ultimă instanţă, să fie instrumentul de comunicare folosit de comunitatea lingvistică; şi dacă nu vorbim despre *acea* limbă, abordarea va rămîne la un nivel trivial. Pentru anumite motive, acest fel de limbă a fost, pentru lingvistică, obiectul cel mai greu de studiat. Cîteva dintre cauzele acestei dificultăţi vor fi schiţate în continuare.

Necesitatea studierii limbii în comunitatea

Probleme în studierea vorbirii

Factorii care explică neglijarea vorbirii *(parole)* în cercetările de lingvistică.

în ciuda orientării generale din acest domeniu spre studierea limbii în sine, au existat multe situaţii în care lingviştii au sperat să obţină o confirmare din studiul vorbirii. Există patru dificultăţi distincte, care au fost menţionate şi care au avut efecte profunde asupra practicii lingvistice.

1. Negramaticalitatea vorbirii

Şcoala lui L, Bloom- f i e 1 d ilustrează direcţia behavioristă în lingvistica americană, care explică mecanismul comunicării

Odinioară, lingviştii din şcoala bloomfieldiană au afirmat că vorbitorii nativi nu fac niciodată greşeli. Dar astăzi este predominant punctul de vedere opus: că vorbirea este plină de forme negramaticale, întrucît dificultăţile performanţei stau în calea manifestării complete a competenţei vorbitorului. în general, se crede că un corpus luat din limba vorbită nu constituie o dovadă bună, pentru că

el va conţine multe exemple de propoziţii incorect formate, pe care vorbitorii înşişi le condamnă şi le schimbă, atunci cînd li se atrage atenţia asupra lor.

Cf. precizările lui Ch o ms k y, în *Aspects ... GramaticaJil ă- ţii* — concept utilizat pentru nivelul competenţei — îi corespunde, la nivelul performanţei, *acceptabilit a- tea.*

2. Variaţia in vorbire şl in comunitatea lingvistică

Este normal ca o limbă să aibă mai multe posibilităţi de a spune „acelaşi" lucru. Unele cuvinte, cum ar fi *car* „maşină" şi *automobile* par să aibă aceiaşi referenţi; altele au două pronunţări, ca: *working* şi *workin* (gerunziul verbului „a lucra"). Există opţiuni sintactice ca: Who *is he talking* to?.vs. *To whom is he talking?*

Există grade de gramaticali-

în fiecare dintre aceste cazuri, problema este de a decide locul variaţiei în structura lingvistică. Analiza formală curentă ne oferă numai două opţiuni clare: (1) variantele sînt considerate ca aparţinînd la sisteme diferite şi alternanţa este un exemplu de „amestec dialectal" *(„dialect mixture")* sau de „schimbare de cod" *(„code-switching");* (2) variantele sînt considerate a fi în „variaţie liberă" în acelaşi sistem, iar selecţia se află la un nivel inferior structurii lingvistice. Ambele abordări plasează variaţia în afara sistemului care este studiat. Există, desigur, multe cazuri care se încadrează într-unul sau altul din aceste tipuri. Dar, pentru a demonstra că avem un caz real de schimbare de cod, este necesar să arătăm că vorbitorul comută un set constituit de reguli coocurente cu altul; pentru a demonstra „variaţia liberă", trebuie arătat că vorbitorul nu a comutat nimic. Este rar ca toate aceste cerinţe să fie stabilite empiric. Cele mai multe cazuri nu pot fi descrise uşor în cadrul nici unuia dintre tipuri [...]. Ce este un stil, dacă nu un subcod separat, şi cînd avem două stiluri? în mod normal, considerăm limba drept un mijloc de a traduce sensul în formă liniară. Unde şi cum intră sensurile stilistice în acest proces? Vorbim despre nevoia de comunicare a sensului ca despre un factor de control în evoluţia lingvistică. Ce fel de control — dacă acesta există — este exercitat de nevoia de a comunica mesaje „stilistice"? [...]

Autorul semnalează faptul că, în anumite condiţii — atunci cînd o formă dialectală este folosită în alternanţă cu forma standard corespunzătoare (cf. alternanţa formei de din dialectul englez al negrilor cu *the* ■— forma standard a articolului definit) la acelaşi subiect — se vorbeşte, de obicei, despre „variante stilistice',

3. Dificultăţi de audiţie şi înregistrare

înregistrările vorbirii observate în folosirea reală sînt, adesea, de foarte slabă calitate. Specialiştii în fonetică acustică adună datele în camere izolate fonic, în cele mai bune condiţii posibile. în acest domeniu, considerăm că zgomotul camerei, al străzii şi alte interferenţe reduc valoarea fonetică a datelor noastre. Dacă informatorul este

înregistrat în condiţii ideale, atunci vorbirea lui are proprietăţile vorbirii oficiale, provocate, pe care am încercat să o evităm. Problema fundamentală este că majoritatea semnalelor lingvistice sînt menţinute de foarte multe *semnale redundante* şi rareori unul dintre ele poartă o încărcătură semantică; nu este esenţial pentru mesajul general ca ascultătorii să recepţioneze vreun semnal. Totuşi, pentru a înregistra acest aspect în formă completă, lingviştii ar vrea să-l audă cît mai clar posibil, ca şi cum acesta ar fi singurul mijloc de a semnala acel mesaj. Ar rezulta deci că formele solicitate, produse în laborator, dau cea mai clară indicaţie asupra sistemului de bază.

Semnalele redundante sînt acelea a căror apariţie într-un anumit context poate fi prevăzută şi, de aceea, nu poartă nici o informaţie. Transmitere a mesajelor necesită intervenţia unei cantităţi suficient de mari de redundanţă, pentru a anihila perturbaţiile care apar în condiţiile comunicării. Exemple de redundanţă în limba română: marcarea pluralului unor substantive atît prin alternanţe fonetice cit şi prin desinenţe *(cărţi, urşi, găle(i* etc.), acordul în gen, număr şi caz al adjectivelor cu substantivele determinate (Văd o casă [feminin, singular, acuzativ] frumoasă [— feminin, singular, acuzativ], Pentru explicaţii şi exemple suplimentare, cf. S. Marcus, E d. N i c o l a t S. Stati

4. Raritatea formelor sintactice

Datele oferite de ceea ce vorbitorii spun în realitate pot fi potrivite cel mult pentru cele mai obişnuite forme fonologice şi sintactice. Pentru orice analiză profundă a modelului fonetic al unei limbi, va fi necesar să eliminăm cuvinte rare, cum ar fi *adz* („teslă") (singurul morfem englez care se termină într-un grup de alveolare sonore), în studiul sintaxei, caracterul neadecvat al corpusului obişnuit este şi mai evident. Orice încercare de a specifica regulile sintactice include inevitabil forme pe care nu te-ai aştepta să le auzi în cursul unei cercetări restrînse [. ..]

Aceste dificultăţi pun în evidenţă motivaţia de bază pentru concentrarea asupra *limbii (langue)* sau a „competenţei", cu excluderea altor date. Dat fiind faptul că s-a realizat un progres considerabil în studiul abstract al *limbii* şi fiind date aceste dificultăţi ale studiului într-un cadru natural, nu ar trebui să ne surprindă că lingvistica s-a îndepărtat mult de comunitatea lingvistică. Dar există, de asemenea, dezavantaje ale studiului abstract al limbii. Unele dintre limitele sale au devenit extrem de vizibile în ultimul timp; dificultăţile de a dezvolta o teorie lingvistică cu această bază limitată de date sînt poate chiar mai mari decît cele subliniate mai sus pentru studiul comunităţii lingvistice.

Probleme ale studiului intuiţiilor

Cînd Chomsky a făcut pentru prima dată propunerea explicită ca obiectul lingvisticii să fie limitat la judecăţile intuitive ale vorbitorilor nativi, el spera ca marea majoritate a acestora să fie judecăţi clare. Se spera ca acele cazuri marginale, care erau ne- i, sigure în mintea teoreticianului şi/sau a vorbitorului nativ, să fie reduse ca număr, şi ca statutul lor gramatical să fie decis prin reguli constituite pe baza cazurilor clare. Situaţia nu a fost rezolvată în acest mod, pentru că este greu de găsit cazuri nesigure care să nu rămînă problematice pentru teorie. Nu numărul cazurilor nesigure are importanţă aici, ci localizările lor în puncte cruciale pentru argumentarea chestiunilor de teorie gramaticală. Se pot găsi exemple în această problemă la orice consfătuire lingvistică, la care lucrare

după lucrare citează date cruciale drept acceptabile sau neacceptabile, fără să obţină aprobarea publicului. Aceasta nu se datorează neglijenţei sau lipsei de abilitate lingvistică din partea autorilor: în dorinţa lor sinceră de a explora teoria lingvistică pe baza intuiţiilor lor, ei ajung inevitabil la un punct în care datele iau această formă. Cele două ipoteze de omogenitate şi de accesibilitate a limbii (langue), care au condus la această situaţie, sînt serios puse la îndoială de această dezvoltare.

Cînd apar contestări ale datelor în timpul unei consfătuiri lingvistice, autorul se apără, de obicei, afirmînd că există multe „dialecte" şi că argumentarea sistematică pe care o prezenta era valabilă pentru „dialectul" său. Aceasta este o folosire ciudată a termenului şi ridică întrebarea: care poate sau ar trebui să fie obiectul descrierii lingvistice?

Observaţii similare asupra dificultăţii delimitării corpusului de date utilizat în cercetarea lingvistică apar Ia N. C h o m s k y: „Problema de a determina ce date sînt valabile şi adecvate obiectivului nu este uşoară. Ceea ce poate li observat nu este adesea nici relevant, nici semnificativ, iar ceea ce este relevant şi

Obiectul descrierii lingvistice: „dialect" şi „idiolect"

Folosirea termenului „dialect" în discuţiile despre variabilitatea judecăţilor este greu de justificat. Nu există nici o dovadă pentru diferenţele dintre două seturi sistematice de reguli, folosite de un grup de vorbitori; ceea ce observăm noi sînt diferenţe de opinie asupra unor puncte izolate. După cum vom vedea, indivizii nu sînt deloc consecvenţi de la o judecată la alta. Se pune întrebarea ce se descrie? în căutarea unui obiect omogen care să se conformeze necesităţilor şi ipotezelor modelului saussurian, lingviştii şi-au concentrat progresiv atenţia asupra unor segmente din ce în ce mai mici ale limbii. Astfel, B 1 o c h a introdus termenul de *idiolect,* pentru a reprezenta vorbirea unei persoane care discută un subiect cu aceeaşi persoană, într-o perioadă scurtă de timp*. Deşi acest termen a fost larg adoptat, este îndoielnic ca cineva să fi găsit într-un astfel de „idiolect" datele omogene pe care le aştepta Bloch. Dar trebuie observat că însăşi existenţa conceptului de „idiolect", ca obiect potrivit pentru descrierea lingvistică, reprezintă o anulare a noţiunii saussuriene de *langue* ca obiect de înţelegere socială uniformă.

Referitor Ia utilitatea introducerii noţiunii de *„idiolect", ci.* studiul introductiv la volumul de faţă, P-17—18, şi *Results,* 1953, p. 15

S-a crezut că, prin concentrarea atenţiei mai degrabă asupra judecăţilor vorbitorului nativ decît asupra vorbirii lui reale, s-ar putea evita o mare parte a acestei variaţii. în unele privinţe, această speranţă este justificată: membrii unei comunităţi lingvistice posedă un set comun de tipare normative, chiar atunci cînd găsim o variaţie foarte stratificată în vorbirea reală*'. Dar o astfel de uniformitate în judecăţile intuitive este caracteristică numai pentru variabilele sociolingvistice bine dezvoltate, care au primit corectarea socială explicită. Majoritatea regulilor lingvistice sînt mult sub nivelul corectării sociale şi nu au deloc norme sociale explicite asociate cu ele.

Cf. comentariile din L, E asupra uniformităţii rezultatelor la testele de reacţii subiective pentru (r) şi (dh), efectuate la

' B. Bloch, *A Set of Postulates for Phonemic Analvsis,* în: „Lanquaqe", 1948, 24,

p. 3—46.

**W. Labov, 1966, p. 4—35 şi urm.

Probleme privind legătura teoriei cu datele

Discutarea *critică* a gramaticii generative ca teorie a limbii.

Procedurile gramaticii generative, care lucrează cu intuiţii despre limbă, ne-au permis să elaborăm modele elegante şi pertinente ale structurii lingvistice. Am dat la iveală un mare grup de probleme care nu au fost niciodată abordate sau discutate înainte. Este acum un loc comun să afirmăm că gramatica generativă este cea mai bună procedură de descoperire pe care o avem. Studiul judecăţilor intuitive concentrează atenţia noastră asupra relaţiilor importante dintre propoziţii şi structurile mai adinei care stau la baza lor. Dar, ca teorie a limbii, această abordare este foarte defectuoasă, întru- cît nu ne oferă nici un mijloc de a descoperi dacă modelul nostru este corect sau incorect. Iniţial, gramatica generativă a fost construită pentru a produce toate propoziţiile acceptabile ale limbii şi nici una dintre propoziţiile neacceptabile. Dar dacă comparăm acum modelul cu ceea ce spun vorbitorii, nu putem trage nici o concluzie decisivă din modul în care acesta se potriveşte sau nu cu datele.

Cf., de exemplu, una dintre definiţiile date de Chomsky obiectului lingvisticii: teoria lingvistică „propune o explicaţie pentru intuiţia lingvistică a vorbitorului nativ" *(Current Issues ..., p.* 28).

(1) Dacă cineva foloseşte o structură a propoziţiei care nu este generată de gramatică, nimic nu ne împiedică să o lăsăm deoparte ca pe o greşeală sau o diferenţă dialectală.

(2) Dacă nimeni nu foloseşte niciodată o structură a propoziţiei predictată de gramatică, acest lucru poate să nu fie luat în seamă, pentru că se ştie că formele sintactice cele mai complexe sînt foarte rare: pur şi simplu, nu s-a ivit ocazia de a le folosi [. ..]

Relaţia teorie—date.

Dificultăţile pe care le întîmpinăm noi, ca lingvişti, lucrînd direct cu datele limbii, nu caracterizează numai disciplina noastră. Aceasta este o problemă generală, pentru toate ştiinţele sociale. G a r- f i n k e 1* a demonstrat că există, în fiecare domeniu de cercetare, o prăpastie inevitabilă între datele neprelucrate, aşa cum apar, şi modalităţile prin care datele sînt înregistrate ca punct de plecare în cercetarea teoretică. In literatura sociolingvistică citată găsim multe tipuri de date utilizate pentru a furniza informaţii despre limbă în uzul ei real: date de recensămînt; chestionare; fragmente din piese şi romane; teste psihologice; relatări etnografice asupra normelor comunităţilor. Oricît de profunde sau de eficiente ar fi aceste studii, ele nu se apropie mai mult decît înainte limbii în uz [...]

Dificultatea aprofundării de către noi a unui fragment de conversaţie de datele fundamentale ale limbii

După cum a subliniat Garfinkel, şi relatare care transformă datele brute în ceva ce poate fi prezentat pot fi reduse la regulă. Pentru o analiză serioasă a *limbii (language),* trebuie să considerăm cît se poate de minuţios şi de direct datele vorbirii de zi cu zi şi să caracterizăm legătura ei cu teoriile noastre gramaticale cît putem de exact, corec- tînd şi ajustînd teoria, în aşa fel îneît ea să se potrivească cu obiectivul avut în vedere. Putem să ne întoarcem apoi şi să reexaminăm metodele folosite, cercetare care ne va spori mult capacitatea de înţelegere a obiectului pe care îl studiem.

* H. Garfinkel, 1967.

Studiul direct al datelor lingvistice

Critica metodelor lingvistice tradiţionale nu trebuie considerată ca o sugestie pentru abandonarea lor. Obţinerea formală a paradigmelor, cercetarea judecăţilor intuitive, studiul textelor literare, experimentele în laborator şi chestionarele asupra uzajului lingvistic reprezintă, toate, moduri de cercetare importante şi valoroase. Primele două procedee trebuie stăpînite de oricine intenţionează să realizeze analize lingvistice semnificative. Tehnicile pentru observarea directă a limbii în uz, care vor fi discutate mai jos, presupun că liniile generale ale gramaticii au fost schiţate — că posibilităţile principale sînt cunoscute. Astfel, transcrierea fonetică a unei limbi necunoscute (sau chiar a unor cuvinte necunoscute) ne depăşeşte. Urechea nu este un instrument prea bun pentru evaluarea calităţii, absolute a sunetelor izolate. Dar, pe baza cunoaşterii sintaxei, a morfemelor folosite, urechea este un instrument excelent pentru a aprecia care anume posibilitate este realizată.§§§§§§§§§§§§§§ în sintaxă, primele analize ale unei forme date sînt relativ superficiale, dar cînd sînt notate mai multe relaţii cu alte forme de propoziţie, se întrezăreşte un cîmp bogat de structuri de adîncime posibile. Există un al doilea *paradox cumulativ* implicat în această afirmaţie: cu cît ştim mai mult despre o limbă, cu atît putem descoperi mai multe despre ea.

Limitările stabilite de Chomsky asupra datelor iniţiale l-au condus la concluzia că teoria nu este determinată de date*, că vor fi întotdeauna mai multe analize posibile pentru fiecare corpus de date şi că avem nevoie de criterii de evaluare interne pentru *a alege* între ele. Noi susţinem o părere contrară. Prin studiul direct al limbii în contextul ei social, volumul datelor accesibile se extinde foarte mult şi ne oferă căi şi mijloace pentru a decide care dintre mai multe analize posibile este corectă. În operaţiile preliminare asupra datelor iniţiale, considerentele referitoare la simplitate îşi vor găsi loc întotdeauna; dar fiind dată linia corectă de acţiune putem demonstra dacă ipoteza simplă construită este cea corectă. Studiile asupra covariaţiei şi a schimbărilor în curs, discutate mai jos, vor oferi un sprijin real în acest sens.

Rezolvarea problemelor în cercetarea limbajului cotidian

Printre motivările aduse în discuţie în favoarea restrîngerii datelor lingvistice la intuiţii s-au numărat şi dificultăţile de a lucra cu vorbirea cotidiană. Din fericire pentru studiile noastre multe dintre aceste probleme s-au dovedit a fi iluzorii sau exagerate.

în realitate, Chomsky nu neagă Importanta datelor, ci subliniază dificultăţile determinării corpusului destinat analizei. introducerea noţiunii de „grad de gramaticalitate' (şi de acceptabilitate*) pledează, credem, în acelaşi sens. W. L a b o v pare a confunda aici două probleme: raportul dintre analiza lingvistică şi datele pe care aceasta se întemeiază şi evaluarea diferitelor analize posibile ale unui corpus de date. Opţiunea lui Chomsky pentru criterii interne de evaluare nu presupune considerare a teoriei ca independentă de date. L a b o v pare a absolutiza rolul simplităţii şi, într-o anumită măsură, al adecvării.

§§§§§§§§§§§§§§§ Propria noastră activitate de cercetare a schimbărilor fonetice în curs prin măsurători spectrografice confirmă remarcabila exactitate a foneticii impresioniste, folosite pentru compararea a două sunete. Vezi cap. 1 şi 2.**

*N. Chomsky, *Topics in the Theory oi Generative Grammar,* The Hague, 1966, p. 20—22. ■

** Cap. 1 (p. 1—42) cuprinde studiul The *Social Motivalion oi a Sound Chan- ge,*

Afirmaţie este prea categorică. Autorul însuşi recunoaşte implicit, în continuare, că rezultatul gradarea corectitudinii enunţurilor. Noţiunea de „acceptabilitate" ar putea fi eficient utilizată în je-

1. Se pare că *negramaticalitatea vorbirii cotidiene* e un mit, fără nici o bază reală, rezultat din diverse studii empirice pe care le-am condus, cea mai mare parte a cărora au fost descrise în altă parte. Enunţurilor — aproximativ *75<>/₀* — sînt propoziţii corecte în raport cu toate criteriile. Cînd se aplică regulile de elipsă, şi anumite reguli universale de prelucrare a emisiunii verbale pentru a elimina fenomenele de bîlbîială şi greşelile, proporţia propoziţiilor cu adevărat negramaticale şi incorect formulate scade la mai puţin de 2% (Labov). Cînd persoane fără studii superioare vorbesc despre teme pe care le cunosc bine — povestiri despre experienţe personale ■— proporţia propoziţiilor care au nevoie de o anumită prelucrare pentru a fi corect construite scade la aproximativ 10<>/o. Această părere generală mi-a fost confirmată de mulţi alţi lingvişti care au studiat conversaţia [1]. Mitul ne- gramaticalităţii limbii vorbite pare a avea două surse: date luate din transcrierea unor conferinţe savante, la care oameni foarte instruiţi doresc să exprime pentru prima dată idei complexe, şi tendinţa obişnuită de a accepta ideile care se potrivesc cadrului nostru de referinţă, fără a lua în consideraţie datele care ne înconjură.

2. *Existenţa variaţiei şi a structurilor eterogene* în comunităţile lingvistice investigate este, de fapt, bine stabilită. Existenţa oricărui alt tip de comunitate lingvistică poate fi pusă la îndoială. Un mit răspîndit printre lingvişti este că, înainte ca ei să fi ajuns la faţa locului, exista acolo un grup omogen, care folosea un singur stil şi care, într-adevăr, „vorbea limba". Fiecare cercetător are sentimentul că, în comunitatea sa, s-a produs o corupere a acestui model normal, prin contactul cu alte limbi, prin efectele instrucţiunii şi prin presiunea limbii standard, sau prin tabuuri şi prin amestecul unor dialecte sau jargoane specializate. în ultimii ani însă, am ajuns la concluzia că aceasta este situaţia *normală* — că eterogenitatea nu este numai un fapt obişnuit, ci rezultatul natural al unor factori lingvistici esenţiali. Sîntem de părere că tocmai absenţa schimbărilor de stil şi a sistemelor de comunicare cu mai multe nivele este nefuncţională[**********].

De îndată ce desfiinţăm presupusa asociere dintre structură şi omogenitate, putem să dezvoltăm instrumentele formale, necesare studierii variaţiilor inerente într-o comunitate lingvistică. Din fericire, modelarea în cadrul acestei variaţii nu este deloc obscură: ea nu necesită analiza statistică a sute de înregistrări ale vorbitorilor, aşa cum se temeau de obicei lingviştii[††††††††††††††]. Dimpotrivă, modelele fundamentale ale stratificării sociale, de pildă, rezultă din materialul cules de la nu mai mult de 20 de vorbitori[6]. După cum am văzut în Cap. 2, serii regulate de stratificare stilistică şi socială apar chiar cînd celulele individuale nu conţin mai mult de cinci vorbitori şi cînd, pentru fiecare vorbitor, nu avem mai mult de cinci sau zece apariţii ale variabilei date. Cu aceste date regulate şi reproductibile

iar Cap. 2 (p. 43—69) — studiul The *Social Stratiiication oi (r) in New York City Deparlment Stores.*

********** U. Weinreich, W. Labov şi M. Herzog, *Empirical...,* p. 101.

†††††††††††††† Ch. F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics,* New York, 1958, p. 444.

sîntem în măsură să specificăm ce înţelegem prin semnificaţie stilistică sau socială, noţiune ce pare atît de vagă cînd limba este studiată în afara contextului.

3. *înregistrarea limbii în cadre naturale* este o problemă tehnică, iar perfecţionarea magnetofoanelor cu baterii a făcut posibilă obţinerea unor rezultate excelente pe teren. Cu un microfon bun, un anchetator poate obţine înregistrări excelente, chiar în condiţii de zgomot, dacă micşorează distanţa faţă de microfon, pentru fiecare vorbitor. în general, se poate spune că problema principală constă, în primul rînd, în incapacitatea lingviştilor de a trage toate foloasele de pe urma inventării magnetofonului în Germania, în perioada 1930. Nu există o tradiţie în lingvistică de a rezolva problemele tehnice şi experimentale sau de a aprecia progresele tehnice şi de a reacţiona la ele; altfel, natura operaţiilor lingvistice s-ar fi transformat de acum 30 de ani.

4. Cea de a patra problemă care trebuie rezolvată este *varietatea formelor gramaticale fundamentale,* necesare ca probe. Nu există nici o soluţie imediată la îndemînă, dar direcţia răspunsului poate fi întrezărită. O mai bună înţelegere a funcţiei de comunicare a formelor gramaticale ne va permite să îmbogăţim datele referitoare la conversaţia obişnuită.

Modul ideal de lucru este ca lingvistul să angajeze o conversaţie normală cu un informator şi să poată obţine de la acesta folosirea naturală a unei forme anumite, fără ca el însuşi să o folosească. Desigur, există aici o conexiune inversă între analiza abstractă şi metodele de cercetare pe teren: capacitatea de a controla producerea unei forme anumite confirmă analiza noastră şi furnizează date contextuale despre folosirea ei. Pe această cale, am avut cîteva reuşite în obţinerea şi controlul unor forme ca acelea de pasiv şi de prezent perfect din engleză. Eventual, vom fi în stare să afirmăm că un vorbitor nu posedă în sistemul său o anumită formă bazîndu-ne doar pe faptul că, în mod constant, el nu o foloseşte, într-un context în care alţi membri ai comunităţii o folosesc regulat [.. .]

[0] Această concluzie este confirmată de unul dintre studiile lui Labov* şi de studiul lui Labov, Cohen, Robins şi Le wi s**, dar mai categoric, de studiul lui S h u y, Wolfram şi R i 1 e y***. Dintr-un corpus foarte cuprinzător, de peste 700 de anchete, 25 au fost selectate pentru analiză; au rezultat modele foarte regulate de stratificare socială, dintr-un număr de variabile lingvistice. Vezi şi Kucera***', la care 19 subiecte sînt grupate în cel puţin 4 clase.

* W. La b o v, 1966.

•* W. Labov, P. Cohen, C. Robins şi J. L e w i s, A *Study of the Non-Standard English of Negro and Puerto Rican Speakers in New York City,* voi. I şi II, Philadelphia, 1968.

*** R. S h u y, W. Wolfram şi W. K. R i 1 e y, A *Study of Social Dialects in Detroit,* Washington, 1967.

***• H. Kufera, *The Phonology of Czech,* The Hague, 1961, p. 97—98.

1. Metodologia

în orice curs universitar care se ocupă de cercetare în comunitatea lingvistică, se acordă o importanţă deosebită primelor măsuri care trebuie luate: ,,Ce le spuneţi oamenilor?" Aceasta nu este o întrebare banală. Demersurile elementare de a plasa informatorii şi de a intra în contact cu aceştia, de a-i determina să vorbească liber într-o anchetă înregistrată sînt probleme complicate pentru cercetători. Oricine neglijează aceste probleme procedează greşit, pentru că în contribuţiile practice şi metodologice realizate sînt incorporate multe principii importante ale comportamentului social şi lingvistic. Examinarea atentă a acestor noţiuni şi constatări metodologice ne va furniza numeroase informaţii despre natura discursului şi despre funcţiile limbii.

Problema sociolingvistică fundamentală este pusă de necesitatea de a înţelege de ce cineva spune ceva. Există probleme metodologice privind selectarea şi înregistrarea datelor, care nu fac altceva decît să stabilească cadrul pentru problemele de bază. S-a menţionat mai sus faptul că este necesar ca datele bune să fie înregistrate bine, în special pentru analiza gramaticală a vorbirii naturale. După ce se definesc şi se izolează variabilele esenţiale, se pot lua note de mînă. Dar modul nostru iniţial de abordare a comunităţii lingvistice este guvernat de necesitatea de a obţine volume mari de înregistrări bune ale vorbirii naturale.

Se pot identifica cinci axiome metodologice, confirmate de constatările proiectelor de cercetare pe teren, care duc la un paradox metodologic; soluţionarea acestui paradox constituie problema centrală a metodologiei de cercetare.

1. *Schimbarea de stil.* După părerea noastră, nu există vorbitori care să folosească un singur stil. Unii informatori prezintă o gamă mai largă de schimbări de stil decît alţii, dar orice vorbitor pe care l-am întîlnit prezintă o schimbare a unor variabile lingvistice atunci cînd contextul social şi subiectul de discuţie se schimbă (cap. 3).* Unele schimbări de acest fel pot fi detectate calitativ prin autocorec- tările mărunte ale vorbitorului, care sînt aproape întotdeauna într-o direcţie uniformă.

2. *Atenţia.* Cercetătorul poate identifica multe stiluri şi dimensiuni stilistice. Dar *stilurile pot fi clasate de-a lungul unei singure dimensiuni reprezentate de volumul de atenţie acordat vorbirii.* Cel mai important mod în care această atenţie este utilizată este controlul auditiv al propriei vorbiri, deşi există şi alte forme de

Pentru discutarea diferitelor tăieturi pe care le implică ancheta lingvistică, precum şi pentru soluţii

Termenul *stil* este utilizat în sensul cel mai general, acela de *variabilă a unei limbi.*

G. Mahl a efectuat experimente pentru a determina efectele suprimării capacităţii controlului auditiv al vorbirii. Subiectul recepţiona prin căşti zgomote suficient de puternice pentru a-l împiedica să-şi audă propria vorbire. Ca rezultat, au fost înregis- trate schim- bări ale tonului,

control.‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Această axiomă (de fapt, o ipoteză) este confirmată de faptul că vorbitorii prezintă acelaşi nivel pentru multe variabile lingvistice importante, atît în cadrul vorbirii obişnuite, cînd sînt cel mai puţin implicaţi afectiv, cît şi în cadrul vorbirii emoţionale, cînd sînt pro

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Vezi experimentele lui Mah 1** cu zgomot alb în Cap. 3 [p. 97—98].

* Cap. 3 (p. 70—109) cuprinde studiul *The Isolation of Contextual Styies.*

**G. Mahl, *People Taiking When They Can't Hear Their Voices,* în: A. Siegman şi B. Pope (ed.), *Studies in Dyadic Communication^* New York, 1972.

3. fund implicaţi afectiv. Factorul comun pentru ambele stiluri este atenţia minimă disponibilă pentru controlul propriei vorbiri.

4. *Vorbirea locală.* Pe lingvist nu-l interesează în egală măsură orice stil sau orice punct situat undeva în cadrul continuului stilistic. Unele stiluri prezintă tipare fonologice şi gramaticale neregulate, cu numeroase „hipercorectitudini". în alte stiluri, găsim o vorbire mai sistematică, în care relaţiile fundamentale care determină cursul evoluţiei lingvistice pot fi cel mai clar observate. Acesta este cazul vorbirii locale, stilul în care se acordă cea mai mică atenţie controlului exprimării. Studierea vorbirii locale ne furnizează datele cele mai sistematice pentru analiza structurii lingvistice.

Am preferat această traducere a termenului englez „vernacular", întru- cî't ea are un caracter mai general, fiind independentă de ierarhia „clasică'[1] limbă — dialect — subdialect — grai etc.

5. *Caracterul oficial al vorbirii.* Orice observare sistematică a unui vorbitor defineşte un context oficial, în care se acordă vorbirii mai mult decît atenţia minimă. în partea principală a unei anchete, în care se cer şi se dau informaţii, nu ne putem aştepta să fie folosită vorbirea locală. Indiferent de cît de degajat sau de prietenos ni se pare vorbitorul, putem presupune totdeauna că el posedă o vorbire mai firească, un alt stil, pe care îl foloseşte atunci cînd glumeşte cu prietenii şi cînd se ceartă cu soţia.

6. *Date semniiicative.* Indiferent ce metode se pot folosi pentru a obţine mostre de vorbire (şedinţe în grup, observaţia anonimă), singura cale de a obţine date suficient de bune este ancheta individuală, înregistrarea pe bandă de magnetofon: adică tipul cel mai caracteristic de observaţie sistematică.§§§§§§§§§§§§§§§

Ajungem deci la *paradoxul observatorului:* scopul cercetării lingvistice într-o comunitate trebuie să fie descoperirea felului de a vorbi al oamenilor atunci cînd nu sînt supuşi unei observaţii sistematice; totuşi, aceste date nu pot fi obţinute decît prin observaţie sistematică. Bineînţeles, problema nu este de nerezolvat: avem posibilitatea fie de a suplimenta anchetele oficiale cu alte date, fie de a schimba, printr-un mijloc sau altul, structura anchetei. Dintre diversele proiecte de cercetare, nu toate au reuşit să depăşească acest paradox. Mulţi cercetători şi-au efectuat lucrările bazîndu-se pe un număr limitat de date stilistice, concentrate la extremităţile mai oficiale ale spectrului lingvistic. S-a realizat un studiu sistematic al vorbirii locale în lucrările lui Gumperz, în studiul nostru din New York şi din aria ghettourilor urbane, şi în proiectul Fishman-Gumperz-Ma, din Jersey City.

Modalităţi de a depăşi constrîngerile implicate

Un mijloc de a înlătura paradoxul este de a depăşi constrîngerile anchetei, prin diverse mijloace care distrag atenţia vorbitorului şi înlesnesc folosirea naturală a limbii. Aceasta se poate face în cursul diferitelor întreruperi şi pauze anunţate astfel, încît subiectul să presupună, în mod inconştient, că nu este anchetat în acel moment (Cap. 3). Putem să-l antrenăm pe subiect în întrebări şi teme care recreează emoţii puternice din trecut sau în alte contexte. Una dintre cele mai eficiente întrebări de acest tip este aceea referitoare la „Pericolul de moarte": „Aţi fost vreodată într-un pericol serios de a fi omorît?" (Cap. 3, p. 92). Naraţiunile oferite drept răspuns la

§§§§§§§§§§§§§§§ în unele situaţii, se pot face înregistrări fără ştirea subiectului, dar sunetul este de o calitate atît de proastă, încît asemenea înregistrări pot, cel mult, să confirme date obţinute anterior.

această întrebare vădesc întotdeauna o deplasare a stilului de la vorbirea îngrijită spre cea locală.**********

Nu ne putem aştepta ca asemenea procedee să ducă întotdeauna la obţinerea unei schimbări radicale a stilului. în locul unei confruntări directe între subiect şi anchetator, o abordare mai sistematică foloseşte, în controlul vorbirii, interacţiunea normală în cadrul grupurilor de indivizi cu statut egal. în lucrarea lui Gumperz despre Hemnes*, datele de bază au fost obţinute prin înregistrarea şedinţelor de lucru cu grupuri naturale. în lucrarea noastră privind limba folosită în Harlemul central-sudic**, am studiat grupurile de adolescenţi cu statut egal, prin observaţie de lungă durată, cu participarea directă a anchetatorului. Anchetele individuale au fost efectuate cu toţi membrii grupului, furnizînd astfel datele individuale de care aveam nevoie pentru fiecare subiect. S-au ţinut o serie de şedinţe de lucru cu un grup, în care vorbirea fiecăruia era înregistrată pe o pistă separată (prin intermediul unui microfon purtat la gît de anchetator). în timpul acestor şedinţe de lucru nu a existat nici o restricţie vădită: adolescenţii s-au comportat aproape ca de obicei, şi cea mai mare parte a interacţiunii — fizice sau verbale — s-a efectuat între membrii grupului. în consecinţă, influenţa observaţiilor sistematice a fost redusă la minimum. Acesta este deocamdată unicul studiu cantitativ al unui grup autoselectat, firesc constituit, format din membri cu statut egal, din literatura de specialitate. Sperăm că studii asemănătoare vor fi întreprinse în viitorul apropiat.

Anchetele rapide şi anonime

în metodele descrise anterior, identitatea şi poziţia demografică a fiecărui subiect sînt cunoscute bine. în afară de acestea, se pot întreprinde anonim observaţii sistematice, în timpul unor conversaţii al căror caracter de anchetă nu este recunoscut. în anumite locuri avantajoase, se poate studia un mare număr de subiecţi într-o perioadă scurtă de timp, iar dacă identitatea lor socială este bine precizată de situaţia obiectivă, constatările pot fi foarte bogate. Cercetarea în magazine universale (Cap. 2) a furnizat un model al unei astfel de activităţi rapide şi anonime, şi un număr de proiecte asemănătoare au confirmat caracterul practic şi demn de încredere al acestei metode (pentru detalii şi alte posibilităţi, vezi Cap. 2).

„Anonim se referă atît la faptul că în cursul acestor anchete, nu se comunică datele personale ale subiecţilor (nici măcar numele lor) şi nici anchetatorul nu-şi divulgă prezenta. Astfel, în cursul anchetei lui W. Labov în magazine universale din New York, relaţia dintre anchetator şi subiect a fost, de fapt, unilaterală.

Observaţiile nesistematice

Întrebarea principală care se pune în oricare dintre studiile acestea este dacă s-au obţinut intr-adevăr date despre aspectul local esenţial, sistematic al limbii.

********** Unul din aspectele cele mai interesante ale acestei întrebări este că implică un răspuns de tipul da sau nu, pe care noi, de obicei, îl evităm. Mecanismul pare a fi următorul: informatorul este dispus să recunoască faptul că a fost pus într-o asemenea situaţie, deşi poate să nu fie dispus să se ofere spre a face o relatare. Dar fiindcă a recunoscut, îşi dă seama că este foarte greu să evite o relatare completă atunci cînd anchetatorul întreabă, după un timp: „Ce s-a întîmplat?" Altminteri ar părea că a făcut o afirmaţie falsă.

* G. F.

** W. Labov, P. Cohen, C. Robins şi J. L e w i s, A *Study...*

Observaţiile nesistematice şi obiective ale vorbirii, în diferite puncte strategice, nq pot spune mult despre reuşita noastră în această privinţă. Se poate înregistra un număr de trăsături constante şi variabile de la grupuri mari de oameni, în locuri publice, cum ar fi trenurile, autobuzele, restaurantele, traseele navetiştilor, grădinile zoologice — oriunde se adună destui membri ai comunităţii lingvistice şi unde se aude uşor şi firesc ce vorbesc. Există multe înclinaţii subiective în asemenea tipuri de observaţie: spre exemplu, sînt selectaţi cu precădere vorbitorii zgomotoşi şi mai puţin instruiţi. Dar ca un corectiv al tratamentului preferenţial al situaţiei de anchetă, astfel de informaţii pot fi deosebit de valoroase.

Mijloace de comunicare în masă

Există, de asemenea, posibilitatea de a obţine date sistematice de la emisiunile de radio şi televiziune, deşi aici selecţia şi constrînge- rile de stil sînt, de obicei, foarte puternice. în ultimii ani, am făcut foarte multe anchete directe la locul calamităţilor, unde vorbitorii sînt prea puternic influenţaţi de situaţia de moment pentru a-şi controla vorbirea. Emisiunile bazate pe discuţii şi cuvîntările la întrunirile publice ne pot oferi o bună secţiune transversală pentru o co- munitate, dar, în acest caz, stilul este şi mai oficial decît cel obţinut printr-o anchetă directă.

Limita formală a gamei stilistice

Este relativ uşor să se extindă gama stilurilor folosite de vorbitor spre limita reprezentată de stilurile cu caracter oficial, în cazul cărora se acordă mai multă atenţie vorbirii. Sînt multe probleme care determină, în mod firesc, o vorbire mai îngrijită (cum ar fi chiar cele privitoare la vorbirea însăşi). în majoritatea studiilor urbane întreprinse pînă acum s-au folosit texte citite pentru a cerceta variaţiile fonologice. în general, variabilele lingvistice vădesc o deplasare accentuată de la redările cele mai controlate pînă la citirea cea mai liberă. Textele tradiţionale sînt relativ artificiale, urmărind să cuprindă cît mai multe cuvinte susceptibile de variaţii dialectale. Un text care se citeşte bine, organizîndu-se în jurul unor teme locale sau specifice adolescenţilor, va da naştere unei vorbiri mult mai puţin oficiale decît acestea sau decît listele de cuvinte izolate. în- tr-un asemenea text se pot include apoi perechi minimale, astfel încît vorbitorul să nu fie conştient de contrast. Lucrările lui S h u y,

Wolfram şi Riley*, Wolfra m** şi T r u d g i 11*** au utilizat asemenea texte, deşi alcătuirea unor lecturi speciale pentru anumite variabile nu a progresat atît de rapid pe cît o merită această cercetare.

Levine şi Crocket t**** şi A n s h e n***** au folosit o altă metodă pentru a extinde gama stilistică a lecturilor. S-au construit propoziţii în care au fost incluse variabilele, iar în alte puncte ale aceloraşi propoziţii au fost inserate spaţii albe, pe care subiectul trebuia să le completeze cu elemente lexicale, distrăgîndu-i-se astfel atenţia de la variabile. Pronunţarea variabilei fonologice (r), în acest context, a prezentat mai puţine realizări de tipul (r-1) decît în cazul citirii, unor cuvinte izolate.

Există teste formale care nu solicită subiecţii să citească. *Testele de percepţie* de forma ABX furnizează informaţii utile: în cazul neutralizării totale a unei distincţii fonologice, vorbitorii nu reuşesc să audă dacă X este mai aproape de A sau de B; dar acolo unde operează reguli variabile, iar neutralizarea nu este completă, ei vor reuşi parţial. O cantitate surprinzătoare de informaţii gramaticale se poate obţine prin *testele de repetare* aplicate subiecţilor mai în vîrstă. Asemenea teste de repetare sînt folosite de mult în psiholingvistică, la copii între 2 şi 5 ani, dar, spre surpriza noastră, am descoperit că, la vorbitorii dialectelor nonstandard, regulile gramaticale de bază, la subiecţi mult mai vîrstnici, între 10 şi 17 ani, controlau forma repetiţiilor. Vorbitorilor de BEV nu le era deloc greu să repete corect propoziţii lungi în propriul lor sistem gramatical, dar multe propoziţii în engleza standard au fost pe loc restituite în forma dialectală.††††††††††††††††

Prezentare a diferite teste destinate obţinerii unor informaţii referitoare

A fost elaborat un număr de teste formale pentru a identifica părerile generale despre limbă, precum şi informaţia socială cuprinsă în formele dialectale. Este posibil să se prezinte *teste referitoare la mediul familial* — secvenţe înregistrate ale unor vorbitori „tipici" — şi să se ceară subiecţilor să identifice originea lor etnică, rasa, clasa socială.”"'* Sîntem informaţi astfel dacă vorbitorii pot sau nu să obţină aceste informaţii cu caracter social din vorbire, dar nu şi unde anume este localizată informaţia: în gramatică, fonologie, intonaţie sau caracteristicile vocii. *Testele de reacţii subiective* ne permit să separăm variabilele lingvistice de factorii personali. Tehnica ,,identităţii potrivite" [engl. „matched guise technique"], folosită de către Lambert şi studenţii săi‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, îl pune pe subiect

†††††††††††††††† Aceste observaţii au fost confirmate de atunci de o serie de teste aplicate pe scară largă în şcoli, unde relaţia subiecţilor cu dialectul nu era la fel de bine cunoscută.*******

• R. S h u y, W. Wolfram şi W. K. Riley, *A Study ...*

** W. Wolfram, *Linguistic Correlales* of *Social Stratification in the Speech oi Detroit Negroes,* teză nepublicată, Hartford Seminary Foundation, 1969.

»*• p. J. T r u d g i 11, The *Social Difierentiation of English in Norwich,* disertaţie nepublicată, Universitatea din Edinburgh, 1971.

**** L. Levine şi H. J. Crockett j r., *Speech Variation in a Pied- mont Communily: Postvocalic* r, în: *Lieberson* (ed.), 1966.

***** F. Anshen, Speech *Variation among Negroes in a Smail Soulhern Community,* disertaţie nepublicată, Universitatea din New York, 1969.

****** W. Labov, P. C o h e n, C. R o b i n s şi J. L e w i s, *A Study* ..paragraful 4.4; L. Brown, The *Social Psychology oi Variations in French Canadian Speech,* disertaţie nepublicată, Universitatea McGill, 1969.

******* J. C. Baratz, A *Bidialectal Task ior Determining Language Proiiciency in Economica! Disadvantaged Negro Children,* în: „Child Development*, 1969, 40, p. 889—902.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ W. E. Lambert, A *Social Psychology of Bilingualism* în: J. M a c

în prezenţa unor serii de secvenţe înregistrate pe o bandă de magnetofon de pe care se aud vocile aceloraşi vorbitori folosind limbi sau dialecte diferite. Subiecţilor li se cere să facă aprecieri asupra personalităţii vorbitorilor. Atîta timp cît nu pot şti cum i-au cotat pe aceiaşi vorbitori mai înainte, ei traduc inconştient părerile generale despre limbă în aprecieri diferenţiatoare asupra cinstei vorbitorilor, a inteligenţei lor, a gradului în care poţi avea încredere în ei etc. în testele noastre de reacţii subiective (Cap. 6)§§§§§§§§§§§§§§§§, sînt ascultaţi aceiaşi vorbitori citind propoziţii care diferă mai ales prin tratamentul variabilei lingvistice în studiu. Evaluarea de către subiecţi a semnificaţiei sociale a acestei variabile este înregistrată, prin intermediul răspunsurilor di. ferenţiate la propoziţii corespunzătoare, în cadrul unor ierarhizări de tipul: „Care este cea mai bună slujbă pe care o poate obţine vorbitorul, avînd în vedere felul cum se exprimă?" sau „Dacă vorbitorul se află într-o luptă de stradă, cît de probabil este să iasă învingător?"

Părerile vorbitorilor faţă de variabile lingvistice bine stabilite pot fi relevate, de asemenea, prin *testul de autoevaluare.* La întrebarea care anume dintr-un număr de forme sînt caracteristice pentru propriul lor mod de a vorbi, răspunsurile subiecţilor reflectă mai degrabă forma pe care ei o cred „corectă" sau de prestigiu decît forma pe care o folosesc de fapt. Nici acest tip de date ale testelor nu pot fi interpretate fără informaţii asupra modelelor lingvistice reale ale subiecţilor**********.

Putem investiga gradul de conştientizare a variantelor sociale puternic marcate stigmatizate, cu ajutorul *testelor de corectare în clasă,* cerîndu-le vorbitorilor să corecteze propoziţii care se îndepărtează de modelele prezentate la şcoală sau în clasă††††††††††††††††. Dar este aproape imposibil să se obţină rezultate interpretabile cu tipul opus de teste, *de corectare în vorbirea locală,* în care subiectului i se cere să corecteze forme standard de prestigiu în sensul vorbirii locale non- standard. Influenţa situaţiei formale de test este de aşa natură, incit subiectul nu poate percepe corect regulile nonstandard. Există dovezi că norma de control auditiv care a guvernat producerea formelor nonstandard în copilărie este înlocuită de norma de prestigiu, astfel incit, în general, pentru majoritatea vorbitorilor, nu este posibil să-şi dirijeze corect atenţia către regulile nonstandard. Rezultatul acesta reflectă o importantă axiomă privind trecerea la vorbirea locală: *ori de cîte ori un dialect subordonat se află în contact cu un dialect supraordonat, răspunsurile date în orice situaţie de test formală se vor schimba de la dialectul subordonat spre cel supraordonat, într-un mod neregulat şi nesistematic.* Termenii de „supraordonat" şi „subordonat" se referă aici la orice dimensiune socială ierarhică, echivalentă cu „de prestigiu" şi „stigmatizat". Unii lingvişti speră că, „in- struind" informatorul cu privire la scopurile analizei, este posibilă diminuarea acestui efect şi obţinerea treptată de răspunsuri caracteristice pentru vorbirea locală în stare pură. Insă aceasta este o iluzie, în schimb, subiectul îşi poate folosi cunoştinţele cu privire la dialectul de prestigiu pentru a evita orice formă locală care este identică sau asemănătoare cu forma standard, şi astfel poate produce forme stereotipe, care constituie pur şi simplu o colecţie a „celor mai diferite" sau a „celor mai rele" tipuri de propoziţie. Vorbitorii care s-au aflat

n a- mara (ed.), *Problems of Bilingualism,* în: „The Journal of Social Issues", 1967, 23(2); p. 91—100.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§•» Cap. 6 (p. 143—195) cuprinde studiul *Subiective Dimensions of a Linguis- tic Change in Progress.*

**********•••Vezi W. Labov, 1966, cap. 12; P. T r u d g i 11, *The Social...*

†††††††††††††††† W. Labov, P. Cohen, C. Robins şi J. Lewis, A Study..., paragraful 4.4.

într-un contact larg cu forma supraordonată nu mai au intuiţii clare despre idiomul lor local care să fie disponibile pentru investigare.[11]

Există o raţiune suplimentară pentru a privi ca suspecte datele asupra unui idiom nonstandard adunate de la un informator „instruit". De obicei, anchetatorul vorbeşte dialectul supraordonat standard, care este dominant în această situaţie de anchetă directă. Capacitatea informatorului de a învăţa limba operează în orice moment şi există dovezi că regulile sale gramaticale vor fi puternic influenţate de către limba standard în timpul perioadei de obţinere a informaţiei.‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ §§§§§§§§§§§§§§§§§

Cîteodată, deşi rar, găsim cîte un informator care pare aproape imun la o „corectare" de acest tip — care pare să aibă acces direct la propriile intuiţii, în ciuda cunoaşterii dialectului standard. Este o sarcină importantă a psiholingviştilor să identifice alte trăsături care acompaniază sau determină acest comportament, pentru ca noi să putem căuta, în cadrul populaţiei date, informatorii „ideali". Dar va fi întotdeauna necesar să raportăm răspunsurile informatorului la alte informaţii asupra idiomului local, pentru a vedea dacă acesta are acces într-adevăr la regulile originare. Pentru a evalua aceste date trebuie să cunoaştem dinainte regulile idiomului respectiv, din observarea directă a vorbirii curente. Dar procedura nu este pe deplin circulară; dacă avem încredere în introspecţiile informatorilor „imuni", putem obţine date esenţiale asupra unor forme care sînt prea rare pentru a fi găsite în orice corpus de vorbire curentă. Rămine o problemă deschisă dacă este sigură sau nu extrapolarea de la stabilitatea observată la formele obişnuite spre stabilitatea neobservată la formele rare.

Aceste consideraţii nu se aplică în mod necesar acelor lingvişti care studiază limbile prin intermediul unei alte limbi, nemarcate social în raport cu limba cercetată. Este normal ca un lingvist care studiază o limbă pentru prima dată să lucreze cu informatori bilingvi, care pot să nu vorbească corect limba de studiat. Astfel de etape preliminare în obţinerea de informaţii constituie, desigur, premise necesare în studiul exact al limbii în contextul ei social. Lingviştii buni pot merge mai departe şi îşi pot extrage cele mai semnificative date din înregistrări ale discuţiilor între vorbitori nativi, paralel cu şedinţele de lucru cu grupuri, amintite mai sus. Studiul limbii în contextul ei social poate fi întreprins numai în cazul cînd limba este „cunoscută", în sensul că cercetătorul poate înţelege o conversaţie rapidă. Atunci cînd un specialist în antropologie lingvistică intră în această cercetare mai avansată, se aplică axioma schimbării dialectului, deoarece vor exista, în mod inevitabil, nivele stilistice pe care el va dori să le separe.

Deşi se poate ajunge la anumite rezultate cu informatorii bilingvi prin metoda intuiţiei, este îndoielnic că aceasta se poate realiza şi cu informatorii „bidialectali", dacă asemenea vorbitori există într-ade- văr. Nu am întîlnit încă nici un vorbitor nonstandard care să stăpînească bine limba standard şi să păstreze încă o bună stăpînire a dialectului nonstandard. Diferenţele dialectale depind de reguli de nivel inferior, care vor apărea drept adaptări şi extinderi minore ale condiţiilor contextuale etc. Se pare că asemenea condiţii sînt inevitabil

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡Acest fapt este evident în cazul copiilor. Nu putem întreba copiii mici dacă o propoziţie nonstandard pe care ei au produs-o este bine formată, nici nu putem să le cerem adulţilor să-şi reconstruiască gramatica din copilărie. In general, este adevărat că învăţarea unei serii de reguli strîns legate de o serie mai veche face imposibilă reconstituirea situaţiei mai vechi.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Colaboratorul nostru din ancheta în Harlemul central-sudic, John Lewis, a manifestat o puternică deplasare a variabilelor nonstandard pe care noi Ie investigam, din perioada cînd a fost pentru prima oară anchetat (1965), pînă în momentul cînd a terminat să-i ancheteze pe alţii (1967).

interdependente şi, deşi vorbitorul poate să dea impresia că se exprimă într-adevăr în dialect, o examinare atentă a vorbirii arată că gramatica lui a fost puternic influenţată de varianta standard a limbii. El poate reuşi să-i convingă pe ascultători că vorbeşte în dialect, dar această impresie se pare că depinde de o serie de semnale nesistematice şi puternic marcate.**********

în fiecare comunitate, există vorbitori mai conştienţi decît alţii de standardul lingvistic de prestigiu, al căror comportament este mai puternic influenţat de standardele de perfecţiune exterioare. Ei vor prezenta schimbări mai numeroase ale stilurilor decît aceia care nu recunosc un asemenea standard. Această trăsătură poate fi măsurată prin *testul de nesiguranţă lingvistică.* Dintr-o listă selectată de variante marcate social, subiectul este întrebat care din două forme este corectă; şi apoi pe care o foloseşte el în mod real. Numărul total al elementelor pentru care cele două răspunsuri diferă constituie un indice precis al nesiguranţei lingvistice (Cap. 4 şi 5).*

********** Modalităţile prin care astfel de vorbitori îi conving pe ascultătorii lor că se exprimă în dialect reprezintă o problemă importantă pentru sociolingvistică. Conducătorii instruiţi ai comunităţii negre din Statele Unite furnizează multe exemple ale acestui fenomen.

• Cap. 4 (p. 110—121) cuprinde studiul *The Retiection ot Social Processes in Linguistic Structures,* iar cap. 5 (p. 122—142) — studiul Hypercorrectfon *by the Lower Midclle Class as a Factor oi Linguistic Change.*

LINGVISTICA ŞI SOCIOLOGIE*

Raporturile dintre lingvistică şi sociologie sînt, desigur, multivoce. De cele mai multe ori, în Franţa, cînd un sociolog se îndreaptă spre lingvistică sau, cel puţin, spre ceva asemănător lingvisticii, el se preocupă de *analiza de conţinut.*

Această expresie acoperă un ansamblu atît de heteroclit de preocupări şi metode, încît am putea să-i negăm orice valoare.[1] Cu toate acestea, frecvenţa *Analiza conţinutului* (în engl. *content analysis*) este un ansamblu disparat de tehnici aplicate unor materiale lingvistice. Problemele principale ale analizei de conţinut se referă la determinarea a condiţiilor de producere a unui grup de texte considerat (atitudinile, opiniile, concepţiile faţă de elementele care constituie obiectul textelor, intenţiile şi motivarea care stau la baza producerii lor) şi la analiza unor trăsături ale textelor selectate în funcţie de scopul cercetării. Ambele categorii de probleme presupun re-

Analiza conţinutului (în engl. *content analysis*) este un ansamblu disparat de tehnici aplicate unor materiale lingvistice. Problemele principale ale analizei de conţinut se referă la determinarea a condiţiilor de producere a unui grup de texte considerat (atitudinile, opiniile, concepţiile faţă de elementele care constituie obiectul textelor, intenţiile şi motivarea care stau la baza producerii lor) şi la analiza unor trăsături ale textelor selectate în funcţie de scopul cercetării. Ambele categorii de probleme presupun re-

indică, fără nici o îndoială, necesitatea cercetării†††††††††††††††††. Se pare că este posibil, după F. L s v y§§§§§§§§§§§§§§§§§§, să se distingă între conţinuturile lingvistice şi cele nonlingvistice (comportamentele, de exemplu), să se distingă, în cadrul primului grup, analiza documentară, lectura normalizată a unui corpus, şi analiza conţinutului în conformitate cu anumite categorii impuse de cercetător ansamblului corpusului sau domeniului, fiindcă, de cele mai multe ori, corpusul nici nu e măcar definit ca atare. In fine, ne putem întreba, aşa cum se întreabă M o s c o v i c i şi H e n r y**********, în articolul din acest număr, care este finalitatea şi valoarea diferitelor metode posibile.

Putem spune, într-o formulare ontologică, că, în analiza conţinutului, lingvistica şi sociologia încearcă să coopereze pentru clarificarea unui domeniu real dar, în acelaşi timp, defectuos definit [...]

Este posibilă, desigur, o apropiere de rigoarea lingvistică, aşa cum o fac Berelson şi Lazarsfeld††††††††††††††††, prin studierea în detaliu a dimensiunilor actului de comunicaţii (receptarea; sursa; descompunerea temei în componente, cum ar fi: caracterul vizat; problema,- metodele etc.). Dar este vorba, în cel mai fericit caz, de cadre destul de puţin precise, indicate de M o r r i s**, sau de evidenţe de comode.

†††††††††††††††††† Ch. F. Hockett, în: Harry Hoijer (ed.), *Language and Cuiture,* The American Anthropological Association, 1954, voi. 56, nr. 6, par. 2, Memoir 79, p. 151.

Adevărul schemelor „lingvistice" constă în intenţia sociologică existentă, care impune apelul la analiza de conţinut [...] Constituie oare analiza conţinutului o *descriere* adecvată a universului în care acţionează anchetatorul şi anchetatul? Regăsim aici, ca şi în controversa O s g o o d-W e i n r e i c h*, concepte ca acelea de cultură comună, consens, sens, comunicare, descriere etc. în acest caz, raporturile dintre lingvistică şi sociologie sînt cele dintre lingvistica generală şi sociologia generală. La acest nivel, oricît de puţin familiarizaţi am fi cu imensa literatură în care se găsesc indicate teme comune sociologiei şi lingvisticii, două impresii predomină. Pe de o parte, tema „societăţii" (sau aceea a naţiunii sau a culturii) obsedează lingvistica, reprezentînd o evidenţă în acelaşi timp utilă, defectuos definită şi contradictorie. Dar aceeaşi este situaţia şi în cazul unor teme înrudite cu limba: conştiinţă, opinii, semne şi indicii. Pe de altă parte, încercările de a găsi un cadru comun pentru sociologie şi lingvistică oscilează între ambiţii mult prea vaste pentru a fi satisfăcute şi teme de cercetare restrînse, dar tot atît de confuze şi deficitar definite.

Ar fi legitimă încercarea de a construi din nou o teorie a raporturilor dintre lingvistică şi sociologie dacă ne-am putea situa într-o sincronie pură. în realitate, statutul caracteristic al cel puţin uneia dintre cele două discipline — sociologia — ne interzice acest lucru. Mai mult, orice problemă comună, cea a bilingvismului, de pildă, vehiculează un întreg fundal ideologic, o serie întreagă de concepte-fantomă. Este deci important să se încerce o oarecare clarificare [.. .]

O s g o o d porneşte de la ideea că atitudinea nu poate fi desprinsă de cultură şi, ca atare, de structura internă a limbii. Pe această bază, el consideră posibilă deducerea atitudinii semnificate din analiza semnificanţilor asemănători. Un astfel de punct de vedere presupune solicitarea datelor lingvistice dincolo de posibilităţile reale de informare pe care le

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ De exemplu, F. Isambert, *L'analyse des attitudes religieuses,* în: „Ar- chives Soc. des Religions*, 1961, 6 (II), p. 35—52.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§ F. L *i* v y, în numărul special al Buletinului C.E.R.P. consacrat analizei de conţinut.

********** P a u 1 Henry şi Serge Moscovici, *Problemes de l'analyse de contenu,* în: „Langages", 1968, 11, p. 36—60.

††††††††††††††††††B. Berelson şi P. F. Lazarsfeld, *The Analysis oi Communicats Content,* schiţă preliminară, 1948, 14>9 p., conţine un istoric detaliat al cercetărilor în domeniul analizei de conţinut în S.U.A. Vezi, de asemenea, P. F. L a- z a r s f e 1 d, *The Controversy over Detailed Interviews. An Offer of Negocia- tion,* în: „Public Opinion Quarterly* 1944, p. 38—60.

* J. Sumpf, *Linguistigue et sociologie,* în „Langages", 1968, 11, p. 3—4, 5, 20—22, 27.

•* Cf. Ch. W. M o r r i s, *Foundalions of the Theory of Signs,* Chicago, 1938; *Signs, Language and Behavior,* New York, 1946.

Ch. M o r r i s precizează componentele procesului semiotic, adică ale procesului prin care se ia cunoştinţă de existenţa unui anumit obiect. *Semnul* este mediatorul acestui proces; cei care iau cunoştinţă sînt *inlerprelanti:* agenţii procesului sînt *interpreta,* iar obiectul de a cărui existenţă se ia cunoştinţă este un *designatum (Foundations...,* p.4). Procesul semiotic are trei dimensiuni: *semantică* (desemnează relaţia dintre semne şi obiecte), *pragmatică* (desemnează relaţia dintre semne şi interpreţi) şi *sintactică* (desemnează relaţia dintre semne) *(Foundations ,..,* p. 6—7).

III. Sociolingvistica‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡

componentelor unui enunţ nu poate fi determinat, întrucît nu s-a realizat încă inventarierea unităţilor lexicale şi descrierea

Nu este posibilă izolarea termenului de sociolingvistică de alte expresii care implică, cel puţin, o preocupare asemănătoare: etnolingvistică — sociologie a limbajului — *Language in Culture* (Hoijer); *Ethnography of Communication* (Hymes şi Gumperz).**

Fiecare: dintre aceste expresii caută să stabilească o legătură între limbaj şi societate. Această preocupare caracterizează un ansamblu de enunţuri, cum ar fi: societatea se exprimă prin limbaj — limbajul indică tipul de viaţă culturală etc. Multiplicitatea enunţurilor reprezintă, evident, o problemă în sine. Ea reprezintă, de asemenea, un ansamblu polemic, în măsura în care „preocuparea" nu este brută, ci organizată de două discipline mai mult sau mai puţin constituite: sociologia sau etnologia şi lingvistica. în acest sens, sociolingvistica

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Pentru moment, două antologii esenţiale: Dell Hymes (ed.), 1964 şi Bright (ed.), 1966. La acestea se adaugă două numere speciale din „American Anthropologist", voi. 66, nr. 3, part. 2, *Trănscultural Studies în Cognition,* şi voi. 66, nr. 6, part. 2, *The Ethnography of Communication.* Sub tipar, o antologie a lui Fishman (Mouton) [cf. Fishman, 1968].

* Cf. U. W e i n r e i c h, *Travels through Semantic Spaçe,* în: „Word", 1958, 14, p. 340—366; Ch. E. O s g o o d, *Semantic Space Revisited,* in: „Word", 1959, p. 192—201.

” Cf. Hoijer, 1954; Gumperz, Hymes, 1964..

apare, la prima vedere, ca o cale deosebită, opusă, suplimentară sau îmbunătăţită, faţă de calea bine consolidată a lingvisticii descriptive. Ea reia o seri^ de opoziţii ca, de pildă:

— limbă şi vorbire (Greenberg şi Hymes)
— uniformitate şi diversitate (Bright)
— simplitate şl complexitate (Hoeinigswald)
— funcţie şi uzaj (D. Hymes)
— vorbire şi act de vorbire
— cod şi vorbire
— funcţie şi structură
— context şi mesaj
— limbaj şi situaţie (Firth)
— limbaj şi om sau antropologie.

Aceste opoziţii pot avea un sens romantic, în măsura în care sînt puse în contrast ariditatea analizei lingvistice şi viaţa, aspectul concret cuprins în vorbire, act, situaţie etc.,- un sens totalizator, în măsura în care sociolingvistica ar deveni posibile§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§, şi, în fine, sensul unui contact între două discipline sau două metode. Acest contact poate avea el însuşi mai multe înţelesuri. Sociolingvistica ar fi o disciplină nouă care se adaugă celorlalte. Dar, în general ea urmăreşte să însufleţească şi chiar să transforme ansamblul lingvisticii. „Pînă nu demult", spune Hymes**********, „lingvistica americană şi antropologia par să fi favorizat invarianţa de structură în analiza unei limbi, variaţia de structură între limbi, variaţia atunci cînd era vorba de studierea uzajului în interiorul aceleiaşi limbi... şi invarianţa de uzaj atunci cînd se punea problema comparării mai multor limbi". Astăzi variaţia este aceea care predomină în analiza unei singure limbi, invarianţa — atunci cînd este vorba să se compare universaliile (universaliile), tot invarianţa şi în cazul studierii funcţiilor limbajului într-un singur sistem, în sfîrşit, variaţia atunci cînd se compară uzajul în diferite limbi. În primul caz, limba este matricea universală, iar cultura este aceea care aduce relativitatea. In cazul al doilea, situaţia este inversă. Aşa cum au precizat anterior Saussure, Mauss, Jespersen, Boas, dacă finalitatea diverselor culturi poate fi aceeaşi, îmbinarea între limbaj şi acţiune, între diferitele nivele ale limbajului poate varia în mod considerabil. Ceea ce, în- tr-un caz, este asigurat prin gramatică (timp, pluralitate) poate fi asigurat, în alte cazuri, prin mijloace lexicale.

Dacă există un al doilea tip de relativitate, dacă trebuie abordate din nou probleme care rămîneau în mod definitiv formulate în cadrul clasic la S a p i r şi W h o r f, vom avea de-a face, pe de o parte, cu concepte preluate din vechea lingvistică, pe de altă parte, cu concepte relativ noi. Este cazul, pe de o parte, al conceptelor de comunicare, funcţie, metodă, .comunitate *(community) [...]*

iar pe de altă parte, al conceptului de

Weltansichau - ung — concepţie despre lume.

Metalimba este limbajul care serveşte la descrierea

Cf. şi B. Saussure, *Cours de linguistique générale,* III; J M Mauss, *Sociologie et anthropologie* . Paris, 1950 sau *Essais de sociologie,* Paris, 1968; O. i Jespersen, *Mankind, Nation and Individual From a Linguistic Point ol View, Londra,* 1946, sau Bloomington, 1964; Fr. i Boas, *The*

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Vezi intervenţia lui C. F. V o e g e I i n, în: R. Jakobson, *Resulls,* 1953, p. 23.

********** D el 1 Hymes, Two Types of *Linguistic Relativity,* în: W. Bright (ed.), 1966, p. 114—167.

• In legătură cu ipoteza S a p i r-W h o r f, cf. explicaţia marginală la ABS, S.

V. Modul de abordare a problemei sociolingvistice

Tot ceea ce am obţinut Dină acum este de ordin critic. Dispunem de instrumentul necesar pentru a recunoaşte un anumit model vechi într-o anumită literatură recentă. Ne găsim în prezenţa anumitor soluţii, a unei polemici a cărei temă este lărgirea sferei lingvisticii tradiţionale. Dar acestea nu sînt decît deziderate. Nu avem la dispoziţie decît puritatea metodei etnografice.

Cum putem ajunge la problema sociolingvisticii? Acest lucru nu este posibil cu ajutorul unor precepte metodologice vagi şi fără aplicare.†††††††††††††††††† Se poate construi sociolingvistica? Am avea, pe de o parte, un limbaj natural L, iar pe de alta, un limbaj teoretic L', cu ajutorul căruia sînt determinate elementele fundamentale aparţinînd limbajului L *(meaning postulates* şi regulile de formare, de la Carnap; *primitive sentences* la Hempel‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§) şi apoi formele combinatorii (reguli de transformare). Acestea din urmă pot să ne permită să enunţăm predicate şi să stabilim clase, în cadrul unor teritorii a tipurilor sau al unui model semantic. Trecerea continuă de la elemente la propoziţii este posibilă în interiorul intensiunii, adică al capacităţii de a genera comprehensiunea care leagă diferitele elemente sau diferitele propoziţii. Norma intensiunii este valoarea de adevăr. Care poate fi locul sociolingvisticii în cadrul limbajului formalizat L'? Este el oare descrierea obiectelor aparţinînd la două clase — societate—limbă —■ care fac parte dintr-un univers logic comun? De fapt, acest univers logic şi clasele pe care el le defineşte sînt ele însele părţi ale limbajului teoretic. Ce sînt aceste clase de obiecte în limbajul teoretic? Este oare momentul în care vorbesc persoanele x, y? Moment şi persoane, toate reprezintă selecţii în cîmpul elementelor posibile definite de limbajul teoretic. Dacă vorbim, după Bar H i 11 e l[11], despre *material mode of speech* este pentru a-l converti în *transposed mode of speech* din limbajul teoretic. Dacă vorbim, după Hempel, despre tipuri istorice sau sociale este pentru a face din ele elemente ale unei serii de relaţii de ordine definite prin comparaţie în funcţie de intensitatea realizării tipului [...]

Dacă nu putem construi sociolingvistica nu ne rămîne decît să o facem să apară ca zonă topică a însăşi acţiunii sociologiei, pe de o parte, şi lingvisticii, pe de altă parte. La acest nivel, operele lui Levi-Strauss şi Chomsky ni se par deopotrivă de sugestive********** [...]

Sociolingvistica nu poate fi concepută ca un metalimbaj construit de cercetător. Autorul are în vedere descrierea dată de Carnap ...

Postulatele de sens (meaning postulates) sînt expresii care fixează anumite compatibilităţi sau incompatibilităţi între semnele unui sistem. *Regulile de iormare* stabilesc forma corectă a expresiilor într-un sistem. *Regulile de transformare* definesc o serie de operaţii prin care, dintr-un număr de expresii corecte, se obţin alte expresii corecte. *Predicatele se* referă la proprietăţi sau relaţii între obiecte.

Pentru o înţelegere a *Logicii* lui H e g e l: nu putem învăţa stomacul să digere.

Vezi diferitele eseuri ale lui Hempel, reunite în *Aspects oi Scientific Explanation,* The Free Press, 1965, 505 p. în special eseurile consacrate taxonomiei şi teoriei tipurilor.

Bar Hillel, *Remarks on Car nap' s Logical Syntax oi Language,* p. 519— 544, în: The *Philosophy oi Rudoif Carnap,* 1963. Textele esenţiale ale lui Carnap referitoare la problema în discuţie se găsesc în *Meaning and Necessity* [cf. şi ediţia românească *Semnificaţie şi necesitate,* Cluj, 1972].

Articolul lui A. L e r o n d din acest volum. A. L e r o n d, *L'enqu&te dialectologique en territoire gailo-roman,* în: „Langages*, 1968, 11, p. 84—100] este, după cum se va vedea, foarte înrudit cu vederile lui Lâvi-Strauss.

Cf. *Structural Anthropology,* p. 31 şi urm. [ed. rom. *Antropologie structurală,* Bucureşti, 1978, p. 43 şi urm.].

Cf. *Le Cru et le cuit,* Paris, 1964, p. 19 şi urm. [ed. rom. *Crud şi fiert,* Bucureşti, 1968, p. 21 şi urm.].

Prezentare critică a cîtorva puncte de vedere formulate de Claude L e v i - S t r a u s în cele două ştiinţe: antropologia socială aşteaptă de la lingvistică rigoarea pe care nu o are. Lingvistica aşteaptă de la antropologia socială aspectul concret, care ar completa-o.†††††††††††††††††† Ar exista deci între ele o analogie de metodă, una constituind un exemplu pentru cealaltă. Cu toate acestea, *lingvistica* constituie, de asemenea, un pol pentru *sociologie [...]*

Cultura este definită în acelaşi fel ca şi sistemul lingvistic. „Numim cultură ansamblu etnografic care, din punctul de vedere al anchetei, prezintă, în raport cu alte ansambluri, abateri semnificative".†††††††††††††††††††† Ansamblul abaterilor semnificative este cuprins în grupuri de transformare. Această similitudine de metodă nu exclude o anumită ambiguitate a raporturilor dintre cele două ştiinţe: antropologia socială aşteaptă de la lingvistică rigoarea pe care nu o are. Lingvistica aşteaptă de la antropologia socială aspectul concret, care ar completa-o.†††††††††††††††††† Ar exista deci între ele o analogie de metodă, una constituind un exemplu pentru cealaltă. Cu toate acestea, *lingvistica* constituie, de asemenea, un pol pentru *sociologie [...]*

Raportul lingvistică/sociologie

Sociologia şi lingvistica converg, în acţiunea lor de relevare a schemelor spiritului uman, într-o socio-logică.§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ [...]

Din punct de vedere sociolingvistic [...] trebuie, în egală măsură, să evităm evidenţa analogiei dintre societate sau naţiune sau cultură şi limbaj, să evităm calea comodă a *taxonomiei* şi formulele ei de mediere (noţiunea de funcţie********** sau *value structure* a lui Labov).†††††††††††††††††††† Chiar mărginită la comunitatea lingvistică, abordarea taxonomică oferă poate o descriere comodă, dar, cu siguranţă, ea creează o viziune simplificată a echilibrului lingvistic. Chiar mărginit la unele corelaţii topice (stratificare socială şi hipercorectitudine, indicatori şi comportament electoral), studiul funcţional se exprimă sub formă de postulate, ceea ce dă naştere poate problemei sociolingvistice, adică unui anumit grad de organizare şi continuitate în comunicare [...]

Aşa cum precizează N. C h o m s k y, modelul taxonomic este produsul direct al structuralismului modern. El este mai concret şi mai atomistic decît modelul transformaţional, întrucît se limitează la identificarea, descrierea şi clasificarea unităţilor, neglijînd aspectul „creativ*. Pentru discutarea comparativă a acestor două tipuri de modele,

În ce privinţă poate fi norma gramaticală numită sociolingvistică? Caracterul social al normei reprezintă mai mult decît „dublura" concretă a procesului de comunicare? Dispunem de ceva mai mult decît o redundanţă „socială" a enunţului gramatical sau non- gramatical? Sau prin conceptul de instituţie ne întoarcem la ideea contextului şi a schimbării în context (cf. în Ch omsky, *Rule Changing Creativity)?* De fapt, sociolingvistica apare întîi ca o întrebare sau, mai degrabă, ca o punere în discuţie localizată sau globală, referitoare la normele de acceptabilitate [...]

Ce înseamnă aceasta? înseamnă că obiectul sociolingvisticii apare în interferenţă. Ce trebuie înţeles prin interferenţă†††††††††††††††††††? Inter

†††††††††††††††††††† *Anthropoiogie structurale,* Pion, 1958, p. 325.
‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ *Ibidem,* p. 80.
§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ *Ibidem,* p. 101.
********** cf. privirea critică sugestivă asupra funcţionalismului lui Mar tinet, în: R u w e t, *Introduction ă la grammaire generative,* Pion, 1967, p. 102—104.
†††††††††††††††††††† cf. critica noţiunii de mediere, în: J. A. F o d o r, *Could Meaning be*

ferenţa* nu este ceea ce lingvistica descriptivă tradiţională nu. meşte overlapping [„suprapunere"], căci această trăsătură nu este decît produsul artificial al postulatului biunicităţii fonemului. Interferenţa nu este nici afirmaţia contradictorie. Exemplu: ce este verde este albastru. Interferenţa nu este nici de ordinul faptelor, nici de acela al întrebării privind faptele, aşa cum arată Pap. Intr-adevăr, a spune „teoria relativităţii este albastră" nu este de ordinul faptului şi nu pun întrebarea ce culoare are teoria relativităţii. Interferenţa nu poate nici să justifice o explicaţie prin amestecul tipurilor (Pap), pentru că, în acest caz, aş putea spune la fel de bine „Socrate este un număr prim" şi „Socrate este divizibil cu 4". în sfîrşit, interferenţa nu este un fapt de agramaticalitate, pentru că agramaticalitatea nu comportă grade asemenea gramaticalităţii. O dată trecut un anumit prag, „teoria relativităţii este albastră" şi „perfecţiunea morală este un număr prim" sînt deopotrivă agra- maticale. Interferenţa, spune D r a n g e, la sfîrşitul discuţiei sale, este o gîndire defectuos adaptată. Am spune, ţinînd seama de tot ce am afirmat mai sus cu privire la normă şi la punerea ei în discuţie, că interferenţa este un discurs cu norme duble sau triple, mai mult sau mai puţin adaptat. Este mai mult decît intersecţia a două domenii (de exemplu, politic şi religios), este, la limită, limbajul unuia în cadrul celuilalt sau acoperirea parţială a unuia de către celălalt. Sociolingvistica studiază zonele şi mijloacele de interferenţă. Dar ea evită să facă din aceasta un domeniu închis. Fiindcă interferenţa, aşa cum sugerează B o 1 i n g e r,§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ este un răspuns. Este un răspuns la o opacitate** din interiorul limbajului însuşi şi, din această cauză, ea se foloseşte de mijloace multiple. Este o gîndire, adică este un discurs bazat, în acelaşi timp, pe o memorie şi pe un creator.

în definitiv, mişcarea de gîndire a sociolingvisticii poate fi descrisă ca o punere

*an r*ₘ*?,* în: „Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior", voi. 4 (1965), p. 73—81.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Folosim aici discuţia asupra problemei prezentă la D r a n g e, *Type Cros- sings,* Mouton, 1966, 218 p.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ D. Bol înger, *Syntactic Blends and Other Matters,* în: „Language", 1961.

* Pentru conceptul „tradiţional' *de interferenţă,* cf. W, CL.

** Noţiunea de „opacitate" a fost utilizată de W. van Orman Quine, cunoscut specialist în domeniul logicii simbolice. Cf., de exemplu, Word and *Object,* Cambridge, Mass., 1960. Zonele opace ale discursului evidenţiază insuficienţe ale codului. Rezolvarea opacităţii la nivelul mesajului se încearcă prin introducerea unor forme echivalente, fără însă ca echivalenţa să fie practic realizată.

în discuţie, mai mult sau mai puţin globală, a discursului, la contactul cu o situaţie de interferenţă [...]

Aşa stînd lucrurile, sociolingvistica nu este sociologie. Ea corespunde preocupării unor sociologi ca A. T o u r a i n e, care face din „dezbatere" trăsătura esenţială a „subiectului istoric", ca P. N a- viile, care vorbeşte, în articolul citat anterior, despre „Structurare în *cîmpul* social" (p. 170). Ea se întîlneşte cu sociologia pe terenul comun al *anchetei.* Ea furnizează marilor întrebări ale sociologiei un punct de plecare elementar, sărac, dar riguros, pentru că întrebarea pe care o pune este „despre ce este vorba?"

Relaţia biunivocă presupune o corespondenţă de 1 : 1 între două serii de elemente. In cadrul semnului lingvistic, există o asemenea relaţie între unităţile din planul conţinutului şi cele din planul expresiei. Schimbarea unui fonem cu alitul atrage după sine o modificare a sem-

COMUNITATEA LINGVISTICA

In acest capitol introducem noţiunea centrală de comunitate lingvistică, fără de care nu este posibilă analiza felului în care variaţia lingvistică reflectă variaţii socioculturale. Importanţa conceptului pentru sociolingvistică derivă deci din fnsuşi faptul că el este implicat în deîiniţia domeniului sociolingvisticii. Aşa cum arată F i s h m a n (F, SL), ţelul studiilor de sociolingvistică este de a descoperi normele sociale care determină comportamentul lingvistic în cadrul unei comunităţi lingvistice date, ca şi valorile simbolice, sensurile pe care varietăţile lingvistice le au pentru membrii comunităţii.

Una din premisele teoriei lingvistice generativ-transformaţionale este existenţa (cel puţin pe plan ideal) a unei comunităţi de vorbire omogene. Realitatea demonstrează însă că neomogenitatea, mai degrabă decit omogenitatea, constituie caracteristica principală a oricărei comunităţi lingvistice. Fie că este vorba de comunităţi multilingve sau de comunităţi în care sînt folosite mai multe varietăţi lingvistice, nu există în mod practic un vorbitor „ideal* în sensul definit de C h o m s k y[1]. Ce înseamnă oare că pentru a descrie competenţa lingvistică a vorbitorilor ideali* este nevoie de o nouă teorie lingvistică? Am încercat în capitolul precedent să dăm răspuns la această întrebare în termenii conceptului de competenţă comunicativă, propus de Hymes. Rămîne să stabilim, în cele ce urmează, caracteristicile definitorii ale conceptului de comunitate lingvistică.

[1] N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Massachusetts, 1965, p. 3.

Ca şi termenul de varietate, termenul de comunitate lingvistică este neutru, în sensul că, spre deosebire de alţi termeni care desemnează ansambluri sociale (clasă socială, grup profesional, etnic etc.), el nu implică o anumită mărime a colectivităţii respective sau un anumit tip de interacţiune. După G u m p e r z (G, C)şi F i s h m a n (F, SL), comunitatea lingvistică se defineşte ca un grup social, constituit ca atare datorită frecvenţei tiparelor de interacţiune socială, folosind una sau mai multe varietăţi lingvistice, şi separat de ariile înconjurătoare tocmai din cauza posibilităţilor mai slabe de comunicare. Interesul pentru comunitatea lingvistică este mai vechi decit sociolingvistica. Astfel G u m p e r z (G, C) arată că o serie de probleme ale lingvisticii, cum sînt definirea unor tipuri de idiomuri (dialecte, limbaje speciale, limbi naţionale, limbi clasice, limbi pidgin) şi schimbările de cod lingvistic au putut fi studiate numai în legătură cu comunităţile sociale care utilizau idiomurile respective. Studiile de acest fel, întreprinse în secolul al XlX-lea şi in prima parte a secolului al XX-lea, au, mai ales, o orientare istorică, genetică. Acestui punct de vedere i s-au opus adepţii teoriei difuziunii, potrivit căreia schimbările lingvistice se produc în valuri care se intersectează, provenind din centre de inovaţie diferite şi avînd o intensitate direct proporţională cu prestigiul colectivităţii care o generează. Intr-o perspectivă ce poate fi numită sociolingvistică, difuzionişlii concep comunitatea de vorbire ca un cîmp dinamic de acţiune, în care schimbările fonetice, împrumuturile, amestecul limbilor şi schimbarea de cod lingvistic apar datorită forţelor sociale.

Graniţele dialectale sînt puse în legătură mai puţin cu zone geografice şi mal mult cu fapte de istorie, cultură etc. Aşa cum vom căuta să demonstrăm în capitolul dedicat schimbărilor lingvistice, cele două teorii se dovedesc, în cele din urmă, a fi complementare.

Şcoala lingvistică britanică, introducînd o distincţie netă între lingvistica descriptivă şi lingvistica instituţională, stabileşte drept obiect de studiu al celei din urmă comunitatea lingvistică, analiza relaţiei dintre limbă (cu multiplele ei varietăţi) şi cei care o folosesc.

In ultimele trei decenii, accentul In studiile de sociologie a limbii se mula de la problemele istorice la cele sincronice. Această schimbare de perspectivă nu afectează conceptul de bază al comunităţii de vorbire ca un cimp de acţiune în care distribuţia variantelor lingvistice este o reilectare a faptelor sociale.

Identificarea unei comunităţi lingvistice, criteriile de definire a ei nu sint întotdeauna aceleaşi. Astfel, unele comunităţi se constituie prin interacţiune permanentă, la nivelul experienţei directe; ele se menţin din cauza dificultăţilor de comunicare cu alte comunităţi. In acest caz, există interacţiune verbală între membrii comunităţii. In alte cazuri, varietatea de limbă care-i leagă pe membrii unei comunităţi este însuşită în mod indirect, la nivel referenţial, nu la nivelul experienţei, şi în acest caz, vorbim de o integrare simbolică a membrilor unei comunităţi. Grupul nu se constituie prin interacţiunea membrilor, ci prin ceea ce Gumperz numeşte fidelitatea lingvistică faţă de o varietate de prestigiu.

O asemenea comunitate este naţiunea; o astfel de varietate este limba standard sau limba naţională. Una din caracteristicile fundamentale ale comunităţii lingvistice o constituie faptul că ea nu este descrisă drept comunitate a persoanelor care vorbesc aceeaşi limbă, ci mai degrabă ca o comunitate născută din interacţiune intensivă şi/sau integrare simbolică, în relaţie cu posibilitatea de comunicare, fără a ţine seama de numărul de limbi sau de varietăţi folosite. Acest lucru va fi evident în toate studiile incluse în acest capitol. O comunitate lingvistică se caracterizează prin aceea că posedă un anumit repertoriu lingvistic, definit ca totalitate a varietăţilor lingvistice, care se diferenţiază prin funcţia lor. Sociolingvistica urmăreşte descrierea trăsăturilor formale şi funcţionale ale varietăţilor repertoriului, influenţa unei varietăţi asupra alteia şi, mai ales, măsura în care complexitatea relaţiilor sociale dintre locutori se manifestă în complexitatea comportamentului lor verbal.

Sociolingviştii s-au preocupat în mod special de elaborarea unor concepte tehnice şi a unor modele de analiză care să pună în lumină tocmai această interdependenţă între structura şi complexitatea repertoriului verbal şi raporturile sociale intracomunitare.

Gumperz (G, C) propune măsurarea acestei relaţii în termenii a două concepte: gama lingvistică şi gradul de compartimentare. Gama lingvistică se referă la distanţa lingvistică internă între varietăţile constituite. Vom distinge pe această bază comunităţi omogene, comunităţi multilingve şi comunităţi mul 11- dialectale. Gradul de compartimentare se referă fa rigiditatea cu care aceste varietăţi sînt despărţite între ele; deosebim astfel repertorii compartimentate şi repertorii fluide.

Cel de al doilea studiu al lui Gumperz introdus în acest capitol — Tipuri de comunităţi lingvistice — constituie o încercare de a analiza comunitatea lingvistică în termenii matricei de comunicare corespunzătoare. Comunicarea în cadrul comunităţii lingvistice ţine seama de rolurile pe care şi le asumă sau sînt atribuite vorbitorilor ei. Rolurile se caracterizează prin anumiţi indici perceptuali sau sînt atribuite implicit (printr-o „etichetă" a vorbitorului — profesor, tată, preot etc., prin gest, îmbrăcăminte adecvată etc.) şi ele dictează alegerea unei anumite varietăţi lingvistice. Totalitatea rolurilor de comunicare dintr-o societate formează matricea sa de comunicare.

Gumperz are în vedere mai ales „grupuri de roluri care se corelează cu diferenţe de vorbire semnificative[11], deci se referă la ceea ce alţi autori[2] numesc sisteme de roluri.

In legătură cu matricea de comunicare, G u m p e r z deiineşte matricea codurilor (deci repertoriul lingvistic) drept setul de coduri şi subcoduri

[2] H a ş a n R u q a i a, Code, *Register and Social Dialect,* în B. Bern- s t e i n (ed.). 1972

legate funcţional de matricea de comunicare. Folosindu-se de acest aparat conceptual, G u m- p e r z avansează ideea extrem de interesantă că o comunitate lingvistică posedind o gamă mai variată de roluri prezintă un repertoriu verbal mai întins. Astfel, comunită(le în care majoritatea membrilor au aceleaşi experienţe cotidiene, aceleaşi credinţe, au, de asemenea, tendinţa de a folosi un repertoriu lingvistic mai sărac. Acesta nu este numai cazul micilor comunităţi tribale bine delimitate şi fără contacte cu exteriorul, ci şi al marilor comunităţi moderne, industrializate.

Diversitatea însă este foarte mare în societăţile intermediare, care prezintă un grad înalt de stratificare socială şi de diviziune a muncii şi o compartimentare mai brută a rolurilor.

In toate aceste cazuri (exemplul tipic al lui G u m p e r z îi constituie societatea indiană bazată pe caste) există varietăţi lingvistice distincte, conservate chiar de vorbitori, şi in orice caz, bine compartimentate. Analiza Iui G u m p e r z duce la o concluzie de real interes pentru lingvistică: dacă forma şi gradul de organizare socială nu au consecinţe directe asupra proprietăţilor structurale ale unei limbi (cercetările structurale mai vechi şi mai noi au pus în lumină tocmai existenţa unor proprietăţi formale comune tuturor limbilor), în schimb ele pot influenţa considerabil bogăţia şi varietatea structurilor sintactice, morfologice şi, în primul rînd, lexicul unei limbi.

O altă problemă de interes este aceea a raportului intre varietatea lingvistică, limbă şi matricea de comunicare. Aşa cum am mai spus, termenul de varietate se poate referi la o varietate a unei limbi cit şi Ia limbi diferite. Distincţia, vitală pentru lingvist, între varianta unei limbi şi limbi diferite nu este totdeauna importantă pentru sociolingvistică.

Termenul de comunitate naţională multilingvă, aplicabil unui mare număr de state de pe glob, este discutat de Heinz Kloss (K, T). Pentru definirea tipurilor de comunităţi naţionale multilingve, el propune un număr de zece parametri relevanţi, printre care: numărul de limbi folosite de membrii comunităţii respective, gradul de înrudire genetică dintre ele, statutul lor legal, tipul şi gradul de bilingvism individual (bilingvism natural, voluntar sau impus), păturile sociale implicate în bilingvism, prestigiul unei limbi, atitudinea vorbitorilor faţă de stabilitatea lingvistică etc. Este clară intenţia autorului de a introduce in analiză atît factori strict lingvistici, cit şi factori sociali, psihologici şi socioculturali. Lipseşte însă, după părerea noastră, o argumentare mai explicită a selectării acestor zece variabile, şi nu a altora.

Există cel puţin o zonă de interes, comună pentru lingvist, sociolog şi psiholog, aceea a contactului între limbi, a modificărilor unei limbi sub influenţa alteia în cadrul comunităţilor bi- sau multilingve. Aceasta este zona în care lingvistica şi sociologia trebuie să colaboreze. Pe baza comparării sistemelor lingvistice, lingvistul poate să predicteze interferenţele posibile în situaţiile de contact. Studiile de sociolingvistică aduc o contribuţie esenţială, arătînd că dintre interferenţele posibile se realizează de fapt cele care sînt în consonanţă cu o serie de factori sociali. O excelentă ilustrare a acestor probleme o constituie fragmentul din lucrarea lui U. Weinreich Languages in Contact, introdus în acest capitol.

Prezintă interes analiza subtilă a relaţiei dintre limbile indigene şi cele ale unor populaţii imigrante. Factori de ordin sociali şi psihologic fac ca o limbă imigrantă să fie în primul rînd expusă interferenţei. Sînt analizate diferenţierile de religie, rasă, sex, vîrstă, ocupaţie, statut social etc., scoţindu-se în relief modul în care fiecare dintre ele sînt reflectate în limbă şi modul în care stimulează sau inhibă interferenţa lingvistică.

CADRUL SOCIOCULTURAL AL CONTACTULUI LINGVISTIC

Raportul dintre factorii nonlingvistici, ariile lingvistice şi fenomenele de interferenţă

4.3. Corespondenţa dintre diviziunile lingvistice şi cele socioculturale*

în orice situaţie concretă de contact, diviziunea pe grupuri de limbă maternă corespunde, de obicei, uneia sau mai multor diviziuni de natură nonlingvistică. Cîteva dintre acestea sînt prezentate în. secţiunea da faţă, subliniindu-se factorii care pot fi relevanţi pentru stimularea sau inhibarea *interferenţei.*

4.31. *Tipuri de corespondenţă*

(1) *Arii geografice.* Una dintre corespondentele cele mai frecvente ale diviziunii pe grupuri de limbă maternă este linia geografică. Dacă aceasta nu este reprezentată de munţi înalţi, mări sau alte obstacole fizice, se poate produce contactul între grupurile de limbă maternă de o parte şi de alta a liniei şi, de aici, — bilingvismul. Există studii care descriu detaliat contactul între limbi de-a lungul multor graniţe de limbă din Europa şi dispunem de date cu privire la proporţiile bilingvismului pentru fiecare comunitate din ariile respective.********** Se pare că, dacă separaţia geografică este clară, în regiunile rurale mai ales, contactul între limbi tinde să rămînă limitat. în aceste cazuri, scopul comunicării între grupuri este legat îndeosebi de comerţ, indiferent dacă linia geografică este un hotar de regiune sau oceanul. De exemplu, vorbitorii de limbă germană din valea Sarinului, cantonul Fribourg (Elveţia), „se orientează cu preponderenţă spre vest, [pentru că] relaţiile economice şi sociale cu Pays d'Enhaut (de limbă franceză),... Valea Ormont şi piaţa sa centrală, Aigle, sînt mai importante decît cele cu Simmen-

Contact limitat în ariile rurale separate de frontiere geografice

********** cf. H. D r a y e *(De studie van de vlaamsch-waalsche taalgrens in Belgie,* Bruxelles, 1945), J. Dhondt *(Essai sur l'origine de la frontiere linguistique [en Belgiqueţ),* în: „L'Antiquite classique", 1947, 16, p. 261—286) şi M. Valkhoff *(Geschiedenis en actualitet der Frans-Nederlandse taalgrens,* Amsterdam, 1950) despre graniţa franceză-flamandă în Belgia,- P. Levy *(Histoire linguistique de l'Alsace el de Lorraine,* 2 voi., Paris, 19219) despre Alsacia-Lorena,- J. Z i m m e r 1 i *(Die deutsch-franzdsische Sprachgrenze in der Schweiz,* 3 voi., Darmstadt, 1891—1899) despre graniţa germană-franceză în Elveţia; A. S. Freicherr von Waltershausen (Die *Germanisierung der Râtoromanen in der Schweiz; volkswirtschaftliche und nationalpolitische Studien,* în: „Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde", 1899/1900, 12, p. 365—474) despre linia germană-ro- manşă; K. N. B o c k *(Graenseegnenes Sprog: Mellemslesvigs Sprogierhold,* în: *Haandbog i det slesvigske Sprogsmaals Historie, 1900*—1937, Copenhaga, 1938, III, p. 615—684) despre germană şi daneză în Schleswig-ul central; H. K 1 o s s (Die *niederländisch-deutsche Sprachgrenze insbesondere in der Grafschaft Bentheim,* în: „Deutsche Akademie Mitteilungen*, 1930, p. 96—109) despre o secţiune din graniţa lingvistică germană-olandeză.

•Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems,* seventh printing, The Hague — Paris, 1970, p. 89—97 (Capitolul *Socio-Cultural Setting of Language Contact,* subcapitolul *Congruence of Linguistic and Sociocultural Divisions,* paragraful *Types of Congruence).*

tal-ul (de limbă germană)".†††††††††††††††††††† în consecinţă, relaţiile între grupurile de limbă maternă sînt fluide şi limitate ca sferă. Există o mare fluctuaţie a interlocutorilor; mijloacele folosite pentru comunicare sînt în mod frecvent improvizate. Cu toate că interferenţa în vorbire poate fi puternică, ea nu are capacitatea de a se transforma în deprindere. Pe de altă parte, deoarece contactul între limbi stabilit pe baza unui contact între arii geografice implică deplasarea într-un mediu străin, este posibil să se întîlnească lucruri noi şi să se adopte numele lor. De aceea, ne putem aştepta la împrumuturi lexicale sporadice.

Există un tip de diviziune pe limbi în funcţie de aria geografică, în care contactul între grupuri este mai intens: în regiuni izolate, ca aşa-numitele *insule lingvistice* (Sprachinseln) din Europa de dinainte de război, sau ca aşezările rurale de imigranţi din cele două Americi. Cu cît populaţia acestor insule este mai izolată faţă de restul teritoriului sau de patria sa, cu atît ea este mai dependentă de aria înconjurătoare şi, în consecinţă, ne putem aştepta ca interferenţa să fie mai profundă [...]

Corespondenţa între limbă şi arie poate fi tulburată chiar în comunităţile rurale, mai ales cînd acestea se află localizate exact la graniţa lingvistică‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡; în *mediile urbane* se întîlneşte rar o frontieră lingvistică clară. în oraşul elveţian bilingv Biel (franceză şi germană), de exemplu, se pare că nu există nici o graniţă lingvistică topografică.§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Dar desigur, există excepţii. Un oraş cum este Friboug (Elveţia) este împărţit. în cartierul cel mai sudic (în germană Au, în franceză Auge), locuit în majoritate de vorbitori de limbă germană, firmele sînt în germană, funcţionarii de poliţie şi personalul comercial cunosc toţi germana. în timp ce toată partea nordică a oraşului este de limbă franceză, sudul se bucură de o oarecare autarhie lingvistică (germană). De aceea, nu este surprinzător faptul că, la Fribourg, nu se întîlneşte o interferenţă între franceză şi germană de proporţiile celeii de la Biet

Rămîne însă necesitatea de a se întreprinde studii sociolingvistice exacte asupra comunităţilor bilingve urbane, întrucît este evident faptul că oraşele lipsite de un nucleu lingvistic sînt focarele celor mai largi şi profunde contacte între limbi, atît în Lumea Veche cît şi în cea Nouă.

(2) *Limbi indigene şi imigrante.* Separaţia geografică între două grupuri de limbă maternă poate fi anulată prin migraţie, dar depla-

†††††††††††††††††††††† E. Steiner, *Die franzosischen Lehnwdrter in den aiemannischen* Mun- *darten der Schweiz; kulluralhistorisch-linguistische Untersuchung mit etymoiogi- schem Worterbuch,* Viena-Basel, 1921, p. 31, nota 13.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ De exemplu, Wallenried lingă Murten, Elveţia, descris de U. Weinreich *(Research Problems in Bilinguaiism, wîth Special Reierence to Switzerland,* disertaţie nepublicată, Universitatea Columbia, 1951.)

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Cercetări detaliate, casă cu casă, ar putea, totuşi, pune în evidenţă concentrări variabile ale grupurilor de limbă maternă.

sarea unuia din cele două grupuri poate să aibă ca rezultat, în mod frecvent, o nouă diviziune socioculturală, cu caracteristici specifice, însoţită de propriile sale efecte lingvistice tipice. Limba imigrantă, mai degrabă decît cea indigenă, pare să fie mai expusă *interferenţei,* cel puţin din următoarele motive: (a) Noutatea aşezării creează pentru imigranţi nevoia unui vocabular nou adecvat (cf. 2.43, p. 59); (b) Dezorientarea socială şi culturală a imigranţilor subminează rezistenţa din inerţie la un împrumut excesiv în limba lor; (c) întrucît multe grupuri imigrante cuprind o proporţie destul de scăzută de femei, necesitatea căsătoriilor între cele două comunităţi duce la o discontinuitate a tradiţiei lingvistice. Arizona bilingvă, în care există atît imigranţi de limbă spaniolă, nou-veniţi, cît şi ,,vechile familii" indigene, de limbă spaniolă, reprezintă un caz-test deosebit pentru aceste ipoteze. Şi, într-adevăr, în timp ce „vechile familii" continuă să vorbească spaniola — cu preferinţă pentru spaniola standard în ciuda ascendentului englezei, imigranţii şi copiii lor, nerăbdători să vorbească engleza, sînt, în general, neglijenţi cînd se exprimă în limba lor maternă.********** Spaniola ca limbă imigrantă suferă astfel o interferenţă considerabil mai mare din partea englezei decît din partea spaniolei, ca limbă indigenă, coteritorială.

în limbile imigrante, fenomenele de *interferenţă* sînt mai frecvente

(3) *Grupuri culturale sau etnice.* în marea majoritate a contactelor între grupuri care vorbesc limbi materne diferite, grupurile constituie, în acelaşi timp, comunităţi etnice sau culturale distincte.†††††††††††††††††††††† Un asemenea contact produce fenomene de biculturalism (participarea la două culturi), ca şi de bilingvism, difuzinea trăsă-turilor culturale, ca şi a elementelor lingvistice.‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡

Contactul dintre grupuri culturale şi etnice cu limbi diferite produce *interferenţe*

Situaţiile de concordanţă a contactului între culturi şi limbi par să dea naştere la interferenţe de tip lexical-cultural (cf. p. 56 şi urm.). Relaţia între culturile dintr-un anumit ţinut geografic determină ce învaţă un grup de la celălalt şi defineşte lacunele din vocabularul fiecărui grup, care trebuie completate prin *împrumut.* Chiar în cazul transferului masiv de cuvinte, un număr mare de vorbitori pot să nu fie implicaţi şi mărimea relativă a grupurilor nu este, în mod necesar, decisivă; în cele din urmă, „nu există nici un motiv intrinsec [pentru a presupune] că, atunci cînd un grup mare şi unul mic vin în contact, grupul mic va împrumuta mai mult decît cel mare ... O sută de indivizi pot învăţa un lucru nou tot atît de repedeica şi unul singur".§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§

Direcţia *împrumutului* lexical nu depinde de mărimea relativă a grupurilor

Contactul între culturi produce, în mod natural, difuziunea elementelor de cultură atît spirituală cît şi materială. Mai ales partea spirituală a culturii este semnificativă nu numai pentru explicarea împrumutului de vocabular abstract, ci şi a principiilor de selecţie

********** G. C. Barker, *Growing Up in a Biiingual Community,* în: „The Kiva', 1951, 17, p. 17—32.

†††††††††††††††††††††††† Cîteva excepţii sînt discutate în 4.32.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Vezi G. C. Barker *(Growing Up...),* cu privire la biculturalismuJ copiiloT din Tucson, Arizona.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ R. Linton (ed.), *Acculturation in Seven American Indian Tribes,* New York, 1940, p. 499.

şi respingere de vocabular. Rezistenta culturală a întîrziat pentru mult timp adoptarea de către musulmani a jocurilor de noroc, a sistemului de asigurări sau a tiparului.********** [...]

(4) *Religia.* Un tip de diferenţă culturală, şi anume cea religioasă, coincide adesea — singur sau în combinaţie cu alte tipuri — cu o diviziune pe limbi materne [...] In Elveţia, am avut ocazia să observ comunităţi bilingve în care distincţia între limbile materne nu coincide cu nici o altă diferenţă culturală, în afara uneia de confesiune. Mai multe sate din jurul localităţii Murten, de exemplu, cuprind grupuri de limbă germană şi franceză care sînt exclusiv protestante şi, respectiv, catolice. Diferenţa de religie acţionează ca un obstacol mai important decît cel lingvistic pentru integrarea comunelor, astfel încît, în comunele bilingve, dar de aceeaşi confesiune, contactul celor două grupuri de limbă maternă este considerabil mai strîns. în general, un sătean este mai conştient de confesiunea vecinului său decît de limba sa maternă. Nu numai că sînt destul de rare căsătoriile mixte, dar activităţile de fiecare zi sînt şi ele separate după confesiune. Astfel, în satul Courtaman există două hanuri: unul protestant şi altul catolic. Se constată un grad uimitor de independenţă lingvistică şi de monolingvism într-un sat bilingv cum este Wallenried, în care oamenii sînt împărţiţi pe confesiuni (265 locuitori — 51% — cu franceza ca limbă maternă). Unii dintre copii cresc acolo fără să trebuiască să înveţe cealaltă limbă; 41% din vorbitorii de germană elveţiană (Schwyzertiitsch) şi 79% din vorbitorii de limbă franceză din acest sat s-au dovedit a fi monolingvi. Deşi există grupuri mixte de joacă ale copiilor de vîrstă preşcolară (limba comună este franceza), protestanţii şi catolicii au şcoli separate†††††††

zent, în Elveţia. Germanizarea satelor retoromane de-a lungul Rinului, la nord de Chur, pornind din regiuni predominant protestante, a ocolit regiunile compact catolice Domat / Ems şi Rhăziins, dar cuprinde localităţi protestante, cum ar fi Trins, Flims sau Rothenbrunnen. Dimpotrivă, faptul că valea Miistair este protestantă o protejează împotriva ameninţării cu germanizarea, care porneşte dintr-o vale catolică din vecinătate — cea a Engadinului Inferior. Graniţa confesională constituie, în ambele cazuri, o barieră în calea trecerii la o nouă limbă.§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§

(5) *Rasa.* Concordanţa diferenţelor de rasă şi limbă maternă pare semnificativă numai în măsura în care, în unele situaţii, *deosebirea de rasă* consolidează obstacolele în calea căsătoriilor mixte, împie- dicînd în felul acesta, cea mai veche şi mai profundă formă de bilingvism în familie. în Brazilia, de exemplu, diferenţa rasială vizibilă a împiedicat, într-o măsură mai mare, căsătoriile mixte dintre brazilieni şi japonezi, decît pe cele dintre brazilieni şi germani.**********

Diferenţele de rasă împiedic uneori contactul

(6) *Sexul.* Deşi există unele *diferenţe de stil în funcţie de sexul vorbitorului,*†††††††††††††††††††††††††† sînt rare cazurile în care diviziunile lingvistice majore coincid cu diferenţele de sex. Cazul cel mai spectaculos îl constituie, probabil, urmele unei astfel de diviziuni instituite în Antile ca rezultat al capturării femeilor de limbă arawak de către un trib de jefuitori, de limbă carib.‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Contactul dintre grupurile pe sexe este, bineînţeles, atît de extins, încît nici o diferenţă majoră de acest gen nu se poate menţine îndelung. Pe de altă parte, în unele culturi, ca urmare a etichetării unor trăsături lingvistice drept feminine sau masculine, acestea devin imune la transferul în vorbirea celuilalt sex.§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§

Diferenţele de sex nu implică diferenţe

Mai rar, unul dintre sexe poate fi, într-o măsură mai mare, expus contactului cu o a doua limbă. în Macedonia, de exemplu, s-a constatat că femeile aromâne sînt, în majoritate, monolingve, în timp ce soţii lor sînt bi- sau multilingvi.**********

Diferenţele de sex pot fi corelate cu diferenţe în privinţa

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Efectul de separaţie al diferenţelor religioase este uneori destul de mare pentru a susţine cristalizarea unor limbi noi în situaţii de contact, cf. § 4.6.

********** E. W i 11 e m s, *Aspectos da aculturaţâo dos japoneses no Estado São* Paulo, São Paulo, 1948, p. 105.

†††††††††††††††††††††††††† cf. C. T a g 1 i a v i n i, *Modificazionf del linguaggio nella pariata delle donne,* în: *Scritti in onore di Alfredo Trombetti, Milano,* 1936, p. 82—146; O. Jespersen, *Language, its Nature, Development and Origin,* Londra, 1922, p. 237 şi urm.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ F. M. Mul Ier, *Grundriss der Sprachwissenschaft,* Viena, 1879, voi. II, p. 322—349; O. Jespersen, *Language ...,* p. 237 şi urm.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Vezi Jespersen, *ibid.;* R. I. Avanesov, *Ocerki russkoj dialektologii,* I, Moscova, 1949, p. 238; cf., de asemenea, Th. Capidan *(Fărşeroţii, studiu lingvistic asupra aromânilor din Albania,* Bucureşti, 1931, p. 127—132) despre aromânii din Albania; femeile unilingve aveau o fonetică diferită, într-o anumită măsură, de aceea a bărbaţilor plurilingvi; şi E. H. Levy *(Langue d'homme et langue de femme en judeo-allemand,* în: *Melanges Andler,* Strasbourg, 1928) despre anumite diferenţe lexicale între vorbirea bărbaţilor şi a femeilor în idiş.

********** B. Rec a tas, *L'etat actuel du bilinguisme chez Ies macedo-roumains du Pinde et le râie de la femme dans le langage,* Paris, 1934.

(7) *Vîrstă.* Concordanţa dintre grupurile de limbă maternă şi grupurile de vîrstă este manifestarea sincronică a ceea ce reprezintă în plan diacronic trecerea la o nouă limbă (vezi şi § 4.7).††††††††††††††††††††††††††††

Trecerea la o nouă limbă nu este aproape niciodată atît de bruscă încît să întrerupă comunicarea dintre grupurile de vîrstă. Ceea ce apare drept o diferenţă distinctă de generaţie în cadrul limbilor materne în interiorul aceleiaşi familii este proiecţia unei tranziţii gradate de vîrstă şi limbă în cadrul comunităţii. Se poate afirma că aceleaşi motive care îi determină pe membrii unui grup de o anumită vîrstă să adopte o nouă limbă, îi constrîng, de obicei, pe cei din generaţia mai în vîrstă cel puţin să înveţe limba respectivă. Astfel, schimbările lingvistice sînt aproape invariabil precedate de bilingvism general. Dacă sînt, de asemenea, urmate de bilingvism, adică dacă limba pe cale de a ieşi din uz persistă, diferă de la caz la caz. Din păcate, recensămintele nu oferă, de obicei, dovezi directe. Se ştie, de pildă, că, printre descendenţii imigranţilor germani, procentajul persoanelor născute în America din americani, care au indicat germana drept limbă maternă, a fost de 18,7% la recensămîn- tul din 1940; printre imigranţii suedezi, cifra a fost de numai 4,1%. Dacă există o corelaţie pozitivă între numărul persoanelor dintr-un grup etnic care transmite copiilor limba grupului drept limbă maternă, şi numărul total al grupului care învaţă pe copii limba, putem afirma că vechea limbă a ţării de origine este de 1/2 ori mai răspîndită în grupul german decît în cel suedez.

Măsura răspîndirii bilingvismului la nivelul întregului grup sau, mai accentuat, numai la o parte a lui, pare să depindă atît de caracterul brusc al schimbării, cît şi de punctul pînă la care aceasta a progresat. în familiile imigrante americane, de exemplu, de obicei, copiii învaţă engleza cel mai repede şi, la început, ei sînt aceia care apelează la vechea limbă maternă pentru a comunica cu cei mai mari. După o generaţie, nepoţii sînt, de obicei, monolingvi de limbă engleză, iar părinţii şi bunicii sînt aceia care trebuie să schimbe limba folosită, din respect pentru interlocutorii lor.

O limbă pe cale să iasă din uz capătă unele conotaţii specifice şi este folosită în funcţii specifice chiar după ce şi-a pierdut funcţia comunicativă de bază. Ea capătă o anume valoare estetică, în condiţiile trecerii rapide la o nouă limbă. Pe de altă parte, prima generaţie care trece la folosirea unei limbi noi tinde să înveţe limba veche îndeajuns de bine pentru a anula această valoare; astfel, mulţi copii de imigranţi americani cunosc destul limba părinţilor pentru a-i înţelege cînd au ceva de ascuns. Limbile care tind să iasă din uz dezvoltă, de asemenea, foarte uşor asociaţii comice. Coloanele în „patois" din ziarele elveţiene în limba franceză sau secţiunile în germana din Pennsylvania, din anumite jurnale din

†††††††††††††††††††††††††††† In aria elveţiană de trecere de la retoromană la germană, autorul a reuşit să determine statistic procentajul descrescător al persoanelor cu retoromana limbă maternă din grupuri de vîrste din ce în ce mai mici (U. W e i n r e i c h, *Research Problems...).*

Pennsylvania, se limitează, mai ales, la subiecte umoristice. Printre copiii imigranţilor americani, simpla rostire a unui cuvînt în limba părinţilor provoacă rîsul.‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡

Specializarea stilistică a limbii pe cale de a ieşi din uz şi asocierea ei cu experienţele proprii copilăriei duce la împrumutul de elemente lexicale în vorbirea celor mai tineri, mai ales în vorbirea obişnuită, neconstrînsă de considerente legate de statutul social. Cele mai potrivite pentru a fi transferate sînt expresiile idiomatice colorate, greu de tradus, cu încărcături afective puternice, fie ele de mîngîiere, peiorative sau uşor obscene.§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§

în procesul de înlocuire a unei limbi prin alta, direcţia împrumutului lexical este dependent

în mod similar, „noua" limbă poate fi considerată de generaţia mai în vîrstă drept simbol al modei. Aceasta poate conduce, la rîn- dul ei, la un important împrumut în direcţie inversă, cu scopul de a face ca exprimarea să sune mai tinerească, mai modernă sau mai elegantă. în Brazilia, de exemplu, s-a constatat că vorbirea foarte amestecată este o fază în procesul trecerii germanilor de la limba lor maternă la portugheză.********** Ar fi o problemă demnă de luat în seamă în sociolingvistică de a determina corelaţia dintre procesul de ieşire din uz a unei limbi şi proporţia fenomenelor de interferenţă pe care le prezintă.

(8) *Statutul social. Deşi diferenţa de statut social* este adesea un fenomen secundar în raport cu celelalte diferenţieri pe grupuri (de ordin cultural, religios, limbă indigenă faţă de imigrantă), situaţiile de contact lingvistic stabil, în care diferenţa de limbă maternă corespunde direct unei diferenţe de statute sociale între două grupuri autohtone, sînt mai uşor de imaginat decît de descoperit. Un astfel de caz există în Java, unde nobilimea are ca limbă maternă limba *noko,* în timp ce limba maternă a oamenilor simpli este *kromo.*†††††††††††††††††††††††††††† în Irlanda, conform uneia dintre opiniile existente, galeza a supravieţuit multă vreme în păturile de jos ale populaţiei, fără să apară în documente istorice scrise de reprezentanţii autohtoni ai claselor dominante.

Diferenţa de limbă maternă poate corespunde *diferenţei de statut social.*

noko şi *kromo* — idiomuri din

în condiţiile trecerii la o nouă limbă, totuşi, unele grupuri sociale distincte duc adesea după sine restul populaţiei, astfel încît se poate stabili o concordanţă între limba maternă şi poziţia socială, chiar dacă aceasta este numai tranzitorie. Astfel, în multe oraşe germane şi în zone rurale engleze, s-a trecut masiv, [...] excepţie făcînd clasele neprivilegiate, de la dialectele locale la limba standard‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ [...]

în procesul trecerii la o nouă limbă, se constată diferenţe de atitudine condiţionate de statutul social al vorbitorilor. Cf. problema fidelităţii

Indiferent dacă factorul determinant este, în acest caz, un mai mare conservatorism cultural sau ambiţiile sociale mai limitate ale

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Legat de aceasta este faptul observat de M. Swadesh *(Sociologic Notes on Obsolescent Languages,* în: „Internaţional Joumal of American Lin- guistics", 1948, 14, p. 234) că „odată cu adoptarea largă a noii limbi, există anumite grupuri şi personalităţi care persistă mai ales în păstrarea vechii limbi*.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Pentru exemple privind varianta de idiş din America, vezi p. 35, nota 21.

********** E. Willems, A *aculturaţâo dos alemães no Brasil,* Sâo Paulo, 1946, p. 315. C. M. Rosenquist *(Linguistic Changes in the Acculturation oi the Swedes of Texas,* în: „Sociology and Social Research', 1931—32, 16, p. 221—231) observă, în mod similar, că suedeza din Statele Unite, înainte de a fi înlocuită, este influenţată de engleză.

†††††††††††††††††††††††††††† R. P i e r i s, *Bifingualism and Cultura] Marginality,* în: „British Joumal of Sociology*, 1951, 2, p. 330.

unor straturi, se produce o reacţie diferenţiată faţă de o nouă limbă, în ceea ce priveşte rezistenţa social diferenţiată faţă de trecerea la o nouă limbă, vezi § 442.

Este greu să anticipăm cu privire la efectele lingvistice ale unei diviziuni stabile pe limbi în funcţie de starea socială, din cauza lipsei de probe pertinente, dar nu ne putem aştepta ca aceasta să urmeze difuziunea obişnuită din stratul superior către cel inferior, însoţită de infiltrarea expresiilor argotice în sus, fenomene caracteristice tuturor inovaţiilor lingvistice. În situaţiile de trecere la o nouă limbă, interferenţa masivă, ca premisă a trecerii la noua limbă, este atît de generală (vezi p. 95), încît nu depinde aproape deloc de diferenţierea socială. Studiul sociolingvistic atent al unui caz de trecere lentă la o nouă limbă, de preferinţă în medii urbane, social diferenţiate, pare să fie o condiţie necesară pentru elucidarea fenomenelor implicate.

(9) *Ocupaţia.* în cazuri rare, anumite grupuri profesionale_ au limbi proprii; de exemplu, croitorii din Saracatsana din Macedonia§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ sau vînzătorii evrei de vite din Alsacia.********** Acestea sînt cazuri limită, desigur, nici măcar nu este totdeauna clar dacă aceste limbi speciale diferă de limba generală în foarte multe privinţe sau numai în unele secţiuni ale vocabularului. Totuşi, din cauza funcţiei esoterice a limbilor profesionale speciale, valoarea lor depinde de limitarea grupului de iniţiaţi. Aceasta este deci o situaţie rară, în care există rezistenţa la interferenţă din partea vorbitorilor limbii sursă, o împotrivire faţă de „a da cu împrumut" mai degrabă decît faţă de a împrumuta.††††††††††††††††††††††††††††

Sînt care cazurile în care cuvinte individuale pătrund în argoul general.

(10) *Populaţia rurală îaţă de populaţia urbană.* Dintre clasificările lingvistice care coincid uneori cu diferenţele de limbă maternă în situaţiile de contact lingvistic, distincţia urban-rural merită, poate, să fie menţionată ca o *identificare* unică a diferenţelor de ordin social, profesional şi topografic. Difuziunea lingvistică, pornind din centrele urbane spre satele din împrejurimi, a fost de nenumărate ori demonstrată de dialectologi, mai ales de către reprezentanţii şcolii din Marburg a lui Wrede* şi de către Frings.** S-ar părea că

In legătură cu modul de producere a inovaţiei lingvistice şi cu rolul diferenţelor sociale în acest proces, cf. mai

Existenţa unor limbi speciale de folosire a anumite grupuri profesionale: interferenţa este limitată şi rezistenţa la obdin cauza unei *menţinerii* grupului

Iradierea dinspre marile centre politice şi culturale spre celelalte zone, forma principală de „migraţie* a cuvintelor, este unul dintre fenomenele semnalate de J. G i 11 i â r o n, pe baza datelor din ALF. Cf. şi Puşca r i u, *Limba română,* I, Buc., 1940, p. 216—227, în legătură cu absenţa

* W. H e n z e n, *Schriftsprache und Mundarlen,* Zurich—Leipzig, 1938, p. 182—186; L. Bloomfield, *Language,* New York, 1933, p. 51,

această difuziune ar avea loc nu numai atunci cînd inovaţiile spo- radice sînt răspîndite în dialecte similare, ci chiar şi atunci cînd oraşul a trecut la o nouă limbă.

Populaţiile rurale dezvoltă, uneori, o atitudine ostilă (sau cel puţin ambivalenţă) faţă de centrele urbane; efectul acestei atitudini asupra trecerii la o nouă limbă este menţionat în § 4.71. Dacă atitudinile antiurbane pot împiedica difuziunea fenomenelor de interferenţă lingvistică sau nu, în afară de cazurile de trecere la o nouă limbă, rămîne de determinat prin investigaţii sociolingvistice empirice.

Acest i^pt nu este valabil pentru comunităţile rurale moderne. Cf. amploarea pătrunderii limbii standard la sate, în ţara noastră. Pentru exemple, cf. B. Caza

John J. Gumperz

COMUNITATEA DE VORBIRE*

Deşi nu toate modurile de comunicare sînt lingvistice, limba este, desigur, mijlocul de comunicare cel mai puternic şi mai multilateral; toate grupările umane cunoscute dispun de o limbă. Spre deosebire de alte sisteme de semne, sistemul verbal, prin rafinamentul subtil al structurii sale gramaticale şi semantice, poate să se refere la o mare varietate de obiecte şi concepte. în acelaşi timp, interacţiunea verbală este un proces social, în care enunţurile sînt selectate în concordanţă cu normele şi cerinţele recunoscute din punct de vedere social. Rezultă că fenomenele lingvistice sînt analizabile atît în contextul limbii înseşi, cît şi în contextul mai larg al comportamentului social. în analiza formală a limbii, obiectul atenţiei este un anumit corpus de date lingvistice, abstras din împrejurările în care apare, şi studiat, în primul rînd, din punctul de vedere al funcţiei referenţiale. în analiza fenomenelor lingvistice într-un univers definit din punct de vedere social, se studiază însă folosirea limbii, întrucît aceasta reflectă norme de comportament mai generale. Acest univers este *comunitatea de vorbire:* orice colectivitate umană, caracterizată de interacţiunea regulată şi frecventă prin intermediul unui corpus comun de semne verbale şi

Dublul aspect al limbii: (a) ca formă: sistem de semne cu structură proprie; (b) ca funcţionare: parte constitutivă .

Definiţia *comunităţii verbale*

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ T h. C a pi d an, *Le bilinguisme chez Ies Roumains,* în: „Langue et littă- rature', 1944, 1, p. 73—94; D. J. G e o r g a c a s, *Peri tes katagoges ton Sarakatsa- naion kai tou onomatos auton, în:* „Archives of the Thracian Language and Folklore Thesaurus", 1945/46, 12, p. 65—128; 1948/49, 14, p. 193—270. Formaţii lingvistice similare au fost descoperite de O. K e 11 e r *(Die Geheimsprache der wandernden Kesselilicker der Val Colla, Tessin,* în: „Volkstum und Kultur der Romanen', 1934, 7, p. 55—81) la Ticino, Elveţia.

********** Limbajul lor criptic, o dezvoltare a idiomului idiş occidental, este denumit de ei boălekondeă. El va fi descris de autor într-o lucrare viitoare.

†††††††††††††††††††††††††††† în domeniul aculturaţiei, opoziţia faţă de „a da cu împrumut'[1], datorată naturii elementului cultural, este ilustrată prin fenomene ca: monopoluri, patente, dip'omaţie secretă; cf. G. Devereux şi E. M. L o e b, *Antagonistic Accul- tuiation,* în: „American Sociological Review'', 1943, 8, p. 134 şi urm.

• G. F. Wrede (ed.), *Deutsche Dialektgeographie,* voi. 1—40, 1908—1941. " cf. H. Aubin, Th. Frings şi J. MulJer, *Kulturstromungen und Kul- tuirovinzen in den Rheinlanden,* Bonn, 1926.

separată de colectivităţi similare prin diferenţe semnificative în folosirea limbii.

Cele mai multe grupări cu o anumită stabilitate, fie ele mici grupuri legate prin contact direct, naţiuni moderne, divizibile în sub- regiuni mai mici, sau chiar asociaţii profesionale şi mici grupuri locale — pot fi considerate drept comunităţi de vorbire, dacă prezintă particularităţi lingvistice care se pretează unui studiu special. Comportamentul verbal al unor asemenea grupuri constituie totdeauna un sistem. El trebuie să se bazeze pe *un număr Unit de reguli gramaticale,* care stau la baza producerii frazelor formate corect, fiindcă altfel mesajele ar fi ininteligibile. Descrierea unor asemenea reguli este condiţia premergătoare studiului tuturor tipuri-

Comunicarea informaţiei referenţiale presupune existenţa unei gramatici

’John J. Gumperz, The Speech *Communily,* In: *Language in Social Groups,* Stanford, California, 1971, p. 114—128.

lor de fenomene lingvistice. Dar acesta este numai punctul de plecare în analiza sociolingvistică a comportamentului lingvistic.

Regulile gramaticale stabilesc graniţele a ceea ce este acceptabil din punct de vedere lingvistic. De exemplu, ele ne dau posibilitatea să identificăm „How do you do?", „How are you?" şi „Hi" drept fraze care aparţin englezei americane şi să respingem altele ca „How do you" şi „How you are?". Totuşi, vorbirea nu este con- strînsă numai de reguli gramaticale. Alegerea realizată de un individ între mai multe alternative admise într-o anumită situaţie de vorbire ne poate dezvălui proveniența sa familială şi aspiraţiile sale sociale, ne permite să-l identificăm ca fiind din sud sau din nord, dintr-o aşezare urbană sau rurală, ca pe un membru al claselor instruite sau mai puţin instruite, şi poate chiar să ne indice dacă el vrea să fie prietenos sau distant, familiar sau reverenţios, superior sau inferior.

După cum inteligibilitatea presupune reguli gramaticale de bază, *comunicarea informaţiei sociale* presupune existenţa unor relaţii sistematice între folosirea limbii şi structura socială. înainte de a judeca intenţia socială a unui vorbitor, trebuie să ştim ceva despre normele care stabilesc diferitele alternative acceptate din punct de vedere lingvistic, pentru categorii diferite de vorbitori; aceste norme diferă după subgrupuri şi după medii sociale. Oriunde se pot forma- liza relaţiile dintre selecţia lingvistică şi regulile care stabilesc ce este adecvat din punct de vedere social, acestea ne permit să grupăm formele lingvistice relevante ca dialecte, stiluri şi limbaje profesionale distincte. Studiul sociolingvistic al comunităţilor de vorbire se ocupă de asemănările şi diferenţele lingvistice dintre aceste varietăţi de limbaj.

In societăţi omogene din punct de vedere lingvistic, mărcile verbale ale distincţiilor sociale tind să se limiteze la trăsături marginale din punct de vedere structural, de fonologie, sintaxă şi vocabular, în alte părţi, ele pot fi reprezentate atît de limbi literare standard cît şi de dialecte locale, divergente din punct de vedere gramatical. în multe societăţi multilingve, alegerea unei anumite limbi are aceeaşi semnificaţie ca şi selecţia dintre alternativele lexicale în societăţi omogene din punct de vedere lingvistic. în asemenea cazuri, pot fi necesare două sau mai multe gramatici, pentru acoperirea întregii game de expresii acceptabile din punct de vedere lingvistic, care servesc redării unor semnificaţii sociale.

Indiferent de diferenţele lingvistice dintre ele, varietăţile folosite într-o comunitate de vorbire formează un sistem, pentru că sînt legate de un set comun de norme sociale. Deci ele pot fi clasificate după folosire, origini şi relaţia dintre vorbire şi acţiunea socială pe în comunitatea lingvistică respectivă.

Orientarea istorică în primele studii

Caracterul sistematic al varietăţilor folosite într-o anumită co- *munitaie.Cf. şi* care o reflectă. Ele devin indici ai modelelor sociale de interacţiune, noţiunea de *matrice a codurilor* (Glosar).

Activitatea lingvistică sistematică de teren a început la mijlocul secolului al XIX-lea. înainte de 1940, cele mai cunoscute studii se ocupau de dialecte, limbaje speciale, limbi naţionale, *aculturaţie* şi difuzare lingvistică.

Dialectologia. Dialectologii au fost printre primii care au studiat comunităţile de vorbire‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, care au notat pe hărţi distribuţia formelor de vorbire familiare, în societăţi în care limbile literare standard erau germana, franceza, engleza, poloneza şi alte limbi standard importante. Cartografiind trăsăturile relevante de pronunţare, gramatică şi vocabular sub forma *isogloselor,* ei au trasat, în detaliu, amploarea şi răspîndirea schimbărilor deprinderilor lingvistice, atestate istoric. Isoglosele au fost grupate (cîte două sau mai multe) în mănunchiuri şi apoi cartografiate; după forma geografică a unor asemenea mănunchiuri de isoglose, a fost posibil să se distingă *ariile locale,* centre din care iradiază inovaţiile în regiunile înconjurătoare,- *zonele arhaice,* regiuni unde erau încă folosite forme cunoscute pînă atunci numai din texte vechi; şi *zonele de tranziţie,* arii de diversitate internă, marcate prin coexistenţa formelor lingvistice, strîns legate de centre de inovaţie concurente.

Isoglosele delimitează ariile în care se înregistrează aceeaşi pronunţare, aceeaşi formă morfologică şi aceeaşi denumire a unei noţiuni. Uneori se distinge între *jsofone, isomorfe* şi *isolexe.* Principiile de interpretare a materialului cuprins în hărţile dialectale au fost formulate de J. G i l- 1 i e r o n. Pornind de la observaţiile lui G i 11 i â- r o n referitoare la modul de răspîndire a inovaţiilor, M. B a r t o 1 i a creat o teorie a ariilor lingvistice, fundamentînd aşa-numita

Analiza pe aceste direcţii a arătat clar importanţa factorilor sociali în schimbarea lingvistică. Distribuţia modelelor de vorbire rurală s-a dovedit a fi legată direct de factori ca graniţele politice în secolele precedente, reţelele comerciale tradiţionale, răspîndirea mişcărilor religioase importante etc. Astfel, dialectologia a devenit o sursă importantă de mărturii pentru istoria socială.

Limbajele speciale, limbile clasice

Alţi cercetători s-au ocupat de limbile unor grupuri minoritare, specializate profesional, de jargoanele meseriilor, argourile secrete etc. Unele, cum ar fi idiomul romani al ţiganilor şi limba idiş folosită de evrei, sînt limbaje de import, care supravieţuiesc ca insule lingvistice, înconjurate de alte limbi. Vorbitorii tind să fie bilingvi, folosind idiomul lor pentru comunicarea între ei şi limba majorităţii pentru interacţiunea cu cei din exterior.

Distincţia lingvistică poate proveni şi din procese aparent intenţionate de distorsiune. O formă foarte obişnuită de limbă secretă, întîlnită în multe societăţi tribale şi complexe, realizează neinteligibilitatea printr-un joc verbal cu vorbirea majorităţii, prin care elementele fonetice sau gramaticale sînt sistematic reordonate. ,,Pig Latin", limbajul folosit de elevii englezi, în care consoanele iniţiale sînt trecute la sfîrşitul cuvîntului şi urmate de ,,-ay", este un exemplu relativ simplu al acestui proces. Argourile hoţilor, al grupurilor de tineri şi jargonul măscăricilor ambulanţi şi al altor gru-

Cf. şi A. D a uz a t, *Les argots. Caracteres, evolution, influence,* Paris,

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡

puri profesionale obţin rezultate similare atribuind sensuri speciale unor substantive, verbe şi adjective obişnuite.

Cu toate asemănările, limbile clasice administrative şi liturgice — ca latina în Europa medievală, sanscrita în Asia de sud, araba în Orientul Apropiat — nu sînt, în mod obişnuit, tratate ca limbaje speciale, din cauza prestigiului tradiţiilor culturale cu care sînt puse în legătură. Ele sînt destul de deosebite de vorbirea populară şi adesea nu au legătură cu aceasta, iar eticheta şi ritualul deosebit ce însoţesc folosirea lor pot fi învăţate numai printr-o pregătire specială îndelungată. Instrucţiunea poate veni numai de la profesori particulari şi se limitează la puţini privilegiaţi, care dispun de statutul social şi de resursele financiare necesare. Cunoaşterea acestor limbi în societăţile tradiţionale în care sînt folosite se limitează, în conse- cienţă, la elita relativ restrînsă, care tinde să menţină controlul deprinderilor sale lingvistice cam în acelaşi fel în care breslele luptă pentru controlul exclusiv asupra deprinderilor lor meşteşugăreşti.

Limbile literare standard ale statelor naţionale moderne tind, pe de altă parte, să reprezinte vorbirea majorităţii. De regulă, ele îşi au originea în ridicarea unor dialecte locale diferite, care s-au identificat cu elita urbană şi, cu timpul, au înlocuit vechile limbi administrative. Codificarea scrierii şi gramaticii prin dicţionare şi răspîndi-rea acestor informaţii prin sistemul de şcoli publice sînt caracteristice societăţilor cu limbă standard. Folosirea mijloacelor de comunicare în masă şi prestigiul vorbitorilor tind să îndepărteze idiomurile de izvoarele lor,- asemenea idiomuri înlocuiesc, în final, multe dialecte locale şi limbaje speciale preexistente.

Aculturaţia lingvistică, schimbarea de cod lingvistic

Oriunde două sau mai multe comunităţi de vorbire întreţin un contact prelungit în cadrul unui cîmp larg de comunicare, există curente de difuziune care se încrucişează. Rezultatul este formarea unei *Sprachbund,* cuprinzînd un grup de variante care coexistă în spaţiul social, ca dialecte, limbi vecine distincte sau limbaje speciale, împrumutul sistematic pe perioade lungi creează, în cadrul unor astfel de grupuri, asemănări de structură lingvistică ce tind să mascheze diferenţele genetice preexistente; un exemplu des citat este subcontinentul sud-asiatic unde vorbitorii limbilor indo-ariene, dravidiene şi *munda* prezintă toţi suprapuneri semnificative în deprinderile lor lingvistice.

Se pare că substantivele la singular, verbele şi adjectivele sînt difuzate cel mai rapid, adesea ca urmare a unei varietăţi de inovaţii tehnologice şi de curente culturale sau religioase. Pronunţarea şi ordinea cuvintelor sînt, de asemenea, afectate frecvent. Nivelul structurii fonologice şi gramaticale (adică nucleul structural al unei limbi) este, totuşi, mai rezistent la schimbare şi cuvintele împrumutate tind să fie adaptate structurilor limbii care le primeşte. Dar barierele lingvistice care se opun difuziunii nu sînt niciodată absolute şi, în situaţii de contact extensiv — cînd două sau mai multe limbi sînt folosite sistematic pentru necesităţile curente —, chiar nucleele gramaticale pot fi afectate.

Fenomenele de *Sprachbund* (unitate lingvistică) descrise deseori prezintă unor trăsături lingvistice comune în limbi neînrudite genetic dar situate în vecinătate geografică, ca urmare a convieţuirii îndelungate a vorbitorilor. Astfel, unii cercetători consideră că română, albaneza, bulgara, neogreaca, şi, într-o măsură mai mică, turca alcătuiesc asa-numita „uniune lingvistică balcanică".

In India. Cf şi Cap. 14 *Limbile munda* reprezintă una dintre cele mai vechi grupuri lingvistice din India. Ele sînt vorbite astăzi în regiunea centrală a acestei ţări,

Influenţa între culturi atinge un punct maxim în cazul limbilor pidgin şi creole, aceste idiomuri combinînd elemente ale mai multor limbi distincte. Aceşti hibrizi apar, în mod tipic, în societăţile coloniale sau în marile centre comerciale, unde muncitorii, rupţi de mediile lor originare de limbă, sînt nevoiţi să muncească în strînsă cooperare cu vorbitori de limbi diferite. Influenţa între culturi poate da naştere, de asemenea, la schimbarea de cod lingvistic: abandonarea unei limbi materne în favoarea alteia. Acest fenomen apare cel mai frecvent cînd se amestecă două grupuri, ca în cazul absorbţiei tribale, sau cînd grupuri minoritare preiau cultura majorităţii înconjurătoare.

Cu toate că cele mai multe cercetări asupra comunităţilor de vorbire, întreprinse pînă în 1970, au fost orientate istoric, aceia care studiază comunităţile de vorbire se deosebesc în mod evident de cei preocupaţi de analiza textelor. [...]

Două orientări în problema diversificării lingvistice: teoria „arborelui genealogic"

Astfel, în timp ce adepţii punctului de vedere genetic au privit distribuţia limbilor moderne ca rezultat al segmentării vechilor unităţi în subgrupe mai noi şi mai mici, difuzionistii au văzut în comunitatea de vorbire un cîmp dinamic de acţiune, în care schimbările fonetice, împrumuturile, amestecul limbilor şi schimbarea de cod lingvistic apar toate datorită forţelor sociale şi în care originea genetică este secundară faţă de aceste forţe. în ultimii ani, lingvistii au început să conceapă cele două teorii ca fiind complementare. Ipoteza uniformităţii protolimbilor este privită ca o abstracţiune, necesară pentru a explica regularităţile existente ale schimbării fonetice, şi este considerată extrem de folositoare pentru a elucida relaţiile preistorice de lungă durată, mai ales de cînd curentele opuse de difuziune, de scurtă durată, tind să se anuleze reciproc. Pe de altă parte, studiile asupra comunităţilor de vorbire pot explica mai bine schimbările relativ recente.

Caracterul complementar al celor două teorii.

Comportament lingvistic şi comunicare socială

Deplasarea accentului de la problemele istorice la cele sincronice, în ultimele trei decenii, a produs unele schimbări fundamentale în teoriile noastre despre limbă, avînd ca rezultat crearea unui corpus de tehnici analitice complet noi. Văzute în lumina acestor noi cunoştinţe, studiile anterioare asupra comunităţii de vorbire sînt supuse unei critici aspre, atît pe baza metodologiei lingvistice, cît şi a celei sociologice. De aceea, pentru cîteva timp, lingvistii orientaţi spre analiza formală le-au acordat prea puţin interes. Totuşi, studiile structurale mai recente arată că această critică nu afectează conceptul de bază al comunităţii de vorbire definite ca un cîmp de acţiune, în care distribuţia variantelor lingvistice este o reflectare a faptelor sociale. Relaţia între asemenea variante, atunci cînd acestea sînt clasificate în termenii uzajului şi nu în cei ai caracteristicilor pur lingvistice, poate fi analizată în două direcţii: cea *dialectală* şi cea *suprapusă.*

In raport cu uzajul, se disting două tipuri de variante ale limbii: *dialectale şi*

Relaţiile dialectale sînt cele în care diferenţele separă idiomurile grupurilor locale (de exemplu, limba vorbită acasă între membrii unei familii) de acelea ale altor grupuri, în cadrul aceleiaşi culturi

mai largi. Deoarece această clasificare se referă la uzaj mai mult decît la trăsături lingvistice inerente, relaţiile între limbile minorităţii şi vorbirea majorităţii (de exemplu, între galeză şi engleză, în Marea Britanie, sau franceză şi engleză, în Canada) şi între limbi distincte, întîlnite în zonele de contact intertribal intens (de exemplu, în Africa modernă) pot fi, de asemenea, considerate ca dialectale, deoarece prezintă caracteristici asemănătoare relaţiei existente între dialectele aceleiaşi limbi.

Distincţia *limbă/dialect* nu este relevantă din punct de vedere al uzajului.

Dacă variaţia dialectală se leagă de deosebiri de origine geografică şi mediu social, variaţia suprapusă se referă la deosebirile între diferitele tipuri de activităţi desfăşurate în cadrul aceluiaşi grup. Limbajele speciale descrise mai sus formează o extremă lingvistică, dar deosebiri similare de uzaj se întîlnesc în toate comunităţile de vorbire. Limba discursurilor oficiale, a ritualului religios sau a discuţiilor tehnice, de exemplu, nu este niciodată aceeaşi cu cea folosită în conversaţia obişnuită între prieteni, pentru că fiecare constituie un stil care îndeplineşte anumite necesităţi de comunicare, într-o oarecare măsură, mărcile lingvistice ale unor astfel de activităţi sînt legate direct de cerinţele lor tehnice de precizie. Discuţia ştiinţifică, de exemplu, cere termeni definiţi în mod precis şi o limitare strictă a folosirii lor. Dar în alte cazuri, ca în saluturi, formule de adresare sau în alegerea între ,,isn't“ şi „ain't", determinantul principal este relaţia socială dintre vorbitori şi nu necesitatea de comunicare. Alegerea lingvistică, în aceste cazuri, este limitată de *bariere sociale-,* existenţa unor asemenea bariere evidenţiază însemnătatea studiului sociolingvistic al variantelor suprapuse.

Stilul este definit ca variantă a limbii determinată de situaţia de comunicare.

Noţiunea de *bariere sociale* trebuie înţeleasă într-un sens mai larg. La se poate referi nu numai la diferenţele de statut social dintre interlocutori, specifice societăţilor împărţite în clase antagoniste, dar şi la diferenţele legate de vîrstă, de poziţia obligaţiile activitatea productivă, în familie etc., precum şi la toate acele

Această distincţie între variantele dialectale şi cele suprapuse înlătură dihotomia lingvistică obişnuită între variantele distribuite geografic şi social, întrucît dovezile indică faptul că structurile actuale de domiciliu sînt mai puţin importante, ca determinanţi ai distribuţiei, în comparaţie cu structurile de interacţiune socială şi cu uzajul. De aceea, se pare că nu este nevoie să trasăm distincţii conceptuale pe această bază.

Descrierile variaţiilor dialectale şi suprapuse se leagă, în primul rînd, de grupuri sociale. Nu toţi indivizii dintr-o comunitate de vorbire au control egal asupra tuturor variantelor suprapuse în circulaţie. Controlul resurselor de comunicare diferă mult după poziţia individului în sistemul social. Cu cît sfera sa de activitate este mai restrînsă, cu atît mai omogen este mediul social în care el interacţio- nează şi cu atît mai mică nevoia lui de dezinvoltură verbală. Astfel, gospodinele, fermierii şi muncitorii, care întîlnesc rar persoane străine, folosesc, în general, o gamă restrînsă de stiluri de vorbire, în timp ce actorii, vorbitorii publici şi oamenii de afaceri stăpînesc cea mai largă gamă de stiluri. Faptul că asemenea distincţii de la individ la individ se întîlnesc atît în societăţi multilingve cît şi în societăţi omogene din punct de vedere lingvistic arată că afirmaţia obişnuită, care identifică bilingvismul cu rezultate slabe la testele de inteligenţă, trebuie să fie neapărat reexaminată, pentru că se bazează, în primul rînd, pe studiile unor grupuri neprivilegiate. în lucrări recente se arată, de fapt, că incapacitatea unor grupuri închise de a folosi cu uşurinţă limba este un factor major care explică eşecurile copiilor în sistemul de şcoli publice.

Cf. B,

Atitudini faţă de alegerea lingvistică

Normele sociale ale *selecţiei lingvistice* variază de la o situaţie la alta şi de la o comunitate la alta. Regularităţi în atitudinea faţă de anumite variante de vorbire apar, totuşi, în anumite societăţi, şi necesită un comentariu special aici. Argourile hoţilor, jargoanele de grup etc. servesc, în mod tipic, ca mecanism de menţinere a graniţelor de grup, ale căror caracteristici lingvistice sînt rezultatul consensului neoficial de grup şi sînt supuse unei schimbări continue, ca răspuns la schimbarea atitudinilor. Indivizii sînt acceptaţi ca membri ai grupului în măsura în care vorbirea lor se conformează practicilor la modă.

Condiţionarea socială a *selecţiei variantelor lingvistice* (argouri, jargoane, limbi tribale, limbi clasice

Atitudini asemănătoare de excludere sînt predominante în cazul multor limbi tribale, vorbite în arii de contact cultural, în care alte idiomuri suprapuse servesc ca mijloc de comunicare publică. Limba tribală este aici, într-un fel, asemănătoare cu un ritual secret, pentru că trebuie păzită de străini, atitudine care, adesea, face dificilă pentru cercetătorii ocazionali culegerea unor informaţii sigure despre distribuţia lingvistică în asemenea arii.

Din cauza etichetei lingvistice elaborate şi a convenţiilor stilistice de care sînt înconjurate, limbile clasice, liturgice şi administrative funcţionează cam în acelaşi fel ca limbile secrete. Stăpînirea convenţiilor poate fi mai importantă pentru succesul social decît cunoaşterea efectivă a informaţiei răspîndite prin aceste limbi. Dar, spre deosebire de variantele menţionate mai sus, normele de adecvare sînt explicite, în limbile clasice; aceasta le permite să rămînă neschimbate timp de mai multe generaţii.

Dimpotrivă, atitudinea faţă de limbile pidgin, limbile de comerţ şi alte mijloace asemănătoare de comunicare între grupuri tinde să fie o atitudine de tolerare. În aceste cazuri, se acordă puţină atenţie mărcilor lingvistice ale adecvării sociale. Funcţia unor astfel de limbi este să uşureze contactul între grupuri, fără a realiza o coeziune socială corespunzătoare; şi, ca rezultat, comunicarea în aceste limbi tinde să se restrîngă strict la anumite subiecte sau tipuri de interacţiune. Ele nu servesc, de regulă, ca mijloc pentru relaţii prieteneşti personale.

Vorbim de *fidelitate faţă de limbă* cînd o variantă literară capătă prestigiu ca simbol al unui grup naţional anumit sau al unei anumite mişcări sociale. Fidelitatea faţă de limbă tinde să unească diversele grupuri locale şi clase sociale, ai căror membri pot continua să vorbească idiomul lor în cercul familial. Idiomul literar este folosit pentru citit şi pentru interacţiunea publică şi reprezintă tradiţia culturală a unei naţiuni sau un sector al acesteia. Indivizii îl utilizează ca simbol al apartenenţei lor la o sferă mai largă de idealuri politice decît aceea reprezentată de familie sau de grupul de rudenie.

Fidelitatea faţă de limbă. Pentru probleme similare cu cele discutate

Fidelitatea faţă de limbă poate să devină o problemă de dezbatere politică într-o societate în curs de modernizare, în momentul în care grupuri minoritare, pînă atunci izolate din punct de vedere social, sînt mobilizate. Cererile lor de participare mai directă la treburile politice sînt adesea însoţite de cereri de reformă a limbii sau de re- scriere a codului oficial mai vechi, în idiomul lor literar. [...] înlocuirea unui cod oficial mai vechi cu un alt idiom literar, în societăţile în curs de modernizare, poate să reprezinte înlocuirea unei elite recunoscute printr-un grup ce se ridică. [...]

Conflictul cu privire la fidelitatea faţă de limbă poate să afecteze chiar inteligibilitatea mutuală, ca atunci cînd afirmaţiile vorbitorilor că nu se înţeleg între ei reflectă, în primul rînd, atitudini sociale, şi nu faptul lingvistic. în alte cazuri, diferenţe lingvistice serioase pot fi trecute cu vederea, cînd vorbitorii minoritari sînt fideli faţă de un standard foarte diferit de idiomul lor. în multe părţi din Alsacia- Lorena, de exemplu, vorbitorii dialectelor germane par să nu ţină seama de faptul lingvistic şi manifestă fidelitate mai degrabă faţă de franceză decît de germană.

*Distribuţia varietăţilor** Varietăţile suprapuse şi cele dialectale coincid rar ca răspîndire geografică. Cea mai mare diversitate lingvistică o găsim la nivelul populaţiilor locale, tribale, rurale, şi al claselor urbane de jos. Ariile tribale constituie, în mod tipic, o aglomeraţie de limbi distincte, în timp ce distincţia vorbirii locale ia, la multe naţiuni moderne, forma unui lanţ dialectal, în care vorbirea fiecărei localităţi este asemănătoare cu aceea a aşezărilor alăturate şi în care diferenţele de vorbire cresc proporţional cu distanţa geografică. Variaţia la nivel local este depăşită de răspîndirea considerabil mai largă a varietăţilor suprapuse, care servesc ca mijloc de comunicare supralocală. Latina, în Europa medievală, şi araba, în Orientul Apropiat, sînt exemple extreme de răspîndire supralocală. Totuşi, uniformitatea la nivelul suprapus este, în cazul lor, realizată cu preţul unor goluri mari în canalele de comunicare internă. *Limbile standard* tind să fie ceva mai restrînse ca răspîndire geografică decît limbile clasice, din cauza relaţiei lor cu dialectele locale. Spre deosebire de o societate în care limbile clasice sînt folosite ca varietăţi suprapuse, o societate cu limbă standard dispune totuşi de canale de comunicare internă mai bine dezvoltate, în parte, din cauza omogenităţii ei lingvistice mai mari şi, în parte, datorită fidelităţii interne faţă de limba pe care o evocă.

De fapt, acolo unde limbile standard sînt bine stabilite, ele acţionează ca referent esenţial, care determină asocierea unui dialect local dat cu o limbă sau alta. Aceasta poate să aibă ca rezultat situaţia anormală în care două dialecte asemănătoare din punct de vedere lingvistic, despărţite de o graniţă politică, sînt privite ca aparţinînd unor limbi diferite, nu datorită unor diferenţe lingvistice inerente, ci pentru că vorbitorii lor acordă fidelitate lingvistică unor standarde diferite. Graniţele de limbă, în asemenea cazuri, se definesc, pe de o parte, cu ajutorul criteriilor sociale, pe de altă parte, cu ajutorul criteriilor lingvistice.

Repertorii verbale

Totalitatea variantelor dialectale şi a celor suprapuse care se folosesc în mod regulat într-o comunitate formează *repertoriul verbal* al acelei comunităţi. Dacă graniţele unei limbi, aşa cum este înţeles acest termen de obicei, pot sau nu să coincidă cu cele ale unui grup social, repertoriile verbale sînt întotdeauna specifice unor anumite

Limbile standard se constituie pe baza unui anumit dialect, îngrobind însă şi trăsături din alte dialecte. Cf. de exemplu, cazul românei standard, care s-a constituit pe baza dialectului din nordul Munteniei, dar preluînd şi trăsături din celelalte dialecte.

Limbile clasice sînt mijloace de comunicare supralocale în arii foarte largi.

Mai precis, este vorba despre cîteva tipuri social-politice şi istorice. Olandeza, de exemplu, nu se deosebeşte de dialectele germane mai mult

*Ostilaţia terminologică: *variantă/varietate* îi aparţine autorului, care foloseşte termenii *variant* şi *variety.*

populaţii. Fiind un concept analitic, repertoriul verbal ne permite să stabilim relaţii directe între constituenţii săi şi complexitatea socio- economică a comunităţii.

Această relaţie se măsoară în termenii a două concepte: *gamă lingvistică* şi grad de *compartimentare.* Gama lingvistică se referă la distanţa lingvistică internă între varietăţile constituente, adică la suma totală de diferenţiere pur lingvistică existentă într-o comunitate, distingînd astfel comunităţi multilingve, multidialectale şi omogene. Compartimentarea se referă la rigiditatea cu care aceste varietăţi sînt despărţite între ele, fie după dimensiunea suprapusă, fie după cea dialectală. Prin urmare, vorbim de *repertorii compartimentate* cînd se folosesc mai multe limbi, fără ca acestea să fie amestecate, cînd dialectele sînt separate între ele prin mănunchiuri clare de isoglose sau cînd limbajele speciale sînt deosebite clar de alte forme de vorbire. Pe de altă parte, vorbim de *repertorii iluide* cînd tranziţiile dintre dialecte alăturate sînt gradate sau cînd un stil de vorbire se combină cu altul în aşa fel, încît e greu să trasezi graniţe clare.

Cf. şi K,

Distincţia între *repertorii compartimentate* şi

Iniţial, *gama lingvistică* a unui repertoriu este funcţie de limbile şi de limbajele speciale folosite înainte de contact. Dar după o anumită perioadă de contact, gama lingvistică devine dependentă de totalul interacţiunilor interne. Cu cît este mai mare frecvenţa interacţiunii interne, cu atît mai mare este tendinţa spre inovaţii care apare într-o parte a comunităţii de vorbire, pentru a se difuza în tot cuprinsul ei. Astfel, acolo unde fluxul comunicării este dominat de un singur centru important — de exemplu, aşa cum Parisul domină Franţa centrală —, gama lingvistică este relativ mică. Pe de altă parte, fragmentarea politică este asociată cu diversitatea limbilor sau a dialectelor, ca în Germania de sud, dominată timp îndelungat de multe principate mici, semiindependente.

Gama lingvistică şi compartimentarea repertoriilor sînt determinate de frecvenţa de interacţiune şi de

Frecvenţa generală de interacţiune nu este, totuşi, singurul determinant al uniformităţii. în societăţi foarte stratificate, vorbitorii limbilor sau dialectelor minoritare trăiesc, de obicei, alături, făcînd comerţ, schimbînd servicii şi menţinînd adesea un contact social regulat, ca patron şi angajat sau stăpîn şi servitor. Totuşi, în ciuda acestui contact, ei tind să-şi păstreze propriile lor limbi, ceea ce sugerează existenţa unor norme sociale care limitează libertatea intercomunicării. Compartimentarea reflectă asemenea norme sociale. Natura exactă a acestor bariere sociolingvistice nu este clar înţeleasă, cu toate că literatura recentă sugerează noi căi de cercetare.

Constatăm, de exemplu, că limbile separate se menţin mai bine în sisteme tribale închise, în care legăturile de rudenie domină toate activităţile. Pe de altă parte, limbajele speciale distincte din punct de vedere lingvistic apar deplin dezvoltate în societăţi foarte stratificate, în care diviziunea muncii este menţinută prin barierele definite rigid ale statutului atribuit. Cînd schimbarea socială produce distrugerea structurilor sociale tradiţionale şi formarea unor noi legături, ca în cazul urbanizării şi al colonializării, barierele lingvistice între varietăţi sînt distruse şi ele. Societăţile care se schimbă rapid prezintă, în mod tipic, sau tranziţia gradată între stilurile de vorbire sau, cînd comunitatea este bilingvă, o serie de varietăţi intermediare, care fac tranziţia între extreme.

TIPURI DE COMUNITĂŢI LINGVISTICE§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§

Discutarea critică a conceptiei structurale despre limba ca sis-

Comparaţiile între comportamentul lingvistic şi cel social au fost stînjenite de faptul că studiile antropologice şi cele lingvistice se bazează rareori pe corpusuri comparabile de date. In timp ce descrierea antropologului se referă la comunităţi specifice, universul analizei lingvistice este o singură limbă sau un dialect, o colecţie de semne verbale abstrase din totalitatea comportamentului de comunicare, pe baza anumitor asemănări structurale sau genetice. Desigur, studiile asupra unor limbi izolate variază mult ca sferă. Ele se pot ocupa de vorbirea unui mic grup de vînători şi de culegători, de dialectul unui sat sau de limba literară folosită de mai multe sute de milioane de vorbitori. Dar, în general, în selectarea datelor de studiat, lingviştii acordă mai multă importanţă relaţiilor genetice şi omogenităţii structurale decît contextului social. Concepem engleza ca un tot unitar, deşi un corpus tipic poate cuprinde texte provenind din regiunile rurale ale Angliei, din societatea urbană a S.U.A., din Australia sau chiar din foste teritorii coloniale din Asia sau Africa.

Mai mult, procesul analizei lingvistice este orientat către descoperirea întregurilor unitare, structural omogene.********** Variantele stilistice, împrumuturile etc. nu sînt excluse din gramatici, dar procedeele tradiţionale de anchetă nu sînt destinate să măsoare sfera lor totală†††††††††††††††††††††††††††† şi există tendinţa de a le exila în categoria cunoscută sub numele de variaţie liberă. Efectul unor asemenea proceduri este selectarea unei singure varietăţi‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ ce caracterizează comportamentul verbal cotidian. Această unică varietate este apoi considerată reprezentativă pentru întreaga limbă sau pentru întregul dialect.

Abstracţiunile structurale de acest fel sînt suficient de adecvate atîta timp cît interesul este limitat la universaliile lingvistice sau la tipologia lingvistică şi la reconstrucţia comparativă. Ele au revoluţionat teoriile noastre despre gramatică, iar în domeniul limbii şi culturii, au dovedit netemeinicia noţiunilor naive anterioare, care puneau semnul egalităţii între stadiul primitiv al culturii materiale şi simplitatea structurii lingvistice. Dar cînd trecem de la studiul limbii ca sistem constituit la analiza comportamentului verbal în anumite societăţi, sînt necesare, de obicei, informaţii mai detaliate.

De aceea, păreri ca acelea ale lui L i n t o n care afirmă că: ,,se pare că nu există nici o corelaţie între complexitatea limbii vorbite de un popor şi complexitatea oricărui alt aspect al comportamentului iui"§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ sînt valabile numai cu referire la structura internă a fie

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ John J. Gumperz, Types of *Linguistic Communities,* in: *Language in Social Groups,* Stanford, California, 1971, p. 97—113.

********** H, E, p. 47.

†††††††††††††††††††††††††††† C. E. Voegelin, *Casual and Non-Casual Utterances within Unified Struc- ture,* în: Th. A. Sebeok (ed.), Style in Language, Cambridge, Massachusetlts, 1960, p. 65.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Ch. A. Ferguson şi J. J. Gumperz (ed.), 1960, p. 9.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ R. Lin ton, The *Study oi Man,* New York, 1936, p. 81.

cărei varietăţi verbale izolate. Acestea nu trebuie interpretate, aşa cum se face cîteodată, ca semnificînd imposibilitatea de a distinge între deprinderile verbale ale unor simple grupuri tribale şi cele ale societăţilor urbane complexe. Lingviştii europeni apartinînd Şcolii de la Praga, ca şi cîţiva specialişti americani în lingvistică antropologică, au arătat că existenţa limbilor standard codificate, ca distincte de vorbirea obişnuită, de fiecare zi, este ,,o corelată lingvistică majoră a unei culturi urbane".*

Subiectul variaţiei intralingvistice, care fusese neglijat în anii de început ai lingvisticii descriptive, se bucură, în ultimii ani, de o atenţie reînnoită.** Unii cercetători au cerut o revizuire a ceea ce era numit înainte „ipoteza monolitică a structurii limbii". Dimpotrivă, ei privesc comunicarea lingvistică în cadrul unei comunităţi verbale ca un „sistem interconectat de subcoduri".*** Dacă acceptăm aceasta, am putea formula ipoteza că, în cadrul unei societăţi anumite, complexitatea lingvistică nu este funcţie de modelarea internă într-un sistem omogen izolat, ci poate fi înţeleasă în termenii relaţiei între sisteme diverse, de mărime diferită. O părere asemănătoare cu privire la complexitatea socială este prezentată în cîteva dintre lucrările recente de antropologie despre *„societăţile intermediare" ****. Pentru o abordare adecvată a unor asemenea sisteme sociale şi lingvistice, interesul cercetării lingvistice va trebui să se deplaseze de la simpla analiză descriptivă la analiza urmată de studiul comparativ sau contrastiv.

Deşi *analiza comparativă* poate fi sincronică sau diacronică, cercetătorii interesaţi de relaţia limbii cu mediul social s-au limitat pînă acum, în primul rînd, la comparaţia diacronică. Opinia predominantă este aceea a lui Sapi r*****, care a tins să desconsidere efectul mediului social şi a considerat evoluţia naturală *(driit)* ca factor principal în determinarea particularităţilor structurale ale unei limbi. [...]

Părerile lui S a p i r asupra schimbării lingvistice nu au fost nici odată pe deplin acceptate de toţi lingvişti şi antropologii. Cercetările lui Boa s****** ca şi acelea ale lingvişti lor europeni care se

Dintre reprezentanţii Scolii de la Praga care s-au referit la problema în discuţie, menţionăm pe B. Havrănek, V. M a t h e s i u s, J. Mukarov- s k y. Cf. P. Garvin, *A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style,* Washington, 1955.

Pentru explicarea termenului şi exemple, v. p.l 19—121 din acest studiu.

Atît *studiul comparativ* cît şi studiul contrastiv al limbilor presupun confruntarea sistemelor acestora. Obiectul cercetării îl constituie, însă, în primul caz, limbile înrudite, în celălalt — oricare două limbi. în cercetarea comparativă se insistă asupra asemănărilor dintre sisteme, întru cit se urmăreşte determinare relaţiei genetice

• P. Garvin şi M. Mathiot, *The Urbanization of the Guarani Language. A Problem in Language and Culture,* în: A. F. C. Wallace (ed.), *Men in Cuitures,* Philadelphia, 1960, p. 283.

•• T h. A. S e b e o k, *Style in Language ...*

*** R. Jakobson, *Linguistics and Poetics,* în: Th. A. Sebeok (ed.), *Style in Language ...,* p. 352. Cf. şi versiunea românească: *Lingvistică şi poetică,* în: *Probleme de stilistică,* Bucureşti, 1964, p. 87.

**•* B. S. Cohn şi McKim Mariott, *Networks and Centers in the Integration of Indian Civilization;* în: „Journal of Social Research', 1958, 1, p. 1; J. B. C a s s a g r a nd e, *Some Observations on the Study of Intermediate Socie- ties,* în: *Intermediate Societies, Social Mobility and Social Communication,* Pro- ceedings of the 1950 Annual Meeting of the Ainerican Ethnological Society, p. 1.

***** E. S a p î r, *Language and Environment,* în: D. Mandelbaum (ed.), *Selected Writings oi Edward Sapir,* Berkeley, California, 1951, p. 89.

•••••• Franz Boas (1858—1942), unul dintre fondatorii antropologiei culturale moderne, şi-a consacrat o mare parte a activităţii

studierii limbilor indienilor din America. Pentru problema asemănării dintre limbi genetic neînrudite, cf. mai ales: *The Occurrence of Similar Inventios in Areas Widley Apart,* în: „Science", 1887, 9, p. 485 şi urm., şi *Evolution or Diffusion?,* în: „American Anthropologist", 1924, 26, p. 340—344.

birilor dintre sisteme, întrucît se ştie că aceştia semnalarea fenomenelor de interferenţă din limbile considerate. Pentru problema

ocupă de fenomenele de *Sprachbund* au arătat, de multă vreme, limitele abordării genetice.********** [.. .] Abordarea areală a relaţiilor lingvistice a fost dezvoltată în continuare, de E m e n e a u††††††††††††††††††††††††††††††, în cîteva studii care fac dovada unei documentaţii atente. Emeneau ia ca punct de plecare aria culturală sud-asiatică, pe care o tratează drept o „arie lingvistică unică". El pune în evidenţă existenţa a numeroase paralelisme structurale între limbile din familiile indo-arian, dravidian şi munda, în India centrală, precum şi între grupul dravidian şi grupurile de limbi înconjurătoare, indo-arian şi indo- iranian, în nord—vest. Influenţe asemănătoare între limbi, pe anumite arii, au fost observate în regiunea de limbă indiană din California, chiar aria din care Sapir îşi ia exemplele cele mai tipice de lipsă de legătură între limbă şi contextul social [.. .]

Studiile de lingvistică areală de mai sus sînt, totuşi, orientate istoric şi sînt de mai mare interes pentru aceia care studiază istoria culturii decît pentru specialistul în antropologia socială. Dacă conceptul de împrumut structural se referă la rezultatul final al unui proces de schimbare, el nu permite însă înţelegerea dinamicii acestui proces. Corespondentele sale sincronice, diversitatea vorbirii şi capacitatea de a trece de la un cod la altul între dialecte, stiluri sau limbi diferite, vor prezenta, probabil, mai mare interes pentru cercetătorii orientaţi către analiza funcţională. Asemenea studii trebuie să înceapă totuşi cu o anumită comunitate, nu cu o entitate definită lingvistic.

Necesitatea de a studia modul în care este folosită limba într-o anumită

În recenta sa lucrare „Etnografia vorbirii", Hymes‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ trece în revistă literatura cu privire la comportamentul verbal şi o pune în legătură cu tipurile mai tradiţionale de cercetare lingvistică şi antropologică. El cere o abordare nouă a „analizei descriptive a vorbirii" şi sugerează că „activitatea verbală a unei populaţii ar trebui să fie principalul obiect al atenţiei". Lucrarea de faţă este o încercare în această direcţie.

Criterii de delimitare a comunităţilor lingvistice

Distribuţia lingvistică în cadrul unui spaţiu social sau geografic este, de obicei, descrisă în termenii comunităţilor verbale.§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Găsim un număr de cazuri de folosire a unor criterii extralingvistice în definirea unor asemenea comunităţi. F r i n g s şi grupul său de dia- lectologi germani********** au adoptat proceduri din geografie pentru determinarea regiunilor culturale, pe baza schemei căilor comerciale şi de trafic ale distribuţiei elementelor culturii materiale sau pe alte criterii similare, şi au folosit aceste regiuni ca punct central pentru studiul lor asupra distribuţiei vorbirii.****** Lingviştii americani s-au

********** D. H. Hymes, *Alired Louis Kroeber,* în: „Language", 1961, 37, p. 23.

†††††††††††††††††††††††††††††† M. B. Emeneau, *India as a Linguistic Area,* în: „Language", 1956, 32, p. 3, şi *Brahui and Dravidian Comparative Grammar,* Berkeley, California, 1962,

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ H, E.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ L. B 1 o o m f i e 1 d, *Language,* New York, 1933, p. 42.

********** C h. H. A u b i n, T h. F r i n g s şi J. M u 11 e r, *Kulturstromungen und Kulturprovinzen in den Rheinlanden,* Bonn, 1926.

****** J. J. Gumperz, *Speech Variat ion and the Study oi Indian Civiliza- tion,* în: „American Anthropologist", 1961, 63, p. 976—988.

ocupat de mici grupuri urbane,†††††††††††††††††††††††††††††† iar monumentala lucrare a lui Einar Haugen *Limba norvegiană în America*‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ este un exemplu de studiu exhaustiv al unui grup imigrant. Totuşi, în toate aceste studii, comunităţile verbale sînt considerate echivalente cu o singură limbă, cu dialectele şi stilurile sale. Se spune despre bilingvi că „stabilesc punţi între comunităţile verbale".§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Unii cercetători au ajuns pînă la a-i asemăna cu *omul marginal* de care vorbesc sociologii.**********

Formula se re feră la omul neintegrat în viaţa socială, rămas la periferia societăţii. Ea reflectă o realitate caracteristică lumii capitaliste contemporane, puternic

Nu există motive a priori care să ne forţeze să restrîngem definiţia comunităţilor lingvistice la acelea în care toţi membrii vorbesc aceeaşi limbă. Bilingvismul sau multilingvismul reprezintă mai degrabă regula, şi nu excepţia, în societăţi foarte diferite, incluzînd îlita urbană rusă din secolul al XIX-lea, grupările la putere ale mul- :or naţiuni asiatice şi africane moderne, grupurile americane imigrante, menţionate mai sus, ca şi multe altele.

De fapt, şi Weinreich vorbeşte despre „comunităţi lingvis- ice bilingve", cînd descrie pe vorbitorii de idiş din Europa răsăiteană.††††††††††††††††††††††††††††††† Mai mult, din punctul de vedere al funcţiei sociale, listincţia între bilingvism şi bidialectalism nu e, de cele mai multe >ri, semnificativă.******

Definiţia noţiunii de *comunitate lingvistică.*

De aceea, lucrarea de faţă va folosi termenul *comunitate lingvistică* prin analogie cu termenul de „arie lingvistică" al lui E m e- 1 e a u ******* Comunitatea lingvistică va fi definită ca un grup social, ie monolingv, fie multilingv, sudat datorită frecvenţei tiparelor de nteracţiune socială şi separat de ariile înconjurătoare datorită posiulităţilor slabe de comunicare. Comunităţile lingvistice pot fi contituite din mici grupuri legate prin contacte directe sau pot acoperi egiuni întinse, în funcţie de nivelul de abstractizare pe care dorim ă-l obţinem.

Noţiunea de *rol.*

Comunicarea socială în cadrul unei comunităţi lingvistice poate i considerată în termenii rolurilor legate funcţional, definite, după Iade j,******** ca „moduri de acţiune atribuite indivizilor într-o so- ietate". în abordarea analizei rolului, Nadei foloseşte termeni familiari lingvistului. El consideră că fiecare rol e caracterizat prin anu- tiiţi indici perceptuali sau „atribute", care constau din „diacritice" mplicite în comportamentul de rol, ca: etichetă, îmbrăcăminte, gesuri şi, probabil, comportament verbal. Alte caracteristici ale roluri- or sînt oferite de numele lor, ca: preot, tată sau profesor, care 'feră informaţii prealabile privind comportamentul de rol la care rebuie să ne aşteptăm. Un anumit diacritic este considerat periferic

---

†††††††††††††††††††††††††††††† G. N. Putnam şi E. O'Hern, *The Status Signiiicance oi an lso- ited Urban Dialect,* în: „Language', 1955, Supplement 31.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Einar Haugen, *The Norwegian Language in America.* A *Study in ilingual Behavior,* Philadelphia, 1953.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§Ch. F. H o c k e 11, *A Course in Modern Linguistics,* New York, 1958.

********** J. P. S o f i e 11 i, *Bilingualism and Biculturalism,* în: „Journal of Educa- ional Psychology", 1955, 46, p. 222—227.

.....U. Weinreich, 1953.

††††††††††††††††††††††††††††††††****** j. J. Gumperz, *Speech Variation...; A. Martinet, Dialect,* în: Romance Philology", 1954, 8, p. 1.

******* E. E m e n e a u, *India ...*

******** S. F. Nadei, *The Theory oi Social Structure,* Glencoe, Illinois, 1957, . 31 şi urm.

dacă prezenţa sau absenţa sa nu schimbă perceperea rolului de către vorbitorul autohton, şi relevant dacă schimbă perceperea rolului.

Pentru această noţiune, cf. *Glosarul.*

Se spune, în continuare, că comportamentul de rol variază după „situaţia de interacţiune", un termen care corespunde celui de „context de situaţie" *(context of situation),* folosit de lingvişti,‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ sau termenului de „ambianţă".

Noţiunea de *matrice de comunicare* a unei comunităţi.

Totalitatea rolurilor de comunicare dintr-o societate poate fi numită *„matricea ei de comunicare".* Nu există pînă acum procedee general recunoscute pentru izolarea rolurilor individuale, cu toate că, în cîteva studii recente (Fischer, Chowdhury, F e r g u s o n§§§

toare cu celelalte forme de vorbire suprapuse. Acelaşi lucru este valabil pentru stiluri. Ferguson a semnalat recent cîteva diferenţe lingvistice importante între procedeele oficiale şi cele colocviale********** ale anumitor populaţii urbane. Vom folosi termenul lui W e i n- r e i c h distanţă lingvistică pentru a desemna totalitatea diferenţelor în fonologie, gramatică sau vocabular în cadrul matricei codurilor, aşa cum sînt ele evaluate în studiile contrastive.

Diferenţierea comunităţilor în funcţie de structura matricei de comunicare.

Societăţile diferă şi după modul în care rolurile se grupează în cadrul matricei de comunicare. în India rurală, rolul preotului e asociat îndeaproape cu cel al reformatorului social, în timp ce, în societatea americană, am considera aceste roluri separat††††††††††††††††††††††††††††††††††. O altă trăsătură caracteristică a unor societăţi este distincţia între comportamentul de acasă şi între egali şi comportamentul faţă de cei din afară. în Asia de sud, această distincţie de roluri corespunde unor diferenţe adînci între dialectele locale şi *formele de vorbire suprapuse.* Sancţiunile faţă de amestecarea celor două tipuri de comportament sînt atît de severe, încît unii indieni au o aversiune de netrecut faţă de transpunerea în scris a vorbirii colocviale. E posibil ca asemenea distincţii, impuse din punct de vedere social în comportamentul de rol, să constituie un factor major în menţinerea dialectelor locale. Vom folosi termenul „caracter distinct al rolurilor" *(role distinctness)* pentru a ne referi la gradul în care se menţine distincţia comportamentală de rol.

Formele de vorbire suprapuse sînt cele însuşite în cursul vieţii, adăugate formei specifice a limbii materne achiziţionate în copilărie.

Examinarea comunităţilor lingvistice din diferite părţi ale globului pune în evidenţă o relaţie clară între caracteristicile generale ale matricei codurilor şi anumite trăsături ale structurii sociale. Legături de acest fel au fost menţionate adesea.‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Dialectologii europeni din secolul al XIX-lea, de exemplu, au demonstrat relaţia dintre graniţele politice şi sociale şi isoglosele dialectale de la acea dată.§§§

speciale. Formulări mai generalizate ar trebui să devină posibile prin aplicarea unor concepte ca matrice a codurilor, caracter

distinct al rolurilor, distanţă lingvistică şi fidelitate faţă de limbă, la comunităţi lingvistice cu diferite grade de complexitate socială. Asemenea clasificări ar putea evidenţia paralelisme aproximative între distribuţia vorbirii şi grupurile sociale de tipul celor clasificate azi de sociologi ca grupuri restrînse, grupuri tribale mai largi şi comunităţi moderne urbanizate.

Orice formulări de acest fel vor fi, desigur, extrem de îndrăzneţe, mai ales pentru că sociologii înşişi nu par să fie de aceeaşi părere cu privire la baza teoretică a distincţiei între societăţile simple şi cele

Diferenţierea lingvistică în cadrul comu-

Hausa, limbă ciadă, este una dintre cele mai răs- pîndite limbi din Africa (aproximativ 15 milioane de vorbitori). Este vorbită în Nigeria (unde este una dintre limbile oficiale), Sudan,

complexe********** şi pentru că informaţiile interculturale sigure referitoare la comportamentul verbal sînt inexistente. Ele sînt date aici numai în speranţa că vor stimula noi cercetări.

începem cu cele mai puţin complexe comunităţi, formate din mici grupuri de vînători şi culegători, aşa cum le găsim printre indienii americani din Marele Bazin. Contactele sociale în cadrul acestor grupuri se limitează la comunicarea directă, există un minimum de stratificare socială, iar contactele cu cei din afară sînt relativ rare. Vorbirea nu este totuşi complet uniformă; se pot observa diferenţe perceptibile între ceea ce se numeşte vorbire obişnuită, de fiecare zi, şi stilurile îngrijite, folosite în cîntece, recitare, povestire şi în alte situaţii asemănătoare, definite prin ritual. Există în astfel de societăţi cîteva cazuri în care formulele rituale cuprind cuvinte, fraze sau cîntece într-o limbă care nu este înţeleasă nici de autohtoni. în general, totuşi, distanţa lingvistică între vorbirea neîngrijită şi îngrijită este relativ mică şi folosirea stilului îngrijit nu pare să se limiteze la un grup anume.††††††††††††††††††††††††††††††††††

Diversitatea poate fi ceva mai mare în cazul comunităţilor tribale mai largi, mai avansate din punct de vedere economic, care, chiar dacă nu sînt integrate în societăţi mai mari, menţin anumite relaţii comerciale cu exteriorul. Aici, în măsura în care activităţile rituale care cer folosirea limbii îngrijite se specializează, aceste stiluri se pot asocia cu anumite grupuri. Comerţul cu alte triburi care vorbesc alte limbi cere bilingvism, dar utilizarea acestor limbi tinde să se limiteze numai la anumite roluri. în multe societăţi, relaţiile comerciale sînt restrînse şi superficiale şi îmbrăcate într-un ritual menit să-l împiedice pe comerciant să abuzeze de societatea tribală. Cînd activităţile comerciale îşi măresc raza şi apar grupuri specializate de comercianţi, una dintre limbile tribale se poate răspîndi pe suprafeţe întinse ca limbă comercială, aşa cum este cazul *hausei* în Africa. Formele limbii folosite în situaţii comerciale tind să fie deosebite de aceea utilizată în cadrul grupului tribal. Ele diferă de limbile standard prin faptul că, de obicei, nu sînt codificate şi tind să nu aibă nici un prestigiu special în afara situaţiei comerciale. Aşa-numitele limbi mixte sau pidgin nu se găsesc, în general, în societăţile pur tribale, ci sînt rezultatul contactului între o so

---

********** D. M. S c h n e i d e r, *Comment on Studies oi Complex Societies,* în: „Current Anthropology'[1], 1961, 2.

†††††††††††††††††††††††††††††††††† D. H. Hymes, *Linguistic Features Pecuiiar to Chinookan Myths,* în: „International Journal of American Linguistics", 1958, 24, p. 253; J. Yeger- lehner, *Structure oi Arizona Tewa Words, Spoken and Sting,* ibidem, p. 264— 267; C. F. Vo eg elin, *Castial and ..., p. 57* şi urm.

cietate dezvoltată din punct de vedere economic şi unul sau mai multe grupuri tribale.

Societăţile tribale pot avea alte relaţii cu exteriorul în afara comerţului, prin căsătorii mixte sau ritualuri religioase. Există dovezi ale faptului că, în asemenea situaţii, bi- şi multilingvismul sînt mult mai frecvente decît ne-ar face să credem cele mai multe dintre studiile lingvistice şi etnografice. Totuşi, bilingvismul de acest fel este rar de tip social. In cadrul comunităţii, se vorbeşte numai limba tribală. [...] Evident limba tribală este simbolul identităţii de comunitate, cu toate că nu prezintă caracteristicile formale ale unei limbi standard. Putem spune că, la asemenea triburi, fidelitatea faţă de limbă se referă la limba tribală, cu toate că matricea de comunicare poate să cuprindă şi anumite limbi comerciale.

puri de vorbitori ai hau- sei şi în Algeria, Maroc, Tunisia etc. Utilizarea ei în relaţii comerciale intertribale a avut ca efect eliminarea

Bilingvismul comunităţii, stratificarea vorbirii sau variaţia stilistică majoră par să devină posibile numai cînd baza economică se lărgeşte, permiţînd stratificarea economică. Un tip obişnuit de variaţie, întîlnit în societăţi care, deşi relativ avansate, menţin încă anumite caracteristici de trib, este acela între stilurile limbii „înalt" *(high)* şi „obişnuit" *(low).*######################## O caracteristică a unor astfel de societăţi este existenţa unui grup conducător, reprezentîndu-i pe cuceritorii din afară, care menţin o distanţă socială considerabilă faţă de restul populaţiei. Stilul înalt şi cel obişnuit tind să varieze în ceea ce priveşte vocabularul, morfofonologia şi alomorfismul lor, dar nu în fonologie. Ele folosesc, de asemenea, surse de împrumut diferite: în stilul înalt, *javaneza* împrumută din limbile indo-ariene şi se spune că *balineza* împrumută din javaneză în acest stil. Fără a se ţine cont de diferenţa între formele înalte şi cele obişnuite, ambele par să fie privite de populaţiile indigene ca părţi ale aceleiaşi limbi.

Cf. studiul lui C. A. F e r- g u s o n despre „diglosie*, din volumul de faţă.

Javaneza este o limbă indoneziana, vorbită de o parte a locuitorilor din insula Java; *balineza,* idiomul indonezian vorbit în insula Bali, este

Diversitatea tinde să atingă un punct maxim în societăţile intermediare tipice, caracterizate prin existenţa ţăranului, a păstorului sau chiar a păturilor tribale sau a populaţiei ce se integrează în grade diferite în grupurile dominante din punct de vedere social. Sistemele sociale din aceste societăţi prezintă un grad înalt de stratificare socială şi de diviziune a muncii. Comportamentul social se caracterizează prin distincţia rolurilor, aşa încît indivizii acţionează diferit în contexte diferite. Aceste deosebiri sînt accentuate de ritualuri stabilite şi de convenţii de comportament (de exemplu, eticheta), ca şi de diferenţe în îmbrăcăminte, hrană etc. Un exemplu extrem este societatea indiană împărţită în caste, care dă impresia unei multitudini de populaţii distincte, care trăiesc alături şi care comunică numai în legătură cu o mică parte din activităţile lor. Alte societăţi intermediare mai puţin complexe tind să difere după gradul de complexitate, şi nu după felul de complexitate. Matricea codurilor în asemenea societăţi poate să cuprindă mai multe limbi distincte şi, în plus, distanţa lingvistică dintre subcoduri diferă de la variaţii pur lexicale şi fonetice la divergenţe structurale importante [...]

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ P. Garvin şi S. M. Riesenberg, *Respect Behavior on Ponape: An Ethnolinguistic Study,* în: „American Anthropologist", 1952, 54, p. 201; E. M. Uhlenbeck, De *Tegenstelling Krama: Ngoko, Haar, Positie in het Javaanse Taalsysteem,* Djakarta, 1950.

Analizînd distribuţia vorbirii în aceste societăţi, vom distinge între forma locală a limbii, învăţată acasă, şi argourile sau limbajele speciale, învăţate mai tîrziu şi folosite numai în anumite situaţii limitate.§§§

Ele au anumite caracteristici comune cu codurile profesionale, pentru că funcţionează pentru menţinerea exclusivităţii de grup; se caracterizează prin codificare extremă, simbolizată de necesitatea unei perioade de timp îndelungate pentru studiul gramaticii şi retoricii şi, desigur, de existenţa, în acest scop, a şcolilor şi a specialiştilor respectivi. Cînd codul administrativ diferă de cel de cult, ultimul se bucură de un prestigiu mai mare. Deci societăţile intermediare, spre deosebire de cele tribale, tind să prezinte fidelitate faţă de limbă, faţă de coduri ce pot fi foarte deosebite de idiomul local.

O diversitate şi o distanţă lingvistică extreme între codul administrativ şi de cult şi celelalte coduri, în cadrul matricei codurilor, pot fi menţinute numai atît timp cît conducerea rămîne în mîinile unui mic grup.********** Cînd o parte mai mare a populaţiei este atrasă şi mobilizată în viaţa naţională, vechiul cod administrativ poate fi înlocuit printr-unul care provine din straturile regionale. Noile subcoduri administrative din acest tip de societate nu sînt, în general, identice cu idiomul grupurilor urbanizate; o distanţă lingvistică considerabilă se poate menţine, în anumite cazuri.†††††††††††††††††††††††††††††††††† în general, totuşi, matricea codurilor tinde să devină din ce în ce mai puţin diversă odată cu integrarea populaţiilor locale în grupurile dominante sau „antrenate" *(mobilized),* cum le-a numit Deutsch,‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ şi odată cu scăderea caracterului distinct al rolurilor.

Diferenţiere a lingvistică în comunităţil

Distanţele lingvistice în cadrul matricei codurilor sînt minime în comunităţile cu un grad înalt de urbanizare, ca acelea din unele părţi ale Europei moderne şi din S.U.A. în aceste comunităţi, distincţia între dialectele standard şi cele locale aproape a dispărut. Ea se reflectă numai sub forma dialectelor standard regionale, de tipul celor din America, din vestul mijlociu, sud-vest sau vest. Unele distincţii sociale de vorbire persistă. în afară de aceasta, mai există un număr de subcoduri colocviale şi îngrijite distincte, precum şi limbaje tehnice şi ştiinţifice. Totuşi, spre deosebire de ceea ce găsim în societăţile intermediare, distanţele lingvistice dintre aceste forme tind să se limiteze la nivelul sintactic şi lexical. Rar întîlnim două sau trei serii diferite de alomorfe flexionare sau de cuvinte funcţionale, similare cu acelea care caracterizează diferenţele stilistice în unele limbi asiatice. O mare parte a diferenţelor care apar se justifică, totuşi, prin cerinţele speciale ale terminologiei tehnice. Contrastul lingvistic superficial dintre stiluri pare să fie o consecinţă directă a fluidităţii rolurilor, simbolizată de distincţia între castă şi clasă. în aceste societăţi, fidelitatea faţă de limbă este acordată limbii standard, care reflectă acum îndeaproape vorbirea majorităţii.

**********B. Havrănek, *Zum Problem Norm in der heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur,* în: 4th Internaţional Congress of Linguists, *Ades...*, Copenhaga, 1936, p. 151.

††††††††††††††††††††††††††††††††††††††” F, D.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ K. W. Deutsch, *Naţionalism and Sodal Communication,* Cambridge, Massachusetts, 1953.

TIPURI DE COMUNITĂŢI MULTILINGVE: DISCUŢIA A ZECE VARIABILE§§§

vitabilă şi perfect explicabilă, dacă trebuie să se creeze şi/sau să se menţină un cadru naţional de comunicare translingvală şi trans- culturală. Astfel, a fost perfect legitim ca germana să devină limbă naţională a Imperiului Austriac, ca rusa să devină limbă naţională pentru Uniunea Sovietică şi ca hindi să devină limbă naţională pentru India. în. fiecare dintre aceste ţări, erau prea multe comunităţi lingvistice mari, pentru a face posibilă egalitatea lor la nivel naţional. Se pare că avem la îndemînă două alternative, pentru a micşora distincţia stînjenitor inerentă faţă de poziţia privilegiată a uneia din aceste limbi autohtone: fie să acordăm tratament preferenţial nu unei limbi, ci la două limbi, fie să ne reîntoarcem la o limbă importată şi deci neutră, de obicei cea a foştilor colonialişti. Prima alternativă a fost încercată în Afganistan şi Pakistan, de exemplu, in timp ce în toată Africa subsahariană găsim state care folosesc o limbă oficială care a fost importată în ultimii 150 ani. Efectul de neutralizare care însoţeşte limbile introduse din afară face ca engleza să reziste limbii hindi, deşi prima urma să fie înlocuită în 1965. Este greu de supraestimat importanţa liniei de demarcaţie dintre statele multinaţionale de tip B şi C [...]

CNN de tip B nu cer supraimpunerea unei limbi considerată drept limbă naţională şi deci învăţată de toţi cetăţenii. Ele pot funcţiona astfel încît, deşi bilingvă la nivel naţional, administrativ, cetăţenii luaţi în parte să rămînă aproape monolingvi în viaţa cotidiană. Acesta pare să fie mai ales cazul grupurilor lingvistice separate prin graniţe de limbă geografice nete şi în care forma de guvernămînt este federală, astfel încît ţara, ca totalitate, poate fi numită bilingvă, iar statele componente sînt restrînse la teritorii cu o singură limbă şi deci sînt monolingve. De exemplu, în Elveţia, guvernul federal este bi- sau trilingv, în timp ce statele componente sînt monolingve, Geneva folosind franceza, Ziirich — germana, iar Ticino — italiana.

Problema *legitimităţii* adoptării limbilor menţionate ca limbi naţionale — limbi de stat — nu se pune în acelaşi mod pentru cele trei state citate. În Imperiul Austriac, impunerea germanei este în strînsă legătură cu politica oficială de deznaţionalizare; pentru Uniunea Sovietică trebuie să avem în vedere faptul că statul multinaţional s-a constituit în condiţiile în care s-a pus problema principiului autodeterminării, precum şi a încurajării sistematice a dezvoltării culturilor în limba maternă ale celorlalte (popoare; în India, adoptarea limbii hindi este în legătură, mai ales, cu obtinerea inde-

A doua variabilă: numărul de limbi folosite de indivizi

Tipurile de la A la C sînt delimitate prin compoziţia lingvistică a populaţiei, în totalitate. Acum vom lua în consideraţie o altă variabilă, şi anume *gradul* de bilingvism sau multilingvism *individual,* în rîndul populaţiei adulte instruite. Este de la sine înţeles şi nu necesită demonstraţie faptul că există o anumită corelaţie între bilingvismul naţional şi cel individual. Ceea ce trebuie dovedit este faptul că această covariaţie nu este atît de puternică şi de consecventă, cum par să creadă unii.

Acesta pare să fie locul potrivit în care să arătăm că analiza noastră este handicapată de ambiguitatea termenului *bilingvism.* Spunînd că Belgia este o ţară bilingvă, vorbim, de fapt, despre o naţiune formată din două comunităţi lingvistice principale, ai căror membri pot foarte bine să fie monolingvi (aşa cum se întîmplă

cu valonii). Spunînd că Haiti e o ţară bilingvă, ne referim la faptul că membrii unei singure comunităţi lingvistice, care formează naţiunea haitiană, folosesc una din cele două limbi diferite, în raport cu nivelul funcţional. Ar fi util să despărţim termenii, ceea ce ne-ar ajuta să ocolim această ambiguitate. Unii autori au încercat să evite confuzia aplicînd termenul ,,bilingv" indivizilor, chiar dacă mulţi

dintre aceştia sînt „multilingvi", şi să rezerve termenul „multilingv" statelor (naţiunilor), fără să ţină seama de locuitorii lor cu adevărat bi-, tri- sau multilingvi. Evident că această dicotomie extrem de arbitrară tinde să estompeze distincţiile esenţiale ce urmează a fi făcute.

Tipuri distinse în Taport cu numărul limbilor utilizate de fiecare membru al unei comunităţi.

În ceea ce priveşte noua variabilă, adică mono-, bi- sau multilingvismul individual, mă voi referi la următoarele tipuri: tipul 1, desemnînd cetăţeni complet monolingvi; tipul 2 — cetăţeni diglosici; tipul 3 — cetăţeni care sînt bilingvi şi tipul 4 — cetăţeni trişau multilingvi. Aceste patru tipuri vor fi raportate, mai întîi, la tipul A (monolingvism naţional) şi, după aceea, la tipurile B şi C.

CNN A 1: *monolingvism naţional — monolingvism individual.*

CNN de tip A va consta, în multe cazuri, din cetăţeni care sînt complet monolingvi, prin aceea că numai o singură limbă e folosită în toate domeniile vieţii şi de către toate grupurile de vîrstă. Putem cita din nou aici Islanda şi Portugalia. Aceasta poate fi numită CNN A 1.

CNN A 2: .

Există şi alte CNN monolingve, care oferă o imagine mai complexă. Astfel, în Egipt şi Haiti, se poate ca aproape toţi cetăţenii adulţi să fi vorbit acelaşi grai local în timpul primei copilării (araba colocvială sau creola haitiană); dar a trebuit ca ei să studieze în şcoală o limbă de prestigiu, strîns înrudită şi, totuşi, diferită (araba clasică sau franceza), devenind astfel diglosici. Acesta este tipul A 2.**********

CNN A 3: *monolingvism* în raport cu limba maternă — *bilingvism* realizat

Mai sînt şi alte variante ale tipului A, în care toţi copiii, intrînd la şcoală, învaţă o limbă care nu este atît de strîns înrudită cu graiul local ca franceza şi creola, ci e tot atît de deosebită ca spaniola de guarani.* Astfel, identificăm tipul A 3; naţiuni monolingve, privite din punctul de vedere al limbii materne, dar bilingve în ceea ce priveşte cadrul şi pregătirea culturală.

CNN A 4: *monolingvism naţional — trilingvism individual,* realizat după

Dar chiar trilingvismul individual, tipul 4 — poate să apară în CNN monolingve. De exemplu, Malta, unde toată lumea vorbeşte o singură limbă, malteza (înrudită cu araba), a folosit timp de secole italiana ca a doua limbă şi, de curînd, a adăugat engleza. In timp ce aici nu este clar încă dacă va exista vreodată un echilibru stabil între aceste trei limbi (este de presupus că engleza va înlocui treptat italiana), există ceva foarte apropiat de o astfel de stabilitate în Luxemburg. Aici, o situaţie diglosică între limba letzenburgă şi germană este completată prin suprapunerea limbii franceze, fiecăreia dintre cele trei limbi fiindu-i specific un anumit domeniu, net delimitat funcţional. Această CNN poate fi numită A 4.

Raportul dintre CNN de tip A 3 şi A 4 şi CNN de tip A 2.

Din cele discutate mai sus reiese clar că CNN de tipurile A 2 — A 4 sînt monolingve numai în măsura în care o singură limbă este vorbită în prima copilărie, în fiecare dintre ţări. Ar fi potrivit să le numim *monopaidoglosice.*

********** Referitor la diglosie, vezi F, D.

** Guarani* este o limbă indiană de tip izolant, utilizată în America de Sud, mai ales în regiunea cuprinsă între fluviile Paranâ şi Paraguay. Există numeroase studii consacrate bilingvismului (spaniolă — guarani) în Paraguay. Cf., de exemplu, studiul lui P. L. Garvin şi M. Mathiot şi al lui J. Rubin, din Fishman, (ed.), 1968, p. 365—374 şi, respectiv, 512—530.

Dacă termenul *diglosie,* aşa cum e înţeles de C h a r 1 e s A. Ferguson, pare să se aplice numai CNN cuprinse sub A 2, nu se poate contesta că unele dintre caracteristicile tipice situaţiei di- glosice apar în CNN A 3 şi A 4; pentru că în toate cele trei astfel de CNN este vorba despre o populaţie monopaidoglosică. Şcoala suprapune o a doua „limbă", a cărei introducere şi folosire e caracterizată prin următoarele trăsături: (1) *caracter voluntar,* adică nu există obligaţia externă de a adopta o a doua limbă; (2) *permanenţă,* adică stabilitate îndelungată în relaţiile dintre cele două limbi sau forme de vorbire şi (3) *diversiiicare funcţională,* adică asigurarea, pentru fiecare djntre limbile în cauză, a unui domeniu definit şi important din viaţa naţiunii. Astfel, s-ar părea că situaţia diglosică concepută de Ferguson şi situaţiile analizate sub denumirea de A 4 şi A 3 au destule puncte comune pentru ca să justifice căutarea unui termen general, care să le cuprindă pe toate. Nu sînt sigur că noţiunea de „diglosie" poate fi lărgită ca să acopere toate situaţiile descrise.†††††††††††††††††††††††††††††††††††††

Precizări asu pra noţiunii de *diglosie*

Desigur tabloul nostru se complică dacă luăm în consideraţie cea, de a doua variabilă, 1—4, privită în termenii lui B, CNN bilingvă. Totuşi, pentru a nu prezenta un tablou prea complicat, voi omite tipurile 2 şi 4 (diglosie individuală şi trilingvism individual) şi mă voi ocupa numai de confruntarea între mono- şi bilingvism (între tipurile 1 şi 3).

Voi începe prezentînd o situaţie în care politica lingvistică a atins un echilibru perfect între cele două limbi, astfel încît ambele sînt recunoscute ca oficiale la nivel naţional, în timp ce membrii celor două comunităţi lingvistice au rămas, în mare măsură, monolingvi. Aşa cum am spus mai sus, această stare de lucruri poate fi atinsă acolo unde există o conducere federală bilingvă asupra statelor monolingve componente, ca în majoritatea cantoanelor elveţiene. Cetăţenii elveţieni nu sînt mai bilingvi, în general (cu excepţia di- glosiei germanice‡‡‡

o realitate neîndoielnică, pentru că sondaje mai profunde arată, de obicei, că una din cele două comunităţi lingvistice este mai puţin dornică decît cealaltă să studieze şi să folosească limba celeilalte. Poate că aceasta este o situaţie complet ipotetică, o situaţie care nu a existat niciodată şi nu poate exista. Pe de altă parte, e uşor să dăm exemple de state în care cele două limbi sînt, în mod oficial, pe picior de egalitate, dar în care numai una dintre cele două comunităţi lingvistice este mai mult sau mai puţin bilingvă. Astfel, în Canada, cei care vorbesc franceza sînt, în majoritate, bilingvi, dar nu şi aceia care vorbesc engleza,- cel puţin pînă în ultimul timp, bilingvismul caracteriza pe vorbitorii olandezi din Belgia,§§§

sau ele pot fi *extinse* (şi complicate), fie prin înscăunarea a două limbi autohtone *(urdu* şi *bengali** în Pakistan, persană şi *paştu*** în Afganistan), fie folosind două limbi importate (italiana şi engleza în Somalia, franceza şi engleza în Camerun). De regulă, numai ţările în curs de dezvoltare vor apela la o limbă importată şi deci profund străină. In orice caz, în condiţiile multilingvismului naţional, bilingvismul individual se referă, în general, la faptul că majoritatea cetăţenilor instruiţi va trebui să ştie cel puţin două limbi, limba maternă plus limba naţională. Cel puţin patru dintre cele cinci limbi regionale principale au posibilităţi reduse de a fi studiate ca a doua limbă de un număr oarecare de persoane din ţară, ca să nu mai vorbim de cele din afară. Efectul psihologic este evident: ca exemplu, tamilii†† din sudul Indiei, mîndri de străvechea lor civilizaţie rezistă perspectivei de a-şi vedea limba proprie permanent slăbită în favoarea limbii hindi, o nouă venită pe care o consideră ca intrusă.

Tabelul 1 dă o listă a combinaţiilor oferite de primele două variabile.

Tabelul 1

Cîteva combinaţii oferite de numărul limbilor din CNN şi de numărul limbilor folosite de diferiţi indivizi

Tip naţional	Modelul uzului lingvistic	Exemple
A. monopai-doglosic	1. monolingvism complet 2. diglosie (grai local+limbă de prestigiu studiată mai tîrziu) 3. bilingvism 4. trilingvism	Islanda Grecia Paraguay Malta
B. bilingv	1, „bilingvism impersonal' (guvern bilingv, cetăţeni monolingvi) 2. bilingvism în guvernămînt şi în *ambele* comunităţi lingvistice 1, 3. guvernămînt şi o comunitate lingvistică bilingvă, iar cealaltă monolingvă 1, 3 guvernămînt şi o comunitate lingvistică *monolingvă,* iar cealaltă bilingvă	părţi din Elveţia (ipotetic) Belgia Spania (catalani), Peru, Maroc
C. multilingv	toate limbile regionale considerate limbi naţionale o limbă regională considerată limbă naţională limbă naţională importată	(ipotetic) Etiopia Guineea

Variabila a treia: tipuri de bilingvism personal şi impersonal

Prezentarea care urmează face distincţia între două tipuri de bază ale „lingvismului", prin analiza CNN bi- şi multilingve. întrucît fiecare dintre aceste tipuri include cîteva subtipuri, am văzut că multiplele lor combinaţii alcătuiesc o varietate considerabilă de CNN posibile.

---

†††††††††††††††††††††††††††††††††††††††*TamlIii* — populaţie care vorbeşte o limbă dravidiană. Triburile dravidiene au populat India înaintea venirii triburilor indo-europene (hindi este o limbă indo-europeană).

Mă voi ocupa de cea de a treia variabilă, şi anume aceea care se referă la relaţia dintre cetăţeanul individual şi bilingvism ca forţă socială. Distincţia principală, care se cere făcută, este aceea între bilingvismul personal şi impersonal.

Bilingvism impersonal

Ce înseamnă *bilingvism impersonal* este clar, cînd ne amintim de relaţia dintre guvernul federal trilingv al Elveţiei şi cetăţenii cantoanelor monolingve Geneva, Ziirich şi Ticino. Dacă naţiunea poate fi numită trilingvă, viaţa cotidiană a cetăţenilor din fiecare componentă nu este mai influenţată de coexistenţa cu alte grupuri lingvistice sub o singură conducere federală, decît viaţa unui cetăţean danez obişnuit, de faptul că Danemarca are ca vecini ţări în care se vorbeşte germana sau suedeza. Trilingvismul este, în mare măsură, o chestiune care priveşte formularele oficiale, poştale, afişele etc., pentru majoritatea elveţienilor — şi chiar aici se evită trilingvismul prin folosirea latinei. O situaţie asemănătoare o găsim în unele părţi ale Belgiei, în special printre valoni.‡‡‡

Variabila a patra: statutul legal

Pe lîngă toate aceste trei variabile principale — unele dintre ele foarte importante —, alte variabile trebuie să fie luate în consideraţie dacă se analizează situaţia lingvistică din orice ţară dată sau dacă trebuie să prevedem evoluţiile într-un viitor apropiat.

Una dintre aceste variabile a fost inclusă în discuţia precedentă, deşi numai în formă simplificată, şi anume distincţia între limbile care sînt recunoscute ca una dintre limbile „oficiale" („naţionale") ale ţării şi cele care nu sînt recunoscute ca atare. O subîmpărţire a acestui atribut duce la următoarea ierarhie: recunoaşterea limbii ca limbă oficială a'naţiunii; recunoaşterea limbii ca oficială într-o unitate regională importantă (provincie, stat component); promovarea limbii de către autorităţi în diferite feluri (folosirea în şcoli publice, în anunţuri publice, în biblioteci publice etc.), deşi aceasta nu sg bucură de statutul unei limbi oficiale; tolerarea§§§

grad înalt de modernizare a limbii, poziţie internaţională recunoscută sau prestigiu al vorbitorilor săi. Ele se pot neutraliza reciproc, în unele cazuri, şi pot fi reciproc complementare, în altele. în India, bengaleza şi tamila se pot lăuda cu o moştenire literară mai bogată decît limba hindi, care, totuşi, poate fi, în curînd, de primă însemnătate în modernizarea eficientă, planificată. Societăţile primitive pot avea o castă victorioasă de războinici mîndri, care au împrumutat unei limbi prestigiul lor, cu mult timp în urmă, castă care nu are merite speciale, proprii, sau vreo literatură impresionantă.

Vorbitorii belgieni de franceză au acreditat********** termenii: „bilingvism de promovare" şi „bilingvism de concesie" (sau chiar „de resemnare"). Ultimul apare acolo unde vorbitorii unei limbi larg folosite pe plan internaţional sînt obligaţi să înveţe limba de mai mic prestigiu a concetăţenilor lor, care trebuie să înveţe prima limbă pentru a-şi asigura bunăstarea personală.

Variabila a opta: gradul de depărtare genetică între limbi

Bilingvismul coordonat şi impunerea unei anumite limbi se realizează mai greu uneori, dacă limbile considerate aparţin la familii diferite.

Situaţia lingvistică poate fi influenţată, de asemenea, de gradul de depărtare intrinsecă între diferitele limbi vorbite într-o ţară. Astfel, în India, se pare că găsim mai puţină promptitudine în adoptarea limbii hindi printre dravidieni decît printre vorbitorii de alte limbi indo-ariene (nehinduse). în general, totuşi, această variabilă poate fi de mică importanţă.

Variabila a noua: autohtonismul comunităţilor lingvistice

Impunerea unei anumite limbi în defavoarea alteia este dependentă uneori şi de autohtonismul

Tratamentul care se aplică diferitelor comunităţi lingvistice poate varia foarte mult, uneori în concordanţă cu vechimea relativă a stabilirii membrilor ei în aşezările actuale. în Hawaii, de exemplu, limba băştinaşilor polinezieni a fost preferată aceleia a japonezilor mult mai numeroşi (şi mai avansaţi din punct de vedere cultural), care au venit în insule numai cu cîteva decenii în urmă. Sentimentul că cei veniţi mai tîrziu trebuie să se conformeze tiparelor lingvistice existente este împărtăşit deseori şi de imigranţii înşişi; adesea ei dovedesc promptitudine considerabilă şi chiar zel pentru a-şi uita limba strămoşească.

Variabila a zecea: atitudinea faţă de stabilitatea lingvistică

Gradul de stabilitate sau instabilitate dintr-o limbă, menţinerea sau schimbarea ei, se asociază, adeseori, cu cîteva dintre variabilele enumerate mai sus. Dar ceea ce o dată a fost efect poate deveni, la rîndul său, cauză; de exemplu, un factor nou, care influenţează

**********cf. Mar i on Coulon, *L'autonomie culturelle en Belgique,* Bruxelles, ed. a Il-a, 1962, p. 10—11; şi Bourgeois, op. cit., p. 46.

peisajul lingvistic. Astfel, în Statele Unite, o tradiţie seculară

de abandonare, printre minorităţile lingvistice, a dus la atitudinea fundamentală că schimbarea limbii este un pas natural şi recomandabil, care se aşteaptă de la o populaţie minoritară, matură psihologic. Există şi dovezi *prima facie* care indică faptul că, în timp ce schimbarea pe scară largă a limbii este considerată, în mod obişnuit, ca indicativ al unei atitudini progresiste în cele două Americi şi în Africa, atît în Europa cît şi în Asia, fidelitatea faţă de limbă este considerată nu numai naturală, ci şi recomandabilă. Dar aceasta reprezintă ceva mai mult decît o observaţie preliminară, care cere o muncă de pionierat intensă şi detaliată, înainte de a putea da un răspuns definitiv.

Atitudini faţă de tendinţa de schimbare a unui cod lingvistic cu altul şi faţă de fidelitatea lingvistică. Pentru problema fidelităţii

ALTE CONCEPTE DE BAZĂ ALE SOCIOLINGVISTICII

In capitolul destinat deiinirii şi delimitării obiectului de studiu al sociolingvisticii, a fost subliniat, in primul rînd, faptul că aceasta se află încă în curs de constituire ca disciplină autonomă, cu un domeniu propriu de investigaţie. Este evident că, pentru o astfel de ştiinţă în plină dezvoltare, problema conceptelor teoretice de bază şi a modalităţilor de abordare capătă o importanţă deosebită.

In acest capitol vor fi discutate şi apoi ilustrate cu un număr de studii reprezentative cîteva dintre aceste concepte.

In decursul istoriei lingvisticii, atenţia acordată limbilor vii a dus la dezvoltarea geografiei lingvistice care studiază distribuţia în spaţiu a formelor lingvistice aparţinînd unei anumite limbi. Cum raportarea se făcea mai degrabă la geografia umană şi politică decît la cea fizică, relevanţa geografiei lingvistice pentru studiul aspectelor sociale ale limbii devine evidentă. Metodele şi conceptele de bază ale geografiei lingvistice sînt folosite cu succes şi în cercetările de sociolingvistică.

Menţionăm, în primul rînd, conceptul de varietate, adus în discuţie în capitolele precedente. Termenul de varietate este neutru, în sensul că el poate defini orice subsistem al unei limbi sau chiar unele limbi diferite, în cazul unor comunităţi bilingve. O tipologie a varietăţilor lingvistice nu se poate face decît (inînd seama de interacţiunea lor cu factorii extralingvistici.

Variaţia lingvistică poate fi urmărită de-a lungul a trei dimensiuni: geografică, socială şi stilistică. După cum am arătat mai sus, dimensiunea geografică a fost mai amplu studiată pînă în prezent, ducînd la dezvoltarea dialectologiei ca ramură a lingvisticii. Dimensiunea stilistică pune în relief mişcarea permanentă de adaptare a idiomurilor la necesităţile de comunicare ale vorbitorilor, stilistica funcţională ocupîndu-se de identificarea şi analiza varietăţilor lingvistice determinate de aceste necesităţi. Dimensiunea socială a fost însă mai puţin studiată; aceasta pare cu atît mai paradoxal, cu cît anumite şcoli lingvistice, ca de exemplu, cea franceză, se intitulau în mod explicit „sociologice", incluzînd deci în analiză aspectele sociale ale limbii.

Varietăţile lingvistice care pot fi corelate cu anumiţi parametri sociali pot fi analizate (cf. G u m p e r z, 1968) în două mari grupe: varietăţi dialectale (legate de originea, mediul social şi geografic al vorbitorilor) şi varietăţi suprapuse (care reflectă deosebirile între tipurile de comportament verbal în

cadrul aceluiaşi grup). O varietate dialectală se identifică atunci cînd se analizează deosebirile dintre gru

puri în comportamentul verbal, pe cînd o varietate suprapusă e identiiicabilă in cadrul aceluiaşi grup.

Potrivit altor lingvişti, este mai corespunzătoare ierarhizarea varietăţilor lingvistice în înncţie de gradul de interdependenţă dintre acestea şi anumite trăsături ale comunităţii lingvistice. Astiel, Hasan Ruqaia[1] deosebeşte trei varietăţi principale: dialectul, codul şi registrul.

[1] Cf. Hasan Ruqaia, *Code, Regis- ter and Social Dialect,* în: B. Bernstein (ed.), 1972

Dialectul este cel mai puţin legat de forma de organizare a comunităţii lingvistice. Pentru ca două varietăţi să iie identificate drept dialecte ale unei anumite limbi, este deajuns ca ele să prezinte un număr de deosebiri formale bine definite. Rolul factorului extralingvistic este mai mult de a preciza graniţele. Aceasta se aplică atît în cazul dialectului geografic cît şi în cazul sociolectului, ele diferind între ele numai prin natura factorului extralingvistic cu care sînt corelate. Dialectele geografice şi sociale sînt categorii paralele: în anumite cazuri, identitatea dialectului este dată de trăsături formale care-l deosebesc de alte varietăţi din aceeaşi categorie. Intrucit factorul social nu are valoare cauzală sau explicativă, nu se poate pune deci problema de ce două dialecte diferă într-un anumit mod şi nu în altul.

Codul, pe de altă parte, este mult mai intim legat de forma de organizare şi de structura comunităţii lingvistice. In timp ce relaţia dintre dialect, sociolect şi comunitatea lingvistică este de simplă coocurenţă. relaţia dintre cod şi comunitatea lingvistică pare a fi cauzală, în sensul că o anumită structură socială a comunităţii lingvistice determină un anumit tip de cod şi nu altul.

Acest lucru pare a fi implicit în definiţia codurilor dată de B e r n s t e i n, pe care o vom discuta mai pe larg în ultimul capitol.

Codurile se caracterizează tocmai prin aceea că sînt purtătoare ale unor anumite semnificaţii sociale bine definite. Bernstein distinge două tipuri de coduri: coduri elaborate şi coduri restrînse, în funcţie de anumite modalităţi de integrare a indivizilor în cadrul comunităţii lingvistice.

Codurile restrînse sînt caracteristice pentru acele comunităţi bazate pe „solidaritatea mecanică": inidivizii împărtăşesc un sistem comun de norme şi sentimente, există un sistem riguros şi amănunţit de reguli de comportament, in cadrul căruia rolurile sînt precis desemnate şi caracterizate. Solidaritatea mecanică pune accentul pe asemănările în comportament dintre indivizi, generate de principiile acceptate in comun. Opus conceptului de solidaritate mecanică, este conceptul de „solidaritate organică", caracteristică pentru acele comunităţi în care integrarea indivizilor nu şterge deosebirile de comportament dintre ei şi există o intensă mobilitate a rolurilor. Aceasta, deoarece rolurile nu sînt precise, ci asumate, dobîndite. Solidaritatea organică dă naştere unui cod elaborat.

Rezultă, aşa cum au încercat să demonstreze atît B e r n s t e in cît şi o serie de discipoli ai săi, că aceste două tipuri de coduri vor prezenta deosebiri însem* nate in privinţa diversităţii şi a complexităţii lor structurale şi funcţionale. Codul restrîns este mai simplu, tocmai pentru că fondul comun al participanţilor e mai mare şi nu se anticipează ambiguităţi, dificultăţi in comunicare. Codul elaborat are o structură mai complexă tocmai pentru că cei care-l folosesc, fiind conştienţi de posibilitatea unor ambiguităţi, trebuie să utilizeze structuri lingvistice mai clare. Din cele expuse pină acum rezultă clar că, in concepţia lui Bernstein, codurile elaborate şi restrînse sini mai degrabă coduri de comportament lingvistic decît coduri lingvistice propriu-zise. Dependenţa lor faţâ de formele de organizare socială este evidentă. In cadrul

comunităţii lingvistice, in mod normal, toţi membrii au acces la codul restrins şi o parte dintre ei, dar nu neapărat toţi, au acces la codul elaborat. In capitolul dedicat aplicaţiilor sociolingvisticii, vom analiza mai amănunţit implicaţiile teoriei codurilor pentru sistemul educaţional.

Registrele sînt varietăţi distincte de coduri şi dialecte. Ca şi dialectele ele se definesc prin proprietăţile lor formale, dar spre deosebire de dialecte, proprietăţile lor formale sînt motivate de factori sociali. Astfel de factori sociali care caracterizează un registru sînt: tema discursului, tipul de situaţie de vorbire, rolurile participanţilor, modalitatea discursului etc.

Am ales pentru ilustrarea acestui capitol patru studii reprezentative pentru multitudinea de termeni folosiţi în sociolingvistică. Articolul lui J. F i s h m a n: Sociologia limbii: o ştiinţă socială interdisciplinară pentru studiul limbii în societate, prezintă din acest punct de vedere un interes deosebit. Oferind o vedere de ansamblu asupra problemelor actuale şi a direcţiilor viitoare de dezvoltare a sociolingvisticii, F i s h m a n clarifică cîteva probleme de principiu privind caracterul şi obiectul de studiu al sociolingvisticii, prezentînd totodată terminologia fundamentală a acestei discipline. Atragem atenţia în mod special asupra conceptelor de situaţie lingvistică (congruentă şi incongruentă), de repertoriu de roluri şi de domeniu. Sînt interesante, de asemenea, precizările asupra condiţionării fenomenului de schimbare a codului lingvistic, distincţia între schimbarea situaţio- nală şi cea metaforică.

Intr-un articol devenit clasic în literatura de specialitate, Ferguson introduce termenul de diglosie pentru a caracteriza folosirea stabilă a două sau mai multe varietăţi lingvistice in cadrul aceleiaşi comunităţi. Termenul este deosebit de larg, desemnînd fie folosirea a două limbi, a două dialecte sau două registre, dar în accepţiunea lui Ferguson, el s-a impus pentru a desemna folosirea a două varietăţi lingvistice funcţionale distincte: cea „înaltă" (engl. high) şi cea joasă" (engl. low).

S. E r v i n-T r i p p prezintă in studiul Sociolingvistică observaţii pertinente cu privire la existenţa unor reguli sociolingvistice, care guvernează vorbirea ca act social. Vorbirea poate deci fi descrisă, ca şi limba, cu ajutorul unor reguli sistematice. Autoarea se ocupă, de asemenea, de problema analizei evenimentelor verbale şi a schimbărilor de cod lingvistic.

Interesante atît pentru lingvist cît şi pentru sociolog sînt şi scurtele note ale lui Dieter Wunderlich cu privire la Legături între noţiuni în cadrul sociolingvisticii. Noţiunile luate în discuţie sînt pragmatica universală, competenţa comunicativă, performanţa şi situaţia ideală de vorbire, ultima (aparţinind lui Habermas) fiind, pe bună dreptate, respinsă de Wunderlich. In concepţia lui Wunderlich, sociolingvistica ar trebui să se ocupe, în perioada actuală, de două mari probleme: raportarea teoriei limbii la o teorie socială (aşa cum s-a făcut acest lucru în cadrul teoriei marxiste a limbii) şi raportarea teoriei comunicării în grupuri mici la sociologia grupurilor mici, pentru a pune mai bine în evidenţă raportul dintre individual şi social în comunicare.

DIGLOSIA[1]*

în multe comunităţi lingvistice, două sau mai multe varietăţi ale aceleiaşi limbi†††††††

mult mai mare de date descriptive şi istorice; scopul lui este de a caracteriza diglosia, alegînd patru comunităţi lingvistice şi limbile lor (de acum înainte denumite *limbi definitorii),* care aparţin clar acestei categorii, şi descriindu-le trăsăturile comune care par relevante pentru clasificare. Limbile definitorii selectate sînt: araba, greaca modernă, germana elveţiană şi creola haitiană.

Denumirea *limbi definitorii* (engl. *deiining languages)* trebuie înţeleasă în sensul că limbile selectate sînt considerate tipice pentru fenomenul diglosieî. Cf. metoda de lucru utilizată de autor.

înainte de a începe descrierea, trebuie subliniat că diglosia nu este considerată drept o etapă care apare întotdeauna şi numai într-un anumit punct al unui tip de evoluţie, de exemplu, în procesul de standardizare. Diglosia se poate dezvolta din origini variate şi poate duce la situaţii de limbă diferite. în cazul celor patru limbi definitorii, diglosia arabă pare să aibă origini foarte îndepărtate, iar araba ,,clasică" suprapusă a rămas relativ stabilă, în timp ce diglosia greacă îşi are rădăcinile cu multe secole în urmă, dar s-a dezvoltat deplin numai la începutul secolului al XlX-lea, odată cu renaşterea literaturii greceşti şi cu crearea unei limbi literare bazate, în mare parte, pe formele anterioare ale limbii greceşti literare [...] Diglosia germană elveţiană s-a dezvoltat ca rezultat al unei lungi izolări religioase şi politice de centrele standardizării lingvistice germane, în timp ce creola haitiană s-a născut din creolizarea francezei pidgin, pentru ca apoi franceza standard să joace rolul de *varietate suprapusă.* Unele ipoteze asupra posibilităţilor de dezvoltare vor fi, totuşi, date la sfîrşitul articolului.

Termenul *varietăţi suprapuse* denumeşte varietăţile lingvistice însuşite mai tîrziu, în special prin intermediul şcolii.

Pentru simplificarea referirilor, varietatea suprapusă în diglosie va fi numită varietatea H *(high* = elevat, superior) sau numai *H,* iar dialectele regionale vor fi numite varietăţi L (7ow=de jos, inferioare) sau numai L. [...]

Trăsături definitorii ale diglosiei (1-9). Pentru cifra arabă a sistemului de trăsături propus de Ferguson, a se vedea mai jos.

1. *Funcţie.* Una dintre trăsăturile cele mai importante ale diglosiei este specializarea funcţiei pentru H şi L. în anumite situaţii numai H este potrivită, iar în altele numai L, cele două serii de situaţii suprapunîndu-se foarte puţin. Pentru ilustrare, se dă o listă cu situaţii posibile, indicîndu-se varietatea folosită cazul fiecăreia dintre ele.

Predica din biserică sau moschee	KADR.
Instrucţiuni pentru servitori, chelneri, muncitori,	
Scrisoare particulară	cipală adusă de Cuvîntare în
Cuvîntare politică	se referă la caracterul
Conversaţie cu familia, prieteni, colegi	
Emisiuni de ştiri la radio	
Teatru radiofonic popular	
Articol de fond, relatarea ştirilor, explicaţii la fotografii	di ziar
Titlu de caricaturi politice	n e
Poezie	
Literatură folclorică	

cf de Vincenz, funcţionari parlament, cuvîntare oficială

Obiecţia prin- Protocol politică neunitar al trăsăturilor gramaticale.

Importanţa folosirii varietăţii corecte în situaţia corespunzătoare nu poate fi supraevaluată. Un vorbitor din afara comunităţii respective care învaţă să vorbească fluent şi corect L şi apoi o foloseşte într-o cuvîntare oficială produce ilaritate. Un membru al comunităţii lingvistice care foloseşte H într-o situaţie de pură conversaţie sau într-o activitate fără pretenţii, cum ar fi cumpărăturile, produce, de asemenea, ilaritate. în toate limbile definitorii, este un

comportament tipic ca o persoană să citească cu voce tare un ziar scris în H şi apoi să înceapă să discute conţinutul său în L. în toate limbile definitorii, se obişnuieşte să se asculte o cuvîntare oficială în H şi apoi aceasta să fie discutată, deseori chiar cu participarea oratorului, în L.**********

Ultimele două situaţii de pe listă necesită un comentariu. în toate limbile definitorii, se compune poezie în L şi un grup mic de poeţi compun în ambele varietăţi, dar statutul celor două feluri de poezie este foarte diferit, şi pentru comunitatea lingvistică, în general, numai poezia scrisă în H este simţită ca fiind poezie „adevărată".†† Pe de altă parte, în fiecare din limbile definitorii, anumite proverbe, formule de reverenţă etc. sînt în H, chiar atunci cînd sînt citate, în conversaţia obişnuită, de către persoane neinstruite. S-a calculat că o cincime din proverbele din vocabularul activ al ţăranilor arabi sînt în H.

Motivarea prestigiului deosebit al varietăţii H diferă de la o

2. *Prestigiu.* în toate limbile definitorii, vorbitorii consideră că H este superioară lui L în multe privinţe. Uneori acest sentiment este atît de puternic, încît numai H este considerată adevărată, iar despre L se spune că „nu există". De pildă, vorbitori ai arabei pot spune (în L) că o anumită persoană nu ştie araba. Aceasta înseamnă evident că ea nu ştie H, deşi poate vorbi fluent, efectiv, L. Dacă cineva care nu vorbeşte araba cere un arab instruit pentru a o învăţa, acesta din urmă va încerca în mod normal să-l înveţe formele H, insistînd asupra faptului că acestea sînt singurele care trebuie folosite. Foarte adesea, arabii instruiţi susţin că ei nu folosesc niciodată L, în ciuda faptului că observaţia arată că o folosesc în mod constant, în orice conversaţie uzuală. în mod similar, vorbitorii instruiţi ai creolei haitiene neagă frecvent existenţa acesteia, afirmînd insistent că ei vorbesc întotdeauna franceza. Această atitudine nu poate fi considerată drept o încercare deliberată de a-l înşela pe anchetator; ea este, mai degrabă, o autoînşelare. Cînd vorbitorul respectiv răspunde cu bună credinţă, aceste atitudini pot fi depăşite întrebîndu-l, de pildă, ce limbă foloseşte atunci cînd vorbeşte cu copiii, cu servitorii sau cu mama. Replica revelatoare este, de obicei, ceva de tipul: „Ei, dar aceştia nu ar putea înţelege [forma H, oricum ar fi ea numită]".

Chiar acolo unde sentimentul realităţii şi al superiorităţii lui H nu este aşa de puternic, există, de obicei, părerea că H este într-un fel mai frumoasă, mai logică, mai aptă să exprime gînduri importante etc. Şi această părere este adoptată chiar de vorbitori care nu stăpînesc limba H decît foarte puţin. Aici, americanii care ar dori să evalueze vorbirea în termenii caracterului efectiv al comunicării vor avea un şoc descoperind că mulţi vorbitori ai unei limbi

---

**********In cazul educaţiei oficiale, situaţia este adesea mai complicată decît s-a arătat aici. In lumea arabă, de exemplu, prelegerile universitare sînt ţinute în H, dar exerciţiile, explicaţiile şi conferinţele pe secţii se desfăşoară, în mare parte, în L, mai ales în cazul ştiinţelor naturale, ca opuse celor umanistice. Deşi folosirea lui L de către profesori este interzisă prin lege în şcolile medii, în anumite ţări arabe, o mare parte a timpului profesorului este ocupată adesea de explicarea în L a sensului materialului prezentat în H în cărţi sau expuneri.

††Greaca modernă nu corespunde prea bine acestei descrieri. Poezia în L reprezintă producţia majoră, iar versurile în H sînt general simţite ca artificiale.

implicate în diglosie preferă să asculte o cuvîntare politică, o prelegere expozitivă sau un recital de poezie în H, deşi ar fi mai puţin inteligibil pentru ei decît dacă acestea ar fi fost în L.

în unele cazuri, superioritatea lui H este legată de religie. în greacă, limba Noului Testament este simţită a fi esenţial aceeaşi cu *katharăvusa,* iar apariţia unei traduceri a Noului Testament în *dhimotiki* a fost cauza unor revolte de proporţii în Grecia, în 1903. Vorbitorii creolei haitiene sînt, în general, obişnuiţi cu o versiune franceză a Bibliei şi chiar atunci cînd biserica foloseşte creola pentru catehism şi alte forme de acest fel, ea recurge la o pronunţare foarte galicizată. în cazul arabei, H este limba Coranului şi, ca atare, este foarte răspîndită convingerea că ea exprimă adevăratele cuvinte ale Domnului şi chiar că se află dincolo de limitele spaţiului şi timpului, adică ar fi existat „înainte" ca timpul să se nască, odată cu crearea lumii.

Tradiţia este aceea care impune membrilor unei comunităţi lingvistice, iar producţia literară contemporană în H a unor membri ai comunităţii H în creatiile literare şi în scris în con-

3. *Moştenire literară.* în fiecare din limbile definitorii există un corpus însemnat de literatură scris în H, care impune respect comunităţii ca parte a moştenirii literare şi a tradiţiei. Cînd corpusul literaturii reprezintă o durată lungă în timp (ca în arabă sau greacă), scriitorii contemporani — şi cititorii — au tendinţa să considere că este o practică legitimă să folosească cuvinte, expresii sau construcţii care au fost, poate, curente numai într-o perioadă a istoriei literare şi care acum nu mai sînt răspîndite. Astfel, poate constitui o dovadă de bun stil jurnalistic în scrierea articolelor de fond sau de bun gust literar în poezie să foloseşti o construcţie participială complicată din greaca clasică sau o expresie arabă rară din secolul al XH-lea, pe care se presupune că cititorul mediu instruit nu le va înţelege fără să se documenteze. Un rezultat al acestui procedeu este aprecierea venită din partea unor cititori: „cutare cunoaşte cu adevărat greaca [sau araba]"; sau „articolul de fond de azi al lui cutare, sau ultima lui poezie este scrisă într-o greacă [sau arabă] foarte bună".

Diferenţele de însuşirii variaţiilor H şi L explică de ce H este considerată drept *varietate*

4. *Achiziţie.* Dintre vorbitorii celor patru limbi definitorii, adulţii folosesc invariabil L atunci cînd vorbesc cu copiii, iar copiii folosesc L atunci cînd vorbesc între ei. Drept urmare, L este invariabil învăţată de copii, aşa cum se învaţă în mod „normal" limba maternă. H poate fi deprinsă uneori de copii, dar învăţarea reală a H este de- săvîrşită mai ales cu mijloacele educaţiei oficiale, fie în şcolile tradiţionale coranice, fie în şcolile moderne de stat, fie cu profesori particulari.

Această diferenţă în modalitatea de însuşire a limbii este foarte importantă. Vorbitorul se simte în largul său în L, într-o măsură aproape niciodată atinsă în H. Structura gramaticală a L este învăţată fără o discuţie explicită a conceptelor gramaticale; gramatica H este învăţată în termeni de reguli şi norme ce urmează să fie imitate. Nu pare posibil ca o schimbare în direcţia utilizării generale a H să poată avea loc fără o schimbare radicală a acestui model de achiziţie. De

exemplu, arabii care doresc cu adevărat să schimbe L

cu H, pentru toate funcţiile, nu se pot aştepta ca aceasta să se în- tîmple dacă ei nu-şi vor manifesta voinţa de a vorbi H copiilor lor[G]

5. *Standardizare.* în toate limbile definitorii, există o puternică tradiţie a studiului gramatical al formei H a limbii. Există gramatici, dicţionare, tratate de pronunţare, stil etc. Există o normă stabilită pentru pronunţare, gramatică, vocabular, care permite variaţia numai între anumite limite. Ortografia este bine stabilită şi nu variază mult. Prin contrast, studiile descriptive şi normative ale formei L sau nu există sau sînt relativ recente şi puţine ca număr. De cele mai multe ori, ele au fost realizate, în primul rînd sau mai ales, din afara comunităţii lingvistice şi sînt scrise în alte limbi. Nu există o ortografie stabilă şi se manifestă o variaţie mare în pronunţare, gramatică şi vocabular.

Cf. trimiterile din nota marginală de la p.

în cazul comunităţilor lingvistice relativ mici, cu un singur centru important de comunicare (de exemplu, Grecia, Haiti), poate apărea un tip de L standard pe care vorbitorii celorlalte dialecte să-l imite şi care să tindă să se răspîndească asemenea oricărei varietăţi standard, cu excepţia faptului că rămîne limitat la funcţiile pentru care L este adecvată.

în comunităţile lingvistice care nu au un centru unic mai important de comunicare, poate apărea un număr de varietăţi regionale L. De exemplu, în comunitatea lingvistică arabă nu există o L standard corespunzînd varietăţii ateniene culte *dhimotiki,* dar standarde regionale există în multe locuri. De exemplu, araba din Cairo serveşte drept L standard pentru Egipt, iar locuitorii instruiţi,din Egiptul Superior trebuie să înveţe nu numai H, ci, pentru conversaţie, şi o aproximare a limbii L din Cairo. în comunitatea lingvistică germană elveţiană nu există un singur standard, şi însuşi termenul de „standard regional" pare nepotrivit, dar, în numeroase cazuri, L dintr-un oraş mai mare sau mai mic influenţează puternic L rurală din vecinătate.

6. *Stabilitate.* S-ar putea presupune că diglosia este foarte nestabilă, tinzînd să treacă într-o situaţie lingvistică mai stabilă. Dar lucrurile nu stau aşa. O caracteristică a diglosiei este faptul că ea durează cel puţin cîteva secole şi, în unele cazuri, există dovezi că poate dura chiar mai mult de o mie de ani. Tensiunile de comunicare care apar în situaţia de diglosie pot fi soluţionate prin folosirea unor forme de limbă intermediare, nestabile şi relativ necodificate *(mikti* din greacă, *al-lugah, al-wustâ* din arabă, creola hai- tiană de *salon),* şi prin împrumutul lexical repetat din H în L.

Posibilitatea *utilizării* unor forme de comunicare *intermediare* între H şi L şi a împrumutului din H în L conferă

De exemplu, în arabă, un tip de arabă vorbită larg folosit în situaţii semioficiale sau interdialectale posedă un vocabular extrem de clasic — cu terminaţii flexionare puţine sau fără asemenea terminaţii, cu unele trăsături de sintaxă clasică, dar cu o bază colocvială

[6] S-a sugerat ca plauzibilă existenţa unor implicaţii psihologice care decurg din această dualitate lingvistică. Acest lucru merită, desigur, o cercetare experimentală mai atentă. In acest sens, vezi articolul *foarte controversat,* care îmi pare să conţină cîteva nuclee importante de adevăr, pe lingă multe păreri care nu se pot susţine, al lui E. Shouby, *The Influence of the Arabic Language on the Psychofogy of the Arabs",* în:

„Middle East Journal*, V (1951), p. 284—302.

în morfologie şi sintaxă — şi un mare adaos de vocabular colocvial. în Grecia, o mare parte a presei şi-a însuşit o limbă mixtă.

împrumutul de elemente lexicale din H în L este evident analog (sau identic, în perioadele cînd diglosia era în acţiune în aceste limbi) cu împrumuturile savante din latină în limbile romanice sau din sanscrita *tatsamas* în indo-ariana medie şi nouă.‡‡‡

(3) paradigmele sînt mai simetrice (de exemplu, o limbă care la toate declinările are acelaşi număr de distincţii cazuale este mai simplă decît una în care există variaţie);

(4) acordul şi recţiunea sînt mai stricte (de exemplu, toate prepoziţiile cer acelaşi caz şi nu cazuri diferite).

Dacă se acceptă această concepţie a simplităţii gramaticale, atunci putem să observăm că, cel puţin în trei dintre limbile definitorii, structura gramaticală a oricărei varietăţi L date este mai simplă decît aceea a varietăţii H corespunzătoare.

De obicei, gramatica varietăţii L este mai simplă decît aceea a [illegible]

Aceasta este perfect adevărat pentru arabă, greacă şi creola haitiană; o analiză completă a germanei standard şi a germanei elveţiene ar putea arăta că descrierea nu este adevărată în această situaţie de diglosie, din cauza morfofonologiei deosebit de bogate a elveţienei.

8. *Lexicon.* în general, corpusul vocabularului limbilor H şi L este comun, bineînţeles, cu variaţii în formă şi deosebiri de uzaj şi sens. Totuşi, nu este surprinzător ca H să includă în lexiconul său total termeni tehnici şi expresii savante care nu au echivalente exacte în L, întrucît subiectele implicate sînt foarte rar, sau aproape niciodată, discutate în L. De asemenea, nu este surprinzător ca varietăţile L să includă în lexicoanele lor totale expresii populare şi denumiri de obiecte strict uzuale sau de obiecte cu o distribuţie foarte localizată, care nu au echivalente exacte în H, întrucît subiectele implicate sînt foarte rar, sau niciodată, discutate în H. *Dar o trăsătură izbitoare a diglosiei o constituie existenţa multor elemente perechi, unul din H, altul din L, referitoare la concepte foarte obişnuite, frecvent folosite atît în H cît şi în L, în care sensurile celor două elemente sînt aproape identice, iar folosirea unuia sau a altuia defineşte imediat secvenţa vorbită sau scrisă drept H sau L.* De exemplu, în arabă, cuvîntul H pentru ,,a vedea" este ra'ă, iar cuvîntul L este *săi.* Cuvîntul *ra'ă* nu apare niciodată în conversaţia obişnuită, iar *săi* nu este folosit în araba scrisă obişnuită. Dacă dintr-un anumit motiv în presă este citată o remarcă în care s-a folosit *săi,* în citatul scris acesta este înlocuit cu ra'ă. în greacă, cuvîntul H pentru „vin" este *inos,* cuvîntul L este *krasi.* Pe menu scrie *inos,* dar clientul trebuie să ceară chelnerului să-i aducă *krasi.* Cele mai apropiate paralele din americană sînt cazuri ca *illumination — light* „lumină", *purchase ~ buy,* „a cumpăra" sau *children ~ kids* „copii", dar, în aceste cazuri, ambele cuvinte pot fi scrise sau folosite în conversaţia obişnuită; diferenţa nu este atît de mare ca la perechile corespunzătoare din diglosie. De asemenea, dimensiunea oficial-familiar în limbi ca engleza este un continuu, în care graniţa dintre cele două elemente din diferite perechi poate să nu apară la acelaşi nivel, de exemplu, *illumination, purchase* şi *children* nu sînt complet paralele în ce priveşte gradul lor de folosire în aspectul oficial şi în cel familiar [...]

Caracterul complementar al unei părţi a vocabularului varietăţilor H şi L.

Prezenţa elementelor lexicale perechi în partea comună a vocabularului varietăţilor H şi L

9. *Fonologie.* Poate părea dificil să se prezinte o generalizare asupra legăturii dintre fonologia H şi L în diglosie, din cauza diversităţii datelor. Fonologiile H şi L pot fi foarte apropiate, ca în greacă; moderat diferite, ca în arabă şi creola haitiană; sau net divergente, ca în germana elveţiană. Cu toate acestea, un examen mai atent

arată că două afirmaţii sînt justificate (poate că acestea se vor dovedi inutile după ce s-au stabilit atît de precis trăsăturile precedente, astfel încît afirmaţiile în legătură cu fonologia pot fi direct deduse din ele).

(a) *Sistemele fonetice ale H şi L constituie o singură structură fonologică, în care fonologia L reprezintă sistemul de bază, iar trăsăturile divergente ale fonologiei H formează sau un subsistem, sau un paralelsistem.* Fiind date formele mixte mai sus menţionate şi dificultatea corespunzătoare de a identifica un cuvînt dat dintr-un anumit enunţ ca fiind în mod sigur H sau L, este necesar să presupunem că vorbitorul are un inventar unic de opoziţii distinctive pentru întregul complex H—L şi că există o largă interferenţă, în ambele direcţii, în termenii distribuţiei fonemelor în elemente lexicale particulare. ††††††

Rolul exact al varietăţii standard (sau al varietăţilor standard) a unei limbi faţă de dialectele regionale sau sociale diferă de la o comunitate lingvistică la alta şi, în unele cazuri, această relaţie poate fi mai apropiată de diglosie sau, probabil, ar fi chiar mai bine să o considerăm diglosie. Aşa cum am caracterizat-o aici, diglosia diferă de situaţia mai răspîndită limbă standard cu dialecte, prin aceea că, în cazul diglosiei, nici un sector al comunităţii lingvistice nu foloseşte în mod regulat H ca mijloc de conversaţie obişnuită şi orice încercare de a o utiliza este simţită a fi sau pedantă şi artificială (arabă, greacă) sau chiar, într-un anumit sens, neloială faţă de comunitate (germana elveţiană, creola). în situaţia mai obişnuită, limbă standard cu dialecte, forma standard este adesea identică cu varietatea unei anumite regiuni sau grup social (de exemplu, persana din Teheran, bengaleza din Calcutta), care este folosită în conversaţia obişnuită, mai mult sau mai puţin normal, de către unii membri ai grupului şi ca varietate suprapusă de către ceilalţi.

Raportul dintre *diglosie* şi *utilizarea complementară* a *dialectului* şi a *limbii standard.*

Se pare că diglosia nu este limitată la nici o arie geografică sau familie de limbi.[11] Trei exemple de diglosie din alte timpuri şi locuri pot fi citate ca o ilustrare a utilităţii conceptului. Mai întîi, să considerăm tamila. Aşa cum este utilizată de milioanele de membri ai comunităţii lingvistice tamile din India de azi, ea corespunde întocmai definiţiei. Există o tamilă literară ca H, utilizată în scris şi în unele tipuri de vorbire oficială, şi un standard colocvial ca L (ca şi dialecte L locale), folosit în conversaţia obişnuită. Există un corpus de literatură în H, datînd de multe secole, care este foarte preţuit de vorbitorii tamilei de azi. H are prestigiu, L nu are. H este totdeauna suprapusă, L este învăţată în mod natural, ca un standard colocvial, primar sau suprapus. Există diferenţe gramaticale nete şi unele diferenţe fonologice, între cele două varietăţi.‡‡‡

geografică etc.

în al treilea rînd, ar trebui citată chineza, deoarece ea reprezintă probabil diglosia la scara cea mai largă atestată vreodată.********** Weu-ii corespunde lui H, în timp ce dialectul mandarin este un L standard; există, de asemenea, varietăţi regionale L atît de diferite, încît ar merita denumirea de „limbi distincte", chiar mai mult decît dialectele arabe, şi cel puţin tot atît de mult cît limbile romanice derivate din latină, din exemplul de mai sus. Totuşi, chineza, întocmai ca şi greaca modernă, pare să se dezvolte într-o altă direcţie decît aceea a diglosiei, şi anume spre o limbă standard cu dialecte, în sensul că un L staridard sau o varietate mixtă începe să fie folosită în scris pentru mai multe scopuri, adică începe să devină un adevărat standard.

Condiţii care favorizează apariţia şi dez-

Diglosia poate să apară atunci cînd, într-o anumită comunitate lingvistică, sînt îndeplinite următoarele trei condiţii:

(1) Există un corpus cuprinzător de literatură într-o limbă strîns legată de (sau chiar identică cu) limba naturală a comunităţii, iar această literatură exprimă, fie prin origine [...], fie prin consolidare, unele dintre valorile fundamentale ale comunităţii. (2) Instrucţiunea în cadrul comunităţii este limitată la o elită restrînsă. (3) A trecut o perioadă de timp, de ordinul cîtorva secole, de la îndeplinirea condiţiilor (1) şi (2). Se poate arăta, probabil, că această combinaţie de situaţii a apărut de sute de ori în trecut şi, în general, a avut drept rezultat diglosia. Există azi zeci de exemple şi este probabil ca exemple să apară şi în viitor.

Diglosia pare să fie acceptată şi nu privită ca o „problemă" în comunitatea în care acţionează, pînă cînd apar anumite tendinţe în comunitate. Acestea includ tendinţe spre (a) o instrucţiune mai răspîndită (din motive economice, ideologice sau de altă natură), (b) comunicarea mai largă între diferitele sectoare regionale şi sociale ale comunităţii (de exemplu, din motive economice, administrative, militare sau ideologice), (c) dorinţa de a avea o limbă standard „naţională", recunoscută, ca atribut al autonomiei sau al suveranităţii.

Problema *unificării limbii* în condiţiile situaţiei de diglosie. Soluţii.

Cînd apar aceste tendinţe, conducătorii comunităţii încep să se preocupe de *unificarea limbii,* şi, în acest scop, încep să se manifeste sentimentele reale spre unificare. Indivizii sprijină fie adoptarea H, fie a unei forme L, o varietate „mixtă" de un gen oarecare. Argumentele explicit aduse sînt aceleaşi de la o situaţie de diglosie la alta.

Susţinătorii H afirmă că H trebuie să fie adoptată pentru că ea leagă comunitatea cu trecutul ei glorios sau cu comunitatea universală şi pentru că ea este, în mod natural, un factor unificator, spre deosebire de caracterul de separaţie al dialectelor L. Pe lîngă aceste argumente fundamentale, există, de obicei, dovezi bazate pe concepţia comunităţii asupra superiorităţii H. Potrivit lor, H e mai frumoasă, mai expresivă, mai logică, are o acceptare divină şi multe altele. Dacă examinăm obiectiv argumentele din urmă, validitatea lor este adesea limitată, dar importanţa lor este foarte mare încă, întrucît reflectă păreri larg răspîndite în comunitate.

********** O descriere concisă, excelentă, a situaţiei complexe din chineză poate fi găsită în introducere la Y. R. C h a o, *Cantoneze Primer* (Cambridge, 1947) p. 1—17.

Susţinătorii lui L afirmă că trebuie adoptată una dintre varietăţile L pentru că aceasta este mai apropiată de adevărata gîndire şi simţire a oamenilor; ea uşurează problema instrucţiunii, întrucît oamenii au dobîndit o cunoaştere de bază a limbii, încă din copilărie; şi este un instrument de comunicare mai eficient, la toate nivelele. Pe lîngă aceste argumente fundamentale, se pune adeseori accent pe elemente de importanţă minoră, cum ar fi prospeţimea metaforei în aspectul colocvial, faptul că alte „naţiuni moderne" scriu aşa cum vorbesc şi aşa mai departe.

Susţinătorii ambelor puncte de vedere sau chiar cei ai unei limbi mixte par să aibă convingerea — deşi aceasta poate să nu fie formulată — că o limbă standard poate, pur şi simplu, să fie legiferată într-o comunitate. Adesea, tendinţele care vor fi decisive în dezvoltarea unei limbi standard sînt în curs de acţiune şi sînt independente de argumentarea reprezentanţilor diferitelor opinii.

Tipuri de evoluţie a situaţiilor de diglosie

O scurtă şi superficială privire asupra rezultatului diglosiei în trecut şi o considerare a tendinţelor actuale arată că este posibil numai un număr restrîns de tipuri de dezvoltare. Mai întîi, trebuie să ne reamintim că situaţia poate să rămînă stabilă pentru o perioadă mare de timp. Dar dacă apar tendinţele menţionate mai sus şi dacă ele devin puternice, poate avea loc o schimbare. în al doilea rînd, H poate reuşi să se constituie într-o limbă standard numai dacă serveşte ca limbă standard unei alte comunităţi, iar comunitatea în care există diglosie, din motive lingvistice sau extralingvistice, are tendinţa să se contopească cu cealaltă comunitate. Altfel, H dispare şi devine o limbă savantă sau liturgică, studiată numai de învăţaţi sau de specialişti şi nefolosită activ de comunitate. O anumită formă de L sau o varietate mixtă devine standard.

în al treilea rînd, dacă există un singur centru de comunicare în întreaga comunitate lingvistică sau dacă există mai multe centre de acest fel, toate într-o arie dialectală, varietatea L a centrului(elor) va constitui baza noului standard, fie că este L pur, fie că este combinat, în mare măsură, cu H. Dacă există cîteva astfel de centre în diferite arii dialectale, fără un centru suprem, atunci este posibil ca diferite varietăţi L să fie standardizate ca limbi separate.

Tendinţe de evoluţie în cazul celor patru limbi de

Putem încerca să formulăm o schiţă de descriere a celor patru *limbi definitorii,* în următoarele două secole (adică pînă aproape de 2150 e.n.):

Germana elveţiană: Stabilitate relativă.

Araba: Dezvoltare lentă spre diferite limbi standard, fiecare bazată pe o varietate L, cu un mare amestec de vocabular H. Trei par probabile: maghrebi (avînd la bază dialectul din Rabat sau din Tunis?), egipteana (avînd la bază dialectul din Cairo), varietatea estică (bazată pe dialectul din Bagdad?); dezvoltări politico-economice neaşteptate pot să adauge siriana (bazată pe dialectul din Damasc?), sudaneza (bazată pe dialectul din Omdurman-Khartoum) sau altele.

Creola liaitiană: Tendinţă lentă spre un standard unificat, bazat pe L din Port-au-Prince.

Necesitate a studierii limbilor în cadrul sociocultural în care sînt

Greaca: Dezvoltare completă spre un standard unificat, bazat pe L, din Atena, plus un mare adaos de vocabular H.

Articolul de faţă se încheie cu un apel la continuarea cercetării acestui fenomen şi a altora înrudite. Lingviştii descriptivişti, cu zelul lor firesc de a descrie structura internă a limbii, deseori nu dau nici

Apelul lui Ferguson nu a rămas fără rezultate. Dovadă constituirea şi dezvoltarea sociolingvisticii ca disciplină aparte. Ferguson nu aparţine astfel ca ultul dintre promotorii studiilor de sociolingvistică (alături de

Joshua A. Fishman

De remarcat opţiunea lui Fishman. pentru denumirea *sociologia a limbii.* La majoritate a autorilor apare

SOCIOLOGIA LIMBII:
O ŞTIINŢĂ SOCIALĂ INTERDISCIPLINARĂ
PENTRU STUDIUL LIMBII ÎN SOCIETATE*

3.0. Cîteva concepte sociolingvistice de bază

Sociologia limbii abordează o serie largă de probleme: interacţiunea în grupurile mici şi componenţa grupurilor mari, folosirea limbii şi atitudinile faţă de limbă, normele corelaţiei limbaj-comportament, precum şi modificarea acestor norme. în această expunere, ne vom ocupa, pe scurt, de toate aceste probleme, şi va trebui să introducem conceptele şi termenii tehnici pe care domeniile particulare ale discuţiei le reclamă inevitabil. Totuşi, înainte de a aborda vreunul dintre aceste subiecte mai restrînse, considerăm că este mai bine să ne oprim asupra unui număr de concepte de bază în sociolingvistică, de utilitate generală, decît să acceptăm ca ele să rămînă mai departe concepte primare.

3.1. Limbă — Dialect — Varietate

Termenul de *varietate* este frecvent utilizat în sociologia limbii ca desemnare neutră. însuşi faptul că un termen tehnic obiectiv şi neafectiv este *cerut cu necesitate* pentru a ne referi la un ,,tip de limbă" este în sine o indicaţie că expresia ,,o limbă" implică adesea

'Joshua A. Fishman; *The Sociology oi Language:* An *Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society, în:* Joshua A. Fishman (ed.), *Advances in the Sociology oi Language,* voi. I, The Hague-Paris, 1971, p. 226—237; 241—250; 252—258; 286—288; 293; 295; 297—299.

o judecată, un termen *indicativ* al unei emoţii sau al unei opinii, precum şi un termen care *determină* o emoţie sau o atitudine. Acesta este un fapt de mare importanţă în legătură cu limbile, la care vom reveni mereu. în consecinţă, vom folosi termenul de „varietate" pentru a nu ne lăsa copleşiţi de chiar fenomenul pe care căutăm să-l investigăm, şi anume: cînd şi de către cine este considerată o anumită varietate limbă şi cînd şi de către cine este luată drept altceva.

Varietăţile care prezintă iniţial şi fundamental origini geografice sînt numite *dialecte*.* în acest sens absolut obiectiv este folosit cuvîntul în lingvistică, în denumiri cum ar fi *dialectologie* sau geografie *dialectală,* şi la fel este utilizat în sociologia limbii. Totuşi, dialectele pot ajunge cu uşurinţă să reprezinte (să semnifice, să conoteze, să simbolizeze) şi alţi factori, în afara celor geografici. Dacă imigranţii din regiunea A vor constitui majoritatea grupului celor săraci, antipatizaţi şi inculţi din regiunea B, atunci varietatea lor lingvistică (Dialectul A) va ajunge să semnifice pentru locuitorii regiunii B mult mai mult decît originea geografică. Dialectul A va ajunge să semnifice un statut social inferior (ca instrucţiune sau profesie) celui semnificat de dialectul B. în acest mod, unitatea care reprezenta odinioară o *varietate regională* (în sensul că, o anumită perioadă, vorbitorii săi erau priviţi numai ca fiind concentraţi într-o zonă anumită) poate ajunge să fie considerată (şi să funcţioneze) mult mai semnificativ, ca o *varietate socială* sau *sociolect.*** în plus, dacă vorbitorilor varietăţii A li se îngăduie numai cu greu accesul la *reţele de interacţiune* din regiunea B, dacă aceştia contractează căsătorii mai ales între ei, îşi păstrează obiceiurile din regiunea de origine şi continuă să preţuiască numai tovărăşia celor din aceeaşi comunitate, ei pot cu timpul să se considere o comunitate diferită, avînd scopuri, credinţe şi tradiţii proprii. în consecinţă, varietatea A poate să nu mai fie privită drept o varietate socială, ci, mai degrabă, drept una *etnică* sau *religioasă* şi, într-adevăr, se poate ajunge ca ea să fie cultivată ca atare pînă într-atît, încît să fie considerată drept o *limbă* distinctă.*** Totuşi, în interiorul comunităţii A pot exista, de asemenea, indivizi care au învăţat şi limba B. Ei pot utiliza A în relaţiile dintre ei pentru a denota intimitatea şi solidaritatea de grup, dar pot folosi şi B în scopuri profesionale sau de reverenţă. Prin urmare, pentru aceştia, A şi B vor fi *varietăţi funcţionale,* opuse şi complementare, în care B este (sau include), de asemenea, o *varietate specializată* (profesională sau legată de alt cîmp de experienţă) şi, ca atare, diferită în anumite privinţe de varietatea B, aşa cum este ea folosită de alţii.

Caracterul relativ al distincţiei dintre varietăţile

Pentru noţiunea de *reţea de interacţiune* (sau de comunicare), cf. L, E, p. 208 şi ET, S, p. 165,

’ Ferguson şi Gumperz (ed.), 1960; M.A.K. H a 11 id a y, *The Users and Uses ol Language,* în: M. A. K. H a 11 i d a y, A. Mclntosh şi P. S t r e- vens (ed.), *The Linguistic Sciences and Language Teaching,* Londra, 1964, sau în F i s m a n (ed.), 1968.

** C h a i m Blanc, *Communal Dialects in Baghdad,* Cambridge, Mass., 1964. Heinz Kloss, *„Abstand" Languages and „Ausbau" Languages,* în: „American Anthropologist", 1967, 9, nr. 7, p. 29—41; J. A. Fishman, *Sociolinguis- tics and the Language Problems of Developing Nations,* în „Internaţional Social Science Journal", 1968, 20, p. 211—225.

Schiţa teoretică de mai sus are mai mult decît o valoare didactică generală. Ea reprezintă drumul pe care multe varietăţi — regionale şi sociale — l-au străbătut în trecut şi drumul pe care sînt angajate astăzi altele.* Dar, în acest context, ceea ce are o valoare deosebită pentru noi este problematica *generală.* Varietăţile pot fi considerate drept regionale intr-un anumit moment şi drept sociale în altul. Varietăţile pot fi considerate drept varietăţi regionale de către vorbitorii aceleiaşi comunităţi lingvistice şi drept varietăţi sociale (sau etnice) de către cei dinafară. Pentru unii dintre vorbitori, varietăţile pot avea utilizări funcţionale suplimentare, pe care nu le au pentru aceia care posedă mai puţine varietăţi distincte în cadrul *repertoriilor* lor *verbale.* Astfel, termenul varietate — spre deosebire de termenul dialect — nu indică nici un statut lingvistic specific (în afara diferenţei) faţă de alte varietăţi. Un dialect poate fi o subunitate regională faţă de o limbă, mai ales în realizarea lui locală sau vorbită. *Limba* este o desemnare supraordonată; *dialect* este o desemnare subordonată. Amîndoi termenii cer ca întreaga taxonomie în care se încadrează să fie cunoscută înainte ei să fie admişi. Sociologia limbii se interesează de termenii numai în măsura în care membrii comunităţilor lingvistice vergenţe asupra naturii şi motivării lor. Ca rezultat al unei nea controverse, varietăţi considerate mai înainte dialecte ca aceştia au dia- elibera de subordonare şi pot fi „avansate" de către vorbitori la un statut oficial şi independent, în timp ce limbi anterior aseme - se independente pot deveni subordonate. Termenul de varietate, pe de altă parte, desemnează doar o componentă a unui repertoriu verbal. Folosirea unde se pre- ' lui implică numai faptul că există şi alte varietăţi. Acestea pot fi discuţiile din lingvistica română în legătură cu statutul idiomurilor romanice din sudul Dunării (aromâna, meglenoromâna şi istroromâna), fost folosite în palate şi universităţi pot să ajungă mai tîrziu numai

Pentru noţiunea de *repertoriu verbal* (lingvistic)

Caracterul relativ al distincţiei *limbă/dialect*

Pentru problema criteriilor de distingere a limbilor de dialecte, cf. C a z a c u, 1966, p. 9—

zintă precizate de către cei din afara comunităţii respective, pe baza diferenţelor fonologice, gramaticale şi lexicale pe care le prezintă varietăţile. Totuşi, repartizarea lor funcţională — ca limbi sau dialecte — se poate deduce numai pe baza observării în societate a utilizărilor ■lor şi a celor care le utilizează, mai degrabă decît pe baza trăsăturilor codurilor înseşi.

Varietăţile se schimbă în decursul timpului, dar ele sînt şi *modificate,* fie prin evoluţie pasivă, fie intenţionat. Varietăţile care au în uzul comunităţilor rurale şi al analfabeţilor. în acest proces, vocabularele lor pot sărăci (sute sau mii de termeni necesari mai înainte ieşind din uz). In acelaşi timp, vocabularele, gramaticile şi fonologiile pot fi influenţate de către alte varietăţi, chiar neînrudite genetic, dar, temporar, cu un prestigiu mai mare. Invers, varietăţi care n-au fost niciodată folosite în afara reţelelor lingvistice celor mai modeste pot fi înălţate în funcţie, îşi pot spori vocabularele şi se pot purifica sau îmbogăţi în oricare direcţie ar dori vorbitorii, cărora condiţiile le-au ameliorat statutul.** Varietăţile tuturor limbilor sînt

Pentru exemplificarea ambelor posibilităţi de *evolufie a varietăţilor limbii:* în direcţia restrîngerii şi în direcţia extinderii utilizării lor, cf. situaţia idiomurilor romanice din sudul Dunării,

• Einar Haugen, *Dialect, Language, Nation,* în: „American Anthropologist'', 1966, 68, p. 922—935; Karl W. Deutsch, *Naţionalism and Social Communication,* ed. a II-a, Cambridge, Mass., 1966.

" Heinz Kloss, *Die Entwicklung Neuer Germanischer Kullursprachen* Munchen, 1952 şi „Abstand" ...; J. F i s h m a n,

în. mod egal susceptibile de extindere şi de modificare,- toate par con- tractabile şi penetrabile sub influenta unor modele străine. Calităţile lor există doar în ochii (sau pentru urechile) purtătorilor lor. Funcţiile lor depind de normele comunităţii lingvistice care le folosesc. La rîndul lor, aceste norme se schimbă pe măsură ce comunităţile lingvistice îşi modifică natura constitutivă, relaţiile cu comunităţile din jur şi condiţiile obiective. In final, asemenea schimbări conduc, de obicei, la modificări în interiorul varietăţilor. Comunităţile lingvistice şi varietăţile respective nu sînt numai sisteme corelate, ci sînt, în aceeaşi măsură, şi sisteme total interdependente. Tocmai această interdependenţă este studiată de sociologia limbii.

rămase simple graiuri de conversaţie cotidiană, în comunităţi închise, pastorale şi rurale, faţă de situaţia dacoromânei, care şi-a dezvoltat o gamă cuprinzătoare

3.2. Principalele tipuri de atitudini şi de comportament faţă de limbă

Unul dintre cele mai cunoscute comportamente sociale faţă de limbă, în societate, este *standardizarea* — adică „codificarea şi acceptarea, în interiorul unei comunităţi lingvistice, a unui set formal de norme care defineşte uzul corect[1]".†††††††

b) *Autonomia lingvistică*

O altă concepţie socială curentă asupra limbii se ocupă de *autonomie,* adică de unicitatea şi independenţa sistemului lingvistic sau, cel puţin, a unei varietăţi a sistemului. *Autonomia* este adesea o preocupare minimă pentru acele comunităţi lingvistice ale căror limbi diferă net unele de altele. Se poate spune despre acestea că sînt autonome datorită unui simplu *Abstand,* adică distanţei lingvistice dintre ele (Kloss‡‡‡

a schimbărilor funcţionale produse în repertoriul verbal al comunităţii lingvistice.

în fine, comportamentul unei comunităţi lingvistice faţă de una d) *Vitalitatea* sau alta dintre varietăţile repertoriului său lingvistic va fi probabil varietăţilor determinat, cel puţin în parte, de măsura în care aceste varietăţi au ingvis lce- o *vitalitate* vizibilă, adică au reţele de interacţiune care le utilizează în mod natural pentru una sau mai multe funcţii vitale. Cu cît vorbitorii nativi ai unei anumite varietăţi sînt mai numeroşi şi cu o importanţă mai mare, cu atît este mai mare vitalitatea ei, mai mare potenţialul de standardizare, autonomie şi istoricitate. Şi, invers, cu cît statutul şi numărul vorbitorilor nativi ai unei varietăţi sînt mai mici, cu atît mai mult se va reacţiona faţă de aceasta ca faţă de un instrument defectuos şi corupt, care nu merită eforturi sau funcţii mai importante şi căruia îi lipsesc descendenţa adecvată sau unicitatea. Cum se obişnuieşte, asemenea opinii părtinitoare vor fi probabil suficiente în sensul că atunci cînd numărul şi resursele vorbitorilor unei varietăţi date se micşorează, este mai puţin probabil ca ei să fie în stare să-i apere standardizarea, autonomia şi istoricitatea de atacurile altor comunităţi lingvistice, de repertoriile lor verbale şi de resursele de impunere a limbii respective.

Date fiind aceste patru modele răspîndite ale opiniei şi comportamentului social faţă de limbă, devine posibilă definirea a şapte tipuri diferite de varietăţi, în funcţie de absenţa sau prezenţa lor într-un anumit moment (figura 1). Să se observe, totuşi, că oricare comunitate lingvistică poate include în repertoriul său un număr de asemenea varietăţi, care se diferenţiază pe baza celor patru sisteme răspîndite, de opinie şi comportament. în plus, categoriile profesionale, sociale şi alte subvarietăţi empirice vor exista, probabil, în limitele majorităţii varietăţilor înregistrate în figura 1. Intr-adevăr, se poate ca membrii oricărei comunităţi lingvistice să nu cadă de acord dacă standardizarea, autonomia, istoricitatea sau vitalitatea sînt absente sau prezente în una sau mai multe dintre varietăţile repertoriului lor. La urma urmei, aceste dimensiuni constituie mai degrabă trăsături cu un caracter accentuat evaluativ, decît trăsături obiective ale unor

Figura 1. Evaluarea diferitelor tipuri de varietăţi ale limbii (Stewart*). ATRIBUTE**

1	2	3	4	Varietate — tip
+	+	+	+	Limba standard
	+	+	+	Vorbire locală
—		+	+	Dialect
—	—		+	Creolă
—	—	—	—	Pidgin
+	+	+	—	Clasică
+	+	—	—	Artificială

** 1 = Standardizare;
2=Autonomie.-
3=Istoricitate:
4=Vitalitafe.

Clasificarea varietăţilor lingvistice în raport cu cele standardizrea. mia. tatea şi vitalitatea.

* W. A. S t e war t, A *Sociolinquistic T'ypology ...*

varietăţi ale limbii *per se* şi, ca atare, ne putem aştepta la variaţia evaluărilor, atît sincronic (la un moment dat) cît şi diacronic (de-a lungul timpului).

Pentru noţiunea de *rol,* cf. *Glosarul.*

În unele comunităţi lingvistice, respectul datorat unui interlocutor cu care cineva se află într-o anumită relaţie de *rol* poate fi indicat prin trecerea (comutarea) de la o varietate aparţinînd unei clase sociale la alta, sau de la un dialect la altul. În alte comunităţi lingvistice, aceeaşi funcţie se poate realiza prin trecerea de la dialect la varietatea standard (varietate care poate fi singura care posedă forme de reverenţă în paradigmele verbale şi pronume de politeţe). Şi, totuşi, într-o altă comunitate lingvistică, o *trecere de la o limbă la alta* (sau de la un dialect al unei limbi la varietatea standard a alteia) poate constitui modul concret de interacţiune reverenţioasă, acceptat şi recunoscut. în timp ce natura exactă a schimbării codului depinde de repertoriul de care dispune comunitatea lingvistică, schimbarea ca atare, precum şi diferenţele şi conceptele prin intermediul cărora aceasta poate fi înregistrată şi explicată prezintă un interes constant pentru teoria şi metodologia sociolingvistică [...]

Referitor la *schimbare a de cod,* cf. studiul de

Descrierea sociolingvistică poate să înceapă — mai degrabă decît

4.2. MIcroanallza in sociologia

Raportul **limbii** şi *macro-analiză In sociolingvistică.*

să se încheie — cu specificarea şi utilizarea *actelor* şi a *evenimentelor verbale* în funcţie de scopul cercetării întreprinse. Cu cît un anumit studiu este mai mult orientat spre lingvistică, cu atît este probabil ca acesta să se mulţumească cu o microanaliză, din moment ce microanaliza reprezintă, în sociologia limbii, un nivel de analiză mult mai înalt (adică unul mai dependent de context şi mai complicat decît nivelul folosit tradiţional în lingvistica propriu-zisă). Totuşi, cu cît o cercetare sociolingvistică se va orienta mai mult către societate, cu cît se va aplica mai mult asupra cercetării *per se* a proceselor sociale şi a organizării societăţii, este mai probabil că va urmări succesiv mai multe macroanalize. Microsociologia limbii (numită uneori şi etnometodologică) constituie unul dintre nivelele investigaţiei sociolingvistice.* Diferitele nivele nu se deosebesc prin gradul de corectitudine sau precizie, ci prin scopul lor şi, prin urmare, prin metodă. în această SECŢIUNE, putem schiţa numai un număr de nivele succesive, în primul rînd, pentru a demonstra similarităţile şi diferenţele dintre ele.

Pentru definirea noţiunilor de act *verbal* şi de *eveniment verbal,* cf. mai ales ET, S, p. 162, 173—174.

Unul din aspectele de care un cercetător poate deveni conştient după ce a evaluat o cantitate imensă de date sociolingvistice privind nivelul actelor şi al evenimentelor verbale este că variaţia în ,,vorbire" *(,,talk")* este mai obişnuită şi este diferit proporţionată sau distribuită între anumiţi interlocutori decît este între alţii.** Aşadar, deoarece multe schimbări de cod au o funcţie *metaforică,* adică indică un contrast de subliniere (de la umor la seriozitate, de la acord la dezacord, de la neesenţial sau secundar la esenţial sau principal,

Pentru schimbare a de cod *metatorică,* cf. precizările lui Fishman de la

' GarfinkeI, 1967.

*• E. A. S c h e g l o f f, *Sequencing in Conversaţional Openings,* în: „American Anlhropojogişt'[1], 1968, 70, p. 1075—1095.

în orice schimb în curs de desfăşurare, într-o anumită varietate a limbii), interlocutorii se pot diferenţia prin măsura în care ei iniţiază sau se angajează în mod adecvat într-o asemenea schimbare de cod, în funcţie de *relaţia de rol* a unuia faţă de celălalt. Să se observe, totuşi, că este necesar să existe o anumită concordanţă a varietăţii şi a anumitor trăsături ale mediului social, înainte de a fi posibilă utilizarea unei alte varietăţi în scopuri metaforice sau de contrast.

4.3. **Relaţiile de rol**

Comunităţile se definesc prin caracterul *speciiic* al sistemului

Oricare doi interlocutori dintr-o comunitate lingvistică dată (sau, mai precis, dintr-o reţea lingvistică dată, în interiorul unei comunităţi lingvistice) trebuie să identifice relaţia de rol care se stabileşte între ei la un moment dat. O asemenea identificare este parte a fondului comun de norme şi comportamente de care depinde existenţa comunităţii lingvistice. Relaţiile tată-fiu, soţ-soţie, profe- sor-elev, cleric-laic, patron-angajat, prieten-prieten reprezintă numai cîteva exemple de relaţii de rol care pot să existe în diversele comunităţi lingvistice (dar nu în toate).†† Relaţiile de rol sînt seturi, implicit identificate şi acceptate, de drepturi şi obligaţii reciproce între membrii aceluiaşi sistem sociocultural. Una dintre căile prin care membrii îşi dovedesc unul celuilalt apartenenţa comună, precum şi recunoaşterea drepturilor şi a obligaţiilor reciproce este variaţia adecvată (care, desigur, poate include şi nonvariaţia adecvată) a felului în care vorbesc între ei. Poate că ar trebui, în general, să-i vedem şi nu să-i auzim pe copii, dar atunci cînd *sînt* auziţi, în majoritatea societăţilor, se susţine că ei vorbesc altfel cu părinţii lor decît cu prietenii.‡‡‡

Relaţiile de rol variază în funcţie de gradul în care drepturile şi obligaţiile reciproce trebuie sau nu trebuie subliniate continuu. Relaţia de rol rege-supus poate păstra o notă invariantă în mai mare măsură decît relaţia comerciant-client. Dacă comercianţii şi clienţii pot intra în interacţiune şi ca prieteni, rude, membri ai aceluiaşi partid politic etc., în timp ce regii şi supuşii (în interiorul aceleiaşi comunităţi lingvistice) nu pot să prezinte un grad similar de schimbare a rolurilor, de acces şi/sau de fluiditate *unul faţă de celălalt,* atunci ne vom aştepta să întîlnim o variaţie mai mare în „vorbirea" a doi indivizi care se întîlnesc în calitate de comerciant şi client decît ne vom aştepta pentru doi indivizi care se întîlnesc în calitate de rege şi supus. In plus, un comerciant şi clientul său pot să-şi părăsească complet rolurile şi să intre în interacţiune doar pe baza necesităţilor şi înclinaţiilor lor individuale şi de moment. Ceea ce nu e permis în cazul regelui şi al supuşilor săi. Deci vom spune că un comerciant şi clientul său se pot angaja atît în interacţiuni *personale,* cît şi de *tranzacţie,*§§§

vat relaţiei), luate împreună, alcătuiesc o constructă, care şi-a dovedit marea valoare în sociologia limbii: situaţia socială (vezi figura 2).

SITUAŢIA: „lecţia"	TIMPUL: ora lecţiei
LOCUL: clasa	ROLURI: + profesor -|- elev + student — profesor

Figura 2. *Situaţia socială* (Bock')

Tipul cel mai simplu de situaţie socială folosit de microsociologia limbii în descriere şi analiză este situaţia congruentă, în care toate trei componentele „merg împreună", într-o modalitate acceptată cultural. Aceasta nu înseamnă că cercetătorul poate presupune că există numai un singur loc şi un singur moment adecvat realizării unei relaţii de rol anumite. Dimpotrivă [...] Totuşi, numărul total de combinaţii permise va fi, probabil, mic, dar, indiferent de numărul lor, este probabil că va exista doar puţin echivoc printre reprezentanţii societăţii sau ai culturii studiate, cu privire la situaţia în cauză şi la condiţiile de participare. în consecinţă, dacă există norme de folosire a limbii în funcţie de situaţii, aceste norme vor fi probabil realizate, cel mai limpede şi mai uniform, în situaţii evident congruente.

Tipuri de situaţii *congruente* şi *incongruente* (în funcţie de rapontul dintre cele trei

4- ocurenţă obligatorie + ocurenţă facultativă

Totuşi, îndrăgostiţii se ceartă. Deşi se întîlnesc în momentul şi la locul stabilit, ei nu se comportă invariabil unul faţă de celălalt aşa cum ar trebui să se comporte îndrăgostiţii. în mod asemănător, dacă o secretară şi şeful ei trebuie să se întîlnească la birou la ora 3 dimineaţa, pentru a termina un raport urgent, le poate veni foarte greu să menţină relaţia obişnuită secretară-şef. în sfîrşit, dacă preotul şi enoriaşul se întîlnesc la cursele de la Yonkers, în timpul orelor destinate în mod obişnuit spovedaniilor, aceasta va influenţa în mod necesar relaţia obişnuită preot-enoriaş. Totuşi, în toate aceste exemple de incongruenţă iniţială (comportament nepotrivit, moment sau loc nepotrivit), interacţiunea rezultată — sociolingvistică sau de altă natură — este, de obicei, departe de a fi întîmplătoare sau haotică. Unul din participanţii la interacţiune sau celălalt, dacă nu chiar ambii, reinterpretează aparenta incongruenţă în aşa fel încît să obţină o situaţie congruentă, cel puţin din punct de vedere fenomenologic, în cazul acelei întîlniri care nu este recunoscută din punct de vedere sociocultural.

Convertirea situaţiilor incongruente în situaţii

* Ph. K. Bock, *Social Structure and Language Structure,* în: Fishman (ed.), 1968, p. 212—222.

Din cauza comportamentului lor incongruent unul faţă de celălalt, îndrăgostiţii se pot reinterpreta unul pe altul drept patron şi angajat, iar întîlnirea ca situaţie e reinterpretată ca o situaţie indiferentă de lucru. Din cauza timpului incongruent, secretara şi şeful pot simţi situaţia de lucru ca mai apropiată de întîlnire, decît se întîmplă de obicei. Din cauza locului incongruent, preotul şi enoriaşul se pot preface că nu se recunosc sau pot să se trateze reciproc drept „vechi prieteni". Pe scurt, după o perioadă scurtă de „bîjbîire", în care se pot verifica diverse şi diversificate redefiniri de probă, se consideră reală o nouă situaţie congruentă şi se realizează cerinţele *sale* sociolingvistice şi de comportament.********** Astfel, la New York, părinţii por- toricani bilingvi şi copiii lor vor folosi foarte probabil spaniola acasă, cînd discută probleme de familie, dar vor vorbi probabil engleza între ei atunci cînd sînt la şcoală.†† Acestea reprezintă două situaţii diferite, solicitînd poate două relaţii de rol diferite şi nece- sitînd folosirea a două limbi sau varietăţi diferite.

Contrastele de situaţie nu trebuie, în mod necesar, să fie discontinue în gradul implicat de exemplele noastre. Mai mult, în condiţiile în care limba de bază este spaniola, unul sau altul dintre membrii comunităţii lingvistice bilingve poate, totuşi, trece la limba engleză (sau, în Paraguay, la *guarani),* chiar în cursul aceluiaşi act de vorbire, cu o finalitate pur metaforică (adică emfatică sau contrastivă). O asemenea *schimbare metaforică* nu ar fi, totuşi, posibilă dacă nu ar exista o normă generală, care să atribuie situaţia particulară — ca una dintr-o clasă de asemenea situaţii — unei limbi şi nu alteia. Totuşi, în opoziţie cu natura adesea unilaterală şi de fluidă oscilare a schimbării metaforice (poate pentru a indica un intermezzo personal într-o interacţiune care e, fundamental, de tranzacţie) stă natura adesea reciprocă şi unidirecţională a *schimbării în funcţie de situaţie.*

Guarani: limbă indiană

Tipuri de schimbări de cod: schimbarea metaforică şi schimbarea în funcţie de

Exprimată în termeni mai generali, *schimbarea în funcţie de situaţie este guvernată de distribuţia obişnuită,* adică de părerile şi regulile normative larg răspîndite, care, în mod obişnuit, repartizează o anumită varietate unui anumit grup de subiecte de discuţie, locuri, persoane şi scopuri. *Schimbarea metaforică, pe de altă parte, este guvernată de distribuţia neobişnuită sau constrastivă.* Ea operează prin îndepărtarea de la repetiţiile obişnuite, care au o eficacitate normală. Fără opinii şi reguli normative bine stabilite, care să se refere la repartiţia funcţională a varietăţilor în repertoriul unei comunităţi lingvistice, nu s-ar putea obţine efectiv nici schimbarea în funcţie de situaţie, nici cea metaforică. O trecere la *cockney* acolo unde este indicată pronunţarea şi gramatica standard poate produce o uşoară ridicare a sprîncenelor sau o pauză în conversaţie—pînă cînd devine clar, din comportarea vorbitorului şi din faptul că s-a înapoiat la pronunţarea standard, că nu s-a avut în vedere nici o schimbare de situaţie. Cu toate acestea, o asemenea schimbare metaforică poate

Termenul *cockney* desemnează varietatea limbii engleze utilizată în zona de est a Londrei, în care locuieşte populaţia săracă. Această varietate se distinge de varietatea standard prin trăsături specifice, determinate

********** J. P. Bl om şi J. J. Gumperz, *Some Social Determinants of Verbal Behavior,* în: Gumperz şi Hymes (ed.), 1972; J. A. F i s h m a n, *Sociolinguistic Perspective on the Study of Bilingualism,* în: „Linguistics', 1968, 39, p. 21—50.

†† J. A. F i s h m a n, R. C. C o o p e r, R o x a n a M a et al., *Bilingualism in the Barrio,* Final Raport, New York, 1968.

fi riscantă. Cineva ar putea avea impresia că, pentru situaţia respectivă, cockney este prost plasat. Schimbarea metaforică este un lux pe care şi-l pot permite numai aceia care au în comun nu numai acelaşi set de norme situaţionale, ci şi aceeaşi concepţie cu privire la inviolabilitatea lor. Deoarece cei mai mulţi dintre noi sîntem membri ai mai multor reţele de comunicare, fiecare avînd norme sociolingvistice oarecum diferite, şansele ca schimbarea în funcţie de situaţie şi schimbarea metaforică să fie greşit sau contradictoriu înţelese sînt evident mari, mai ales acolo unde normele care domină selecţia varietăţilor au apărători puţini sau fără destulă autoritate.

4.5. **Trecerea la macrosocloglа limbii**

Analiza situaţională a limbii şi a comportamentului formează zona de graniţă între micro- şi macrosociologia limbii. Simplul fapt că o conversaţie despre baseball „aparţine" unei anumite varietăţi lingvistice şi că o conferinţă despre aparatajul electric „aparţine" unei alte varietăţi lingvistice este o importantă cheie pentru o descriere cu un caracter general şi mai accentuat a variaţiei sociolingvistice. Simplul fapt că, în timpul unei conferinţe oficiale, se realizează umorul prin trecerea metaforică la o altă varietate lingvistică trebuie să fie o dovadă a unei regularităţi sociolingvistice de bază, poate în sensul că situaţiile oficiale sau de tipul prelegerii sînt, în general, asociate cu o anumită limbă sau varietate, în timp ce buna dispoziţie sau familiaritatea sînt legate de alta‡‡‡

putem folosi notaţiile a sau X sau 1). în mod similar, au fost identificate domenii ca familia, vecinii sau munca de calificare redusă şi s-a descoperit că ele

sînt congruente cu o limbă sau varietate pe care o vom numi L (sau b sau Y sau 2). în concluzie, faptul că o comunitate lingvistică complexă conţine diverse varietăţi suprapuse — limbi diferite, în unele cazuri şi, în altele, diferite varietăţi ale aceleiaşi limbi — este acum bine demonstrat. Existenţa varietăţilor complementare pentru scopurile comunicării intragrup este cunoscută sub numele de *diglosie,* iar comunităţile în care aceasta este prezentă se numesc diglosice. Domeniile sînt constructe deosebit de utile în macrodescrierea (adică în aceea aplicată întregii comunităţi) funcţională a variaţiei în „vorbire[11] structurate social, în interiorul comunităţilor lingvistice diglosice mari şi complexe. [...]

Procedura de determinar

Ca toate constructele (inclusiv situaţiile, relaţiile de rol şi evenimentele lingvistice), domeniile sînt determinate prin intervenţia intuiţiei creatoare a cercetătorului. Dacă cercetătorul observă că interacţiunile student — profesor în clase, pe coridoarele şcolii, în amfiteatre şi în laboratoarele şcolilor elementare, liceelor, colegiilor şi universităţilor sînt realizate prin H atîta timp cît aceste interacţiuni se centrează asupra detaliilor tehnice şi a specializării prin instrucţiune, el poate să presupună că toate aceste situaţii, ipotetic congruente, aparţin unui singur *domeniu* (al instrucţiunii). Dacă, mai departe, află că situaţiile ipotetic incongruente, care implică o componentă legată de instrucţiune şi una nelegată de aceasta, sînt, în mod previzibil, rezolvate mai degrabă prin apelul la H decît prin apelul la L, dacă cea de a treia componentă reprezintă un moment, un loc sau o relaţie de rol referitoare la instrucţiune, el se poate considera şi mai îndreptăţit să susţină existenţa unui domeniu al instrucţiunii. în sfîrşit, dacă informatorii îi spun că limba sau varietatea predictată este adecvată pentru toate exemplele pe care el le poate imagina şi care derivă din modul său de a concepe domeniul instrucţiunii, dar, pe de altă parte susţin că acestea nu ar fi adecvate pentru exemple extrase dintr-un domeniu diferit, atunci constructa este tot atît de clar atestată, ca şi aceea de situaţi^ sau de eveniment, cu o singură diferenţă majoră.

în timp ce actele lingvistice particulare (şi chiar excerptele lingvistice mai reduse) pot fi repartizate la situaţiile lingvistice şi sociale din care emană, nu se poate face acelaşi lucru cu privire la actele sau excerptele legate de domeniile sociale. Domeniile sînt mai degrabă extrapolate din *datele* „vorbirii", decît dintr-o componentă reală a *procesului* vorbirii. Cu toate acestea, domeniile sînt tot atît de reale ca şi instituţiile sociale ale unei comunităţi lingvistice şi prezintă, într-adevăr, un paralelism accentuat cu astfel de instituţii sociale importante. Există o diferenţă incontestabilă între instituţia socială numită „familie" şi oricare familie concretă, dar nu există nici o îndoială că normele sociale ale celei dintîi trebuie să fie extrase din informaţia multiplă asupra celei de a doua. Odată ce aceste norme sociale sînt formulate, ele pot fi utilizate pentru testarea predicţiilor privind distribuţiile variaţiilor în vorbire structurate social, în toate cazurile care ilustrează un domeniu, în opoziţie cu cazurile care îl ilustrează pe celălalt.

Interdependenţa dintre *macro-* şi *microsocioling - vistică,* reflectată de conceptele de

Astfel, domeniile şi situaţiile sociale relevă legăturile care există între *macro-* şi *microsociologia limbii.* Membrii comunităţilor lingvistice diglosice pot ajunge la anumite opinii cu privire la varietăţile sau limbile lor, pentru că aceste varietăţi sînt asociate (în comportament

şi în atitudine) cu anumite domenii. Se consideră că varietatea (sau limba) H reflectă anumite valori şi relaţii din comunitatea lingvistică, în vreme ce varianta L reflectă altele.

Anumiti indivizi şi anumite grupuri pot ajunge să pledeze în favoarea extinderii funcţiilor lui L la domenii suplimentare. Alţii pot sprijini eliminarea totală a lui L şi folosirea numai a lui H. Nici una dintre aceste concepţii revizioniste nu poate fi adoptată sau sprijinită fără să se admită realitatea domeniilor de limbă şi comportament în normele existente ale adecvării în comunicare. Atît înaltele valori culturale cu care anuimite varietăţi sînt asociate, cît şi valorile de familiaritate şi sociabilitate cu care sînt congruente altele derivă din normele adecvate domeniului care guvernează interacţiunea verbală caracteristică.

4.7. **Sociologia limbii: nivele multiple şi metode multiple**

Lista constructelor utilizate în descrierea sociolingvistică şi în analiza eşantioanelor de ,,vorbire" este departe de a fi epuizată. Nu cons7e în am amintit cîteva dintre unităţile sociale pentru care Hymes* ple- cercetarea so deză de mult timp, cum ar fi rolurile de participant, opuse rolurilor ciolingvistică. de spectator, scopurile şi rezultatele actelor lingvistice, tonul sau modalitatea comunicării, canalul de comunicare folosit (oral, scris, telegrafic), nici toată diversitatea de parametri şi componente folosite în analiza datelor de vorbire, pe care acesta le-a propus în ultimul timp (vezi figura 3 a); nu am discutat parametri sociali şi psihologici cum ar fi reliefarea necesităţilor individuale, în opoziţie

Figura 3 a. *Componentele evenimentelor verbale:*
Schemă euristică (Hymes*’)

(C) Cadrul sau Decorul: timpul şi locul; în plus, cadrul psihologic şi definiţia culturală ca *tip* de decor;

(P) *Participanţi* sau *Persoane:* de exemplu, destinatar — receptor — auditor;

(R) *Rezultate:* rezultatele avute în vedere (scopuri, intenţii) şi rezultatele efective;

(T) *Trăsături de realizare:* forma şi conţinutul a ceea ce se spune;

(K) *Cheia:* tonul, maniera sau spiritul în oare este realizat un act;

(M) *Mijloace:* canalul (selecţia unui mijloc oral, scris, telegrafic sau de alt tip) şi codul (spaniolă, engleză etc.) sau subcodul (dialect, sociolect);

(N) *Norme de interacţiune şi de interpretare:* comportamente specifice şi pro prietăţi care pot însoţi actele verbale, precum şi reguli comune pentru înţelegerea a ceea ce se întîmplă în cursul actelor verbale;

(G) *Genuri:* categorii sau tipuri de acte şi evenimente verbale, de exemplu, conversaţia, imprecaţia, rugăciunea, prelegerea etc.

’ H. E.

” Dell H. Hymes, *Models oi Interaction oi Language and Social Selting,* în: „Journal of Social Issues', 1967, 23, nr. 2, p. 8—28.

Cf. şi studiul *Sociolingvistică* din volumul de

cu nevoile colective,[1] nici cele cîteva funcţii ale vorbirii atît de revelator discutate de către Ervin-Tripp. Este suficient să spunem că există cîteva nivele şi moduri de abordare în descrierea sociolingvistică şi o mulţime de constructe lingvistice, socio-psihologice şi sociale, pentru fiecare (vezi figura 3 b). Alegerea depinde de problema specifică în studiu.[2] Este inevitabil să fie astfel. Sociologia

Figura 3 b. *Relaţiile dintre anumite constructe utilizate în analiza sociolingvistică*[3]

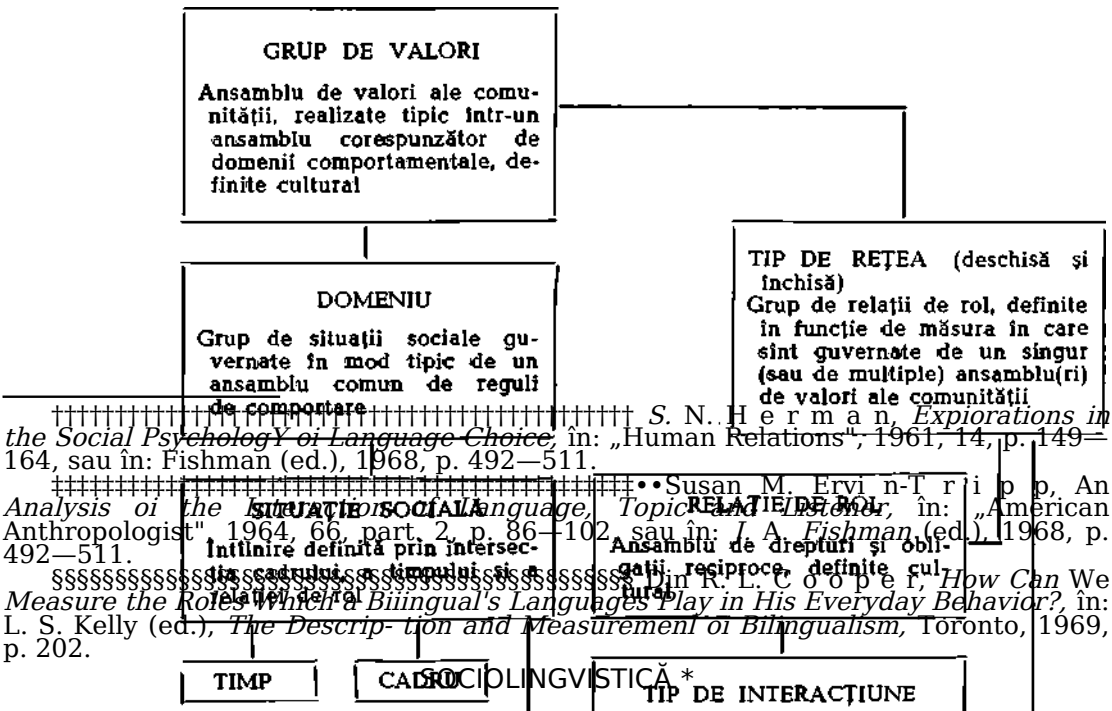
GRUP DE VALORI
Ansamblu de valori ale comunităţii, realizate tipic într-un ansamblu corespunzător de domenii comportamentale, definite cultural
DOMENIU
Grup de situaţii sociale guvernate în mod tipic de un ansamblu comun de reguli de comportare
TIP DE REŢEA (deschisă şi închisă)
Grup de relaţii de rol, definite în funcţie de măsura în care sînt guvernate de un singur (sau de multiple) ansamblu(ri) de valori ale comunităţii
SITUAŢIE SOCIALĂ
Întîlnire definită prin intersecţia cadrului şi timpului şi a setului de roluri
RELAŢIE DE ROL
Ansamblu de drepturi şi obligaţii reciproce, definite cultural
TIMP
CADRU
TIP DE INTERACŢIUNE
(personală şi de tranzacţie)
Funcţie a interacţiunii, definită de gradul în care participanţii la situaţia socială accentuează drepturile şi obligaţiile reciproce ale relaţiei de rol în care se află
VORBIRE
EVENIMENTE
ACTE

[1] *S.* N. H e r m a n, *Explorations in the Social PsychologY oi Language Choice,* în: „Human Relations", 1961, 14, p. 149—164, sau în: Fishman (ed.), 1968, p. 492—511.

[2] Susan M. Ervi n-T r i p p, *An Analysis oi the Interaction of Language, Topic and Listener,* în: „American Anthropologist", 1964, 66, part. 2, p. 86—102, sau în: *J. A. Fishman* (ed.), 1968, p. 492—511.

[3] Din R. L. C o o p e r, *How Can We Measure the Roles Which a Biiingual's Languages Play in His Everyday Behavior?,* în: L. S. Kelly (ed.), *The Descrip- tion and Measuremeni oi Bilingualism,* Toronto, 1969, p. 202.

SOCIOLINGVISTICĂ *

II. REGULI SOCIOLINGVISTICE

B. REGULI DE SUCCESIUNE

(...) 6. Analiza evenimentului verbal

Regulile de succesiune sînt adecvate pentru descrierea a ceea ce putem numi „evenimente verbale": acestea, la rîndul lor, pot fi identice cu *interacţiune centrată* (asupra unui obiect)** sau pot constitui părţi ale ei. în mod tradiţional, antropologii erau conştienţi de astfel de unităţi organizate numai în cazul ceremoniilor sau al poveştilor, în care păstrarea aceleiaşi ordini tematice sau chiar a aceleiaşi formulări este foarte importantă. Aceste clişee repetate erau, desigur, evidente şi pentru cel mai întîmplător observator. [. ..]

'Susan M. E r v i n-T r i p p, *Sociolinguistics,* în: J. A. Fishman (ed.), *Advances in the Socioiogy of Language,* voi. I, The Hague — Paris, 1971, p. 36—39, 44—56, 70—74.

"E. Goffman, *Behavior in Public Places,* Glencoe, Illinois, 1963.

limbii prezintă interes pentru cei care studiază societăţile restrînse, ca şi pentru cei care studiază difuziunea culturală naţională şi internaţională. Ea trebuie să ajute la clarificarea schimbării de la o situaţie de contact direct la alta. Ea trebuie să ajute, de asemenea, la clarificarea diferitelor convingeri şi comportamente legate de limbă ale tuturor sectoarelor şi claselor sociale. în unele cazuri, trebuie scoasă în relief schimbarea între varietăţi strîns înrudite. în alte cazuri, ne interesează schimbarea între limbi evident neînrudite.

Importanţa cercetărilor de sociolingvistică

Ar fi hazardat să susuţinem ca una şi aceeaşi metodă de culegere şi analiză a datelor să fie utilizată pentru o asemenea varietate de probleme şi obiective. Este unul dintre semnele distinctive ale investigaţiei sociale ştiinţifice faptul că metodele sînt alese ca *rezultat* al specificării problemelor şi nu independent de acestea. Sociologia limbii nu este nici metodologic şi nici teoretic uniformă. Totuşi, este îmbucurător să se observe că, pentru cei care caută asemenea legături, conexiunile între micro- şi macroconstructe şi metode există (aşa cum există un număr de constructe şi de metode cu largă aplicabilitate în întreaga sferă a sociologiei limbii). După cum nu există nici o interacţiune verbală nestînjenită de societate, tot aşa nu există nici relaţii pe scară largă între limbă şi societate care să nu se bazeze, în realizarea lor, pe interacţiunea individuală. Deşi nu există între ele nici o relaţie mecanică de la parte la întreg, *micro-* şi *macrosociologia limbii* sînt complementare atît în ceea ce priveşte conceptele, cît şi metodologia lor.

Dependenţa metodologiei de obiectul şi scopul

Caracterul complementar — sub aspect teoretic şi metodologic — al *micro-* şi

Susan M. *Ervin — Tripp*

Problema centrală discutat? în studiul ide faţă este aceea a regulilor sociolingvistice. După o scurtă introducere (I) sînt tratate următoarele aspecte principale: tipuri de reguli sociolingvistice (II), structura acestor reguli, elemente definitorii (III) şi diferenţele de reguli dintre comunităţile lingvistice (IV). Autoarea distinge trei

După cum a arătat Schegloff**********, chiar şi o succesiune simplă, cum este o scurtă convorbire telefonică, are la bază reguli structurale. Acestor reguli se referă la categorii abstracte, care nu sînt evidente la nivelul de suprafaţă al comportamentului. Deoarece interacţiunile cu mai mulţi participanţi contacte nu sînt simple. în orice caz, nu ne putem aştepta ca regulile care caracterizează *evenimentele verbale* să fie reguli mai simple decît gramatica propoziţiilor.

F r v r k i e [illegible] a identificat segmentele evenimentului verbal drept *etape ale discursului.* Componentele etapelor sau unităţile similare cu acestea sînt *schimburi,* pe care Frake le defineşte ca „şiruri de enunţuri cu un subiect central comun", asemănătoare probabil *episoadelor* lui Watson şi Potte [illegible]. *Actele verbale* sînt enunţuri sau grupuri de enunţuri cu o funcţie interpretabilă. Exemple ar putea fi clişeele care marchează limitele episoadelor, de tipul *„That reminds me..*(apropo; asta mi-aduce aminte de...), propoziţiile, glumele, scuzele, saluturile, rugăminţile sau insultele. Actele verbale, sînt unităţi culturale şi trebuie să fie identificate prin metode etnologice.

Cîteva dintre caracteristicile ordonării acestor unităţi au fost studiate, în contextul naraţiunii, de către Labov şi Waletz ky§§§

1. TIPURI DE REGULI

„How's it going, your Eminence? Centrifuging okay? Also, have you *been analyzin' whatch'unnertook t'achieve?* (Cum merge, Eminenţa voastră? Centrifugarea e în regulă? Şi aţi analizat ce vă propu- seseţi să obţineţi?)

Caiacterul bizar al acestui episod ipotetic rezultă din oscilaţiile între diferite varietăţi de vorbire. Sînt încălcate regulile de coocurenţă pe care se presupune că le are limba engleză.

în subcapitolul precedent, eram interesaţi de selecţia elementelor lexicale, a pronumelor sau a alternativelor flexionare. Am conceput fiecare exemplu ca implicînd factori sociali de selecţie. Odată efectuată o selecţie, ocurenţele ulterioare din cadrul aceluiaşi enunţ, conversaţii sau chiar la aceiaşi participanţi pot fi predictabile. Ori de cîte ori există posibilitatea de predicţie între două forme lingvistice, putem vorbi de *reguli de coocurenţă.*

Definiţia *regulilor de coocurenţă.*

Regulile de coocurenţă pot fi de două feluri. Predictabilitatea prin intermediul timpului ar putea fi numită *orizontală,* deoarece ea specifică succesiv relaţiile dintre elementele discursului. Un alt tip ar putea fi numit *vertical,* specificînd realizarea unui element la fiecare nivel al structurii limbii. De exemplu, fiind dată o formă sintactică, în mod normal, pot fi folosite numai anumite elemente lexicale şi numai un anumit grup de valori fonetice poate realiza aceste elemente. Dacă cineva ar învăţa termeni politici la New York şi termenii de grădinărit în Virginia, coloratura fonetică a lexicului ar putea reflecta proveniența lor în formaţia individului. Cel mai sugestiv caz este acela al bilingvului care foloseşte, în mod curent, sintaxa franceză şi pronunţarea franceză pentru vocabularul francez, şi sintaxa engleză şi pronunţarea engleză pentru vocabularul englez.

Coocurenţă *orizontală şi verticală* (în esenţă, aceste două tipuri definesc coocurenţa sintagmatică şi paradigmat

în exemplul de mai sus, următoarele elemente reprezintă abateri de la coocurenţă verticală:

Semnalarea abaterilor de la regulile de coocurenţă verticală şi orizontală

(1) *„How's it going"* este o expresie care aparţine vorbirii curente, dar se foloseşte sufixul *,,-ing"* în loc de *,,-in",* sufixul obişnuit în vorbirea curentă.

(2) în cel de-al doilea enunţ, este folosită o construcţie eliptică formată numai dintr-un participiu, dar sufixul formal *,,-ing"* apare din nou.

(3) în construcţia eliptică este folosit un cuvînt tehnic, *„centrifuge".*

(4) Sufixul *„-in"* este folosit cu cuvîntul *„analyse".*

(5) în expresia pedantă *„untertook to achieve"* este folosită rostirea familiară

---

†† C. O. Frake, *How to Ask for a Drink in Subanun,* în: „American Anthropologist", 1964, 66, nr. 6, part. 2, p. 127—132.

‡‡‡

rapidă.

Regulile de coocurenţă orizontală se referă la acelaşi nivel al structurii şi pot fi lexicale sau structurale. în exemplul dat, vocabularul oscilează între argou şi termenii tehnici, sintaxa între elipsă şi none- lipsă paralelă. în vorbirea bilingvă, este posibilă predicţia structurală independentă de lexic, ca în următorul exemplu din germana vorbită

1 1G3

în Pennsylvania: *Di kau ist over di fens jumpt.* în acest exemplu, sintaxa şi morfemele gramaticale sînt germane, lexicul este englez. Regulile de coocurenţă orizontală care guvernează selecţia morfemelor sînt comune cu acelea permise pentru schimbarea de cod lexical şi pentru schimbarea de cod sintactic. D i e b o 1 d††††††

registru profesional şi ceva din stilul oficial. L a b o v§§§

eşti specialist în domeniul vorbirii, şi că persoanele care urcă treptele ierarhiei sociale îşi pierd, de obicei, „capacitatea de a schimba codul înapoi la dialectul lor originar" (p. 92).

în multe părţi ale lumii, în situaţiile oficiale, este folosit un cod relativ distinct de vorbirea locală curentă. Această stare de fapt, numită în clasicul articol al lui F e r g u s o n********** „diglosie", datorită unei diferenţe mai mari de cod, poate fi însoţită de mai multe restricţii de coocurenţă decît schimbarea stilului, în cazul căreia trăsăturile comune ale stilurilor pot depăşi diferenţele dintre ele. Grecia, can- toanele din Elveţia în care se vorbeşte limba germană, Haiti şi ţările arabe constituie exemple în care codurile sînt înrudite. Limbile standard coexistînd cu dialectele locale sînt, într-o anumită măsură, mai puţin distincte, şi, din punct de vedere istoric, dialectul nu se menţine, de obicei, decît sub aspect fonetic, deşi poate exista o rezistenţă ideologică faţă de împrumutul din limba standard.††

Acolo unde diglosia ia forma bilingvismului‡‡‡

condiţie nu este îndeplinită, nu pot fi discutate anumite subiecte, nu pot fi exprimate anumite emoţii şi va apărea împrumutul, însoţit, probabil, de un cadru de negare din obişnuinţă. Celelalte condiţii sociale care permit o astfel de separare pentru diglosie se întîlnesc în cazul *reţelelor Închise,* semnalate de B 1 o m şi G u m p e r z, în care anumite subiecte şi tipuri de tranzacţii nu apar

Termenul *registru* este folosit aici cu referire la diferite (distincţia înaltă (H) şi joasă

în discursul obişnuit. Cercetătorii americani pot găsi astfel argumente bogate pentru studiul suportului comportamental sau pentru pierderea regulilor de coocurenţă, fie în stilurile limbii engleze, fie în *registre,* fie în multilingvism.

III. SCHIMBAREA DE

In acest capitol, sînt

Dacă un anumit vorbitor este observat în timpul ocupaţiilor sale zilnice, toate caracteristicile vorbirii sale pot prezenta anumite schimbări sistematice. Repertoriul total al unor vorbitori este mult mai bogat decît al altora. Unii sînt bilingvi, iar alţii, în calitatea lor de conducători ai comunităţii, posedă o gamă largă de stiluri, reflectînd relaţiile şi activităţile lor variate. In acest capitol, vom prezenta exemple pentru cîteva dintre clasele majore de variabile care afectează variaţia a vorbitori izolaţi.

Cf. B, D.

Punctul de plecare al discuţiei îl constituie schema clasică a

A.

Cf. şi H,

în orice act de comunicare există un *emiţător* şi unul sau mai mulţi ,,receptori", care împreună pot fi numiţi „interlocutori"*. Poate fi prezent, de asemenea, un auditoriu care nu este destinatarul primar al mesajului. Distribuţia acestor roluri a fost discutată în altă parte**. Rolul de emiţător sau de vorbitor este, rareori distribuit în mod egal, în ceea ce priveşte durata, tuturor participanţilor. Se pare că există patru factori care influenţează durata participării la discuţie a fiecărui interlocutor. Unul dintre factori este situaţia. în conversaţia obişnuită dintr-un grup restrîns, rolurile de emiţător şi de receptor pot alterna. Frecvenţa

Particularită ţi ale distribuţia rolului de *emiţător*

Frecvenţa

în predică, rolul emiţătorului este destinat numai unuia dintre participanţi; în de răspunsurile corului dintr-un ritual sau în cadrul întrebărilor care urmează unei conferinţe, rolul emiţătorului este repartizat la intervale specifice. Repartizarea rolului de emiţător este specificată prin reguli de succesiune pentru fiecare tip de eveniment verbal şi un emiţător îşi poate alege succesorul printr-o întrebare sau printr-o privire. Al doilea factor care influenţează cantitativ intervenţia verbală este rolul pe care îl are participantul în grup şi importanţa sa socială şi fizică. Acesta poate să fie pacient, preşedinte, profesor sau operatorul unui tablou de distribuţie, astfel încît statutul său oficial cere o comunicare cu frecvenţă mare; el îşi poate alege neoficial un asemenea rol, ca în cazul unui povestitor sau al unui foarte bun specialist în problema discutată. în al treilea rînd, există o constantă personală purtată de la grup la grup. Efectul sigur al celui de-al treilea factor constă în faptul că frecvenţa cu care participanţii dintr-un grup joacă rolul de emiţător este aproape în- totdeuna neegală; s-a arătat că ea are proprietăţi matematice precise

• H, E.

" S. E r vi n - T r i p p, An *Anaiysis oi the Interaction oi Language, Topic, and Listener,* în: „American Anthropologist", 1964, 66, nr. 6, part. 2, p. 86—102.

în grupurile *ad hoc* de discuţie.†† Datorită faptului că frecvenţa relativă a vorbirii nu este distribuită egal, ci gradat, într-un grup mare este posibil ca vorbitorul cu intervenţiile cele mai rare să nu aibă aproape nici o ocazie de a vorbi [...]

Distribuţia rolului de receptor

Rolul *receptorului* este, de asemenea, distribuit inegal, chiar în grupuri de comunicare directă, fiind atribuit, în discuţii profesionale, vorbitorilor celor mai importanţi, mai puternici, mai frecvenţi, cu statutul social cel mai înalt. în grupurile de prestigiu, acest rol este atribuit celor care deviază de la normele grupului. în conversaţia socială, poate fi importantă proximitatea.‡‡‡

soanele adulte se adresează una alteia folosind prenumele, ele pot, în mod obişnuit, să omită titlul (profesia) referindu-se la a treia persoană, către care se adresează, în mod normal, cu titlul şi prenumele sau cu titlul şi numele de familie. Dacă destinatarul este mai tînăr sau mai mic în grad, de exemplu, un copil sau un funcţionar, şi foloseşte titlul fată de referent, atunci titlul va fi folosit în referire de ambii participanti. Astfel, *„Daddy"* (Tăticule) poate fi folosit şi atunci cînd te adresezi unui copil [...]

Cînd destinatarul este egal sau numai cu puţin superior în grad, şi

Modificări ale codului lingvistic în funcţie de re laţia dintre emiţător şi

Stilemele lingvistice sînt unităţile minimale care definesc o anumită varietate

In legătură cu adresarea reverenţioas ă în română şi în limbile romanice, cf. Al. N i c u 1 e s c u şi Al. R o- c e r i c, *Pronumele dîn- sul în limba română,* în SCL, 1957, nr. 3, p. 31'5 — 343, şi Al. Niculescu, *Structura exprimării pronominale a politeţii în limbile romanice,* în: *Individualit atea limbii române intre*

astfel i se pot face confidente**********, dacă partenerii au în comun statute care exclud participarea referentului, este posibilă manifestarea unei anumite emoţii faţă de referent. Aceste restricţii se aplică, în special, poreclelor peiorative sau afectuoase ale persoanelor cărora ne adresăm cu titlul şi numele de familie.

în măsura în care referentul şi destinatarul sînt asemănători, există o notă de respect faţă de destinatar în forma de referire aleasă. în sistemul japonez al formulelor de adresare reverenţioasă şi al *stilemelor*"†††††††

intervin unele restricţii referitoare la cadru sau la deferentă. Omisiunile subiectului şi ale modelului urmează acest tipar în engleză, ca formă de elipsă sintactică. Argoul de grup este selectat frecvent în funcţie de familiaritatea destinatarului [...]

Faptul cel mai izbitor îl constituie contrastul dintre descrierile tehnice [ale unor obiecte sau forme] făcute celor care nu fac parte dintr-un grup de prieteni şi descrierile metaforice făcute prietenilor; de exemplu, „Este un elefant care face flotări". Trăsătura esenţială a acestor descrieri metaforice este aceea că ele sînt foarte eficiente chiar atunci cînd sînt auzite de o persoană care nu aparţine grupului de prieteni; în felul acesta, se pune întrebarea de ce nu se foloseşte metafora faţă de străini? Există două explicaţii: este posibil ca folosirea metaforei să apară ca autorelevantă; sistemul american oficial de învăţămînt reduce, evident, valoarea formelor metaforice ale descrierii [...]

Cum apare similaritatea de vorbire între prieteni? Este o trăsătură obişnuită a interacţiunii dintre două persoane ca, dacă parametrii vorbirii sînt diferiţi, ei să devină mult mai asemănători în timpul interacţiunii. Astfel, vorbirea unei anumite persoane poate varia în funcţie de trăsăturile vorbirii destinatarului. Ramanuyan********** a observat că brahmanii adoptă vorbirea stereotipă nonbrahmană atunci cînd se adresează nonbrahmanilor; aceeaşi comparaţie ar trebui făcută între clasele sociale din această ţară. Adresarea către copii, adică aşa-numita baby *talk, poate* fi de asemenea, stereotipă. Dacă, de fapt, similaritatea este un efect al vorbirii celorlalţi, ea poate creşte în cursul unei lungi interacţiuni; dacă ea se naşte numai din stereotipii, poate rămîne neschimbată.

Cf. şi observaţia lui R. Jakobson despre tendinţa permanentă a vorbitorului de a se adapta la interlocutor şi despre întrepătrundere a diferitelor idiolecte

în comunităţile multilingve, dacă interlocutorii utilizează acelaşi cod, trebuie să existe anumite elemente sistematice în controlul asupra codului folosit†† [...]

Este necesar ca, prin cercetarea interculturală, să se stabilească locul acelor trăsături sistematice ale sistemelor sociale care permit să se prevadă care participant la conversaţia între două persoane face mai multe schimbări şi în privinţa căror trăsături lingvistice [...]

Cel mai spectaculos exemplu de schimbare a codului lingvistic influenţă de destinatar este aşa-numita baby *talk,* vorbirea adresată copiilor. Aceasta este un stil verbal care apare în multe societăţi‡‡‡

adeseori, către animalele preferate şi între îndrăgostiţi. în engleză, „baby *talk"* afectează toate nivelele structurale.

Este posibil ca cei mai mulţi vorbitori să fie conştienţi de lexicul specific pentru *„baby talk",* aşa cum sînt, adesea, conştienţi de trăsăturile lexicale ale stilurilor [...]

Lucrările în curs ale luiKerry DrachşiBen Kobashi- g a w a§§§

Situaţia este foarte clar definită cînd există statute şi locuri dependente: biserică şi preot, şcoală şi profesor, magazin şi vînzătoare, autobuz şi şofer, restaurant şi ospătar, avion şi stewardesă, clinică şi medic. Dacă aceleaşi persoane se întîlnesc una cu alta, în alte părţi, de exemplu la un meci de baseball, termenii de adresare (ca distincţi de termenii de captare a atenţiei) pot rămîne aceiaşi, dar este posibil să se schimbe toate celelalte aspecte referitoare la interacţiune. Dacă examinăm aceste cazuri tipice, vedem că există con- strîngeri privind activităţile, drepturile şi obligaţiile aşteptate şi că, în cîteva cazuri, există evenimente verbale clar definite, cum sînt: slujba religioasă, prelegerea făcută în sala de curs, comanda făcută unui ospătar, urarea de bun-venit şi instrucţiunile stewardeselor şi anamneza medicală în clinică. Este posibil ca atît activităţile, cît şi evenimentele verbale să fie specifice locului, deşi ne putem imagina cererea unor informaţii de la profesor sau de la medic cînd aceştia nu sînt în exerciţiul funcţiunii.

Deoarece acţiunile şi evenimentele verbale prezintă reguli de succesiune, ele pot fi segmentate în etape ale discursului. Graniţele dintre etape pot fi marcate prin clişee sau prin *schimbări de cod.* După o slujbă religioasă, preotul şi enoriaşul pot schimba salutări personale ca prieteni, preotul folosind un stil cu totul deosebit de cel din predica sa. După o prelegere oficială, deschiderea discuţiilor, în cazuri de diglosie, este semnalată de o trecere la codul familiar *(„lower“),* de exemplu: araba colocvială sau limba guarani†††. Acestea sînt etape predictabile ale discursului şi, din acest punct de vedere, ele diferă de schimbările de cod opţionale pentru participanţi. B1 o m şi G u m p e r z‡‡‡

organizării profesionale nu are nici un nume popular în engleză. Dacă există un mijloc independent şi sigur de identificare a catego-

riilor situaţionale, atunci diferenţa dintre situaţia numită şi nenumită este importantă, pentru că ea sugerează că situaţiile numite sînt luate în consideraţie de către membrii comunităţii.

Este vorba de utilizarea în situaţii precise, a unui limbaj eliptic, cu o limitat du în comenzi, se pot găsi dovezi ale reducerii codului la minimul cerut pentru eficienţă, în cadrul structurii sintaxei engleze, prin elipsă radicală. în studiile lui Brian Stross********** şi Marion Williams††††††††††, corpusul a fost adunat într-o gamă de situaţii locale:

Limbajele restrînse ilustrează sugestiv constrîngerile situaţionale. în S.U.A., la bufetele expres apar forme abreviate de vorbire. în aceste locuri, există o recompensă dată pentru viteza de transmitere a comenzilor de la ospătari la bucătar. Numărul alternativelor este limitat din punct de vedere semantic, cu anumite probabilităţi înalte,

one	one hamburger (un hamburger [sandviş cu tocătură prăjită])[1]
two sweets	two sweet rolls (două cornuri dulci)
barbeef	barbecued beef sandwich (un sandviş cu carne de vacă friptă)
boii five burger	5-minute boiled egg (un ou fiert 5 minute) one
without beeny	hamburger without onions (un hamburger fără
up bacon and	ceapă} bacon and eggs, sunny side up (slănină cu ochiuri) bacon and eggs (differs with locale) (slănină
one M. O.	cu ouă sau cu altceva, în funcţie de local)
L. T. plain ham	one hamburger, mustard only (un hamburger numai cu muştar)
and over rye	lettuce and tomato salad (salată verde cu roşii)
five squirt three	ham and eggs over, on rye (sandviş cu şuncă şi ouă, pe pîine de secară)
cremă)	five coffees, three with cream (cinci cafele, trei cu

Stross a arătat că regula de bază pentru toate aceste exemple, cu excepţia ultimului, este (număr) + (nume) + (element descriptiv). Acest fel de sintaxă apare, în engleza obişnuită, în expresii ca *„îive hamburgers without onions"* (cinci hamburgeri fără ceapă). Aspectul ciudat al sintaxei restrînse rezultă din omiterea opţională a oricăruia dintre aceste elemente, şi din apariţia, în clasa elementelor descriptive, a unor forme ca „and" (şi) şi *„without"* (fără), care, în mod normal, nu apar singure. Este greu să ne imaginăm un mod oarecare de omitere a instrumentului gramatical mai degrabă decît a substantivului, *în „without onions" (iară* ceapă); dar în cazul expresiei *„ham and eggs"* (şuncă şi ouă), pare posibil ca forma să fie *„ham eggs".* Aceasta ar încălca regula generală ca ultima formă să fie un element descriptiv şi, evident, subordonat. Să se observe că, atunci cînd există în glosă un grup adjectiv-substantiv, cele două componente pot fi contrase într-un singur cuvînt, transformînd adjectivul într-un prefix, ca în *„barbeeî".*

Mijloacele de abreviere rezumate de Stross includ pierderea segmentelor *(burger),* folosirea iniţialelor (îndeosebi pentru a înlocui substantivele legate între ele), pierderea numelui (al celui mai probabil element), recipientul pentru conţinut *(cup* pentru *spaghetti)* şi

---

********** B. Stross, *Waiter-to-Cook Speech in Restaurants,* lucrare semestrială, University of California, Berkeley, 1964.

†††††††††† M. Williams, *Restaurant Syntax,* lucrare semestrială, University of California, Berkeley, 1964.

modul de preparare specific unui produs *(boii* pentru *egg).*

Ultimul exemplu din listă nu respectă regula structurală. El provine dintr-o cafenea pentru şoferi de camion, în care corpusul a fost constituit mai degrabă pe baza convorbirilor din bucătărie, decît pe baza comenzilor date ospătarilor. Acest corpus se distinge printr-un argou foarte colorat, provenit în mare parte din reminiscenţe ale argoului folosit în armată, avînd şi un ton peiorativ. Presiunea eficienţei nu a avut prioritate aici, şi de aceea regulile structurale erau diferite. Exemple conţinînd un singur cuvînt sînt „wop" pentru spa- ghetti, „pig" pentru crenvuşti în tartine, *„rabbit"* pentru salată şi *„grease"* pentru cartofi prăjiţi. Unităţile mai lungi de tip argotic sînt *„burn a cow",* pentru doi hamburgeri bine făcuţi, *„bowl a slop",* pen- trl un castron cu supa zilei, *„cap'ns galley",* pentru clătite cu ouă. ■Că abrevierea nu a predominat o sugerează cazurile în care cealaltă regulă ar reduce „one order *grease", „one wop with balls".* în ultimul caz, umorul învinge concizia, care ar produce forme ca *„one wop with“* sau chiar *„wop with". „One green bitch with T.I.“* pentru o salată verde bine asezonată s-ar fi putut reduce la *„green T.I."* sau *„bitch T.I." [...]*

T. I. — thousand island (dressing). Necesitatea de a defini trăsăturile caracteristice fiecărui tip de situaţii.

Simpla catalogare a unităţilor culturale nu pare să fie foarte rodnică, dacă nu se pot identifica trăsăturile situaţiilor care influenţează regulile sociolingvistice. [...] Se vorbeşte în mod curent despre situaţii „formale", dar nu este limpede ce elemente definesc o situaţie formală. L a b o v a sugerat că gradul de autocontrol constituie o dimensiune care permite ordonarea situaţiilor într-un continuu. Munca sau situaţiile orientate către statut, faţă de situaţiile orientate către persoană, oferă alt contrast. în primul caz, este posibil să existe un criteriu de realizare într-o activitate; în cel de-al doilea, centrul atenţiei se poate îndrepta către sine şi către expresii ale emoţiilor personale. W a t s o n* a făcut deosebire între interacţiunea de muncă, de familie şi de prietenie. Dar aceste diferenţe constituie, în esenţă, diferenţe de funcţie.

C. ACTELE VERBALE, SUBIECTUL ŞI MESAJUL

Definiţia *actelor verbale.* Caracterul lor specific, în funcţie de societatea

„'What are you talking about?" („Despre ce discutaţi?") „We *were just saying hello".* (,, Tocmai ne spuneam bună ziua") „We *are telling jokes".* („Spuneam glume".) *„I was introducing Joe".* („Îl prezentam pe Joe".) Clasele subordonate unor schimburi organizate, cum ar fi dineuri şi situaţii de muncă, le-am numit „acte verbale". în exemplele de mai sus, identitatea lor este sugerată de clasificarea populară. Aici, informatorii pot eticheta diverse segmente ale interacţiunii.

Trebuie, de asemenea, să existe o interacţiune neetichetată. Secvenţa *„Hello. Where is the post oftice?"* („Bună ziua. Unde este poşta?"), adresată unui trecător, sau „My *name is George Launders. What time is it?"* („Numele meu e G. L. Cit e ceasul?"), adresată unui străin, încalcă, după Labov, regulile de succesiune. Dacă este aşa, segmentele reunite trebuie să aibă proprietăţi identificabile, prin care

•J. Watson, *A Formal Analysis oi Sociable Interaction,* în: „Sociometry", 1'958, 21, p. 269—281.

regulile să poată fi caracterizate în mod abstract. în interacţiunea bilingvă, segmentele pot determina schimbări ale codului lingvistic.

Nu există nici un motiv să presupunem că actele verbale sînt aceleaşi pretutindeni. Anumite forme speciale ale discursului, ca poezia şi compunerea discursurilor, pot avea componente cunoscute numai de specialişti. Dacă există şi de ce există etichete folosite în predarea acestor activităţi constituie o problemă sociolingvistică.

Actele verbale includ, în limba engleză, saluturi, formule de prezentare, invitaţii, refuzuri, scuze şi altele. Cele identificate pînă acum tind să devină clişee, dar ne putem aştepta să găsim alte unităţi mai abstracte, pe măsură ce cercetările înaintează.

Notiunea de *subiect*

Dependenta de subiect a structurii

Cînd conversaţiile au un mesaj explicit, cu conţinut informaţional, se poate spune despre ele că au un *subiect. „What are you tal- king about?"* („Despre ce vorbiţi?") *„Nothing".* („Mai nimic".) „Gos- *sip".* („Pălăvrăgeală".) *„Shop talk".* („Probleme profesionale".) *„The weather".* („Despre vreme".) *„The war".* („Despre război".) „We were *having an automobile discussion about the psychological motives lor drag-racing in the streets".* (..Discutam despre automobile, şi anume despre motivaţia psihologică a întrecerii ia care se iau şoferii pe străzi".) în discursul zilnic, problema subiectului este mai probabil să apară în invitaţii sau în refuzuri, astfel încît răspunsurile servesc fie pentru a exclude un nou venit, fie pentru a-i da acestuia destule informaţii necesare participării. Pe lîngă faptul că selectează participanţii, subiectele pot fi guvernate de o regulă de continuitate. într-o prelegere oficială la universitate, există o constrîngere referitoare la continuitate şi la relevanţă [...] Dovezi de constrîngere sînt scuzele pentru deviere: *„That reminds me..."* („Asta îmi aduce aminte de . ..."). „Oh, *by the way ...“ („Apropo .. .“) „To get back to the question ...“* („Ca să revenim la problema noastră..."). *„To change the subject..* ." („Ca să schimbăm subiectul..."). Regulile culturale referitoare la actele verbale pot include constrîngeri în ceea ce priveşte bazele relevanţei.

Kjolseth‡‡‡

Există şi o a treia formă de a dovedi că subiectul poate fi o unitate culturală. Bilingvii pot da, frecvent, descrieri exacte ale schimbării de cod legate de subiect şi comportamentul lor corespunde adesea, în linii generale, cu descrierile lor.

Putem demonstra astfel, că *subiectul* trebuie să fie o variabilă de bază în interacţiune, datorită faptului că vorbitorii pot identifica o schimbare de subiect ca generînd o schimbare de cod, că uneori, vorbitorii pot relata conţinutul discuţiilor lor, iar continuitatea, refolosirea şi schimbarea subiectului pot fi trăsături normative ale evenimentelor verbale sau, cel puţin, relevante pentru valorile privitoare la conversaţiile reuşite.

Probleme ale mesajului verbal

Analiza *mesajelor* se referă la o relaţie între doi termeni, în timp ce *subiectul* este un singur termen, care permite clasificări simple. Intenţionez aici să mă refer numai la mesajul clar sau explicit [. ..]

Interacţiunea verbală este *una* dintre *iormeie interacţiuni sociale*

Consider că intenţia sau funcţia este o parte a constelaţiei de trăsături sociale care generează interacţiunea. Ea se poate realiza într-o multitudine de moduri, unul din ele fiind interacţiunea verbală. Este nevoie să căutăm reguli sistematice prin care se pot pune în legătură categoriile de bază cu realizările lor formale sau trăsăturile formale ale interacţiunii cu semnificaţiile lor sociale. Incapacitatea de a descoperi astfel de reguli a condus la o descurajare considerabilă în faţa caracterului evident arbitrar al clasificărilor după conţinut, din studiile referitoare la discursul natural.

Mesajul clar, pe de altă parte, este produsul trăsăturilor sociale ale situaţiei, ca şi al intenţiei, şi, de aceea, este inseparabil de produsul interacţiunii. Toate selecţiile implicate în realizarea funcţiilor comunicării pot purta un anumit fel de informaţie despre vorbitor, situaţie, receptor sau subiect. în detaliu, alternativele date nu pot rezolva totul imediat, deşi ele pot fi ambigue în raport cu intenţia. în acest caz, se intenţionează ca *mesajul* să se refere numai la ceea ce se spune despre subiect sau la ceea ce este implicat de acesta. Au existat numeroase sinteze asupra modurilor de *clasificare a mesajelor*§§§

şi Potter au ales termenul de „centru de interes" pentru a diferenţia cazurile în care subiectul este experienţa unei singure persoane, o acţiune în curs sau o categorie referenţială abstractă ca într-o „discuţie".

Dificultăţi implicate de utilizarea propoziţiei ca unitate de bază în analizele tematice

Un analizele tematice, este un fapt obişnuit să se folosească fie unităţi episodice, fie *propoziţii*. Totuşi, propoziţia nu este, în sens strict, o unitate, în discursul oral. Se pot găsi texte în care apar şiruri întregi de propoziţii legate prin „and *then...*" („şi apoi..."). Acestea reprezintă propoziţii separate sau o singură propoziţie? Au existat patru criterii folosite separat, cu rezultate diferite: criterii referitoare la mesaj, unităţi structurale sau lingvistice (de exemplu, orice segment care conţine un verb sau expresii denominative izolate, pauze şi contururi intonaţionale.

IV. DIVERSITATEA LINGVISTICA

C. COEZIUNE ŞI DIVERSITATE LINGVISTICA

Prestigiul social este un element invocat adesea în legătură cu această problemă. Cf. La- bov, Pentru observaţii critice privind aceste

Se pare că oamenii vorbesc la fel cu aceia cu care au cele mai strânse legături sociale. Nu ştim precis de ce se întîmplă astfel: se poate ca trăsăturile relaţiilor sociale care au acest rezultat să nu fie aceleaşi pentru toate tipurile de similaritate verbală. în reţelele şi în grupurile sociale există o înaltă frecvenţă de interacţiune. Atracţia puternică exercitată de alte persoane din grup sau din reţea denotă nu numai că le servesc drept modele, ci joacă şi rolul unor agenţi de consolidare, prin reacţiile lor faţă de vorbire, influenţînd atitudinile faţă de trăsăturile din cadrul repertoriului comunităţii. în plus, ar putea exista o consolidare secundară, produsă prin imitarea vorbirii persoanelor care se bucură de apreciere.

Toate nivelele de vorbire par a fi influenţate. în ceea ce priveşte realizarea fonetică a fonemelor, vîrsta poate limita schimbările în sistem. Chiar în condiţii optime, multe persoane peste 12 ani par a avea dificultăţi în schimbarea regulilor de realizare fonetică, cu excepţia cazului în care sînt dirijate îndeaproape.

Diferenţierea limbajului în funcţie de generaţie a fost analizată pe larg în tradiţia dialectologiei, jucînd un rol esenţial în determinarea

Labov a demonstrat că vorbirea de zi cu zi se stabilizează la pubertate, pe baza modelului celor cu statut egal. Culturile în care legăturile de generaţie sînt mai

---

E. Katz, A *Content-Analy tic Method for Studying Themes of Interperso- nal Behavior,* în: *„Psychological Bufletin",* 1966, 66, p. 419—422.

A. W h i t e, *Rules for Dividing Interviews into Sentences,* în: „Journal of Psychology", 1956, 42, p. 273—281.

Vera John-Steiner, Doris D. B e n n e y, *Anafysis of Story Retelling as a Measure of the Effects of Ethnic Content in Stories,* Project Nr. 577, Yeshiva University, New York, 1967.

A. Dittmann, L. G. Llewellyn, *The Phonemic Clause as a Unit of Speech Decoding,* în: „Journal of Personality and Social Psychology", 1‘967, 6, p. 341—348.

slabe (dacă există) furnizează o comparaţie preţioasă.

‡‡‡

Funcţiile comunicării în reţele coezive implică, în mod necesar, o înaltă frecvenţă a cerinţelor de consolidare socială şi a vorbirii expresive. Grupul social poate să fie sau poate să nu fie preocupat de schimbul de informaţii şi opinii, în sine [...]

Cea mai deosebită acţiune de studiere a diferenţelor interfamiliale în comunicare a fost întreprinsă de Basil Bernstein. El a subliniat* că tiparele de comunicare şi metodele de socializare din cadrul familiilor sînt legate de rolurile profesionale şi de caracterul reţelei sociale a unei familii [...]

S-a studiat prea puţin interacţiunea naturală *în cadrul* grupurilor sociale, pentru a spune care sînt diferenţele importante — dacă ele se află în cantitatea de interacţiune a copiilor cu adulţii, faţă de aceea cu egalii şi fraţii, dacă există diferenţe în contactele cu străini şi în pregătirea copiilor sub aspectul competenţei în raporturile cu străini sau dacă există diferenţe de accentuare a funcţiilor vorbirii în cadrul grupului [...]

Subiectele discursului par a fi diferite în reţelele coezive, ca rezultat al unor valori şi interese diferite. Aceasta are o influenţă considerabilă asupra structurii semantice şi a lexicului [...]

Un mod de a studia diferenţele dintre mesaje în procesul comunicării constă în examinarea schimbărilor de conţinut, produse sub influenţa *aculturaţiei,* în cazul căreia pot exista schimbări radicale în fidelitatea socială. Un studiu asupra acestui fenomen referitor la femeile japoneze căsătorite cu americani a arătat că există o diferenţă considerabilă între femeile care se aseamănă mai mult în privinţa formulării mesajelor cu semenele lor din Tokyo şi acelea care se aseamănă mai mult cu femeile americane, chiar atunci cînd vorbesc japoneza.** Asociaţiile de cuvinte, formularea propoziţiilor, TAT-urile***, structura povestirilor şi diferenţialele semantice au fost toate folosite în ambele limbi. în general, femeile care au rămas mai mult japoneze în ceea ce priveşte conţinutul răspunsului sînt mai degrabă japoneze decît americane, păstrează mai mult obiceiuri japoneze şi menţin legături strînse cu Japonia. Femeile care au adoptat tipul american de răspunsuri se caracterizează, mai ales, prin aceea că s-au identificat cu femeile americane, au buni prieteni americani, citesc reviste americane şi întîmpină o opoziţie oarecum mai slabă faţă de căsătoria lor din partea prietenilor japonezi şi a familiei. Ultimul aspect implică faptul că, în Japonia, se poate ca ele să fi fost mai puţin conservatoare. Deşi ambele categorii de femei par, la un examen superficial, să aibă o legătură strînsă cu un partener american, anchetele au dezvăluit diferenţe puternice. Căsătoriile din Japonia implică o separare socială mai mare a soţului şi a soţiei decît în America; de exemplu, există mai puţine relaţii sociale cu cei din afara familiei. Multe dintre femeile japoneze din această ţară nu-şi privesc soţii drept confidenţi şi pot chiar să-i vadă rar. Cînd fie soţul, fie un prieten american era privit ca un confident apropiat, mesajele erau mai mult de tip american. De fapt,

Trăsături ale reţelelor coezive în privinţa funcţiilor comunicării, a subiectelor, a structurii lingvistice a mesajelor (lexic, semantică).

Aculturafia, adică adoptarea unei culturi străine, în urma unui contact prelungit între comunităţi, presupune o modificare în fidelitatea de grup: elemente care constituiau mărci nete ale apartenenţei la un anumit grup sînt substituite cu elemente caracteristice altui grup.

TAT— *Thematic Apperception Test: teste* folosite pentru studierea diferenţelor de conţinut din vorbire. S. Ervin- Tripp a utilizat astfel de teste pentru bilingvi, cerînd relatări asupra conţinutului unor

*B. Bernstein, Language, *Primary Socialisation and Education,* Londra, 1970; A *Socio-Linguistic Approach to Socialisation: with Some Reierences to Edu- cability,* în: J. J. Gumperz şi D. Hymes (ed.), 1972.

•* S. Ervin-Tripp, *An Issei Learns English,* în: „Journal of Social Issues*, 1967, 23, nr. 2, p. 78—90.

••* Pentru detalii de metodă, cf. B e 11 y A r o n, A *Manual lor*

Analysis ol the Thematic Apperception Test, Berkeley, California, 1949.

nu este uşor să dai răspunsuri ,,tipic americane" la multe dintre aceste teste, aşa incit deprinderea de a reacţiona astfel evidenţiază un grad considerabil de învăţare subtilă.

Inovaţia *semantică* este una dintre trăsăturile specifice ale grupurilor coezive. Pot exista activităţi noi, care reclamă nume noi; pot exista distincţii mai rafinate, cerute în cadrul unor aspecte continue,- şi pot exista noi categorii conceptuale. Toate acestea se realizează prin inovaţii lexicale, care se răspîndesc în interiorul reţelei [...]

Chiar dacă distincţiile semantice realizate nu sînt noi, *jargonul* de grup sau noile realizări morfofonemice ale categoriilor lexicale sînt aceleaşi, în grupuri coezive. Uneori, o astfel de terminologie apare pentru a îngădui izolarea faţă de străini (deşi C o n w e l l [illegible] şi M a t a ţ e r“ au arătat că izolarea este susţinută mai bine de o schimbare de cod semantică, folosind morfemele convenţionale). Morfemele noi constituie nota cea mai evidentă a unui grup, indiferent dacă ele realizează sau nu noi distincţii semantice. De fapt, cel mai bun test pentru valoarea simbolică a unei mărci este să se verifice dacă ea are un înţeles referenţial şi, în cazul acesta, dacă este traductibilă. C o n w e 11 a subliniat că terminologia hoţilor de buzunare nu este folosită faţă de străini, dar este folosită pentru testa dacă un membru al reţelei este demn de încredere şi pentru a afla cît de mult ştie el. Cu alte cuvinte, folosirea unor astfel de termeni poate simboliza apartenenţa, dacă grupul este mare sau dacă menţinerea limitei este importantă; dacă grupul este mic, ca în cazul unei familii, şi dacă membrii săi sînt cunoscuţi, termenii sînt folosiţi pentru a indica solidaritatea. B o s- s a r d[illegible] a dat exemple de cuvinte de familie; multe cuvinte infantile sau porecle supravieţuiesc cu astfel de sensuri sociale.

Acolo unde frecvenţa diferenţelor dialectale, sociale sau regionale, coincide cu densitatea reţelei de prietenie, trăsăturile dialectale structurale, inclusiv sintaxa şi fonologia, pot ajunge să fie mărci ale coeziunii. Bl om şi Gumperz[illegible] au arătat că dialectul local din Hemnesberget, Norvegia, prezintă această semnificaţie pentru locuitorii de acolo.

Lab o v[illegible] a observat că ritmul schimbării dialectale este diferit în Martha's Vineyard printre tineri,

---

[illegible] C. Conwell, *The Professional Thief,* Chicago, IUinois, 1937.

[illegible] D. W. Mauer, *The Big Con,* New York, 1962.

[illegible] J. H, S. B o s s a r d, *Family Modes of Expression,* in: „American Sociolo- gical Review*, 1945, 10, p. 226—237.

[illegible] J. P. B l o m şi J. J. G u m p e rz, *Some Social Determinants ...*

[illegible] w. Labov, *The Social Motivation of a Sound Change,* în: „Word*, 1963, 19, p. 273—309.

depinzînd de fidelitatea lor socială. Există o schimbare în curs, diferenţiind net pe tineri de bunicii lor. Bărbaţii care au adoptat unele schimbări erau aceia care aveau cele mai strînse legături locale şi care nu voiau să părăsească insula. Nu este clar dacă frecvenţele de interacţiune sînt afectate, de asemenea, sau nu sînt afectate, de diferitele valori. Efectele apar în articulaţie.

Mai întîi, aş vrea să clarific patru noţiuni legate de o fundamentare teoretică a sociolingvisticii (pragmatică universală, competenţă comunicativă, performanţă, situaţie ideală de vorbire). în al doilea rînd, vreau să schiţez, în linii mari, o schemă care să ilustreze un domeniu posibil al sociolingvisticii, precum şi relaţiile reciproce dintre diferitele puncte de vedere. Această schemă nu trebuie înţeleasă greşit, ca reprezentînd un model teoretic pentru comunicarea prin limbă, ci trebuie mai degrabă să servească unor scopuri euristice.

Pragmatică universală

în discuţia despre *universalii,* în cadrul lingvisticii, se face distincţia între universalii formale şi de conţinut. Universaliile formale sînt condiţii necesare pentru o teorie lingvistică, în sensul că enunţurile din limbi sînt considerate drept lanţuri de simboluri separate, că elementele unui lanţ pot fi substituite, la rîndul lor, prin lanţuri situate la un nivel inferior (relaţii ierarhice), şi că pentru construirea unor forme complexe de exprimare pot fi folosite forme simple de exprimare, într-o repetare liberă (principiu recursiv). Universaliile de conţinut aparţin în mod necesar fiecărei limbi în parte,- de exemplu, ele sînt în legătură cu posibilităţile de articulare şi de percepere ale spaţiului vocal uman şi, respectiv, ale urechii. Alte universalii de conţinut ar putea fi descoperite probabil în domeniul structurilor semantice. Acest lucru însă e problematic, dacă presupunem că structurile semantice sînt corelate cu structurile sociale, deci ar fi vorba aici, în cele din urmă, despre universalii ale societăţilor umane. Prin pragmatică universală se înţelege teoria universaliilor constitutive ale dialogurilor; în toate limbile pămîn-

• Dieter Wunderlich, *Begriffszusammenhang innerhalt des Soziolinguistik,* în: U. Engel şi O. Schwencke (ed.), *Gegenwattssprache und Gesellschait. Beitrâge* zu *aktueilen Fragen* der *Kommunikation,* Dusseldorf, 1972, p. 64—70. în volumul menţionat sînt publicate comunicările şi intervenţiile din cadrul colocviului consacrat discutării unor probleme actuale ale comunicării, organizat în primăvara anului 1971, la Loccum (Republica Federală Germania).

Legăturile sociale strînse afectează toate aspectele sistemelor lingvistice; datele noastre arată că cel mai rapid afectate sînt sistemul semantic şi lexicul, pe scurt, vocabularul. în mod evident, morfemele structurale, nu sînt atît de sesnsibile faţă de forţele de coeziune, aşa cum sînt alte morfeme.

Dieter Wunderlich

Termenul *pragmatică* este utilizat în sensul din teoria semiotică a lui C h. M o r r i s, denumind relaţia dintre semne şi cel care le utilizează.

Problema *universaliilor,* adică a trăsăturilor comune tuturor sistemelor lingvistice, a revenit în actualitatea cercetării mai ales odată cu dezvoltarea teoriei generativ-transformaţionale a limbii. în legătură cu universaliile care pot fi identificate în diferite domenii ale structurii limbii, precum şi în procesul comunicării

Vezi şi precizarea din B, D, despre rolul de indice diagnostic al limbii, precum şi

tului trebuie să fie posibil ca o persoană să vorbească altora, să-şi precizeze raportul faţă de ceilalţi, să se prezinte pe sine celorlalţi, să vorbească despre situaţii în care se găseşte (de exemplu, prin indicaţii deictice sau intonaţionale, în mod *metacomunicativ).* Aceste universalii nu pot fi fundamentate ca universalii în cercetarea empirică, ele pot fi însă făcute plauzibile, să zicem, prin trimiteri la limbi care au preluat asemenea factori în sistemul lor gramatical (de exemplu, pronumele personal, modurile gramaticale, adverbele de mod, verbele performative). Universaliile constitutive ale dialogurilor sînt condiţii ale posibilităţii de a crea prin limbă situaţii de comunicare şi de a comunica. Studiul lor necesită — cel puţin parţial — o abordare transcendental-hermeneutică.

Procedeele *metacomunicative* sînt acelea prin care se fac precizări asupra acelui act de comunicare însuşi. Cf. şi funcţia „metalingvală" a limbii descrisă de Jakobson (pentru detalii, vezi

Competenţă

Noţiunea de *competenţă comunicativă"* — aşa cum este definită de D. Hymes în cadrul unei concepţii mai largi în relaţie cu două concepte: „competenţă" în sensul dat de N. Chomsky (cf. *Aspects of the Theory of Syntax,* Cambridge, Mass., 1963, 3-4) şi „competenţă lingvistică" în alţi termeni, este vorba despre integrarea competenţei în cadrul ei de manifestare. Competenţa comună cadrul presupune, deci şi însuşirea capacităţii de a utiliza varianta lingvistică adecvată fiecărei situaţii de comunicare, de a stimula comunicarea verbală, de a face comentarii, de anticipare şi reconstituire a situaţiilor de vorbire. în măsura în care experienţele proprii sînt dobîndite prin procese de comunicare perturbate, poate fi perturbată, în mod sistematic, şi competenţa comunicativă, adică, de exemplu, se poate ca ea să dea naştere unor activităţi verbale contradictorii, să fie limitată în condiţiile unor raporturi de autoritate şi dominare etc. De asemenea, posibilitatea de distincţie între experienţa proprie şi cea străină poate fi limitată prin aceea că experienţele străine pot fi internalizate (construcţii stereotipe, mistificări, elaborări ideologice).

Un concept central în cadrul teoriei competenţei comunicative îl constituie acela de cod lingvistic, care este folosit de către Bernstein

Competenţa comunicativă este capacitatea indivizilor izolaţi de a acţiona concret, prin intermediul limbii, într-o comunitate lingvistică. În cadrul ei trebuie să fie realizate universaliile *(per definitionem);* în plus, prin ea se exprimă posibilităţile reale de comunicare, dependente cultural şi social de această comunitate lingvistică. Adică, în competenţa comunicativă a fiecărei persoane în parte îşi găseşte expresia sistemul de cerinţe şi reglementări sociale care guvernează comportamentul social-comunicativ al persoanelor din mediul înconjurător. Competenţa comunicativă se însuşeşte o dată cu capacitatea de a forma şi de a înţelege enunţuri structurate sintactic şi purtătoare

Competenţa comunicativă dă posibilitatea de creare a unor situaţii de vorbire, de situare adecvată a propriilor interese în cadrul lor şi, prin aceasta, de clarificare şi redefinire a relaţiilor sociale, de comentare a situaţiilor de vorbire, inclusiv a acelora în care ne găsim noi înşine, de anticipare şi reconstituire a situaţiilor de vorbire. în măsura în care experienţele proprii sînt dobîndite prin procese de comunicare perturbate, poate fi perturbată, în mod sistematic, şi competenţa comunicativă, adică, de exemplu, se poate ca ea să dea naştere unor activităţi verbale contradictorii, să fie limitată în condiţiile unor raporturi de autoritate şi dominare etc. De asemenea, posibilitatea de distincţie între experienţa proprie şi cea străină poate fi limitată prin aceea că experienţele străine pot fi internalizate (construcţii stereotipe, mistificări, elaborări ideologice).

Un concept central în cadrul teoriei competenţei comunicative îl constituie acela de cod lingvistic, care este folosit de către Bernstein

şi Oevermann********** (ca versiune universalistă). Dacă presupunem că, pe de o parte, există moduri de vorbire ca funcţii selective caracteristice persoanelor, bazate pe repertoriul de mijloace de construcţie lingvistică (care se pot constata lingvistic) şi că, pe de altă parte, există o capacitate structurată de înţelegere a rolurilor

---

********** cf., mai ales, B, C; U. Oevermann, *Sprache und soziale Verkunft,* Berlin, 1970. Pentru discutarea punctelor de vedere ale acestor autori, cf. şi M, B.

şi cerinţe ale *rolurilor,* precum şi *topoi* sociali (care se pot constata sociologic), atunci prin cod lingvistic se înţelege o punere în concordanţă a unor clase de structuri de roluri cu clase de moduri de vorbire.

Pentru noţiunea de *rol, cf.*

Performanţă

Prin aceasta se înţelege comportamentul lingvistic efectiv, care se supune multor condiţii marginale contigue. Numai un astfel de comportament lingvistic se poate observa, se poate dobîndi şi înţelege.

Condiţiile marginale ale comportamentului lingvistic (memorie, atenţie, interes momentan, motivare etc.) sînt analizate, mai cu seamă, în cadrul psiholingvisticii.

în schimb, competenţa este întotdeauna capacitatea care stă la baza comportamentului efectiv. Un acces empiric la competenţă se obţine, în primul rînd, prin judecăţi ale vorbitorilor, care se situează astfel în afara comunicării pe care o judecă. Competenţa se poate dovedi, totuşi, chiar şi atunci cînd observaţiile şi experienţele sînt prelucrate teoretic în mod corespunzător.

Pentru definirea noţiunii de *„perlor-manfă", cf.* şi C h o ms k y, *Aspects ...,* p. 3—4, 10—15.

Pentru precizări în legătură cu aceste aspecte, cf. T. S 1 a m a-Caz a c u, *Introducere în psiholing-*

Situaţie ideală de vorbire

Această noţiune a fost introdusă de H a b e r m a s††††††

Hermeneutica este știința exegezei, a interpretării.

Relația dintre latura practică a culegerii datelor și latura teoretică, interpretativă, în lingvistică.

Procesul euristic este procesul descoperirii de către

Obiectul *sociolingvistici i,* așa cum rezultă din schema prezentată (sociolingvistica în sens larg, în sens restrâns, în sens strict).

Aș vrea acum să introduc o remarcă privind diferența dintre știință instrumentală și *hermeneutică,* diferență subliniată în repetate rînduri la acest colocviu. Cei care susțin o astfel de diferență se raportează, printre alții, la Habermas. Habermas face o distincție netă între discurs și acțiune,- discursul urmărește întotdeauna comunicarea, printre altele, în cadrul lui se fundamentează și se stabilesc norme de acțiune; acțiunea urmărește transformarea mediului și rezultă din influența normelor. După Habermas, discursul și acțiunea nu sînt posibile în același timp. în discurs încetează acțiunea și invers. Această diferențiere pe care și-o propune Habermas se poate raporta la critica sa cu privire la Marx. Habermas înțelege astfel noțiunea de muncă a lui Marx: munca este întotdeauna acțiune instrumentală. Pe lîngă acest concept central al teoriei marxiste, el introduce, ca un al doilea concept central, relația prin comunicare (discurs). Evident însă că Habermas a interpretat greșit conceptul de muncă al lui M a r x, deoarece la M a r x munca este, de la bun început, o categorie socială, care include astfel, în mod necesar, procesele de comunicare între indivizi, și instituții sociale. Munca nu numai că satisface necesități, ci creează și noi necesități, ceea ce nu se poate cuprinde în noțiunea de instrumentalitate a muncii. Separarea noțiunilor de discurs și acțiune, adică relație prin comunicare și muncă înțeleasă ca proces de activitate referitor la mediu, se continuă în separarea, pe de o parte, a științelor herme- neutice, clarificatoare, raportate la practică, și, pe de altă parte, a științelor raportate la tehnologie. După părerea mea însă, această distincție nu poate fi decît particulară, adică nu pot fi niciodată separate științe întregi sau întreaga activitate a cercetătorilor. în științe, precum și în lingvistică, apar, în orice caz, întotdeauna aspecte hermeneutice și tehnologic-instrumentale. Procedeele operaționale, metodele formale ale elaborării de teorii sînt instrumente care duc la obiectivare; într-o anumită măsură, o știință care folosește astfel de procedee este orientată spre activitate instrumentală. Instrumentele teoretice însă se află, în același timp, într-un proces euristic, care trebuie să fie măsurat în funcție de o anumită practică. Această raportare la practică poate să fie reflectată numai her- meneutic și trebuie, în mod absolut, să fie reflectată astfel de către cei care folosesc instrumente științifice.

în schemă a fost schițată în linii mari relația dintre raporturile economice și instituționale ale unei societăți și rolurile reale ale fiecărui individ în parte, roluri care rezultă din aceste raporturi, și interpretările și cerințele de rol ale indivizilor care pot să difere de rolurile reale. Comportamentul lingvistic se bazează, în primul rînd, pe cerințele rolurilor. în afară de aceasta, el depinde, în esență, de motivații și interese, rezultă din poziția acestora față de mediul natural și artificial și față de societate. Alți factori care condiționează comportamentul lingvistic rezultă din personalitatea vorbitorului (de exemplu, legată mai puternic de afectiv sau de rațional), din temele specifice și din situațiile de vorbire, inclusiv din mijloacele de limbă folosite. în cadrul acestei scheme, se poate contura existența unei noțiuni de *sociolingvistică,* în sensul cel mai larg: este vorba despre teoria generală a comunicării, care leagă aspectul social al comunicării de cel individual; mai departe — o altă noțiune de socio-

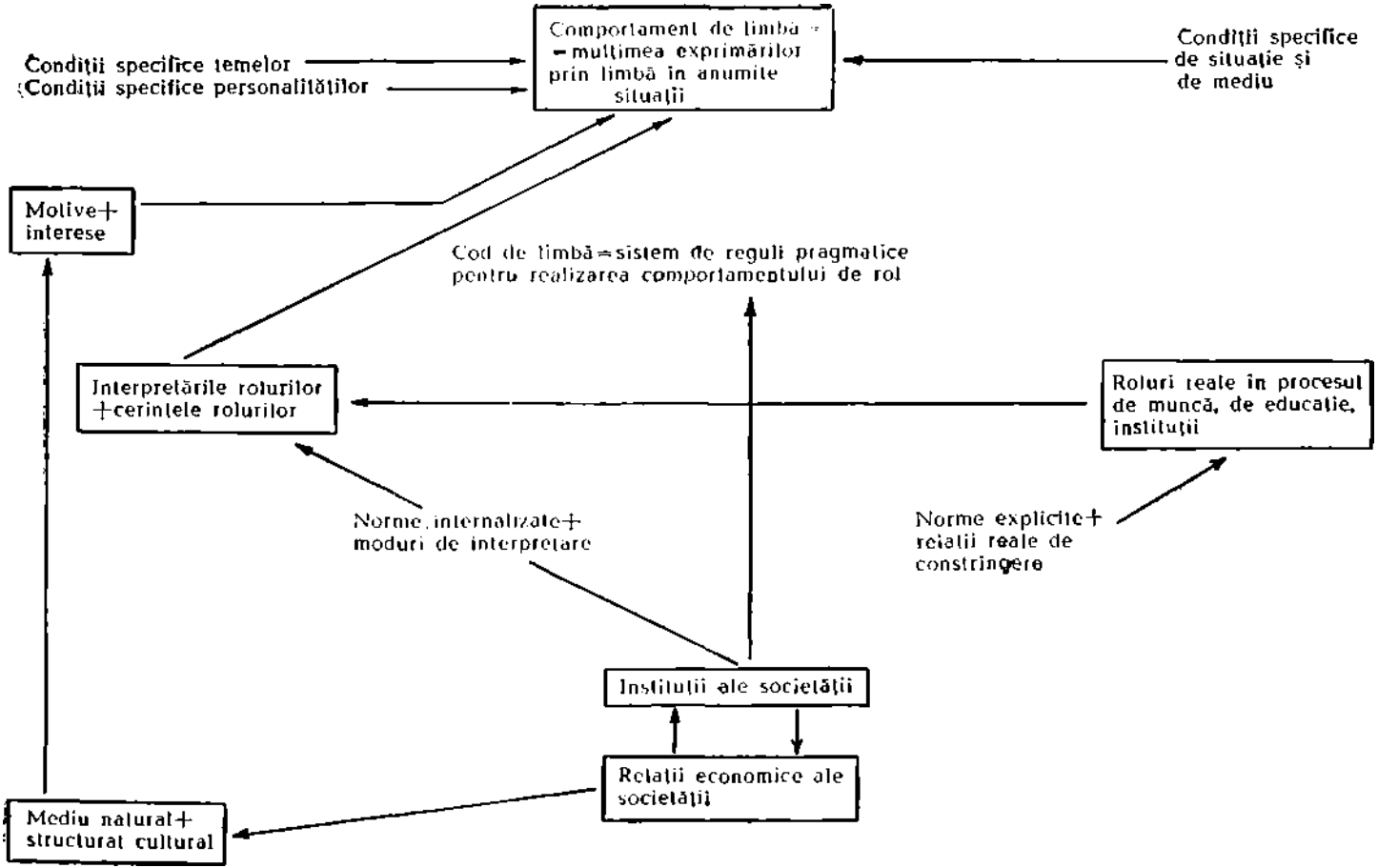
Comportament de limbă =
= mulțimea exprimărilor
prin limbă în anumite
situații
Condiții specifice temelor
Condiții specifice personalităților
Condiții specifice
de situație și
de mediu
Motive+
interese
Cod de limbă=sistem de reguli pragmatice
pentru realizarea comportamentului de rol
Interpretările rolurilor
+cerințele rolurilor
Roluri reale în procesul
de muncă, de educație,
instituții
Norme internalizate+
moduri de interpretare
Norme explicite+
relații reale de
constrîngere
Instituții ale societății
Relații economice ale
societății
Mediu natural+
structurat cultural

Noţiunea de sociolingvistică: este vorba despre o teorie a întrebuinţării limbii, adică o teorie a aspectului individual al comunicării, luîndu-se în consideraţie diferiţi factori relevanţi; şi, în cele din urmă, o noţiune de sociolingvistică în sens strict: este vorba despre o teorie a competenţei comunicative a vorbitorilor, teorie care se ocupă deci, mai ales, de sistemul de *reguli pragmatice,* conform cărora un vorbitor îşi realizează prin limbă comportamentul de rol, potrivit situaţiei.

Regulă pragmatică: regula care precizează modul de utilizare a formelor lingvistice de către vorbitori.

Într-o sociolingvistică în sensul cel mai larg, ar trebui să se încerce să se facă legătura între o teorie socială şi o teorie despre limbă bazată pe aceasta (deci care studiază aspectul social al comunicării, de care s-a preocupat pînă acum aproape exclusiv teoria marxistă despre limbă), şi o teorie a comunicării în grupuri mici (teorie care studiază aspectul individual al comunicării, de care s-a ocupat pînă acum, în aceleaşi limite, numai sociologia grupurilor mici, din care s-a născut teoria rolurilor) şi de a pune aceste două teorii în legătură cu enunţurile izolate ale indivizilor, descriptibile lingvistic. Cele mai importante verigi de legătură între aspectul social şi individual al comunicării le constituie sistemele de valori care fac parte din educaţia copilului şi normele, interpretările şi ideologiile care sînt răspîndite public, de exemplu, prin mijloace de comunicare.

Raportul social-individ: punctul de vedere al ...

Fiecare normă trebuie înţeleasă ca indicaţie pentru un comportament de rol, fiecare rol se constituie ca o mulţime de cerinţe reciproce în legătură cu un comportament conform *normei* (pe lîngă norme constatate explicit, putînd exista şi norme implicite) — prin aceste două noţiuni deci, se încearcă să se caracterizeze faptul că fiecare individ în parte nu acţionează niciodată numai ca individ, adică acţionează şi prin limbă. în orice caz, aceste noţiuni pot căpăta un conţinut concret doar o dată cu o cercetare concretă referitoare la felul în care societatea, inclusiv condiţiile economice ale acestei societăţi, influenţează pe fiecare individ în parte.

Norma socio...

SCHIMBĂRI LINGVISTICE

Studiul schimbărilor lingvistice, cu deosebire al celor fonetice, a constituit una dintre problemele centrale ale lingvisticii, Încă de la Începuturile ei. Se poate spune că, intr-o măsură însemnată, ştiinţa limbii Însăşi s-a constituit prin formularea unor ipoteze cu privire la evoluţia limbilor. Diferenţele lingvistice in timp şi spaţiu au fost explicate pe baza modificării sistematice a unor forme lingvistice primare.

In calea cercetărilor Întreprinse cu privire la evoluţia diacronică a sistemelor lingvistice se ridică o dificultate de ordin metodologic: imposibilitatea de a aplica metodele de cercetare utilizate în ştiinţele exacte — observaţia directă şi experimentul. Datorită faptului că schimbările lingvistice în general se desfăşoară pe o perioadă Îndelungată de timp, cercetările se pot referi mai degrabă la rezultatul acestora decit Ia procesul însuşi al schimbării.

Unul din aspectele importante ale studiului schimbărilor lingvistice este relevarea cauzelor acestor fenomene.

O dată cu abordarea studiului limbii ca sistem complex de comunicare umană, ponderea cercetărilor cu privire la cauzele schimbărilor lingvistice s-a îndreptat spre investigarea factorilor interni, structurali, care determină autodez- voltarea sistemului limbii. In acest sens, au fost formulate teorii care pun în evidenţă aspecte calitative şi cantitative ale procesului de inovaţie lingvistică, utili- zînd concepte ca principiul minimului efort, echilibrul sistemului fonologie, spaţiul fonologie, încărcătura îuncţională, îrecvenţa de folosire a unui segment în limbă etc. In cadrul teoriei generative asupra limbii a fost formulat un model ipotetic al schimbărilor lingvistice, care are în vedere transmiterea limbii din generaţie în generaţie ca sursă principală a schimbărilor în limbă.

Teoriile structurale asupra limbii îşi limitează deci cîmpul de cercetare la investigarea şi analiza factorilor interni care determină evoluţia limbii. Prin însuşi ţelul pe care şi-l propun, ele sînt destinate a fi incomplete, neputînd să acopere întreaga varietate a problemelor care apar în cercetarea concretă a limbilor. Neluind în consideraţie întreaga complexitate a funcţiei sociale a limbii, o serie de aspecte şi fenomene concrete ale progresului în limbă rămin neelucidate.

Sociolingvistica integrează limba in sistemul mai larg al comportamentului social al omului, pornind de la ideea că particularităţile de limbă reprezintă o componentă a ansamblului de trăsături care indică apartenenţa unui individ la un grup social. Este firesc ca abordarea problemelor schimbării lingvistice din acest punct

de vedere să arunce o nouă lumină şi să scoată în evidenţă noi date care să contribuie la completarea imaginii complexe a acestor fenomene.

Schimbarea lingvistică, văzută din punctul de vedere al sociolingvisticii, este analizată la cîteva nivele diferite: la nivelul vorbitorului individual („al idiolec-

tului"), la nivelul grupurilor de vorbitori care prezintă anumite caracteristici sociale comune (corespunzător nivelul lingvistic al dialectelor) şi, în line, la nivelul comunităţii lingvistice în ansamblu (corespunzător sistemului limbii).

Schimbările în sistemul lingvistic al unui vorbitor se introduc datorită contactului cu alte variante lingvistice, la care se ajunge fie datorită mobilităţii sociale a indivizilor, fie prin şcoală sau prin mijloacele de comunicare în masă (mass media).

În condiţiile specifice ale ţării noastre, în actuala sa etapă de dezvoltare economică de exemplu, mobilitatea socială — atît cea verticală cît şi ce orizontală — constituie o caracteristică a întregii societăţi, cu reflectări importante în comportamentul lingvistic al vorbitorilor. Schimbările în comportamentul lingvistic fac parte integrantă din ansamblul schimbărilor socio-psiho-culturale care au loc la grupurile sociale cari'-şi schimbă profesia, domiciliul, concomitent cu schimbări în întreaga lor mentalitate şi mod de viaţă.[1]

Comportamentul lingvistic al vorbitorului suferă modificări în două direcţii: pe de o parte, vorbitorul caută să integreze, in propriul său sistem, elemente din sistemul lingvistic cu care intră în contact, iar pe le altă parte, caută să elimine acele elemente din vorbirea sa care sînt prea caracteristice în raport cu vorbirea comunităţii în care vrea să se integreze.

Achiziţia de noi elemente sau renunţarea la altele se efectuează fie pe calea împrumutului, fie pe calea substituţiei. Schimbările privesc mai ales vocabularul (în primul rînd pe calea împrumuturilor), dar şi fonologia şi morfologia (mai ales prin substituţie).

Introducerea de noi elemente lexicale — îndeobşte neologisme — este însoţită de asemenea fenomene ca: etimologia populară, atribuirea de sensuri greşite etc., iar în ceea ce priveşte fonologia şi morfologia, apare, deseori, fenomenul de hipercorectitudine (cf. Sociolingvistica, 1972, p. 615).

Scoţînd în relief cauzele sociale ale schimbărilor lingvistice, fără a diminua rolul unor personalităţi ca declanşatori ai inovaţiei, sociolingvistica se ocupă mai ales de lămurirea condiţiilor şi căilor de propagare a schimbărilor. S-au încercat unele explicaţii simplificatoare, care leagă producerea schimbărilor de anumite clase sociale. Schogt,[2] de exemplu, atribuie inovaţia lingvistică mai ales păturile populare, vorbitorilor limbii populare, bogată în inovaţii, spre deosebire de clasele suprapuse care sînt mai conservatoare". Dimpotrivă, M. Joos[3] atribuie inovaţia lingvistică păturilor dominante ale societăţii, care caută, şi în acest fel, să marcheze o diferenţiere de prestigiu faţă de celelalte pături sociale. Acestea, la rin- dul lor, îşi însuşesc rapid inovaţiile lingvistice, tocmai pentru a şterge, măcar în acest fel, deosebirile. Drept rezultat, „elita" socială este forţată să introducă noi inovaţii, într-un ritm şi mai rapid. Evoluţia lingvistică apare, în această concepţie, drept o goană permanentă între o elită dornică „să-şi păstreze prestigiul şi printr-o marcă lingvistică şi „masa largă" a vorbitorilor, care acceptă rapid inovaţiile introduse de elită".

Inovaţia lingvistică este însă proprie tuturor grupurilor claselor sociale[4]. Ea poate apărea înăuntrul grupului sau în strînsă interdependenţă cu celelalte grupuri şi clase sociale. Dacă se stabilesc „elite", adică persoane sau grupuri care servesc drept modele de comunicare, acestea se constituie numai in cadrul unei comunităţi, astfel încît să poată acţiona ca atare în comunicarea directă. In orice comunitate lingvistică acţionează, aşadar, modele lingvistice urmate de ceilalţi vorbitori, dar ele nu aparţin în mod necesar unei singure clase sau grup social, bine conturat economic, politic sau religios. Este un fapt bine

[1] Sa Ttuică-ci o i u si V. V. Car a- m e 1 e a, *In- dustrializare , schimbări tehnice, so- cial-economice şi psihocul- turale*, *limbaj, personalitate*, în „Studii şi cercetări de antropologie", 1968, nr. 2, şi *Procesul omogenizării limbajului în contextul so- cial-cultural al industrializă- rii*, în „Limbă şi literatură", 1969, nr. 1.

[2] H. G. Sc h o g t, *La notion de loi dans la phonétique historique*, în „Lingua", 1961, nr. 10, p. 91.

[3] Mi le ne- *The Medieval Sibilants*, în „Language", 1952, vol. 28, p. 230.

[4] W. B r i g h t, *Social Dialect and Language History*, în „Current Anthropology' 1960, voi. 1, p. 424.

-stabilit că tocmai o comunitate caracterizată prin dinamism social, prin mobilitate -atît pe linie verticală cit şi pe linie orizontală, devine o sursă de inovaţie lingvistică.

Mobilitatea socială este întotdeauna întovărăşită de schimbări lingvistice. Exa- minînd declinul dialectelor limbii germane, Leopold[5], demonstrează cum mişcările vaste de populaţie duc nu la un simplu amestec, ci la o varietate standard stabilă, codificată prin uz pentru cele mai diverse situaţii. Se realizează un compromis între varietăţile lingvistice intrate în contact, in care un loc important îl ocupă inovaţiile lingvistice.

[5] W. F. Leopold, *The Decline of German Dialects,* în F i s h m a n (ed.)

Contribuţia principală a sociolingvisticii la elucidarea şi rafinarea analizei schimbărilor lingvistice constă tocmai in faptul că, folosind metode ştiinţifice bine validate, ca de exemplu ancheta şi experimentul pe teren, ea pune în lumină însuşi mecanismul acestor schimbări, precum şi cauzele lor. De asemenea, se cercetează, cu aceleaşi metode, modul de propagare a inovaţiilor lingvistice. Desigur, procesele de schimbare observate cu ajutorul acestor metode se referă la o anumită perioadă in dezvoltarea limbii, dar, dacă se consideră valabil faptul că aceleaşi mecanisme şi cauze au funcţionat şi în trecut, ele capătă valoarea unor principii generale.

Evoluţia limbilor este rezultatul atitudinii vorbitorilor faţă de păstrarea intactă a idiomurilor pe care le folosesc sau faţă de introducerea unor elemente din alte limbi sau din alte variante ale aceleiaşi limbi. Sociolingviştii vorbesc, în acest sens, de menţinerea limbii (language maintenance) sau de schimbarea limbii (language shift).

Apariţia unui element rămine un fapt accidentat, fără consecinţe, atît timp cît el se reduce la inovaţia unui individ. Numai după adoptarea noului element de către un grup şi propagarea sa ulterioară, el capătă interes pentru istoria limbii, sarcina sociolingvistului fiind de a analiza, pe de o parte, cauzele care determină succesul unei inovaţii, iar pe de altă parte, mecanismul propagării ei.

Fenomenul dispariţiei unor elemente lingvistice a fost mai puţin studiat, dar şi în acest domeniu numai studiul atent al comunităţii care renunţă la folosirea lor ne poate oferi un răspuns.

Vorbind despre rolul important al sociolingvisticii în reintroducerea în lingvistică a interesului pentru istorie, trebuie subliniat cu tărie că aceasta nu presupune in nici un fel renunţarea la rigoarea ştiinţifică a lucrărilor de lingvistică sincronică.

Tocmai acesta ni se pare a fi unul din meritele studiilor ilustrative incluse în acest capitol.

Studiul lui William Labov asupra Mecanismului schimbărilor lingvistice prezintă atit un interes teoretic, cît şi unul practic. Folosind o metodologie elaborată de analiză, el examinează două cazuri de schimbări fonetice: centralizarea diftongului [au] în insula Martha's Vineyard de pe coasta de est a Statelor Unite şi închiderea crescindă a vocalei [o] în oraşul New York. Este vorba deci de cercetarea schimbărilor lingvistice in însuşi procesul desfăşurării lor. Cele două fenomene lingvistice sînt corelate cu parametri sociali (stratificare socială, vîrstă, sex, grup etnic etc.), cu parametri stilistici (diverse stiluri, diverse tipuri de enunţuri şi contexte etc.) şi cu evaluarea subiectivă a faptelor de limbă.

Se disting trei faze care alcătuiesc schema mecanismului schimbării fonetice: tranziţia, fixarea şi evaluarea, mecanism pe care Labov îl reconstruieşte în mai multe etape succesive, reflectind împletirea strînsă şi subtilă a factorilor sociali cu cei structurali în determinarea schimbării.

Metoda de cercetare folosită este în măsură să permită formularea unor prin-

cipii sociolingvistice privind relaţia existentă intre variaţia stilistic^ stratificarea socială şi evaluarea subiectivă. Se ajunge astfel, în mod explicit, Ia necesitatea) integrării oricărui tip de schimbare lingvistică intr-o matrice care să specifice atît cadrul social cît şi cadrul structural, lingvistic, în care se desfăşoară fenomenul.

Concluziile care se desprind din prezentarea făcută confirmă una din ipotezele formulate cu privire Ia cauzele schimbărilor lingvistice, cea a spaţiului fonologie. Pe de altă parte, se descoperă una din sursele recurenţei schimbărilor, prin adăugarea la grupul considerat a unor membri noi care acceptă în mod diferenţiat normele lingvistice ale grupului. Concluzia teoretică cea mai importantă însă ră- mîne cea referitoare la imposibilitatea de a separa factorii structurali de cei sociali în cadrul unei teorii moderne a cauzelor şi mecanismului schimbărilor lingvistice.

Cercetările sociolingvistice au relevat şi un alt aspect al schimbărilor lingvistice, considerîndu-le în strînsa lor relaţie cu mobilitatea socială. In acest sens, seremarcă studiul lui Labov privind efectul mobilităţii sociale asupra comportamentului lingvistic al vorbitorilor comunităţii lingvistice din cartierul de est al oraşului New York (Lower East Side). Autorul încearcă să coreleze o serie de categorii sociale, subclasificate, la rîndul lor, in tipuri de mobilitate socială, cu variabila lingvistică cercetată în cadrul diferitelor stiluri ale limbii. Reiese concluzia că diferitele tipuri de mobiltate socială se caracterizează prin modificări corespunzătoare în cadrul comportamentului lingvistic. In general, pentru tipul ascendent de mobilitate, tendinţa este aceea de însuşire a normelor lingvistice ale grupului social imediat superior, dar care este, de fapt, un grup exterior de referinţă. In acelaşi timp, grupul stabil tinde să menţină echilibrul intre normele interne ale grupului şi cele externe, fapt care se reflectă printr-o mai mică amplitudine a variaţiei stilistice.

în studiul său asupra unor aspecte ale Etnologiei schimbărilor lingvistice. Gumperz pune sub semnul întrebării utilitatea practică în cercetare a conceptului de prestigiu în explicarea schimbărilor lingvistice, arălind că există comunităţi în care inovaţia lingvistică este independentă de imitarea unor tipare de prestigiu. Autorul arată că, din punctul de vedere al interacţiunii sociale, distribuţia variantelor lingvistice prezintă o funcţie între variaţia dialectală sau inlerpersonală şi variaţia suprapusă sau inlrapersonală.

Cercetarea comportamentului în cadrul comunităţii lingvistice bilingve din Hemnesberget (Norvegia) a fost întreprinsă pe baza combinării celor două tipuri de variaţie, dialectală şi suprapusă. Analiza variaţiei dialectale s-a realizat cu ajutorul metodelor tradiţionale. Pentru studiul variaţiei suprapuse a fost folosit conceptul de reţea socială care, după părerea autorului, permite o analiză mai exactă a fenomenelor studiate.

Cercetarea concretă a comportamentului lingvistic al unor locuitori din Hemnesberget s-a concentrat cu deosebire asupra interacţiunii personale, cu scopul de a evidenţia schimbările de cod personale.

Studiul efectuat de J. J. Gumperz pare să ducă la concluzia că variaţia dialectală şi diferenţele în variaţia suprapusă sînt două procese diferite, dar simultane, în cadrul aceleiaşi comunităţi.

Cercetările sociolingvistice sînt încă prea puţin numeroase pentru a se putea trage concluzii definitive asupra corectitudinii unor ipoteze cu privire la schimbările lingvistice. Meritul lor principal însă este acela de a lărgi perspectiva problemelor legate de acestea şi de a cerceta pe viu şi în condiţii riguroase variabilele complexe care intervin în procesul schimbărilor lingvistice.

ASUPRA MECANISMULUI SCHIMBĂRII LINGVISTICE*

în studiile noastre asupra comunităţilor lingvistice din Martha's Vineyard şi New York, am semnalat relaţii sistematice acolo unde cercetările anterioare indicau oscilaţii haotice sau o variaţie liberă accentuată. Aceste constatări ne-au permis să formulăm un număr de principii sociolingvistice privind relaţiile dintre variaţia stilistică, stratificarea în clase şi evaluarea subiectivă. în alte studii, astfel de informaţii au fost aplicate la problemele generale ale structurii lin-gvistice: în special, la caracterizarea regulilor lingvistice**. Cele mai generale probleme care au apărut pînă acum privesc explicarea schimbării lingvistice şi, în acest capitol, vom încerca să concentrăm datele adunate pînă acum despre mecanismul schimbării lingvistice şi, în special, al schimbării fonetice.

Problemele evoluţiei lingvistice

în ciuda realizărilor lingvistice istorice a secolului al XIX-lea, multe modalităţi de abordare a studiului schimbării lingvistice rămîn neexplorate. în 1905, M e il 1 e t*** observa că toate legile istoriei lin-gvistice care fuseseră descoperite erau simple posibilităţi: „.. . rămîne ca noi să descoperim variabilele care permit sau generază posibilită-ţile astfel recunoscute".

Problema, aşa cum ne apare astăzi, este, desigur, aceea schiţată de M e i 11 e t cu mai mult de 60 de ani în urmă, pentru că s-au făcut puţine progrese în stabilirea factorilor empirici care condiţionează schimbarea istorică.

Principalele probleme ale evoluţiei lingvistice ar putea fi rezumate sub forma a cinci întrebări:

1. Există o direcţie generală a evoluţiei lingvistice?
2. Care sînt constrîngerile universale asupra schimbării lingvistice?
3. Care sînt cauzele apariţiei continue de noi schimbări lingvistice?
4. Care este mecanismul de realizare a schimbărilor lingvistice?
5. Există vreo funcţie de adaptare la evoluţia lingvistică?

Această problemă devine mai derutantă dacă privim evoluţia lingvistică In comparaţie cu cea biologică. Este greu să discutăm evoluţia regnului vegetal şi animal fără vreo referire la adaptarea la diferite medii. Dar ce funcţie de adaptare este îndeplinită de eflorescenta familiei indo-europene? Pentru această problemă, vezi Hymes şi cap. 9.****

'William Labov, *On the Mechanism oi Linguistic Change,* în: Socfo-*linguistic Patterns,* Philadelphia, 1972, p. 160—162, 178—182.

"Vezi W. Labov, The *Study of Language in its Social Context,* în: Labov, 1972, p. 183—259.

"* A. M e i 11 e t, *Linguistique historique et linguistique generale,* Paris, 1921, p. 16.

"" Dell Hymes, *Functions of Speech: an Evolutionary Approach,* în: F. C. Gruber (ed.), *Anthropology and Education,* Philadelphia, 1961, şi W. Labov, *The Social Setting oi Linguistic Change,* în: Labov, 1972, p. 260—325.

Martha's Vineyard este o insulă situată în Oceanul Atlantic, la o distanţă de circa 3 mile de coasta S.U.A. Aparţine de statul Massa-chusetts. Populaţia insulei număra, în 1960, 5 563 de locuitori. Se disting patru grupuri etnice principale, în general, endogame: grupul en-glez, cel mai vechi (primele aşezări sînt consemnate încă din secolul al XVII-lea), grupul por-tughez (imigranţi din insulele Capului Verde, Azore şi Madeira), grupul indienilor din triburile Gay Head şi Chilmark, descendenţi ai grupului locuitorilor de alte origini: francezi canadieni, irlandezi, germani, polonezi. C. Gruber (ed.), *The Social*

lunile iunie

Un mod de abordare a evoluţiei lingvistice este studierea schimbărilor încheiate în trecut. Aceasta a fost, desigur, strategia majoră a lingvisticii istorice şi ea reprezintă singura abordare posibilă a primelor două întrebări — direcţia evoluţiei lingvistice şi constrîn- gerile universale asupra schimbării. Pe de altă parte, întrebările privind mecanismul schimbării, cauzele generatoare ale schimbării şi funcţiile de adaptare ale acesteia pot fi analizate cel mai bine studiind în detaliu schimbările lingvistice în curs. Mecanismul schimbării lingvistice va fi tema principală a discuţiei care urmează; totuşi, multe concluzii vor fi direct relevante pentru întrebările privind cauzele generatoare şi funcţiile de adaptare ale schimbării şi va reieşi clar că formularea unor răspunsuri mai complete la aceste întrebări va necesita metode similare cu acelea folosite aici.

Această direcţie de cercetare implică drept condiţie esenţială apelul la o doctrină uniformitară: adică, presupunerea că aceleaşi mecanisme care operau pentru a produce schimbări pe scară largă în trecut pot fi observate operînd în schimbările curente, care au loc în jurul nostru.

Pentru o discuţie critică a acestei doctrine, cf. studiul introductiv

O strategie pentru studiul schimbărilor lingvistice in curs

Deşi răspunsurile la cele cinci întrebări menţionate mai sus constituie obiectivele finale ale cercetării de faţă, ele nu reprezintă strategia reală folosită. Pentru studiul empiric al schimărilor în curs, obiectul cercetării poate fi subîmpărtit în trei probleme distincte, care servesc direct la elucidarea întrebărilor ridicate mai sus.

Denumirile de *push chains* şi *puii chains* se referă la factorii care acţionează în respectiva încetinesc.

1. Problema *tranziţiei* se referă la găsirea modului în care o anumită etapă a schimbării lingvistice s-a dezvoltat dintr-o etapă anterioară. Dorim să schiţăm succesive stadii intermediare, astfel încît să putem elimina toate alternativele principale, în afară de una singură. Astfel, întrebările referitoare la regularitatea schimbării fonetice, la influenta gramaticală asupra schimbării fonetice, la *push chains* în opoziţie cu *puii chains,* la mişcarea continuă în opoziţie cu schimbările spontane şi discontinue sînt toate aspecte ale problemei tranziţiei.

2. Problema *integrării* se referă la găsirea matricii continue **a** comportamentului social şi lingvistic în care este încadrată schimbarea lingvistică. Calea principală de rezolvare a acesteia este descoperirea corelaţiilor dintre elementele sistemului lingvistic şi dintre aceste elemente şi sistemul comportamentului social. Corelaţiile se stabilesc prin dovedirea clară a variaţiei concomitente: adică, arătînd că o schimbare mică a *variabilei independente* este însoţită, în mod regulat, de o schimbare a *variabilei lingvistice*

Variabila lingvistică: origine parti- cularitate a unui idiom distribuită sistematic în raport cu grupurile socioeconomice, etnice sau de vîrstă, sau în raport cu contextele stilistice.

Variabila independentă: trăsătură a contextului social sau stilistic, care intră în corelaţie

într-o direcţie predictabilă.§§§

3. Problema *evaluării* se referă la găsirea corespondentelor subiective (sau potenţiale) ale schimbărilor obiective (sau evidente) care au fost observate. Abordarea indirectă a acestei probleme corelează părerile şi aspiraţiile generale al informatorilor cu comportamentul Lor lingvistic. Abordarea mai directă presupune măsurarea reacţiilor subiective inconştiente ale informatorilor faţă de unele valori ale variabilei lingvistice însăşi.

Formulînd soluţii provizorii pentru aceste probleme, ar fi posibil să găsim o explicaţie a unei schimbări lingvistice, care să răspundă la cele trei întrebări asupra cauzei generatoare, a mecanismului şi a funcţiei de adaptare. Ca în orice altă cercetare, valoarea unei explicaţii apare în raport cu generalitatea ei, dar numai în măsura în care ea se sprijină pe fundamentul unor probe sigure şi reproductibile.

Mecanismul schimbării fonetice

Soluţiile privind problemele tranziţiei, integrării şi evaluării au fost ilustrate prin două exemple, luate din Martha's Vineyard şi din New York. Este posibil să folosim rezultatele cercetării noastre cu aceste variabile şi cu altele, pentru a da un răspuns provizoriu la întrebarea: care este mecanismul prin care se produce schimbarea fonetică?

Următoarea schiţă se bazează pe analiza a douăsprezece schimbări fonetice: trei privind comunitatea rurală din Martha's Vineyard, şi două —■ comunitatea urbană din New York.[3]

1. Schimbările fonetice îşi aveau, de obicei, originea într-un subgrup restrîns al comunităţii lingvistice, într-o perioadă în care identitatea distinctă a acestui grup fusese slăbită de presiuni interne sau externe. Forma de limbă care începea să se schimbe era adesea o marcă a statutului regional, cu o distribuţie neregulată în cadrul comunităţii. In această etapă, forma considerată este o variabilă lingvistică nedefinită.

2. Schimbările începeau ca generalizări ale formei lingvistice la toţi membrii subgrupului; ne putem referi la această etapă ca la o *schimbare de jos* [„change from below"], adică de sub nivelul conştiinţei sociale. Variabila nu prezintă nici un model al variaţiei stilistice în vorbirea acelora care o folosesc, afectînd toate unităţile dintr-o clasă de cuvinte dată. Variabila lingvistică este un *indicator,* definit ca funcţie a apartenenţei de grup.

3. Generaţiile succesive de vorbitori din acelaşi subgrup, răspunzînd la aceleaşi presiuni sociale, au dus variabila lingvistică mai (departe în procesul schimbării, dincolo de modelul stabilit de părinţii

Necesitatea consemnării reacţiei vorbitorilor faţă de elementele codului lingvistic pe care îl utilizează a fost subliniată de multă vrernei Procedeul a fost aplicat în cercetările dialectale: înr hărţile ALR şi în hărţile NALR redactate pînă acum, sînt menţionate comentariile informatorilor. Cf. şi C a z a- cu 1966, p. 41—56.. Abordarea acestei probleme din punctul de vedere al socioling-visticii aduce cîteva elemente noi: corelarea reacţiilor subiective faţă de limbă cu anumite caracteristici ale structurii sociale.

W. Labov distinge între *indicatori,* variabile lingvistice care prezintă numai o stratificare socială, şi mărci — variabile care prezintă atît o stratificare socială cît şi una stilistică (cf. etapa 6 a schimbării fonetice).

singură problemă, în ciuda faptului că sînt două aspecte diferite: corela-

în cadrul sistemului lingvistic şi cu elemente din afara sistemului. Partea pală a acestui capitol oferă o justificare pentru această decizie.

Etapele sugerate aici sînt, în mod neçesar, ordonate aproximativ în modul ;, dar există unele rearanjări şi permutări ale datelor observate.

Labov, 1'966, şi *The Social Slratilication of (r) in New York City Depatt- Stores,* în: Labov, 1972, p. 43—69.

W. Labov, *The Study of Language ...*

'* M. Hal le, *Phonology in Generative Grammar,* în: „Word", 1962, 18, -72.

Noţiunea de *spaţiu fonologie* introdusă de W. G. Moulton (vezi nota* de la p. 193) se bazează pe conceptele de câmp de *dispersiune* al fonemului, *marja de siguranţă* în cadrul fonemei aproape şi *cazuri vide* în sistem, utilizate de A. M a r t i n et în lucrarea *Economie des changements phonétiques.* Spaţiul fonologie al unui sistem dat este determinat în funcţie de posibilităţile pe care le oferă organele articulatorii. Organizarea fonemelor în acest spaţiu e guvernată de principiul diferenţierii

10. Ne putem referi la această etapă ca la o etapă a *hipercorectitudinii de jos* [„hypercorrection from below"]. Variabila este acum definită ca o funcţie a apartenenţei de grup şi a nivelului de vîrstă.

4. In măsura în care valorile subgrupului originar erau adoptate de alte grupuri din comunitatea lingvistică, schimbarea fonetică, cu valoarea asociată ei, a apartenenţei de grup, s-a răspîndit la aceste grupuri receptoare. Funcţia apartenenţei de grup este acum redefinită, în etape succesive.

5. Limitele răspîndirii schimbării fonetice erau limitele comunităţii lingvistice, definite ca un grup cu un ansamblu comun de valori normative în ceea ce priveşte limba.

6. Pe măsură ce schimbarea fonetică, cu valorile asociate ei, atingea limitele extinderii sale, variabila lingvistică devenea una din normele care defineau comunitatea lingvistică, şi toţi membrii comunităţii lingvistice acţionau în acelaşi fel, în ceea ce priveşte întrebuinţarea ei (fără să fie, în mod obligatoriu, conştienţi de aceasta). Variabila este acum o marcă şi începe să prezinte variaţie stilistică.

7. Mişcarea variabilei lingvistice în interiorul sistemului lingvistic ducea întotdeauna la reorganizări în distribuţia altor elemente în *cadrul spaţiului fonologie.*

8. Reorganizările structurale duceau la schimbări fonetice suplimentare, care erau legate de schimbarea originară. Totuşi, alte subgrupuri, care între timp au intrat în comunitatea lingvistică, au adoptat schimbarea fonetică mai veche ca pe o parte a normelor comunităţii. Am tratat schimbarea fonetică mai nouă ca etapa întîi. Această etapă de *reciclare* pare să reprezinte sursa primară pentru producerea continuă de noi schimbări. în evoluţia ulterioară, cea de a doua schimbare fonetică poate fi dusă de noul grup dincolo de nivelul primei schimbări.

[Etapele 1—8 se referă la *schimbarea de jos-,* etapele 9—15 privesc *schimbarea de* sus.]

9. Dacă grupul în care schimbarea îşi avea originea nu era grupul cu cel mai înalt statut în comunitatea lingvistică, membrii grupului cu statutul cel mai înalt respingeau, eventual, forma schimbată, prin controlul exercitat asupra diferitelor instituţii din reţeaua de comunicare.

10. Această respingere declanşa *schimbarea de sus* [„change from above[11]"], o corectare sporadică şi neregulată a formelor schimbate, către modelul grupului cu statutul cel mai înalt — adică, *modelul de prestigiu.* Acest model de prestigiu este acum modelul pe care, vorbitorii îl înregistrează auditiv în propriile lor enunţuri: el reglementează controlul auditiv al semnalului verbal. Variabila lingvistic^ prezintă acum o stratificare stilistică regulată, ca şi o stratificca» socială, deoarece modelul controlat pe cale motorie al vorbirii objB nuite concurează cu modelul controlat pe cale auditivă al stilur^H mai îngrijite.

11. Dacă modelul de prestigiu al grupului cu statutul cel mai nu^ere^spunde unei forme folosite de alte grupuri în cazul cît^^H clase de cuvinte, celelalte grupuri vor prezenta un al doilea ti^^H — *hipercorectitudine;* schimbînd vorbirea lor îngrijită cu o formă^M

îndepărtată de forma schimbată decît norma stabilită de grupul de prestigiu. Putem numi această etapă *hipercorectitudine de sus* [,,hypercorrection from above'[1]].

12. în urma unei respingeri extreme, o formă poate să devină temă deschisă de comentariu social şi poate, eventual, să dispară. Este vorba deci de un *stereotip,* care poate să îndepărteze tot mai mult de formele care sînt folosite într-adevăr în vorbire.

13. Dacă schimbarea îşi avea originea în grupul cu statutul cel mai înalt al comunităţii, ea devenea un model de prestigiu pentru toţi membrii comunităţii lingvistice. Forma schimbată era apoi adoptată, în aspecte mai îngrijite ale vorbirii, de toate celelalte grupuri, proporţional cu contactul acestora cu indivizii care folosesc modelul de prestigiu şi, într-o măsură mai mică, în vorbirea obişnuită********** [. . .]

Este clar că tipul de reorganizări structurale discutat aici necesită

********** In aceste observaţii, găsim un anumit sprijin în favoarea ideii că oamenii nu împrumută mult de la mijloacele de radiodifuzare sau din alte surse mai îndepărtate, ci, mai degrabă, de la aceia care sînt cu cel mult una sau două trepte înainte în ceea ce priveşte vîrstă sau distanţa socială***.

* W. G. M o u 11 o n, *Dialect Geography and the Concept ol Phonological Space,* în: „Word*, 1962, 18, p. 23—32.

** A. Mar tine t, *Economie des changements phonetiques,* Berna, 1955.

*** Faptul că influenţa altor vorbitori este mai mare decît aceea a radioului sau a televiziunii este explicabil prin atitudinea activă a participanţilor la comunicarea directă *(face-to-lace),* spre deosebire de caracterul pasiv al receptării, constatat în cazul radioului sau al televiziunii.

EFECTUL MOBILITĂŢII SOCIALE ASUPRA COMPORTAMENTULUI LINGVISTIC*

Cercetările anterioare asupra structurii sociolingvistice din New York au inclus studiul cantitativ a cinci variabile ale sistemului fonetic.[1] Aceste variabile prezentau o structură regulată a stratificării sociale şi stilistice, în care comportamentul lingvistic era strîns legat de indici relevanţi ai statutului socioeconomic. în prezenta lucrare vor fi analizate, în continuare, modelele de stratificare sociolingvistică, luîndu-se în consideraţie o nouă dimensiune — mobilitatea socială. Fiecare strat sociolingvistic va fi împărţit în subgrupuri, în funcţie de „istoria" mobilităţii sociale a vorbitorilor. Astfel, va fi posibil să stabilim care dintre subgrupuri reprezintă tendinţa formală de comportament sociolingvistic în interiorul fiecărei clase şi să ne întrebăm dacă există o a doua formă de stratificare, în cadrul fiecărei clase, bazată pe mobilitate socială. în final, stratificarea sociolingvistică va fi reexaminată în lumina noilor informaţii privind mobilitatea socială, astfel încît modul în care se menţine o asemenea stratificare să poată fi pus într-o nouă lumină.

Mobilitatea socială în mecanismul unei schimbări fonetice de provenienţă rurală

înainte de a analiza situaţia din New York, merită să fie semnalat faptul că, într-un studiu anterior asupra insulei Martha's Vine- yard[2], s-a constatat că mobilitatea socială joacă un rol important în

o teorie lingvistică în conformitate cu care să se *păstreze geometria spaţiului fonologie.* Relaţiile structurale identificate aici sînt paralele, în mod evident, cu cele stabilite de M o u 11 o n*, în studiul său despre covariaţia vocalelor centrale şi deschise în dialectele germane din Elveţia. Tehnicile, aria, societăţile studiate sînt diferite şi coincidenţa rezultatelor furnizează probe empirice puternice în favoarea punctului de vedere funcţional asupra structurii fonologice, prezentat de M a r t i n e t.** Totuşi, echilibrele exclusiv interne, concepute de M a r t i n e t, nu oferă o teorie coerentă a mecanismului schimbării fonetice. în schema care a fost prezentată aici, ele sînt numai o parte a unui proces mult mai cuprinzător, integrat în structura sociolingvistică a comunităţii.

Noţiunea de *geometrie a spaţiului fonologie* se referă la caracterul simetric al distribuţiei unităţilor fonematice în cadrul sistemului. Schimbarea unei unităţi din sistem determină reorganizarea pe căi specifice a acestuia, astfel încît să se refacă echilibrul în interiorul spaţiului fonologie, cu menţinerea distanţei necesare pentru producerea şi perceperea unităţilor distincte.

A Martine t nu neagă rolul factorilor externi în producerea schimbărilor lingvistice, dar afirmă că acţiunea lor trebuie invocată numai după ce au fost epuizate posibilităţile

Concluzie

Discuţia a subliniat faptul că presiunile interne, structurale, şi presiunile sociolingvistice acţionează într-o alternanţă sistematică, în cadrul mecanismului schimbării lingvistice. Nu se mai poate susţine concludent că lingvistul trebuie să-şi limiteze explicaţiile referitoare la schimbare la influenţele reciproce ale elementelor lingvistice, definite prin funcţia cognitivă. Nu se mai poate susţine nici că un sistem lingvistic în schimbare este autonom în vreun sens. Am încercat aici să ducem argumentarea dincolo de simpla catalogare a posibilităţilor, introducînd un corpus larg de dovezi referitoare la schimbările lingvistice observate în desfăşurare. Pe baza acestor dovezi, putem afirma mai ferm că nu este posibil să realizăm o analiză a relaţiilor structurale dintr-un sistem lingvistic şi apoi să ne întoarcem la rela

---

‘William Labov, *Phonological Correlates oi Social Stratification,* în: Gumperz şi Hymes (ed.), 1'964, p. 164—476. O expunere completă apare în The *Social Stratiiication of English în New York City,* Columbia University, 1964, disertaţie care urmează să fie publicată de către Centrul pentru lingvistică aplicată din Washington (apărută în 1966). Cf., de asemenea, Reflexions of *Social Processes in Linguistic Structures,* sub tipar (cf. Fishman (ed.), 1968, p. 240—251), şi *Hypercorrection by the Lower Middle Classas a factor in Linguistic Change,* sub tipar (cf. William Bright (ed.), 1966).

[2] William Labov, The *Social Motivation of a Sound Change,* în: „Word", 19, decembrie 1963, p. 273—306.

•William Labov, The *Effect of Social M.obility on Linguistic Behavior,* în: Stanley Lieberson (ed.), *Explorations in Sociolinguistics,* published by Indiana Universiity, Bloomington, The Hague, 1966, p. 58—75.

ţiile externe. Procesul de reciclare, schiţat aici, sugerează tipul de răspuns pe care îl putem da la problemele de bază ale cauzelor care declanşează schimbarea şi ale mecanismului prin care se produce schimbarea. Este posibil ca studiile ulterioare să modifice schiţa prezentată aici, dar datele din comunitatea lingvistică vor continua să constituie o parte esenţială a analizei schimbării lingvistice.

William Labov

Pentru detalii în legătură cu situaţia acestei insule, cf. nota marginală din L, M, p. 189.

mecanismul schimbării lingvistice. Variabila lingvisitcă studiată era centralizarea diftongilor /ay/ şi /aw/ în cuvinte ca *right, ride,* my, *about* şi *down,* Această schimbare fonetică era neobişnuită, datorită distribuţiei ei complexe în rîndul a numeroase grupuri etnice, profesionale, şi categorii de vîrstă ale populaţiei insulei şi, de asemenea, datorită faptului că extinderea centralizării era incompatibilă cu caracterul recesiv al acestei trăsături, care poate fi identificat în multe dialecte americane. Semnificaţia socială generală a acestei schimbări fonetice era asocierea ei cu o orientare pozitivă spre [viaţa din] Martha's Vineyard. Cei care se considereau autohtoni manifestau cea mai puternică centralizare, în timp ce aceia excluşi din această categorie sau care plecau în căutare de lucru pe continent nu prezentau fenomenul de centralizare a acestor vocale.

Analiza fenomenului centralizării diftongilor [ay] şi [aw] în Insula Martha's

Astfel, complexitatea distribuţiei acestei schimbări fonetice poate fi atribuită fenomenului de mobilitate socială. Generaţiile vîrstnice de pescari yanchei de la care a pornit această schimbare aveau în urma lor istoria unei evoluţii sociale descendente. Din cauza presiunilor sociale şi economice, ei au renunţat la poziţiile sociale ale bunicilor lor, de căpitani de vapoare sau de proprietari de pămînt, pentru a deveni simpli pescari de languste şi mici furnizori. Tinerii locuitori yanchei din insulă s-au împărţit în două grupuri: unii au plecat să studieze pe continent sau şi-au găsit de lucru la oraşe; ceilalţi au rămas pe insulă, avînd un nivel economic mai scăzut. Aceştia din urmă prezentau o centralizare puternică [a diftongilor], ceilalţi nu prezentau deloc acest fenomen. Cea mai puternică centralizare [a diftongilor] apărea la puţinele persoane care renunţaseră la ocupaţiile lor de pe continent şi se reintegraseră în viaţa socială de pe insulă.†††

Un model mai simplu de mobilitate socială ascendentă a apărut la marele grup etnic portughez. Portughezii vîrstnici erau cu greu consideraţi autohtoni de către yanchei; ei ocupau poziţii social-economice inferioare pe insulă şi nu prezentau aproape deloc fenomenul *centralizării vocalelor.* Generaţiile portugheze tinere au ocupat poziţiile părăsite de yanchei şi au devenit negustori, consilieri municipali şi furnizori; fenomenul de centralizare devine din ce în ce mai accentuat la acest grup.

Este, de asemenea, un caz de hipercorectitudine

Micul grup de indieni Gay Head suferise pierderea totală a poziţiei sale economice şi sociale, odată cu anularea statutului de rezervaţie, în 1870.‡‡‡

portughezilor, la

Hipercorectitudine

Inovație lingvistică

Descrierea metodei de cercetare

Noțiunea de *stil* ca variantă a limbii determinată de

Pentru procedeele de determinare a *gamei stilistice* a vorbitorilor, cf. L, SL, p. 81—82

Uneori indieni Gay Head se observă o creștere a *centralizării,* care depășește în cele mai multe cazuri pe aceea a yancheilor autohtoni.

Astfel, este clar că complexitatea schimbării lingvistice reflecta o serie de mișcări sociale importante și că *schimbarea lingvistică* nu putea fi înțeleasă fără analiza tiparelor de mobilitate socială de pe insulă. Pe de altă parte, datele lingvistice au adus o confirmare de suprafață deci de neprețuit complementară analizei noastre sociale și au pus în lumină trăsături care, altfel, ar fi putut fi pierdute din vedere. Mai mult, s-a dovedit că datele lingvistice facilitează recunoașterea unui fenomen similar, in contexte diferite.

Studiul asupra Cartierului de est (Lower East Side)

Cercetarea din 1963—1964 asupra structurii sociolingvistice din New York urmărea să studieze o problemă asemănătoare de distribuție complexă.[3] Descrierile anterioare ale englezei vorbite în New York relevaseră un cîmp foarte larg de variație în sistemul fonetic — variație atît de cuprinzătoare, încît conceptul de limbă ca sistem structurat, integrat, începea să pară fără sens.

Anchetele efectuate au sugerat că una dintre cauzele acestei fluctuații este faptul că, în New York, comportamentul lingvistic al locuitorilor variază în funcție de poziția lor socioeconomică. Această variabilă independentă a fost controlată și studiată prin selecționarea unor vorbitori adulți cu situații sociale diferite, vorbitori nativi de limbă engleză, din Cartierul de est. [. . .] Cei 988 de adulți anchetați [.. .] reprezentau o populație de 100 000 de oameni. Din acest număr au fost selecționați la întîmplare 321 cetățeni, care aveau ca limbă maternă engleza.? După 2 ani, 117 dintre ei se mutaseră sau intrîseră, rămînînd numai 195 de subiecți. Informațiile lingvistice au fost obținute de la 158 de subiecți; cele mai detaliate anchete au fost realizate cu 122 de subiecți.

Ancheta era menită să analizeze o altă dimensiune importantă a variației, aceea a *stilului contextual,* în măsură în care aceasta este determinată de contextul imediat al discuției, de temă și de atitudinea vorbitorului și a ascultătorului. Această dimensiune a fost studiată sistematic prin procedee de anchetă care au dat la iveală, într-un mod parțial previzibil, o *gamă largă de stiluri.*[4] La una dintre extremitățile gamei stilistice se află *vorbirea obișnuită* sau *spontană,* care aproximează limba folosită în familie, în situații curente. Volumul cel mai mare al anchetelor a fost, totuși, efectuat pentru *vorbirea*

[5] Această cercetare a fost efectuată de autor și de Michael Kae de la Colegiul Haverford. Studiile realizate sînt menționate în trimiterile din nota 1.

[6] Aproape o treime din populație era reprezentată de nou-veniți din Porto Rico și nu includea nici un vorbitor cu engleza ca limbă maternă. Din totalul celor care aveau engleza ca limbă maternă au fost selectați 100% din grupurile socioeconomice 0—2 și 6—9 și 07% din grupurile 3—5.

[7] Problema esențială este de a obține vorbire obișnuită sau spontană într-o situație de anchetă pentru care vorbirea îngrijită este considerată

ca adecvată din punct de vedere social. Tehnicile de depăşire a acestei dificultăţi sînt discutate în Labov, *Phonological Correlates...* citată în nota 1.

îngrijită, care este adecvată unei asemenea situaţii§§§

socioeconomică, pentru subiecţii crescuţi în New York care au fost anchetaţi integral

familiei)†††††††

ferabil să se definească comunitatea lingvistică newyorkeză ca un grup cu norme evaluative asemănătoare în privinţa limbii, decît ca un grup cu modele asemănătoare de realizare verbală.

Diferenţele de realizare verbală nu împiedică existenţa unor norme evaluaitiv

Exemplul lui (r) este întărit de datele privitoare lâ alte patru variabile importante. în toate cele cinci cazuri, s-a obţinut o structură regulată a variaţiei sociale şi stilistice; gradul de regularitate se manifestă prin faptul că grupuri de patru sau cinci subiecţi s-au încadrat în model într-un mod predictabil. [...]

Mobilitatea socială in Cartierul de est

Utilitatea apelului la dimensiunea suplimentară a

Clasificarea socioeconomică a subiecţilor din Cartierul de est se bazează pe caracteristicile dobîndite de ei în perioade diferite ale vieţii lor. Nivelul reprezentat de instrucţiune este cel mai vechi, ocupaţiile reflectă hotărîri luate într-o perioadă mai tîrzie a vieţii, iar venitul reflectă numai statutul actual. în multe cazuri, venitul în sine este o unitate de măsură insuficientă a statutului social — în cazul unui student, de exemplu, a cărui mobilitate socială este, cu o înaltă probabilitate, ascendentă, sau în cazul unui instalator cu şase clase, care poate continua să aibă un comportament caracteristic mai mult unui muncitor decît unui burghez, în ciuda nivelului ridicat al venitului. Aceste cazuri de „incongruenţă de statut social" nu sînt întotdeauna rezolvate printr-o evaluare egală a celor trei indicatori din cadrul indicelui socioeconomic. Au existat corelaţii mai sistematice între variabilele fonologice, şi vechea analiză a statutului socioeconomic a fost limitată numai la cazurile în care exista o congruenţă de statut între cei trei indicatori.

Membrii oricărei clase diferă, de asemenea, între ei, în privinţa caracteristicilor care anticipează cei trei indicatori ai SSE (statutul socioeconomic). Ne-am aştepta ca statutul unei familii bine situate şi ocupaţiile să creeze o experienţă socială care, la rîndul ei, să se reflecte în comportamentul lingvistic. Vorbitorii aparţinînd micii burghezii, a căror mobilitate socială este ascendentă, ar trebui, într-adevăr, să difere de vorbitorii ai căror părinţi au fost membri ai aceleiaşi clase sociale şi care şi-au menţinut întotdeauna statutul de mică burghezie. Prima ipoteză mai evidentă ar fi că asemenea vorbitori ,,cu statut constant" ai clasei de mijloc exemplifică normele societăţii mic-burgheze mai complet decît vorbitorii cu mobilitate

---

reprezenta diviziunile obiective, indicate în tabele. Vezi *Hypercorrection..*citat mai sus, pentru o discuţie detaliată a acestui model.

†††††††

socială ascendentă, care au crescut într-un mediu muncitoresc. Ne-am aştepta ca membrii grupului „ascendent" să prezinte un comportament inegal şi o realizare verbală inconsecventă, pentru că ei nu au fost educaţi în sensul normelor lingvistice ale micii burghezii suficient de devreme pentru ca normele să fie perfect asimilate. De aceea, structura stratificării sociale şi stilistice ar apărea mai clar dacă am considera numai grupurile „constante", care de două generaţii aparţin aceleiaşi clase.

Acest raţionament nu ia în consideraţie structura specifică a societăţii newyorkeze, în special fa/ptul că mobilitatea socială ascendentă este normală, chiar normativă, pentru grupurile clasei mijlocii.

Subdiviziunea grupurilor sociale pe linia dimensiunii suplimentare a mobilităţii sociale clarifică, intr-adevăr, viziunea noastră asupra stratificării sociolingvistice, dar exact intr-un mod opus celui sugerat anterior.

Măsuri ale mobilităţii sociale

Indicatorii *mobilităţii sociale*

Studiul iniţial asupra Cartierului de est [...] oferă două date care pot servi ca măsuri ale *mobilităţii sociale:* (1) ocupaţia tatălui subiectului şi (2) prima ocupaţie a subiectului după terminarea şcolii. Combinarea acestor doi factori oferă o măsură generală a mobilităţii sociale.

în mod ideal, s-ar prefera o istorie a statutului social care ar face uz de toţi cei trei indicatori ai scării SSE. Dar nivelul veniturilor şi gradul de instrucţiune al părinţilor sînt greu de adaptat la etaloanele de astăzi. Datele legate de ocupaţie sînt mai sigure, cu posibilităţi mai mari de a fi comparate şi oferă un mijloc exact de măsurare a mobilităţii sociale, care poate fi folosit în corelaţie cu indicele curent al statutului socioeconomic. Categoriile în care au fost încadrate ocupaţiile sînt înregistrate după modelul utilizat pentru recensămînt, cu mici diferenţe. Pentru studiul mobilităţii sociale este util să stabilim următoarele patru *nivele:*

Nivelele sociale identificate

Nivel	Ocupaţii
1	Specialişti, proprietari sau directori de întreprinderi mari şi mijlocii.
2	Proprietari sau directori de întreprinderi mici, clerici negustori sau salariaţi din acest domeniu.
3	Meseriasi. sefi de atelier etc.
4	Muncitori, persoane care prestează diferite servicii, salahori

Această clasificare nu ne apare pe deplin justificată. Să-i grupăm cu clericii. în cadrul ultimelor trei grupuri profesionale, ar fi greu de susţinut că muncitorii care prestează o activitate semicalificată într-o fabrică, pentru salarii foarte mici, trebuie să fie plasaţi la un nivel superior poliţiştilor, pompierilor, infirmierelor sau altor muncitori care îndeplinesc diferite servicii. în plus, statutul de salahor era acum cincizeci de ani mai răspîndit şi aproximativ[7] egal cu cel al unui muncitor necalificat de astăzi. De asemenea, va fi greu de susţinut că un muncitor necalificat a urcat o treaptă socială pentru că tatăl lui fusese salahor. De aceea, cînd studiem mobilitatea socială este indicat să ne abţinem de la a face distincţii între aceste trei grupuri profesionale. Tipurile de mobilitate socială rezultate sînt următoarele:

Separînd proprietarii de clerici şi muncitorii necalificaţi de salahori, conform modelului utilizat pentru recensămînt, ar fi fost posibil să folosim şapte categorii. Dar, in Cartierul de est, micii oameni de afaceri provin din negustori; de aceea, a fost mai conform cu realitatea să-i grupăm cu clericii. în cadrul ultimelor trei grupuri profesionale, nivelele 1, 2 şi 4 au o structură

Tipuri de *mobilita*

Mobilitate	Istorie profesională
Ascendentă (A)	— Nivelul profesional al tatălui sau nivelul profesional cel mai vechi este mai scăzut decît nivelul actual şi nu mai ridicat decît acesta.
Constantă (C)	— Nivelul profesional al tatălui sau nivelul profesional cel mai vechi este acelaşi ca şi nivelul prezent.
Descendentă (D)	— Nivelul profesional al tatălui sau cel mai vechi nivel profesional este mai ridicat decît nivelul prezent şi nu mai scăzut decît acesta.
Fluctuantă (F) (fluctuantă descendent)	— Nivelul profesional cel mai vechi (sau doar mai vechi) este mai ridicat decît nivelul profesional al tatălui şi, de asemenea, mai ridicat decît nivelul prezent.

Un al cincilea tip posibil, „Fluctuant ascendent", nu este suficient reprezentat.§§§

Tabelul 2

Distribuţia tipurilor de mobilitate socială

Subiecţi	Tip de mobilitate	Clasa socioeconomică				
		0-2 Clasa pauperă	8-5 Clasa muncitoare	6-8 Mica burghezie	9 Marea burghezie	Toata clasele
Toţi subiecţii născuţi în New York care au fost crescuţi integral	A	0	5	12	9	26
	C	9	13	4	0	26
	D	9	4	1	0	14
	F	1	3	3	1	8
	Toate tipurile	19	24	21	10	74
Toţi subiecţii născuţi în New York care au fost crescuţi integral	A	0	9	15	12	36
	C	10	14	6	0	30
	D	13	7	2	0	22
	F	2	5	3	1	11
	Toate tipurile	25	35	26	13	99
Toţi subiecţii	A	0	11	19	13	43
	C	17	19	9	2	47
	D	13	10	2	0	25
	F	10	12	9	2	33
	Toate tipurile	40	52	39	17	148

mici grupări. Mai mult, clasa aceasta nu constituie un tip consecvent. Unele persoane aparţinînd acestui tip sînt femei care au fost funcţionare, dar care s-au căsătorit cu muncitori; altele sînt persoane care au urmat, în mod normal, o cale ascendentă, dar care, ulterior, au devenit invalizi, au orbit sau au început să bea şi să folosească droguri.

Descrierea distribuţiei tipurilor de mobilitate socială pe baza datelor culese în

Celea trei tipuri principale de mobilitate, A, C şi D, formează o matrice cu 12 compartimente (de trei ori cîte patru), care este prezentată împreună cu cele patru grupuri stabilite în funcţie de SSE. Compartimentul A, pentru clasa pauperă, şi compartimentul D, pentru marea burghezie, sînt goale prin definiţie. Celălalt unic compartiment gol este compartimentul C, pentru marea burghezie. Absenţa unui grup constant al marii burghezii este un reflex al istoriei sociale specifice a Cartierului de est, care constituie o poartă de intrare pentru imigranţi şi un loc de educaţie pentru cei în ascensiune, dar, în mod normal, nu şi un cămin permanent pentru copiii proveniţi din rîndurile marii burghezii.**********

Partea mijlocie a tabelului 2 prezintă o distribuţie a tipurilor de mobilitate pentru toţi informatorii adulţi care au fost crescuţi în New York, inclusiv cei chestionaţi fulger. Distribuţia este aproximativ aceeaşi pentru aceşti 99 de subiecţi, ca şi pentru grupul de bază de 74 de subiecţi. O distribuţie oarecum diferită apare în partea in-

---

********** Un număr de subiecţi au crescut în alte părţi ale New York-ului şi de aceea este justificat să considerăm că această caracterizare este, în general, valabilă pentru oraş în întregime.

îerioară a tabelului, care enumera, tipuri reprezentînd subiecţii adulţi, inclusiv pe cei crescuţi în afara New York-ului. Este evident că tipul „fluctuant descendent" este mult mai bine reprezentat pentru informatorii externi decît pentru locuitorii New York-ului; această categorie reprezintă 22% din totalul subiecţilor, fată de 11%, în celelalte părţi ale tabelului. Din mica burghezie, 2 persoane care aparţin grupului, „constant" apar, de asemenea, printre subiecţii externi.

Efectul mobilităţii sociale asupra variabilelor lingvistice

Relaţia dintre distribuţia variabilelor lingvistice şi tipurile

Datele cele mai numeroase şi mai sigure sînt oferite de cei 74 de subiecţi din categoria reprezentată în partea superioară a tabelului 2. Asocierea tipurilor de mobilitate cu comportamentul lingvistic va fi examinată, mai întîi, în cadrul acestui grup, folosindu-se eşantioane mai numeroase pentru coroborare, ori de cîte ori este posibil. în cadrul acestor grupuri, se pot face patru comparaţii: (1) între „D" şi „C", pentru clasa pauperă, (2) între „A" şi ,,C“, pentru clasa muncitoare, (3) între „C" şi „D", pentru clasa muncitoare, şi (4) între „A" şi „C", pentru mica burghezie.

Tabelul 3 prezintă relaţia dintre (r) şi tipurile de mobilitate pentru 66 de informatori născuţi în New York, chestionaţi pe larg şi care aparţineau tipurilor „A", „C" şi „D". Tabelul dă distribuţia valorilor medii ale lui (r) pentru fiecare tip de mobilitate, în cadrul fiecărei clase socioeconomice, pentru fiecare dintre cele cinci stiluri contextuale, de la vorbirea obişnuită la perechi minimale. în fiecare clasă socioeconomică, se poate observa asocierea regulată a tipului de mobilitate cu modul de folosire a lui (r). Dintre subiecţii aparţinînd clasei paupere, clasa „C" folosea forma de prestigiu [r] mult mai mult decît subiecţii de tipul „D". Reprezentanţii tipului „D" din clasa pauperă prezintă o tendinţă minimă de a folosi pe [r] în vorbirea îngrijită, tot aşa cum prezintă cel mai scăzut grad de recunoaştere a valorii de prestigiu a lui [r] în testele de reacţii subiective.†††††††

obişnuită, pînă la 72, în stilul contextual cel mai oficial. Ambele grupuri „A" din rîndul clasei muncitoare şi al micii burghezii prezintă acest model hipercorect, depăşind standardul marii burghe-

Distribuţia valorilor medii ale lui (r) în îuncţie de stilul contextual, de clasa socioeconomică şi de tipul de mobilitate, pentru subiecţii crescuţi
în New York care au îost anchetaţi integral

Stil contextual	Tipul de mobilitate	Clasa socioeconomică				
		0-2 Clasa pauperă	3-5 Clasa muncitoare	6-8 Mica burghezie	9 Marea burghezie	Toate clasele
Vorbirea obisnuită	A	*	12	4	18	10
	C	4	2	7	*	4
	D	2	5	*	*	3
	Toate tipurile	3	6	5	18	
Vorbirea îngrijită	A	*	17	23	34	26
	C	14	8	20	*	12
	D	3	15	*	*	7
	Toate tipurile	8	12	22	34	
Stilul citirii	A	*	23	29	35	29
	C	17	16	21	*	16
	D	4	26	*	*	12
	Toate tipurile	10	19	27	34	
Liste de cuvinte	A	*	58	62	49	57
	C	40	27	48	*	37
	D	11	45	*	*	26
	Toate tipurile	28	37	58	49	
Perechi minimale	A	*	72	72	57	67
	C	70	46	54	*	56
	D	31	70	33	*	44
	Toate tipurile	53	57	68	57	

• Nici un caz de acest ti;p.

zii în cazul limbajului mai oficial. De aceea, putem conchide că modelul hipercorect este mai caracteristic mobilităţii ascendente decît apartenenţei la un anumit grup socioeconomic.‡‡‡

repetarea comparaţiei, în mai multe

— el reprezintă deci un exemplu de incongruență a statutului. în afara valorilor lui, grupul ,,C* prezintă un nivel considerabil mai scăzut al lui (dh).

•stiluri şi pentru cîteva variabile, duce la o confirmare deplină a faptului că aceste diferenţe se numără, într-adevăr, printre caracteristicile lingvistice ale subiecţilor. Putem face investigaţii suplimentare, pentru a vedea dacă aceşti subiecţi sînt tipici, analizînd un eşantion mai cuprinzător — unul incluzînd regiuni chestionate fulger, în care (r) nu este pronunţat, în vorbirea locală obişnuită, în poziţii finale sau preconsonantice [...]. Tabelul 4 descrie distribuţia lui (r) în cazul vorbirii îngrijite, pentru 99 de subiecţi.

Distribuţia lui (r) la vorbitori din regiuni în care acesta nu este rostit, în raport cu ...

Tabelul 4

Distribuţia valorilor medii ale lui (r) în funcţie de clasa socioeconomică şi tipul de mobilitate, pentru vorbirea îngrijită a tuturor subiecţilor

Tipul de mobilitate	0-2 Clasa pauperă	3-5 Clasa muncitoare	6 — 8 Mica burghezie	9 Marea burghezie	Toate clasele
A	*	11	25	37	29
C	08	07	18	*	09
D	03	12	*	*	07
Toate tipurile	06	09	23	37	

* Nici un caz de acest lip.

în general, acest tabel indică o creştere legată de mobilitate, diferenţe mai mari apărînd la grupurile claselor mijlocii şi cele mai mici la grupurile inferioare [. . .]

Răspunsuri la testele de evaluare subiectivă in funcţie de tipul de mobilitate

Gradul ridicat de concordanţă în recunoaşterea normelor clasei mijlocii în vorbirea îngrijită se reflectă prin trei tipuri diferite de date care reies din cercetarea asupra Cartierului de est: prin modele regulate de stratificare stilistică, prin răspunsuri la teste de reacţii subiective şi prin răspunsuri la întrebări directe, referitoare la valori asociate cu limba. în toate aceste surse, găsim confirmarea următoarei scheme:

Diferenţieri ale răspunsurilor la testele de evaluare subiectivă, în funcţie de tipurile de ...

1) Gradul cel mai înalt de uniformitate în adeziunea Ia aceşte norme şi valorile extreme apar în al doilea grup social, în ordinea ierarhică.

2) Valori mai moderate apar la cel mai înalt grup social.

3) Cel mai mic grad de recunoaştere a valorilor clasei mijlocii în ceea ce pliveşte limbăjul se întîlneşte la grupul cu statutul social cel mai scăzut. Pentru multe tipuri de date, există o demarcaţie netă în această privinţă, între clasa pauperă şi toate celelalte clase.

Tabelul 5 prezintă răspunsurile la testele de reacţie subiectivă pentru (r) şi

(dh)**********, pentru adulţii crescuţi la New York şi care au

********** Testul de reacţii subiective pentru (dh) reprezintă actualmente un adaos la reacţia faţă de (dh) şi (th).

Evaluări subiective ale lui (r) şi (dh), in funcţie de clasa socioeconomică şi de tipul de mobilitate, pentru subiecţi crescuţi la New York care au fost anchetaţi integral

Tipul de mobilitate	Clasa socioeconomică				
	0-2 Clasa pauperă	3-5 Clasa muncitoare	6-8 Mica burghezie	9 Marea burghezie	Toate clasele
	Proporţia lui (r) — reacţie pozitivă				
A	*	2/5	11/12	6/8	19/25
C	4/8	8/13	2/4	*	14/25
D	1/7	2/3	*	*	3/10
Toate	5/15	12/21	13/16	6/8	
	Proporţia lui (dh) — reacţie pozitivă				
A	6/8	5/5	10/11	8/9	29/33
C	6/8	11/13	3/4	*	20/25
D	3/7	2/4	*	*	5/11
Toate tipurile	15/23	19/22	13/15	8/9	

* Nici un caz de acest tip.

răspuns la toate întrebările. în cazul sunetului (r), se poate vedea că datele corespund uzului curent descris în tabelul 4. Unsprezece din 12 persoane din grupul „A" al micii burghezii au răspuns într-un mod care arată că au recunoscut prestigiul folosirii lui (r). Nu apare nici o diferenţă în interiorul clasei muncitoare, dar în interiorul clasei paupere este evident faptul că grupul ,,D" este practic în afara sistemului de valori care guvernează comportamentul celorlalte sub-grupuri. Numai una din şapte persoane din grupul ,,D" al clasei paupere a dat un răspuns pozitiv referitor la (r).

în cazul lui (dh) există o corespondenţă şi mai strictă cu datele vorbirii. Din nou, grupul ,,A" din mica burghezie prezintă gradul cel mai înalt de concordanţă, deşi nu în mod semnificativ mai înalt decît grupul ,,A" al marii burghezii. Clasa muncitoare prezintă, de asemenea, un grad înalt al consensului referitor la valoarea acestei variabile, grupul ,,A" fiind totuşi mai consecvent decît grupul ,,C". Singura deviere semnificativă de la o reacţie sensibilă la (dh) s-a înregistrat în grupul ,,D" al clasei paupere, singurul care — repetăm — nu a urmat un model regulat de stratificare stilistică.

Concluzii şi implicaţii suplimentare

Se poate considera că engleza vorbită în Cartierul de est prezintă o stratificare socială şi acest lucru apare confirmat de un mare număr de exemple. Valabilitatea acestor constatări este dată de numeroase seturi de corelaţii şi verificări în cadrul analizei, precum şi de coroborarea independentă, într-o altă analiză, cu un tip complet

Problema mobilităţii sociale trebuie privită diferenţiat, în funcţie de tipul de societate luat în consideraţie. în condiţiile societăţii româneşti contemporane, accentuarea mobilităţii sociale se referă la schimbarea structurii sociotprofesionale, ca rezultat al evoluţiei tehnicii şi al creşterii fluctuaţiei profesionale, şi l>a schimbarea structurii categoriilor tradiţionale care continuă să existe, în societăţile împărţite în clase strict ierarhizate, mobilitatea socială are un alt conţinut, iar aderiunea la normele clasei imediat superioare traduce o atitudine determinată de dependenţa-dintre statutul de clasă şi nivelul economic al indivizilor. Fiecărui tip de mobilitate socială îi corespunde o anumită con-

diferit.†††††††

normelor lingvistice ale grupului superior, consecvenţa faţă de normele grupului respectiv sau refuzul de a accepta norma de pres-

Cf. explicaţia dată în nota 1, p. 193—194.

Tipurile de mobilitate sociale — criteriu de

într-un oraş mare ca New York, răspîndirea diferenţiată a unei trăsături lingvistice nu poate fi explicată în termeni de densitate diferenţiată în reţeaua comunicării. Oricine poate fi influenţat de modelele de prestigiu folosite la radio şi televiziune. Dacă o persoană transmută un element de prestigiu de la un grup exterior, se poate afirma că acest act simbolizează mai mu't decît recunoaşterea valorilor acelui grup; faptul simbolizează adoptarea cel puţin a unora din aceste valori ca fiind decisive pentru propriul comportament lingvistic. Acest act este caracteristic unei persoane cu o mobilitate socială ascendentă. Astfel, majoritatea locuitorilor New York-ului pot cădea de acord asupra tipului de vorbire potrivit ocupaţiilor cu un prestigiu ridicat; dar acest lucru nu determină acelaşi mod de comportament pentru toţi. Pentru mulţi newyorkezi, aplicarea valorilor clasei mijlocii este limitată de conflictul cu alte valori — adică de sistemul valoric simbolizat de limbajul lor de grup, folosit înce- pînd din adolescenţă. Indivizii cu o mobilitate ascendentă prezintă o tendinţă maximă de a aplica la propriul lor comportament valorile unui grup extern de referinţă. In consecinţă, observăm că tipurile de mobilitate oferă o bază la fel de bună sau chiar mai bună decît poziţia socioeconomică, pentru stratificarea vorbirii în New York. Totalurile pe verticală din partea dreaptă a tabelului 3, pe coloana 8, sînt comparabile cu totalurile pe orizontală§§§

Istoria limbii a rămas astfel la periferia ambelor discipline, o temă de abordat, după cum spune M a 1 k i el, într-o sală de conferinţe prietenoasă, în care lingviştii sînt gata să discute cu cercetătorii preocupaţi de aspectul istoric probleme curente cu implicaţii largi, dar nu un subiect care se pretează la o investigaţia formală.

Există însă semne de schimbare a acestei atitudini. Sociologii au devenit din ce în ce mai conştienţi de valoarea indicilor lingvistici pentru studiile lor. A reînviat interesul pentru limbă ca indice al stratificării sociale şi pentru rolul schimbării lingvistice în procesul modernizării. Cercetări recente au pus în evidenţă cîteva cazuri de evoluţie a schimbării codului lingvistic, în unele comunităţi minoritare din America. Mai mult, lingvistica manifestă o preocupare crescîndă pentru legarea structurilor gramaticale de aspecte mai largi ale comunicării.

Pe măsură ce aflăm mai multe lucruri despre detaliile comportamentului verbal în comunităţi distincte din punct de vedere lingvistic, devine mai clar faptul că nu este neapărată nevoie ca limitele unei anumite limbi sau dialect să coincidă cu acelea ale unei comunităţi definite din punct de vedere social********** şi că variaţia lingvistică şi contactul dintre limbi sînt, de multe ori, tratate mai bine drept probleme intra- decît intergrup. O comunitate lingvistică unică poate cuprinde, în limitele ei, atît grupuri relicvă, care păstrează forme de mult ieşite din uz în alte părţi ale comunităţii, cît şi grupuri inovatoare, care suferă o schimbare rapidă. Pe de altă parte, în societăţile bilingve, vorbitorii prezintă grade diferite de competenţă. Unii stăpînesc ambele limbi la fel de bine; alţii vorbesc numai o limbă, în mod obişnuit, şi o cunosc pe cealaltă doar superficial. *Analiza comparativă* a comportamentului verbal al unor astfel de populaţii, în raport cu caracteristicile lor sociale, trebuie să reflecte procese de schimbare lingvistică în curs de desfăşurare, similare celor studiate mai înainte prin analiza textelor. Studiul de faţă cuprinde o astfel de analiză. El încearcă să descrie un proces de schimbare în interiorul unei comunităţi, folosind metodele anchetei, a observării participan- ţilor şi a experimentului controlat, aşa cum sînt utilizate' în mod obişnuit în cercetarea antropologică de teren.

Lipsa unei relaţii biunivoce între limbi sau dialecte şi comunităţile sociale. Pentru definirea şi clasificarea comunităţilor lingvistice, cf. studiile din capitolul Comunitatea *lingvistică.* Pentru acest tip de analiză, cf. şi studiile lui W. L a b

Luăm ca punct de plecare studiul formelor lingvistice, dar evaluăm distribuţia acestora în termeni sociali.

Orice studiu de acest fel presupune, desigur, o teorie a proceselor care guvernează difuzarea formelor lingvistice. De fapt, cele mai multe din studiile anterioare se bazează, de asemenea, pe o astfel de teorie, fie explicit, fie implicit. Totuşi, majoritatea studiilor asupra schimbării lingvistice operează cu un model ierarhic simplu al societăţii, model în care populaţiile sînt privite ca fiind segmentate într-o serie de grupuri discontinue, diferenţiate cu ajutorul unor categorii cum ar fi clasă, castă, ocupaţie, sex etc. Se consideră că, în interiorul acestei structuri, inovaţiile se răspîndesc de sus în jos pe scara ierarhiei sociale, dintr-un dialect sau o limbă în altul, prin imitaţie generată de prestigiu. Termenul defineşte situaţia în care grupurile inferioare sau cu mai puţin prestigiu adoptă forme folosite de cele cu o poziţie socială superioară. Ipoteza de bază este că fiecare categorie

Teoriile asupra difuzării inovaţiilor lingvistice se bazează pe un model ierarhic simplu al structurii societăţii.

Cf. în acest sens, şi observaţiile lui W. L a b ov asupra *mecanismului schimbării lingvistice,*

********** H, E, G, T.

folosește o formă specifică de vorbire sau un idiom distinct de altele, în sensul acestui punct de vedere se pot găsi dovezi în textele istorice, în care forme utilizate la început numai de clasele dominante s-au generalizat şi s-au integrat în vorbirea obişnuită. Dar acest model nu ne permite explicarea comportamentului în comunităţile actuale. Bloomfield* arată, în termenii frecvenţei interacţiunii dintre indivizi sau subgrupuri, că difuziunea unidirecţională a inovaţiei de sus în jos trebuie să ducă cu timpul la omogenitate lingvistică.

Totuşi, experienţa de teren ne demonstrează că aceste comunităţi lingvistice sînt întotdeauna diversificate Deşi regiunile pot să difere în privinţa extensiunii totale a distanţei lingvistice interne, există întotdeauna un anumit -grad al variaţiei stilistice sau dialectale. Ţinînd seama de acest fapt, F i s c h e r** a propus o ipoteză modificată, care sugerează un proces de schimbare în două etape: grupul cu un prestigiu mai mic imită grupurile cu un prestigiu mai mare, pentru a deveni mai asemănător cu ele, dar acestea, la rîndul lor, introduc noi schimbări, pentru a menţine distincţia socială [...].

Această teorie permite atît eliminarea vechilor distincţii, cît şi crearea altora noi şi, în felul acesta, poate explica multe cazuri de schimbare a codului lingvistic, precum şi răspîndirea limbilor standard.

Şi a observat, de multe ori, că însuşi procesul care are drept rezultat înlocuirea unui dialect sau a unei limbi minoritare conduce, de asemenea, la formarea unor noi elite profesionale şi sociale şi la noi distincţii lingvistice, bazate pe acestea. Dar mai rămîn totuşi cîteva probleme nerezolvate. Nu există nici o explicaţie pentru numeroasele cazuri în care *imitaţia* datorată prestigiului nu operează. E m e- n e a u citează, în special, cazul triburilor *toda, kota* şi *badaga,* din India de sud. Aceste triburi au trăit timp de multe sute de ani împreună, în relaţii asemănătoare relaţiilor de castă. Tribul toda este, în mod clar, în vîrful acestei ierarhii sociale, iar triburile kota şi badaga îi fac numeroase servicii. Cu toate acestea, fiecare grup continuă să-şi vorbească propria limbă, în mod similar, se pot întîlni grupuri multilingve pe tot cuprinsul Asiei şi Africii, ca şi în America de nord şi centrală. Dacă în cadrul acestor grupuri ar opera legea imitaţiei datorate prestigiului şi a schimbării în vorbirea elitei, ar trebui ■' ca grupurile inferioare să-şi părăsească limba(ile) şi să adopte un dialect derivat din limba de prestigiu, ceea ce nu se întîmplă.

Aste probleme sînt legate de direcţia de răspîndire a inovaţiei. În studiul asupra dialectelor de castă ale limbilor *tamil* şi *tulu,* din India de sud, Bright şi Ramanuyan au arătat că inovaţiile din cadrul dialectelor castelor inferioare nu pot fi explicate prin împrumuturi din dialectele brahmane. în consecinţă, ei sugerează faptul că, într-o societate împărţită în caste, fiecare grup poate inova în

---

M. B. Emeneau, *Brahui and Dravidian Comparative Grammar,* Berke- ley, California, 1962.

Bright şi Ramanuyan, 1964.

•L. Bloomfield, *Language or Ideas?,* în: „Language", 12, nr. 2, 1936.
„ J. L. F i s c h e r, *Social Iniluences on the Choice oi* a *Linguistic Variant,* în: „Word", 1958, 14, p. 47—56.

mod independent. Aceste obiecţii indică necesitatea unui mod mai complex de abordare a problemei răspîndirii inovaţiei. In această privinţă, lingvistica este îndatorată ştiinţelor sociale, pentru că tocmai componentele sociale ale modelului trebuie să fie revizuite. în primul rînd, trebuie să se înlăture implicaţiile unui termen atît de general ca prestigiul, asupra interacţiunii verbale reale. în al doilea rînd, nu este destul de clară relaţia dintre categoriile sociale pe care se bazează modelul ierarhic al societăţii şi grupurile reale din diferite societăţi. în al treilea rînd, tehnicile de anchetă lingvistică trebuie adaptate modelului revizuit. Făcînd un prim pas către rafinarea teoriei, abordăm problema nu în termenii procesului istoric, ci în aceia ai comportamentului verbal.

Necesitatea revizuirii modelului social pe care se bazează cercetările asupra schimbării lingvistice. Cf. şi apelul lui W. Labov la un element nou: mobilitatea socială a di-

S-a observat că, din punctul de vedere al interacţiunii sociale, distribuţia variantelor lingvistice în comunităţile actuale prezintă, de obicei, două forme: variaţia DIALECTALĂ sau interpersonală apare la grupurile distincte din punct de vedere social sau geografic. Pe de altă parte, variaţia SUPRAPUSĂ sau intrapersonală reflectă modificări ale limbii la indivizi consideraţi separat. Trăsăturile vorbirii dialectale reflectă istoria personală a unui individ. Ele indică originea sa familială şi toate schimbările ulterioare în afilierea de grup, adică dacă s-a deplasat dintr-o arie în alta sau dacă poziţia lui socială a suferit anumite schimbări.

Cf. şi observaţiile din G, C, precum şi precizarea din B, D asupra valorii de *indice diagnostic*

Variaţiile suprapuse oglindesc activităţile în care este angajat, în mod obişnuit, un individ, în viaţa de toate zilele. De cîte ori vorbeşte, el alege dintr-un şir de moduri alternative de exprimare a intenţiilor sale, folosind, de exemplu, un grup de forme faţă de şeful său, altul faţă de colegi şi poate altul faţă de copiii săi. într-o societate monolingvă, alegerea este limitată la variante ale aceleiaşi limbi. în societăţile bilingve sau bidialectale, alegerea între două dialecte sau două limbi poate îndeplini aceleaşi funcţii sociale ca şi variantele stilistice în. societăţile monolingve.

în ultimă instanţă, alegerea formei lingvistice este întotdeauna o chestiune de libertate individuală, dar în măsura în care au conotaţii general înţelese, asemenea alegeri trebuie să se conformeze unor moduri instituţionalizate de simbolizare a relaţiilor sociale.§§§

Prezentarea caracteristicilor socio-economice ale comunităţii din Hemnesberget

Aceste metode au fost folosite în comunitatea lingvistică **din** Hemnesberget, o aşezare comercială cu aproximativ 1 300 de locuitori, situată în mijlocul fiordului Rana, în Norvegia de nord. Pînă în secolul al XIX-lea, regiunea Ra na, situată într-una din cele mai puţin părţi ale Europei, era, în mare măsură, sub dominaţia unei elite restrînse, formate din proprietari de pămînt, negustori şi funcţionari de stat. Aceştia posedau vaste întinderi de pămînt şi exercitau un monopol oficial recunoscut asupra comerţului. Existau mari deosebiri de avere şi de instrucţiune între ei şi majoritatea populaţiei, care era formată din arendaşi, pescari, muncitori agricoli şi servitori. în 1868, monopolurile comerciale au fost abolite şi pămîntul a revenit treptat altor categorii de locuitori. Regiunea este acum populată de mici fermieri, care îşi cîştigă existenţa vînzînd lapte, cherestea, construind bărci şi pescuind.

în ultimii zece ani a existat o tendinţă din ce în ce mai accentuată de specializare şi concentrare a meseriaşilor şi muncitorilor în două centre comerciale locale: Mo şi Hemnesberget. Astfel, ca rezultat al abolirii monopolurilor comerciale şi al creşterii rentabilităţii industriei construcţiei de bărci, care sînt exportate în regiunile de pescuit lipsite de păduri, din nordul îndepărtat, populaţia din Hemnesberget a crescut, între 1865 şi 1900, de la 100 la 1 000 de locuitori. Cîţiva factori ecologici au contribuit la această dezvoltare, înaintea perioadei postbelice de construire de drumuri, Hemnesberget era centrul natural de comunicaţie al regiunii. Era situat în mijlocul fiordului şi avea un port care permitea accesul liber la mare în timpul iernii. Era un centru religios încă din evul mediu. în plus, pescarii-fermieri obişnuiau să-şi depoziteze aici bărcile şi uneltele pentru pescuit în timpul iernii.

Datorită politicii guvernului de dezvoltare economică, din ultimele trei decenii, regiunea Rana s-a transformat într-un puternic centru al industriei fierului şi oţelului. Populaţia regiunii Mo-i-Rana, de la capătul fiordului, a crescut de la aproximativ 1 000 de locuitori în 1920, la aproape 20 000 în 1960, mai ales datorită emigrării din sudul Norvegiei şi din regiunea Trondheim. în oraşul Mo, dezvoltarea se reflectă prin construirea a numeroase magazine universale, hoteluri, restaurante şi cinematografe. S-a terminat de curînd o cale ferată, care leagă Trondheim de Mo-i-Rana şi merge mai departe, pînă la Bod, iar reţeaua rutieră se îmbunătăţeşte continuu. Dar Hemnesberget este relativ puţin afectat de această dezvoltare. Deşi există o cursă maritimă zilnică spre Mo şi două autobuze care fac legătura cu gara din apropiere, iar cîţiva locuitori fac naveta la Mo cu maşina proprie sau cu motocicleta, pentru majoritatea locuitorilor viaţa gravitează în jurul oraşului natal. Anchetele noastre au arătat, de exemplu, că evenimentele din Mo-i-Rana sau din împrejurimile sale nu-i preocupă decît în mică măsură pe aceşti locuitori. Din punct de vedere economic, aşezarea de la Hemnesberget depinde de industria forestieră a districtului. Producţia este axată pe folosirea cherestelei ieftine, procurată din districtele învecinate şi folosită pentru construirea bărcilor şi a vapoarelor. In plus, mai există un joagăr, două fabrici de mobilă relativ noi, care produc uşi şi cadre pentru ferestre şi o altă fabrică de bărci de agrement pentru export. [.. .]

Majoritatea populaţiei provine din medii instruite şi prezintă un puternic simţ al identificării cu interesele comunităţii locale. Există, totuşi, cîteva distincţii interne importante. Distingem patru grupuri socioeconomice: 1. meşteşugari (care pot sau nu să aibă un atelier propriu) şi muncitori; 2. proprietari de magazine, care vînd pe plan local; 3. negustori en gros, care cumpără şi vînd bărcile produse în localitate şi care furnizează unelte şi provizii de tot felul pentru fermieri şi pescari; 4. funcţionari de stat şi directori de fabrici.

Voi folosi termenul de „repertoriu verbal" pentru a indica totalitatea formelor de vorbire folosite de locuitorii din Hemnesberget în interacţiunile lingvistice semnificative din punct de vedere social. Acest repertoriu poate fi reprezentat ca un şir de variante lexicale, fonologice şi gramaticale, suprapuse, din care vorbitorul le alege pe cele cerute de regulile etichetei lingvistice curente în Hemnesberget. La o extremă a acestui şir, vom găsi forme care sînt, de obicei, socotite ca făcînd parte din dialectul local: rana mâlet. Acest dialect constituie limba maternă, transmisă de părinţi copiilor şi general folosită în vecinătate, în grupuri de joacă şi de prietenie. La cealaltă extremă se află varietatea nord-norvegiană a limbii standard, bokmâl sau riksmâl, ca să folosim numele ei mai vechi. Riksmâl sau bokmâl, una dintre cele două limbi standard recunoscute oficial în Norvegia, este general acceptată ca fiind singura limbă standard în Norvegia de nord. Copiii o învaţă la şcoală şi la biserică şi o aud în mod obişnuit la emisiunile de radio. Deoarece învăţămîntul este general şi locuitorii prezintă un grad ridicat de instrucţiune, limba bokmâl poate fi considerată ca parte integrantă a interacţiunii lingvistice a comunităţii. Deşi bokmâl este recunoscută ca limbă literară şi religioasă, sătenii se mîndresc cu dialectul lor, ca mijloc oral. Ca în multe regiuni rurale din Norvegia, ei sînt mîndri de tradiţia locală, iar dialectul este simbolul acestei mîndrii. Folosirea limbii bokmâl într-un context local ar denota necuviinţă şi „îngîmfare". Mulţi locuitori doresc să-şi folosească dialectul local în timp ce se află în oraş, pentru a arăta că, aşa cum spun ei, „nu ne e ruşine de originea noastră".

Diferenţele gramaticale dintre bokmâl şi rana mâlet sînt de aşa natură, încît acestea sînt considerate de către lingvişti ca două entităţi separate. Totuşi, analiza contrastivă pune în evidenţă multe asemănări. Analizate în acelaşi cadru şi folosind aceleaşi criterii, ele furnizează o scară pentru măsurarea interacţiunii lingvistice [...] Studiul formal al comportamentului verbal a fost precedat de o muncă intensă cu un număr mic de informatori şi de observarea interacţiunii verbale într-un număr variat de situaţii sociale. Au fost înregistrate atît varianta suprapusă cît şi cea dialectală, dar, după cum s-a specificat în altă parte, ambele au corespondente lingvistice diferite. Diferenţa este evidentă la nivel fonologie. Aici variaţia suprapusă este dovedită îndeosebi de prezenţa sau absenţa contrastelor specifice, cum ar fi distincţia dintre consoanele palatalizate şi nepa- latalizate.

Există o tendinţă de renunţare la palatalizare, în cazul convorbirilor oficiale cu străinii, ca şi în unele tranzacţii de afaceri. Realizarea fonetică sau *gama alofonică* (adică gama variaţiei libere în care sînt cuprinse toate ocurenţele unei alofone) a anumitor foneme nu

In Norvegia există astăzi două limbi oficiale: *bokmâl* şi *nynorska* (denumită şi landsmâl). Bokmâl este o variantă a danezei, adoptată ca limbă literară în Norvegia — dat fiind faptul că această ţară a fost trei secole stăpînită de danezi (sec. XVI—XIX) — şi influenţată de dialectele locale. Nynorska este o limbă literară creată în sec. XIX, ca reacţie faţă de influenţa daneză ■ — exclusiv pe baza elementelor din dia-

Raportul dintre cele două componente de bază ale repertoriului verbal: dialectul local (rana mâlet) şi limba standard (bokmâl), sub

Aloionele sînt variante ale

a fost supusă, totuşi, unei astfel de variaţii. Persoanele foloseau aceeaşi formă fonetică, indiferent de faptul că vorbeau limba bokmål sau dialectul. Pe de altă parte, *variaţiile dialectale* înregistrate la diferite persoane erau reprezentate, mai ales, de diferenţe fonetice. S-a obţinut o imagine generală a distribuţiei acestor variante, prin cercetarea vorbirii unui număr mic de informatori de diferite vîrste, care locuiau fie la fermele din districtele din afara Hemnesului, fie în Hemnes. Chestionarul cuprindea un grup de cuvinte monosilabice, aranjate în ordinea structurii fonologice, după modelul celor folosite pentru a testa diferenţele în privinţa gamei alofonelor. A fost inclus şi un al doilea set de cuvinte şi forme flexionare, considerate, de obicei, învechite.

S-au observat cîteva *diferenţe dialectale* sistematice, care împart populaţia în aproximativ două grupuri: 1. locuitori ai ariilor rurale şi locuitori mai bătrîni din Hemnes (vîrsta medie: 60 de ani); 2. locuitori din Hemnes de vîrstă mijlocie şi tineri [...]

Varia fia dialectală în cadrul comunităţii

Grupurile mitate în funcţie de diferenţele dialectale sistematice

Diferenţele sînt dependente de vîrstă

Pentru română cf. B. Cazacu, 1966, p. 119—120.

Criterii de delimitare a unor subgrupuri

Nu numai de *reţea socială.*

Tipuri de reţea

Totuşi, la momentul de faţă, variaţiile dialectale pot fi studiate cu metodele geografiei lingvistice, nu există încă nici o tehnică de analiză formală a variaţiei suprapuse. Bernstein†††††††

Deoarece un studiu anterior asupra dialectelor sociale din India‡‡‡

Orice societate ataşează acestor statute anumite norme de comportament şi de vorbire. Indiferent de personalitatea lor, oamenii se vor conforma acestor norme.

Un individ poate, desigur, să aibă, pe rînd, mai multe statute în cursul unei singure zile: el poate fi preot, tată, client al băncii etc.

în fiecare situaţie, el va avea o comportare, îmbrăcăminte, ţinută şi un stil de a vorbi adecvat. Devierea de la comportarea aşteptată, în cazul fiecăruia dintre aceste statute, implică riscul nerealizării obiectivelor

În funcţie de situaţia de interacţiune, se disting două tipuri de schimbări de cod *(tranzacţională şi personală).*

interacţiunii. Interacţiunea *tranzacţională* contrastează cu interacţiunea *personală.* în cazul celei din urmă, participanţii acţionează mai degrabă ca indivizi decît sub impulsul unor scopuri limitate, evidente. Acest tip de comportament se întîlneşte între prieteni, între egali şi în cercul familial, în momentele de relaxare. în cadrul lor, toate faţetele personalităţii unui individ se pot manifesta liber.

Ambele tipuri de interacţiune pot fi marcate de variaţia suprapusă, care tinde să fie în concordanţă cu caracteristicile formale ale cadrului. Schimbările de stil pot fi rezultatul unor schimbări ale ambianţei; ele se pot datora unei schimbări a interlocutorilor, ca atunci cînd o nouă persoană se alătură grupului; sau pot reflecta o schimbare a caracteristicilor structurale ale situaţiei, ca, de exemplu, în cazul în care vînzătorul discută prieteneşte cu unul dintre clienţi. în această situaţie, se stabileşte o relaţie personală, diferită, în privinţa caracterului, de interacţiunea principală, tranzacţională, şi care suprimă temporar scopurile tranzacţiei.

Dacă relaţia personală nu există în realitate, vînzătorul riscă să fie înţeles greşit. Pe de altă parte, în interacţiunea personală, variaţia suprapusă poate apărea prin schimbarea subiectului, deşi caracteristicile de bază ale situaţiei rămîn neschimbate. Folosim termenul de schimbare de cod *tranzacţională* şi *personală,* pentru a deosebi schimbările stilistice din cadrul celor două tipuri de interacţiune.

Presupunem că, de vreme ce toţi locuitorii din Hemnes sînt bilingvi, la toţi se produce fenomenul de schimbare de cod tranzacţională. Această presupunere e confirmată, parţial, de observarea comportamentului lingvistic în magazine şi în birouri publice. Aici, atît membrii reţelei închise cît şi cei ai reţelei deschise folosesc mult mai des formele gramaticale şi pronunţările din limba bokmâl. Aceeaşi incidenţă ridicată a formelor din bokmâl apare cînd membrii grupurilor menţionate mai sus au fost chestionaţi separat şi în condiţii relativ oficiale.

în această situaţie, am urmărit interacţiunea personală sub aspectul diferenţelor intergrup în utilizarea limbii.

Metoda de culegere a datelor pentru studiul diferenţelor inter-grup

S-a folosit următoarea metodă pentru a obţine datele lingvistice necesare studiului variaţiei suprapuse. Toate cele patru grupuri înregistrate mai sus au fost observate într-un singur tip de cadru: întîlniri amicale seara, la un pahar de bere,- la aceste întîlniri luau parte cîte trei anchetatori. întîlnirile cu fiecare grup durau aproape toată seara şi, în fiecare caz, au fost înregistrate pe bandă de magnetofon mai multe ore de conversaţie. Cu fiecare grup s-au discutat aceleaşi subiecte, mergînd de la teme relativ abstracte, privind politica de investiţii a guvernului, probleme administrative locale etc., pînă la subiecte mai puţin oficiale: pescuit, excursii, slăbiciuni ale unor cunoscuţi membri ai comunităţii etc. Membrii grupului au fost informaţi că ne interesează o vorbire cît mai naturală şi au fost rugaţi să vorbească liber.

Subiectele erau aduse în discuţie de unul dintre anchetatori, care începea, de pildă, prin a întreba despre locuri bune de pescuit. La început, răspunsurile i se adresau lui direct, dar dacă subiectul se dovedea pasionant^ participanţii angajau discuţii între ei.

După ce se înregistra un pasaj destul de lung dintr-o astfel de conversaţie, se aducea în discuţie un alt subiect. După fiecare şedinţă de discuţii, erau eliminate de pe benzi pasajele adresate direct cercetătorului. Deoarece aceste pasaje reflectau statutul de străini al anchetatorilor, ele puteau fi considerate ca tranzacţionale. Cu ajutorul unor mijloace vizuale, era relativ uşor ca ele să fie eliminate, în orice caz, trecerile de la pasajele tranzacţionale la cele personale erau semnalate lingvistic prin creşterea vizibilă a vitezei de vorbire şi prin naturaleţea cu care decurgea conversaţia.

Analiza rezultatelor lingvistice ale acestor întîlniri este încă în curs de elaborare; la o dată ulterioară, va fi prezentată o comunicare detaliată.

Datele preliminare indică, totuşi, cîteva diferenţe semnificative în comportamentul verbal, între grupurile cu diferite caracteristici de reţea. Toate cele patru grupuri aveau tendinţa de a se limita la formele dialectale cînd se vorbea despre sport sau despre localnici. Cînd subiectul se referea la probleme mai abstracte, şi nu de interes pur local, grupurile deschise aveau tendinţa de a folosi mai des forme ale limbii bokmâl. Schimbarea de cod personală, în aceste cazuri, afectează atît lexicul, cît şi structura lingvistică. Pentru termenii şi expresiile din bokmâl, referitoare la investiţiile guvernamentale sau la probleme de muncă, se foloseau pronunţările, sufixele flexionare şi uneltele gramaticale din bokmâl. [...] Datele noastre indică, de asemenea, că schimbarea de cod personală în grupurile reţelelor deschise este independentă de atitudinile exprimate direct faţă de limbă.

Unii membri ai acestor grupuri au tendinţa de a se declara mai puternic în favoarea folosirii dialectului, pentru toate tipurile de interacţiune verbală, decît membrii grupurilor aparţinînd reţelelor închise. Cînd unui membru al grupului al doilea al reţelei deschise i s-a dat să asculte o discuţie în reţeaua deschisă, înregistrată pe bandă de magnetofon, acesta a susţinut, mai întîi, că participanţii nu erau locuitori din Hemnes. Apoi, recunoscînd unele voci, şi-a manifestat dezaprobarea. Unei participante la discuţie i s-a dat apoi să asculte aceleaşi benzi, iar ea şi-a manifestat surpriza că şi-a schimbat codul într-o asemenea măsură. De asemenea, ea şi-a declarat intenţia de a evita în viitor schimbarea masivă a codului. Totuşi, înregistrările unor discuţii ulterioare cu această persoană au prezentat foarte puţine modificări.

Cf. şi precizările lui W.. L a b o v asupra testelor de reacţii subiective, în

Concluzii

Această analiză a comportamentului verbal este mai degrabă concisă şi explicativă, decît definitivă. Totuşi, rezultatele par să indice că studiul schimbării, bazat pe distincţii analitice în tipuri de comportament lingvistic, ne permite să dezvoltăm tehnici de analiză re-

petabile, care pot fi testate în studiile viitoare. Dacă se va confirma descoperirea noastră că diferenţele de inventar al alofonelor sînt rezultatul unei evoluţii personale, se vor putea dezvolta metode de anchetă care pun accentul pe pronunţare şi care vor putea fi aplicate cu un control contextual minim. Măsurarea variaţiei suprapuse în termenii reţelei ne permite să ne dispensăm de concepte ca „prestigiu" de clasă" etc., concepte care sînt greu de definit în anumite comunităţi şi greu de pus în legătură cu comportamentul în contexte specifice.

Important a conceptul ui de

Raportul dintre *variaţia dialectală* şi *variaţia su-*

Revenind la implicaţiile mai largi ale studiului schimbării lingvistice, s-ar părea că *variaţia dialectală* şi diferenţele intergrup în cadrul aceleiaşi comunităţi.

variaţia suprapusă indică două procese în curs diferite, dar simultane,

Variaţia dialectală reflectă o adaptare gradată şi de lungă durată privind deprinderile de vorbire. Tendinţele observate în Hemnes ne determină să întrevedem că diferenţele fonetice dintre dialect şi limba standard se vor reduce treptat, paralel cu asimilarea gradată a formelor gramaticale din dialect de către limba standard. Se poate să se menţină simbolurile specifice ale separării, dar distanţa lingvistică totală pare să se reducă.

APLICAŢII ALE SOCIOLINGVISTICII

Cu toate că, aşa cum s-a subliniat în repetate rinduri în volumul de iaţă, sociolingvistica se ailă încă în îaza definirii obiectului său de studiu şi a unei metodologii proprii de cercetare, este de remarcat că au fost identificate domenii importante de aplicare a acestei discipline. S-ar putea spune că tocmai caracterul său aplicativ a asigurat sociolingvisticii o dezvoltare rapidă într-o perioadă atît de scurtă.

Nu vom insista asupra domeniilor de aplicare cu caracter general şi pluridisciplinar. Ne vom ocupa mai îndeaproape de acelea care prezintă interes aplicativ.

Diversitatea etnică şi lingvistică a multor state contemporane face necesară adoptarea unei politici lingvistice şi a unei planificări lingvistice. Studiul lui H a u- g e n, ca şi cel al lui G u h m a n, introduse în acest capitol se ocupă tocmai jde asemenea probleme. Problema adoptării unei anumite politici lingvistice, a unei anumite planificări lingvistice, se poate pune într-o varietate de situaţii. Scopul lor este subsumat însă necesităţii unei norme lingvistice unitare, capabile să asigure comunicarea cit mai eficientă între cetăţenii aceluiaşi stat.

Intr-un stat multinaţional, în care coexistă populaţii vorbind limbi diferite, problema principală este aceea a alegerii limbii cu cele mai importante funcţii sociale, care să asigure integrarea economică şi socială a tuturor cetăţenilor, aparţinind tuturor naţionalităţilor, în spiritul deplinei egalităţi şi al lipsei oricărei discriminări. Adoptarea unei politici sociolingvistice judicioase are menirea să asigure, pe de o parte, prestigiul limbii care îndeplineşte funcţia de limbă primară în stat, iar pe de altă parte, să asigure dezvoltarea liberă a tuturor celorlalte limbi vorbite pe teritoriul statului respectiv. Numai aşa pot fi evitate situaţiile de conflict, atitudinile ostile, care se manifestă încă în prezent, în diferite părţi ale globului.

Desigur problemele sînt deosebit de complexe în această privinţă. Sociolingvistica poate aduce o contribuţie importantă la rezolvarea lor prin stabilirea normei limbii cu funcţia socială primordială. Trebuie menţionată în acest sens contribuţia sociolingvisticii la clasificarea limbilor după criteriu] funcţiei lor sociale[1], alături de clasificările genetice sau structurale obişnuite. Se stabileşte o ierarhie a limbilor folosite în diferite comunităţi, de la cele cu funcţii sociale maxime la cele cu funcţii sociale minime, clasificare care prezintă interes nu numai din punct de vedere teoretic, ci şi practic.

Dar chiar în acele comunităţi care sînt considerate mai omogene din punct de vedere lingvistic, existenţa variaţiilor lingvistice (cazurile de diglosie, dialectele, codurile, stilurile, graiurile etc.) face necesară stabilirea normei limbii standard precum şi a căilor de însuşire a ei de către membrii unei comunităţi.

Domeniul in care aplicaţiile sociolingvisticii au stîrnit cel mai viu interes este însă cel al învăţămîntului. Acest interes provine atît din faptul că sociolingvistica este in mod evident chemată să-şi spună cuvînlul într-o serie de

[1] Cf. de exem piu, J. D. Deăeriev, *Problema funkcional'nogo razvitija jazykov i zadaii sociolingvistiki,* în Filin

domenii ca acela

al predării limbii materne, a limbilor străine etc., cit şi din faptul că au fost formulate unele puncte de vedere cu un vădit caracter controversat, in legătură cu care se poartă şi in prezent discuţii vii.

Dintre acestea, teoria codurilor lingvistice elaborate şi restrinse, ilustrată în acest capitol printr-un articol semnat de iniţiatorul ei, sociologul englez B a s i l Bernstein, a stirnit cele mai furtunoase discuţii şi necesită, credem, o prezentare mai largă.

Intr-un cadru mai general, teoria lui Bernstein se înscrie in încercările de a stabili o relaţie directă intre o anumită clasă socială şi limbajul pe care-I folosesc membrii ei in scopul comunicării.

Definiţiile date unei clase sociale in studiile de sociolingvistică nu sînt unice. Clasele sociale nu sînt definite in funcţie de locul pe care-I ocupă in raport cu forţele de producţie şi cu relaţiile de producţie. Mai degrabă se au in vedere definiţii pragmatice, care pleacă de Ia criterii cum ar fi venitul realizat şi prestigiul profesional al indivizilor. Chiar şi in acest din urmă caz, definiţiile şi numărul de categorii sociale astfel identificate diferă. Există, intr-adevăr, anumite corelaţii intre venit, prestigiu profesional, durata şi calitatea educaţiei primite, tipul de locuinţă şi amplasamentul ei etc. Acestea, după cum se va vedea, pot constitui indicii preţioase cu privire Ia comportamentul lingvistic, dar a le postula drept rezultatul unor departajări deduse dinăuntrul unei teorii a stratificării sociale reprezintă o simplificare care nu poate fi acceptată.

Bernstein şi-a construit teoria sa cu privire la codurile elaborate şi codurile restrinse comparînd două clase ale societăţii britanice contemporane, „lower wor- king class" (muncitori necalificaţi sau semicalificaţi) şi „middle class" (clasa de mijloc).

încercări de stabilire a unor corelaţii intre membrii unei păturisociale şi limbaj fuseseră făcute înaintea lui Bernstein de Fries[2] şi Schatzman şi St raus s.[3]

Teoria codurilor, dezvoltată de Basil Bernstein, a avut drept punct de plecare un obiectiv care ţinea mai degrabă de un domeniu aplicativ al sociolingvisticii decît de sociolingvistica propriu-zisă. In esenţă, Bernstein işi punea o întrebare care interesează, in primul rînd, pe specialiştii în domeniul învăţămîntului; de ce copiii proveniţi din straturile clasei muncitoare obţin, într-o serie de ţări, rezultate mai slabe la învăţătură decît cei proveniţi din rindurile clasei mijlocii? Bernstein (1958) susţine că insuccesul la învăţătură se datorează unor factori lingvistici, faptului că cele două clase sociale folosesc două coduri lingvistice deosebite: un cod restrins, folosit de clasele paupere, şi un cod elaborat, folosit de clasele dominante.

Existenţa unor asemenea diferenţieri de cod lingvistic într-o societate ca cea britanică, prezintă un interes deosebit, deoarece aici învăţămîntul primar şi secundar a devenit obligatoriu cu mulţi ani în urmă şi ar fi fost de aşteptat ca el să şteargă deosebirile dintre diferitele pături sociale din acest punct de vedere.

Bernstein subliniază insă condiţionarea socială a acestor deosebiri; in esenţă, el încearcă să demonstreze cum condiţii sociale specifice duc la dezvoltarea unor sisteme de comunicare diferite şi cum ele sint menţinute de-a lungul generaţiilor chiar atunci cînd toţi membrii societăţii au acces la un sistem de invăţămint relativ unitar.

Următorul citat din unul din studiile sale[4] este concludent pentru a susţine acest punct de vedere: „Dacă un grup social, in virtutea relaţiilor

[2] C. F. Fries, *American English Grammar*, New York, 1940.

[3] I. Schatzman, A. Strauss, *Social Class and Modes of Communication*, „American Journal of Sociology", 1955.

[4] B. Bernstein, *Primary Socialisation, Language and Education*, Londra, 1970.

sale de clasă, adică datorită funcţiei sale şi a statutului său social, a dezvoltat legături puternice intragrup; dacă relaţiile de muncă ale acestui grup sînt reduse ca varietate, prilejul luării de decizii este redus; dacă afirmarea, spre a fi încununată de succes,

trebuie să fie un act colectiv mai degrabă dectt unul individual; dacă munca necesită mai ales manipulare fizică şi control decît organizare simbolică şi control; dacă autoritatea diminuată a individului la locul de muncă este transferată şi sporită ca autoritate acasă; dacă locuinţa este redusă ca spaţiu faţă de numărul membrilor familiei şi limitează varietatea situaţiilor pe care le poate oieri; dacă socializarea copiilor are loc intr-un mediu ce le oferă puţini stimuli intelectuali; atunci este plauzibil să presupunem că un astfel de cadru social va genera o formă specifică de comunicare, care va modela orientarea intelectuală, socială şi afectivă a copiilor.

Un astfel de cod va sublinia verbal socialul mai degrabă decît individualul, concretul mai degrabă decît abstractul, conţinutul mai degrabă decît elaborarea proceselor, caracteristicile sale de moment în timp şi spaţiu decît explorarea motivelor şi intenţiilor precum şi formele de control social poziţionate mai degrabă decît pe cele personalizate*.

Desigur, ideea potrivit căreia anumite aspecte ale modului de viaţă pot fi corelate cu anumite modalităţi ale folosirii limbii este corectă.

Bernstein (B, C), Lawton (1968), Robinson,[5] Henderson[6] oferă date empirice cu privire Ia existenţa unor diferenţieri de clasă oglindite în vorbirea copiilor de virstă şcolară sau preşcolară, de natură să valideze teoria codurilor lingvistice elaborată de Bernstein. Nu lipsesc nici studiile care, plecînd de la alte premise, dovedesc, tot pe bază experimentală, inexistenţa unor asemenea deosebiri sau caracterul lor neesenţial. W. Labov (1970, p. 258), referindu-se la teoria lui B e r n- s t e i n, spune: „Legătura dintre afirmaţiile cu caracter general care se fac şi datele cantitative oferite cu privire la folosirea limbii este slabă. Se afirmă că vorbitorii aparţinînd claselor mijlocii îşi planifică mai bine exprimarea verbală, aduc argumente cu un caracter mai abstract, exprimă un punct de vedere mai obiectiv, fac dovada unor legături mai logice şi aşa mai departe. Dar complexitatea logică a unui text nu se descoperă prin simpla numărare a propoziţiilor subordonate pe care le conţine. Stilul cognitiv al unui vorbitor nu se află într-o relaţie fixă faţă de numărul de adjective ieşite din comun sau de conjuncţii pe care le foloseşte. Numai cind vom şti ce anume se face cu o propoziţie, în ce scop se foloseşte ea, vom fi în măsură să ne îndreptăm atenţia şi asupra frecvenţei cu care o folosesc vorbitorii".

Nu încape nici o îndoială că teoria lui Bernstein, mai ales în faza sa iniţială, se caracterizează printr-un determinism evident, în sensul că, modurile diferite de vorbire — numite la început de Bernstein limbă publică (public language) şi limbă oficială (formal language), pentru a deveni apoi coduri, codul restrîns, respectiv, codul elaborat — erau deduse mai degrabă din teorie decît din datele obţinute pe bază de observaţie şi experiment. Chiar şi în dezvoltările ulterioare ale teoriei rămin multe ambiguităţi şi neclarităţi. După cum arată T. S 1 a m a-C a z a c u (Sociolingvistica 1972, p. 629—630), teoria condiţionării sociale a modelelor de vorbire şi percepere reprezintă o concepţie derivată whorfiană, care consideră comunicarea ca mediator. Or, relaţia dintre

[5] W. P. Robinson, *Cloze Procedure as a Technique for the Investigation oi Social Class Differences in Language Usage,* în „Language and Speech", 1965, voi. 8, p. 42—55 şi The *Elaborated Code in Working Class,* în „Language and Speech", 1965, voi. 8, p. 243- 252.

[6] D. Henderson, *Soda! Class Difierences in Form Class Usage among Five-Year-Old Children,* în W. B r a n d i s şi D. H e n- deison

[7] W. P. Robinson, *Social Factors and Language Developmen t,* în M. A. M a 11 h i j s - sen, C. E. V e r w o r d (ed.), *Educa- tion in Europe,* The Ha-

statutul social şi limbaj are un caracter mult mai complex pentru a fi explicată exclusiv în termenii unei relaţii de la cauză (statutul social) la efect (un anume cod lingvistic). Multe atribute ale unui statut social sînt, evident, legate funcţional de anumite coduri, pe cind altele sint numai incidentale. Este deci necesar să se investigheze care atribute ale clasei determină codul în mod real, care sint consecinţe ale acestuia şi care sînt interdependente[7]. Teoria codurilor şi-a găsit o aplicare practică in invăţămint, îndeosebi în Marea Britanie, consecinţele ei pentru educaţie fiind evaluate de unii ca avind aceeaşi importanţă ca şi teoria clasică a învăţării (G r i m s h a w, în L i e b e r- s o n (ed.), 1966, p. 191).

Considerînd existenţa codurilor drept o barieră lingvistică, se propune organizarea procesului de învăţămînt in funcţie de codul lingvistic pe care-I deţin elevii. Experimentul început în urmă cu cîţiva ani la Londra are drept scop modificarea „codului restrîns" cu care copiii proveniţi din rindurile clasei muncitoare vin la şcoală, intr-un cod elaborat, ca premisă a ridicării statutului social. S-a arătat însă pe bună dreptate (T. SI a m a-C a z a c u, în Sociolingvistica, 1972, p. 630) că, deşi limba joacă un rol important în integrarea socială, ar fi o iluzie să creadă că număr modiiicind comportamentul lingvistic al copiilor din „lower working class" se va modifica standardul lor general, întrucît ansamblul celorlalţi factori sociali, economici, politici etc. va continua să acţioneze asupra lor.

Existenţa unor coduri lingvistice diferite, condiţionate de factori sociali şi postularea lor drept „bariere'[1] lingvistice în calea succesului la învăţătură, cu toate neajunsurile pe care Ie prezintă, constituie totuşi o teză de interes real, in legătură cu care este necesară continuarea cercetărilor.

Lucrurile se schimbă însă, atunci cînd se recurge Ia factori biologici şi psihologici, ca reflectind deosebiri genetice (sau rasiale) cu privire la inteligenţă, pentru a explica asemenea deosebiri. Acest drum l-a ales, spre exemplu A r t h u r J e n s e n,[8], de la Universitatea Harvard, in ale cărui studii se pretinde în mod explicit că mulţi copii proveniţi din clasele de jos ale societăţii se nasc cu un tip inferior de inteligenţă, că populaţia S.U.A., spre exemplu, este divizată, prin moştenire genetică, in două grupuri cu nivele diferite de inteligenţă: unul superior, caracterizat prin abilitatea de a forma concepte, şi altul inferior, limitat mai ales la asociaţia intre idei. Este meritul sociolingviştilor americani de vază de a fi luat o poziţie fermă împotriva acestor vederi pseudoştiinţifice, care pot avea un caracter nefast asupra educaţiei. La adunarea anuală din 1971 a Societăţii americane de lngvistică, William Labov, unul din cei mai cunoscuţi sociolingvişti, a propus o „Rezoluţie cu privire la raportul dintre limbaj şi inteligenţă".

[8] A. J e n s e n, *How Much Can We Boost I. Q. and Scholastic Achievement*, în *Harvard Educational Review*, 1969, „

Dăm mai jos un iragment din textul rezoluţiei, considerînd-o drept un exemplu de responsabilitate socială a lingvistului, de aplicare corectă a rezultatelor ştiinţef în rezolvarea unor probleme practice.

După ce se arată scopul rezoluţiei şi anume de a constitui un răspuns la teoria expusă de dr. J e n s e n, ale cărei urmări ar putea fi dăunătoare pentru învăţămînt, dacă s-ar pune in aplicare, in rezoluţie se spune:

„Următoarele concluzii se bazează pe fapte îndeobşte cunoscute lingviştilor:

1. La o vîrstă fragedă, copiii învaţă, fără instrucţiune directă (în mod explicit îndreptată în acest scop), pe baza vorbirii pe care o aud, cea mai mare parte a gramaticii limbii lor materne. Această gramatică constă in cunoaşterea unui set structurat ierarhic de relaţii, pe care vorbitorul le foloseşte pentru a produce şf înţelege un număr nelimitat de propoziţii simple sau complexe.

2. Nici o limbă sau dialect — standard sau nonstandard — nu se dovedeşte a fi mai complexă în mod semnificativ decît alta în ceea ce priveşte structura sa gramaticală de bază. Lingviştii nu au descoperit încă nici o comunitate de vorbire a cărei limbă să poată fi caracterizată drept primitivă, inadecvată sau deficientă din punct de vedere logic sau conceptual.

3. Dialectele nonstandard ale limbii engleze, vorbite de familii aparţinînd claselor de jos din oraşele Statelor Unite, constituie limbi formate pe deplin, cu întreaga structură gramaticală necesară gîndirii logice. Afirmaţiile unor psihologi ai educaţiei care au drept scop să dovedească contrariul sînt interpretări greşite ale unor deosebiri superficiale dintre aceste dialecte şi limba engleză standard în ceea ce priveşte mijloacele de exprimare.

4. Nici o teorie elaborată pînă în prezent de lingvişti sau de psihologi nu explică in mod satisfăcător capacitatea copiilor de a învăţa limba. Se acceptă, în

5. general, părerea că simpla asociaţie de idei nu este suficientă. Capacitatea minimă pentru a învăţa şi a vorbi orice limbă umană include abilităţi active de un ordin superior celor folosite în testele de laborator oferite drept dovezi pentru punctul de vedere al dr. J e n s e n.

Pe baza acestor concluzii larg cunoscute ale investigaţiei lingvistice, lingviştii afirmă că toţi copiii care au învă(at să vorbească o limbă posedă capacitatea de a forma concepte intr-o manieră care depăşeşte puterile noastre actuale de analiză; că învăţarea limbilor include abilităţi care dovedesc că natura şi conţinutul inteligenţei umane nu sînt pe deplin înţelese sau măsurate satisfăcător prin nici un procedeu de testare, că testele, care pot avea o valoare oarecare în predictarea performanţelor ulterioare în şcoală nu trebuie să fie interpretate drept măsuri ale inteligenţei în nici un sens concret, din punctul de vedere teoretic al cuvintului; că a atribui un nivel limitat de „inteligenţă asociativă" unei largi secţiuni a populaţiei denotă o concepţie greşită asupra inteligenţei umane, cu urmări grave".

Desigur, mulţi lingvişti ar putea cere reformularea unor fraze ale rezoluţiei, ar putea fi nesatisfăcuţi de faptul că formulările invită la aprobarea fără rezerve a teoriei generativ-transformaţionale a limbii.

In esenţă însă, toţi lingviştii de bună credinţă vor cădea de acord cu spiritul acestei rezoluţii. Intr-adevăr, ceea ce caracterizează lingvistica modernă în perioada sa actuală de dezvoltare este tocmai un larg democratism şi egalitarism. Ştiinţa limbii a dovedit, odată pentru totdeauna, egalitatea tuturor oamenilor în raportul lor cu limba. Este un punct de vedere umanist care insuflă credinţa în posibilitatea schimbării condiţiilor celor mai vitrege, o armă împotriva acelor vederi care încearcă să explice diferenţele în comunicarea prin limbaj recurgînd la explicaţii genetice cu caracter rasial.

Einar Haugen

LINGVISTICA ŞI PLANIFICAREA LINGVISTICĂ*

1. **Introducere**

1.2. Se poate afirma cu certitudine că, în perioada anterioară secolului al XIX-lea, întreaga lingvistică era normativă. Mult admiratul P a nini a fost un legislator lingvistic, a cărui operă a servit scopurilor menţinerii întocmai a religiei. Gramaticii latini şi greci** au fost autori de manuale, care au dorit să stabilească norme imuabile pentru ortografia şi ortoepia limbilor lor, aşa-numitele *ius et norma loquendi.* Poate că acesta este motivul pentru care lucrările lor sînt considerate întotdeauna, în termeni indulgenţi, ca „pre-ştiinţifice".

Pani ni — cel mai cunoscut gramatic din vechea Indie (sec. al IV-lea î.e.n.). A descris sanscrita, formulînd aproape 4 000 de reguli şi comparînd anumite aspecte ale structurii acesteia cu aspectele corespunzătoare din vedică. Lucrările

‘Einar Haugen, *Linguistics and Language Planning,* în *The Ecology of Language,* Stanford, California, 1972, p. 159—186.

** Printre cei mai cunoscuţi gramatici greci se numără Dionysos

Thrax (secolele II—I î.e.n.), autor al lucrării *Arta gramaticii,* şi Apollonios Dysko- 1 o s (sec. al II-lea î.e.n.). Dintre autorii latini de gramatici normative, menţionăm pe M arcuş Terentius Varro (116—27 î.e.n.), autor al lucrării De *fingua latina,* D o n a t u s (sec. al IV-lea e.n.), autor al lucrării *Ars grammatica* (care reproduce parţial lucrarea lui Dionysos Thrax), Priscian din Bizanţ (sec. alIV-lea — al Vl-lea e.n.), autor al lucrării *Institutiones rerum grammaticarum* etc.

Dar chiar în secolul al XIX-lea, mulţi dintre fondatorii consacraţi ai noii ştiinţe a lingvisticii s-au interesat îndeaproape de problemele normării. Danezul Rasmus Rask a fost preocupat mult timp de elaborarea unei ortografii mai raţionale pentru limba da maternă şi a publicat o carte pe această temă.* Fondatorii germani ai şcolii lingvistice istorice, ca Jakob Grimm şi August Schleicher, au scris mult despre problema corectitudinii în limba germană. în cea de a doua jumătate a secolului, concepţiile lingvistice au fost dominate de *neogramatici,* care, de asemenea, au adus contribuţii valoroase în această problemă. Hermann Paul a dedicat un întreg capitol din lucrarea sa *Prinzipien* limbii standard sau *„Gemeinsprache",*** iar Adolf Noreen a scris un studiu pertinent despre corectitudinea în limbaj.*** în Anglia, marele fondator al foneticii, Henry Sweet, a activat în cadrul Asociaţiei pentru reforma ortografică. în secolul al XX-lea Antoine Meillet a examinat în detaliu această problemă,**** iar O 11 o Jespersen a dedicat integral două capitole din lucrarea sa *Man- kind, Nation, and Individual***** subiectului „Nivele de corectitudine". De asemenea, Jespersen a participat activ la elaborarea limbilor internaţionale auxiliare, creînd o astfel de limbă, denumită novial.

1.3. în S.U.A., doi dintre cei mai cunoscuţi fondatori ai lingvisticii, Edward Sapir şi Leonard Bloomfield, au fost interesaţi de acest subiect. Sapir a lucrat pentru Asociaţia pentru limbi internaţionale auxiliare,****** Bloomfielda scris un articol despre „Vorbirea îngrijită şi neîngrijită"******* şi a dedicat cîteva pagini din cartea sa *Language* (1933) aplicării lingvisticii atît la problemele corectitudinii şi ale limbii standard, cît şi la acelea ale ortografiei engleze şi ale limbilor internaţionale. El scria în concluzie: „Faptul că studiul limbii ne poate ajuta în direcţia înţelegerii şi controlării actelor umane reprezintă numai o perspectivă, dar nu una extrem de îndepărtată".******** Chiar şi părerile antinormative ale lui Robert A. Hali, J r. exprimă o preocupare puternică faţă de problemele lingvisticii normative. A-i îndemna pe oameni „să lase limba în pace"********* şi „să-şi ia mîinile de pe engleza pidgin"********** constituie, în sine o evoluţie a unor atitudini diferite faţă de inovaţia lingvistică. în discuţia de faţă, ne propunem să nu fim nici pro-, nici

---

* Rasmus Kristian Rask, *Forsg til en Videnskabelig Dansk Retskrivningslære, med Hensyn til Stamsproget og Nabosproget,* Copenhaga, 1826.

** Hermann Paul, *Prinzipen der Sprachgeschichle,* ed. a Il-a, Halle, 1886, p. 350—368.

*** Adolf Noreen, *Ober Sprachrichtigkeit,* în: „Indogermanische a For- schungen", 1892, 1, p. 95—157.

**** Antoine Meillet, *Les Jangues dans l'Europe nouveile,* Paris, 1928. Otto Jespersen, *Menneskehed, Nasjon og Individ i Sproget,* Oslo, 1925.

***** E. Sapir şi M. Swadesh, *The Expression of the Ending-Point Rela- tion in English, French, and German,* Baltimore, 1932.

****** L. Bloomfield, *Literate and Illiterate Speech,* în: „American Speech", 1927, 2, p. 429—439.

******* L. Bloomfield, *Language,* New York, 1933, p. 509.

******** R. A. Hali, J r., *Leave Your Language Alone!,* Ithaca, New York, 1955.

********* R. A. Hali, J r., *Hands oii Pidgin English!,* Sydney, 1955.

antihormativi, ci să insistăm asupra faptului că problema corectitudinii în limbă este o problemă lingvistică şi că merită, ca atare, atenţia ştiinţei limbii. Atitudinea antinormativă a lingviştilor americani nu este cîtuşi de puţin originală. în secolul al XIX-lea, lingviştii au început de timpuriu să facă distincţia, acum acceptată, între lingvistica descriptivă şi cea prescriptivă; Esaias Tegner, lingvistul suedez, scria********** că sarcina lingvisticii era ,,nu de a prescrie legile limbii, ci de a le descrie" (inte att skriva sprâkets lagar, utan att beskriva dem). Totuşi, graniţa dintre aceste două aspecte este superficială. Iar în epoca noastră, epoca ştiinţelor sociale, descrierea normelor şi valorilor, şi a procesului prin care se ajunge la ele nu este privită ca o procedură complet neştiinţifică. Astăzi, problema noastră este de a distinge aceste aspecte şi de a vedea care lingvistică şi care specialişti pot contribui la elucidarea lor. Chiar dacă aceasta nu este o ştiinţă pură, ea este, indiscutabil, o aplicaţie a tehnologiei lingvistice, care va fi clasificată ca ramură a lingvisticii aplicate.

2. Natura planificării lingvistice

2.1. Lingvistica normativă şi cea prescriptivă pot fi privite ca un mod de organizare sau de manipulare a limbii, care presupune ceea ce voi numi aici *planificare lingvistică* (prescurtat de aici înainte ca PL). Planificarea este o activitate umană care se naşte din nevoia omului de a găsi o soluţie la o problemă. Planificarea poate fi complet neoficială şi ad hoc, dar ea poate fi, totodată, organizată şi deliberată. Poate fi îndeplinită de persoane particulare sau poate fi oficială. în societatea noastră, planificarea socială este o activitate cu o sferă bine definită, deşi diferite ţări o consideră mai mult sau mai puţin acceptabilă în anumite domenii. Dacă planificarea este bine făcută, ea va include o serie de etape, cum ar fi descoperirea extensivă de fapte, studierea modalităţilor alternative de acţiune, luarea deciziilor şi îndeplinirea acestora în moduri specifice.

Definiţia *olani licării lingvistic*

Etapele

2.2. Modelul sugerat poate fi aplicat şi pentru PL. Oriunde vor exista probleme de limbă, ele vor intra în domeniul de acţiune al PL. Dacă, dintr-un motiv oarecare, o situaţie lingvistică este considerată ca fiind nesatisfăcătoare, se poate elabora un program de PL. într-o lucrare anterioară, am definit PL ca fiind „activitatea de pregătire a unei ortografii, a unei gramatici şi a unui dicţionar cu caracter normativ, servind ca îndreptar pentru exprimarea scrisă şi orală într-o comunitate lingvistică neomogenă"†††††††

2.3. este şi părerea cercetătorului indian P. S. R a y, a cărui carte stimulatoare despre „standardizarea limbii" a fost de o nepreţuită valoare în pregătirea lucrării de faţă. El descrie lingvistica prescriptivă ca fiind „căutarea moderaţiei în discriminarea inovaţiilor lingvistice".

2.4. Desigur că este posibil să negăm întreaga valoare ştiinţifică a procesului de evaluare şi alegere, de vreme ce lingvistica se declară, cu mîndlriq, a fi o ştiinţă descriptivă. Fără să intrăm în detalii în legătură cu problema liberului arbitru şi a determinismului, putem afirma, cu siguranţă, că problema alegerii în limbă rămîne deschisă încă. Faptul că fiecare individ trebuie să înveţe limba din nou şi că nu învaţă niciodată exact limba profesorilor săi şi că oamenii pot să-şi schimbe şi îşi schimbă limba în cursul vieţii este suficient pentru a garanta că trebuie să existe un domeniu al alegerii. Atîta timp cît acest fapt este adevărat, putem vorbi de PL ca de o încercare de a influenţa aceste alegeri. Ca oricare evaluare, aceasta presupune existenţa unor standarde în raport cu care pot fi evaluate diversele inovaţii lingvistice.

2.5. Nu trebuie, totuşi, să admitem dinainte că ştim care sînt aceste standarde. PL nu are loc înaintea schimbării, în scopul *accelerării* sau *frînării* ei. PL nu-şi propune să susţină nici *uniformitatea,* nici *diversitatea,* în rîndul diferiţilor vorbitori sau grupuri. Nu este realizată nici pentru a se opune, nici pentru a încuraja împrumutul dintre limbi; ea poate acţiona fie în sensul *purificării,* fie în cel al *hibridizării.* Poate acţiona fie în direcţia *extinderii,* fie în aceea a *restrîngerii* resurselor unei limbi. Nu este făcută pentru *eficienţă,* în dauna *frumuseţii-,* poate acţiona în sensul *acurateţei,.* ca şi în sensul *expresivităţii.* PL nu urmăreşte nici chiar *menţinerea* limbii pentru care este efectuată; ea poate acţiona în sensul schimbării limbii date cu altă limbă.

2.6. în prezentarea descrierii sistematice a PL care urmează, vom adopta un plan sugerat de abordarea generală a TEORIEI DECIZIEI. Studiul procesului de luare a unei decizii este unul dintre subiectele favorite ale sociologilor din zilele noastre, şi nu poate fi nici o îndoială că modelul general al luării deciziei aparţine tot PL. Fără a pretinde că stăpînesc complexitatea acestui domeniu de studiu, aş vrea să sugerez că datele prezentate aici se potrivesc bine într-o succesiune pe care am putea-o numi procedură de decizie. Să luăm o definiţie la întîmplare: Luarea deciziei duce la selectarea dintr-un număr limitat, definit social, de proiecte alternative, probabile (adică moduri de acţiune), a unui anumit proiect, care să genereze acea stare de lucruri viitoare pe care o au în vedere cei care iau deciziile". Vom lua în

---

Pun ya Sloka Ray, *Language Standardization; Studies in Prescriptive Linguistics,* The Hague, 1963, p. 18.

R. C. Sny d er, *A Decision-Making Approach to the Study of Politica!*

consideraţie natura pro

Phenomena, în: R. Young (ed.), *Approaches to the Study of Politics,* Evan- ston, 1958 p. 12.

2.7. blemelor care dau naştere PL, caracteristicile persoanelor implicate în luarea decizilor, alternativele propuse şi limitările impuse acestora, principiile de evaluare aplicate şi mijloacele prin care aceste probleme au fost soluţionate. într-o lucrare scurtă ca aceasta, putem spera numai să schiţăm contururile unui subiect care este, în mod evident, foarte larg.

2.8. înainte de a studia problemele care dau naştere PL, este important să delimităm rolurile specifice ale VORBIRII şi SCRIERII. Va fi imposibil chiar să abordăm subiectul dacă ne situăm pe poziţia obişnuită a lingviştilor, aşa cum a fost ea exprimată în cunoscuta formulare a lui Bloomfield:* scrisul este „numai un mijloc de înregistrare a limbii prin semne vizibile". Forma puternic depreciativă a acestei afirmaţii poate fi înţeleasă în lumina scopului didactic urmărit de Bloomfield. Nimeni nu poate nega importanţa covîrşitoare pentru lingvistică a înţelegerii faptului că scrisul este, din punct de vedere istoric, ca şi în procesul de învăţare, şi în viaţa unui individ, ulterior vorbirii. Totuşi, în studiul PL va trebui să inversăm această relaţie. Va trebui să considerăm scrisul primar şi vorbirea secundară. Acesta poate fi unul din motivele care au dus la pierderea relativă a interesului lingviştilor pentru PL: pentru ei PL presupune o inversare a lucrurilor. PL consideră ca primar ceea ce lingvistul priveşte ca secundar şi atribuie valoare unui lucru pe care lingvistul îl consideră doar o umbră a realităţii. Raţiunea inversării este dată de funcţia scrisului ca mijloc de comunicare între vorbitori separaţi în timp şi spaţiu. Permanenţa şi importanţa sa pentru comunitate permit şi necesită un tratament diferit de acela acordat vorbirii naturale. în loc să rămînă o simplă înregistrare, scrisul ajunge să reprezinte un cod de sine stătător, care poate influenţa vorbirea comunităţii.

2.9. Relaţia dintre o limbă scrisă şi *codurile idiolectice* ale vorbitorilor poate fi analizată într-o translaţie dublă. Dacă pornim cu un *idiolect* oarecare, un lingvist poate ajunge, aplicînd diferite tehnici de analiză, la o înregistrare fidelă şi exhaustivă a idiolectului, sub forma unei descrieri lingvistice standard. Pe aceasta o putem numi *graiolectul* vorbitorului, înregistrarea precisă a *idiolectului* său. Chiar în cele mai favorabile cazuri, există diferenţe perceptibile între ele. Grafolectul diferă de idiolect prin aceea că este (a) prelucrat, (b) analizat, (c) posterior, (d) stabilizat. Faptul că este prelucrat înseamnă că acesta nu conţine nici unul dintre nenumăratele şi nepredictabilele enunţuri greşite şi ezitări ale vorbitorului real.** Faptul că este analizat înseamnă că anumite unităţi ale limbii, ca fonemele şi cuvintele, sînt separate, în loc să fie unite: secvenţa / wăynca telmiy / apare ca fiind formată din cinci sau şase unităţi succesive, în orice ortografie pe care mi-aş putea-o închipui pentru engleză: „Why didn't you teii me?" Faptul că este posterior înseamnă că el este învăţat ca a doua limbă şi va necesita deci o reflecţie şi o elaborare mai mare decît idiolectul. Faptul că este

Termenul cod idiolectic (sau *idiolect)* este folosit pentru a desemna vorbirea unui individ într-o anumită perioadă din viaţa sa. Pentru discuţiile purtate asupra necesităţii acestui termen, cf. *Results,* 1953,

•L. Bloomfield, *Language,...,* p. 21.
•'Ch. F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics,* New York, 1958, p.

142.

stabilizat înseamnă că are o mare capacitate de înmagazinare şi un randament mai mare, ceea ce permite repetarea şi stabilizarea formelor sale. Aplicînd idiolectului aceste principii, lingvistul îl transformă într-un mijloc nou, cu schimbarea corespunzătoare a procedeelor şi cu pierderea de informaţie. Cînd învaţă să scrie şi să citească, cel care foloseşte grafolectul trebuie să procedeze la fel.

2.10. Dar grafolectul nu este încă o ortografie. Trebuie să se efectueze o nouă modificare, pentru a-l adapta la necesităţile altor idiolecte sau, pe scurt, să se realizeze UN COMPROMIS AL GRAFOLECTELOR. Aşa cum a arătat Martin Joos,* o ortografie ideală fiind morfofonemică ar trebui să asigure un anumit grad de *stabilitate morfematică;* ar trebui să permită interpretarea alternativă a simbolurilor, astfel încît să fie posibilă în cadrul ei identificarea sunetelor specifice diferitelor idiolecte; şi ar trebui să fie uniformă, astfel încît diferitele deprinderi lingvistice să poată fi transpuse cu uşurinţă. Dar aceasta înseamnă că o ortografie standard este, într-o anumită măsură, independentă de deprinderile de vorbire ale celor care o folosesc; ea devine o limbă de sine stătătoare, nu numai o reflectare a vorbirii. Cei care o învaţă întîmpină o dublă dificultate, provenită, pe de o parte, din diferenţa dintre vorbire şi scris, ca simplă tehnică de codaj, iar pe de altă parte, din diferenţa dintre idiolectele lor şi cele reflectate în scris. Această din urmă deosebire poate conduce la schimbarea lingvistică efectivă sub influenţa scrisului, întrucît scrisul, citit cu voce tare, poate genera propria sa vorbire. Aplicînd regulile de transpunere pe care le-a învăţat, cel care citeşte poate produce un idiolect diferit de al său, în măsura în care grafolectul nu este identic cu al său. Acest efect este posibil indiferent de gradul în care ortografia unei limbi este fonetică. De fapt, o ortografie complet fonetică va da naştere la uniformitate în pronunţare, astfel încît pronunţarea în funcţie de ortografie este mai probabilă în germană decît în engleză. Pronunţările în funcţie de ortografie sînt nepopulare printre lingvişti, dar o limbă ca germana de

Cf., de ex„ V o e g e l i n, *Casual and Non-Casual Ulterances within Unified Structure,în:* Th. Seboek(ed-). *Style in Language,* Cambridge, Mass., 1960, p. 57—68. Acelaşi autor folosise însă şi termenul „stil oficial*:

sus *(Hochdeutsch)* este de neconcepui fără ele.**********

2.11. Problema STILULUI limbii este, de asemenea, importantă într-o analiză a PL. Fiind, de asemenea, strîns legată de distincţia între vorbire şi scris, problema stilului este cu mult anterioară inventării scrisului. Distingerea stilurilor în funcţie de situaţie a fost dovedită de unii cercetători ai limbilor indiene din America,- ei au folosit termenul de *vorbire îngrijită („non-casual speech")* pentru ceea ce eu prefer să denumesc cu termenul tradiţional stil „oficial" *(,,formal style").* Putem identifica anumite genuri de discursuri, ca:

********** P y I e s scrie: „Pronunţările bazate pe scriere, în cazul în care acestea implică o schimbare în pronunţarea tradiţională a unui cuvînt folosit popular, sînt un indiciu aproape sigur, nu numai al aroganţei spirituale, pe care teoretic e greu să o admiri, dar şi al unor ignoranţe în ceea ce priveşte relaţia între scriere şi limbă".**

'Martin Joos, Recenzie la Axei W i j k, *Regularized English,* în: „Language", 1960, 36, p. 257.

** P h. Pyles, *Words and* Ways of *American English,* New York, 1952, p. 241 şi urm.

LEGI, RITUALURI şi PRODUCŢII EPICE, care stimulează caracterul oficial al exprimării chiar în societăţi neinstruite. în cadrul lor, exprimarea se îndepărtează de vorbirea de fiecare zi, fiind mai sobră, clară şi memorabilă. Motivul este foarte simplu: aceste activităţi sînt de o asemenea importanţă pentru viaţa comunităţii, încît trebuie memorate şi transmise nealterate din generaţie în generaţie. Ele sînt încredinţate LEGIUITORULUI, PREOTULUI şi BARDULUI, care devin astfel, dintr-o dată, păstrători ai tradiţiei şi inovatori virtuali. Limba care se transmite pe această cale, din trecut, este publică şi oficială, deosebindu-se prin aceasta de limba de zi cu zi. Ea se bazează pe situaţia unui individ care vorbeşte în faţa mulţimii şi pentru mulţime; ea reprezintă vocea grupului însuşi. Dacă faptul acesta este adevărat pentru o societate care nu cunoaşte scrisul şi cititul, el devine şi mai adevărat pentru o societate instruită, de vreme ce scrisul extinde enorm atît capacitatea de în- magazinare a memoriei, cît şi acurateţea ei. Ar fi cît se poate de surprinzător dacă acest fapt nu ar avea consecinţe lingvistice manifestate sub forma unei distanţe crescînde între discursul obişnuit şi cel oficial, cu conservarea corespunzătoare a vocabularului pentru un timp îndelungat.††††††

veţia pentru comunitatea terţiară. Nu ne putem ocupa aici de suprapunerile acestor concepte, ci ne vom limita numai la a arăta că o comunitate lingvistică secundară este pregătită pentru o limbă NAŢIONALĂ, iar cea terţiară — pentru o limbă INTERNAŢIONALA sau AUXILIARĂ. Ambele constituie exemple de situaţii în care se poate apela la PL, pentru ajutor şi dezvoltare. Mai general, fiecare dintre acestea necesită un cod comun, o limbă auxiliară, care va da posibilitatea de a comunica celor care doresc să comunice cu membrii altor comunităţi lingvistice primare.

3.2. Accentuînd importanţa limbii vorbite şi a informatorului, lingvistica a selectat comunitatea primară ca obiect principal al preocupărilor sale. într-o asemenea comunitate, PL este de prisos, deoarece necesităţile imediate ale comunicării au furnizat corectivul necesar împotriva anarhiei individuale. Fiecare individ care învaţă limba este corectat pe loc de alţi indivizi care învaţă sau de cei care-l servesc drept model, adeseori pe calea amară a batjocorii, 'pînă cînd ajunge să înveţe pe măsura deplinelor sale capacităţi. Codul lingvistic este însuşit de fiecare membru al comunităţii. în acest fel, intervenţia a ceea ce am numit *redundanţa codului* este redusă la minimum. Mi se pare că modelul sugerat aici pe baza teoriei informaţiei, ca fiind cel mai adecvat model de descriere a comunicării directe din comunitatea lingvistică primară, poate fi aplicat, de asemenea, la comunităţi secundare şi chiar terţiare. *Mutatis mutandis* ■ comunitatea lingvistică mai largă, în care trebuie să fie mediată comunicarea, este cel mai bine satisfăcută de un cod comun. Acest cod pierde caracterul imediat al situaţiei de vorbire; el trebuie să fie modelat într-un mod mai conştient, şi în măsura în care este implicat scrisul, există un cîmp larg pentru PL. Problema principală este aceea că o limbă scrisă pierde trăsătura de autoreglaj specifică vorbirii; ea necesită o clasă specializată de indivizi care să asigure acest efect terapeutic.

3.3. în practică, situaţiile care pun probleme variază mult. La o extremă, se află populaţia neinstruită, fără nici o tradiţie scrisă şi fără guvernare centralizată, situaţie care devine, în mod rapid, din ce în ce mai rară pe glob. Acolo unde a fost introdus scrisul, poate fi un număr de situaţii diferite. [illegible] a propus un sistem de descriere a acestora, folosind WO—W2 ca scară pentru măsurarea extinderii scrisului şi StO—St2 ca scară pentru măsurarea gradului de STANDARDIZARE. W2 reprezintă limbile în care cercetările originale în domeniul ştiinţelor naturii sînt publicate regulat" şi St2 — limbile care au „o singură normă, larg acceptată, considerată ca adecvată, cu unele modificări sau variaţii minore, pentru toate scopurile în care este folosită limba." Chiar şi aceste dialecte vii aproape incompre-

---

G, T. Ch. A. Ferguson, *The Language Factor in National Development,* în: „Anthropologi'cal Linguistics*, 1962, 4, p. 23—27.

„stări ideale" sînt de diferite tipuri şi necesită o subclasifi- care; de exemplu, suedeza, pe care St2, acoperă o zonă în care există

3.4. hensibile între ele şi pentru vorbitorii limbii standard. Pentru vorbitorii din Dalecarlia există multe ocazii în care suedeza nu este simţită ca adecvată. Ţări ca Statele Unite sau Islanda, pentru a folosi exemplul unei ţări mari şi al unei ţări mici, sînt mult mai aproape de „starea ideală" St2.* Oricare ar fi situaţia în privinţa scrisului sau a standardizării, există probleme pentru cel care se ocupă de planificarea lingvistică.

în legătură cu ortografia românei, în *Introducere* la *Îndreptarul ortografic, ortoepic ţi de punctuaţie se* precizează că, înainte de 1953, existau mari fluctuaţii ale sistemelor ortografice utilizate de diferiţi autori şi în diferite publicaţii, în raport cu normele oficiale (cf. şi Iorgu Iordan *Limba ro-*

3.5. Dacă limba este nescrisă, problema care se pune este aceea a creării unei ORTOGRAFII. Dacă limba are o ortografie, aceasta poate fi sau poate deveni INADECVATĂ pentru nevoile celor care o folosesc; sau pot exista *ortografii concurente.* Chiar dacă ortografia este adecvată sau este atît de bine fixată încît nu există nici o speranţă întemeiată de schimbare, pot exista VARIAŢII în cadrul standardului, care sînt supuse evaluării. Ele pot afecta pronunţarea, gramatica, sintaxa sau vocabularul. Părerile în legătură cu forma care trebuie preferată, şi deci promovată, sau care nu este dorită, şi deci nu trebuie încurajată, diferă. Se pare că asemenea judecăţi apar în toate comunităţile lingvistice, de la cea mai simplă la cea mai complexă. Ele nu sînt limitate la comunităţile instruite. B 1 o o rafiei d** a constatat că informatorii săi *menomini* din Wisconsin, spre marea lui surpriză, aveau opinii ferme privitoare la calitatea limbii folosite de vorbitorii din jurul lor. El a conchis că „printr-o acumulare de superiorităţi evidente, atît referitoare la caracter şi la poziţia socială, cît şi la modul de exprimare, unele persoane sînt simţite ca modele mai bune de comportare şi vorbire decît altele".

4. Rolul specialistului in planificarea lingvistică

4.1. Această sugestie ne determină acum să ne referim la acela care planifică limba, ca autor de decizii. [...] Pînă la Renaştere, grija pentru limbă era în seama autorilor de gramatici şi retorici: Quint i 1 i a n, în a sa *De Institutione Oratoria* (95 e.n.), definea una dintre funcţiile gramaticii ca fiind aceea de „a dezvolta vorbirea corectă" *(recte loquendi scientiam)**** Gramaticile greceşti şi latine au apărut, în mod predictabil, după perioadele clasice ale acestor limbi, şi au reprezentat, în esenţă, CODIFICĂRI ale unei norme acceptate anterior. în mod obişnuit, se afirmă că această codificare este una dintre trăsăturile specifice ale limbii standard, dar are importanţă dacă ea constituie numai o descriere dată de lingvist unei norme acceptate, să zicem, în literatură sau în vorbirea îngrijită, sau este concepută ca fixînd sau chiar creînd acea normă. Termenul codificare desemnează, pur şi simplu, descrierea explicită a codului, sub forma unei ortografii, a unei gramatici şi a unui dicţionar. Dar ati-

•H. Benediktsson, *Icelandic Dialects,* în: „Islenzk Tunga', 1962, 3, p. 72-113.

” L. B 1 o o m f i e 1 d, *Literate and ... Menomini* — trib de indieni din America de Nord. Limba lor (menomini) face parte din ramura central-estică a familiei *aigonquine.*

•** Q u in t i 1 i a n, De *Institutione Oratoria,* trad. în engl. de J. S. W a t s o n, Londra, 1875 p. 29. [Cf. şi traducerea românească a Măriei Hetco, Bucureşti 1974, p. 37.]

tudinea faţă de codificator şi de propria sa concepţie asupra rolului pe care îl are s-a schimbat brusc de-a lungul timpului, paralel cu sensul cuvîntului „cod". Pentru cei care considerau că limba are o origine divină, codificatorul era un învăţat, răspîndind printre oameni adevărul Domnului. Apoi, codul a fost privit ca lege, şi codificatorul ca legiuitor; ca etichetă, şi codificatorul ca arbitru al modei; ca simbol naţional, şi codificatorul ca erou naţional. Pentru esteticieni, el era un apărător al normelor frumosului, pentru logicieni, susţinătorul raţiunii, pentru filozofi, interpretul legilor gîndirii. Acum, cînd teoria informaţiei i-a dat un nou sens al „codului", sîntem gata să vedem în codificator un tehnician al limbii. Dar, ca sociologi, trebuie să fim gata să recunoaştem că toate sensurile codului şi toate rolurile codificatorului, pe care le-am sugerat, există încă şi sînt incluse în funcţia complexă a planificării lingvistice în societatea umană.

Codul este sistemul utilizat pentru transmiterea

4.2. Merită să menţionăm faptul că primele gramatici şi dicţionare ale limbilor moderne au coincis cu perioade de vîrf ale dezvoltării economice şi politice a ţărilor respective, în secolele al XV-lea şi al XVI-lea. Un caz tipic îl constituie prima gramatică spaniolă, *Grammatica de la Lengua Castellana* a lui N e b r i j a, din 1492, dedicată reginei Isabella şi numită „a companero del imperio". Prima academie urmărind eliminarea „impurităţilor" unei limbi se integra în aceeaşi mişcare, în acest caz, consacrarea Florenţei şi a dialectului ei toscan ca model al italianei. Aceasta a fost Accademia della Crusca din 1582, care a reprezentat modelul pentru Academie Franţaise din 1635, fondată de cardinalul Richelieu. Vicleanul cardinal a dictat regulamentul Academiei, fără îndoială ca o parte a tacticii sale de centralizare politică, cerînd membrilor ei „să muncească cu toată grija şi hărnicia posibile, pentru a da reguli precise limbii noastre şi pentru a o face aptă să trateze problemele artelor şi ştiinţelor".********** Exemplul a fost urmat, printre alte ţări, de Spania (1713), de Suedia (1739) şi de Ungaria (1830). Cele mai importante roade vizibile ale academiilor au fost dicţionarele, începînd cu primul dicţionar monolingv cunoscut, *Vocabolario degli Accademici della Crusca* (1612).

Primele lucrări noi dezvoltă sacrate unor limbi

în Anglia, mulţi scriitori eminenţi din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, cum arfiMilton, Dryden, DefoeşiSwift, au cerut cu insistenţă crearea unei academii engleze.†††††††

4.3. Totuşi, cea mai stringentă necesitate a unor codificatori apare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea, în special ca o consecinţă a revoluţiilor franceză şi americană şi a răspîndirii instrucţiunii. Apropierea de mase era o problemă de învăţămînt şi cărţile au fost instrumentele instruirii. Cerinţele tehnologice ale tipăririi implicau standardizarea. Unele grupuri şi-au dat seama că erau constrînse ■să adopte o nouă limbă şi că se aflau în situaţia de a fi cetăţeni inferiori în propria lor ţară. Răsturnările politice au dus la ridicarea unor noi naţiuni sau la renaşterea celor vechi şi asistăm la impunerea unor noi limbi în diferite ţări, ca rezultat al codificărilor realizate de indivizi, de comisii guvernamentale sau de academii. Ne vin în gînd nume cum ar fi: K o r a i s în Grecia, Aasen în Norvegia, S t u r în Slovacia, Mistral în Provence, Dobrovski în Boemia, A a v i k în Estonia şi Jablonskis în Lituania. Aceşti oameni erau în parte lingvişti, în parte patrioţi, şi opera lor a lăsat în urmă ceva ce se voia lingvistică pură. Totuşi, unii dintre ei au contribuit considerabil la dezvoltarea ştiinţei limbii; de exemplu, Aasen a fost şi fondatorul dialectologiei norvegiene. în toate ţările europene cu sistem universal de şcoli publice, ministerele educaţiei au controlat ortografia şi gramatica limbilor. In Turcia, dictatorul Kemal Atatiirk a constituit, în 1932 o societate turcă semioficială de lingvistică, în care a introdus membri ai partidului său şi profesori cărora le-a dat sarcina de a planifica reforma limbii turce, după ce a abolit alfabetul persan, înlocuindu-l cu cel latin.* între extremele iniţiativelor particulare şi dictatoriale, există o gamă largă de organizaţii, fie ele biserici, societăţi sau şcoli literare şi ştiinţifice, care au susţinut PL pe baza unor anumite forme lingvistice.

Precizările lui. E. H a u g e n asupra factorilor care au stimulat dezvoltarea unor preocupări normative sînt valabile şi pentru limba română. Referitor la primele încercări de codificare a acesteia, amintim aici activitatea reprezentanţilor Scolii Ardelene, precum şi Gramatica *românească* (1828) a lui I. Eliade-Rădulescu. Pentru detalii, cf. A 1. R o s e 11 i, B. C a z a c u, L. O n u, *Istoria limbii române literare,* I, ed. a II-a, Bucureşti, 1971, p. 441—481; I. Iordan, *Limba română contemporană.* Bucureşti, 1956, p. 749 — 783; M. S e- c h e, *Schiţă de istorie a lexicografici române,* I, II, Bucureşti, 1966, 1969.

5. Alternative în planificarea lingvistică

5.1. Să considerăm acum cîteva dintre *modurile alternative de acţiune,* care sînt deschise unui program de planificare lingvistică. Ne vom limita atenţia la comunitatea lingvistică secundară şi, în special, la naţiune, deoarece, aşa cum observă F e r g u s o n**, această entitate neglijată din punct de vedere lingvistic este, în cele din urmă, baza obişnuită pentru „reţelele de comunicare, sistemele de învăţămînt şi planificarea lingvistică".[...]

5.2. în considerarea modurilor de acţiune, va trebui să evaluăm cîteva dintre *obiectivele* comportamentului lingvistic. Am afirmat anterior că acesta este o comunicare rapidă şi fără efort. Dar modelul de bază al comunicării, aşa cum a fost el sugerat de Buhler şi elaborat de Jakobso n,*** arată clar că orice *comunicare* nu se

Pentru problema modelului şi a funcţiilor *comunicării* cf. şi H. F

‘Uriel Heyd, *Language Reform in Modern Turkey,* Jerusalim, 1954.

** C h. A. Ferguson, *The Language Factor..*p. 25.

*** R. Jakobson, *Linguistics and Poetics,* în: Th. S e b e o k (ed.), *Style in Language,* Cambridge, Massachusetts, 1960, p. 350—377. [Cf. şi versiunea românească, *Lingvistică şi poetică,* în: *Probleme de stilistică,* Bucureşti. 1964, p. 83—125.]

limitează la simpla redare referenţială a informaţiei. Există acea expresie a ego-ului, pe care Jakobson o numeşte *funcţie emotivă,* şi apelul la receptor, pe care îl numeşte *funcţie conativă;* pe lingă acestea, există şi alte funcţii minore, ca funcţia *fatică,* precum şi funcţiile *metalinguală* şi *poetică.* în raport cu poziţia socială, este implicată aici o interacţiune complexă între vorbitor şi ascultătorii săi, care pot fi consideraţi ca reprezentînd comunitatea. Vorbitorul se exprima pe sine, dar nu poate exprima decît ceea ce comunitatea este gata să accepte. Limba nu serveşte numai ca mijloc de cooperare socială, ci şi ca mijloc de expresie individuală. în primul caz, se ajunge la *uniformitatea* codului, în cel de al doilea, la *diversitate.* Rezultatul real trebuie să fie un echilibru între acestea.

5.3. Pentru acest motiv, nu putem identifica, aşa după cum s-a arătat anterior, scopul planificării cu necesitatea elaborării unui cod absolut uniform, în timp sau spaţiu. Aceasta este una dintre erorile facute de aşa-zişii planificatori: ei vor să stabilească o limbă imuabilă în timp sau să impună un singur standard vorbitorilor celor mai diverse dialecte. Dar planificarea poate avea în vedere fie înlocuirea mai multor variante cu una singură, fie a unei singure variante cu mai multe. Poate exista deci planificare pentru diversitate ca şi pentru uniformitate, pentru schimbare ca şi pentru stabilitate. H a- v r ă n e k definind natura unei limbi standard, o descrie ca avînd *stabilitate* cu *flexibilitate.* Aceasta nu constituie un element specific limbii, ci este definiţia oricărei norme a limbii chiar a normei comunităţii lingvistice primare. Stabilitatea este corespondenta diacronică a uniformităţii, în timp ce flexibilitatea este corespondenta diacronică a diversităţii. Cînd o normă a unei limbi vii este predominant stabilă şi uniformă, ea asigură, pentru vorbitorii săi, o limbă variabilă de elasticitate şi diversitate. Aşa cum a arătat Haugen, orice schimbare lingvistică poate fi definită ca *înlocuire,* care poate fi sau scindare sau fuziune sau nici una nici alta. Evaluarea urmează acelaşi curs: ea poate decide, mai degrabă, în favoarea mai multor variante decît a unei singure sau invers.

6. Limitări ale planificării lingvistice

6.1. Să stabilim restricţii ale schimbării. Planificatorul intervine în situaţia considerată într-un anumit punct în timp şi spaţiu. Prima sa sarcină va fi să stabilească identitatea limbii în discuţie. Aceasta poate să nu fie o sarcină uşoară. Cînd reformatorul limbii norvegiene I v a r,

---

‡B. Havrânek, *Ukoly spisovneho jazyka a jeho kultura,* în: B. Havrânek şi M. Weingart (ed.), *Spisovnă ceStina â jazykovâ kultura,* Praga, 1932, p. 32—84; *Zur Problem der Norm in der heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur,* în: „Actes du IV-eme Congres Internaţional des Linguistes:, Copenhaga, 1938, p. 151—156.

6.2. A a s e n şi-a propus să salveze limba norvegiană de la eclipsa înregistrată în perioada evului mediu, el a trebuit să identifice limba cu o normă existînd numai în anumite dialecte rurale, pe care majoritatea oamenilor le considerau variante degenerate ale danezei. Anterior operei lui S t u r, în Slovacia, aproximativ la aceeaşi dată, dialectele din acea fără erau considerate drept varietăţi ale cehei, limbă cu o tradiţie scrisă mult mai îndelungată. Pentru planificator, o cale de identificare a unei limbi este stabilirea istoriei ei. Printr-o combinaţie a reconstrucţiei interne cu lingvistica comparativă, aceşti oameni au creat norme care şi-au ocupat locurile ca descendente aparent directe ale limbilor mai vechi, vorbite sau scrise în aceste zone. în felul acesta, geografia lingvistică şi istoria limbilor conlucrează fixînd limite pentru propunerile care puteau fi făcute.

6.3. Există încă o limitare a proiectelor planificatorului. Ea este reprezentată de starea tradiţiilor orale şi scrise pe care el îşi propune să le reformeze. Dacă standardul propus se referă la o naţiune care, în trecut, nu a cunoscut scrierea, el trebuie să ia în considerare numai normele vorbirii din comunitatea respectivă. Dacă există o normă unică, problema sa este, în bună măsură, una tehnică, de asigurare a unei ortografii, aşa cum am observat anterior. Dacă există mai multe norme, planificatorul este confruntat cu un set de alegeri, care vor implica întregul ansamblu al problemelor şi vor necesita tipul de evaluări pe care le vom discuta mai jos. Dacă, în plus, există deja una sau mai multe ortografii, sarcina sa este mult mai complicată dacă el nu alege o ortografie ca bază, ci pur şi simplu o improvizează, într-un fel sau altul. în orice comunitate cultă, cu o oarecare tradiţie, există un întreg set de convingeri şi raţionalizări referitoare la vorbire şi scriere, în faţa cărora planificatorul se poate dovedi neputincios, dacă nu reuşeşte să le facă să servească scopurilor sale. Oricît de iraţionale pot părea, în general, ele ajung să susţină poziţia şi interesele celor care au investit efort în învăţarea tradiţiilor sociale.

6.4. Date fiind limitările stricte cu privire la alternativele existente, cineva s-ar putea simţi descurajat în încercarea de a asigura **o** schimbare, dacă, o dată cu oamenii şi cu societăţile, nu s-ar schimba şi limbile. în evaluarea soluţiilor posibile ale problemelor pe care le-am abordat, este necesară o procedură de decizie care să clasifice alternativele. Alternativele trebuie să fie clasificabile conform unui *criteriu* obiectiv, de exemplu: după cum sînt mai lungi sau mai scurte, mai vechi sau mai noi. Acestea, la rîndul lor, trebuie să fie asociabile unui *scop* de interes mai larg, cum ar fi comunicarea, autodezvoltarea sau stabilitatea de grup.

---

§§§

7. Criterii pentru planificarea lingvistică

7.1. Cei care au scris pe larg despre acest subiect au oferit o varietate de criterii de evaluare. Adolf Noreena respins punctul de vedere clasic, după care modelele trebuie să fie găsite în trecut, ca şi punctul de vedere *biologic,* după care limbajul este un organism în evoluţie, dincolo de controlul raţiunii umane. El a propus un set de criterii pentru a considera anumite fapte de limbă

Limba literară slovacă a fost creată, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, pe baza dialectului

In Norvegia, din cauza stăpînirii daneze (intre secolele al XVI-lea şi al XlX-lea), daneza era folosită ca limbă oficială, iar norvegiana era reprezentată de un grup de dialecte rurale, utilizate pentru conversaţia curentă. La începutul secolului al XlX-lea, este creată limba literară norvegiană (denumită azi bokmâl), pe baza variantei literare a danezei din Norvegia.

Adolf N o r e e n a fost unul dintre reprezentanţii curentului neogramaticilor (cf. 1,2.).

Acest punct de vedere a fost adoptat

drept „greşite", pe baza unei abordări rezonabile: este greşit ceea ce este înţeles greşit, neînţeles sau înţeles numai cu dificultate,- de asemenea, ceea ce este greu de pronunţat sau de reamintit, sau este inutil lung sau mai complicat decît ar fi necesar, sau ceea ce reprezintă o noutate fără să adauge nimic limbii.

7.2. Cele mai multe dintre aceste criterii sînt aspecte ale ceea ce putem, pe scurt, numi, mai concis criteriului *eficienţei.* Prima formulare a acestui criteriu pe care o cunosc a fost făcută chiar înaintea lui N o r e e n, sub influenţa ştiinţei moderne, de către lingvistul suedez Esaias Tegnér, care a scris că cea mai bună limbă este „aceea care se

a progreselor înregistrate în secolul al XIX-lea de ştiinţele naturii şi, mai ales, a răspîndirii teoriei evoluţioniste a lui Darwin. Reprezentanţii cei mai cunoscuţi ai naturalismului in lingvistică au fost August S c h 1 e i c h er şi M ax M u 11 e r.

Pentru conceptul de *economie, cf. A.* Marţi n e t, *Economie des changements phoneliques.* Berna, 1955, p. 94—152. Autorul precizează că evoluţia lingvistică este guvernată de antinomia permanentă între necesităţile comunicative şi expresive, care cer folosirea unui număr mai mare de unităţi, clar diferenţiate funcţional şi mai puţin frecvente, în acelaşi enunţ, şi tendinţa de reducere la minimum a activităţii mentale şi fizice, care determină folosirea

rosteşte cel mai uşor şi se înţelege cel mai uşor".†††††††

7.5. cît mai scurte posibil, şi constatăm că, în limbile naturale, instrumentele gramaticale sînt de regulă astfel. Pe de altă parte, cuvintele rare, care este posibil să-i scape ascultătorului, sînt codate mai eficient sub forma unor cuvinte lungi, deoarece aceasta le face mai redundate. Asemenea cuvinte sînt mai complexe, şi deci mai clare din punct de vedere gramatical decît cuvintele mai frecvent utilizate. O limbă ca engleza, care, pentru o limbă indo-europeană, are un minimum de terminaţii flexionare, are, pe de o parte, un sistem de prepoziţii extrem de complex şi, pe de altă parte, o ordine a cuvintelor rigidă, care cere ca stilul ei scris să fie mai exiplicit decît al altor limbi din aceeaşi familie, în introducerea unor forme de completare vide sub aspect semantic, ca „do“ şi „one" (de exemplu, „/ do say“ sau „the young one“).

7.6. Ar trebui să constituie un avertisment suficient la prudenţă în stabilirea eficienţei unei forme lingvistice în comparaţie cu alta să reamintim că, în secolul al XIX-lea, au fost făcute două aprecieri diametral opuse asupra schimbării produse în engleză de la o aşa-numită structură sintetică la una analitică. Romanticii au numit-o *degenerare,* în timp ce evoluţionişti au numit-o *progres.* Astăzi o numim simplu *schimbare.* Am văzut că nu este posibil să se ia fragmente izolate dintr-o structură şi să se judece eficienţa ei după acestea,- fiecare element trebuie evaluat în raport cu întreaga structură şi mai avem încă mult pînă cînd părerile noastre în acest domeniu să devină mai mult decît speculaţii.

7.7. Există însă un alt tip de adecvare care se dezvoltă în cadrul de cîte ori apare, este acela pe care îl vom numi adecvare, termen pe care îl prefer celui de „raţionalitate lingvistică", propus de Ray.§§§

de cămile şi eschimoşii de zăpadă şi deci au vocabulare dezvoltate în aceste domenii. în comunitatea lingvistică secundară, asemenea necesităţi sînt adesea stimulate de contactul cu alte naţiuni şi de traduceri din limbile lor.

7.7. Există însă un alt tip de adecvare care se dezvoltă în cadrul naţiunii. Este mai puţin probabil ca acesta să afecteze zona pur raţională; mai degrabă, viaţa personală mai profundă a celor care îl folosesc. O limbă are o adecvare largă nu numai printr-o terminologie ştiinţifică şi filozofică bogată, ci şi printr-o terminologie

mai mare. In esenţă, este vorba despre o versiune modificată a teoriei „clasice” a minimului efort.

Redundanţa este absolut necesară în limbă, pentru a mări siguranţa transmiterii informaţiei, date fiind perturbările care

Necesitate a evaluării eficienţei în raport cu structura *limbii in ansamblu.*

Pentru problemele creării *terminologiei ştiinţifice româneşti, cf.* N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţilice româneşti.* Bucureşti,

bine dezvoltată a expresivităţii emoţionale şi poetice. PL poate încuraja folosirea unor cuvinte din dialectele rurale, în scopul de a da scrisului o nuanţă mai vie şi mai familiară. Aceasta a fost, de fapt, situaţia în Scandinavia, unde planificatorii limbii din toate ţările au considerat un timp îndelungat studiul dialectelor ca un stimulent pentru îmbogăţirea limbilor standard. Regula adecvării cere ca o formă să transmită informaţia pe care vorbitorii vor să o transmită, cu *gradul dorit de precizie.*

7.8. Cel de la treilea criteriu este *acceptabilitatea,* prin care înţelegem, în mare parte, acelaşi lucru ca şi R a y cînd stabileşte criteriul „comunităţii lingvistice". Aceasta este componenta sociologică a evaluării. Ea corespunde la ceea ce cercetătorii anteriori ai problemei au denumit *uzaj,* ca standard de corectitudine. Jespersen* a arătat că există trei tipuri de uzaj: cel *inteligibil,* care corespunde condiţiilor minime ale comunicării, cel *corect,* care satisface toate cerinţele convenţionale ale normelor limbii, şi cel *bun,* care răspunde unor standarde mai înalte, fie de claritate, fie de frumuseţe, şi care deci trezeşte admiraţia auditoriului. în realitate, aceste diferenţe se referă la grade variabile de acceptabilitate, în cadrul comunităţii lingvistice secundare. Deoarece această comunitate nu este nici omogenă, nici complet eterogenă, ea prezintă un model complex al disjuncţiilor care realizează distincţiile de uzaj şi evoluţiile corespunzătoare din limbă. Terminologia dezvoltată de R a y** pentru această situaţie este utilă: „există o subclasă de vorbitori, numiţi „conducători", care sînt consideraţi ca demni de imitat şi au deci „prestigiu". Ceilalţi vorbitori pot să-şi mute uzajul lor în măsura în care au „acces" la el, ceea ce va atrage după sine „extinderea" uzajului lor [...]

7.10. în acelaşi timp, standardul formează *un canal de comunicare* cu lumea din afară, cel puţin în măsura în care se fac traduceri din alte limbi în limba respectivă. Deşi individul poate fi exclus de la participarea directă la viaţa altor naţiuni, el are un acces mai mare la aceasta decît ar avea altfel, prin însuşi faptul că posedă **o** limbă capabilă să redea ideile altor naţiuni, poate mai importante. Standardul naţional este deci sub influenţa lumii din afară şi uneori chiar ameninţat în privinţa specificului său de celelalte limbi. Ca şi naţiunea, el prezintă două laturi: elemente dispersate, care se opun, în interior, şi absorbţie din afară.

7.11. Fie că planificatorul stabileşte un standard naţional, fie că încearcă să-l modifice, de îndată ce şi-a propus să creeze o normă de vorbire, se pune problema al cui uzaj să-l aleagă [...].

Acele care susţin dhimotiki în Grecia, irlandeza în Irlanda sau noua norvegiană în Norvegia s-au situat pe poziţii opuse elitei actuale şi au devenit o contra-elită, al cărei uzaj se bazează fie pe

* O. Jespersen, *Menneskehed,...,* p. 133.
** P. S. R a y, *Language Standardization ...*, p. 61.

în legătură cu problema scrisului vezi: *Cercetarea stilului,* în *Probleme de stil şi artă literară* (Bucureşti, 1956), 199—224.

Pentru noţiunea de *uzaj,* cf. şi E. Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie,* cap. II.

Pentru rolul prestigiului unor vorbitori în modul de fixare a uzajului cf. I. M.

Pentru situaţia lingvistică din Grecia, cf. F. D.

Folosirea a două variante de limbă — cea variantă — şi kathareuousa — a variantă. H defineşte situaţia de diglosie din această ţară, în Irlanda se folosesc pe ralel engleza, limba germanică, şi irlandeza — limbă celtică, în Norvegia se folosesc două limbi

dialecte rurale, fie pe vorbirea urbană de zi cu zi. Se poate considera uneori că este vorba despre o problemă privind *numerele* (uzajul cel mai larg răspîndit) sau *calitatea* (formele cele mai bune şi mai pure) sau *justiţia socială* (reducînd handicapul de învăţare al celor săraci). Dar poate fi vorba şi despre un conflict al dialectelor geografic separate, fiecare revendicîndu-şi drepturile de limbă. Regula acceptabilităţii cere ca o formă să fie *adoptată sau adoptabilă de către factorul conducător* al oricărei societăţi sau subsocietăţi implicate.

7.12. Cele trei reguli, de eficienţă, adecvare şi acceptabilitate, pot fi, într-o situaţie dată, divergente sau convergente. Ele se suprapun parţial şi se condiţionează în moduri diferite, caracterul lor relevant depinzînd de împrejurări. Dar ele trebuie să dea posibilitatea oricărei persoane care studiază un program de PL să ia anumite decizii.

8. Realizarea planificării lingvistice

8.1. în toate programele de acest tip, odată luate deciziile, ele trebuie să fie realizate. Cum se procedează exact? Lingvistul cu gramatica şi lexiconul său poate propune ceea ce doreşte, dacă lipsesc metodele care ar putea asigura acceptarea deciziilor. Studiul acestei probleme este, în esenţă, unul de *mass media* şi ar putea fi mai potrivit pentru un cercetător al tehnicii reclamei decît pentru un lingvist. în cele din urmă, hotărîrile sînt luate de către cei care folosesc limba, ei constituind factorii principali în luarea deciziilor [...]

8.4. Dacă considerăm realizarea PL ca o problemă de învăţare a limbii, constatăm deîndată că ea se transformă în dilema obişnuită a profesorului de limbă. în esenţă, predarea limbii dispune de două tipuri de instrumente: (a) modele de imitat sub forma textelor vorbite sau scrise, furnizate de *informatori;* şi (b) un set de reguli general recunoscut ca o gramatică, furnizat de *lingvişti.* O limbă se poate învăţa cel mai bine de la informatori, care oferă modele de comportament lingvistic; dar pentru adulţi, este util să se suplimenteze acest procedeu cu reguli explicite. Reversul nu este adevărat: din reguli se poate învăţa *despre* o limbă, dar fără informatori şi textele lor nu se poate învăţa cîtuşi de puţin limba. Cel mai bun planificator este deci acela care nu codifică numai, ci creează şi texte. De aceea, autorii sînt necesari în cazul unei limbi scrise, întocmai cum sînt vorbitorii în cazul limbii vorbite. Norvegianul Aasen nu numai că a codificat limba, dar a şi compus poezie şi proză, de- monstrînd posibilitatea de a scrie în această limbă, şi i-a influenţat şi pe alţii să-i urmeze exemplul [. ..]

8.5. Cea mai simplă *strategie* este ca reforma să fie introdusă în şcoli şi să fie lăsată să evolueze treptat, o dată cu copiii; dar aceasta poate da naştere numai la confuzie socială. Dacă ortografia engleză ar trebui reformată, cred că ar trebui să ne rugăm ca reforma să

Pentru limba română, ni se pare semnificativă în direcţia preocupării pentru unificarea normelor lingvistice prin crearea unor modele de exprimare literară, activitatea scriitorilor grupaţi în jurul „Daciei literare', care au urmărit programatic un asemenea obiectiv. Este- interesantă şi afirmaţia lui T i t u Maiorescu că unificarea limbii române nu este posibilă decît „odată cu naşterea acelei poezii şi proze care va Ei proza autorilor

8.6. aibă loc mai degrabă printr-o schimbare bruscă decît printr-una treptată. Dar aceasta ar necesita actul unui dictator ca Atatiirk sau un consens general, prealabil, şi nu se întrevede nici una din aceste posibilităţi.

9. Rolul lingviştilor

Rolul lingviştilor este de tehnician ad hoc

9.1. Sîntem pregătiţi acum să dăm răspunsurile posibile în problema rolului pe care lingviştii îl joacă într-un program de PL. Trebuie să admitem că lingviştii nu sînt, în mod necesar, înzestraţi pentru a acţiona în direcţia planificării lingvistice. Sensibilitatea lor la nuanţe lingvistice poate fi diminuată de o preocupare excesivă pentru mecanismul limbii. Dacă planificarea lingvistică, aşa cum am sugerat mai sus, constă în „evaluarea schimbării lingvistice", trebuie să ştim despre ce fel de schimbare este vorba şi cum se leagă ea de structura veche şi actuală a limbii. Marea sarcină a lingvisticii secolului al XIX-lea a fost să clarifice problema schimbării lingvis- tice:toate limbile se schimbă în mod sistematic. Caracterul sistematic s-a dovedit a fi atît de pretenţios, încît mulţi lingvişti au devenit de- terminişti, negînd posibilitatea de a influenţa schimbarea. Deoarece planificarea lingvistică implică orientarea deliberată a schimbării lingvistice, ea va fi respinsă de oricine are o poziţie deterministă fermă. Pe de altă parte, faptul că alte instituţii sociale pot fi şi au fost schimbate prin planificare oficială, le-a dat speranţă celor care descoperă trăsături neadecvate în limbă sau în scriere. Problema reală apare în însuşi procesul evaluării: intuiţiei literaţilor lingvistul încearcă să-i substituie reguli explicite. Aici lingvistica secolului al XX-lea a furnizat preţioase informaţii asupra naturii limbii ca mijloc de comunicare umană. Numai o înţelegere deplină a acestui aspect poate asigura cunoştinţele necesare pentru o evaluare utilă.

Importanţa cunoaşterii la fel a structurii şi funcţiei limbii ca mijloc de comunicare umană

Necesitatea participării lingviştilor în PL

9.2. Există, de asemenea, faptul istoric demonstrat că lingviştii au participat la toate programele încununate de succes de PL din istoria lumii, fie în calitate de consultanţi tehnici, fie ca iniţiatori principali. Necesitatea urgentă a unei asemenea planificări realizate de lingvişti, pentru naţiunile în curs de dezvoltare din Africa, este subliniată clar de Raportul de Conferinţa Leverhulme ţinută la Univer- sity College, Ibadan, Nigeria, 1963.[...]

Direcţii ale contribuţiei lingviştilor în cadrul programelor de PL

9.3. Care sînt cîteva dintre tipurile speciale de informaţii pe care lingviştii pot şi trebuie să le aducă referitor la această problemă? Aş spune că sînt patru moduri în care ei pot fi utili; este posibil să existe şi altele, pe care le-am omis. Lingvistul poate contribui ca: (1) istoric, (2) descriptivist, (3) teoretician şi (4) profesor.

Ca *istoric al limbii,* lingvistul poate justifica opţiunea pentru o soluţie de purificare

Ca *istoric,* lingvistul poate stabili istoria limbii. Studiile lui fac posibilă urmărirea continuităţii în vorbirea sau în scrierea unui grup, atît cît permit atestările sau reconstrucţia. El poate distinge în limbă

Spencer (ed.), *Language in Airica,* Cambridge, 1963, p. 136.

elementele indigene de cele împrumutate, asigurînd astfel, după

caz, o bază pentru purificare sau hibridizare. Indiferent de valoarea care se acordă tradiţiei, el poate să o cultive. Unele perioade, cum ar fi cea romantică, încearcă sentimentul că respectabilitatea lor este sporită de o ascendenţă demnă de stimă; altele, poate mai realiste, sînt mai puţin mişcate de originea lor.

Ca *descriptivist,* lingvistul poate oferi descrieri precise ale uzului curent actual — în vorbire şi în scriere — al comunităţii implicate. În calitate de specialist în geografia dialectală, el poate culege informaţii despre varietate şi unitate în vorbirea populară; în calitate de cercetător modern al dialectului social, el poate stabili valoarea de prestigiu a diferitelor forme. El poate observa şi clasifica fenomenele asociate cu vorbirea şi cu scrierea standard, astfel încît uzul actual al comunităţii să poată fi cunoscut. El poate concretiza rezultatele cercetării sale într-o ortografie, o gramatică şi un dicţionar.

Ca descriptivist, lingvistul are posibilitatea de a justifica opţiunea pentru o anumită variantă lingvistică şi poate da o descriere completă a standardului ales, contribuind

Ca teoretician, el poate stabili unele dintre liniile directoare pentru o înţelegere a limbii, în general. Adică, prin cunoştinţele sale despre procedeele lingvistice de analiză şi despre universaliile tipologiei limbilor, el poate face afirmaţii referitoare la structura limbilor, în general. înţelegerea relaţiei dintre vorbire şi scris îi dă posibilitatea să spună ce se poate aştepta de la manipularea oricăreia dintre ele. El îşi dă seama de importanţa structurii unitare pentru o comunicare eficientă, concomitent cu acceptarea deviaţiei individuale. Întrucît a studiat programe anterioare de planificare lingvistică şi a sesizat gradul de reuşită, lingvistul poate distinge schimbările „naturale" de cele „artificiale".

Cunoscînd trăsăturile universale ale structurii limbii, lingvistul poate distinge soluţiile corecte de

în măsura în care este şi *profesor,* lingvistul se preocupă de probleme care pot fi implicate în instruirea sau reinstruirea vorbitorilor. Experienţa şi instruirea lui trebuie să-i dea posibilitatea să aprecieze dacă un anumit proiect este realizabil şi oportun din punct de' vedere pedagogic. El poate aprecia cantitatea de efort cheltuită în mod curent pentru învăţare şi poate furniza informaţii, pentru sine şi pentru alţi planificatori, asupra atitudinii elevilor săi faţă de proiectul considerat.

Ca *profesor,* lingvistul are posibilitatea de a testa eficienţa unor soluţii.

9.4. Ca nu cumva să se creadă că propunem ca lingvistica să fie identificată cu PL, sau că PL necesită numai utilizarea lingviştilor în cadrul proiectelor sale, mă grăbesc să adaug, în concluzie, că lingvistica este *necesară,* dar nu *suficientă.* Atîta vreme cît PL este un fel- de politică lingvistică, ea are nevoie de constatările *ştiinţelor politice* privind arta de a stabili ce este posibil şi modurile de a cîş- tiga consensul celor guvernaţi. Deoarece este adînc implicată în comportamentul omului ca animal social, PL necesită sprijinul unei teorii antropologice şi sociologice inteligent concepute, a comportamentului lingvistic. în PL, există destul spaţiu pentru orice contribuţie pe care o poate aduce *psihologia,* privitor la comportamentul de învăţare şi modurile de percepţie. Nu putem să trecem cu vederea nici contribuţiile *esteticienilor* şi ale *filozofilor* [...] Chiar dacă lingvistica, în sensul pur al cuvîntului sau în sens *microlingvistic,* îşi poate limita preocupările la microcosmosul limbii, o lingvistică aplicată care cere să fie inclusă în *macrolingvistică* nu poate să nu ţină seama de macrocosmosul societăţii în care, de fapt, trăim, vorbim şi scriem.

Necesitatea colaborării interdisciplinare în vederea realizării unei

Necesitatea abordării limbii în contextul ei social.

UNELE CARACTERISTICI GENERALE ALE FORMĂRII ŞI DEZVOLTĂRII LIMBILOR NAŢIONALE[1]*

Principalele trăsături care deosebesc o limbă naţională de limba populară nu trebuie căutate, în primul rînd, în caracteristicile structurale ale unei limbi, ci în schimbarea calitativă a relaţiilor dintre diferitele ei tipuri, precum şi în schimbarea caracteruluidintre funcţional al fiecăruia dintre aceste tipuri. Aceasta se referă, în primul rînd, la limba literară. într-o oarecare măsură, formarea limbilor literare naţionale era în curs încă din perioada anterioară constituirii naţiunilor, deoarece limbi literare scrise se întîlnesc chiar în etapa caracterizată prin existenţa popoarelor. Numai că, în etapa formării naţiunii, limba literară acumulează treptat o serie de particularităţi calitative care o deosebesc de limba literară a perioadei istorice precedente.

Articolul final a fost scris nu numai pe baza articolelor incluse în culegerea de faţă *(Voprosy...),* ci şi pe baza altor materiale, publicate anterior.

cf. W. K o n r a d, *Limba literară în China şi Japonia,* în culegerea de faţă *(Voprosy...).*

O n u, *Istoria limbii române literare,* I ed. a II-a, Bucureşti, 1971, p. 51—59.

Pai-hua se bazează pe normele dialectului chinez de nord, vorbit în jurul oraşului Pekin.

voltat o limbă literară scrisă încă din epoca orînduirii feudale, limba literară nouă s-a format pe baza dialectului din zona în care se afla centrul economic şi politic cel mai puternic. Noua limbă literară se deosebea calitativ de cea veche mai ales la nivel funcţional: dacă limba literară din evul mediu era folosită de un număr relativ restrîns de clase sociale, şi numai în forma ei scrisă, limba literară naţională a dobîndit treptat o răspîndire aproape generală, fiind folosită atît în comunicarea scrisă cît şi în cea orală. în China, *pai-hua* (denumire dată iniţial numai dialectului local, considerat diferit de limba clasică scrisă, wen-yen), odată ajunsă limbă de stat — *kuo-yii* —, a devenit purtătoarea normei limbii naţionale comune. Deosebit de important este faptul că, în China, există o nouă limbă literară, avînd atît o variantă scrisă, cît şi una orală, dar folosirea în continuare a termenului *pai-hua* pentru a desemna noua limbă literară reliefează unitatea lingvistică a varietăţii literare scrise şi a varietăţii populare colocviale ale limbii naţionale.

---

cf. A. S. G a r i b j a n, *Limba naţională literară armeană,* în culegerea de faţă *(Voprosy ...).*

* M. M. Guhman, *Some General Regularities in the Formation and Deve- lopment oi Naţional Languages,* traducere engleză de Philip Dorf, în: J. A. F i s h- m a n (ed.), *Readings in the Sociolog-? ol Language,* The Hague — Paris, 1972, p. 766—779. Versiunea rusă originală a apărut în volumul M. M. Guhman (ed.), *Voprosy iormirovanija i razvilija nacional'nyx jazykov,* Moscova, 1960. In notele autoarei, volumul apare menţionat sub forma Voprosy.... Articolul lui M. M. Guhman încheie acest volum, formulînd o serie de concluzii pe baza datelor cuprinse în celelalte articole.

Procese de acelaşi tip pot fi observate şi în Japonia. Noua limbă literară (denumită *hyojungo* — „limbă normativă" sau „limbă standard") a devenit norma limbii naţionale comune care domină comunicarea scrisă şi orală.

De o structură oarecum diferită sînt procesele care au dus la apariţia unor noi caracteristici ale limbii literare în timpul etapei formării şi dezvoltării naţiunii, în acele ţări în care exista o limbă literară scrisă cu bază străină, utilizată în perioada precapitalistă: în Rusia — vechea slavă bisericească, în Germania, Franţa şi Italia — latina, în Norvegia — daneza, deşi caracteristicile limbii literare naţionale, ca elemente distincte de limba literară a perioadei precedente, rămîn, în esenţă, aceleaşi cu cele din China şi Japonia. în Germania, latina a jucat rolul de limbă literară scrisă o perioadă îndelungată: ea a dominat toate genurile în proză, pînă în secolul al XIV-lea. Limba literară germană era folosită, în special, în poezie.tttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttttt Aceasta a creat un

In ţările române, în evul mediu, a existat o situaţie de acest tip: **în** Ţara Românească şi Moldova — slavona a avut vreme îndelungată rol de limbă oficială, iar

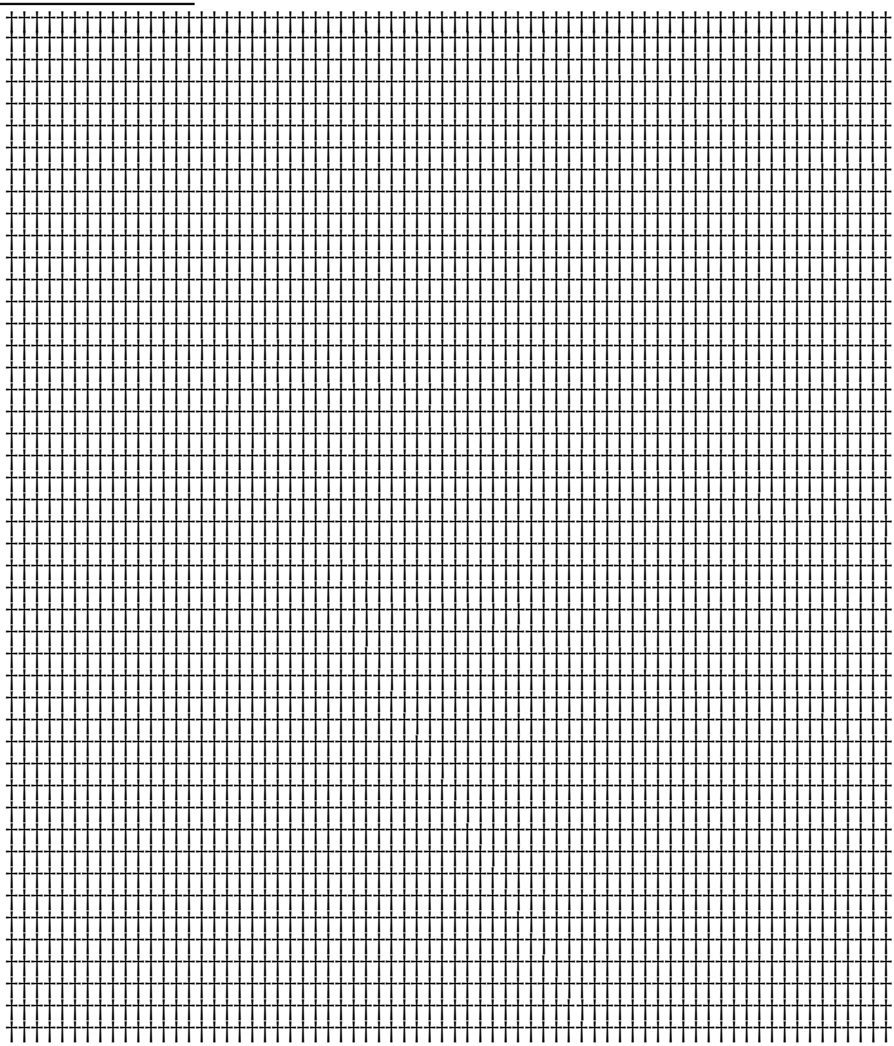

hiat de un tip special între varietatea literară scrisă şi cea colocvială populară, folosite de germani. Astfel, primul obiectiv în etapa formării limbii naţionale a fost eliminarea limbii latine din toate domeniile comunicării. Aceasta nu s-a realizat dintr-o dată: mai întîi, ea s-a înfăptuit în documentele comerciale, apoi în biserică şi abia într-un tîrziu în ştiinţă. Predominarea prelungită a unei limbi literare scrise cu o bază „străină", în special în şcoală, nu numai că a stimulat dezvoltarea dialectelor în varianta populară colocvială a germanei, dar în perioadele de acută criză economică şi politică, a dus la apariţia mai multor variante, foarte diferite între ele, ale limbii literare, avînd la bază germana. S-a pus problema realizării unităţii limbii literare germane şi a depăşirii izolării regionale. Această unitate s-a realizat în perioada formării şi dezvoltării naţiunii germane, mai întîi în varianta scrisă a limbii naţionale şi apoi în varianta vorbită.[illegible] Deosebirea dintre

---

Primele lucrări mai importante în proză, cu conţinut religios, precum şi unele lucrări de ficţiune scrise în germana literară au apărut în secolul al XIII-lea.

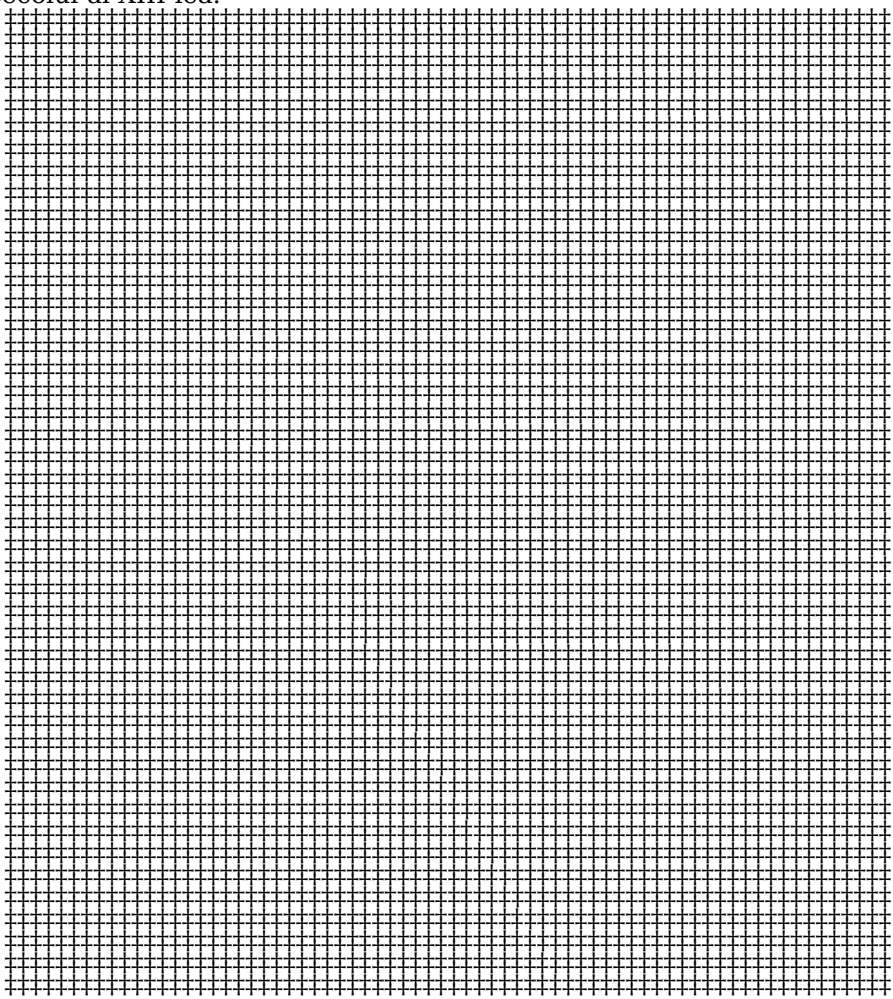

limba literară naţională germană şi limba literară a poporului consta, în primul rînd, în faptul că numai în perioada de formare şi dezvoltare a naţiunii germane limba literară germană a fost preponderent utilizată în toate domeniile de comunicare, apărînd astfel ca purtătoare a unei norme comune naţionale.

Constituirea limbii naţionale franceze a îmbrăcat o formă similară, deşi oarecum deosebită§§§

tate în limitele variantelor literare scrise ale limbii încă din perioăda premonarhală, sarcina depăşirii izolării regionale a devenit mult mai puţin importantă.

Pe de altă parte, în Italia, unde limba naţională literară care se dezvolta trebuia să lupte atît împotriva dominaţiei cuprinzătoare a limbii latine, cît şi împotriva izolării regionale, realizarea definitivă a unităţii limbii italiene literare şi anularea deosebirilor dintre variantele literare scrise şi cele populare colocviale ale limbii au fost întîrziate din cauza gradului restrîns de centralizare economică şi politică, precum şi din cauza dominaţiei străine. Şi aici, ca şi în China şi Japonia şi în Germania şi Franţa, au apărut aceleaşi probleme în ceea ce priveşte formarea limbii naţionale literare italiene.

Păstrînd ponderea treptată a limbii literare în toate sferele de comunicare, inclusiv în dialectele locale, crearea de norme unice gramaticale, lexicale şi ortoepice, eforturile pentru lichidarea deosebirilor dintre variantele literare scrise şi cele populare colocviale ale limbii, caracteristice etapei anterioare, în multe ţări, precum şi asimilarea reciprocă a acestor două variante — acestea sînt elementele caracteristice perioadei de formare şi dezvoltare a limbilor naţionale, în toate ţările. Formele concrete de realizare a acestor procese, intensitatea dezvoltării şi rolul legăturilor individuale diferă, dar chiar în procesul de formare a noii limbi naţionale scrise *başkire*[6], problema elaborării unei norme unice supradialectale, care să fie la fel de operativă în variantele scrise, ca şi în cele orale ale limbii naţionale, s-a dovedit, în secolul al XX-lea, la fel de reală ca şi aceea din Germania sau Italia, în secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea.

Tipic pentru o limbă literară naţională este funcţionarea ei ca limbă literară *unitară* şi unică, folosită atît în comunicarea orală, cît şi în cea scrisă. Măsura în care deosebirea dintre variantele literare scrise şi cele populare colocviale ale limbii este simţită ca un obstacol în calea dezvoltării culturii naţionale şi ca un obstacol în calea progresului unui popor nu este pusă în evidenţă numai de materialele extrase din istoria limbii naţionale chineze sau a celei japoneze, ci şi de starea actuală de lucruri din ţările orientului

---

Trăsăturile semnalate de G u l i m a n sînt valabile şi pentru evoluţia limbii naţionale literare. Cf. în acest sens: Al. R o s e t t i, B. C a z a c u, L i v i u O n i ţ i u, *Istoria limbii române literare*, I, ediţia a III-a, Bucureşti, 1971, p. 441—443 şi p. 447—470; Paula D i a c o n e s c u, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*, Bucureşti, 1974.

Limba *başkir* aparţine, ca şi limba turcă, grupului kipceac al limbilor turce, fiind foarte apropiată de limba tătară şi bulgară. Ea se vorbeşte în R.S.S. Başkiră.

arab§§§

După cum se ştie, în Norvegia, limba literară scrisă s-a format pe **o** bază daneză, încă din perioada prenaţională. Treptat, varianta orală a acestei limbi s-a cristalizat prin interacţiunea sa cu *semi- dialectul* urban din Oslo. Astfel, atît în comunicarea orală, cît şi în cea scrisă, se folosea o limbă literară — „bokmâl" —, avînd la bază varianta vorbită a unei limbi străine (deşi strîns înrudite cu norvegiana). Ibsen şi Bjornson au scris în această limbă. Dar în secolul al XlX-lea au apărut cereri în favoarea creării unei limbi literare indigene, avînd la bază norvegiana „landsmâl". Ambele limbi au aceeaşi funcţie în norvegiana modernă, ambele sînt limbi de stat, folosite în literatura artistică,

cf. R. A. Juldaşev, *Probleme ale constituirii normelor unice ale limbii naţionale başkire,* în culegerea de faţă *(Voprosy...)*

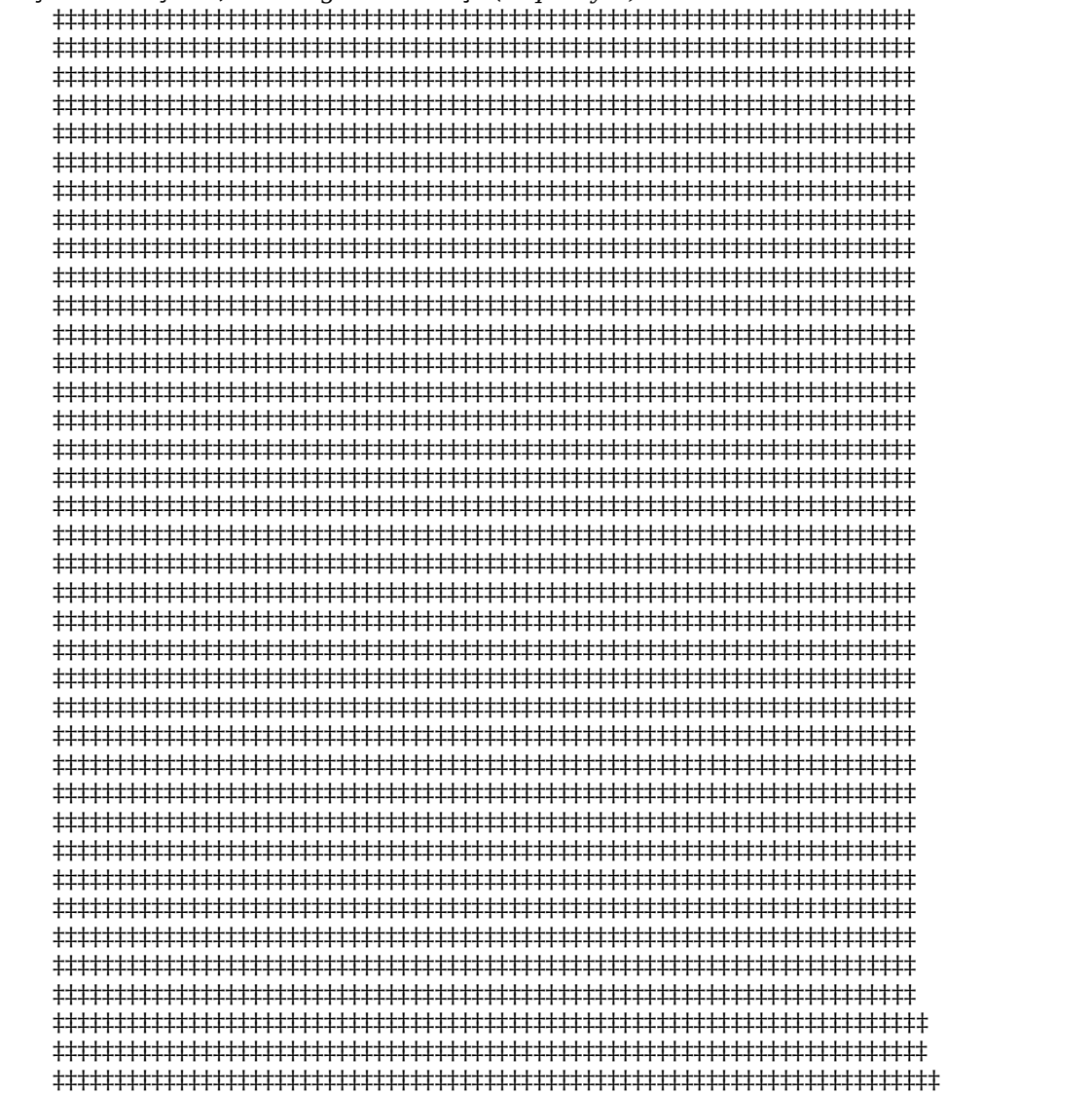

presă, învăţământ şi în comunicarea orală; bokmål este folosită, în special, în estul ţării, iar landsmål — în vest. Folosirea paralelă a ambelor limbi este posibilă datorită asemănării dintre structurile lor gramaticale şi existenţei unui număr suficient de mare de elemente lexicale comune. De asemenea, reformele ortografice repetate au dus la crearea unor reguli ortografice comune pentru ambele limbi. Interacţiunea dintre aceste două limbi nu poate fi pusă la îndoială. Totuşi, chiar astăzi, în Norvegia nu există o limbă literară unică, aşa cum întîlnim la alte naţiuni.

---

cf. N. I. K o n r a d, *Limba literară în China şi Japonia.*

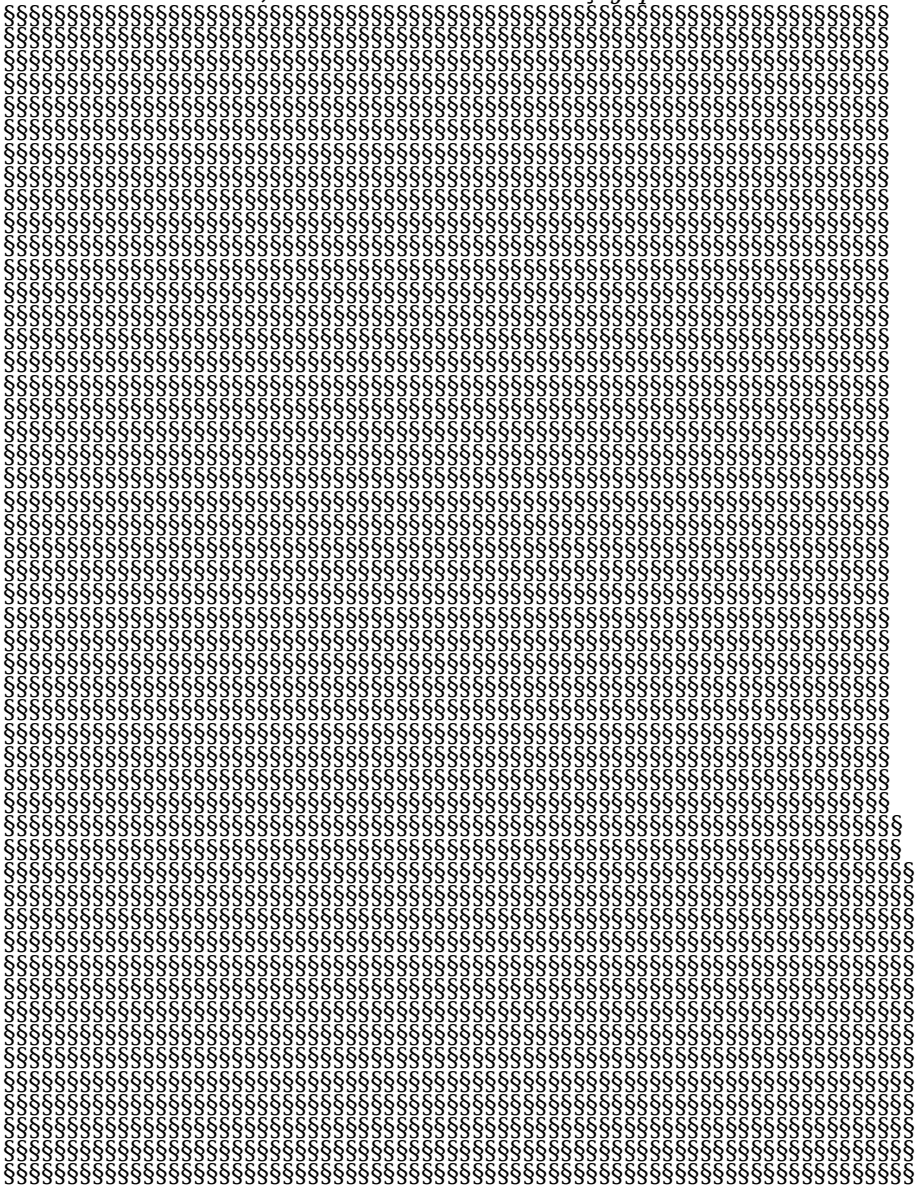

In Albania, există două variante ale limbii literare, bazate pe limba albaneză; una dintre ele are la bază dialectul din sud (tosc), cealaltă dialectul din nord (gheg). în decursul anilor, ambele dialecte s-au dezvoltat paralel, dar într-o interacţiune constantă. Acest lucru îşi găseşte explicaţia într-o serie de împrejurări istorice specifice Albaniei. După victoria poporului albanez în războiul popular de eliberare, varianta lingvistică din sud s-a impus considerabil, posedînd, după cum sugerează A. V. Desnickaja, „toate elementele necesare

---

cf. M. B e 1 k i n, *Problema limbii literare şi a dialectului în fările arabe,* în culegerea de faţă *(Voprosy...),* ca şi articolul lui A. F. Sultanov despre formarea limbii naţionale în Egipt.

pentru a deveni limba literară albaneză comună"[illegible]. Totuşi, în prezent, o mare parte a literaturii artistice şi politice continuă să fie publicată în varianta nordică a limbii literare [...]

Coexistenţa a două limbi literare s-a datorat, în primul caz, apartenenţei îndelungate a Norvegiei la Regatul Danez. în al doilea caz, coexistenţa a două variante ale limbii literare era rezultatul perpetuării divergenţelor de ordin geografic, economic şi cultural dintre sudul şi nordul Albaniei, precum şi al dominaţiei străine, care **a**

---

cf. G. V. S ţ e p a n o v, *Limba naţională in ţările Americii Latine, în* culegerea de faţă *(Voprosy ...).*

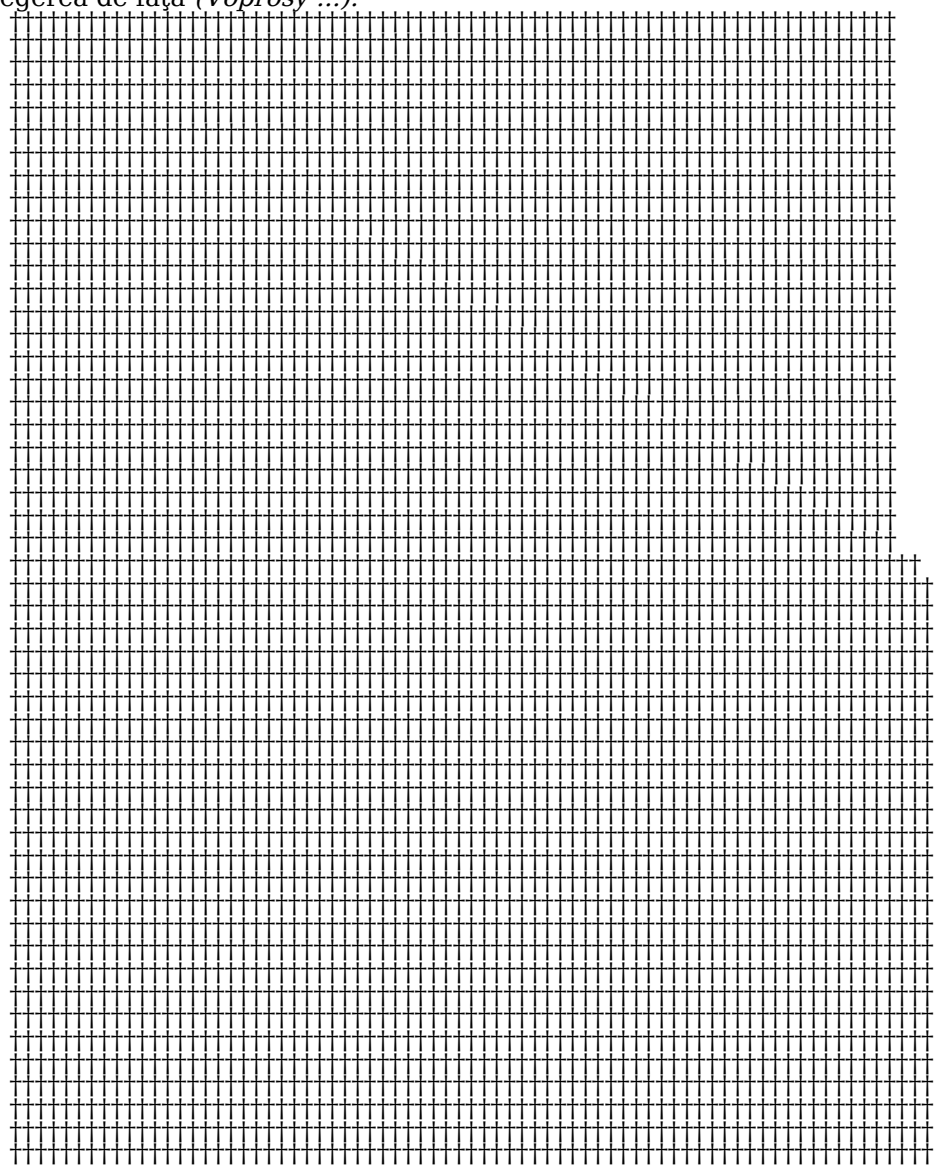

întîrziat consolidarea naţiunii albaneze [...]

S-a remarcat mai sus că, în cursul perioadei de existenţă naţională, o limbă literară joacă, de obicei, rolul de purtător al unei norme naţionale comune; de fapt limba literară este chemată, în asemenea împrejurări, să reprezinte unitatea de limbă a unui anumit popor, şi **să** îndeplinească funcţia de limbă comună naţională. Acest lucru

Semidialect este un termen utilizat mai ales în dialectologia germană *(Halbmundart* sau *Stadtmundart),* pentru a denumi acea variantă a unei limbi, mai îngrijită decît dialectele rurale locale *(Ortsmundarten* sau V *ol Imundarten),* care este folosită în mod curent de păturile mijlocii în zonele urbane, dar care nu a atins încă nivelul reprezentat de limba conversaţiei curente

cf. A. V. Desnickaja, *Din istoria lormării limbii naţionale albaneze,* p. 223 (Voprosy...)

schimbă complet rolul celorlalte tipuri de limbă. Introducerea educaţiei elementare obligatorii în multe ţări aflate încă în etapa capitalistă, dar mai ales ritmul rapid al revoluţiei culturale în ţările în care socialismul a ieşit victorios, au promovat apariţia unei limbi literare în acele sfere de comunicare în care, anterior, predominau dialectele. Presa, radioul şi televiziunea constituie canale pentru răs- pîndirea unei norme literare unitare. Acest proces este foarte intens în ţările socialiste, unde se realizează plenar rolul naţional comun al limbii literare.

Fără îndoială, viteza cu care celelalte tipuri de limbă sînt înlocuite

---

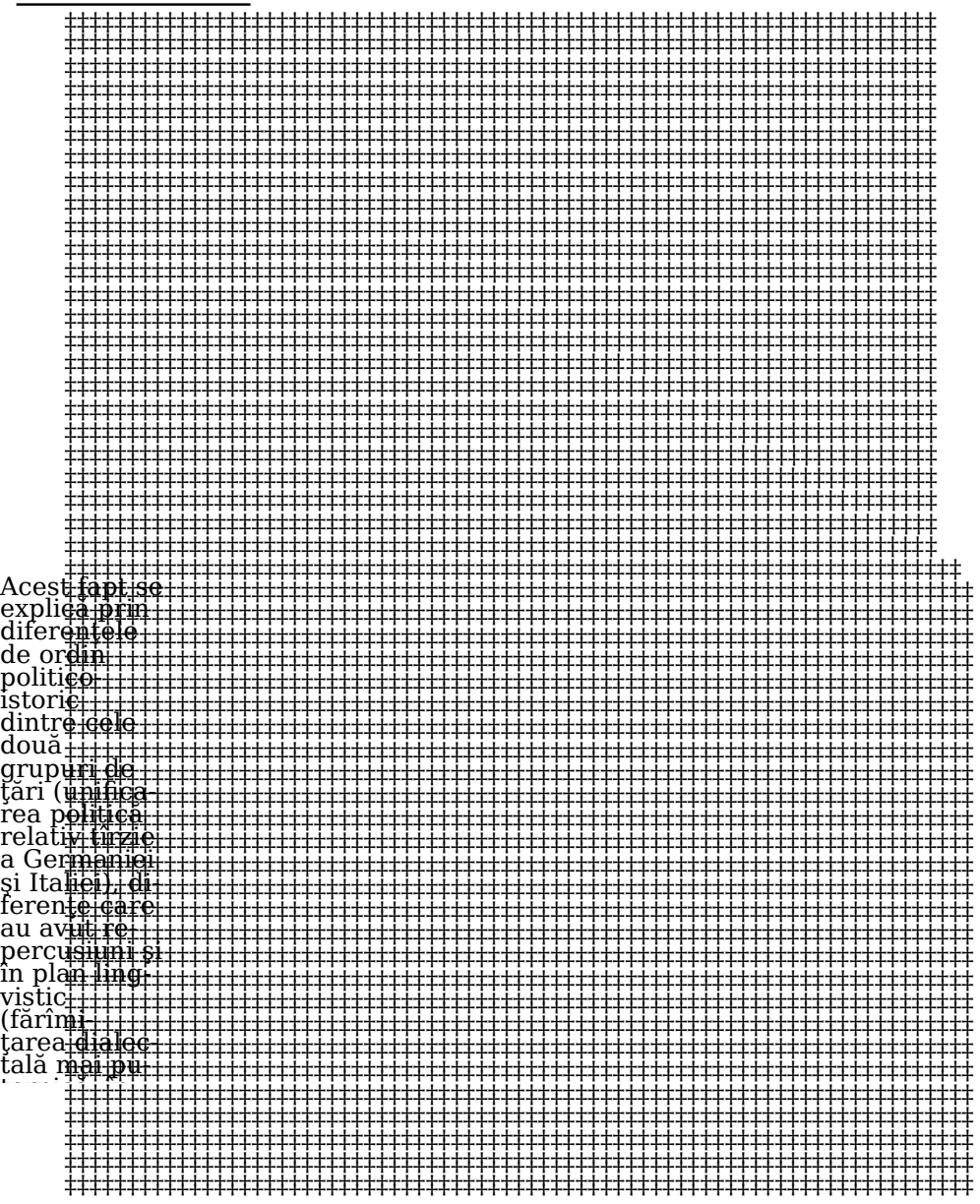

Acest fapt se explică prin diferenţele de ordin politico-istoric dintre cele două grupuri de ţări (unificarea politică relativ tîrzie a Germaniei şi Italiei), diferenţe care au avut repercusiuni şi în plan lingvistic (fărîmiţarea dialectală mai pu-

de limba literară variază de la o ţară la alta, în funcţie de vechimea existenţei atît a naţiunii, cît şi a limbii literare unitare, de totalitatea împrejurărilor istorice în conformitate cu care se formează diferitele naţiuni, de cultura unei naţiuni, în general, şi de literatura şi limba sa, în particular. Totuşi, o trăsătură generală a dezvoltării limbii naţionale este apariţia din ce în ce mai frecventă a normei literare în toate formele de comunicare. De exemplu, deşi semidialectul se mai menţine în comunicarea orală din oraşele din Italia şi Germania, iar dialectele regionale sînt încă viguroase în localităţile rurale, stabilirea unei norme unitare şi avansul continuu înregistrat de limba literară faţă de dialect, în comunicarea orală, datînd (de exemplu) încă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în Germania, şi din secolul al XIX-lea în Italia, indică totuşi o tot mai accentuată diminuare â funcţiei sociale a dialectului. Rolul primordial al limbii literare şi starea de subordonare a dialectelor regionale sînt din ce în ce mai clar delimitate. După N. I. K o n r a d, în China şi Japonia nu există nici pe departe situaţia în care fiecare vorbitor să stăpînească limba literară comună — nu numai în cadrul comunităţilor rurale, ci şi în marile oraşe. Şi aici, dialectul este folosit în comunicarea orală, dar este, totuşi, evidentă o tendinţă progresivă spre dispariţia acestuia.

în Anglia şi Franţa, procesul dispariţiei dialectului din toate sferele de comunicare a avansat şi mai mult. în special în Franţa, semi-dialectul urban nu mai joacă rolul pe care el îl are în Germania şi Italia.

în epoca feudală, predomina varianta scrisă a limbii literare, iar datorită gradului redus de răspîndire a instrucţiunii, limba literară era apanajul unor cercuri sociale relativ restrînse [...] Nu se poate nega că fiecare limbă reprezintă un sistem unitar în fiecare etapă a dezvoltării sale, în sensul că toate tipurile limbii respective reprezintă doar modificări ale sale. în ciuda diferenţierii dialectale şi a prezenţei unei limbi literare scrise avînd o bază „străină", limbile germană şi italiană (de exemplu, în secolele al XIV-lea şi al XV-lea) erau percepute ca unităţi opuse latinei. Acelaşi lucru este valabil

---

în legătură cu problemele difuzării largi a normelor limbii standard în România şi cu rolul unificator al acestor norme, cf.: C a z a c u, 1966, p. 33—40, 73—90. 91—120; P. Lăzărescu, *In legătură cu raporturile dintre limba standard şi graiurile locale,* în: SCL, 1967, nr. 2, p. 187—201; St. Dumistrăcel, *L'iniluence de la langue literaire sur Ies parlers populaires roumains. Premisses,* în: „Revue de linguistique romane", 1970, nr. 135—136, p. 349—365; *Sociolingvistica,* 1972, p. 613—619; I. Ionică, P. Lăzărescu, M. Vulpe, Cu *privire la raporturile dintre limba literară şi graiuri,* în: FD, 1973, voi. VIII, p. 19—30.

pentru orice limbă. Totuşi, nici unul dintre tipurile lingvistice din perioada feudală nu a jucat rolul de purtător al acestei unităţi de limbă în toate sferele de comunicare şi în cadrul diferitelor grupuri sociale.

în cadrul variantei colocviale a unei limbi populare predomină sau un dialect regional, alcătuit din forme modificate ale unor semi-dialecte, sau o koine specifică unei regiuni. Deşi în perioada feudală dialectele locale din diferite ţări prezentau cea mai largă cuprindere socială, nefiind limitate la anumite grupuri sociale, ele nu pot fi considerate în nici o privinţă ca avînd un caracter naţional comun, deoarece fiecare dialect local era folosit numai într-o parte a teritoriului unui anumit popor.

II

Deoarece veriga principală în procesul formării şi dezvoltării limbii naţionale o constituie procesul stabilirii unui nou tip de limbă literară, este esenţială stabilirea cîtorva trăsături ale acestui proces.

Fără îndoială, o caracteristică generală este normarea total conştientă a unei limbi literare, al cărei rol nu poate fi uniform în procesul de formare şi dezvoltare a diferitelor limbi naţionale. Ea depinde, într-o mare măsură, de relaţia dintre limba literară naţională şi limba literară a perioadei prenaţionale (dacă această limbă literară este una nouă, aşa cum se întîmplă în China şi Japonia, sau este doar vechea limbă literară modificată, ca în Franţa; dacă baza dialectală a fost păstrată, ca în Franţa, sau dacă ea s-a schimbat, ca în Olanda; dacă limba literară prenaţională constituia o unitate cunoscută, ca în Franţa, sau dacă ea exista sub forma mai multor variante ale limbii literare, ca în Germania etc.). Totuşi, nicăieri nu a apărut un proces de formare şi de dezvoltare a unei limbi naţionale fără codificarea unui sistem de norme lexicale, gramaticale, ortoepice şi ortografice.

Literatura exercită o influenţă uriaşă asupra formării unei limbi naţionale şi a normei ei literare. În Rusia, creaţia scriitorilor şi poeţilor din etapa pre-puşkiniană a pregătit condiţiile pentru înflorirea unui nou tip de limbă literară, dar numai Puşkin şi cîţiva dintre contemporanii săi, ca Lermontov şi Gogol, au dat o formă definitivă acestui nou tip de limbă literară, care a devenit o expresie a normei naţionale comune. în China şi Japonia, eforturile pentru a pune bazele unei limbi literare de un tip nou au coincis cu eforturile pentru impunerea unei noi metode şi a unui nou conţinut în literatură. Lu-Sin, în China, şi Shimazaki Toson, în Japonia, au fixat prin creaţia lor literară aceste noi norme ale limbii literare. în Germania, constituirea unei limbi literare unitare este strîns legată de opera creatoare a lui Lessing, Goethe, Schiller şi, mai tîrziu, Heine; în Franţa, Corneille, Racine şi Moliere au fost creatori ai unei limbi literare naţionale, în aceeaşi măsură în care a fost Shakespeare în Anglia.

în acest sens, procesul de formare a unei limbi literare nu trebuie să fie separat de activitatea normativă a teoreticienilor de creare a unor gramatici normative şi a primelor dicţionare, sau de activitatea societăţilor lingvistice, a academiilor etc. Aspectele negative ale

Referitor la română, menţionăm aici contribuţia scriitorilor grupaţi în jurul „Daciei literare" şi a lui I. H e- 1 i a d e - R ă- d u 1 e s c u la fixarea normelor limbii literare moderne şi la îmbogăţirea acesteia, precum şi contribuţia scriitorilor clasici din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale etc. la dezvoltarea

acestei normări din istoria unor limbi sînt binecunoscute: a fost remarcat caracterul limitat de clasă al propunerilor lui Vaugelas în Franţa şi ale lui Gottsched în Germania, au fost ridiculizate teoria aşa-numitelor „picioare ude" a lui Siskov şi eforturile puriste ale autorilor germani de lucrări normative, din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, şi au fost subliniate eforturile multor specialişti în domeniul normării, atît din ţările Europei apusene cît şi din cele de est, de a contracara manifestarea unor noi tendinţe puternice de afirmare a variantelor colocviale ale limbii. Dar toate aceste aspecte negative (cîteva exemple izolate pot fi întîlnite şi în cadrul practicilor normative de început din perioada sovietică) nu pot să diminueze în nici un fel semnificaţia normării în procesul de stabilire a unităţii limbii naţionale. Direcţia procesului normativ şi formele pe care acesta le ia sînt deosebite în împrejurări istorice deosebite. în ţările socialiste, unde stabilirea normelor ortografice, lexicale şi gramaticale este nemijlocit legată de dezvoltarea culturii generale a poporului şi de familiarizarea celor mai largi cu realizările ştiinţei, literaturii şi artei, acest proces capătă un caracter naţional. Ne putem referi, în această privinţă, la *stabilirea regulilor ortografice* contemporane ale limbii ruse, la discuţiile din China asupra diferitelor proiecte pentru adoptarea alfabetului latin, la activitatea pentru perfecţionarea alfabetelor şi a normelor ortografice în diferite republici unionale etc. Problemele legate de stabilirea unei noi terminologii în armeană, georgiană, azerbaidjană, lituaniană şi în alte limbi, sînt în legătură directă cu stabilirea unei norme lexicale în cadrul acestor limbi literare naţionale.

Normarea limbii în Italia sau Franţa secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea era, fără îndoială, în interesul unei pături sociale relativ restrinse. Ea se limita la o clasă şi pentru că autorii ei porneau întotdeauna de la folosirea limbii nu de către masele largi, ci de către cele cîteva grupuri din apropierea curţii regale (cf. activitatea lui Vaugelas* în Franţa şi, mai ales, activitatea lui Gottsche d** în Germania). Legată uneori de această activitate era propaganda făcută într-un stil pretenţios, care folosea cuvinte şi expresii străine limbii materne colocviale; ea era expresia eforturilor de a rupe norma literară de uzul limbii materne colocviale. Aceste tendinţe au caracterizat, de exemplu, anumite perioade istorice din activitatea Academiei Franceze.[13]

în consecinţă, conţinutul specific al uneia sau alteia dintre normele apărute în timpul procesului de dezvoltare a diferitelor limbi literare depindea de totalitatea împrejurărilor istorice ale dezvoltării

'» cf. R. A. B u d a g o v, *Conceptul de normă a limbii literare In Prantq secolului al XVI-lea şi al XVII-lea,* în „Voprosy jazykoznanja*, nr. 5, 1956.

* CI au de Favre de Vaugelas (1585—1650), autor al lucrării *Remarques sur la langue iranţaise,* în care fixează un sistem de norme, definind uzul corect al acestei limbi.

•• Johann Cristopb Gottsched (1700—1766), autor al lucrării *Speaqhr kunst* [„Arta cuvîntului'J, lucrare cu caracter normativ, în care dialectul din jurul oraşului Meissen este ridicat la rangul de model de exprimare corectă în limba germană.

unei anumite limbi literare şi, de asemenea, de împrejurările create de acele relaţii sociale în cadrul cărora se desfăşura procesul de normare. Totuşi, pentru stabilirea regulilor generale de formare şi dezvoltare a limbilor literare naţionale, este necesar să acceptăm ideea că formarea unui nou tip de limbă literară, care să exprime o unitate naţională comună, este imposibilă fără un proces de normare conştientă, fără înţelegerea teoretică a normei şi fără codificarea unor reguli precise de pronunţare, de folosire a formelor şi de flexiune. Limba literară a oricărei perioade are şi elemente de selec**ţie,** dar în timpul formării şi dezvoltării limbii naţionale, această selecţie devine prin excelenţă pertinentă, iar eforturile pentru realizarea unităţii limbii conferă normei în curs de formare un caracter naţional comun. în această ordine de idei, norma naţională comună existentă în limba literară nu este niciodată rezultatul unui proces spontan de dezvoltare a limbii, ci, într-o oarecare măsură, este rezultatul selecţiei artificiale şi al *interferenţei* cu acest proces spontan.

ni

Una dintre problemele teoretice fundamentale referitoare la studiul procesului de formare şi dezvoltare a limbii naţionale este relaţia reciprocă dintre tradiţia literară sau tradiţia literară scrisă şi diferitele manifestări ale variantelor colocviale ale unei limbi.

Această problemă îmbracă mai multe aspecte. Primul priveşte baza sau fundamentul dialectal al unei limbi literare. în articolele publicate în culegerea de faţă, această problemă a fost studiată utilizînd materialul oferit de mai multe limbi. De fapt, toate articolele primei părţi se referă, într-o măsură mai mare sau mai mică, la această problemă.

Fără îndoială că norma naţională comună care se cristalizează într-o limbă literară este legată de una sau alta dintre regiunile în care se vorbeşte un dialect, dar această legătură poate lua forme deosebite. în general, se consideră, de exemplu, că la baza limbii germane literare stau dialectele germane din estul zonei centrale a ţării. De asemenea, se obişnuieşte să s» spună că norma limbii naţionale olandeze s-a format pe baza dialectului provinciei olandeze[§§§

adesea că principala normă literară o constituie dialectul urban al capitalei: cel londonez — în Anglia**********, cel din Taşkent — în Uzbekistan††††††

paraţie cu existenţa unui dialect regional, iar formele de combinare, în cadrul acestui proces, a particularităţilor limbii colocviale de pe oricare teritoriu cu particularităţile diferitelor tradiţii care se intersectează ale limbii literare au un caracter atît de variat, încît, de fapt, fiecare limbă literară nu reprezintă niciodată simpla codificare a unui sistem de caracteristici dialectale ale vreunei regiuni.[18]

Diferiţi autori (S. A. Mironov, N. I. Konrad şi alţii) atrag atenţia în articolele lor asupra acestui lucru. Analizînd baza dialectală a unor limbi literare cum ar fi chineza şi japoneza, N. I. Ko n- r a d subliniază faptul că acele koine regionale care sînt rezultatul unei îndepărtări apreciabile de la trăsăturile limitate ale unui dialect. îndepărtarea de

[18] cf. V. N. J a r c e v a, *Schimbarea bazei dialectale a limbii naţionale literare engleze,* în culegerea de faţă *(Voprosy ...)*

Cf. în acest sens şi părerile formulate de Emil Petrovici în legătură cu baza dialectală a limbii literare române *(Baza dialectală a limbii noastre literare,* în „Limba română", 1960, nr. 6, p. 60—63). Autorul pune în evidenţă contribuţia diverselor

o bază dialectală limitată, combinarea diferitelor caracteristici dialectale, influenţa într-o măsură mai mare sau mai mică a diferitelor tradiţii ale limbii literare scrise, toate acestea sînt, în mod virtual, caracteristici ale fiecărei limbi literare. în Germania, norma literară a limbii naţionale nu reprezintă cîtuşi de puţin o codificare a sistemului de caracteristici ale dialectelor zonei de est a Germaniei centrale, considerate, în general, ca alcătuind baza germanei literare. Practic, nici una dintre particularităţile specifice de pronunţare ale acestei regiuni nu a fost reflectată de normele ortoepice ale limbii germane literare. Această normă a apărut ca rezultat al unui proces îndelungat de interacţiune între dialectele regiunii centrale şi de sud a Germaniei,

---

cf. V. V. R e ă e t o v, *Limba naţională uzbecă,* în culegerea de faţa *(V oprosy ...).*

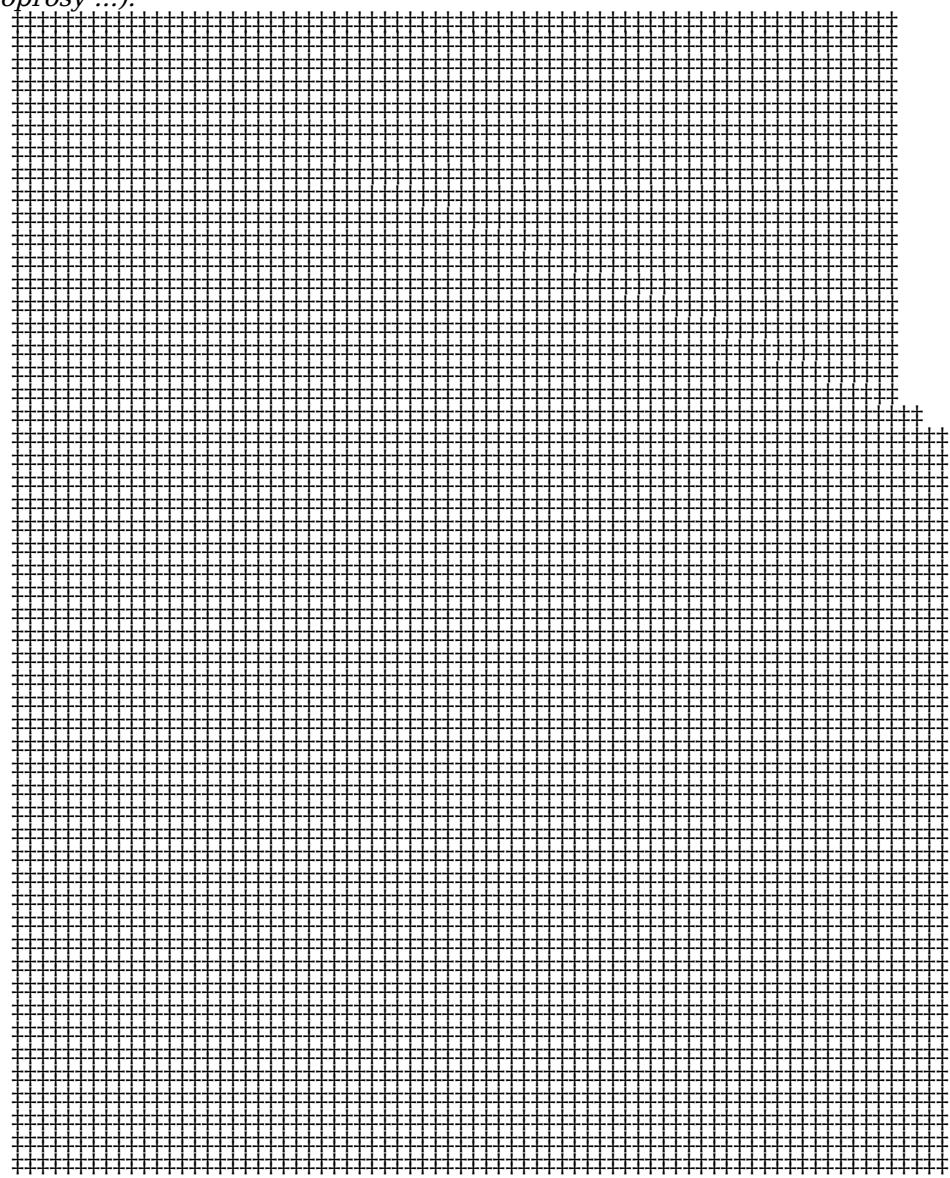

pe de o parte, şi o reglementare artificială, pe de altă parte.[19]

în ceea ce priveşte normele morfologice, sintactice, şi chiar lexicale, limba literară modernă nu este foarte deosebită numai de dialectele de est ale zonei centrale a Germaniei, ci şi de dialectul local din Leipzig, care reprezintă un semidialect distinct. După cum o dovedeşte analiza materialului, principala normă literară a fost varianta limbii literare din partea estică a Germaniei centrale, din secolele al XIV-lea şi al XV-lea (din etapa prenaţională), formată ca rezultat al interacţiunii dintre o koine regională şi diferite tradiţii literare scrise.

în limba olandeză, unde, în procesul de formare a limbii naţionale, a avut loc o schimbare a bazei dialectale şi o reorientare înspre limba colocvială din provincia olandeză, norma contemporană a limbii literare în domeniul ortoepiei, gramaticii şi vocabularului diferă foarte mult faţă de dialectul acestei regiuni. Aici s-a manifestat foarte puternic, în special în forma scrisă, tradiţia limbii literare din perioada prenaţională, legată de un alt dialect regional.[20] [...]

în acest fel, interacţiunea complexă a limbii regionale colocviale (a dialectului, a semidialectului, a dialectului local urban) cu tradiţia anterioară a limbii literare scrise este caracteristică pentru pro-

bază a limbii li-[18] Urbandik (—Urbănczyk) a scris, în mod special despre
tea pro
ciza-cesului de formare a limbii poloneze, de exemplu: St. Urbânczyk, *Notă*
este valabilă şi pentru româna literară).

Rolul
tradiţiei
existente în
limba scrisă
în impunerea

originii limbii literare poloneze (în polonă *Pochodzenie polskiego jezyka litë- rackiego — Originea limbii literare polone),* Wroclaw, 1956, p. 82—101.

[19] cf . M. M. G u h m a n, *Formarea normei literare a limbii literare germane (Voprosy...).*

[20] cf. S. A. Mi r ono v, Baza *dialectală care determină norma literară* a limbii. cf. N. I. K o n r a d, *Limba literară în China şi Japonia (Voprosy ...)*

ormare a normei literare a multor limbi care s-au dezvoltat în condiţii ebite.

Fără îndoială că există unele condiţii sub acţiunea cărora procesul acesta dezvăluie tendinţe deosebite. Astfel, de exemplu, în cazul unei puternice respingeri a tradiţiei reprezentate de limba clasică scrisă ,aşa cum se poate uşor observa în cazul Chinei şi al Japoniei, influenţa vechii tradiţii literare asupra noii limbi literare, formate pe o bază colocvială, ia forme speciale. Ea poate să lipsească din procesul de formare a normei literare a limbilor nou create, cum ar fi, de exemplu, limba naţională başkiră§§§

scrise din perioada prenaţională, precum şi interacţiunea ei cu diferite forme ale limbii colocviale joacă un rol determinant în cadrul relaţiei reciproce dintre tradiţia scrisă şi baza dialectală colocvială.

Totuşi, în toate situaţiile, norma literară a limbii naţionale este întotdeauna rezultatul unei anumite izolări faţă de baza sa dialectală. Acest lucru este legat, mai presus de toate, de particularităţile funcţiilor sociale ale limbii literare. Nu numai că limbii literare îi rămîn străine elemente dialectale tipice, în toate etapele existenţei sale, dar în însăşi limba literară se creează straturi ale vocabularului şi apar particularităţi sintactice care nu au existat niciodată în sistemul bazei dialectale. Această izolare a limbii literare de o bază dialectală ia forme specifice în perioada de constituire şi dezvoltare a limbii naţionale.

Cf., de exemplu, la Emil P e t r o v i c i, în articolul citat, lista trăsăturilor muntenești neadmise de norma

Dacă apropierea stilurilor funcţionale ale variantelor literare scrise şi colocviale ale limbii naţionale poate fi considerată drept o tendinţă generală în dezvoltarea limbilor naţionale, relaţia reciprocă dintre aceste două variante în cursul procesului de formare a limbilor naţionale şi în etapele incipiente ale dezvoltării acestora este foarte diversă.

începînd cu secolul al XIII-lea, în Franţa s-a format o limbă literară scrisă relativ unitară, eliminînd alte variante literare scrise. Edictul dat de Francisc I (în 1539) cu privire la introducerea francezei în locul latinei în procedura legală era, de asemenea, îndreptat împotriva folosirii dialectelor locale în viaţa oficială. Se ştie că autorii francezi de lucrări normative, din secolele al XV-lea şi al XVI-lea, s-au orientat înspre limba folosită la Paris, dar înspre forma vorbită la curte. Chiar în acea perioadă, a ieşit în evidenţă deosebirea importantă dintre limba literară şi limba vorbită de popor, de locuitorii Parisului. în celelalte regiuni ale Franţei, dialectele regionale predominau în comunicarea orală. Atenţia deosebită acordată extinderii unei limbi unitare pe tot cuprinsul teritoriului francez, pe de o parte, şi eforturile importante îndreptate înspre democratizarea limbii literare, pe de altă parte, sînt caracteristice perioadei Revoluţiei franceze. Totuşi, opoziţia clară dintre limba literară (care păstrează, într-o oarecare măsură, tradiţiile literaturii clasice franceze) şi limba vorbită nu numai de populaţia rurală, ci şi de cea urbană, se observă şi în secolul al XX-lea, în ciuda folosirii limitate a dialectului. Şi chiar în secolul al XX-lea, o serie de lingvişti francezi, şi în special,

---

cf. A. A. J u 1 d a § e v, *Probleme ale formării normelor unice in limba nafională başkiră (Voprosy ■ • ■)■*

D a u z a t, s-au pronunţat împotriva apariţiei unui nou vocabular dialectal şi a unor construcţii colocviale în limba literară. Controversa privind conservatorismul limbii literare franceze, simplificarea ei, apariţia elementelor de limbaj colocvial şi popular în limba literară, a dăinuit din ce în ce mai intensă, începînd cu perioada primului război mondial, şi a condus la o şi mai mare apropiere a variantei literare de varianta populară colocvială a limbii.

În China şi Japonia, unde norma literară contemporană se creează în cursul procesului de transformare a limbii populare colocviale în limbă literară, unde chiar denumirea de *pai-hua* (vezi articolul lui N. I. K o n r a d) pune în evidenţă legătura dintre limba literară şi varianta populară colocvială a limbii, deosebirea dintre vechea limbă scrisă şi cea vorbită, care a apărut aici în decursul secolului precedent, dispare în procesul formării limbii naţionale.

În Germania, stabilirea unei norme naţionale comune este legată, mai presus de orice, de forma literară scrisă a limbii. Predominarea dialectelor şi a unor koine regionale în varianta colocvială a limbii a stimulat opoziţia dintre forma scrisă a limbii literare *(Schriftsprache)* şi formele orale ale limbii, şi a condiţionat, într-o oarecare măsură, conservatorismul sintaxei şi al structurilor sintactice din limba literară. Totuşi se observă o tendinţă puternică de a unifica aceste două sfere de utilizare a limbii germane, mai ales în rîndul scriitorilor progresişti din ultimele decenii.

Împrejurările istorice concrete, perioada în care au fost puse bazele unei limbi literare naţionale, gradul de persistenţă a dialectelor şi, mai ales, caracterul relaţiilor din cadrul limbii, în perioada naţională, în fiecare ţară, toate acestea au condiţionat natura acelui proces general de unificare a variantei literare scrise şi a celei populare, vorbite, proces caracteristic perioadei de formare şi dezvoltare a limbii naţionale. Totuşi, nu trebuie să uităm rolul esenţial al funcţiilor sociale ale limbii literare. Cu cît sfera de utilizare a limbii literare este mai largă, cu cît straturile sociale largi încep să folosească o limbă literară, cu atît va deveni mai intens procesul de unificare a ambelor variante ale limbii naţionale. Baza acestui proces o constituie democratizarea întregii culturi naţionale.

Basil Bernstein

Pentru început, trebuie să se facă o distincţie între *limbă* şi *vorbire.* Dell Hymes* scrie:

„In general, se vorbeşte despre actul sau procesul vorbirii, dar despre structura, schema sau sistemul unei limbi. Vorbirea este mesaj, limba-cod. Lingviştii s-au preocupat de indicarea constantelor codului limbii".

Raportul *limbă-vorbire*

Codul creat de un lingvist pentru a explica actele verbale poate genera n coduri de vorbire,- limba este un set de reguli, la care trebuie să se supună toate codurile vorbirii; dar, mai exact, codurile verbale particulare generate sînt funcţii ale sistemului de *relaţii sociale.* Consecinţele formei luate de relaţia socială sînt, adeseori, transmise sub forma anumitor selecţii sintactice şi lexicale.

Forma *relaţiei sociale* — factor determinant al selecţiei lingvistice

Se susţine că schimbările în forma anumitor relaţii sociale acţionează selectiv asupra principiilor care controlează opţiunile sintactice şi lexicale. Schimbările în forma relaţiei sociale afectează atît procedeele de *planificare,* folosite în pregătirea actului vorbirii, cît şi orientarea ascultătorului. Diferitele forme de relaţii sociale pot genera sisteme de vorbire sau coduri lingvistice destul de diferite, influenţînd procedeele de planificare. Aceste sisteme de vorbire sau coduri diferite creează diferite ierarhii de relevanţă şi de dependenţă pentru vorbitorii lor. Apoi, experienţa vorbitorilor poate fi transformată de ceea ce este considerat semnificativ sau relevant de către diferitele sisteme de vorbire. Aceasta este o abordare sociologică, dat fiind că sistemul vorbirii este privit ca o consecinţă a formei relaţiei sociale sau, în termeni mai generali, este o calitate a structurii sociale.

Termenul de *planificare* desemnează aici ansamblul selecţiilor preliminare actului verbal. In sociolingvistică, termenul desemnează, de obicei, o activitate cu caracter normativ. Cf. H, LP.

Acelaşi proces poate fi exprimat în termeni cu un caracter formal mai pronunţat. Indivizii îşi învaţă rolurile în procesul comunicării. Un *rol,* din acest punct de vedere, este o constelaţie de sensuri comune învăţate, prin care un individ poate intra în relaţii de interacţiune persistente, consecvente şi recunoscute, cu alţi indivizi. Astfel, un rol este o activitate complexă de codare, care controlează crearea şi organizarea sensurilor specifice şi condiţiile de transmitere şi receptare a lor. Acum, dacă este adevărat că sistemul de comunicare care defineşte, din punct de vedere comportamental, un rol dat este vorbirea însăşi, este posibil să distingem roluri critice, în funcţie de formele de vorbire pe care acestea le reglementează. Importanţa unor forme de vorbire sau coduri specifice va transforma contextele într-o matrice de sensuri particulare, care va deveni parte a realităţii psihice prin intermediul actelor de vorbire. Cînd o persoană învaţă să-şi subordoneze comportarea unui cod lingvistic care este expresia unui rol, îi sînt accesibile diferite serii de relaţii. Complexul sensurilor pe care îţ comunică un sistem de roluri se transmite progresiv, pentru a orienta comportarea generală a unui individ. Pe linia acestui raţionament, transformarea lingvistică a rolului este purtătoarea principală a sensurilor; prin intermediul unor coduri lingvistice specifice ce creează relevanţa, experienţei i se dă o formă particulară, iar identitatea socială este dominată.

Descrierea *actului comunicării* în termenii alternanţei rolurilor. Termenul de *rol* este folosit, însă, în altă accepţiune decît aceea curentă în sociolingvistică. Cf. G, T; F, SL. Deşi leagă noţiunea de rol de interacţiune a dintre indivizi, ca şi ceilalţi autori, B. Bernstein nu accentuează asupra elementelor care ţin de

•Dell H. Hymes, *Linguistic Aspects oi Cross-Cultural Personality Study,* în: B. K a p 1 a n (ed.), *Studying Personality Cross-Culturaily,* New-York,

Copiii care au acces la diferite sisteme de vorbire (adică învaţă roluri diferite, în virtutea poziţiei lor într-o anumită structură socială) pot adopta procedee sociale şi intelectuale foarte diferite, în ciuda unui potenţial comun.

Definiţia co-
lor două ti-
puri de co-
duri,
elaborate şi
restrînse
delimitate in
funcţie de
po
sibilităţile
de predicţie
lexicală şi
sintactică

Se pot distinge două tipuri generale de coduri: *elaborate* şi *restrînse*. Ele pot fi definite, pe plan lingvistic, în funcţie de probabilitatea de a prevedea, pentru orice vorbitor, ce elemente sintactice-lor fi folosite pentru a organiza sensul, în cadrul unei sfere reprezentative de vorbire. Codurile în sine sînt funcţii ale unui anumit tip de relaţie socială sau, mai general, ale calităţilor structurilor sociale.

Vom ţine seama de o distincţie între componentele verbale sau lingvistice şi cele extraverbale sau paralingvistice ale comunicării. Componenta lingvistică sau verbală se referă la mesajele în care sensul este mediat prin cuvinte? aici, interesează selecţia, combinarea şi organizarea lor. Componenta paralingvisică sau extraverbală se referă la sensuri redate prin caracteristicile expresive care însoţesc rostirea cuvintelor (ritm, accent, intonaţie etc.) sau prin gest,, atitudine şi modificare de mimică.

Forma pură a unui cod restrîns va fi una în care toate cuvintele- şi deci structura care le organizează, indiferent de gradul ei de complexitate, sînt în întregime previzibile pentru vorbitori şi ascultători. Exemple pentru această formă pură ar fi modurile rituale de comunicare: relaţii reglementate prin protocol, tipuri de slujbe religioase, rutina reuniunilor de grup, unele situaţii narative. în aceste relaţii nu se pot semnala diferenţe individuale pe canalul vorbirii,, cu excepţia, cel mult, a situaţiilor în care există o *alegere* a unei secvenţe sau comportări. Ea se transmite, în esenţă, prin variaţii ale semnalelor extraverbale. Dată fiind selecţia secvenţei, noi informaţii vor fi transmise prin canalele extraverbale, iar aceste canale vor fi$_r$ probabil, obiectul unei activităţi de percepere specială. Codul defineşte forma relaţiei sociale, prin restrîngerea semnalizării *verbale* a diferenţelor individuale. Indivizii intră în relaţii *prin intermediul poziţiei sau al statutului social pe care îl au.* Societăţile diferă după felul cum utilizează acest cod şi după condiţiile care îl produc.

Trebuie să notăm următoarele: (1) Este important statutul sau aspectul poziţional al relaţiei sociale. (2) Se pare că orientarea este în direcţia canalelor extraverbale, în măsura în care informaţiile noi se propagă pe aceste canale. (3) Planificarea verbală este cu deosebire restrînsă la alegerea unei secvenţe, mai degrabă decît la selectarea şi organizarea secvenţei şi (4) Codul restrînge semnalizarea verbală a diferenţelor individuale.

Caracteristi-
cile
structurii
lingvistice a
codului re-
strîns.
Codul
restrîns este
caracteristic
pentru
relaţiile so-

Cel mai adesea, găsim un cod *restrîns* în care predicţia este posibilă numai la nivel sintactic. Vocabularul va fi diferit de la un caz la altul, dar în toate cazurile, el este luat dintr-o sferă restrînsă. Trebuie să precizăm însă că un vocabular luat dintr-o sferă restrînsă nu este un criteriu de clasificare a unui cod ca restrîns. Cea mai generală condiţie pentru apariţia acestui cod este o relaţie socială bazată pe un set comun şi destul de extins de identificări şi probabilităţi împărtăşite în mod conştient de către membrii săi. Rezultă că relaţia socială va fi de tip inclusiv. Sensurile vor fi mai mult concrete, descriptive sau narative decît analitice sau abstracte. în unele domenii, sensurile vor fi extrem de condensate. Vorbirea în cadrul acestor relaţii sociale va fi, probabil, rapidă şi fluentă; se reduc

punctele de reper articulatorii; unele sensuri vor fi dislocate, condensate şi locale, se prevede un nivel coborît al vocabularului şi al selecţiei sintactice,- iar sensul unic individual este probabil verbal implicit. Codurile restrînse nu se leagă, în mod necesar, de clase sociale. Ele sînt folosite, la un moment dat, de toţi membrii unei societăţi. Cea mai importantă funcţie a acestui cod este aceea de a defini şi a consolida forma relaţiei sociale, prin restrîngerea semnalizării verbale a experienţei individuale. Un cod restrîns nu afectează neapărat cantitatea vorbirii, ci numai forma ei.

Funcfia codului restrîns: definirea şi consolidare a formei

Un *cod elaborat,* în care predicţia se realizează mai greu la nivel sintactic, poate apărea în cadrul acelei relaţii sociale care accentuează la membrii săi preocuparea pentru selectarea din resursele lor lingvistice a unui aranjament *verbal* adaptat mai bine unor referenţi specifici. Această situaţie se va crea în cazul în care nu ne putem baza pe intenţia celeilalte persoane,- în consecinţă, sensurile vor fi extinse şi ridicate la nivelul explicitării *verbale.* Aici planificarea verbală, spre deosebire de cazul unui cod restrîns, promovează un nivel mai ridicat al organizării sintactice şi al selecţiei lexicale. Pregătirea şi redarea unui sens relativ explicit este o funcţie majoră a acestui cod. Dacă un cod restrîns facilitează construirea şi schimbul unor simboluri generalizate, un cod *elaborat* facilitează construcţia verbală şi schimbul simbolurilor individualizate sau personale. Un cod elaborat, prin organizarea sa, determină la vorbitorii săi o anumită sensibilitate faţă de implicaţiile individualizării şi ale diferenţelor şi relevă posibilităţile de organizare a experienţei, inerente unei ierarhii conceptuale complexe. Aceste coduri sînt determinate de relaţia socială, ele o exprimă şi o reglementează. Posibilitatea de a schimba codurile controlează însăşi posibilitatea de a schimba rolurile.

Caracteristici ale structurii lingvistice a codurilor

Codurile elaborate asigură transmiterea unor mesaje indivi-

Un cod elaborat, generat iniţial de forma relaţiei sociale, devine un mijloc de a transmite răspunsuri verbale individuale. în ceea ce îl priveşte pe vorbitor, el nu este conştient de existenţa unui sistem de vorbire sau a unui cod, dar procedeele de planificare pe care le foloseşte atît în pregătirea cît şi în recepţionarea vorbirii creează un cod. Aceste procedee de planificare promovează un nivel relativ mai înalt al organizării sintactice şi al selecţiei lexicale decît cele determinate de un cod restrîns. Deci ceea ce oferă pentru învăţare un cod elaborat este de alt ordin decît în cazul unui cod restrîns. învăţarea generată de aceste sisteme verbale este foarte diferită, învăţarea se referă la ceea ce este semnificativ, la ce devine relevant sub aspect social, intelectual şi emoţional. Dintr-o perspectivă evolutivă, cel care foloseşte un cod elaborat ajunge să perceapă limba ca un set de posibilităţi teoretice de care dispunem pentru a transmite o experienţă unică. Ideea de individualitate, spre deosebire de aceea a unui vorbitor limitat la un cod restrîns, va fi diferenţiată verbal, astfel încît ea devine, în sine, obiect al activităţii perceptuale specializate. în cazul unui vorbitor limitat la un cod restrîns, ideea de individualitate va tinde să fie modificată datorită implicaţiilor determinate de organizarea socială. în acest caz, nu se pune problema eului, *deoarece nu este relevantă.*

Vorbitorul nu este conştient de existenţa codului elaborat, ci numai de necesitatea unui codaj atent controlat.

De fapt, discernerea elementelor relevante ale realităţii sociale, intelectuale sau afective nu poate fi redusă la însuşirea unui cod elaborat. Forma de comunicare nu poate fi considerată

în timpul învăţării unui cod elaborat, un copil învaţă să intuiască o

anumită sintaxă, să primească şi să transmită o anumită schemă a sensului, să-şi formeze un anumit proces verbal de planificare şi

învaţă foarte curînd să se orienteze către canalul verbal. El învaţă să stăpînească cerinţele rolului pentru producerea efectivă a codului. El devine conştient de o anumită ordine a relaţiilor (pe plan intelectual, social şi emoţional) în mediul său, iar experienţa sa este transformată de aceste relaţii. Pe măsură ce codul se stabilizează prin procedurile de planificare, copilul în creştere generează aceste relaţii în mod deliberat, prin actele sale de vorbire. El ajunge să perceapă limba ca un set de posibilităţi teoretice, pentru prezentarea către ceilalţi a experienţei sale individuale. Prin organizarea sa, un cod elaborat induce progresiv în vorbitorii săi o probabilitate de individualizare şi de diferenţiere faţă de ceilalţi. El indică posibilităţile intrinsece unei ierarhii conceptuale complexe, pentru organizarea experienţei.

Este posibil să distingem două registre ale unui cod elaborat. Unul facilitează elaborarea verbală a *relaţiilor între persoane,* iar celălalt facilitează elaborarea verbală a *relaţiilor între obiecte.* Aceste două registre ale unui cod elaborat ar diferenţia nivele diferite ale experienţei şi ar presupune învăţarea modului de a stăpîni diferite relaţii de rol. Cele două registre au trăsăturile generale ale unui cod elaborat. în cadrul ambelor, predicţia sintactică este minimă; ambele orientează pe cei care le folosesc spre probabilitatea de diferenţiere şi ambele indică ordini conceptuale logic similare. *Dar referenţii relaţiilor sînt diferiţi.*

Un individ care studiază disciplinele umaniste va poseda, probabil, un cod elaborat orientat către persoane, pe cită vreme un individ care studiază ştiinţele, cu deosebire cele aplicate, va poseda, probabil, un cod elaborat orientat spre relaţii între obiecte. Capacitatea de a trece de la un registru la altul poate implica o recunoaştere a mai multor ordini diferite de experienţă şi o deprindere de a le traduce verbal. Ea poate, de asemenea, să implice o *recunoaştere* a diferitelor tipuri de relaţii de rol pe care aceste tipuri de vorbire o cer şi o deprindere de a le *mînuiri.* în afară de orice înclinaţie ereditară faţă de relaţii între persoane sau obiecte, este foarte probabil ca anumite tipuri de medii familiale şi de şcoli să poată orienta pe copil spre folosirea unuia sau a ambelor registre ale unui cod elaborat şi să stabilizeze acest uz. Este posibil ca individul să se limiteze la un cod elaborat şi la relaţiile de rol ale oricăreia dintre cele două registre sau să le posede pe amîndouă sau toate formele de coduri elaborate şi restrînse. Aceste alternative nu pot fi supuse unei influenţe considerabile a mediului.

Un copil care se limitează la un cod restrîns va tinde să evolueze în direcţia precădere în cadrul organizării intrinsece a codului. Pentru un asemenea copil, vorbirea nu devine obiect al unei activităţi perceptuale speciale şi la el nu se formează o atitudine teoretică faţă de posibilităţile structurale de organizare a propoziţiei. Vorbirea este condensată de o organizare sintactică de nivel scăzut şi limitativă, şi există o motivaţie sau o orientare slabă în direcţia îmbogăţirii vocabularului. *Relaţia socială* iniţială dintre mamă şi copil a exercitat o influenţă mică asupra copilului pentru a-i face experienţa relativ determinată, într-o formă verbal diferenţiată. Vorbirea nu este percepută ca un mijloc important de a-i înfăţişa celuilalt stările interioare. Modul de învăţare, condiţiile învăţării şi dimensiunile relevanţei, iniţiate şi susţinute printr-un cod restrîns, sînt radical diferite de

Deşi nu considerăm că învăţarea se limitează la un singur cod lingvistic menţionăm că, prin prezentarea generală a multilateralului caracter al codurilor elaborate şi restrînse, dezvăluim o parte a modului în care diferenţierea şi dezvoltarea posibilităţilor de a stăpîni o gamă cuprinzătoare de roluri reprezentînd amîndouă registrele ale codului elaborat.

Pentru Bernstein, *relaţia socială* determină, într-o formă verbală, modul de comunicare, iar aceasta influenţează gîndirea, afectivitatea şi atitudinea

învăţarea care se efectuează cu ajutorul unui cod elaborat. Acolo unde un copil este limitat la un cod restrîns, este probabil că el va fi sensibil mai cu seamă la canalele extraverbale, ca factori de semnalare a intenţiei individuale.

Sfera rigidă a posibilităţilor sintetice duce la dificultăţi în transmiterea prin mijloace lingvistice a succesiunii logice şi a accentului. Funcţia de planificare verbală este redusă, iar în secvenţe vorbite mai extinse, aceasta produce, adeseori, o mare cantitate de dislocare sau de disjuncţie. Gîndurile sînt, adeseori, adunate laolaltă, ca mărgelele pe aţă, şi urmează mai rar o succesiune planificată. O restricţie în planificare creează adeseori un grad înalt de redundanţă. Aceasta înseamnă că poate exista o mare cantitate de repetare a informaţiei prin secvenţe care adaugă puţin la ceea ce s-a spus anterior. Relaţiile de rol pot fi limitate şi schimbarea codului poate fi împiedicată de consecinţele reglatoare ale codului restrîns. Un individ limitat la un cod restrîns va tinde să realizeze un cod elaborat printr-o reglementare proprie.

Orientarea către aceste coduri, atît elaborate cît şi restrînse, poate fi independentă de psihologia copilului, de însuşirile sale naturale, deşi *nivelul* la care codul este folosit va reflecta în mod neîndoielnic unele atribute pur psihologice. Orientarea către aceste coduri poate fi guvernată integral de forma relaţiilor sociale sau, mai general, de calitatea structurii sociale. Procedeele intelectuale şi sociale prin care indivizii comunică între ei pot fi, în mare măsură, o chestiune privind modelele lor de vorbire în cadrul familiei şi codurile pe care aceste modele le folosesc.

le care ţin de intelect, afect etc. Schimbarea formei de comunicare poate să nu modifice în profunzime caracteristicile individuale, dacă relaţia socială rămîne neschimbată.

Observaţiile lui Bernstein privesc situaţia din societăţile împărţite în clase antagoniste, în care accesul la cultură al diferitelor pături sociale este net diferenţiat. Orientarea copiilor din păturile neprivilegiate spre

Hugo Moser

BARIERE LINGVISTICE — O PROBLEMĂ LINGVISTICĂ ŞI SOCIALĂ*

Cîteva exemple ne vor introduce mai uşor în tema care urmează să fie dezbătută în acest studiu:

Un elev capabil în şcoala elementară nu reuşeşte să se ridice din punct de vedere social, deoarece posibilitatea sa de exprimare prin limbă este foarte limitată.

Un muncitor calificat inteligent doreşte să devină maistru, dar întîmpină greutăţi sau nu reuşeşte, deoarece nu stăpîneşte normele ortografice.

Un tînăr inteligent dintr-o familie de ţărani ar dori să devină reprezentant comercial, dar întîmpină greutăţi sau nu reuşeşte, deoarece se exprimă în dialect sau, în cel mai fericit caz, într-o limbă literară puternic colorată dialectal. în toate aceste cazuri, caracterul

Problema barierelor lingvistice, aşa cum este ea discutată în studiul de faţă, este o problemă *socială,* în condiţiile societăţilor capitaliste contemporane, puternic stratificate. Barierele lingvistice constituie însă o problemă reală pentru ţările în

•Hugo Moser, *Sprachbarrieren als linguistisches und soziales Problem,* în: Annamaria Rucktäschel (ed.), *Sprache und Gesellschait,* Munchen, 1972, p. 195—201, 204—221.

foarte limitat al competenţei lingvistice împiedică promovarea socială. Cercetări statistice efectuate la Mannheim cu privire la trecerea de la şcoala primară la tipuri superioare de şcoală (voi reveni asupra acestui lucru) au dat un rezultat elocvent. [...] Desigur că între structură socială este cauza acestui rezultat îngrijorător. Se pune însă întrebarea ce semnificaţie revine relaţiilor lingvistice în această situaţie? Ne aflăm aici în faţa unei probleme actuale, dar şi de bază, pentru că este, în acelaşi timp, şi o problemă politică. Tratarea ei este dificilă şi un motiv — nu dintre cele mai neînsemnate

ale limbii foarte puternic diferenţiate, ca în Germania, de exemplu, unde dialectul este încă foarte răspândit, mai ales în cazul limbilor germană şi italiană, şi în Europa, este chiar imposibilă (în cazul limbilor germană şi ABS; S).

Denumirea *mutaţie consonantică* se referă la modificările suferite de sunetele indoeuropene în limbile germanice. Din acest punct de vedere în germană, de exemplu, se pot identifica două tipuri principale de pronunţări (cf. *Pund, Aplel, Dorf, machen, das* etc. faţă de *Pund, Appel, Dorp, maken, dat*). Hunsrück este o parte a Masivului renan (sud-vestul Germaniei)

— este acela că ea trebuie să se realizeze interdisciplinar: în afară de lingvistică, este nevoie de colaborarea sociologiei, a psihologiei, a pedagogiei şi a didacticii. Astfel, nici în studiul de faţă nu se poate evita depăşirea unor limite care duc dincolo de domeniul germanisticii; nu mai este nevoie să accentuez că în domeniul celorlalte discipline aici amintite îmi revine o competenţă foarte relativă.

Termenul „bariere lingvistice" a apărut în lingvistica germană, după cîte ştiu, începînd din deceniul al treilea şi se referea atunci la un mănunchi de dialecte, fiind folosit, de exemplu, în legătură cu isoglosele *mutaţiei consonantice;* astfel, F r i n g s* vorbeşte despre bariera Hunsruck, iar mai tîrziu, M a u r e r — despre bariera Pădurea Neagră.

Astăzi denumirea de „barieră lingvistică" se foloseşte pentru obstacole, pentru bariere, în calea comunicării în limba maternă. Pe prim plan se află, deocamdată, relaţia socială: termenul se referă la deosebirea dintre grupuri şi straturi sociale, în privinţa sistemelor de semne. Se pune însă întrebarea dacă este suficientă această relaţie; vom reveni asupra acestei probleme.

1. Cu privire la situaţia cercetării lingvistice

Nu este de la sine înţeles faptul că studiile de lingvistică asupra limbii germane se ocupă şi de barierele lingvistice, în sensul dificultăţilor de comunicare prin vorbire. însă astăzi, este de la sine înţeles că ele se ocupă de problema limbii contemporane. Nu este necesar să mă refer, în acest sens, la marea transformare care a avut loc în ultimele decenii. [.. .] Astăzi, aceste probleme sînt formulate cu o mai mare insistenţă şi în alt mod. Cercetarea lor însă nu este, desigur, caracteristică lingvisticii de astăzi, orientată preponderent spre

---

Vezi şi S. J ă g e r, *Sprachnorm und Schiilersprache,* în: *Sprache und* Ge- *sellschait,* „Jahrbuch 1970 des Instituts fur deutsche Sprache" (Sprache der Ge- genwart 13), p. 166—233.

Prin limbă literară *(Hochsprache, Schriilsprache),* J ă g e r, urmîndu-l pe H e n- z e n, *(Schriilsprache und Mundart,* 1954, ed. a 2-a), înţelege aici „o limbă care este relativ conformă cu norma; prin limbă colocvială *(Umgangssprache)* — o limbă vorbită, foarte puţin influenţată de dialect, dar şi mai depărtată de normă; prin dialect orăşenesc *(Stadtmundart)* — dialectul folosit de populaţia orăşenească cu un grad redus de instrucţiune, care se deosebeşte de dialectele populaţiei rurale datorită influenţei limbii colocviale; iar prin dialect sătesc *(Dorimun- dart) (...),* dialectul populaţiei rurale (...)".

* T h. F r i n g s, cunoscut dialectolog german, discipol al lui F. W e r d e, profesor la Universitatea din Leipzig. A publicat lucrări de geografie lingvistică, în, special despre dialectele din valea Rinului.

limba contemporană, căci pe primul plan al consideraţiilor mai noi cu privire la limbă s-a aflat şi se află descrierea şi analiza sistemului lingvistic, mai precis a sistemelor lingvistice în cadrul unei limbi globale. Această lingvistică a sistemelor ne apare în diferite forme structurale, în structuralismul „clasic", provenit din fonologie, în gramatica dependenţelor a dui Tesniere şi în gramatica generativă (transformaţională). Pe lîngă acestea, se dezvoltă însă alte două direcţii (mă folosesc de deosebirea formulată de Hugo Steger[2]): pragmalingvistica — al cărei punct de plecare este sistemul limbii sau întrebuinţarea limbii, şi care se ocupă, de pildă, de limbajul politic, publicitar, de limbajele de specialitate — şi sociolingvistica. Punctul de plecare al celei din urmă este, mai degrabă, structura socială, decît latura socială şi socio-psihologică a problematicii. Ceea ce este comun ambelor direcţii este referinţa socială, orientarea spre societate.

Cf. Lucien Tesniâre, *Elements de syntaxe structurale,* Paris 1965. Pentru o prezentare de ansamblu asupra orientărilor structuraliste, cf. M. Manoliu - Manea, *Structuralismul lingvistic,* Bucureşti, 1973

Fără a intenţiona să discut aici mai îndeaproape această deosebire, modul nostru de a proceda va fi suficient conturat dacă precizăm că vom ţine seama în permanenţă de structurile sociale, dar ne vom orienta cît se poate de mult spre faptele de limbă.

Sînt necesare, de asemenea, cîteva mici observaţii preliminare cu privire la unii termeni folosiţi. Deosebim o *normă a limbii (langue),* a sistemului, adică a părţilor valabile ale sistemului, de *norma vorbirii (parole),* a aplicării limbii (norma de utilizare, norma standard). De mult s-a recunoscut faptul că aceste norme au un caracter labil.

Precizări terminologice.

(a) *Norma limbii/norma vorbirii.*

în ceea ce priveşte structurile sociale de bază, concepem societatea ca o societate pluralistă, ale cărei *grupuri* se structurează în *straturi* şi nivele multiple[3]. Deosebirea dintre noţiunea de grupuri şi de straturi nu este unitară; vom putea să reţinem că grupurile se caracterizează printr-o conştiinţă colectivă, ceea ce nu se întîmplă în cazul straturilor.

(b) *Grupuri şl straturi sociale.*

Situaţia individului într-un grup sau în mai multe grupuri este caracterizată prin *statutul* şi prin *rolul* său[4]. Prin statut înţelegem poziţia din punct de vedere social şi socio-psihologic, a unui individ, într-una sau mai multe grupări; este deci vorba despre un rang mai înalt sau mai modest, despre importanţă, prestigiu şi aşa mai departe; din statut face parte şi o componentă dată prin naştere (masculin-feminin, bogăţie moştenită-sărăcie) şi una dobîndită (cel născut într-o familie aparţinînd unui strat social inferior poate să pătrundă într-un strat superior). în mod complementar, din statut fac parte diferite roluri, care pot fi considerate ca reprezentînd aspectul dinamic al acestuia (vezi, de pildă, comportamentul studentului faţă de profesor, pe de o parte, şi faţă de colegii săi, pe de altă parte).

(c) *Statut-rol.* Pentru aceste noţiuni, cf. şi G, T; F, SL.

Aspectul lingvistic al statutului şi al rolului este foarte important. Astfel, de pildă, rolul se manifestă, în mare măsură, şi în plan

Cf. conceptul de *mobilitate socială* în L, E.

[2] Vezi, mai recent, H. Steger, *Sozolinguistik: Grundlagen, Aufgaben und Ergebnisse fur das Deutsche,* în: *Sprache der Gegenwart,* „Schriften des Instituts fur deutsche Sprache", 13 (Jahrbuch 1970), p. 13 şi urm., 33 şi urm.

[3] Vezi R. K 6 n i g, *Gesellschaft,* în: R. Konig, *Soziologie,* 1967, p. 111.

[4] Vezi H. Schoeck, *Kleines soziologisches Worterbuch,* 1969, p. 310 şi urm., 283 şi urm.

lingvistic. Să ne gîndim, spre exemplu, la convorbirea unui om de afaceri, care îşi consultă avocatul şi, pe de altă parte, la discuţiile lui cu colaboratorii.

Denumirea de *limbă globală (Volkspra-che),* folosită de H. Moser, este în măsură, oarecum, echivalentă cu aceea de *model de raţionament (rational pattern)* din lingvistica americană. Este vorba de un sistem abstract, care reuneşte toate particularităţile comune şi specifice tuturor vorbitorilor unei limbi.

În studiul de faţă, nu este vorba însă de întregul complex de relaţii între structura socială şi structura lingvistică, ci numai despre un segment: barierele lingvistice. într-adevăr, se ivesc mereu dificultăţi în cadrul comunicării lingvistice între cei care aparţin unor grupuri şi straturi diferite; ne limităm aici la cei care vorbesc aceeaşi limbă, în sensul *limbii globale,* la vorbitorii de limbă germană. Vom enumera încă o dată aici, fără să discutăm amănunţit această problemă, cauzele dificultăţilor de comunicare: sistemele parţiale de semne nu coincid nici măcar la cei care folosesc aceeaşi limbă globală. Să ne gîndim, de pildă, la vocabularul limbajelor de specialitate (cînd vorbesc, de exemplu, despre un ,,aparat de recepţie rectilinear de înaltă fidelitate cu amplificare cu indice ridicat de performanţă", această denumire nu este înţeleasă de către nespecialişti). Dar şi în cazul stăpînirii limbii standard există grade diferite de competenţă (nu oricine ştie ce înseamnă statut şi rol; dacă în loc de propoziţii principale simple folosesc o frază complexă, fie ea o perioadă sau o frază cu construcţii nominale, nu mă poate urmări oricine). Se mai adaugă diferite grade ale capacităţii de realizare lingvistică: cineva poate să înţeleagă fraze complexe, dar nu este în stare să le formeze singur.

O altă limitare a discuţiei este necesară în măsură în care trebuie să ne referim numai la problemele constituirii unor astfel de bariere lingvistice şi la înlăturarea lor.

Dintinţia *langue* şi *parole* a fost introdusă de F. de Saussure în lingvistică.

În cele ce urmează, presupunem deci o relaţie între structura socială şi structura lingvistică, şi anume pentru limbă *(langue)* ca sistem şi vorbire *(parole)* ca folosire a sistemului, sau, într-o altă terminologie asemănătoare ca sens, pentru *competenţă,* capacitatea individului de stăpînire a limbii, şi *performanţă,* utilizarea acestei capacităţi. Desigur această relaţie nu este suficient clarificată. în modul cel mai evident, ea există în domeniul vocabularului, atît în privinţa expresiei, cît şi în privinţa conţinutului; aceasta o demonstrează formarea cuvintelor noi şi a noilor sensuri, care are loc în permanenţă şi care la proporţii în special odată cu începutul epocii industriale. Este însă foarte greu să se demonstreze o astfel de relaţie în domeniul expresiei gramaticale, unde, în parte, se pot constata tendinţe proprii ale simbolurilor sub influenţa psihologice. [...]

Cu privire la raportul dintre *competenţă / performanţă* a vezi Chomsky, Ruwet, *Introducţie în gramaticile generative.*

Este un aspect al integrării sociale a copilului — şi aceasta este o altă premisă certă — faptul că acesta imită codul folosit în grupul din care face parte, deci în mod normal, în familie. Nu încape nici o îndoială că urmările sînt diferite pentru competenţa lingvistică, dacă unui copil i se vorbeşte acasă numai la modul imperativ, de exemplu: ,,Vino aicil Fii cuminte! Scoală-te! Adu ţigări!", în timp ce alt copil aude în schimb: ,,N-ai vrea să vii odată! Ai putea să fii ceva mai liniştit? Fii atît de drăguţ şi scoală-te! Ar fi drăguţ din partea ta dacă ai putea să aduci ţigări" şi aşa mai departe.

2. Deosebiri in vorbirea copiilor

Pentru concepţia lui Bernstein, cf. B, C şi comentariile marginale. Dintre lucrările lui D. Lawton, menţionăm Lawton, 1968.

[...] După Bernstein, Lawton şi alţii, astfel de cercetări s-au făcut şi în Republica Federală Germania, mai ales de către Ulrich Oevermann.‡‡‡

au fost supuşi anterior unei selecţii şi că aceste compuneri puteau fi pregătite sub îndrumarea profesorilor. [...]

Rezultatele lui Oevermann nu sînt atît de nete ca acelea ale lui Bernstein. Motivele ar putea fi căutate în faptul că Oevermann a avut de-a face cu copii supuşi anterior unei selecţii (vezi mai sus), sau poate şi în faptul că distanţa socială dintre subculturi este în Germania mai mică decît în Anglia; în afară de aceasta, Oevermann s-a folosit de categorii lingvistice mai nuanţate.†††††††

situaţie al copiilor din clasele neprivilegiate şi consideră că dificultăţile acestora provin mai ales din faptul că şcoala caută să formeze un mod de vorbire nelegat de *situaţie,* universal. El admite, cu toate acestea, că şi aceşti copii pot fi în stare, în funcţie de temă, să ajungă la un mod de vorbire nelegat de situaţie.

Un alt pas important este şi includerea comportamentului lingvistic al familiei, de către Bernstein şi Oevermann, în noile lor cercetări, care privesc în mod special comportamentul mamei faţă de copil (după cum făcuse mai înainte Elizabeth Bin g).[11] Bernstein lua în consideraţie şi răspunsul

---

E. K. S c h e u ç h, *Sozialprestige und soziale Schichtung,* în: D. V. Glass şi R. Konig (ed.), *Soziale Schichtung und soziale Mobilität,* 1961, p. 65—103.

mamelor la întrebările puse de copii, făcînd din nou comparaţia între stratul inferior şi cel mijlociu. Rezultatul comparaţiei este cert favorabil mamelor aparţinînd stratului mijlociu, care nu încearcă să se eschiveze în faţa întrebărilor, care răspund precis, care dau în răspunsul lor mai multe informaţii, diferenţiind explicaţiile cauzale şi finale. Interacţiunea verbală mamă-copil este mai complexă în cadrul stratului mijlociu.**********

Vezi Oevermann (nota 6), p. 60; Raportul consiliului culturii, p. 309.

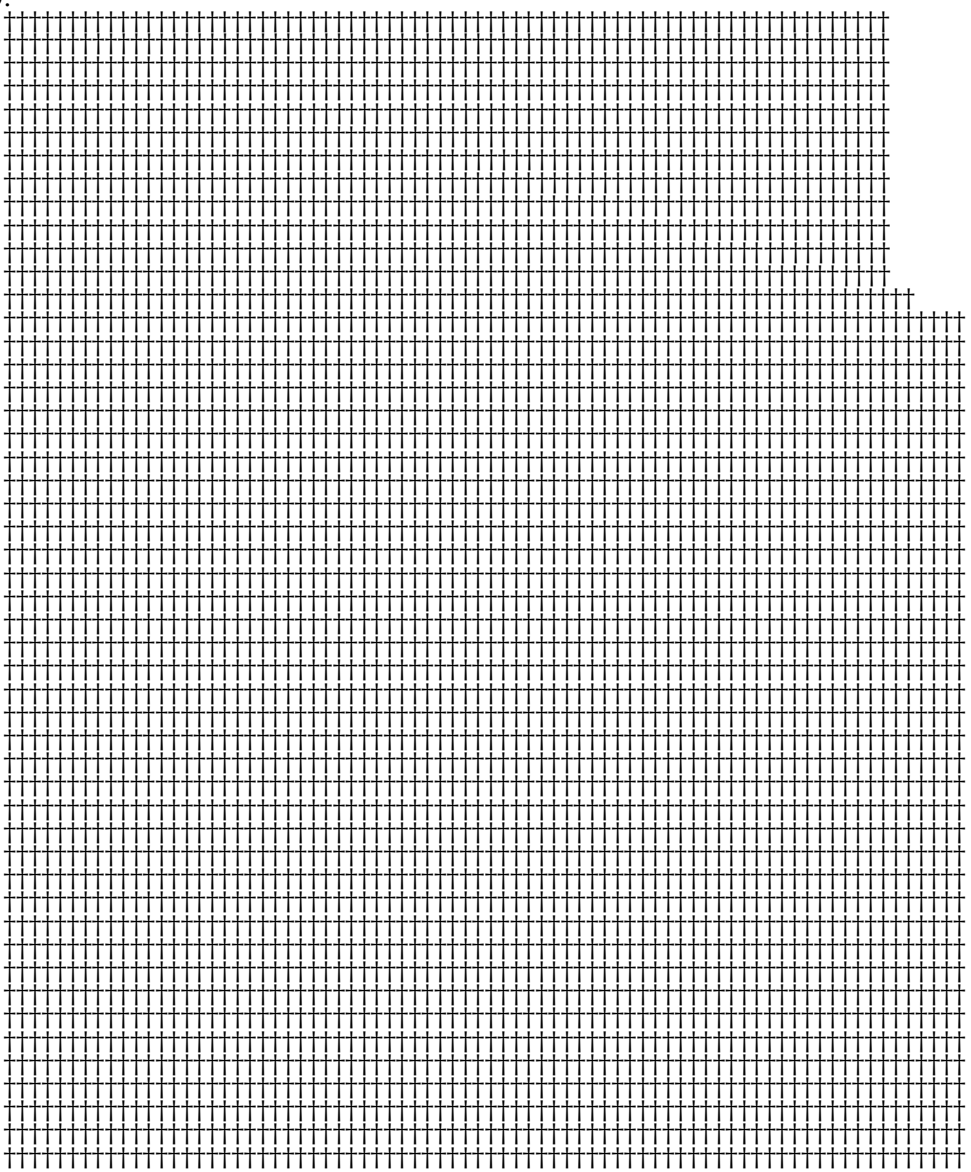

Aşteptăm rezultate noi; cele existente pînă în momentul de faţă nu sînt încă suficiente, după cum am spus. Oricum, dependenţa dintre structura socială şi structura lingvistică la copii a fost dovedită incontestabil, chiar dacă limita dintre modul de vorbire restrîns şi cel diferenţiat nu este chiar atît de nuanţată, cum afirmase iniţial Bernstein.

Cf. distincţia cod *restrîns/ cod*

Dar se mai pune şi o altă problemă, care în cercetările de pînă acum nu a jucat un rol prea important; Bernstein, care în condiţiile din Anglia nu a întîlnit această problemă, a amintit-o abia tîr- ziu şi, după părerea mea, doar

Dubla condi- ţionare: *socia la* şi *geogra- fică* a barierelor

---

Vezi W. Niepold *Sprache und soziale Schicht,* 1970, p. 60 şi urm.

Prin *sub- limbi* autorul înţelege va- rietăţile teritoriale sau sociale ale unei „limbi globale". Folosind termi- nologia americană (cf., G. C.) am putea afirma că gama reper- toriului lingvistic cu care vin copiii la şcoală prezintă diferenţe importante.

Raportul

în legătură cu obiectivele predării limbii în şcoală, în condiţiile din ţara noastră, cf.

tangenţial.[1] Nu există numai o raportare *socială* la barierele lingvistice, ci şi una *geografică.* Trebuie să ne gîndim în această privinţă nu numai la deosebirile, neluate aici în seamă, dintre sistemele de semne ale limbilor globale (germană, engleză, franceză etc.), ci mai ales, la cele din interiorul aceleiaşi limbi globale, în special la deosebirile regionale ale sistemelor de semne dialectale şi la deosebirile dintre limbile regionale de circulaţie mai largă: un vorbitor de dialect din Bavaria superioară şi unul din Saxonia inferioară se vor putea înţelege cu greu, dar chiar şi vorbitorul de dialect din Suabia sau din Koln vor avea qreutăţi în comunicare. Copiii vin deci la şcoală cu diferite

[1] Vezi B. Bernstein, *Der Unfug mit der „kompensatorischen" Erziehung,* în „betrifft erziehung', an III, fasc. 9, 1970, p. 15—19. Cf. şi S. J ă g e r, *Theoretische und praktische Projekte zur kompensatorischen Spracherziehung in der BRD,* în: „Muttersprache", an. 81, 1971, p. 41 şi urm.

sublimbi, în funcţie de mediu, cu dialectul sau cu limba colocvială de circulaţie mai largă, sau cu limba standard, sau cu deprinderi diferite ca grad în privinţa tuturor acestor sublimbi, şi anume în forma vorbită.

Există, în plus, o mare deosebire între sat şi oraş, fapt care — după cît îmi dau seama — nu a fost luat în consideraţie de cercetările de pînă acum: copiii de la ţară vin la şcoală, în orice caz, în partea de sud şi centrală a ţării, cu cunoştinţe mai puternice de dialect şi în şcolile din satele aşezate în apropierea oraşelor, sau în şcolile de la marginea oraşelor mari, există adesea deosebiri considerabile de limbă între copiii de la ţară şi copiii din familii mutate la oraş,- şi în

---

Vezi Oevermann (nota 6), p. 33.

****
****
****

alte şcoli din sudul şi centrul ţării există diferenţieri mari între competenţa şi performanţa şcolarilor, mai apropiate sau mai îndepărtate de norma standard.

Prin aceasta, situaţia lingvistică devine şi mai complicată, problema barierelor lingvistice şi mai dificilă. Ar fi greşit să se identifice codul restrîns cu dialectul sau vorbirea colocvială, şi codul diferenţiat — cu limba standard. Ele sînt mai degrabă categorii rezultate din aceste sublimbi. Este vorba despre interferenţe complicate; codul restrîns poate fi folosit de noi toţi, în mod special în cazul limbii vorbite, indiferent de sistemul parţial de limbă de care ne folosim.

Vezi şi Niepold (nota 9), p. 44 şi urm.

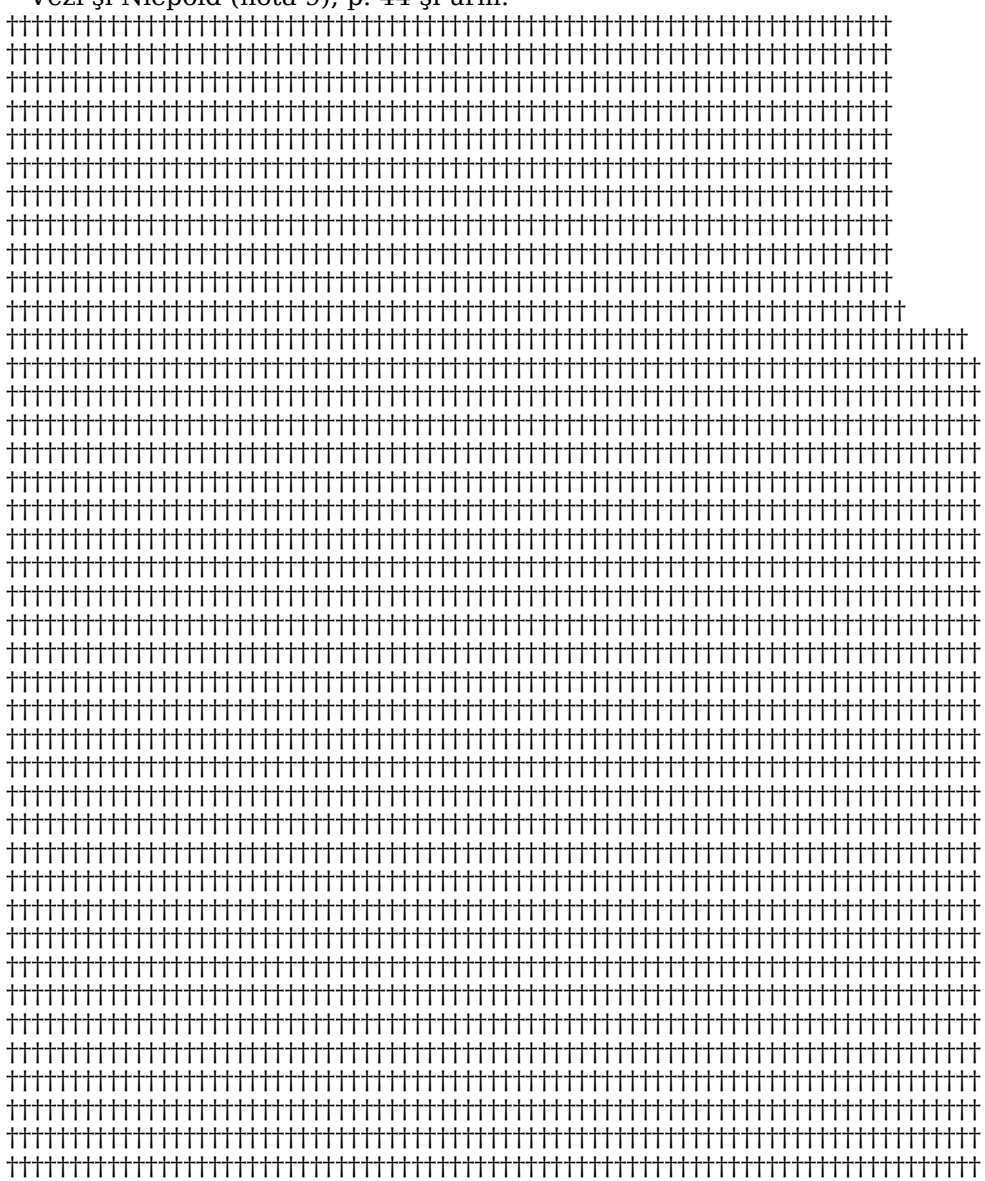

3. Normele ca obiectiv al predării limbii

Copiii vin deci la şcoală cu moduri de vorbire foarte diferite — cu un cod restrîns sau dezvoltat, apropiat sau depărtat de limba standard, dialectal sau regional-colocvial. Ce obiectiv trebuie să aibă predarea limbii în şcoală? [...]

Se pune întrebarea dacă norma limbii standard, privită din punct de vedere sociolingvistic este numai una dintre normele sociale ale

---

Vezi B. Bernstein (nota 10), p. 19.

limbii,‡‡‡

realizarea ei stilistică? Acestea sînt probleme reale.

Înainte de a trece mai departe, aş vrea să mai dau cîteva exemple de folosire a limbii de către şcolarii claselor a 6-a — a 9-a, exemple care au rezultat în urma cercetărilor amintite, efectuate de S. J ă g e r în cadrul Institutului pentru limba germană din Mannheim, la cinci şcoli elementare.§§§

Greşeli în scrierea cu majusculă şi cu iniţială mică:

Der Farmer war *Fremd* in dieser Gegend. Der eine Vogel bringt immer neue Baustoffe herbei, der andere Bäut.

[fremd — adjectiv şi *bäut* — verb sînt ortografiate cu majusculă.]*

Folosirea cazurilor:

Nominativul în locul acuzativului:

Ich ging in *mein* zuruck (dialect). Der Igel war nicht lang weg, da sah er der Räuber (dialect). Ich rufe den Polizist.

[Conform normei standard: *meinen, den]*

Dativul în locul acuzativului:

Vezi Jäger (nota 1).

****
****
****

... denn wir halten ihr angerufen (dialect, limbă colocvială).
[Conform normei standard: sie]

Schimbarea timpurilor verbale:

Polizisten *standen* auf den Strassen und *kontrollieren,* ob die Lichter *brennen.* [Primul verb este la imperfect, celelalte două — la prezent.]

Formarea preteritului:

... das *weiste* ich; *gehunken* (dialect); gewest.
[Formele standard: wusste, *gehinkt, gewesen]*

Acordul:

Die Stadt war fast leer. *Sie waren* alle im Fussballplatz.
[In propoziţia a doua, acordul se face după înţeles, schimbîndu-se subiectul din prima propoziţie.]

Devieri In folosirea modurilor:

Der Maulwurf sagte, sie *soli* ihn ja loslassen (limbă vorbită). Als sie die Bildzeitung gebracht bekammen, sahen sie auf der ersten, Seite stand ein Artikel.

[Indicativ pentru conjunctiv]

Prepoziţii:

Wo Fruhling war, war es noch ein bisschen Nebel, aber nicht so wie *am* Winter.
[an pentru *in* (în combinaţie cu articolul dem)]

Pronumele relativ:

Es war wieder der Tag, wo das Fussballspiel der Kinder stattfand... (dialect, limbă, colocvială)

[wo pentru *an* dem]

Genul gramatical:

Danach nahm ich *die* „Mannheimer Morgen' [completează Zeitung] zur Hand (limbă colocvială)
[Este folosit articolul feminin în loc de cel neutru, pentru că acordul nu se face cu Morgen, ci cu *Zeitung,* omis din propoziţie.]

Lexic:

Der Schulsport ist fur mich ein sehr guter und schoner Ausgleich fur die Stunden, in denen ich meinen *geisllichen* Korpenteil anstrenge. Darum ist es ain wichtigsten in unserer heutigen *maschinellen* Welt, dass man Sport treibt. Dann *hauten* sie *ab* (limbă colocvială).
[...] und telefonierten die Polizei an (limbă colocvială). Denn viele Teile des Korpers kommen beim ewigen Sitzen nicht in Bewegung und *rosten ein.* Dann spielten wir *Fangeries* (dialect). [...] da kämpften die *Leichtathletiker.*
[Sînt confundate adjectivele *geistig* „intelectual" şi *geistlich* „clerical"; *maschinellen (Welt)* — adjectivul este pus în legătură cu substantivul *Maschine „maşină"; hauten sie ab* „au şters-o" — expresie colocvială; la fel şi *rosten ein* „ruginesc" despre părţile corpului; *Fangeries* este denumirea dialectală a jocului „de-a prinselea"; *Leichtathletiker* „atletică uşoară' — termen tehnic, folosit în legătură cu joaca elevilor.]

T opică:

Da stieg ich vom Rad und er fragte, *wohin gehe ich.*
[Verbul finit nu este pus la sfîrşit, conform regulii (wohin ich gehe).]

Nivel stilistic:

Vezi Jăger (nota 1), p. 186 şi urm.
* Explicaţiile din croşete aparţin ediţiei româneşti.

Limbă colocvială:

Ich rannte was ich *konnle zu* einer Telefonzelle. Auch auf dem Heimweg ging alles wie *geschmiert.*

[Literar: so sehr ich *konnte wie geschmiert:* expresie colocvială: „mergea ca uns'.]

Limbă literară:

Das (Feder-Măppchen *dient* mir schon ein Jahr. [...]

[Pretenţios formulat; „Penarul *mă serveşte* de un an" (în loc de „îl am').]

Din acest material redus se poate vedea cît de mult contează o mărime căreia pînă acum i-am acordat foarte puţină atenţie: semnele lingvistice aparţinînd subcodurilor, dialectului şi limbajului co- locvial. De aici rezultă în permanenţă interferenţe cu limba comună. Trebuie subliniat încă o dată faptul că deosebirile dintre modul de vorbire simplu şi dezvoltat nu sînt identice cu acelea dintre dialect, limbă colocvială, limbă vorbită, pe de o parte, şi limbă standard,

limbă scrisă, pe de altă parte, ci că, pe baza fiecărui subsistem în parte, se foloseşte un mod de exprimare restrîns sau elaborat.

Aici se pune problema normelor lingvistice regionale şi sociale, pe de o parte, şi a normelor lingvistice unitare, pe de altă parte. Nu putem evita această discuţie pe baza constatării că, în cadrul dialectelor, şi al limbilor colocviale zonale, pe teritoriul de limbă germană, se manifestă, în grade diferite, sub influenţa mijloacelor de comunicare în masă şi în urma scăderii conştiinţei apartenenţei la un grup zonal şi a utilizării unei limbi regionale, o tendinţă spre vorbirea standard; deosebirile care s-au păstrat sînt încă incontestabil revelante.

Scopul educării vorbirii trebuie să fie, după părerea noastră, stăpînirea unui mod de vorbire diferenţiat, pe lingă cel simplu. Deosebirile dintre ele trebuie, desigur, să fie prezentate mai exact, din punct de vedere lingvistic. Cu toate acestea, trebuie să recunoaştem că şi prin codul restrîns se pot exprima lucruri mai dificile: un cod restrîns din punct de vedere sintactic este, în general, caracteristic pentru limba vorbită „spontan". De aceea, formarea deprinderilor de limbă trebuie să urmărească ţelul ca orice copil să stăpînească codul diferenţiat, cel puţin intr-un mod receptiv. Şi aici întîlnim un punct de vedere de care s-a ţinut pînă acum foarte puţin seama în literatura de specialitate[1] [. ..]

Necesitatea de a deprinde pe elevi să recepteze şi să utilizeze codul elaborat.

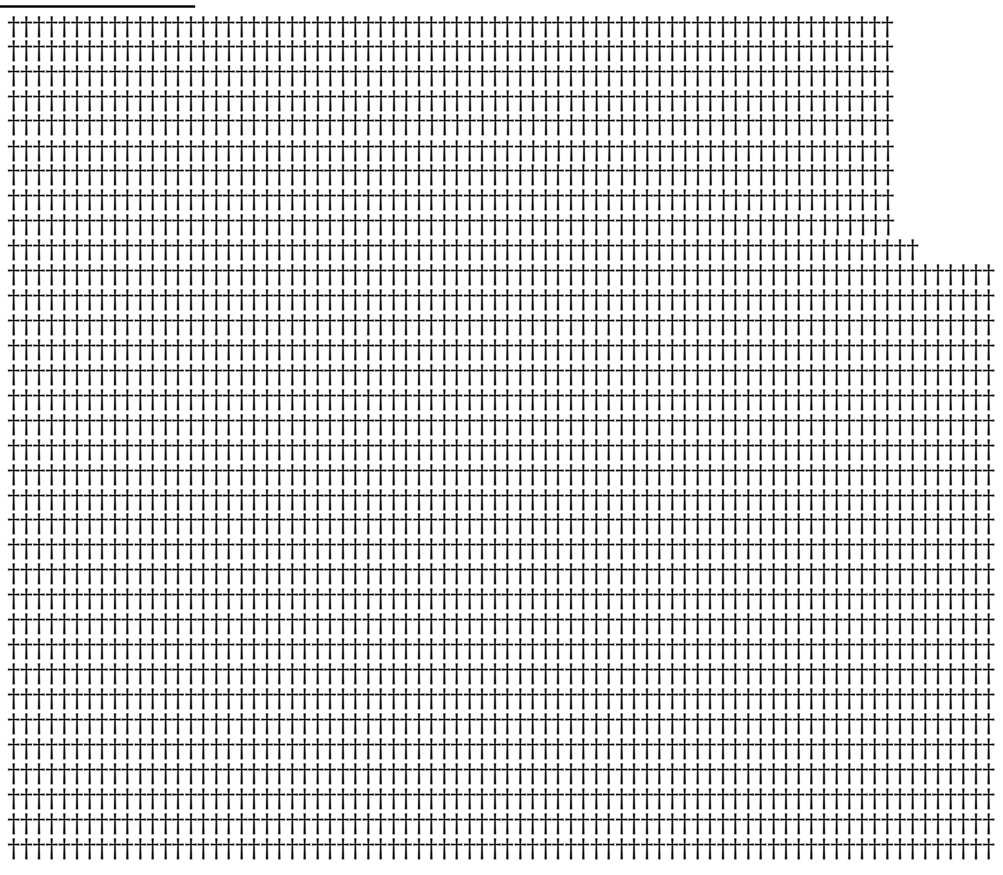

Care normă lingvistică trebuie să servească însă drept normă-obiectiv? Copiilor li se oferă astăzi, de obicei, norma uzuală a şcolii, aşa cum este ea stabilită în gramatici şi în textele de lectură din manuale. Textele din cărţile de citire, precum şi regulile gramaticale sînt adesea rămase în urmă faţă de realitatea limbii, reprezintă o treaptă anterioară a dezvoltării limbii, iar predarea limbii este astfel prea puţin flexibilă. Din manuale lipsesc de multe ori şi anu- miţi scriitori, cum ar fi Kleist, expresioniştii, Frisch, Diirrenmatt.[illegible] Fără îndoială, sînt necesare modificări considerabile.

Problema normei cu care şcoala trebuie să-i familiarizeze pe elevi.

Rămîne însă întrebarea în ce măsură *norma-obiectiv* să fie o

Importanta şi funcţiile normei standard în procesul comunicării.

Prin *orizontal* şi „vertical" se înţelege aici „spaţial" şi „social"[1].

---

[1] Vezi mai recent, B. E n g e 1 e n, *Zum Problem der rezeptiven Sprachbar- rieren bei komplexen Strukturen,* în: *Sprache und Gesellschait,* „Jahrbuch 1970 des Instituts fur deutsche Sprache' (Sprache der Gegenwart 13), 1971, p. 234—244.

normă lingvistică unitară, sau o normă socială şi regională. Atingem aci, după cum se ştie, o problemă mult disputată astăzi. Vreau să atrag atenţia asupra pericolului de a se desconsidera norma limbii unitare (limbii comune, limbii literare, *limbii standard).* Nu avem voie să renunţăm la o cucerire mare a secolului al XVIII-lea. Este adevărat că se impune necesitatea unei motivări, cea prezentată mai de mult adesea ca primordială, şi anume că ar fi vorba de o realizare la nivel naţional, a căpătat, în mare parte, un caracter istoric şi nu mai este suficientă. O limbă standard serveşte necesităţilor de comunicare şi este deci indispensabilă în acest sens. Generalizarea ei *orizontal* şi *vertical,* pe spaţii mari, este foarte de dorit. [. . .]

Aceeaşi limbă standard are, de asemenea, o funcţie esenţială de legătură între diferitele grupuri şi straturi sociale. Pe lîngă aceasta, există şi necesităţi de comunicare cu cei care vorbesc altă limbă;

Vezi H. R u p p şi L. Wi es m ann, Gesetz *und 'Freiheit in unserer Sprache,* 1970, p. 15; vezi şi H. M o s e r, *Sprache — Freiheit oder Lenkung* („Du- den-Bei trage" 25), 1967.

încă de pe acum, străinul întîmpină greutăţi datorită variantelor regionale, relativ frecvente, în cadrul limbii germane comune. [. . .]

La acestea se adaugă faptul că limba standard este o expresie esenţială a conştiinţei comune şi a istoriei comune a unui grup lingvistic; pentru fraţii G r i m m şi pentru mulţi alţii, limba era considerată unilateral, ca fiind însuşi criteriul de constituire a unei naţiuni, şi vom observa şi astăzi în definirea naţiunii că, pe lingă istoria comună şi conştiinţa comună, şi limba este un criteriu care trebuie încă luat în seamă.

Dar diferitele dimensiuni lingvistice ale limbii standard nu sînt toate la fel de relevante. *Normei ortografice* îi revine o importanţă deosebită în era cărţii şi a diferitelor mijloace de comunicare în masă a tipăririi; produsele tiparului trebuie citite cu uşurinţă de către toţi şi pretutindeni. In ceea ce priveşte *pronunţarea,* este suficientă o apropiere de un sistem ideal; deci nu trebuie să fie realizată pronunţarea literară pură a lui S i e b s, adică pronunţarea literară pentru scenă", ci este suficient să se tindă către o „pronunţare modelată", şi ne vom mulţumi, la nevoie, chiar şi cu o pronunţare de

Importanta diferentiata a tipăririi normelor unice standard din diverse compartimente

Raportul dinţi e normele regionale şi sociale şi r.orma standard.

Pentru problema în discuţie, cf. şi M. Vulpe, *Dialectal, popular, vorbit,* în: „Fonetică şi dialectologie ' 1969, voi. VI, p. 181—186.

Raportul limbă vorbită — limbă scrisă. Cf. pentru această problemă, şi observaţiile lui B. C a z a c u, *(Limbă vorbită, limbă scrisă, stil oral,* în: *Studii de poetică şi stilistică,*

toate zilele.§§§

Federale Germania, Austria, Elveţia, Republica Democrată Germană). Dar care este situaţia normelor regionale ale dialectelor şi limbii colocviale (în măsura în care poate fi vorba de normă, avînd în vedere caracterul nestabil şi neconform sistemului al celei din urmă), şi care este situaţia normelor sociale ale limbilor de grup? Ele sînt îndreptăţite în funcţie de situaţie şi de scopul comunicării, dar există diferite grade ale legitimităţii. Astfel, dialectul poate constitui un mijloc de comunicare deplin valabil în cadrul unei comunităţi de limbă dialectale închise, dar şi expresia intimităţii între vorbitori, chiar *educated speakers,* nefiind, după cum s-a mai spus, identic cu codul restrîns. Acelaşi lucru este valabil şi pentru limba vorbită într-o clasă a unei şcoli şi într-o familie (ale cărei caracteristici se pot manifesta şi în scrisori, făcîndu-se abstracţie de aspectul fonic).

Dar limba vorbită are, în cadrul unui sistem de limbă, locul ei determinat, are normele ei proprii de folosire. Ea este legată de situaţie, pe cînd limba scrisă este ruptă de situaţie, şi deci în ambele s-au dezvoltat, în parte, mijloace lingvistice diferite. Deosebirile sînt atît de tip gradual-cantitativ, cît şi de tip calitativ, şi se pune întrebarea dacă putem presupune existenţa unor modele structurale proprii? Limba vorbită se manifestă astăzi şi probabil dintotdeauna —

Vezi pentru aceste noţiuni, Theodor Siebs, *Deutsche Aussprache. Reine und gemässigte Hochlautung mit Aussprachewörterbuch,* editat de H. d e Boor, H. Moser şi Chr. Winkler, 1969, mai ales p. 1 şi urm.

în măsura în care nu este vorba de un limbaj oficial — ca un mod de vorbire simplu sub aspect sintactic şi lexical (propoziţii principale, evitarea conjunctivului în vorbirea indirectă, scurtarea cadrului sintactic, cuvinte passe-partout, de tipul Ding, Sache, machen etc.), folosindu-se şi astăzi foarte frecvent limba colocvială regională sau dialectul. Limbajul oficial prezintă ca limbă vorbită forme mai mult sau mai puţin conturate de apropiere faţă de limba standard scrisă. Desigur, limba neoficială vorbită a avut dintotdeauna, şi astăzi mai mult ca oricînd, o influenţă asupra normei limbii scrise; aceasta se manifestă, de pildă, în preferinţa limbii scrise actuale pentru propoziţii principale şi pentru scurtarea cadrului sintactic, şi în modul •de selecţionare a cuvintelor (tippen „a bate la maşină", radeln „a merge cu bicicleta"), folosirea de cuvinte cu valoare superlativă (ca turchtbar „îngrozitor", schrecklich „înspăimîntător") şi de metafore, ca vor jemand aut dem Bauch liegen („a sta pe burtă în faţa cuiva").

C.f. şi în română, cuvinte cum ar fi *lucru, treabă,*

în limba oficială, particularităţile regionale şi sociale ale formei vorbite sînt, în mare măsură, considerate îndreptăţite, în cadrul teritoriului de limbă germană. Dar poziţia este diferită în funcţie de regiune: în Elveţia predomină forma de expresie dialectală chiar şi în cazul unui conţinut pretenţios, în Austria şi în Bavaria influenţa dialectală asupra pronunţării apare mai puternic în cuvîntările publice, în parte şi în alte regiuni din sudul şi vestul ţării, mai puţin în nordul Germaniei. în forma scrisă se presupune însă folosirea normei uzuale a limbii standard.

Necesitate a unor măsuri practice pentru a facilita însuşirea

Cu aceasta am ajuns însă din nou la problema barierelor. Cum trebuie să se comporte şcoala? în principiu, educaţia lingvistică trebuie să fie orientată şi (mai ales) spre formele limbajului oficial. Trebuie să se încerce, totuşi, ca elevii să fie pregătiţi, pe cît se poate, pentru folosirea normei limbii standard atunci cînd este vorba de folosirea limbii în public; aceasta înseamnă, după cum s-a mai spus, mai ales pregătirea pentru recepţionarea pasivă a codului dezvoltat. în vederea înţelegerii unor instrucţiuni de întrebuinţare, a unor prezentări ştiinţifice de popularizare, a anunţurilor oficiale, fiecare elev ar trebui să înţeleagă[1], şi codul dezvoltat.

Acesta a fost, de exemplu, sensul reformei ortografice din ţara noastră, din 1953. Cf. -ji observaţiile din H, LP în legătură cu problemele pe care le implică o reformă ortografică. Necesitatea de a utiliza ca punct de plecare, în educarea exprimării elevilor, experienţa lor verbală an-

Ar trebui luate măsuri pentru a facilita însuşirea normei limbii standard şi a codului dezvoltat. Dintre acestea ar face parte, de exemplu, înfăptuirea unei reforme ortografice, în sensul sistematizării normei ortografice. Astfel, trebuie să ne gîndim la o reformă a scrierii cu majuscule şi cu iniţială mică (introducerea scrierii internaţionale cu iniţială, mică), a regulilor de punctuaţie, de despărţire a cuvintelor în silabe (indicarea cantităţii vocalelor, care, după cum se ştie, este extrem de neeconomică şi nesistematică, va trebui să rămînă nemodificată deocamdată, deoarece s-ar produce schimbări mari în imaginea scrisă). Astfel s-ar economisi mult timp pentru lărgirea competenţei elevilor.

Punctul de plecare al predării limbii ar trebui să fie îndeosebi

limba vorbită de copil înainte de intrarea în şcoală, deci, după caz, dialectul sau limba colocvială sau codul restrîns al multor copii. Ar trebui evitată o rupere de mediul lingvistic. Această cerinţă este accentuată în ultimul timp şi de către Bernstei n**********. „Dacă „cultura"

****
****
****

învăţătorului urmează să devină o parte din conştiinţa copilului, atunci „cultura" copilului trebuie să existe, mai întîi, în conştiinţa învăţătorului". La aceasta se adaugă consideraţia că dialectul sau limbajul colocvial trebuie păstrat în special ca limbă a unui spaţiu restrîns, a intimităţii, în vederea menţinerii diferenţierii limbajelor de rol, atît de importante pentru comunicare.

Necesitatea de a lărgi gama stilistică a texte-lor destinate perfecţionării exprimării elevilor

Sfera textelor cuprinse în gramatici şi cărţi de citire trebuie lărgită pentru ca să nu fie difuzate eventuale reprezentări unilaterale- despre normă lingvistică. Astfel, ar trebui luate în consideraţie, pe- lîngă noile creaţii literare, şi texte uzuale, reclame etc.

Adîncirea problemei de a utiliza codul elaborat la copiii care îl au în mod firesc în familia numai un cod restrîns. Cf. B, C, precum şi comentarea semnificaţiei limitate a unui asemenea obiectiv

În cadrul rezervelor existente, ar trebui luată în consideraţie şi problema predării compensatorii a limbii; dar aceasta ar trebui introdusă nu numai pentru copiii păturilor neprivilegiate, ci şi pentru cei aparţinînd păturilor mijlocii, în măsura în care nivelul competenţei şi performanţei lor lingvistice necesită acest [illegible]. Concomitent, ar trebui să fie adresată o întrebare psihologilor, şi anume dacă predarea compensatorie a limbii poate contribui la dezvoltarea capacităţilor cognitive. Pe lîngă acest tip de predare, care se aplică în anii şcolii elementare, ar trebui să ne gîndim la o formă de învăţămînt preşcolar. Desigur că familia a rămas prima instanţă de integrare socială şi în privinţa limbii. Experienţe făcute în regiunea Rheinland-Pfalz au demonstrat că predarea preşcolară poate ridica, în general, nivelul realizărilor, dar nu poate înlătura barierele lingvistice. De aceea, ar trebui să ne gîndim dacă putem recurge la vizite în familie şi în ce măsură se poate interveni în direcţia dificilă a perfecţionării adulţilor. Noile cercetări în curs, ale lui Bernstein şi Oevermann, de pildă, ar trebui să clarifice situaţia. în orice caz, trebuie să se urmărească întărirea competenţei lingvistice a elevilor. O astfel de educare a vorbirii este şi o sarcină importantă a aşa-numitei „cultivări a limbii" [. ..]

Problema barierelor lingvistice ca problemă politică

Am amintit, la început, că problema barierelor lingvistice are şi o latură politică, şi am folosit şi cuvîntul spinos. Această observaţie nu se referea numai la domeniul şcolar; nu ne-am referit prin aceasta numai la problemele învăţămîntului, de exemplu, la întrebarea în ce

---

Vezi „betrifft erziehung', 1970, fasc. 9, p. 19. Vezi şi S. Jäger (nota 14).

măsură se pot diminua sau înlătura prin şcoala integrală deosebirile sociale şi de tip lingvistic [...]

Mai amintesc, în încheiere, încă o dată, de exemplul cel mai alarmant dintre cele menţionate la început: într-un oraş se întîmplă ca, în legătură cu structura socială dintr-o şcoală elementară, să treacă la alte şcoli, de tip superior, doar 2/3, din alte trei şcoli doar 1/3 şi din a cincea şcoală — doar 1/8 din elevi. Mai adaug că, la universităţile din Republica Federală Germania, studiază, după cîte sînt informat, doar 8% copii de muncitori.

Este lesne de înţeles faptul că asemenea cifre alarmante urmăresc pe cel care le cunoaşte şi ar trebui să ne urmărească pe toţi. Este lesne de înţeles că mulţi se străduiesc să producă o schimbare şi prin modul de educare a vorbirii şi trebuie depuse toate eforturile pentru sprijinirea acestor străduinţe. înlăturarea unor bariere ling-

---

Bernstein este împotriva educaţiei compensatorii; el cere, în schimb, o structurare mai bună a şcolilor existente; vezi „betrifft erziehung" (nota 10), p. 15 şi urm.

■vistice de tipul celor amintite este o sarcină acută, pentru că ele se manifestă ca bariere sociale sau, în orice caz, ca amplificări ale acestor bariere sociale, şi pentru că dezvoltarea multilaterală a omului este sarcina societăţii. Ne putem aştepta însă la succese doar în măsura în care pedagogii, psihologii, sociologii, lingviştii şi politicienii vor realiza o colaborare foarte strînsă.

Necesitatea colaborării interdisciplinare pentru perfecţionare

Gabriella Avanzini, Gaetano Berruto şi Emanuela Salvemini

SOCIOLINGVISTICA ITALIANĂ*

2. [. . .] Se poate ca descoperirea sociolingvisticii în Italia să fi coincis, mai mult sau mai puţin, cu apariţia numărului special dedicat sociolingvisticii, din „Rassegna italiana di sociologia" [„Revista italiană de sociologie"], sub îngrijirea lui P. P. G i g 1 i o 1 i.**

Acest număr special al „Revistei" s-a dovedit mai oportun ca niciodată în mediul italian, unde convergenţa sociologiei şi a lingvisticii reprezenta o chestiune cu totul nouă, promiţînd tratări remarcabile, dacă ţinem seama de faptul că situaţia sociolingvistică italiană are caracteristici cu totul specifice şi stimulatoare, mai ales dacă le considerăm într-un cadru cultural mai amplu: acestea ar fi constituite, pe de o parte, de fenomenul migraţiilor în masă cu modificările corespunzătoare ale structurilor sociale, pe fondul evoluţiei (sau involuţiei?) către o societate de tip industrial şi „de consum", pe de altă parte, de abandonarea dialectelor şi, legat de aceasta — de dezagregarea sistemelor lingvistice,- schimbarea socială şi schimbarea lingvistică, reprezentînd manifestări mai pronunţate ale unui „background" cultural neunitar şi cu puternice tendinţe către provincializare, peste care s-a suprapus o fază mai recentă, în mod critic unitară, apar deci ca polii pe care va trebui să se susţină, în primul rînd, ipoteza cercetării sociolingvistice în Italia.

Caracteristici ale situaţiei sociolingvistice din Italia, care determină o orientare specifică a preocupărilor de cercetare

„Introducerea" lui P. P. G i g 1 i o 1 i ni se pare că precizează foarte clar esenţa stadiului actual al acestei discipline, care, prin forţa lucrurilor, s-a prevalat de contribuţii aproape exclusiv americane: în cele două orientări convergente din sociolingvistică — momentul metodologic şi momentul de fond —, predomină net, cel puţin pînă acum, interesul lingviştilor faţă de sociologie şi nu acela al sociologilor faţă de lingvistică; ultimul aspect se limitează, de obicei, la momentul metodologic, prin căutarea unor modele riguroase de descriere etnografică de tipul celor pe care lingvistica structurală este în măsură să le ofere [...]

Cf., de asemenea, precizările din W, CL, paragraful 1.4. asupra aportului metodologic al lingvisticii în cercetările

* Din *La sociolinguistica,* sub redacţia Gabriella Avanzini, Gaetano Berruto şi Emanuela Salvemini, în: „Parole e metodi', 1971, nr. 1 ,p. 80, 82—83, 88—89, 91—93.

•* „Rassegna italiana di sociologia*, sub îngrijirea lui P. P. G i g 1 i o 1 i, IX (1968), nr. 2, p. 180—425.

3. Actele Congresului iniţiat de firma „Olivetti", între 14 şi *17* octombrie 1968, la Milano, au apărut în volumul *Linguaggi nella società e nella tecnica* [„Limbaje în societate şi în tehnică"]. Prima secţiune este dedicată tocmai „Structurii limbajului şi structurii societăţii". [...] Semnificative ni se par, mai ales, contribuţiile asupra cărora ne oprim acum. în primul rînd, G. D e v o t o, *Lingua e società nell'antichità indo-europea* [„Limbă şi societate în antichitatea indo-europeană"] (p. 29—37). Este vorba de un exemplu de „sociolingvistică reconstructivă", adică referitor la posibilitatea (şi imposibilitatea, atunci cînd lipsesc alte atestări de tip nonlingvistic) de a reconstrui *Structuri sociale* sau faze istorice ale unor comunităţi sau societăţi anterioare, prin intermediul analizei lingvistice. D e v o t **o** examinează terminologia familiei, care confirmă pe deplin structura patriarhală din societatea indo-europeană, terminologia grupurilor sociale organizate (neamuri, triburi, oraşe) şi a ierarhiilor care se creează în interiorul lor, şi terminologia dreptului, bazată pe triada „jus", „lex", „mos". [...]

T. De Mauro propune o sistematizare teoretică foarte formalizată a întregii probleme, în *Proposte per una teoria formalizzata del significato lessicale e della storicità e socialità dei ienomeni linguistici* [„Propuneri pentru o teorie formalizată a *noemului lexical* şi a caracterului istoric şi caracterului social al fenomenelor lingvistice"] (p. 83—128), dar în această privinţă, ne declinăm competenţa, dacă nu din alt motiv, cel puţin pentru că De Mauro implică în discuţie toate conceptele-cheie ale lingvisticii.

în fine, U. E c o, *Codici e ideologie* [„Coduri şi ideologii") (p. 129—142), discută, din punctul de vedere al semiologului, raporturile între cod, ideologie şi cultură. întrucît ideologia poate fi considerată sau ca sistem de idei, sau ca viziune a lumii „tout court" (ipoteza limbaj = cultură), semiologia este în măsură să clarifice perfect raporturile care se instaurează între limbaj, ansamblu de coduri şi sistem semiotic în (sau, potrivit terminologiei semiotice ruse, sistem de modelare primar), şi cultură, sistem semantic (sau sistem de modelare secundar). Dar rămîne deschisă problema dacă „sistemul secundar este purtat sau reflectat de sistemul primar" (p. 135); o soluţie ar fi recunoaşterea *universaliilor lingvistice,* care constituie încă o problemă de demonstrat; şi în acest caz, nu ar mai exista, totuşi, posibilitatea unei discuţii semiologice. Discuţie semiologică şi metasemiologică, foarte potrivită, în schimb, pentru nivelul ideologic şi cultural pe care semiologia îl poate rezolva în propriii săi termeni, ţinînd mereu seama de faptul că nu există nimic definitiv şi că raportul între sisteme semantice şi sisteme sintactice sau între „langue" şi „parole", nu este niciodată automat, nici nu are sens unic, ci este un raport selectiv, care obligă continuu codurile să se structureze [...]

7. Printre contribuţiile italiene deosebit de stimulatoare se numără *Proposta di un modello metodologico per la ricerca socio-linguistica* [„Proiect de model metodologic pentru cercetarea socio-lingvistică"] (p. 353—367), de G. Braga. Autorul clasifică, conform teoriei ansamblurilor omogene, toate variantele lingvistice şi extralingvistice, interpersonale şi situaţionale posibile, pe baza ni

velelor individuale şi a nivelelor comunităţii. Se formulează astfel relaţii ierarhice între variabile

F. Di M ari a, în *Sociolinguistica e Psicologia* [„Sociolingvistica şi psihologia"] (p. 443—451) propune, din nou, fuziunea celor două discipline, date fiind ipotezele lor foarte asemănătoare, uneori chiar identice, depăşind falsele probleme, cum ar fi teama lingvistului de a încălca nelegitim domenii prin tradiţie rezervate. In final, se face o referire, importantă pentru perspectiva psiho-sociologică, la problema semnificaţiei şi a condiţionării reciproce a structurilor lingvistice şi sociale.

Cf., în acelaşi sens, T. S 1 a m a- C a- zacu, în: Uribe V i l-legas (ed.),. 1974, p. 165—195.

Deosebit de clar este articolul lui P. P. G i g 1 i o 1 i *Alcuni osservazioni sullo stato della sociolinguistica* [„Unele observaţii asupra situaţiei sociolingvisticii"] (p. 517—530), consacrat raporturilor dintre lingvistică şi sociologie. Ceea ce trebuie evitat cu orice preţ — după părerea lui G i g 1 i o 1 i — este reducerea unei discipline la alta: „termenul Sociolingvistică va putea numai să desemneze o arie de sine stătătoare, aceea a raporturilor între limbaj şi structuri sociale, în care preocupările lingviştilor şi ale sociologilor pot fi convergente, pot deveni conştiente de sistemele proprii de referinţă şi pot instaura o anumită colaborare [...]" (p. 521). Giglioli face apoi un examen minuţios al teoriilor cercetătorilor pe care îi consideră mai consecvenţi din acest punct de vedere (Gumperz, Labov, Bernstein) şi semnalează procesele sociale în care pot fi folosite mai frecvent datele lingvistice: controlul social, schimbarea, antrenarea în viaţa politică, modernizarea, politica lingvistică în statele cu probleme ale grupurilor sociale şi/sau etnice minoritare.

Pentru sugestii asupra rolului datelor lingvistice în cercetarea unor procese sociale, cf. L, E, G, T; H, LP.

C. Tulii o-A 11 a n în *Considerazioni sull'ipotesi di Sapir-Whorf* [„Consideraţii asupra *ipotezei Sapir-Whorf"]* (p. 591—629), analizează „vexata guaestio" [„problema controversată"] a determinării gîndirii de către limbă şi a raporturilor între limbă, societate şi cultură. Conform părerii lui A 11 a n, ipoteza lui Sapi r-W h o r f este reutilizabilă şi deosebit de rodnică, dacă se interpretează corect conceptul de cultură, ca mediere indispensabilă între structuri sociale şi structuri lingvistice, chiar dacă acestea au ritmuri diferite de dezvoltare, introducînd dimensiunea exactă a problemelor istorice concrete care se află la originea culturii înseşi. Dar problema raportului dintre structuri mentale şi structuri lingvistice este, după părerea noastră, greşit pusă de la început.

Ipoteza S a-p i r-W h o r f sau ipoteza relativităţii lingvistice postulează faptul că organizarea cognitivă este determinată direct de structura lingvistică. Sistemul unei limbi — afirma B. L. W h o r f — nu este un simplu instrument destinat exprimării ideilor,- el le dă o anumită formă şi dirijează activitatea mentala a

Printre contribuţiile italiene amintim, de asemenea, cercetarea lui C. G r a s s i, *L'utilizzazione dei dinamismi sociolinguistici per l'organizzazione del territorio di una regione* [„Utilizarea dinamicii sociolingvistice pentru organizarea teritoriului unei regiuni"] (p. 543—549) [. ..]

9. *Il linguaggio dei giovani a Torino* [„Limbajul tinerilor la Torino"], cercetare de grup, Institutul de studii „Felice Balbo", Torino, martie 1970 (text litografiat). Găsim aici rezultatele unei cercetări asupra condiţiei tinerilor de la Torino, oraş în care indicele înalt de imigrare şi deci prezenţa simultană a unei mari varietăţi de dialecte şi a culturilor subiacente lor, pune problema de a găsi o cale pentru a realiza o unitate culturală nouă, care să respecte fiecare contribuţie.

Cercetarea se compune din două părţi, prima cu caracter sociologic, îndreptată spre sondarea atitudinii tinerilor faţă de politică, religie, familie; a doua, cu caracter lingvistic. Pentru cercetarea lingvistică au fost anchetaţi cu un chestionar 200 de subiecţi între 15 şi 20 de ani, aleşi din 9 zone din Torino, considerate reprezentative pentru situaţia oraşului; în ansamblu, au fost examinate astfel toate categoriile sociale şi culturale diferite. în cercetarea raportului dintre limbaj şi gîndire, un rol fundamental se atribuie comunicării şi informaţiei sociale; ca atare, grupul de cercetare şi-a propus să analizeze ce raport există între aportul cultural al unor grupuri sociale determinate şi limbajul tinerilor, adică gradul în care ei reuşesc să înţeleagă şi să folosească forma semantică a comunicărilor sociale care ajung la ei. Cercetarea a fost restrînsă la sectorul politic şi religios, în care este mai evident efortul de înnoire, atît în privinţa conţinutului cît şi în privinţa formelor comunicării.

Răspunsurile celor anchetaţi au fost analizate la nivelul ,,terminologiei" cunoaşterii şi folosirii unor termeni specifici şi al conştiinţei acestui fapt, raport aprofundat între teorie, practică şi viaţă. Cadrul care se conturează este descurajant: tinerii folosesc o terminologie săracă şi improprie, mai bine reprezentată totuşi la cei cu un nivel superior de informare şi de instrucţiune şi care aparţin claselor sociale „privilegiate"; cotidianele realizează puţin sau nu realizează nimic în privinţa preciziei terminologice. Dar, în realitatea torineză, problema lingvistică cea mai importantă este integrarea imigranţilor. Cea mai interesantă parte a cercetării este dedicată schimbării tradiţiei lingvistice bazate pe raportul limbă—dialect. In contact cu noua societate, sistemul sau sistemele lingvistice ale imigrantului intră în criză în faţa modelelor gazdă şi se naşte necesitatea de a le da o nouă organizare. Prin intermediul rezultatelor anchetelor se conturează procesul mediu de integrare: însuşirea cu valoare pur funcţională a dialectului *piemontez,* abandonarea treptată a dialectului originar, abandonarea formelor meridionale în favoarea celor piemonteze, în uzul limbii italiene. Este important să se observe cum în acest proces, formele locale sînt substituite celor regionale şi apoi de acelea de *koină meridional,* care, prin diversele tipuri de italiană regională, pătrund în vorbirea comună, conferindu-i expresivitate. Este vorba despre un fenomen care subminează bazele instituţiilor lingvistice interesate, astfel încît se impune o redefinire a acestora. Procesul pare a se rezolva în favoarea dialectului şi a italianei, care cuceresc mereu spaţii noi, ocupate înainte de diverse forme ale limbii regionale. Aceasta se poate constata în comportamentul tinerilor torinezi, care îşi însuşesc total dialectul pentru a-l opune, cu scopuri expresive, limbii convenţionale a şcolii şi a mijloacelor de comunicare în masă. în momentul în care se produce contactul cu noua realitate socială şi lingvistică, imigrantul suferă o profundă dezorientare datorită lipsei de modele sociale şi lingvistice.

In societatea urbană, imigrantul găseşte o soluţie pentru această situaţie de „anomie": să identifice *adaptarea lingvistică la modelele locale* cu promovarea socială la care aspiră. A accepta sau nu acest model de integrare depinde, în mare măsură, de felul în care individul folosea dialectul în regiunea de origine. Dacă avea tendinţe inovatoare, el ajunge, în noua situaţie, să abandoneze dialectul. Inovaţia

determină conformarea propriului sistem lingvistic la un sistem model care, în cazul celui imigrat, coincide cu un sistem-model social. Dorinţa de promovare socială accelerează deci procesul de asimilare. Tendinţa inovatoare este considerată drept o socializare anticipatoare, şi este un simptom al unui fenomen mai general, a cărui diagnosticare anticipată O[permite.

Deşi modelul lingvistic difuzat prin intermediul *mijloacelor de comunicare în masă* are ca efect o anumită uniformizare a exprimării, formularea este exagerată. Esenţială este contribuţia acestor mijloace la unificarea lingvistică, prin difuzarea varietăţii standard a limbii. Dealtfel, după părerea lui W. Labov, mijloacele de comunicare în masă sînt mai puţin eficiente

Dimpotrivă, o atitudine conservatoare, limitată la dialectul originar, duce la impermeabilitate faţă de noile modele lingvistice. Dar tendinţa conservatoare poate să se extindă la toate registrele lingvistice şi să accepte formele noi, selecţionîndu-le pe baza unor criterii de expresivitate. Această tendinţă permite un tip de integrare, alternativă faţă de acela al societăţii gazdă, centrat asupra dialectului, în esenţă staţionar, pentru a îmbogăţi, cu capacităţile sale expresive şi comunicative, posibilităţile oferite de noul model lingvistic. Dar astăzi elementul care stimulează evoluţia lingvistică nu sînt nici piemontezii, nici meridionalii, ci un element străin amîndurora, în afara stratificărilor sociale, constituit de *mijloacele de comunicare în masă,* care oferă un model lingvistic inexpresiv, impersonal, şi modele de comportament care anulează personalitatea. în raport cu acesta, toate se află într-o situaţie identică. Iar condiţia imigrantului este tipică şi anticipează situaţia viitoare a tuturor faţă de anumite solicitări lingvistice şi extralingvistice. Reacţia actuală este utilizarea dialectului cu funcţii expresive. Aceasta arată calea care ar putea fi urmată în viitor pentru a găsi o soluţie: folosirea dialectului pentru scopuri expresive în cadrul raporturilor primare, folosirea „standardului" pentru raporturile secundare; în felul acesta, s-ar ajunge la configurarea unei relaţii lingvistice cu noile poziţii ale individului într-o societate caracterizată prin pluritatea poziţiilor, şi nu la o relaţie între registre lingvistice şi stratificare socială. Este vorba de a utiliza expresivitatea dialectului pentru a realiza, la nivel personal, schemele limitate, rigide şi exterioare ale limbii şcolii şi a televiziunii (p. 221). Acest fapt este posibil pentru că dialectul este încă vital, în măsură să înglobeze mereu noi elemente care schimbă sistemul, producînd o continuă înnoire a dialectului. Scade astfel legătura dintre semn şi valoarea socială, iar entitatea lingvistică se poate insera într-un context care, din punct de vedere structural, nu mai este, ca în trecut, în antagonism cu dialectul.

Cf. şi precizările din B, D.

,10. în completare la aceste note de lectură, ar mai rămîne să spunem care este atitudinea dialectologului faţă de problematica sociolingvisticii, dat fiind faptul că obiectul lingvistic al cercetărilor sale, dialectul, implică o conotaţie socială puternică.

înainte de toate, trebuie să fie pus în evidenţă faptul că sociolingvistica implică două chestiuni de fond şi de principiu, strîns legate între ele: pe de o parte, depăşirea unei concepţii structurale „închise", pe de alta, exigenţa de a purta discuţia în termeni lingvistici, şi nu în termeni nonlingvistici (istorici sau tocmai sociologici). Există acum şi o sociolingvistică, în cadrul căreia este posibil să se

susţină discuţia în termeni riguros lingvistici: este vorba despre o „sociolingvistică de bază", caracterizată prin dinamism, care, pornind de la presupunerea că orientările lingvistice dintr-o comunitate reflectă tendinţele sale culturale, poate furniza date obiective şi, în mod aproape surprinzător, utilizabile, în mai multe direcţii: este, de exemplu, cazul cercetării realizate de M. P a u t a s s o, *Lingua, dialetto e integrazione linguistica a Pettinengo* [„Limbă, dialect şi integrare lingvistică la Pettinengo"], Torino, 1969.‡‡‡

imigrării, asupra căreia sînt în curs cercetări de diverse tipuri (v. şi în articolul de faţă, p. 272): pentru eliminarea completă a variabilelor şi pentru a permite astfel sociolingvisticii să menţină o identitate proprie precisă în sensul indicat mai sus, fără a se reduce la o culegere de observaţii mărunte, problema constă în a găsi un numitor comun cultural, care să permită evaluarea plenară a variantelor semnificative (sex, vîrstă, clasă socială şi data imigrării). Problema a fost rezolvată de Pautasso prin examinarea pronunţării italiene a fiilor imigranţilor care frecventau aceeaşi clasă: a 5-a elementară; astfel, s-a renunţat la precizarea momentului şi a formelor procesului de integrare lingvistică în funcţie de regiunea de origine şi, pornind de la situaţia actuală de integrare la nivelul limbii naţionale (şi nu al dialectului, respins chiar de vorbitorii săi originari), s-a putut extrapola viitorul aspect al unei comunităţi care constituie ţinta unui flux migrator. S-ar putea crede că, în cazul de mai sus, a putut fi determinantă funcţia profesorului ca model de pronunţie regională; dar studiul Emanuelei Salvemini, *Ricerca di sociolinguistica in una comunità biellese* [„Cercetare de sociolingvistică într-o comunitate din zona Biella"], 1970 (lucrare de licenţă în dialectologie italiană, prezentată la Facultatea de litere şi filozofie a Universităţii din Torino), a permis confirmarea faptului că şi acolo unde profesorul este un imigrant, fiii celor veniţi dinafară adoptă pronunţarea regională locală, motiv pentru care trebuie să admitem că, mai mult decît modelul reprezentat de profesor, are importanţă modelul comunităţii de adopţie. Teza lui Salvemini subliniază în plus caracterul dinamic al modelului comunităţii, orientat, la rîndul său, după un model supraregional.

Avînd ca scop evaluarea importanţei diferite, în procesul de integrare lingvistică, a sexului, vîrstei, gradului de instrucţiune şi a profesiunii exercitate, studiul Giuseppinei Paglia *Aspetti deil'integrazione linguistica di un gruppo di immigranti siciliani a Torino* [„Aspecte ale integrării lingvistice a unui grup de imigranţi sicilieni la Torino"], 1968 (lucrare de licenţă în dialectologie italiană, prezentată, de asemenea, la Facultatea menţionată mai sus), nu a ajuns, în ciuda identităţii de origine a grupului examinat, la rezultate care să poată fi considerate definitive, din cauza numărului prea mare de variabile, printre care şi aceea a datei sosirii. Şi cînd se vorbeşte de diferenţă în privinţa datei sosirii nu se înţelege, evident, numai perioada petrecută în comunitatea de adopţie, ci şi sclym- bările structurale pe care aceasta le-a suferit tocmai ca urmare a numărului crescînd de imigranţi (crearea de noi cartiere de locuinţe, izolate de restul oraşului, şcoli frecventate exclusiv de imigranţi, locuri de muncă în ramuri părăsite sau dispreţuite de locuitorii originari etc.). A fost apoi deosebit de favorabilă situaţia studiată de Giusy Lago, *Analisi sociolinguistica di un nucleo di immigranti meridionali in una communitâ piemontese* [„Analiză sociolingvistică a unui nucleu de

---

Vezi recenzia în „Bolletino dell' Atlante Linguistico Italiano*, 1970, p. 84—86.

imigranţi meridionali într-o comunitate piemonteză"], 1970 (lucrare de licenţă în dialectologie italiană, prezentată, de asemenea, la Facultatea menţionată mai sus), la S. Salvatore Monfer- rato (Alessandria), unde un grup de imigranţi de la Agerola (Napoli) este angajat la aceeaşi întreprindere şi cu aceleaşi funcţii. în felul acesta, s-a putut confirma că, în scopul integrării lingvistice, mai importantă chiar decît data sosirii (într-o comunitate socială relativ mai statică, totuşi, decît cea torineză) este vîrstă imigranţilor, în sensul că tinerii aderă la modelul local mai rapid decît indivizii din generaţia precedentă şi cei imigraţi de mai mult timp.

Bibliografie selectivă

Ades du X-e Congres *Internaţional des Linguistes,* I, Bucureşti, 1967, p. 549—769. Anghelesc u, Nadia: — *Situaţii lingvistice ţi metode de cercetare,* în: „Probleme de lingvistică generală', 1974, voi. VI, p. 33—43;

— *Arabic Diglossia and its Methodological Implications,* în: *Romano-Arabica,* Bucureşti, 1974, p. 81—92.

B a dur a, Bernhard şi Klaus G 1 o y (ed.), *Soziologie der Kommunikation,* Stuttgart, 1972.

Bahne r, Werner, *Sprache und Gesellschait. Ţinige Aspekte ihres Wechsel- seitigen* Verhältnisses, în: „Beiträge zur romanischen Philologie', 1969, Heft 2, p. 328 şi urm.

Bernstein, Basil (ed.), *Class, Codess and Control,* voi. 1, Londra, 1971; voi. II, Londra, 1973.

Bright, William şi A. K. Ramanujan, *Socioiinguistic Variation and Language Change,* în: „Proceedings of the Ninth Internaţional Congress of Linguists", The Hague, 1964, p. 1 107—1 114.

Bright, William, (ed.), *Sociolinguistics,* The Hague, 1966.

Burgelin, Olivie r, *Linguistique et sociologie,* în: „Revue de l'enseignement superieur', 1967, nr. 1—2, p. 80—88.

C a p e 11, A., *Studies in Sociolinguistics,* The Hague, 1966.

Cazac u, Boris: — *Studii de dialectologie română,* Bucureşti, 1966;

— *Un aspect al cercetării interdisciplinare: sociolingvistica,* în: „Fonetică şi dialectologie[1], 1973, voi. VIII, p. 11—18.

Cohen, Marcel, *Pour une sociologie du langage.* Paris, 1956.

Cortelazzo, Manii o, *Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana,* Pisa, 1969, p. 138—162.

Currie, Haver, C., A *Pro/edion oi Sociolinguistics: The Relation ol Speech to Social Status,* în: „Southern Speech Journal', 1952, voi. 18, 1, p. 28—37.

De *Mauro, Tul li o, Storia linguistica dell'Italia unita,* Bari, ed. I, 1963; ed. a Il-a, 1970.

D e s n i c k a j a, A. V., V. M. Zirmunskij şi L. S. Kovtun, *Voprosy social'noj lingvistiki,* Moscova, 1969.

De Vincenz, A., *Towards a Deiinition oi Diglossia,* în: *Forschungsprojekt Kontrastive Analyse Deutsch-Russisch* (KADR), Arbeitspapier, nr. 3, Univ. Heidelberg, Slawisches Institut.

Dittmar, Norbert, *Soziolinguistik. Exemplarische und kritische Darstellung ihrer Theorie, Empirie und Anwendung. Mit Kommentierter Bibliographie,* Frankfurt am Main, 1973.

Eichhorn, Wolfgang et al., *Worterbuch der marxistisch-Jeninistischen Soziologie,* Berlin, 1969.

Engel, Ulrich şi Olaf Schwencke (ed). *Gegenwartssprache und Gesell-schatt. Beiträge zu Aktuellen Frage der Kommunikation,* Dusseldorf, 1972. Ervin-Tripp, Susan, M„ *Language Acquisition and Communicative Choice,* Stanford, California, 1973.

Ferguson, Charles A., *Language Strudure and Language Use,* Stanford, California, 1971.

Ferguson, C h. A. şi J. J. Gumperz, (ed.), *Linguistic Diversity in South Asia; Studies in Regional, Social, and Funcţional Variation,* Bloomington, Indiana, 1960.

F i 1 i n, F. I. (ed.), Jazyk i *obSiestvo,* Moscova, 1968.

Fishman, J. A.: — (ed.) *Readings in the Sociology ui Language,* The Hague, 1968,

— *Sociolinguistics. A Briei Introduction,* Rowley, Mass., 1971;
— (ed.) *Advances in the Sociolog? oi Language,* voi. I, The Hague-Paris, 1971; voi. al II-lea, 1973.
— *Language in Sociocultural Change,* Stanford, California, 1972.
Garfinkel, Harold, *Studies in Ethnomethodology,* Prentice Hali, 1967. *Georgetown Vniversity Monograph Series on Languages and Linguistics, 1970,* voi. 22, 23; 1971, voi. 24.
Giglioli, Pier Paolo, (ed.), *Language and Social Context. Seiected Readings,* Middlesex Penguin Books, 1972.
Girke, Wolf gang, Helmut Jachnow şi Josef Schrenk, *Sozio- linguistik in der Sowjetunion. Eine referierte Bibliographie,* In: „Zeitschrift fur Literaturwissenschaft und Linguistik", 1972, 7, p. 131—154.
Grassi, Corrado, *Comportamento linguistico e comportamento sociologico,* în: „Archivio Glottologico Italiano", 1964, voi. 49, p. 40—66.
Greenberg, Joseph H., *Language, Culture and Communication,* Stanford, California, 1971.
Grosse, Rudolf şi Albrecht Neubert, *Thesen zur marxistischen Soziolinguistik,* în: „Linguistische Arbeitsberichte", Leipzig, 1970, 1, p. 3—15.
G u h m a n, M. M„ V. N. Jarceva şi N. N. Semenjuk (ed.), *Norma i social'naja diifernciacija jazyka,* Moscova, 1969.
Gumperz, John J., *Language in Social Groups,* Stanford, California, 1971. Gumperz, J. J. şi Dell Hymes (ed.): — *The Ethnography oi Communication,* „American Anthropologist', Special Publication, 1964, voi. 66 (6), part. 2;
— *Directions in Sociolinguistics, New* York, 1972.
Haugen Einar: — *Quelques problemes de la socioiinguistique,* Universite de Bucarest, Cours d'ete et colloques scientifiques, Sinaia, 1971.
— *The Ecolog? oi Language,* Stanford, California, 1972. Hertzler, Joyce O., *A Sociolog? oi Language,* New York, 1965. Hoijer, H. (ed.), *Language in Culture,* Chicago, 1954.
Hymes, Dell: — (ed.) *Language in Culture and Society,* New York, 1964;
— (ed.), *Pidginization and Creolization oi Languages,* Cambridge, Mass., 1971;
— On *Communicative Competence,* Philadelphia, 1971.
Klein, Wolfgang şi Dieter Wunderlich (ed.), *Aspekte der Soziolinguistik,* Frankfurt, 1971.
Labov, William: — *The Social Stratiiication oi English in New York City,* Center for Applied Linguistics, Washington, D. C., 1966;
— *Socioiinguistic Patterns,* Philadelphia, 1972.
Lambert, Wa 11 ac e E., *Language, Psycholog? and Culture,* Stanford, California, 1972.
Lawton, Denis, *Social Class, Language and Education,* Londra, 1968.
Lieberson, Stanley (ed.), *Explorations in Sociolinguistics,* published by Indiana University, Bloomington, The Hague, 1966.
M arce llesi, Jean-Baptiste (ed.), *Linguistique et societe,* număr special din „Langue franţaise", 1971, 9.
Medici, Mari o, Raffaele Simone (ed.), *L'insegnamento dell'italiano in Italia* e *alTestero,* voi. I—II, Roma, 1971, secţiunile *Lingua e dialetlo nella scuola italiana,* p. 87—239, şi *Psicolinguistica, glottodidattica, linguistica contrastiva,* p. 411—493.
Panov, M. B., (ed.), *Russkij jazyk i sovjetskoe obSiestvo,* Moscova, 1968.
P o 11 i e r, B., *Le domaine d'ethnolinguistique,* în: „Langages", 1970, nr. 18.
Redard, Georges, *Langue et societe,* în: Vom Wesen der *Sprache,* Berna* Munchen, 1967, p. 57—69.
Results oi the Conterence oi Anthropologists and Linguists, Memoir 8 of the Int. Journal of American Linguists, 1953, voi. 19, nr. 12, p. 11—42.
R o b i n s o n, W. P., *Language and Social Behaviour,* Londra, 1972.

Rona, Jose Pedro, A *Structural View of Sociolinguistics,* în: P. L. G a r-vin (ed.), *Method and Theory in Linguistics,* The Hague-Paris, 1970, p. 199—210.
Rucktăschel, Annamaria (ed.), *Sprache und Gesellschaft,* Munchen, 1972.
Sama rin, W. J., *Field Linguistics: A Guide to Linguistic Field 'VJork,* New York, 1967.
Sc hlieben-Lange, Brigitte, *Soziolinguistik. Eine Einfiihrung,* Stuttgart, 1973.
S e a r 1 e, J. R., *Speech Acts,* Cambridge, Mass-, 1969.
Shuy, Roger (ed.): — *Social Dialects and Language Learning,* Champaign, 111. , 1964;
— *Sociolinguistics: Current Trends and Prospects,* Washington D. C., 1972.
Slama-Cazacu, Tatiana, *Probleme de metoda în sociolingvistică,* în: „Fonetică şi dialectologie", 1971, voi. VII, p. 233—244.
Slama-Cazacu, Tatiana şi Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (ed.), masă rotundă, *Sociolingvistica şi lingvistica aplicată,* în: „Limbă şi literatură", 1972, nr. 4, p. 607—636 *(Sociolingvistica,* 1972).
S u m p f, J. (ed.), *La sociolinguistique,* „Langages", 1968, voi. 11 (număr special).
S v e i c e r, A. D„ Voprosy *sociologii jazyka v sovremennoj amerikanskoj lin- gvistikė.* Leningrad, 1971.
Tauli, Vaite r, *Introduction to a Theory oi Language Planning,* Uppsala, 1968. Uribe Villegas, Oscar: — *Sociolinguistica. Una introducciân a su estudio,* Mexico, 1970;
— (ed.) *La sociolinguistica actual: algunos de sus problemas, planteamientos* y *soluciones,* Mexico, 1974.
Weinreich, Uriel: — *Languages in Contact. Findings and Problems,* New York, 1953;
— *Unilinguisme et multilinguisme,* în: A. M a r t i n e t (ed.), *Le langage,* Paris, 1968, p. 647—685.

GLOSAR

Act: de comunicare *(engl. communicative act):* comportament cu valoare de
comunicare pentru cei de faţă. Mijloacele de comunicare pot fi lingvistice, nelingvistice sau de ambele tipuri. Distribuţia mijloacelor de comunicare este dependentă de situaţie (cf. *situaţie).* /H, E, 53/

verbal, de vorbire (engl. speech act): enunţ sau grup de enunţuri cu o funcţie interpretabilă, întrucît sînt subordonate unor schimburi verbale organizate (situaţii de muncă, reuniuni oficiale sau particulare etc.). *Exemple:* formulele care marchează limitele episoadelor (de tipul: „Aceasta îmi aminteşte de...'), promisiunile, scuzele, saluturile, rugăminţile, insultele, glumele etc. Actele verbale pot denumi segmente ale interacţiunii verbale. Există tendinţa ca actele verbale clar identificate să devină clişee. Actele verbale nu sînt, în mod necesar, aceleaşi pretutindeni, pentru că ele reprezintă unităţi culturale, care pot fi determinate prin metode etnologice. /ET, S, 162, 173—174/

Aculturaţie (engl. *acculturation):* achiziţionarea unei culturi străine, ca rezultat al contactului prelungit între două sau mai multe comunităţi. Fenomenul are o funcţie integrativă.

lingvistică; fenomen de uniformizare lingvistică, apărut în urma unui contact îndelungat între comunităţi, într-un cîmp larg de interacţiune verbală. Datorită împrumutului sistematic, de lungă durată, apar asemănări de structură lingvistică între idiomuri, al căror efect este acela de mascare a deosebirilor genealogice iniţiale (se creează o aşa-numită „uniune lingvistică*, *Sprachbund).* Curentele culturale (sau de altă natură) predominante determină direcţia de difuzare a inovaţiilor. Uniformizarea are loc, de obicei, în favoarea unei anumite limbi. Situaţia extremă este reprezentată de limbile pidgin şi creole (cf. *limbi) /G, C,* 106—107/. Aculturaţia poate fi legată de schimbări importante în fidelitatea socială a indivizilor. /ET, S, 177/

Argouri: cf. *limbaje speciale.*

Biculturalism: participarea indivizilor la două culturi, determinată, de obicei, de contactul sistematic între grupuri cu limbi materne diferite; aceste grupuri sînt, în acelaşi timp, comunităţi etnice sau culturale distincte. Contactul dintre culturi produce interferenţe lexical-culturale şi, de asemenea, difuziunea elementelor de cultură spirituală şi materială. /W, CS, 97/

Bariere lingvistice: dificultăţi în calea comunicării în limba maternă. Acestea pot fi determinate de puternica diferenţiere dialectală existentă în cadrul unei anumite limbi sau pot avea o motivare socială, în societăţile caracterizate prin- tr-o stratificare accentuată. /M,B, 258; ABS, S, 272/

Bilingvism: folosire alternativă a două limbi. /W, CL, 40/

Definiţia lui J. F i s h m a n este mai precisă: competenţa în două limbi, înrudite sau nu din punct de vedere genealogic. In multe comunităţi, fiecare limbă este specializată funcţional (ea este utilizată pentru discutarea anumitor subiecte, în anumite scopuri şi de către anumite persoane).

~ reflectă adaptabilitatea lingvistică individuală, pentru că, de obicei, însuşirea celei de a doua limbi este impusă pe cale oficială. /Fishman, 1971, 292, 295/ Competenţa vorbitorilor în cele două limbi poate prezenta grade diferite: unii le stăpînesc în egală măsură, alţii folosesc în mod curent o limbă şi o cunosc numai superficial pe cealaltă. /G, E, 209/

Tipuri de bilingvism:

— intragrup (de grup)

~ colectiv — stabil

~ de ...

—■ compus: achiziţionat în copilărie; caracteristic copiilor

proveniţi din familii bilingve;
~ coordonat: a doua limbă este achiziţionată ulterior, în cursul şcolii sau al activităţii profesionale /Fishman, 1971, 305/.
, individual
. naţional /K, T, 123/
impersonal: guvernare bilingvă, cetăţeni monolingvi
~ personal: guvernare monolingvă, cetăţeni bilingvi
După origine, ~ personal poate fi:
(a) *natural* (ca rezultat al căsătoriilor mixte, al traiului într-o localitate multilingvă sau în apropierea frontierei dintre două arii lingvistice;
(b) *voluntar* (determinat de dorinţa individului);
(c) *decretat* (fondat pe autoritatea de stat, dar contravenind dorinţei cetăţenilor). /K,T, 128/
Cercetătorii belgieni denumesc tipurile (b) şi (c) de mai sus de promovare şi ~ de concesie. /K,T, 130/

Cadru (engl. *setting* sau scene): componentă a actelor verbale (lingvistice), desemnînd împrejurările în care are loc comunicarea: timpul, locul, contextul psihologic şi cultural. /F, SL, 159, fig. 3 a/
Dell Hymes îl defineşte ca desemnînd împrejurările verbale sau nonver- bale ale comunicării. Cf. *context.* /H,E, 56, 58/

Cod: termen din teoria comunicării. în SL, el defineşte, de obicei, acel diacritic lingvistic care serveşte ca normă pentru comportamentul de rol (cf. *rol).* Prin coduri — spre deosebire de *subcoduri* (cf. *subcod)* — se înţeleg limbi distincte. /G, T, 116/
Pentru B. Bernstein, ~ este o variabilă în raport cu deprinderile verbale ale unei populaţii. Autorul nu face distincţia — prezentă la J. J. G u m- p e r z — între cod şi subcod, înţelegînd prin coduri atît limbile distincte, cît şi argourile, jargoanele, dialectele etc.
Codurile sînt funcţii ale unor tipuri de relaţii sociale. Forma relaţiei sociale se reflectă în selecţiile sintactice şi lexicale ale vorbitorilor. Codurile se pot defini lingvistic tocmai prin probabilitatea de a prevedea, pentru orice vorbitor, ce elemente sintactice vor fi folosite pentru organizarea sensului, în cadrul unei sfere reprezentative de vorbire. /B,C, 252—253/
După B. Bernstein, se pot distinge două tipuri de ~:
(a) *coduri elaborate* (CE) (engl. *elaborated codes)* şi
(b) *coduri restrînse* (CR) (engl. *restricted codes).*
CE se caracterizează prin aceea că predicţia sintactică se realizează mai greu. Funcţia lor este pregătirea şi redarea unui sens relativ explicit. Ele reprezintă un mijloc de transmitere a unor răspunsuri verbale individuale. Posibilitatea schimbării lor controlează posibilitatea schimbării rolurilor. CE cuprind două registre: al relaţiilor între persoane şi al relaţiilor între obiecte. CR se caracterizează prin aceea că structura şi organizarea mesajelor sînt în întregime previzibile pentru vorbitor şi ascultător (de exemplu: modurile rituale de comunicare). Funcţia lor: definirea şi consolidarea formei unei relaţii sociale de tip inclusiv. De obicei, nu apar diferenţe individuale. /B,C, 254—255/

Codilicare: descrierea explicită a codului în forma unei ortografii, a unei gramatici şi a unui lexicon, deci formularea explicită a regulilor unui cod. —- este considerată drept trăsătură specifică a limbilor standard, dar se realizează diferit, după cum presupune descrierea unei norme acceptate (în literatură sau în vorbirea îngrijită) sau crearea acelei norme. /H,LP, 231; cf. şi G,T, 120—121;

Competenţă comunicativă (engl. *communicative competence):* capacitate a indivizilor izolaţi de a acţiona concret, prin intermediul limbii, într-o comunitate lingvistică. Prin ~ se exprimă sistemul de cerinţe şi reglementări sociale care guvernează comportamentul social-comunicativ. se însuşeşte odată cu capacitatea de a formula şi înţelege enunţuri. /W,R, 180/

Comunicare: relaţie care presupune transmiterea unui mesaj prin intermediul unui cod.

~ are două componente principale:

(a) *lingvistică* (verbală) — referitoare la mesajele în care sensul este mediat prin cuvinte;

(b) *paralingvistică* (extraverbală) — sensurile sînt mediate prin asociaţii expresive ale cuvintelor (ritm, accent, intonaţie), gest, atitudine, mimică./B,C, 253—254/

Comunitate lingvistică (CL); —.. *de vorbire* (engl. *speech community):* orice colectivitate umană, caracterizată de interacţiunea regulată şi frecventă prin in-

termediul unui corpus comun de semne verbale, şi separată de colectivităţi similare prin diferenţe semnificative în folosirea limbii. /G,C, 103/

Este un termen neutru, fără nici o dimensiune specifică; el reproduce, probabil, germ. *Sprachgemeinschalt.* CL se defineşte prin faptul că membrii ei au în comun cel puţin o varietate lingvistică şi sistemul normelor de utilizare adecvată a ei. /Fishman, 1971, 232/

Intr-o formulare sintetică, W. Labov defineşte CL drept un grup cu un. set comun de valori normative în ceea ce priveşte limba. El insistă asupra faptului că esenţială este existenţa unor norme evaluative asemănătoare, şi nu a unor modele asemănătoare de realizare lingvistică. /L,E, 199, 207/

Limitele CL nu coincid, în mod necesar, cu cele ale unei limbi sau ale unuf dialect. CL este un grup social fie monolingv, fie multilingv (Fishman distinge comunităţi monolingve, bilingve, multilingve şi diglosice — F, SL, 157—158; Fishman, 1971, 234—235), sudat datorită frecvenţei tiparelor de interacţiune socială şi separat de ariile înconjurătoare din cauza posibilităţilor slabe de comunicare. Dimensiunile CL sînt variabile: de la grupuri restrînse, legate prin contacte directe, pînă la regiuni întinse. De asemenea, CL se disting prin grade diferite de complexitate: grupuri de vînători şi culegători, comunităţi tribale mai largi, societăţi intermediare, comunităţi urbane moderne etc. /G,T, 115, 118—121/

în raport cu gradul de inteligibilitate mutuală, se distinge între:

(a) CL primare: caracterizate exclusiv prin diferenţe idiolectice (ex. Islanda).

(b) CL secundare: caracterizate prin înţelegerea parţială între membri (ex. Anglia).

(c) CL terţiare: nu există înţelegere între membri (ex. Elveţia) /H,LP, 229—230/

Comunitate nucleară naţională (CNN), noţiune introdusă de H. Kloss. CNN înglobează pe toţi cetăţenii unui stat, cu excepţia celor a căror limbă maternă este vorbită de mai puţin de 3% din populaţie. CNN sînt deci CL definite în raport cu o formă de organizare politică: statul.

Kloss distinge trei tipuri de CNN:

— monolingve
— bilingve sau trilingve
— multilingve /K, T, 122/

Contact lingvistic: situaţie în care două sau mai multe limbi sînt folosite alternativ de către aceleaşi persoane. Locusul — este individul. /W, CL, 40/

U. Weinreich subliniază necesitatea abordării interdisciplinare a ~, în concepţia antropologilor, — este unul dintre aspectele contactului cultural. *fW,* CL, 44—46/

Context: cf. cadru.

Dialect: în lingvistica americană, noţiunea desemnează o varietate a unei limbi, separată de altele printr-un complex de trăsături fonetice, gramaticale sau lexicale. Apariţia dialectelor este legată de existenţa unor bariere regionale sau sociale în sistemele de comunicare: cu cît aceste bariere sînt mai puternice, cu atît diferenţele dialectale sînt mai pronunţate.

Se poate vorbi deci despre ~ *regionale* — cele mai tipice — — şi despre — *sociale:* subvariante ale vorbirii unei comunităţi, restrînse prin acţiunea forţelor sociale la reprezentanţii unui grup etnic, religios, economic sau de educaţie. Nu există comunităţi fără ~ sociale, dar, cu cît barierele de clasă local recunoscute sînt mai puţine, cu atît este mai greu să găsim mărci de clasă în vorbire.

— sociale implică diferenţe de experienţă culturală /Bright, 1966, 73/

Noţiuni similare cu acelea de ~ local şi ~ social, delimitate însă după criterii, într-o măsură, diferite, sînt folosite de J. J. G u m p e r z. în raport cu modul de însuşire şi cu situaţiile în care sînt utilizate, J. J. Gumperz distinge între formele locale ale limbii şi argourile şi limbajele

speciale.

— *locale* folosite de populaţiile rurale se caracterizează prin diversitatea geografică maximă a formelor de vorbire;

— locale sînt învăţate în familie şi servesc pentru comunicarea intragrup,. coexistînd cu anumite coduri suprapuse, folosite în comunicarea cu străini. /G, T, 120/

Argourile şi limbajele speciale reprezintă tipuri de — sociale; ele sînt însuşite mai tîrziu şi sînt folosite numai în anumite situaţii (cf. *argouri, limbaje spe-*

ciale). In această clasă se încadrează ~ *subregionale* sau *regionale,* utilizate în relaţiile comerciale şi în relaţiile între grupuri. /G,T, 120/

Diglosie (engl. *diglossia):* termen introdus de Ch. A Ferguson (1959), după modelul fr. *diglossie.* /F,D, 135/

—■ desemnează o situaţie lingvistică relativ stabilă, în care, pe lîngă dialectele principale ale limbii, există o varietate suprapusă foarte diferită, extrem de codificată, vehicul al unui vast şi apreciat corpus de literatură scrisă, fie dintr-o perioadă mai veche, fie dintr-o altă comunitate lingvistică, învăţată mai ales prin educaţia oficială şi utilizată pentru majoritatea necesităţilor exprimării scrise şi orale, dar nefolosită de nici un sector al comunităţii pentru conversaţia uzuală. /F,D, 142/

Noţiunea este exemplificată de Ch. A. Ferguson prin analiza situaţiei lingvistice din ţările arabe, Grecia, cantoanele din Elveţia în care se vorbeşte limba germană şi Haiti. /F,D, 136/

presupune deci existenţa unor diferenţe marcate, de formă şi funcţie, între stilul oficial şi cel colocvial (cf. *variantă înaltă şi joasă).* /B,D, 48; ET,S, 165/

~ caracterizează repartiţia socială de funcţii pentru diferite limbi sau varietăţi. /Fishman, 1971, 295/

H. Kloss sugerează posibilitatea de a extinde noţiunea de distingînd între ~ internă, referitoare la limbi înrudite, şi ~ externă, referitoare la limbi neînrudite. /K, T, 125/

Distanţă lingvistică (engl. *language distance):* termen utilizat pentru prima oară de U. Weinreich şi preluat de J. J. Gumperz. Desemnează totalitatea diferenţelor din fonologie, gramatică sau vocabular, în cadrul *matricei codurilor* (cf. s. v.), aşa cum este măsurată de studiul contrastiv.

~ serveşte la realizarea unei tipologii a comunităţilor lingvistice, oferind un mijloc de caracterizare a complexităţii acestora. /G,T, 117—118/

Astfel, de exemplu, în societăţile simple (cf. *societate),* — este relativ mică /G,T, 118/; în societăţile intermediare, ~ diferă, de la variaţii pur lexicale şi fonetice, pînă la divergenţe structurale importante /G,T, 119/; în societăţile complexe, cu un grad înalt de urbanizare, ~~ este minimă, limitîndu-se la nivelul sintactic şi lexical. /G,T, 121/.

Diversitate lingvistică: constituie obiectul principal de studiu al sociolingvisticii; este condiţionată de un număr de factori definiţi social, cei mai importanţi fiind emiţătorul, receptorul şi cadrul. Extensiunea ~ nu priveşte aspectul spaţial sau cantitativ lingvistic, ci diferenţa dintre anumite părţi ale unei comunităţi în raport cu aceea dintre comunităţi distincte, şi diferenţa dintre varietăţile aceleiaşi limbi în raport cu aceea dintre limbi distincte. /B,D, 47, 49/

Doctrină uniformitară (asupra schimbării lingvistice) (engl. *unilormitarian doctrine):* are la bază ideea că aceleaşi mecanisme care au operat pentru a produce schimbări lingvistice pe scară largă în trecut pot fi observate şi în cazul schimbărilor lingvistice curente. Pornind de la această premisă, se susţine că schimbările lingvistice din trecut pot fi cunoscute prin cercetarea schimbărilor în curs (cf. *schimbarea lingvistică).* /L, M, 190/

Domeniu (engl. *domain):* constructă care permite studierea concordanţelor regulate în uz dintre varietăţile lingvistice şi funcţiile recunoscute în societate. Ca pentru orice constructă, delimitarea ~ este rezultatul unei operaţii de abstractizare şi generalizare, efectuate de cercetător. Se constată existenţa unui paralelism accentuat între — şi instituţiile sociale cele mai importante. /F,SL, 157—158/

Ecologie a limbii (engl. ecology of *language):* termen utilizat de E. Haugen pentru a desemna studiul interacţiunilor dintre o anumită limbă şi condiţiile în care este folosită, mai precis dintre limbă şi societatea care o utilizează. /Introd., 13—14; Haugen, 1972, 325/

Economie verbală (engl. speech economy): se referă la felul în care este structurată activitatea verbală a unei comunităţi lingvistice: tipurile de acte verbale identificate, factorii lor constitutivi, funcţiile vorbirii etc. De remarcat că ~ se defineşte în raport cu o comunitate (sau cu o populaţie), şi nu în raport cu omogenitatea sau cu limitele unui cod lingvistic. Studiul ~ presupune determinarea specializării diverselor limbi sau varietăţi utilizate într-o comunitate, în raport cu anumite situaţii sau funcţii, şi a implicaţiilor lor pentru personalitatea, statutul şi modul de a gîndi al membrilor. /H,E, 51—53/

Enculturafie (engl. *enculturation):* procesul de integrare a unor elemente apar- ţinînd altei culturi în complexul cultural propriu, în condiţiile contactului între comunităţi. Cf. şi *aculturafie.*

Episod: termen folosit de Watson şi Potter (1962) pentru a desemna grupurile de enunţuri cu subiect central comun. Episoadele se definesc în funcţie de: participanţii principali, sistemul de roluri ale participanţilor, centrul de interes şi relaţia participanţilor faţă de centrul de interes. Fiind componente ale etapelor discursului, episoadele reprezintă, pentru unii cercetători, macrounitatea de bază pentru analiza discursului oral. /ET, S, 162, 175—176/

Etichetă lingvistică (engl. *linguistic etiquette):* sistem de norme care guvernează selecţia formelor lingvistice în raport cu statutul relativ (sau cu gradul de familiaritate) al interlocutorilor. Termen utilizat de Clifford Geertz. / Definiţia în F i s h m a n, 1968, 283/.

Etnografie a vorbirii (engl. *ethnography of speaking):* termen introdus de D e 11 Hymes. ~ urmăreşte analiza modelelor şi a funcţiilor vorbirii într-o comunitate dată, avînd o cultură specifică. Mai precis, ~ studiază forma actelor verbale, regulile selectării elementelor codului lingvistic în elaborarea mesajului, interrelaţia emiţător — receptor — subiect — canal — context, adică relaţia dintre situaţiile de comunicare şi formele lingvistice, dintre tiparele lingvistice şi funcţiile limbii, într-o anumită societate. ~ reprezintă echivalentul, în plan lingvistic, al „sistemului cultural* din antropologie, întrucît, în concepţia lui D e 11 Hymes, limba nu poate fi exclusă din domeniul culturii.

Premisele unei asemenea concepţii sînt reprezentate de: caracterul sistematic al vorbirii unui grup, variaţia funcţională interculturală a vorbirii şi importanţa deosebită a activităţii verbale, care nu poate fi omisă dintr-o teorie a comportamentului unui grup.

D e 11 Hymes consideră noţiunea de —■ ca echivalentă cu aceea de „sociologie a limbii", aşa cum este ea definită de R. Jakobson. /H,E, 52, nota 1, 53, 54, 58, 66—67/

W. Labov (1970) distinge însă între sociologia limbii şi considerîndu-le componente ale sociolingvisticii cu obiect propriu de cercetare.

Eveniment verbal (engl. *speech event):* grup de acte verbale cu aceeaşi funcţie. -w pot fi descompuse într-un număr de segmente, care reprezintă etapele discursului. Fiecare ~ se caracterizează printr-un anumit set de reguli de succesiune, similar ordonate, prin aceleaşi componente şi prin selectarea anumitor alternative pentru fiecare componentă. /ET, S, 161'—162/

se caracterizează printr-un anumit model de ocurenţa, printr-o anumită distribuţie a unor elemente în raport cu celelalte sau cu elemente externe.

Se pot recunoaşte şapte tipuri de componente sau factori ai emiţător, receptor, formă a mesajului, canal, cod, subiect, cadru (cf. *cadru),* variabile numeric şi calitativ de la o comunitate la alta. Actele verbale au funcţii generale şi funcţii specifice unui anumit grup sau individ. /H, E, 53, 54/

Exoglosie: situaţia în care se utilizează ca limbă standard nu un idiom indigen, ci o limbă străină (în anumite ţări din Asia şi Africa). Termenul a fost introdus de H. Kloss /Definiţia în Haugen, 1971, 31/.

Fidelitate lingvistică (engl. *language loyalty* sau *fidelity):* concept introdus de U. Weinreich (1953). Desemnează acea atitudine care se manifestă în condiţiile recunoaşterii prestigiului variantei standard a unei limbi, ca simbol al unui anumit grup naţional sau al unei mişcări sociale. ~ este un factor de unificare lingvistică, chiar în condiţiile în care membrii unui grup continuă să utilizeze, în relaţiile curente, idiomul specific lor. In societăţile în curs de modernizare, ~ poate deveni o problemă de dezbatere politică, cu repercusiuni asupra inteligibili- tăţii mutuale. /G,C, 109—110; G,T, 119, 121/

Folk-Iinguistics: desemnează studiul opiniilor vorbitorilor — explicit formulate — despre propriul lor comportament lingvistic şi despre comportamentul lingvistic al celorlalţi. Punctul de vedere al vorbitorilor nu corespunde în mod obligatoriu cu comportamentul lingvistic real; el reprezintă însă una dintre componentele situaţiei sociolingvistice. /B,D, 49/

Funcţiile actelor verbale (ale vorbirii, ale limbii, ale comunicării): în mod tradiţional, determinarea lor presupune interpretarea factorilor actului verbal în termenii motivului sau ai scopului acestuia; fiecărui factor îi corespunde o anumită Numărul şi domeniul — nu sînt identice la diferiţi cercetători. Astfel,
B u h 1 e r identifică trei tipuri de — lingvistice: de provocare (A u s 1 6 s u ng), de informare (Kundg ab e) şi de reprezentare (D a r s t e 11 u n g), corespunzînd la trei factori ai actului verbal: receptor, subiect şi mesaj. Pornind de la o schemă cu 6 factori (emiţător, receptor, context, mesaj, contact, cod), R. Jakobson identifică 6 — ale comunicării: emotivă, conativă, referenţială, poetică, fatică şi metalingvală. Schema lui Jakobson este preluată şi de E. Haugen (cf. H, LP, 233—234). Distingînd între contaxt şi referent, D e 11 Hymes delimitează 7 el evită termenul „context*, considerîndu-l prea încărcat de sensuri, în lingvistică, şi utilizează, în schimb, termenul „cadru*. — referenţială corespunde factorului „subiect* al comunicării, pe cînd cadrului îi corespunde o altă ~: contextuală sau situaţională. D e 11 Hymes subliniază ideea că nu este necesar să se impună un set fix de ~, valabil pentru orice comunitate; pot exista ~ specifice numai anumitor grupuri. De asemenea, toate trăsăturile actelor verbale pot participa la realizarea tuturor deşi, în mod obişnuit, anumite trăsături sau categorii lingvistice şi chiar anumite genuri literare sînt asociate cu o anumită ~ : de exemplu, pronumele de persoana I, interjecţia şi poemul liric sînt asociate cu — expresivă (sau emotivă, în terminologia lui Jakobson). /H,E, 59—61 şi nota 4/

Gama *lingvistică a* unui repertoriu (engl. *linguistic range):* distanţa lingvistică internă dintre variantele constitutive, adică suma totală a diferenţelor lingvistice dintr-o comunitate (cf. şi *repertoriu).* — este direct dependentă de frecvenţa interacţiunii verbale (în regiunile în care fluxul comunicării este dominat de un centru important, — este relativ restrînsă; fragmentarea politică duce, în general, la lărgirea ~) şi de rigiditatea barierelor sociolingvistice. /G, C, 111/

Gamă stilistică (engl. *stylistic range):* repertoriul de stiluri pe care îl stăpî- neşte un vorbitor. Pentru un monolingv, —. include, de obicei, stilul neîngrijit, argoul, un registru profesional şi ceva din stilul îngrijit. /ET, S, 164—165/ Cf. şi *registru, stil.*

Grafoled: înregistrarea fidelă şi exhaustivă a unui idiolect (cf. *idiolect),* sub formă unei descrieri lingvistice standard. ~ se deosebeşte de idiolect prin aceea că este editat, analizat, posterior acestuia şi stilizat.
Ortografia reprezintă un compromis al grafolectelor. /H,LP, 227—228/

Hipercorectitudine (engl. *hypercorrection):* schimbarea unei forme ca urmare a efortului vorbitorului de a se conforma unei anumite norme. W. L a b o v utilizează acest termen în descrierea etapelor schimbării

lingvistice. El distinge între — *din jos* (engl. *hypercorrection Irom below),* etapă în procesul schimbării lingvistice în care se constată modificarea *spontand,* sub nivelul conştiinţei sociale, a unei variabile lingvistice, dincolo de modelul stabilit de generaţiile anterioare, şi — *de deasupra* (engl. *hypercorrection from above),* etapă în care se constată remodificarea variabilei lingvistice dincolo de norma stabilită de grupul de prestigiu din comunitate, pe care celelalte grupuri urmăresc *conştient* să îl imite. /L, M, 191—193/.

W. Labov susţine că *modelul hipercorect* este corelat mai degrabă cu mobilitatea socială ascendentă, în general, decît cu un anumit grup socioecono- mic. /L, E, 204/

Idiolect: termen introdus de B. Bloch (1948) pentru a desemna vorbirea unei persoane care discută un anumit subiect cu aceeaşi persoană, într-o perioadă scurtă de timp. Definiţia discutată la Conferinţa antropologilor şi lingviştilor de la Baltimore are un caracter mai general: — reprezintă repertoriul total al deprinderilor de vorbire ale unui individ, într-o anumită perioadă a existenţei sale. Trăsăturile ~-ului sînt caracterul individual şi marea mobilitate (în cursul existenţei, un individ utilizează cîteva idiolecte).

Aşa cum s-a observat, conceptul de ~ anulează noţiunea saussuriană de *langue,* ca obiect de înţelegere socială uniformă. R. Jakobson i-a contestat utilitatea, susţinînd că „în limbă nu există proprietate privată: totul este socializat' *(Results,* 1953, p. 15). /cf. şi L, SL, 73/

Interacţiune verbală: schimbul verbal între emiţător şi receptor, produs într-un ■anumit cadru. /B, D, 47/

Sociolingvistica studiază *situaţiile de* — în comunitatea lingvistică. /ET, S, 167/ Fiecărei comunităţi îi sînt specifice anumite *modele de* care reflectă relaţiile sociale existente şi contribuie la menţinerea lor. /G, E, 214/

Se disting două tipuri principale de

(a) — *personală* (engl. *personal interaction),* identificată în cazul relaţiilor între prieteni, între egali, în cercul familiei etc.; aceasta permite manifestarea individualităţii participanţilor, şi (b) —. *de tranzacţie,* (engl. *transactional interaction),* identificată în cazul unor relaţii de tipul vînzător—cumpărător, funcţionar—solicitant sau subaltern, doctor—pacient etc.; în acest caz, indivizii se comportă conform statutului lor social. /G, E, 215—216/

Interacţiunile personale sînt mai neoficiale şi mai variate; celelalte presupun precizarea continuă a drepturilor şi obligaţiilor reciproce ale participanţilor. /F, SL, 154/

Frecvenţa de ~ este un factor esenţial al diversităţii lingvistice. /G, C, 111/

Interferenţă: abatere de la normele uneia dintre limbile folosite, care apare în vorbirea bilingvilor ca urmare a contactului lingvistic; presupune, în primul rînd, restructurarea tiparelor în uz, datorită introducerii unor elemente străine în compartimentele limbii cu o structură complexă, şi numai pentru o parte a sintaxei şi a vocabularului ea implică simple adaosuri la inventarul existent.

Studiul ~ necesită urmărirea difuzării, a persistenţei şi a dispariţiei fenomenelor înregistrate. Cauzalitatea ei este nu numai intra-, ci şi extralingvistică (psihologică şi socioculturală); ~ este o faţetă a difuziunii culturale. Problema majoră este aceea a relaţiei reciproce dintre factorii structurali şi nonstructurali care favorizează sau împiedică /W, CL, 40, 42—43/

Printre factorii nonstructurali care influenţează procesul de sînt men
ţionaţi, de către U. Weinreich: aria geografică; caracterul de limbă indigenă sau imigrantă al unei limbi; contactul dintre grupurile culturale şi etnice; religia; rasa; sexul; vîrsta; statutul social; ocupaţia; caracterul urban sau rural al comunităţii. /W, CS/

Ipoteza monolitică a structurii limbii: acreditată de lingvistica

formalizantă (structurală, transformaţională). In conformitate cu această ipoteză, obiectul lingvisticii îl constituie o comunitate lingvistică omogenă, abstractă, în care toţi vorbitorii se exprimă la fel /L, SL, 69—70/

~ se opune deci considerării limbii ca sistem interconectat de subcoduri, punct de vedere adoptat în sociolingvistică. /G, T, 113/

Limbaje speciale (engl. *special parlances):* varietăţi suprapuse, însuşite mai tîr- ziu şi folosite numai în anumite situaţii.

J. J. Gumperz distinge următoarele tipuri de ~:

(a) dialecte *subregionale* sau *regionale,* care servesc pentru comunicarea între grupuri, de obicei, în scopuri comerciale. Ele pot aparţine aceleiaşi limbi ca şi idiomurile locale ale celor care Ie folosesc, sau unor limbi diferite;

(b) limbajele folosite de anumite grupuri sociale şi profesionale în activităţile lor speciale. Exemple: limbajele grupurilor comerciale, stilurile literare ale povestitorilor populari, argourile hoţilor etc. Ele servesc la menţinerea exclusivităţii de grup; au o anumită codificare, dar un prestigiu limitat;

(c) codurile de cult şi administrative (acelaşi cod poate îndeplini ambele funcţii sau pot fi utilizate coduri diferite). Se folosesc pe teritorii întinse, servind, de asemenea, la menţinerea exclusivităţii de grup, dar se caracterizează printr-o extremă codificare. /G, T, 120—121/

Limbă standard: formă codificată a limbii, acceptată şi servind ca model unei comunităţi verbale mai largi, (P. G a r v i n şi M. M a t h i o t). Caracteristicile ei sînt deci: codificarea (cf. *codificare),* şi fidelitatea faţă de limbă (cf. *fidelitate lingvistică)* Existenta unei ~, distincte de vorbirea obişnuită, este o caracteristică lingvistică majoră a unei culturi urbane. /G, T, 113/

Havrânek subliniază ideea că — trebuie să se caracterizeze prin stabilitate cu flexibilitate. /H, LP, 234/

Cf. şi *limbi* (probleme de tipologie sociolingvistică), precum şi *standardizare.*

Limbi (probleme de tipologie sociolingvistică): sociolingvistica operează cu o tipologie a limbilor realizată după criterii proprii.

Se vorbeşte, de exemplu, despre limbi *indigene* şi limbi *imigrante;* ultimele sînt mai mult supuse interferenţei, întrucît noutatea aşezării determină necesitatea unui vocabular adecvat, subminează rezistenţa din inerţie la împrumutul lingvistic, iar căsătoriile mixte aduc un element de discontinuitate a tradiţiei lingvistice. /W, CS, 96—97/

In raport cu criteriul funcţiei şi al structurii unui idiom, se operează distincţiile:

1) *limbi locale* (engl. *vernacular) —* servind ca mijloc de comunicare într-o comunitate restrînsă şi prezentînd un grad redus de normare;

2) *limbi standard* — utilizate în comunităţi mai largi, legate, de obicei, de dezvoltarea unei culturi urbane (purtătoare şi transmiţătoare ale acesteia), caracterizate printr-un grad înalt de normare (cf. şi *limbă standard);*

3) *limbi clasice* — limbi standard care nu sînt limbi materne pentru o populaţie dată; codificarea lor s-a realizat cu cîteva secole în urmă şi sistemul de norme s-a transmis neschimbat prin intermediul şcolii;

4) *limbi mixte — servesc* ca intermediar în comunicarea între diferite grupuri etnice dintr-o zonă geografică determinată (în porturi, în relaţii comerciale), prezentînd o structură gramaticală rudimentară şi un vocabular limitat, bazat pe vocabularul uneia dintre limbile de circulaţie. Se vorbeşte despre *pidginuri* — al căror vocabular este împrumutat, în esenţă, din engleză; *sabiruri* al căror vocabular este romanic; *petit negre* — cu vocabularul împrumutat din franceză etc.

Orice limbă care mediază comunicarea între grupuri, fie că este mixtă sau nu, este denumită *Jingua iranca* /cf. K. T, 122/

5) *limbi creole* — limbi devenite materne pentru anumite colectivităţi, servind pentru comunicarea curentă. Ele reprezintă versiunea deformată a limbii oficiale, utilizate de descendenţii populaţiei de culoare aduse din Africa în statele din America şi în insulele din

Oceanul Indian /cf. şi G, T, 120—121; G, E, 209; F, SL, 151/

Matrice a codurilor (engl. *code matrix):* set de coduri şi subcoduri (cf. *cod, subcod)* legate funcţional de matricea de comunicare (cf. *matrice de comunicare).* Natura componentelor ~ şi distanţa lingvistică dintre subcoduri variază de la o comunitate la alta; excluderea unui cod sau subcod produce un gol în matricea de comunicare. /G, T, 116/

Distanţele lingvistice în cadrul ~ sînt minime în comunităţile cu un grad înalt de urbanizare.

~ tinde să devină din ce în ce mai puţin diversă, odată cu scăderea caracterului distinct al rolurilor (cf. *rol).* /G, T, 121/

Matrice de comunicare (engl. *communication matrix):* totalitatea rolurilor de comunicare dintr-o societate. Societăţile diferă şi în funcţie de modul în care se grupează rolurile în cadrul /G, T, 116, 117/

Mecanismul schimbării lingvistice (din punct de vedere sociolingvistic): por- nindu-se de la un model ierarhic simplu al societăţii, în cadrul căruia se identifică grupuri discontinue, distinse în funcţie de clasă, ocupaţie, sex etc., se consideră că inovaţiile se răspîndesc de sus în jos pe scara ierarhiei sociale, dintr-un dialect (sau limbă) în altele. Se admite că grupurile mai de jos sau cu mai puţin prestigiu adoptă forme folosite de cei cu o poziţie socială superioară. Acest proces nu duce la omogenitate lingvistică, pentru că grupurile de prestigiu introduc, la rîndul lor, noi schimbări, pentru a menţine distincţia iniţială. /G, E, 209—211/

Noutatea acestui punct de vedere este dată de considerarea alternanţei sistematice între presiunile interne, structurale, şi cele sociolingvistice. /L, M, 193/

Macrosociolingvistică: identifică şi descrie regularităţile sociolingvistice de bază, adică asocierile sistematice dintre anumite varietăţi lingvistice (sau limbi) şi anumite situaţii sociale, utilizînd constructa denumită domeniu (cf. *domeniu).*

Analiza situaţională (cf. *situaţie)* a limbii şi a comportamentului verbal realizează tranziţia între macro- şi microsociolingvistică (cf. şi *microsociolingvistică)* /F, SL, 157/

Metode; sînt, în general, cele curente în cercetarea de teren din antropologie sau dialectologie: ancheta, observarea participanţilor, experimentul controlat etc. /G, E, 209/

Variaţiile dialectale pot fi studiate cu ajutorul procedeelor geografiei lingvistice; nu există însă nici o tehnică de analiză formală a variaţiilor suprapuse (cf. *variaţie).* Este indicat să se utilizeze modelele de interacţiune în care se menţin relaţiile sociale (folosind conceptul de reţea socială — cf. s.v.), pentru că statutul socioeconomic al vorbitorilor nu este adesea direct relevant. Chestionarul nu este eficient pentru variaţiile suprapuse, care reflectă relaţii interpersonale; de aceea se recomandă observarea directă. /G, E, 214, 215/

Microsociolingvistică: urmăreşte validarea relaţiilor de rol (cf. *rol)* dintr-o comunitate, prin demonstrarea accesului diferenţial la roluri, a fluidităţii variabile a rolurilor şi a gamei lor diferenţiale, precum şi prin determinarea proporţiilor specifice ale interacţiunilor personale şi de tranzacţie (cf. *interacţiune).* Relaţiile de rol reprezintă unităţi de structurare a datelor, atît în privinţa variaţiei în vorbire, cît şi a variaţiei în comportament. /F, SL, 154/

Mobilitate socială: schimbările care intervin în statutul socioeconomic al vorbitorilor. Pentru determinarea ei, se folosesc ca parametri ocupaţia tatălui şi prima ocupaţie după terminarea şcolii, datele fiind corelate cu indicele curent al statutului socioeconomic.

W. Labov distinge patru tipuri principale de ascendentă, constantă, descendentă, fluctuantă. Ele au o anumită distribuţie socială şi sînt asociate cu un anumit comportament lingvistic în cadrul fiecărei clase socioeconomice. Astfel: grupurile caracterizate prin ~ ascendentă sînt

mai apte să se apropie de grupurile socioeconomice superioare imediat următoare decît de grupurile cu care vorbitorii sînt asociaţi în mod curent. Grupurile caracterizate prin stabilitate socială tind să fie guvernate mai mult de propriile lor norme lingvistice. Grupurile caracterizate prin ~ descendentă deviază, în general, prin neacceptarea modelelor normative recunoscute de ceilalţi. Grupurile caracterizate prin — fluctuantă ale clasei paupere nu urmează un model regulat de stratificare stilistică.

Deci tipurile de oferă o bază satisfăcătoare pentru analiza stratificării vorbirii. /L, E, 200, 201, 206, 207, 208/

Model ierarhic simplu al societăţii: bazat pe considerarea populaţiilor ca alcătuite din grupuri discontinue diferenţiate cu ajutorul unor categorii, ca: clasă, castă, ocupaţie, sex etc. /G, E, 1209/

Monopaidoglosie: termen folosit de H. Kloss pentru a desemna situaţia din comunităţile ai căror membri vorbesc numai în copilărie o singură limbă, dar devin diglosiei, bi- sau multilingvi după anii de şcoală. /K, T, 124; cf. şi tabelul 1/

Multilingvism: cf. bilingvism: aceleaşi precizări sînt valabile şi pentru situaţia în care vorbitorii utilizează curent mai mult de două limbi.

Naţionalism lingvistic: atitudine de susţinere a unor standarde naţionale unice în limbă. După părerea lui E. Haugen, ~ reprezintă o atitudine pozitivă, întru- cît individul este încurajat să nu se gîndească numai la interesele locale sau persctnale, ci şi la problemele care afectează comunitatea mai largă în 'care trăieşte. în anumite perioade istorice (de exemplu, în perioada constituirii naţiunilor moderne), —■ a unit indivizi din mai multe comunităţi lingvistice primare în comunităţi secundare. Standardul naţional capătă valoarea unui simbol al naţiunii şi, în acelaşi timp, a unui canal de comunicare cu grupuri din afară. /H, LP, 238; Hangen, 1972, 63/

Normă lingvistică: regulă de utilizare a unui anumit cod lingvistic. Normele pot fi *implicite,* decurgînd din utilizarea codului, şi *explicite,* formulate în lucrări speciale (gramatici, dicţionare etc.). — explicită conferă un sens comportamentului lingvistic, /cf. H, LP, 231, 234; Haugen, 1972, 64/

Ortografie standard: reprezintă un compromis al grafolectelor (cf. *graiolect).* Deci, într-o anumită măsură, — este independentă de deprinderile de vorbire ale celor care o folosesc, devenind un fel de „limbă* de sine stătătoare, nu numai o reflectare a vorbirii. Dificultatea însuşirii ~ este dublă, fiind determinată atît de diferenţa dintre vorbire şi scriere (ca tehnică de codificare), cît şi de diferenţa dintre idiolectul vorbitorului (cf. *idiolect)* şi cel reflectat în scris /H, LP, 228/

Paradoxul saussurian: relevat de W. Labov. Din afirmaţiile lui F. de Saussur e, rezultă că aspectul social al limbii poate fi studiat observînd oricare individ, pe cînd aspectul individual — numai observînd limba în contextul ei social. Aceasta pentru că limba este considerată drept sistem gramatical existent în fiecare individ, pe cînd vorbirea se referă la modul specific de utilizare a limbii de către diferiţi indivizi. /L, SL, 68 —69/

Participanfi (engl. *participants, personal):* participanţii într-un act de comunicare: un *emiţător* şi unul sau mai mulţi *receptori,* care pot fi numiţi *interlocutori.*

Poate fi prezent şi un *auditoriu,* care nu este însă destinatarul primar al mesajului. Rolul emiţătorului şi al receptorului sînt distribuite, de obicei, inegal participanţilor. Identitatea receptorului şi relaţiile sale cu emiţătorul fac ca interacţiunea verbală să varieze. /ET, S, 166—167/

Planificare lingvistică (engl. *language planning):* acţiune oficială

complexă de dirijare sistematică a procesului lingvistic. Prin ~ se încearcă influenţarea alegerii pe care o realizează vorbitorii între mai multe forme lingvistice disponibile şi, prin aceasta, orientarea deliberată a schimbării lingvistice.

~ se referă, în primul rînd, la stilurile formale ale limbii, în special în forma lor scrisă. în scrisul este considerat primar, iar vorbirea secundară. Scrisul ajunge să reprezinte un cod de sine stătător, care poate influenţa vorbirea comunităţii. *Scopul* — nu este elaborarea unui cod absolut uniform în timp sau în spaţiu, ci se urmăreşte crearea unui echilibru între uniformitate şi diversitate. Principalele etape ale sînt: descoperirea extensivă de fapte, studierea modalităţilor alternative de acţiune în luarea deciziilor, îndeplinirea lor în moduri specifice. Realizarea ~ necesită o teorie antropologică şi sociologică a comportamentului lingvistic. Lingviştii contribuie la ~ ca istorici, descriptivişti, teoreticieni şi profesori.

Criterii pentru *eficienta* (o formă este eficientă dacă e uşor de învăţat şi de folosit), *adecvarea* (capacitatea de a răspunde nevoilor vorbitorilor), *accepta- bilitatea* (o formă trebuie să fie adoptată sau adoptabilă de către colectivitate). Aceste criterii pot fi divergente sau convergente.

Strategia ~: cea mai simplă este introducerea reformelor lingvistice în şcoli, deşi acest fapt poate produce confuzie socială. /H, LP, 225—226, 227, 228, 229, 234, 236—239, 240—241/

Predarea limbii presupune: *(a)* modele de imitat (texte scrise sau vorbite), furnizate de informatori şi *(b) o* gramatică, furnizată de lingvişti. Realizarea exclusiv a primei cerinţe, *(a),* poate fi uneori suficientă, pe cînd, realizarea exclusiv a cerinţei a doua, *(b),* este întotdeauna insuficientă. /H, LP, 239/

Prestigiul (unei limbi): este determinat de moştenirea literară bogată, gradul înalt de modernizare a limbii, poziţia internaţională considerabilă sau prestigiul vorbitorilor /K, T, 129—130/

Reciclare (engl. *recycling):* etapă a schimbării lingvistice, care reprezintă — în concepţia lui W. Labov — sursa producerii continue de noi schimbări. Modificarea unei anumite variabile lingvistice produce reorganizări structurale care declanşează schimbări suplimentare. Grupurile nou intrate în comunitate pot considera modificarea primară drept normă a comunităţii şi modificările suplimentare — drept etape de început ale unor schimbări, pe care le pot duce mai departe. /L, M, 192/

Registru: noţiune discutată de M. A. K. Halliday, Angus Mclntosh şi Peter Strevens *(The Users and Uses of Language).*

Varietate a limbii selectată în funcţie de situaţia de comunicare (cf. *situaţie).* Distincţiile lingvistice dintre ~ se plasează la nivelul lexicului (termeni şi combinaţii specifice de termeni) şi al sintaxei (structura enunţului, topică etc.).

~ nu reprezintă varietăţi marginale sau speciale ale limbii, ci ele acoperă întreaga sferă a activităţii lingvistice.

Clasificarea ~ se poate realiza în funcţie de:

— domeniile discursului (registre tehnice şi nontehnice);

— modalitatea discursului (mijloacelor şi modul discursului): permite distincţia limbă scrisă — limbă vorbită, fiecare aspect cuprinzînd registre specifice;

— stilul discursului (relaţia dintre participanţi): permite distincţia colocvial/ofi- cial, fiecare aspect cuprinzînd registre specifice.

Definirea şi identificarea optimă a — se poate realiza ţinînd seama de toate aceste trei dimensiuni /Introd., 18; cf. F i s h m a n, 1968, p. 149—156/.

Regulă sociolingvistică: regulă care exprimă faptul că atît emiterea cît şi recepţia mesajelor sînt organizate astfel încît să specifice anumite

trăsături sociale.

S. Ervin-Tripp distinge trei tipuri de A. ~ *de alternare* (engl. *alteination rules):* exprimă rolul selectorilor sociali (vîrstă, statut ele.) în alegerea uneia dintre mai multe alternative posibile (cf., de exemplu, sistemul formulelor de adresare); B. ~ de *succesiune* (engl. *sequencing rules):* specifică succesiunea unităţilor componente şi a vorbitorilor în cadrul anumitor tipuri de evenimente verbale (cf. *eveniment verbal)* (de exemplu, solicitări, invitaţii, refuzuri, naraţiuni etc.); C. ~ de *coocurenfă* (engl. *co-occurrence rules):* a) *orizontală:* specifică relaţiile dintre unităţile lingvistice care se succed în cadrul discursului. Privesc, mai ales, lexicul şi sintaxa (într-o expunere ştiinţifică, de exemplu, nu se pot combina termeni tehnici şi termeni regionali sau de argou, iar în sintaxă, nu pot apărea construcţii specifice limbii vorbite: elipsă, anacolut etc.); b) *verticală:* specifică realizarea unităţilor care compun discursul, la fiecare dintre nivelele structurii limbii (într-o expunere ştiinţifică, de exemplu, un termen tehnic trebuie să aibă realizarea fonetică şi morfologică din limba standard şi trebuie să fie utilizat în construcţii sintactice admise de limba standard). /ET, S, 161; Fishman, 1971, 17—45/

Repertoriu lingvistic (verbal) al unei comunităţi (engl. *verbal repertoire):* totalitatea variantelor dialectale şi suprapuse care se folosesc în mod regulat într-o comunitate. Repertoriile verbale sînt specifice fiecărei comunităţi. Noţiunea permite punerea în relaţie a variantelor lingvistice cu complexitatea socioeconomică a comunităţii. /G, C, 110—111/

—■ al unei comunităţi reflectă, în general, repertoriul ei de roluri (cf. *rol)* /Fishman, 1971, 235/

Repertoriile verbale ale unei comunităţi pot fi *compartimentate* (engl. *corn- partimentalized)* sau *fluide* (engl. *Uuid),* în funcţie de rigiditatea cu care se menţine separaţia între variante.

Repertoriile compartimentate se caracterizează prin menţinerea distinctă a limbilor, în comunităţile multilingve, a dialectelor şi a limbajelor speciale, in comunităţile monolingve. Compartimentarea reflectă existenţa unor norme sociale care limitează libertatea intercomunicării. *Repertoriile fluide se* caracterizează prin amestecul limbilor sau prin tranziţii gradate între dialecte şi limbaje speciale. /G, C, 111/

Cf. şi Gama *lingvistică* a unui

Repertoriul unui vorbitor este constituit din gama alternativelor lingvistice selectate de vorbitor în diferite situaţii de comunicare. /ET, S, 164/

Refea de comunicare (engl. *communicative network):* grup de persoane între care există relaţii de interacţiune verbală. — se caracterizează printr-o anumită densitate. In marile comunităţi urbane, însă, răspîndirea diferenţială a unei trăsături lingvistice nu poate fi explicată în termenii densităţii diferenţiate a ci ca urmare a recunoaşterii valorilor altor grupuri. /L, E, 208/

Reţea socială: grup de persoane care se cunosc între ele. Reţelele pot fi închise, dacă luînd în consideraţie trei persoane, A, B şi C, dintre care A şi B se cunosc, iar B şi C se cunosc, există o probabilitate mare ca A să-l cunoască pe C, şi *deschise,* dacă, în aceleaşi condiţii, există o probabilitate mai mare ca A să nu-l cunoască pe C. — se pot baza pe legături diferite: de prietenie, de rudenie, profesionale, comerciale, politice, religioase etc. în ~ închise, anumite subiecte şi tipuri de tranzacţii nu apar în discursul obişnuit. /G, E, 214, 217/

Există ~ *coezive,* organizate în jurul unor persoane care influenţează atitudinile faţă de trăsăturile specifice ale repertoriului comunităţii; în aceste ~ acţionează cerinţele de consolidare socială. /ET, S, 176, 177/

Rol: mod de acţiune atribuit indivizilor într-o societate. Definiţia a fost preluată de J. J. Gumperz de la Nadei (1957). Indivizii îşi învaţă rolurile în procesul comunicării. ~ implică o activitate complexă de codare, care controlează crearea şi organizarea sensurilor specifice şi condiţiile

de transmitere şi receptare a lor ,/B, C, 253/

Fiecare ~ se caracterizează prin *atribute* (puncte de reper perceptuale), care constau în *diacritice* implicite în *comportamentul de rol* (etichetă, îmbrăcăminte, gesturi, comportament verbal), şi prin nume ale rolurilor (preot, tată, profesor etc.), care oferă informaţii prealabile privind comportamentul de ~ pe care-l putem aştepta. Diacriticele pot fi *periferice,* dacă prezenţa sau absenţa lor nu schimbă perceperea ~ de către vorbitorul autohton, şi *relevante,* dacă schimbă perceperea /G, T, 115—116/

Comportamentul de — (engl. *role behavior)* variază după situaţia de interacţiune. /G, T, 116/

Caracterul distinct al (engl. *role distinctness) se* referă la gradul de menţinere a distincţiei între comportamentele de rol. /G, T, 117/

In societăţile tradiţionale există, de obicei, o mai mare *compartimentare* a pe cînd comunităţile moderne se caracterizează prin *fluiditatea*

/Fishman,
1971, 236/

Interacţiunea verbală între doi indivizi presupune stabilirea unei relaţii de — între ei. Membrii unei comunităţi lingvistice trebuie să identifice singuri această relaţie, pe baza fondului comun de norme şi comportamente existent în comunitate. Relaţiile de ~ sînt implicit identificate şi acceptate drept grupuri de drepturi şi obligaţii reciproce între membrii aceluiaşi sistem sociocultural. Cunoaşterea acestora este reflectată de alegerea varietăţii lingvistice adecvate /F, SL, 153/

Schimbare de cod (engl. *code swilching):* desemnează capacitatea individului de a trece de la o limbă, un dialect sau un stil la altele, în cursul interacţiunii verbale. / G, T, 114 /. Aceasta presupune comutarea unui set constituit de reguli coocurente cu altul / L, SL, 71 /

~ poate fi condiţionată de schimbarea de situaţie *(schimbare situaţionafă;* engl. *situational swilching)* sau poate avea o motivare individuală, emfatică sau de contrast *(schimbare metaforică;* engl. *metaphorical switching).*

Schimbarea situa ţională se bazează pe existenţa unei relaţii precis determinate între anumite varietăţi ale limbii şi anumite caracteristici ale situaţiei de comunicare (subiecte, locuri, participanţi, scopuri). /F, SL, 156—157/. Ea poate fi *personală,* dacă interacţiunea verbală are loc între indivizi legaţi prin relaţii personale, sau *tranzacţională,* dacă indivizii se află într-o relaţie cu un caracter oficial mai pronunţat. / G, E, 216 /

Schimbrea metaforică presupune nu numai existenţa unui set comun de norme situaţionale, ci şi existenţa aceleiaşi concepţii cu privire la inviolabilitatea lor; altfel intervine riscul înţelegerii greşite sau contradictorii a acestei schimbări. / F, SL, 157 /

Schimbare lingvistică (engl. *language change):* denumirea desemnează două tipuri de preocupări: de istorie internă (lingvistica istorică), urmărind reconstrucţia protolimbilor pe buza textelor moderne, şi de istorie externă (istoria limbii), urmărind schimbările formelor lingvistice în legătură cu cadrul socioeconomic. /G, E, 208/

Sociolingvistica porneşte de la o doctrină uniformitară (cf. *doctrina unifor- mitară),* în explicarea Studiul ~ în curs (engl. *in progress, on-going)* urmăreşte trei probleme principale: problema *tranziţiei* — stabilirea lanţului evolutiv, cu cît mai multe verigi intermediare; problema *integrării* — găsirea matricei comportamentului social şi lingvistic în care este încadrată; problema *evaluării* — găsirea corespondentelor subiective ale schimbării obiective. /L, M, 190—191/

Pentru înţelegerea este necesară analiza tiparelor de mobilitate socială. /L, E, 196/

Schimbarea de jos (engl. *change from below):* denumire utilizată de

W. L a- b o v pentru a desemna etapele ~ care nu presupun intervenţia conştiinţei sociale (sînt modificări produse sub nivelul conştiinţei sociale).

Schimbarea de deasupra (engl. *change from above):* denumire dată de W. Labov acelor etape ale ~ care presupun corectarea sporadică şi neregulată a formelor schimbate către modelul grupului social cu statutul cel mai înalt, reprezentînd modelul de prestigiu. Este vorba deci despre corectarea deschisă şi voită a formelor. /L, M, 191—192/

Cf. şi *hipercorectitudine.*

Schizoglosie (engl. schizoglossia): tipul de „bilingvism" caracteristic comunităţilor complexe moderne, determinat de existenţa unui mare număr de varietăţi ale aceleiaşi limbi. /Introd. 23; definiţia în H a u g e n, 1972, 148/

Situafie: constelaţie de statute şi de cadre limitînd interacţiunea verbală care trebuie sau poate să apară (S. Ervin-Tripp). Este o unitate culturală — poate fi clar definită atunci cînd există statute şi locuri dependente (profesor — şcoală; vînzător — magazin etc.).

Schimbarea — poate determina schimbarea codului (cf. *schimbare de cod).* /ET, S, 170—171/

J. Fishman utilizează denumirea *situaţie socială,* dînd o definiţie mai detaliată a noţiunii: cOnstructă constituită de realizarea drepturilor şi a îndatoririlor unei anumite relaţii de rol, în locul cel mai adecvat pentru aceasta şi în momentul definit social ca adecvat relaţiei. El identifică două tipuri de ~:

(a) ~ *congruente* — recunoscute în cazul în care cele trei componente (realizarea relaţiei de rol, locul şi momentul) „merg împreună", într-o modalitate acceptată cultural. In aceste condiţii, normele de folosire a limbii în funcţie de ~ vor fi cel mai clar şi mai uniform realizate, şi

(b) ~ *incongruente,* determinate de neconcordanţa dintre cele trei componente. /F, SL, 154—156/

Societate: termen folosit adesea ca echivalent al termenului „comunitate* (umană).

In raport cu gradul de dezvoltare economică şi cu natura relaţiilor sociale se distinge între —■ *simple* (mici grupuri de vînători şi culegători, tribale) şi *complexe* (~ moderne, puternic urbanizate). Se identifică însă şi un tip mixt de *intermediare,* care prezintă caracteristici aparţinînd ambelor categorii
de bază (cf., de exemplu, India, Indonezia). Diferenţele dintre ~ se reflectă şi în plan lingvistic (cf. *distanţă lingvistică).* /G, T, 118—119, 121/

Sociolect: definit de J. F i s h m a n drept varietate a limbii semnificativă pentru un anumit grup social. /F, SL, 147/

Sociolingvistică (engl. *sociolinguistics); sociologie a limbii* (engl. *sociology of language):* disciplină al cărei obiect de studiu îl constituie raporturile dintre
limbă şi societate. Cîteva definiţii date de diferiţi cercetători:

— W. Bright: —• analizează covariaţia sistematică a structurii lingvistice şi a structurii sociale. Ea are ca obiect diversitatea lingvistică, întrucît aceasta nu este liberă, ci corelată cu diferenţe sociale sistematice. /B, D, 47/

— J. Fishman: (optează pentru denumirea „sociologie a limbii"): consti
tuie o abordare socială interdisciplinară a limbii în societate. Cîteva probleme de bază: interacţiunea în grupurile mici şi componenţa grupurilor mari; folosirea limbii şi atitudinea faţă de limbă; normele corelaţiei limbaj—comportament şi modificarea acestor norme etc. /F, SL, 146/

— W. Labov: ~ presupune studiul direct al limbii în contextul ei social. /L, SL, 75/

Standarizare: reprezintă unul dintre cele mai cunoscute comportamente sociale faţă de limbă, presupunînd codificarea şi acceptarea în interiorul comunităţii lingvistice a unui set formal de norme, care defineşte uzul corect. Standardul de „corectitudine* este prezentat prin intermediul gramaticilor, dicţionarelor, îndreptarelor ortografice, manualelor de stil, antologiilor de texte etc.

Acceptarea varietăţii de limbă formal codificate este promovată prin intermediul unor autorităţi şi mijloace cum ar fi: guvernul, sistemul de învăţămînt, instituţiile culturale, mijloacele de comunicare în masă etc. Varietatea standard devine asociată acestor instituţii, tipurilor de interacţiune care au loc în interiorul lor, valorilor şi scopurilor pe care ele le reprezintă. este o preocupare tipică pentru grupurile care se ridică şi pentru care folosirea limbii este profesională şi conştientă (lingvişti, profesori, scriitori, etc.).

~ nu este o însuşire a limbii per se, ci un tratament social caracteristic al limbii, în condiţiile unei suficiente diversităţi sociale şi ale necesităţii unei elaborări simbolice. /F, SL, 149/

Statut (engl. *status):* termen preluat din antropologia socială (Nadei, 1954), desemnînd poziţia relativă a individului într-o comunitate dată. Exemple: vînzător, cumpărător, tată, frate, funcţionar, doctor etc. O persoană poate avea, pe rînd, într-o singură zi, mai multe Societatea ataşează — anumite norme de comportare, cărora oamenii li se conformează, indiferent de personalitatea lor. Devierea de la comportarea aşteptată în cazul fiecărui ~~ implică riscul nerealizării obiectivelor interacţiunii verbale. /G, E, 215—216/

Stil: mod specific de utilizare a unui cod, dependent de contextul (împrejurările) comunicării. W. Labov foloseşte şi denumirea de ~ contextual, pentru a sublinia faptul că — este dependent de contextul imediat al discuţiei, de temă, de atitudinea emiţătorului şi a receptorului. /L, E, 196/

~ poate fi înţeles numai în termenii devierii de la normele unice şi ai apariţiei subnormelor. /Haugen, 1972, 64/

Nici un vorbitor nu foloseşte un singur Fiecare ~ se caracterizează prin anumite reguli de coocurenţă. în cele mai multe cazuri, trăsăturile comune ale — depăşesc diferenţele dintre ele. /ET, S, 164—165/

Se poate vorbi deci despre un *continuum stilistic;* unele ~ au un caracter sistematic mai net, altele prezintă multe tipare neregulate. pot fi clasate în funcţie de atenţia acordată vorbirii /L, SL, 78—79/

Opoziţia principală este între ~ *oticial* (în B, D: *formal;* în H, LP: *non-casual;* în G, T: *high)* şi cel *colocvial* (în B, D: *informai;* în H, LP: *casual;* în G, T: *low).* Cf. şi *legistru.*

Stratificare (lingvistică, socială, sociolingvistică etc.): caracteristică a modului de organizare a diferenţelor lingvistice şi sociale dintr-o comunitate.

~ lingvistică este un indice al ~ *sociale.* /G, E, 209/. Astfel, în comunităţile mai puţin complexe (mici grupuri de vînători şi culegători), există o ~ lingvistică minimă, pe cînd în societăţile intermediare (cf. *societate),* ~ lingvistică se manifestă într-un grad înalt. /G, T, 118, 119/

— vorbirii devine posibilă numai ca urmare a —■• economice. /G, T, 119/

—■ *socioeconomică* se poate determina în funcţie de trei indici ai statutului productiv: ocupaţia capului de familie, educaţia subiectului şi venitul familiei (potrivit cu mărimea ei). /L, E, 197—198/

~ vorbirii poate fi descrisă mai bine în funcţie de tipurile de mobilitate socială (cf. *mobilitate socială)* decît în funcţie de poziţia socioeconomică, cel puţin pentru marile comunităţi urbane. Diferenţele din comportamentul grupului de referinţă, reflectate de tipurile de mobilitate, pot fi privite ca o variabilă care intervine între ~ socială şi cea lingvistică. /L, E, 208/

Criteriul mobilităţii sociale permite identificarea unor structuri regulate ale ~ sociale şi stilistice ale unui număr de variabile şi, prin aceasta, determinarea modelelor ~ sociolingvistice. /L, E, 194, 197—

Subcod: cf. cod; definiţia este aceeaşi, cu diferenţa că prin subcoduri se înţeleg dialectele sau stilurile aceleiaşi limbi, utilizate ca normă pentru comportamentul de rol (cf. *roi).*

Distincţia dintre coduri şî subcoduri este, în primul rînd, de natură lingvistică; ea nu corespunde, în mod necesar, unei diferenţe de funcţie socială. Codurile şi subcodurile alcătuiesc matricea codurilor (cf. *matrice a codurilor).* /G, T, 116/

Subiect (engl. *topic):* mesajul explicit, cu conţinut informaţional, exprimat prin conversaţii. Ceea ce se obţine ca răspuns la întrebarea „despre ce vorbiţi?" reprezintă o variabilă de bază în interacţiunea verbală, deoarece vorbitorii pot identifica schimbarea de cod determinată de schimbarea de subiect (cazul tipic este acela al bilingvilor), pot relata conţinutul discuţiilor lor, iar continuitatea, refolosirea şi schimbarea ~ pot fi trăsături normative ale evenimentelor verbale. ~ pot fi guvernate de o regulă de continuitate (cf., de exemplu, prelegerea universitară, care impune anumite constrîngeri referitoare la continuitate şt la relevanţă. Ca dovadă: formulele de scuză pentru devieri). ~ poate fi analizat în episoade.

~ oferă un criteriu de clasificare a mesajelor, dar permite numai clasificări simple. ~ oferă, de asemenea, posibilitatea selectării participanţilor la o discuţie. /ET, S, 174—175/

Identificarea — implică studierea ierarhiei lexicale a limbilor vorbite de un grup şi conţinutul tuturor enunţurilor convenţionalizate; trebuie cunoscute, de asemenea, denumirile date de către vorbitori categoriilor de subiecte, atributele şi modelele lor de ocurenţă. /H, E, 56/

Test (tipuri de ~ utilizate în SL):

A. — bazate pe *Jectură; se* compun texte care să cuprindă variabilele lingvistice (cf. *variabilă lingvistică)* pe care le are în vedere cercetătorul, sau se lasă spaţii în text, pe care subiecţii urmează să le completeze cu forme care nu prezintă interes pentru cercetător, pentru a li se distrage atenţia de la variabilele urmărite.

B. ~ care nu solicită lectura:

~ de *percepţie,* de forma ABX: li se cere subiecţilor să precizeze dacă X este mai asemănător cu A sau cu B; utilizat, între altele, pentru identificarea cazurilor de neutralizare a unor opoziţii;

~ de *repetare:* repetînd propoziţii mai lungi din limba standard, subiectul trece involuntar la sistemul vorbirii locale;

~ de *reacţii subiective:* li se cere subiecţilor să facă aprecieri asupra profesiunii, pregătirii sau personalităţii altor vorbitori, pe baza ascultării unor secvenţe înregistrate pe bandă de magnetofon. Cel mai obişnuit ~ de acest fel este aşa-numitul ~• al „identităţii potrivite" (engl. *matched guise technique);*

~~ de autoevaluare: li se cere subiecţilor să indice formele caracteristice pentru propriul lor mod de a vorbi, dintr-o listă de alternative posibile. Subiecţii indică, de obicei, nu forma pe care o folosesc în mod real, ci pe aceea pe care o consideră corectă sau de prestigiu;

~ de *corectare;* li se cere subiecţilor să corecteze propoziţii care prezintă abateri faţă de limba standard. /L, SL, 81—85/

Tipuri de cercetare (în sociolingvistică): W. Briqht distinqe trei tipuri de cercetare:

a) *multidialectal:* urmăreşte cazurile în care varietăţi condiţionate social ale unei singure limbi sînt folosite în cadrul unei singure societăţi sau naţiuni;

b) *muitiiingv:* urmăreşte cazurile în care, într-o singură societate, se folosesc limbi diferite (ex. Belgia, India, Canada etc.);

c) *muitisocietal:* presupune studierea cazurilor în care limbi distincte sînt folosite în societăţi distincte. Scopul acestor cercetări este de a descoperi corelaţii între diferenţele de limbă şi diferenţele de structură socială. /B, D, 49—50/

Uzaj: standard de corectitudine. E. Haugen îl echivalează cu termenul acceptabilitate, precizînd că el denumeşte componenta sociologică a evaluării. După O. Jespersen se pot recunoaşte trei tipuri de *inteligibil,* care corespunde condiţiilor minime de comunicare; ~ *corect,* care satisface toate cerinţele convenţionale ale normelor limbii; ~ bun, care răspunde unor standarde mai înalte (de claritate, de frumuseţe etc.).

E. Haugen consideră că, în realitate, aceste tipuri definesc grade diferite de acceptabilitate, în comunităţile secundare (cf. *comunitate lingvistică).* /H, LP, 238/

Variabilă lingvistică: formă lingvistică în curs de modificare; noţiune utilizată d e W. L a b o v în descrierea procesului schimbării lingvistice. Definirea sa echivalează cu afirmarea empirică a variaţiei corelative a elementelor din interiorul şi dinafara sistemului lingvistic. în cursul schimbării lingvistice, ~ are semnificaţii diferite; la început, cînd forma schimbării are o distribuţie neregulată în cadrul comunităţii, ea poate fi considerată drept ~ *nedefinită.* Generalizarea formei noi la membrii unui subgrup determină transformarea acesteia într-un *indicator* (engl. *indicator),* definit ca funcţie a apartenenţei de grup. ~ devine apoi funcţie a apartenenţei de grup şi a nivelului de vîrstă şi, transformată în normă definitorie pentru o comunitate, — devine marcă (engl. *marker),* prezen- tînd variaţii stilistice. Cu vremea, se înregistrează stratificarea stilistică regulată şi stratificarea socială a /L, M, 190 nota 2, 191, 192/

Studiind un număr de variabile fonologice, W. Labov constată că acestea sînt evaluate inconştient de către vorbitori, fapt care poate fi dovedit printr-un test de reacţii subiective. /L, E, 198/

Variafie, variantă, varietate (engl. *variation, variant, variety):* termeni frecvent utilizaţi în sociolingvistică pentru a descrie diversitatea lingvistică. Primul termen se referă la procesul diferenţierii limbajului; ceilalţi doi, folosiţi, de obicei, aleatoriu, reprezintă desemnări neutre, nelegate de un statut lingvistic specific, ci denumind generic orice „tip de limbaj". /F, SL, 146—247, 148/

După J. J. Gumperz, în comunităţile actuale, din punctul de vedere al interacţiunii verbale, distribuţia variantelor lingvistice are două forme:

a) aceea a *variaţiei dialectale* sau *interpersonafe,* legată de deosebiri de origine geografică şi de mediu social; ea reflectă istoria personală a fiecărui individ (originea familială, schimbările în afilierea de grup etc.);

b) aceea a *variaţiei suprapuse* sau *intrapersonale,* legată de tipurile de activităţi desfăşurate în cadrul aceluiaşi grup.

Variantele dialectale şi cele suprapuse coincid rareori ca răspîndire geografică. Variaţia locală este depăşită de răspîndirea considerabil mai largă a varietăţilor suprapuse, care servesc ca mijloc de comunicare supralocală. In societăţile moderne, factorii geografici sînt mai puţin importanţi decît structurile de interacţiune socială şi decît uzajul. De aceea, descrierea variantelor dialectale şi suprapuse se leagă, în primul rînd, de grupurile sociale. Nu toţi indivizii dintr-o comunitate au control egal asupra tuturor variantelor suprapuse. Acest control depinde de poziţia individului în sistemul social /G, C, 107—108, 110/

Termenul de „variantă suprapusă* semnifică faptul că aceasta nu este varianta primară, „maternă*, pentru vorbitorii consideraţi, ci este învăţată ulterior. /F, D, 135 nota 2/

J. Fishman identifică alte categorii generale de varietăţi:

— *dialecte* (varietăţi regionale) — varietăţi care prezintă, iniţial şi fundamental, origini geografice divergente;

— *varietăţi sociale* (sociolecte) — varietăţi semnificative pentru un anumit statut social (cf. şi *sociolect);*

— varietăţi *etnice* sau *religioase* — specifice unor comunităţi închise, cu viaţă, tradiţie, şi religie proprii;

— varietăţi *funcţionale* — varietăţi specializate pentru un anumit domeniu profesional sau cîmp de experienţă.

Aceste patru statute sînt relative, una şi aceeaşi varietate putînd primi un statut sau altul în funcţie) de comunitatea considerată, de moment etc. /F, SL, 147—148/.

Utilizînd patru criterii; standardizarea, autonomia, istoricitatea şi

vitalitatea, J. Fishman caracterizează cîteva varietăţi-tip: limbă standard, limbă comună, dialect, creolă, pidgin, limbă clasică, limbă artificială (cf. şi *limbă standard, limbi — probleme de tipologie sociolingvistică* şi *standardizare).* /F, SL, 149—151 şi figura 1, p. 151/

In cazul diglosiei (cf. *diglosie)* se vorbeşte despre o variantă H (h/gh=elevată, superioară, înaltă) şi una L *(low=de* jos, inferioară obişnuită), prima utilizată pentru discutarea unor probleme legate de învăţămînt, cultură, literatură, religie etc., cealaltă — pentru discutarea unor probleme legate de viaţa de familie şi de ocupaţiile cotidiene.

H şi L se caracterizează prin specializarea strictă a funcţiilor. H este varianta de prestigiu, caracterizată printr-o extremă codificare şi, adesea, printr-o structură gramaticală mai complexă decît L. Varianta L reprezintă, în termenii lui Gumperz, o variantă dialectală pe cînd H reprezintă o variantă suprapusă: /F, D, 136—142/

CUPRINS

Prefaţă (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu) 3
Abrevieri 5
Sociolingvistica — orientări, principii, metode, aplicaţii (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu) 7
Obiectul sociolingvisticii. Aspecte metodologice. Prezentare (D. Chiţoran) . 35
Uriel Weinreich: Contact lingvistic şi contact sociocultural (trad. Liliana Dragomirescu).....40
William Bright: Dimensiunile sociolingvisticii (trad.Olimpia Matei) 46
Dell Hymes: Etnografia vorbirii (trad. StelaDumitrescu).....51
William Labov: Studiul limbii în contextul ei social (trad. Elisabeta
J. S u m p f: Lingvistică şi sociologie (trad. Ioana Dragomirescu).....86
Asadurian şi Maria Tătulea)..... 67
Comunitatea lingvistică. Prezentare (D. Chiţoran).....92
Uriel Weinreich: Cadrul sociocultural al contactului lingvistic
(trad. Carmen Dobrovie şi Maria Tătulea).....95
John J. Gumperz: Comunitatea de vorbire (trad. Carmen Dobrovie) 103
John J. Gumperz: Tipuri de comunităţi lingvistice (trad. Carmen
Dobrovie).....112
Heinz Kloss: Tipuri de comunităţi multilingve: discuţia a zece variabile
(trad. Anne-Marie Simionescu).....122
Alte concepte de bază ale sociolingvisticii. Prezentare (D. Chiţoran) . . . 132
Charles A. Ferguson: Diglosia (trad. Maria Tătulea).....135
Joshua A. Fishman: Sociologia limbii: o ştiinţă interdisciplinară
pentru studiul limbii în societate (trad. Liliana Dragomirescu) . . .
146 Susan M. Ervin-Tripp: Sociolingvistica (trad. Simona Anchidin) . .
161 Dieter Wunderlich: Relaţii între noţiuni în cadrul sociolingvisticii .

179
Schimbări lingvistice. Prezentare (D. Chiţoran)..... 185
William Labov: Mecanismul schimbărilor lingvistice (trad. Elisabeta
Asadurian).....189
William Labov: Efectul mobilităţii sociale asupra comportamentului

lingvistic (trad. Cristina Rusu).....194
John J. Gumperz: Asupra etnologiei schimbării lingvistice (trad. Olimpia Matei) 208
Aplicaţii ale sociolingvisticii. Prezentare (D. Chiţoran).....219
Einar Haugen: Lingvistica şi planificarea lingvistică (trad. Stela Dumitrescu) 223
M. M. G u h m a n: Unele caracteristici generale ale formării şi dezvoltării limbilor naţionale (trad. Monica Matei).....242
Basil Bernstein: Coduri elaborate şi coduri restrînse (trad. Anne-Marie Simionescu) 252
Hugo Moser: Bariere lingvistice — o problemă lingvistică şi socială (trad. Lucia Popa şi Carmen Habuleac).....257
G. Avanzini, G. Berruto, E. Salvemini: Sociolingvistica italiană (trad.….Mihaela Anghelescu).....269
Bibliografie selectivă (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu)..... 277
Glosar (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu).....281

Tiraj: 2 550. S.P.: 80. Broşat. Colt de tipar: 18,50.
Htrtia: Scris I.A . trat. 80X100/100 gr. Format: 16 70X100.
Bun de tipar: 15.12.1975. Nr. Plan: 5 438. Ediţia: 1975.

Tiparul executat sub comanda nr. 334, la întreprinderea poligrafică „Crişana, Oradea, str. Moscovei nr. 5.

CONTACT LINGVISTIC ŞI CONTACT SOCIOCULTURAL

1. Problema abordării*

1.1. *Contact şi interferenţă*

în studiul de faţă se va spune că două sau mai multe limbi se află ÎN CONTACT dacă ele sînt folosite alternativ de către aceleaşi persoane; indivizii care folosesc limba constituie, aşadar, *locusul* contactului.

Practica folosirii alternative a două limbi va fi numită BILINGVISM, iar persoanele implicate, BILINGVE.* [1] Cazurile de abatere de la normele unei limbi sau ale celeilalte care apar în vorbirea bilingvilor ca rezultat al stăpînirii mai multor limbi de către aceştia, deci ca rezultat al contactului dintre limbi, vor fi denumite fenomene de INTERFERENŢA. Ceea ce stimulează interesul lingvistului sînt chiar aceste fenomene din vorbire, precum şi influenţa lor asupra normelor fiecăreia dintre cele două limbi supuse contactului.

Termenul de *interferenţă* implică restructurarea tiparelor [,,patterns"] care rezultă din introducerea unor elemente străine în domenii ale limbii cu o structură complexă, cum ar fi ansamblul sistemului fonologie, o mare parte a morfologiei şi a sintaxei şi cîteva zone ale vocabularului (termeni de înrudire, culori, vreme etc.). Ar fi o simplificare să vorbim aici de împrumut sau numai de adaosuri la un inventar. în formularea lui Vogt": ,,orice îmbogăţire sau sărăcire a unui sistem implică, în mod necesar, reorganizarea tuturor vechilor opoziţii distinctive din sistem. Admiterea faptului că un element dat este pur şi simplu adăugat sistemului care îl primeşte, fără nici o consecinţă pentru acest sistem, ar distruge însuşi conceptul

[1] Dacă nu există alte specificări, toate observaţiile cu privire la bilingvism se aplică şi multilingvismului, practica folosirii alternative a trei sau mai multe limbi.

* Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Probfems, se*venth printing, The Hague — Paris, 1970, p. 1—6 (cap. *The Problem of Approach).*

•*Hans Vogt, Dans *quelles conditions el dans quelles limites peut s'exer- cer sur le systeme morphologique d'une langue l'action du systăme morphologique d'une autre langue?, în: 6th Internaţional Congress of Lingujsts, Ades,* Paris, 1949, p. 35.

* Problema a fost cercetată de către S e i d e 1*, care a realizat o bună tratare diferenţială a două limbi (româna şi rusa), dar nu a formulat aprecieri asupra regulilor generale.

[5] Vezi Reed şi Spice r**, care citează bibliografia anterioară.

[6] C. F. V o e g e 1 i n şi Z. S. H a r r i s, *Methods for Determining fntelligi- bility among Dialects of Natural Languages,* în: „Proceedings of the American Philosophical Society", 1951, 95, p. 322—329. Tehnica poate fi utilizată în investigarea unor cazuri de inteligibilitate nonreciprocă, de tipul celor semnalate între vorbitorii de suedeză şi de daneză: se spune că cei din urmă îi înţeleg pe primii cu uşurinţă, dar nu şi invers.

•Eugen Seidel, *Studie zur Sprachtypologie; rumâno-russische Kriterfen,* în: „Bulletin linguistique", 1945, XIII, p. 53—96.

*• D. W. Reed şi J. L. S p i c e r, *Corretation Methods of Comparing fdio- lects in a Transitional Area,* în: „Language", 1952, 28, p. 348—359.

CODURI ELABORATE ŞI CODURI RESTRÎNSE

Schiţă*

Vom da, la început, schema generală a discuţiei, care va fi urmată de o analiză amănunţită a două forme lingvistice sau coduri şi a variantelor lor. Discuţia va fi legată de problema educabilităţii, aşa cum este concepută în societăţile industriale.

* Basil Bernstein, *Efaborated and Restricted Codes: An Outfine,* în: Stanley Lieberson (ed.), *Explorations in Sociolinguistics,* publişhed by Indiana University, Bloomington, The Hague, 1966, p. 126—133.